

PROVINCIA

2002

PROVINCIA 2002

PROVINCIA 2002

ANTOLOGIE

Editura Pro Europa – Târgu-Mureș 2004

**Acest volum conține o antologie a articolelor publicate în revista
Provincia anul III., 2002**

Selecție realizată de: Al. Cistelean
Editor coordonator: Szokoly Elek
Coordonator tehnic: Kacsó Judit-Andrea
Grafica copertiilor: Könczey Elemér

© Editura Pro Europa, Târgu-Mureș, 2004

Editura Pro Europa
540049 Târgu-Mureș, Piața Trandafirilor nr. 5
tel/fax: 0265-250182; 0265-250183
office@proeuropa.ro

ISBN: 973-85039-3-0

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Provincia 2002: o antologie a articolelor anului 2002 /

editor coordonator: Szokoly Elek; selecție realizată de Al. Cistelean
– Târgu-Mureș: Pro Europa, 2004

Bibliogr.

ISBN 973-85039-3-0

I. Szokoly Elek (ed.)

II. Cistelean, Alexandru (antolog.)

94(498.4)

Tipărit la Mediaprint SRL Târgu-Mureș
tel/fax: 0265-255382

*

Antologie editată cu sprijinul Fundației Heinrich Böll (Germania).

La 8 decembrie 2001 Grupul Província a lansat un Memorandum pentru construcția regională a României care a sfîrnit vii dezbateri în sfera politică și presa românească. Reluăm textul Memorandumului în deschiderea acestui volum pentru a oferi cititorului prilejul confruntării comentariilor ce urmează cu textul care a stat la originea lor:

Memorandum pentru construcția regională a României

Noi, semnatarii prezentului document-memorandum, propunem partidelor politice, administrațiilor locale, liderilor marcanți de opinie și societății civile, spre dezbateră publică, următoarele idei referitoare la construcția politică și administrativă a unei României a regiunilor, în consens cu dezbateră care se desfășoară la nivel european despre viitorul Europei unite.

1. Propunerile de față au în vedere dezvoltarea armonioasă a României, ținînd cont de identitatea istorică, economică și social-culturală a regiunilor ei. În accepțiunea noastră, proiectul construcției regionale a României nu are nimic în comun cu secesionismul sau cu iredentismele de orice natură. De aceea, considerăm că orice abordare în acest sens este simplistă și urmărește să deturneze diversionist discuțiile publice aprofundate și responsabile despre viitorul țării noastre raportat la experiențele europene.

2. Participarea noastră în dezbateră despre viitorul Uniunii Europene ca sistem federativ, unde regiunile constituționale, precum Scoția, Catalonia, Flandra, Valonia, Bavaria etc. ocupă un loc aparte, poate contribui la cunoașterea mai precisă a acelei structuri instituționale în care dorim să ne integrăm. Modelul regional, așa-numitul nivel mijlociu de guvernare (meso-government), servește, în opinia noastră, redobîndirii identității noastre europene.

3. Considerăm drept principiu de bază al construcției regionale alocarea unor competențe administrative și politice entităților teritoriale și nu comunităților naționale sau etnice, acestea din urmă beneficiind, în modelul regional, de garanții politice și juridice pentru asigurarea intereselor lor specifice.

4. Sistemul administrativ ultracentralizat, preluat aproape neschimbat după 1989, favorizează corupția și birocrăția și amplifică lipsurile inerente ale administrației bazate

pe unități mici, numeroase și excesiv de costisitoare. Pe de altă parte, ideea descentralizării este conținută într-un cadru conceptual juridic enunțat atît prin angajamentele internaționale la care România este parte, cît și prin elemente de armonizare europeană a legislației interne.

5. Propunem o reformă administrativă care să redefinească statutul entităților teritoriale existente și să introducă noi forme administrative și politice. Construcția acestora poate porni de la regiunile de dezvoltare sau de la provinciile istorice.

6. Propunem, din aceeași perspectivă, discutarea înființării unor consilii regionale sau a parlamentelor provinciale localizate în reședințe regionale sau capitale provinciale.

7. Credem că, pe lîngă atribuțiile politice, economice și culturale ale autorităților regionale, exercitate conform principiului subsidiarității și al celorlalte norme uzuale în Uniunea Europeană, trebuie avută în vedere și o descentralizare radicală a politicii informaționale. Studiourile regionale de televiziune pot juca un rol deosebit în modelarea spațiului public din regiunile României.

8. Asumarea pe baze civice a identităților regionale contribuie, în regiunile multietnice cum sînt Banatul, Transilvania sau Dobrogea, la formarea unei identități transetnice, prin care pot fi depășite atît nostalgia, temerile sau escaladările extremist-naționaliste, cît și naționalismele voalate, care, de multe ori, se folosesc de o frazeologie civică și democratică.

9. O nouă construcție regională implică și o nouă construcție politică, ce nu se poate înfăptui fără o reformă constituțională, în consens cu principiile de bază ale constituției europene, în curs de elaborare.

10. Propunerile de față se bazează pe criteriile republicanismului, care înseamnă guvernare cu consimțămîntul celor guvernați, și ale democrației participative. De aceea, orice decizie structurală trebuie să fie rezultatul unui referendum, organizat, după caz, la nivel regional sau național, după o discuție publică de anvergură, în așa fel încît populația să fie cu bună credință informată despre situațiile similare europene și despre șansele acestui tip de administrație.

Prezentul text a fost trimis Biroului Permanent al Parlamentului României, conducerilor Partidului Social Democrat, Partidului Național Liberal, Partidului Democrat, Uniunii Democrate a Maghiarilor din România, Partidului Național Țărănesc Creștin și Democrat, și urmează să fie trimis și Parlamentului European și Comitetului Regiunilor.

Cluj, 8 decembrie, 2001

Semnează:

Alexandru Antik, artist plastic
Ágoston Hugó, publicist
Bakk Miklós, politolog
Mircea Boari, politolog
Alexandru Cistelecan, critic literar
Marius Cosmeanu, sociolog
Caius Dobrescu, scriitor

Hadházy Zsuzsa, publicist
Molnár Gusztáv, politolog
Ovidiu Pecican, istoric
Szokoly Elek, publicist
Traian Ștef, scriitor
Daniel Vighi, scriitor

Bakk Miklós

Spirit și proiect

În timp ce scriu aceste rânduri, lista susținătorilor *Memorandumului* se lărgeste tot mai mult. Până acum a fost semnat de peste optzeci de persoane – inclusiv inițiatorii – în majoritatea lor tineri, studenți, români și maghiari cam în aceeași proporție. Atît înseamnă deocamdată viitorul *Memorandumului*.

În ce privește prezentul: receptarea inițială, destul de isterică, a documentului referitor la înființarea regiunilor în România pare a fi înlocuită printr-o lentă raportare discursivă, care creează și șansele construcției. Chiar dacă nu în sfera politică – în presă oricum. Primele reacții isterice încă mai sugerau că există un plan, un proiect diabolic, pe care reprezentanții ideii naționale române, întreaga opinie publică trebuie să-l respingă într-un spirit comunitar unitar. Dar, la o lună după debutul „memorandiștilor”, se poate vedea clar, pe de o parte, că „proiectul” în sine este deschis (sau, altfel spus, non-diabolic), iar, pe de altă parte, că atît „spiritele” care i se alătură, cît și cele care i se opun prezintă o multitudine de puncte de vedere diferite.

Și istoria *Memorandumului* în sine este, de fapt, istoria paralelă a unui „proiect” și a unei „stări de spirit”. „Starea de spirit” și-a găsit poate expresia cea mai plastică în eseul din 1992 al lui Al. Cistelecian, intitulat *Provincia ratată*, iar „proiectul” s-a conturat în dezbaterile lansate de Molnár Gusztáv în 1997. Studiul lui intitulat *Problema transilvană*, apărut mai întîi în limba maghiară, apoi și în română, a ridicat, în esență, problema rolului Transilvaniei în momentul în care începe integrarea europeană și Uniunea Europeană va atinge hotarele apusene ale României. Prima sinteză a dezbaterii, primul compendiu al „proiectului” apare în volumul intitulat *Problema transilvană*, publicat în 1999 de Editura Polirom. Primul test al „stării de spirit” și antecedentele constituirii grupului *Provincia* au fost oglindite în isteria politico-sereistă din iunie 1999, în jurul *Declarației de la Cluj*, în care a avut un rol nemijlocit și Emil Constantinescu.

După constituirea grupului *Provincia*, dezbaterile care s-au desfășurat timp de aproape doi ani și au dus la *Memorandum* au fost motivate, în esență, de două probleme. Una legată de moștenirea specială a Transilvaniei, formulată astfel: există, oare, o moștenire a culturii și civilizației, adecvată pentru asigurarea unei schimbări în situația

Transilvaniei și chiar pentru crearea unei comunități politice la nivel regional? Cealaltă problemă s-a referit la mijloacele și strategia celei dintâi: ce anume este necesar pentru ca Transilvania „să-și recâștige identitatea”, să aibă un rol de locomotivă în integrarea României în Uniunea Europeană? Este, oare, suficient să-și re-creeze într-un fel valorile specifice la nivelul societății civile, sau ar trebui să înființeze și un partid regional „transetnic”, care, rupînd centralismul original al sistemului de partide din România – în care UDMR este în același timp prizonier și participant – va schimba structura de drept public a României?

Aceste dezbateri au dezvoltat ideile care au dus la formularea *Memorandumului*, și în decembrie 2001 acesta a și dat răspunsul la câteva dintre problemele ridicate. Unul dintre răspunsuri este conținut chiar în adresarea *Memorandumului*: prin faptul că semnatarii au adresat acest document parlamentului și partidelor politice, ei au semnalat că văd șanse ca actualele partide – elita politică aflată acum la putere – să-și asume mai categoric programul regionalismului. Fapt care nuanțează în orice caz dezbaterile anterioare din coloanele *Provinciei*, referitoare la partidul regional inexistent. Al doilea mesaj: ardelenii care au redactat *Memorandumul* au făcut propuneri pentru întreaga țară. Fapt care dezmente nu numai acuzația că inițiativa este motivată de vreun egoism sau frustrare regională, dar este și un semnal. Semnal în sensul că, la optzeci de ani de la crearea României moderne, am ajuns într-un moment istoric în care România trebuie regîndită, în întregul ei, nu de la București, ci dinspre Transilvania.

În articolul său (*Competența de cetățean. Un răspuns doamnei Alina Mungiu-Pippidi*, 10 ianuarie 2002) respins de redactorul șef al revistei bucureștene 22 și publicat în *Ziua de Ardeal*, care apare la Cluj, Ovidiu Pecican nu întîmplător amintește caracterul comun, româno-maghiar al documentului. Dar *Memorandumul* demonstrează nu numai colaborarea de acum probată și eficientă a intelectualilor români și maghiari. În el se exprimă și o fundamentală comunitate de interese în sens strategic. Prin reforma regională s-ar crea, pentru prima dată, posibilitatea formulării cauzei maghiarimii din România ca problemă de drept public, care poate fi pusă în acord cu o reformă a structurii de stat vizînd viitorul României spre Uniunea Europeană. Interesul maghiar din Transilvania este să ia naștere în România o soluție constituțională care ar permite integrarea maghiarimii din Transilvania ca o comunitate națională, și nu cea care oferă în schimb – bazîndu-se pe ficțiunea națiunii politice, „eliberate” de dimensiunea sa etnică – „integrarea cetățenească” a indivizilor. Interesul românesc în Transilvania este să ia naștere o structură de stat care ar face ca moștenirea civilizației central-europene a românilor din Transilvania să poate fi mai bine valorificată, la fel și vecinătatea cu Uniunea Europeană, probabilă după 2004. În fine, ca interes general al României s-ar putea formula dezvoltarea unei structuri de administrație publică mult mai corespunzătoare modelelor de modernizare unională, decît actualul model care tinde să mențină centrul unic. O structură în care – după cum a arătat Caius Dobrescu – ordinea presupune păstrarea unui echilibru complex și plural, „bazat pe asocieri din-aproape-în-aproape”. (*Aspirații regionale și politice identitare, Provincia*, iunie-iulie, 2001.)

Dar poate fi menținută, oare, comunitatea de interese româno-maghiară? Probabil că da, însă numai în cazul în care conștientizăm câteva situații-capcană. Asemenea situații, în ceea ce privește maghiarii din Transilvania, au fost prefigurate deja prin

unele interpretări ale legii statutului: este vorba de avantajul pe care îl reprezintă apropierea Ungariei ca membră a UE și care ar putea multiplica acele strategii de viață individuală care împiedică integrarea politică a maghiarimii în România ca și comunitate. Într-un anumit sens, semnele pot fi detectate deja: discursul maghiar curent se îndreaptă spre o dedublare în spatele căreia se ițesc strategii de viață și comunitare în flagrantă contradicție unele cu altele. Se poate urmări, pe de o parte, felul în care se constituie discursul acceptării situației actuale: este vorba de o „corectitudine politică” pe cale de a se încetățeni – datorită liberalismului normativ – și care comunică bine cu mediile culturale asemănătoare din Ungaria și cu cercurile intelectuale de marcă ale Bucureștiului deopotrivă (mă refer la discursul din jurul *Grupului pentru Dialog Social* și al revistei 22), dar care respinge proiectele mai radicale referitoare la statuturile juridice comunitare. Echivalentul politic al acestuia este politica UDMR de „apărare a intereselor” prin participarea la structurile guvernamentale. Pe de altă parte, se poate observa că lipsa proiectelor radicale duce la nașterea unor discursuri pseudo-radicală, care – mai ales în cercurile intelectualilor tineri – au ca rezultat ieșiri radicale (ca echivalent minoritar maghiar al formulei *M-am săturat...* a lui Sabin Gherman). Un reprezentant politic real al acestora încă nu există, dar se poate percepe deja un lucru: concepția „națiunii maghiare unitare” care trece peste limitele dimensiunii culturale înseamnă, la nivelul strategiilor de viață individuală, emigrarea.

Cealaltă situație-capcană se formulează în concepția politică, însemnând supraevaluarea unilaterală a autonomiei locale și a descentralizării, ale cărei argumente s-au formulat chiar prin critica Memorandumului. Are dreptate Smaranda Enache scriind: „autonomia, în această concepție, înseamnă, în realitate, administrarea de la nivele inferioare a unuia și aceluiși model hipercentralist, bazat pe logica păstrării reflexului omogenizator al statului național unitar asemănător prin filozofie cu statul din perioada dictaturii” și „conform modelului românesc actual de descentralizare, *pattern*-ul administrativ central va fi implementat local, pe banii contribuabilului local, exclus din procesul decizional asupra modelului comunitar în care trăiește și pentru a cărui funcționare plătește. Un asemenea model paralizează energiile regionale necesare integrării, restrângând, totodată, în condițiile păstrării unei structuri statale lipsite de flexibilitate, șansele de integrare ale României, în întregul său.” (*Regionalism și integrare, Provincia*, iunie-iulie 2001).

Sesizarea acestei situații-capcană reclamă și oarecare imaginație politică. Respingînd *Memorandumul*, actuala elită politică a fost cu siguranță determinată să ia această atitudine nu numai de propriile sale interese, ci și de lipsa imaginației necesare pentru luarea unor decizii mai radicale. Iar această imaginație absentă va trebui să o așteptăm pesemne din partea tinerilor al căror nume figurează deocamdată numai pe lista tot mai lungă a susținătorilor *Memorandumului*.

Traducerea: Florica Perian

Ovidiu Pecican

Cum se mătură zăpada

Ninge la Cluj într-una. În curtea Casei Universitarilor portarul se chinuie, pentru a treia oară astăzi, să înlătore zăpada invadantă. „Cu un uscător de păr ar merge mai repede!”, i-am strigat adineaori, dînd-o pe glumă. „Da, dar n-am curent!”, mi-a răspuns el, tot în glumă. Nu e vorbă, nu are nici uscător de păr, să fim noi sănătoși!... Dar curentul chiar că e o problemă, dacă stau să mă gîndesc la satele care s-au decuplat de la rețeaua electrică, încă de anul trecut, fiindcă nu au cu ce plăti (deh, pensiile C.A.P. și ajutoarele de șomaj!). E un adevăr pe care îl constat mereu, cam de cînd am început să pricep despre ce este vorba: e destul să parcurgi douăzeci de kilometri înspre munte și ai ajuns într-un fel de secol al 19-lea. Iar dacă mergi pînă în creierii munților, prin cătunele care vara îți par pitorești și confortabile, dai pur și simplu de evul mediu.

În țara mea, distanțele geografice marchează, de fapt, un întreg trecut istoric; foarte prezent și al naibii de incomod.

În România a mîncă bine înseamnă în continuare, pentru majoritatea populației, să ai mîncare destulă.

Altminteri, a avut loc o revoluție – neîndoielnică, dacă omitem amănuntul că nici pînă astăzi Constituția nu garantează proprietatea – și de peste zece ani ni se spune mereu că se face reformă. O fac, desigur, ei, politicienii, și e bine așa, la urma urmei noi avem altă treabă. Dar unde sînt mult așteptatele efecte binefăcătoare? Le-am văzut la București, în fața Intercontinentalului, unde luminile de pe bulevard și din copaci au adus un aer – salutar – de Manhattan. Le văd și la Cluj, în aceeași formulă de show costisitor. Dar ce e de făcut pentru ca peritonita să nu mai fie un lux sinistru la țară, unde numai elicopterele pot salva viața unui copil?

Ceea ce-ți vine întîi și-ntîi în minte este că sîntem administrați prost. Că, în loc de o bună gospodărire, primim scandal politic. Că, în loc de o redistribuire corectă a birurilor în teritoriu, se împart mai mulți bani tot parlamentarilor. Lucruri din această categorie aveam în minte cu puțin timp în urmă cînd, împreună cu cîțiva dintre prietenii de la revista *Provincia*, am decis să propunem o alternativă societății din care și noi facem parte. E limpede că n-am atins pragul de sus al istoriei, statul nostru este departe de a fi un stat al bunăstării, cu toate temele făcute, cu cetățeni veseli și optimiști sau blazați de atîta bine... Nu fac parte nici eu, nici majoritatea celorlalți (dacă nu chiar toți, n-am întreat!) dintr-un partid politic. Sîntem niște obișnuiți plătitori de taxe, roțițe banale ale mașinării de votat. Fiindcă însă nu ne e indiferent cum trăim noi și copiii noștri, și pentru că ne-am străduit să învățăm prin școli de tot felul, cîștigîndu-ne traiul cu mintea, am decis să ne folosim de acest avantaj. Ce nu văd destul de clar partidele politice, ocupate cu imaginea lor publică și cu rostuirea unor priorități evidente mai mult pentru ele se prea putea să vedem noi mai bine. Diagnosticînd deci criza, ne-am zis că n-ar fi rău să propunem o alternativă. Ea ni se impunea cu o anume evidență: dacă la București e secolul 21, la Cluj și Iași ori Timișoara e secolul 20, iar în rest, după caz, veacurile 19, 18 ori cele dinainte, de ce nu am dori să aducem în

contemporaneitate și pe ceilalți semeni ai noștri din România? Ușor de zis, mai greu de făcut! Ce cale se poate, prin urmare, întrevădea pentru o egalizare a șanselor? Poate că ea ar putea fi, ne-am zis noi, coborârea nivelurilor de decizie și de redistribuire a bugetului mai aproape de oamenii simpli (care, ei și nu șefii de toate culorile și mărimile, fac România!). Se mai încearcă așa ceva pe undeva? Păi sigur, chiar în unele locuri ale Europei comunitare, către care tot pretindem că ne îndreptăm.

Acuma... ce-a ieșit, s-a văzut! A fost ca de obicei la popoarele latine. Știu asta de la un danez, dl. Svend Slipsjager, un prieten al meu și al multor români: nordicii arată ce sînt, latinii preferă să arate mai mult – sau chiar altceva – decît sînt! Iarășii nu ne-a prea păsat cum sîntem și am vrut mai curînd să părem.

Domnul prim-ministru a dat tonul dezbaterii la care chemam, calificîndu-ne drept „rătăciți” și amenințîndu-ne cu... instituțiile statului. Alt ministru – transilvan – ne-a făcut proști de-a binelea, iar un coleg de-al domniei-sale, responsabil cu pudrarea realității, profitînd de un răgaz la Ministerul Adevărului, ne-a... psihanalizat. De aici încolo am primit dezbateră pe care, pesemne, o meritam. Făcuserăm, deh, mai multe greșeli și acum încasăm nota de plată. Dați-mi voie să vi le spun și vouă, prieteni, că tot s-a constatat că sîntem o fițuică neînsemnată, deci rămîne între noi.

Mai întîi am greșit imaginîndu-ne că analiza situației țării e treaba cetățenilor. În democrațiile participative, unde contează opinia fiecărui ins, oricît de neînsemnat, așa se întîmplă. Nouă însă, dl. Adrian Năstase ne-a explicat că ne vîrîm în chestiuni care nu ne privesc și ar fi mai bine să ne ținem gura. Iar dacă totuși cineva are nesăbuița de a mușca perfida noastră momeală, atunci e bine ca dezbateră noastră să fie marginalizată, bagatelizată, abandonată în uitare cît mai repede cu putință. Am putut învăța cu acest prilej că numai politicienii, statul, partidele, organele abilitate sînt chemate, în sistemul nostru democratic, să se pronunțe cu privire la activitatea administrației și la destinul comunității. Spre deosebire de alte țări democratice, România își produce cetățenii doar ca alibi al acțiunii politice a Aleșilor, în intervalul dintre două votări membrii obișnuiți ai comunității trebuind să-și țină gura închisă. Treaba e prea complicată, ce mai?! Domnul prim-ministru ne-a oferit și alternativă; am putea totuși vorbi, cu condiția să abordăm temele trasate cu precizie de domnia-sa și avînd grijă să ne păstrăm în spiritul poziției exprimate de dînsul. Prea bine, însă aici se iscă o problemă. Dacă mîine un alt partid va învinge în alegeri, alcătuiind o nouă listă de priorități, noi ce vom face? Să urmăm indicațiile noului ales, sau să ținem aproape – vorba unei mari conștiințe a uneia dintre televiziunile noastre – tot de domnia sa? E o dilemă cetățenească din care nu prea se poate ieși.

Pe urmă iarășii am greșit, uf, fiindcă ne-am gîndit că nu e suficient să critici, e bine dacă încerci să pui ceva în loc. (Așa am învățat, dragi prieteni, la pionieri, la U.T.C., ba mai abitur la P.C.R., pe vremea cînd profețiile din Dămăroaia nu erau despre trecut, ci tocmai despre viitorul de aur al omenirii. Uite că sloganul cu păstratul din trecut a ceea ce e mai valoros îți poate juca feste.) Am propus, așadar, să discutăm – că doar nu am organizat marșuri, vreun șantier de muncă patriotică ori alte acțiuni riscate! – o alternativă la prezentul dureros, care mărește de la o zi la alta hemoragia de cetățeni ai României peste hotare. Naiv cum sînt eu m-am chiar gîndit o secundă că s-ar putea ca o personalitate publică să ne felicite că ne străduim să întrezărim soluții.

Exista și posibilitatea să o nimerim pe alături, dar dacă te gîndești că mergem anapoda cel puțin din 1938, de cînd a avut Carol al II-lea ideea strălucită de a deveni dictator, ne-am zis că nu va fi prea grav de vom greși și noi. Aici buna intenție conta, iar aceasta era limpede: *voiam și vrem ca oamenii României să trăiască mai bine*. Iar dacă statul cu instituțiile lui – pe care ni le agită acum ca pe niște sperietori – nu e merit să asigure binele cetățenilor, atunci, iertare, la ce e bun statul?

Am mai greșit într-un loc: ne-am imaginat că, români și maghiari împreună, vom putea depăși animozitățile etnice, dînd un excelent exemplu de cooperare pentru un scop comun, judicios ales: ameliorarea cadrului în care ne ducem veacul. Cu asta i-am înfuriat de-a binelea pe cei mai mulți: și românii, și maghiarii, în marea lor majoritate, au privit cu reticență tentativa. Vezi bine, dacă am fi luați în serios, pe dată anumite partide și-ar vedea pămîntul fugind de sub picioare. Zîzania e încă o afacere bună în România! Suspiciunea, spaima de celălalt, tensiunile interetnice încă mai sînt productive pe la noi. Și, credeți sau nu, nu sînt mulți cei care se bucură cînd maghiarii și românii sînt prieteni.

Am comis o eroare chiar mai mare: am inclus printre semnatari și pe cineva care – fără să renunțe la cetățenia română – este și cetățean străin, domiciliat la Budapesta. Nu se poate, firește, admite într-o dezbatere ca un om născut, crescut și trăit în România pînă la vîrsta deplinei maturități, ajutat să emigreze de Securitatea lui Ceaușescu, să se implice din nou în discuțiile despre viitorul locurilor lui natale, acum cînd e libertate și democrație. Și nu se poate acest lucru pentru că la noi nu e important ce spune un om ci ce limbă vorbește, cum se îmbracă, dacă a mîncat salam cu soia și unde a fost în ultimii cinci ani. Cînd îl tratăm așa și pe Regele Mihai, care a scurtat războiul mondial, de ce i-am trata altminteri pe alții? În consecință, nu ne vom osteni să argumentăm împotriva ideilor care ne apar incomode, e destul să spunem că oamenii cu părul lung, sau pantofii fără șireturi, sau sub un metru și cincizeci nu pot din principiu avea dreptate. Aceasta, normal, doar dacă nu cumva respectivii sînt de la Banca Mondială ori Fondul Monetar Internațional; dacă nu vin cu ajutoare substanțiale; sau așa ceva.

N-am încheiat însă nici acum șirul greșelilor. Una dintre ele, mare cît casa, este că am pus în discuție ideea de stat. În România asta este o erezie în toată regula! Deși ne-am obișnuit ca statul să ne respingă la toate ghișeele, să ne poarte printr-un labirint de formalități, să ne ia bani și amenzi, statul e sfînt, și cu asta, basta. Și ce dacă, la rîndul nostru, îl furăm și îl păgubim cît încape, de la biletul de autobuz neperforat și pînă la fraudă și evaziune fiscală? Regulile nescrise ale acestui sport vor ca atunci cînd sîntem prinși să plătim, iar cînd nu, totul să meargă înainte. După ce a stat la cheremul atîtor state dominatoare din trecut, românul e mîndru că are un stat al lui, dar nu și-a preschimbat comportamentul față de stat. Asta e însă una, iar să „te dai” la stat e alta, sacrilegiu curat! Am pășit pe teritoriul minat al mitologiei noastre naționale, iar cine calcă aici, o știam mai demult, dă negreșit de belea.

La fel de grav am greșit și numindu-ne scrisoarea către Parlament *memorandum*. Acesta era un nume rezervat, conținînd trimiteri implicite la istoria modernă a românilor transilvăneni. Încă o dată pășeam pe terenul minat al demitizării și imaginea noastră amestecată, de „memorandiști” contemporani tulbura o imagine devenită un soi de icoană laică în mitologia națională românească.

Credeți că am încheiat lista gravelor licențe pe care le-am comis? Vă înșelați! La fel de obraznici am putut părea și fiindcă nu am respectat ierarhia. Dacă aveam ceva de spus în public se găseau, la urma urmei, seminarii academice, pagini de ziare județene, primării și prefecturi unde puteam discuta în forme acceptate de micii și marii potențați ideile noastre „aventuriste” (vorba P.N.L.) ori puteam remite doleanțele noastre spre a fi îngropate cu știutele onoruri ale indolenței suverane într-un dosar îngălbenit cu anticipație. Noi însă ne-am adresat direct parlamentului și principalelor partide politice, blocându-le laborioasa activitate, cum iarăși s-a spus, pentru mai multe zile.

Culmea culmilor a fost că am mers mult mai departe, încălcând o dată în plus datina obedienței strămoșești: am expediat memorandumul și forurilor europene. Într-o țară care pretinde prin toate gurile așa-zis responsabile că vrem în Europa, că sîntem cu Europa, că între Europa și noi nu e nici o diferență, un gest ca al nostru stîrnește, totuși, reacțiile pe care în alte locuri le-ar isca cel mult un denunț. Istoriceste vorbind, e de înțeles! Cînd ai umblat mai multe veacuri cu pîra cînd la sultan, cînd la împărat, nu poți privi un asemenea act contemporan decît tot ca pe o pîră, chit că împrejurările s-au schimbat și raporturile între noi și Uniunea Europeană sînt, în esență, altele.

Un bilanț oricît de sumar scoate deci la iveală „gafele” concentrice, una mai groasă decît cealaltă, pe care le-am comis. Acuma cînd le trec în revistă, luminat de dezbaterea dorită, mă apucă și pe mine perplexitatea. Chiar așa, ce va fi fost în mintea noastră? Ne-am închipuit că merită să încercăm. Ne-am spus că se poate trăi mai bine. Că prezentul nu e condamnat să reproducă trecutul. Că avem un viitor. O speranță. Dar uite că sîntem nesăbuiți, proști, rătăciți și aventuriști. Și să băgăm bine de seamă! Că mai vedem noi.

Într-o atmosferă de mare omogenitate sufletească, în care doamna Alina Mungiu-Pippidi – care vestejea pînă mai ieri actuala putere – pare că și-a elaborat diatribele împotriva memorandumului pe un colț al biroului de mahon al domnului Adrian Năstase, s-au auzit, totuși, și altfel de voci. În cîteva zile, alții intelectuali – dar, ce zic eu?!, alți cetățeni – au semnat alături de noi, netemîndu-se de vacarmul ostil. Eu văd în asta măcar dovada că și pentru ei există o criză a funcționării instituțiilor noastre, că și ei doresc o dezbatere publică în acest sens. Dar alături de acești oameni curajoși au apărut și nume sonore din presă care au atras atenția asupra necesității de a căuta soluții. I-aș numi aici fie și numai pe Cornel Nistorescu (*Evenimentul Zilei*) și Dan Pavel (*Ziua*), sensibili la problematicile acute ale momentului. Ziarul *Ziua* a efectuat chiar un sondaj pe *site*-ul său, iar rezultatele (44,63% pentru regionalizare) a arătat că, oricît de restrîns și de selectiv ar fi fost cercul anonimilor care și-au exprimat opinia în această chestiune, problema nu este una indiferentă. Dincolo de toate acestea, pentru mine, răgazul de timp scurs din momentul lansării în discuție a memorandumului a fost unul încurajator. Ceva s-a schimbat iremediabil în România spre binele tuturor: există jurnaliști cu adevărat independenți; există cetățeni neresemnați, dispuși să pregătească mai bine viitorul; există politicieni toleranți și capabili să discute rațional, fără demagogie, soluții pe care nu le agreează; există o sumedenie de oameni din toate părțile țării care nu vor să plece în altă parte ci, tocmai dimpotrivă, vor să-și croiască viața viitoare dintr-un altfel de aluat.

Nu-i nimic că ninge. Harnic și încăpățînat, portarul Casei Universitarilor din Cluj mătură iar și iar curtea. Pesemne că pentru astfel de situații s-a inventat mătura.

Daniel Vighi

Memorandumul între istorie și psihologie

Înainte de toate ar fi poate necesar să stabilim fără echivoc situarea dezbaterii regionale în spectrul politic tradițional. Opinia mea este că ideile *Memorandumului* se regăsesc mai degrabă într-o componentă liberală cu accentuate componente de centru-sfînga. Fac precizarea aceasta pentru a veni în întîmpinarea încercărilor de a ne plasa într-o poziție conservatoare cu nuanțe extremiste în care naționalismul etnic ar fi înlocuit de unul regional-secesionist. Faptul că ideile Memorandumului se referă la ansamblul regiunilor României în acord cu dezbaterile europene este, pentru cei dispuși să judece calm, o poziționare strict democratică pe care nu sîntem dispuși nicicum să o depășim, oricîte provocări nedrepte ar vrea să ne mîne în alt sens. Aceasta ar fi, să zicem, componenta politică de actualitate a ideilor documentului, după cum există și o altă dimensiune, de factură istorică, și aceasta confirmînd aceeași orientare politică. Foarte pe scurt, din punct de vedere istoric, lucrurile stau cam în felul următor: după Unirea din 1918, statul român s-a trezit confruntat cu o provocare de mare anvergură. Provinciile alipite aveau o componentă românească majoritar-rurală, în timp ce populația urbană era mai degrabă alcătuită de minoritari: maghiari, nemți și evrei în Transilvania, evrei, nemți, ruteni în Bucovina, evrei și ruși în Basarabia (Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare, 1918–1930*, Humanitas, 1998). În fața acestei situații, statul român avea ca alternativă două posibile căi de realizare a unității statale: prin respectarea diversităților regionale și multiculturale sau prin suprimarea lor printr-un *kulturkampf* de durată în numele statului național și al românizării. Angajamentul ferm și evident al guvernării pentru cea de a doua soluție s-a materializat prin refuzul premierului Ion Brătianu, în timpul negocierilor de la Paris, de a semna Tratatul de ocrotire a minorităților, pe care puterile aliate îl pretindeau României ca o condiție prealabilă a unificării. Demisia lui Brătianu a fost urmată de aceea a generalului Văitoianu din același motiv; abia Alexandru Vaida-Voievod a semnat, la sfîrșitul lunii decembrie 1919, tratatul. Clasa politică românească interbelică nu s-a împăcat niciodată cu termenii tratatului, mai ales cu emanciparea evreilor, și l-a acceptat de formă pentru a-l sabota în conținut și aplicare. Construcția unității s-a realizat întotdeauna, de atunci și pînă azi, prin omogenizare centralistă. Românizarea a fost concepută prin excludere și nu prin complementaritate: diversitatea etnică, religioasă, rasială erau socotite tot aștepta primejdii la adresa unității statale. Omogenitatea era visul de aur al unei clase politice depășite în mare măsură de anvergura noii României. De altfel, această neputință de a guverna calm, „stăpîn la tine acasă”, cum se spunea în retorica vremii, a generat o politică a unui război cultural continuu. Resorturile psihanalizabile ale acestui *kulturkampf* le regăsim într-un fel de intimidare a clasei politice față de noua Românie pe care înțelegea să o consolideze statal prin discursul naționalist, autoritarist și exclusivist. Nu întîmplător în

literatura sămănătoristă, și nu numai, satul era un paradis al virtuților etnice, iar orașul, o Sodoma, un loc în care nația își pierde chipul. După cum, la fel de întemeiat este și faptul că romanul citadin devine reflexul unei intelectualități mai decrispate, adică mai liberale. În sens psihologic, Eugen Lovinescu era mai natural acasă, mai stăpîn la el în țară, decît Zelea Codreanu, spre exemplu. S-a mai întîmplat un fenomen interesant, și anume radicalizarea fascistă a studențimii. De ce așa? Explicațiile sînt complexe, au o importantă dimensiune economică și țin de frustrările unei proletarizări a intelectualității, care își identifică dușmanul în prezența minoritarilor, evrei mai ales, în universități. Nu întîmplător, în toată perioada interbelică, *numerus clausus* devine principalul obiectiv politic al fascismului românesc, care se extinde treptat, de la dimensiunea sa strict universitară, la una de largă cuprindere în toate sferile vieții economice și sociale. Solidaritatea regională, care ar fi putut construi unitatea statală pe alte principii, democratice, rămîne apanaj al cîtorva politicieni bătrîni, care au trăit-o înainte de război, o regăsim invocată de Iuliu Maniu, Sever Bocu sau Onisifor Ghibu, destul de sporadic și înăbușită de ofensiva retoricii naționaliste a noii generații a intelectualității românești, care își construiește o imagine a unei Românie omogene, utopice și abstracte.

Pe de altă parte, trebuie să arătăm și faptul că întreaga Europă de după primul război se confrunta, la vremea respectivă, cu asemenea frustrări, care au generat răspunsuri similare, în Germania mai ales, dar și în Franța sau în țările succesoare ale fostului imperiu austro-ungar. Ceea ce ne apare astăzi cu totul stupefiant este faptul că, după mai bine de o jumătate de veac, această stare se arată a fi extrem de prezentă în gîndirea publică din țara noastră. Dacă pentru un petec de hîrtie care propune o dezbatere publică se invocă jertfa soldaților de la Mărășești, faptul acesta arată că nici astăzi nu sîntem încă „stăpîni la noi acasă”.

În consecință, și în continuarea directă a acestei stranii nesigurante, îmi pare a fi și complexul maghiar. Octavian Paler, Ilie Șerbănescu sau Alina Mungiu-Pippidi, pentru a numi cîteva dintre vîrfurile inteligenței românești, socotesc că românii semnatori ai Memorandumului sînt manipulați, în grava lor naivitate și amatorism politologic, de ungurii semnatori, care sînt mai deștepți, mai informați, mai aplicați pe un program politic propriu, în care noi am fi devenit simple instrumente. Le propun să gîndească invers, și anume că noi i-am manipulat pe ei, că noi ne folosim de aceștia. Dacă am avea bunăvoința să socotim afirmațiile Memorandumului altceva decît praf în ochii analiștilor, atunci ar trebui să observăm că, la punctul I al documentului, apare ferm stipulat faptul că acesta nu urmărește secesiunea țării, mai apoi faptul că regionalizarea este un proiect cu ofertă largă pentru întreaga țară; adăugați la asta faptul că regiunea secuiască este gîndită în ansamblul Transilvaniei pe baza construcției unei solidarități regionale transetnice, subsumate identității naționale, care a lipsit în construcția unității statale românești din perioada interbelică. Iacătă, așadar, că interesele românești sînt prezente în Memorandum și că noi nu ne-am pus semnătura orbește pe un act care să servească unilateral interesele cosemnatarilor noștri. De altfel, apropo de folosirea ungarilor în interes românesc, ce este și cum putem numi faptul că evreul ungar Soros a salvat cultura românească performantă în anii 1990, inclusiv revista 22, și nicidecum *Vatra românească*, spre exemplu? Dar colaborarea PSD-UDMR, cum anume o putem socoti? De ce ar fi neapărat domnul Ilie Șerbănescu de partea românilor și noi altfel? Ceea ce

văd că nu pricepe nici dumnealui, nici Octavian Paler, nici alții asemenea, este că noi ne-am săturat de acest meci, că vrem să-l părăsim, că am jucat prea multă vreme în această nenorocită și plicticoasă și previzibilă înfruntare. La urma urmei, de ce românul PSD Adrian Năstase are voie să strângă mîna și să semneze documente comune cu ungurul UDMR Marko Béla, iar Molnár, Bakk sau Bányai nu au voie să facă același lucru cu Cistelean, Dobrescu sau Ștef, în calitatea lor de ardeleni din România? Eu zic să fiți consecvenți pînă la capăt și să recunoașteți faptul că și cei dinții pun în pericol țara, cel puțin la fel ca cei din urmă. Asta este logica afirmațiilor dumneavoastră și nu văd de ce nu o duceți pînă la capăt.

Nu aș vrea nicidecum să afirm că Memorandumul nu ar avea scăpări și greșeli. Am exagerat în afirmația aceea referitoare la faptul că nu s-au făcut reforme administrative în țară, de altfel socotim că acestea se vor face în continuare, credem că reforma este un proces continuu, că este, vorba Alinei Mungiu-Pippidi, un marș împotriva *status quo*-ului. De aceea am și redactat Memorandumul, nicidecum din alte motive. S-a spus că regionalizarea poate multiplica birocrăția și corupția, că nu există zone mai curate moral decît altele, că naționalismul cel mai cel se află în Ardeal, că o asemenea reformă constituțională este costisitoare. Este adevărat că nu acestea le-am avut în primul rînd în minte, ci un principiu care stă la baza democrației, pe care nu-l spunem noi prima dată, și anume faptul că este benefic ca decizia guvernării să fie adusă cît mai aproape de cei guvernați. Un exemplu: mașinăria Vîntu a implicat CEC-ul în garantarea FNI sau Poșta în acționariatul Băncii de Scont; dacă s-ar regionaliza decizia am avea, probabil, șansa ca să nu implicăm CEC-ul sau Poșta din toată țara în asemenea matrapazlîcuri, ci poate, cel mult, filialele lor bucureștene. În altă ordine de idei, domnul Radu Portocală ne spune să nu luăm drept alibi principiile construcției europene în ceea ce domnia sa numește „dezmembrarea României”, nesocotind flagrant punctul 1 al Memorandumului. Ce să poți spune la treaba asta? Pentru domnul Radu Portocală Uniunea Europeană este un atentat la suveranitatea statelor europene imaginat de criminalii fasciști nemți și italieni pe baza unor idei asemănătoare. Continuînd logica unor asemenea argumentații, aș spune și eu că studentul Nicolae Totu, din Frățiile de cruce, apropiat al lui Zelea Codreanu, l-a ucis pe elevul evreu David Fallik în 1926, în numele statului unitar. Numai că acestea nu sînt lucruri serioase. Mai demnă de reținut îmi pare a fi ideea că Uniunea Europeană greșește în anume politici economice, cu asta sînt de acord, cu toate că nici aici nu-mi pot reprima o comparație. Dacă laptele de vacă din UE este aruncat din cauza supraproducției, în vremea centralismului pur al regimului trecut, vacile din satul socrilor mei de la C.A.P. erau mulse cu o cutie de conservă, deoarece producția era atît de „bogată” încît nu merita efortul de a purta „șiștarul” (denumirea regională pentru recipientul de colectare) de la un animal la celălalt. Prin urmare, în ce ne privește, nu neapărat „eurofilia”, pe care este atît de mînios domnul Portocală, ne mîină în luptă, ci speranța că am putea să trăim mai bine, aici, la noi acasă, în provincie.

Alexandru Vlad

Teama de federalism

Din cînd în cînd „un grup de intelectuali ardeleni” scoate la iveală o bombă care provoacă un cutremur în lumea politică românească: ideea unei structuri mai elastice, de tip federal, pe care o consideră mai potrivită pentru administrarea unei provincii marcate istoric de diferențe sensibile de mentalitate și potențial economic.

E limpede însă că la noi clasa politică nu e pregătită pentru asemenea soluție, iar populația e manipulabilă și oportunistă, gata să accepte unele lucruri (întegrare în NATO și UE), fără să cunoască costurile și implicațiile, încăpățănîndu-se să refuze altele, în aceeași grațioasă necunoaștere. Atunci, de ce se încăpățînează „unii” intelectuali ardeleni să aducă problema pe tapet? Probabil că ei știu mai bine ca oricine că populația și clasa politică nu sînt pregătite, dar vor să creeze idei un precedent, vor să creeze o istorie. Și, în același timp, vor să o scoată din arsenalul unor aventurieri politici precum Sabin Gherman.

În fond, e foarte posibil și deloc traumatic ca viitorul politic al României tocmai acesta să fie. Ca diferențele dintre provincii (recunoscute de toată lumea) să fie folosite mai creativ și mai competitiv, iar cînd acest lucru se va întîmpla, pe calea cea mai firească și fără să scandalizeze pe nimeni, cei care vor promulga acel sistem vor fi, probabil tocmai cei ce o resping astăzi cu mai multă vehemență: naționaliștii și politicienii care, sub discursul politic, ascund interese economice de grup. Și opoziților de astăzi nu li se va mai opune nimeni mîine. Așa cum PSD (vechiul și vigilentul PDSR) conviețuiește astăzi exemplar cu huilul UDMR, printr-un protocol din care ambele părți au de cîștigat.

Se vor vedea în acel agreat moment doar părțile bune ale soluției. Se va considera, cum am spus, că se poate face o administrare mai elastică și mai eficientă a resurselor de toate felurile. Că parlamentele locale pot soluționa cel mai realist și mai eficient probleme din teritoriu (bașca pot cuprinde mai multe rude), că se poate duce o politică mai adecvată a investițiilor, că birocrăția hipercentralizată va primi o lovitură de moarte și nu vor mai exista maladiile suspiciuni față de Centru. Politicienii vor spune și vor educa în acest sens electoratul, că Transilvania are avantajul deschiderii ei istorice spre Occident, al plurilingvismului și structurii mai adecvate Comunității Europene (din care cu onor vom face deja parte), că Muntenia are potențialul enorm al Dunării, cu porturile ei, al Canalului și al Mării, și al orașelor industrializate și comunicării privilegiate cu Balcanii înfloritori. Iar despre Moldova se va spune că beneficiază de vecinătatea cu o onorată piață comercială (cea a fostului URSS), care poate înghiți aproape orice și în orice cantitate multe decenii de-acum înainte.

Iar pentru o licență de export de cherestea sau cereale, de exemplu, nu va mai trebui provincialul să facă diligențe și să dea mită la București – se vor trage sforile pe plan local și mita va rămîne în familie, spre beneficiul locurilor. Sau ardelenii nu își vor mai vedea greco-catolicismul copleșit de majoritatea ortodoxă din restul țării.

Toți vor contribui cu cote negociate la susținerea marilor organisme centrale și reprezentative ale statului: Armata, guvernul central cu impozantul Minister de Externe și, nu în ultimul rînd, Președinția.

În momentul acela, toți vor fi uitat de intransigentul grup de intelectuali, care le-a pregătit terenul și a venit periodic cu o idee al cărei efect se măsoară cîndva în grade Richter de sensibilul eșalon politic al zilei.

Traian Ștef

O dezbateră între reflexele condiționate și gîndirea liberă

Memorandumul a luat prin surprindere. Cei mai surprinși, luați pe nepregătite, au fost șefii de partide. Cei mai furioși au fost liderii partidului de guvernămînt. Declarațiile domnilor Adrian Năstase și Ion Iliescu au întrecut chiar măsura. Am înțeles de la domniile lor că nu se poate vorbi despre descentralizare sau regionalizare decît organizat, la ședințele de partid ale PSD sau la cîrciumă. Noi să îndemnăm lumea la muncă, nu să gîndească și să discute! „Moarte intelectualilor!”; „Noi muncim, nu gîndim!” Am mai auzit aceste lozinci, dar au rămas, se pare, mai mult în mintea celor ce le-au inspirat decît în aceea a celor ce le-au strigat. Ceea ce s-a întîmplat în jurul meu în săptămîna Memorandumului (8–15 decembrie 2001) îmi întărește această credință. Și că politicienii noștri de frunte (în sensul înscăunării înalte, nu al frunții înalte) nu depășesc reflexele condiționate.

Dintre parlamentarii bihoreni, s-au exprimat domnii: Liviu Maior (senator PSD), Mihai Bar (deputat PSD), Paul Magheru (deputat PRM), Ștefan Mărginean (senator PRM) și Szilágyi Zsolt (deputat UDMR). Dinspre partea administrației, domnii Ștefan Seremi, președintele Consiliului Județean Bihor (în a doua legislatură, deci cunoscînd foarte bine mecanismele administrației), Petru Filip (primarul municipiului Oradea, de asemenea la al doilea mandat), Kiss Sándor (vicepreședinte al C.J., președinte al UDMR Bihor) și Aurel Tărău, prefectul județului. Nu s-a exprimat, și aș fi dorit s-o facă, domnul Cornel Popa, deputat PNL, pe care l-am citat adesea. Declarațiile mi s-au părut interesante, deși unii au fost luați prin surprindere, nu prea știau despre ce e vorba și au spus ce au crezut că dă mai bine, mai ales pentru partid. „Eu sunt un soldat disciplinat al partidului și, atîta timp cît partidul nu socotește oportună nici o schimbare majoră în ceea ce privește împărțirea administrativă a țării, consider aceste demersuri fără obiect” (*Bihoreanul*, 12–18 dec. 2001). Clar. Altele erau însă în inima domnului Mihai Bar cînd avea funcția de președinte al Consiliului Județean și cînd critica Guvernul (CDR-PD-UDMR) pentru centralism. Acesta este rezultatul votului pe liste:

dacă nu zici ca noi, dacă nu ești soldat credincios, se taie. Domnul Liviu Maior a redevenit, de asemenea, soldat credincios după ce, cu o săptămână înainte, publicase în ziarul *Crișana* un text unde apăra programul lansat de dl. Ioan Rus, în partea care discuta descentralizarea și afirma existența unor diferențe regionale și a specificului ardelean. Declarația domniei sale este destul de contradictorie pentru a mi se părea și sinceră: „Această nouă găselniță (sublinierea mea) apărută acum este în totală contradicție cu dezbaterile privind viitorul Europei. De altfel, țara noastră are un cadru legislativ privind dezvoltarea regională (atunci mai e nouă «găselnița»? n. m., T. Ș.). Băieții care au semnat acest memorandum sau cum s-o mai fi numind el ar face mai bine, și pentru ei, și pentru mediile din care provin, să pună mâna pe carte și să lase dezvoltarea regională în seama celor care au acumulat deja suficient de multe informații la acest capitol. Politica regională e una economică și socială, nu un demers politic care să adreseze poporului îndemnul: Regionalizați-vă!” Dar dacă România are deja un cadru legislativ în domeniu și oameni cu informații suficiente, de ce atîta mînie proletară din partea prim-ministrului și președintelui? Iar că politica... nu e, la noi, un demers politic, parcă vedem, dar o să mai căutăm și prin cărți că sîntem băieți tineri (vai de tinerețile noastre!) și dedați cu cititul. Domnului Paul Magheru, prorector și profesor de literatură universală la Universitatea din Oradea, parcă îi pare rău să ne vadă, pe Al. Cistelean și pe mine expuși. În momentul în care i s-a cerut declarația nu citise, cred, Memorandumul, pentru că altfel nu spunea că îi „repugnă orice descentralizare pe criterii etnice, cu atît mai mult cînd este vorba despre regionalizarea țării”, deși „se pronunță pentru descentralizare administrativă”. Cît despre noi, se îndoiește de sentimentele noastre bune (ale mele și ale lui Cistelean) și crede că nu mai avem cu ce ne afișa în ultimul timp decît cu prostii. Oricum, dl. Magheru nu sesizează nici procuratura, nici alte instituții, cum o fac maimarii partidului său, pentru că știe, cred, mai bine decît Mitzura Arghezi, de ce nație sîntem (nu că mi-ar fi rușine dac-aș fi ungar) și tocmai că nu umblăm cu prostii. Szilágyi Zsolt este în totală contradicție cu șeful său de filială, dl. Kiss. După tînărul deputat: „Avînd în vedere că declarația emană de la intelectuali de marcă, români și maghiari, și că «Provincia» a dovedit că este un atelier bine cunoscut și consacrat, consider că este o inițiativă demnă de luat în seamă. În fond, Uniunea Europeană se constituie din regiuni și nu din state centralizate”(Bihoreanul, loc cit.). Dl. Kiss: „Cînd deja lucrurile s-ar liniști întrucîva și ar începe să se miște, întotdeauna vine cineva să le încurce. Am aflat și eu din presă despre demersul lor, însă, sincer să fiu, mă interesează mai întîi de toate, ca pe orice om de bună credință al acestei țări, ca treburile să meargă bine, iar dacă toate merg bine, orice demers asemănător cu cel al intelectualilor amintiți își va găsi în mine cel mai mare dușman”(Crișana, 12 dec.2001, sub titlul: *Cu mintea tulbure pe Constituție călcînd*). Într-adevăr, domnului Kiss toate îi merg bine, are fler în afaceri, obține fonduri pentru o fabrică de lactate, este un aliat de nădejde al PSD și tocmai schimbabilă, împreună, vice-primarii municipiului, iar cît cu dușmănia, doar nu s-o pune bine cu noi chiar acum cînd alianța PSD-UDMR dă roade și pentru dînsul. Dl. senator Ștefan Mărginean este o enigmă. Nimeni nu-l cunoaște, se aude doar că ar fi fost ofițer, dar nu se știe dacă de Securitate sau la M.A.N. Declarația este la fel de

enigmatică: „De fapt, autorii acestui proiect încearcă marea cu degetul, pentru a vedea reacția populației la o astfel de inițiativă. Dintre toți intelectualii aceștia, cel mai român este Sabin Gherman” (*Bihoreanul*, loc cit.). Așa o fi. Românismul domnului Gherman are un admirator declarat în PRM.

Din cu totul alt unghi privesc lucrurile politicienii cu funcții în administrația locală. Domnul Petru Filip a fost ales în funcția de primar al Oradiei în 1992 și în 2000. Are, deci, destulă experiență în domeniu, are contacte cu primari europeni, cunoaște datele economice, financiare, sociale din municipiu, este un om politic discret deși deține și funcția de președinte al PD Bihor. Opinia sa este că „nu suntem pregătiți pentru o astfel de dezbateră”. Analiza sa, ca și a domnului Ștefan Seremi, de asemenea unul dintre liderii PD Bihor, mi se pare echilibrată și realistă: „Perceptele de federalizare și regionalizare, sau regiuni, ca structuri organizatorice actuale, sunt două concepte care, la nivel european, sunt tratate în mod diferit în diferite state. Noțiunea de federalizare implică o altă structură statală. State federale există și în Europa, de la Germania și Austria pînă la Elveția și Belgia. Sunt unele state care acceptă principiul regional, al structurilor regionale care să dea posibilitatea dezvoltării administrative unitare ținînd cont de anumite caracteristici zonale sau regionale. Acest principiu, din punctul de vedere al structurilor Comunității Europene, este o noțiune administrativă la modă, utilizată în relațiile regionale, între regiuni ale diferitelor țări. Din acest punct de vedere, al administrației publice locale, abordarea elementelor de dezvoltare regională nu ar trebui să aducă atingere ideii de stat unitar” (*Ziua de Ardeal*, 15 dec. 2001). În continuare, dl. Petru Filip observă că subiectele acestea produc oarecare neliniște și că nu este momentul potrivit pentru dezbateri de acest fel, neavînd nici asentimentul forțelor politice, nici al cetățeanului de rînd. Discuția este trimisă în viitor, după cîteva generații, cînd vom fi intrați deja în structurile europene și cînd clasa politică și oamenii obișnuiți e posibil să ajungă la o altă concluzie. Mult mai direct este domnul Ștefan Seremi, excluzînd, însă, ideea federalizării pe care o consideră o absurditate: „Dacă ar fi vorba despre o descentralizare care să confere o mai mare autonomie administrațiilor publice locale, aceeași pentru Ardeal, Banat, Moldova sau Muntenia, personal, eu aș fi pentru o astfel de descentralizare. Veniturile realizate în județe să fie utilizate într-o mai mare măsură pe plan local. Aceasta nu înseamnă ca toți banii să rămînă în județele care i-au colectat, căci trebuie ajutate și cele mai puțin dezvoltate, inclusiv cu programe finanțate cu fonduri de la Comunitatea Europeană. Eu sunt totuși de părere că cea mai mare parte a resurselor financiare locale trebuie să rămînă în județele care le-au produs. În acest mod, fiecare județ ar avea circa 80% din cît ar produce, restul fiind cedat pentru bugetul centralizat. Nu e normal ca o administrație care se preocupă să crească veniturile proprii să fie tăiată de la veniturile bugetului național numai pentru că ar avea venituri proprii prea mari. În România, capacitatea oricărei administrații locale se reflectă doar în primul an de după alegeri, fiindcă, după repartizarea etatistă, centralizată, a fondurilor, conform unei concepții ce datează de pe vremea lui Stalin, administrațiile locale nu mai au nici un interes să aibă venituri mari.” (*Ziua de Ardeal*, loc cit.)

Presa a făcut sondaje în stradă în legătură cu ideea regionalizării. Ideea nu e considerată rea, pentru noi, ardelenii, ne-ar avantaja, spun majoritatea, dar există îndoieli

că s-ar găsi în acest moment mințile luminate care s-o înfăptuiescă. În timpul unei emisiuni de o oră la postul local de televiziune, descentralizarea a fost susținută inclusiv de un ofițer originar din Oltenia și venit la ordin și stabilit în Oradea. O altfel de regionalizare, însă, decît aceasta, reprezentată de județe, are și nu are susținere. Există o ambiguitate a opțiunii datorată necunoașterii clare a modelelor, pe care și eu o mărturisesc. Există, însă, și o disperare, mai ales a tinerilor, care spun răspicat că numai cu sentimentul unității naționale sau cu punctul unu din Constituție nu se poate trăi. Oamenii s-au obișnuit, apoi, cu identitatea dată de județe și le-ar fi mai greu să-și caute o alta, după regiunile de dezvoltare, altele decît provinciile istorice sau „țările” medievale.

Constatarea mea este că ardelenii (bihoreni) nu mai acceptă demagogia naționalistă (și votul pentru Vadim Tudor a fost dat din alte rațiuni) și sperietorile cu unguri, că se dorește descentralizarea administrativ-financiară a cărei întîrziere exagerată poate genera o frustrare mai puternică decît orice idee de unitate națională. Oare ce e de luat în seamă, în primul rînd, de către un guvern responsabil: declarațiile de dragoste de patrie, de unitate și suveranitate din sloganurile de genul „Murim, luptăm, Ardealul apărăm” sau supărarea din spatele unor apelative precum „sudist”, „mitici” (care ne iau banii?). Mai are rost să translăm toate discuțiile responsabile despre soarta României spre un patriotism romantic, cînd excelențele tinere și oamenii în putere pleacă din țară, cînd anual în clasele I vin cu 30% mai puțini copii, cînd mor mai mulți cetățeni români decît se nasc, cînd bolile cronice au cuprins toată populația? Frustrarea unui ardelean, care lucrează în două sau trei locuri pentru a trăi mai bine și plătește noian de taxe și impozite care merg în alte părți (nu numai în alte regiuni, ci în buzunare sparte sau necinstite) și nu se mai întorc spre comunitatea din care el face parte, poate deveni disperare. Și nemulțumirea că i se stabilesc astfel de impozite și taxe undeva unde cuvîntul lui nu ajunge. Atunci nu se va mai gîndi că a avut în familie memorandiști care s-au adresat Împăratului, ci va înjura Bucureștii. Dacă guvernării privesc cu ușurință aceste lucruri, ca și reprezentarea politică a ardelenilor (să nu uităm că partea aceasta de hartă s-a colorat mereu altfel), ideea de unitate națională s-ar putea goli de conținut. Pe guvernării noastre îi preocupă, însă, cum să ne sucească mintea și cum să ne închidă gura, prioritară fiind problema „reproducerii la femeile în vîrstă”, după cum mi-a fost dat să citesc cu uluire într-un program național elaborat de actualul minister privind reforma în spitale și care seamănă perfect cu rezumatele de la sfîrșitul ședințelor de partid comunist bazate pe doi termeni: a trebui și a controla.

Marius Cosmeanu

Home alone

Cei care au crezut că prin *Memorandum* semnatarilor propun co-regionalilor bănățeni și ardeleni să călătorească cu viză la Costinești, Portița sau Voroneț ori să joace în preliminăriile campionatelor continentale sau mondiale cu Vechiul Regat au avut o imaginație drăcesc de bogată. Mai întâi, că Memorandumul nu a avut o adresabilitate regională, ci a fost adresat Parlamentului României, partidelor politice, societății civile și unor instituții europene. Om părea noi rătăciți, vorba premierului, dar nu pînă la a fi pierdut simțul realității. Apoi, orice individ are, se știe, mai multe identități, în cazul nostru, inclusiv una regională (că una județeană e cam greu de definit). Semnatarii s-au simțit astfel solidari și prin această identitate comună a lor, „dincolo” de cea etnică (de unde și formula *transetnic* din conținutul Memorandumului), încercînd o dezbateră pe problemele care derivă din această apartenență.

Dar reacțiile „pavloviene” ale unor damnatari consacrați atunci cînd este vorba de probleme tabu care privesc statul român și societatea românească, adică pe noi toți, nu constituie ceva inedit. N-au surprins poate nici reducerea la absurd a inițiativei sau catalogarea ei drept „o tîmpenie” de către politicieni. Ceea ce a surprins, însă, a fost consonanța cu aceștia – calculată sau nu – în receptarea Memorandumului de către unii reprezentanți ai sferei academice și societății civile, care au calificat demersul nostru în termeni la fel de duri sau inadecvați („o prostie”, „joacă”, „centrifugare” etc.). Eclectizarea unei părți a baricadei epatează (sau o fi și aceasta o meteahnă postmodernă). Pentru că e straniu să-i vezi pe Ioan T. Morar, Gheorghe Funar, Adrian Cioroianu, Ioan Rus sau Alina Mungiu, pentru a-i aminti doar pe cîțiva, avînd aceeași poziție față de un text care propune dezbateră regionalismului în România. Nu acestea sînt metodele de izolare a membrilor unui grup – dacă acest lucru se intenționează – într-un stat democratic, atunci cînd aceștia au opinii contrare majorității. Vehemența cu care s-a contracarat, nu e caracteristică regulilor de joc democratice. Ce să mai spui de trimiterea la intervenția instituțiilor statului venită tocmai din partea prim-ministrului, care, după un prim răspuns echilibrat, revine a doua zi (după o prealabilă dezbateră în partid?) făcîndu-ne confrăți cu Ispirescu, Creangă și Gala Galaction... (Mă și văd personaj al unei cyber-snoave cu titlu pentru supradotați – *Intellectualii, dar puțini* –, în care semnatarii Memorandumului sînt filmați într-un peisaj jilav, aproape „ilașcian”, ținînd stegulețul cu cele șapte burguri în mîină și declarînd patetic: „Te iubesc, popor român!”...)

*

Alții, în schimb, analiști cunoscuți, cum e și domnul Ilie Șerbănescu, mai percep România, ca pe o entitate subordonată unor puteri străine sau de-a dreptul fantomatice, în care mersul lucrurilor este independent de voința celor care o reprezintă sau o conduc. Contemplînd-o cu o fatalitate curat mioritică, acești domni nu-i acordă României nici măcar potențialitatea de a decide singură asupra viitorului ei. Pentru că ce altceva să înțelegi cînd auzi sau citești, că și tu, ca semnatar român, ești doar o

simplă unealtă, un exponent, o tastă F1, ca să venim mai la zi cu terminologia, a Ungariei și că nu faci altceva decât să subconștientizezi planuri, care mai de care mai năstrușnice, de fracționare a țării induse de la Budapesta. De parcă Budapesta (alt centru!) ar fi aici și noi nicăieri. Nu știu ca vreunul din semnatarii români să sufere de ecopraxie intelectuală și nici ca printre noi să se fi infiltrat cloni de-ai lui Csurka István sau ai altor înfierbîntați din politica ungară. Ca să nu mai vorbim de jigiriile aduse: la adresa semnatărilor români, prin infantilizare (nu știm ce facem, sîntem manipulați), ca și a celor maghiari, prin diabolizare (știu ce fac, dar sînt parșivi). Apoi, habarniștii în cultura maghiară cred că valorile acesteia se reduc, cel mult, la doi-trei politicieni conservatori, o națională de fotbal, niște muzicieni depresivi și cîteva staruri porno și că majoritatea maghiarilor nu au alte obsesii decât cele inverse atacatorilor lor. De parcă ei nu mai pot de grija noastră. Or fi și din aceștia (de parcă, noi nu i-am avea?), dar sînt ne semnificativi. Ar trebui, mai degrabă, să vedem paritatea leu-forint de azi, comparativ cu cea din 1990. Aici ar trebui să fim alarmați și ceva mai inteligenți. A gîndi, în schimb, cultura maghiară și pe maghiari și în relație de amicitie, pare a fi soră cu dezertarea comunitară. Ce să le mai spui acestor domni despre farmecul și bogăția lucrurilor pe care le înveți sau le dobîndești prin contactul direct, viu cu o altă cultură sau despre faptul că umila noastră prezentă în acest grup face mai cunoscută, mai înțeleasă și, cu voia dumneavoastră, mai apreciată cultura română în rîndul maghiarilor. Modelul româno-maghiar al grupului de la *Provincia*, pe lîngă toate criticile care i s-au adus, rămîne unul european (în sens nefetișizat!), adică, pentru România, unul de secol 21. Nu de diversiune, ci mai curînd de diversitate ar trebui să vorbească detractorii noștri.

La alt nivel, președintele Iliescu ridiculiza propunerea noastră spunînd că aceste probleme trebuiesc discutate fie la seminarii (s-au discutat și se vor mai discuta), fie la un pahar de bere (domnia sa uitînd să mai precizeze de care să fie această „bere filosofală”, de Reghin, Blaj, Ciuc, Timișoara, Baia Mare ori Cluj?, că în rest, nu ne mai rămîn decît produsele globalizării). În declarația sa, președintele susținea că exemplul Bavariei menționat în textul Memorandumului e irelevant, deoarece bugetul landului german e mai mare decît cel al României. Așa este, sînt și firme care au un buget mai mare decît PIB-ul României, dar acest aspect nu schimbă datele problemei. N-am propus discutarea regionalismului în bugete dezirabile, nemțești (să nu uităm, la ei, spre deosebire de noi, o mașină care iese pe poarta întreprinderii e gata terminată...), ci în cadrele financiare existente în România. O redistribuire echitabilă a resurselor, corespunzătoare contribuției fiecărei regiuni, cu un fond de solidaritate aferent pentru regiunile defavorizate, ar putea duce nu doar la o funcționalitate și o eficiență mai mare (prin competiție și cooperare), dar și la o solidaritate socială corespunzătoare. Plus transparența. Las' să știe fiecare exact de unde primește banii: din munca lui sau din solidaritatea altora, și nu cum avem în prezent, cînd lumea fie nu știe, fie crede că toți banii vin de la București. Cît despre riscul unei „federalizări a mafiilor”, cum susține domnul Mircea Mihăieș într-un articol din *România literară* (nr. 51-52/2001), chiar dacă acesta ar putea fi, într-adevăr, unul din efectele negative, orice schimbare socială presupune, totuși, și riscuri, etape inertiiale (bunăoară, procesul de democratizare a României a însemnat, în primii ani, și o regrupare a forțelor vechiului regim). E inevitabil. Sigur că nici unui contemporan nu-i convine să

aștepte, iarăși, alți ani pentru a depăși o nouă tranziție, numai că semnatarii consideră că finalul unei astfel de tranziții ar fi mai apropiat decât cel al tranziției fără bătrînețe pe care o tot parcurgem din 1990 încoace.

La urma urmei, stai și te întrebi, dacă problema aceasta a regiunilor, a diferențelor regionale în România e o găselniță, un afect intelectualist, și nu o problemă reală, cum se face, totuși, că apar astfel de inițiative (*M-am săturat de România, Manifestul PSD pentru Ardeal, Memorandumul* sau chiar și enigmaticul *Partid al Moldovenilor*, absorbit și el în PSD)? Izul de boacănă pe care l-a lăsat demersul nostru – într-o tradiție în care, nu-i așa, prioritățile se stabilesc și după proverbialele „șapte vieți”, „mintea de pe urmă” sau „cuțitul ajuns la os” – ține mai curînd de incapacitatea unei părți a societății românești de a aborda distant astfel de problematici, decât de falsul problemei ridicate prin Memorandum. V vorba organicistă a occidentalilor, rămînem o societate tînă (nematurizată sau neastîmpărată), care n-are nici chef, nici răbdare de introspecții disconfortante. Dezbatere am vrut, dezbatere am primit, ne sugerează calitatea replicilor. Ce mai contează că regiunile (nu în accepțiunea depășită, a formelor administrative medievale) sînt *realități* ale Europei, reprezentînd o temă de actualitate în acest spațiu.

Timpul, așa cum au arătat cei care au fost de partea noastră, a semnatărilor Memorandumului, lucrează în favoarea ideii noastre. Cu alte cuvinte, problema regionalismului se va discuta, că vrem, că nu vrem noi acum. Pînă la urmă, Manifestul PSD lansat de domnul ministru Ioan Rus tot de avangardă ține. Globalizarea, expansiunea firmelor transnaționale sînt fenomene normale, cu efecte „implacabile” pentru un stat care dorește intergare euro-atlantică. Creșterea economiei globale, a sistemelor de comunicații, a rețelelor computerizate vor reconfigura multe din instituțiile moderne pe care le găsim azi funcționale sub aspect economic, financiar sau administrativ. Modelele propuse în Memorandum – Catalonia, Scoția, Bavaria – dar și altele, trebuie privite, așa cum spuneam, contextual, în cadrele României actuale. Între regiunile României există similități și diferențe, interferențe, fiecare își are potențialitățile ei, aspecte de la care am plecat în elaborarea Memorandumului. Regiunile pe care le reprezintă semnatarii Memorandumului au, la rîndul lor, racile specifice. N-am spus că Transilvania e ca Bavaria sau Catalonia, ne cunoaștem limitele. Avem și noi mersul trenurilor, șosele, primari, corupție, balcanizare ș.a.m.d. Numai că noi considerăm că acestea pot fi îndreptate mai repede prin delegarea responsabilităților și administrarea problemelor la nivel regional, într-un cuvînt prin subsidiaritate. Cînd ai de dat un telefon urgent, nu dai fuga la primul telefon public, atunci cînd ai unul fix sau mobil în casă...

Oricum ar fi, nu păstrînd sub preș sau făcînd front comun (solidaritate ciclică sau incidentală) împotriva unui grup care propune dezbaterea unei probleme pe care o consideră de actualitate, vom progresa.

„... ce fel de Transilvanie vrem...”

La 8 decembrie 2001 a avut loc, la Cluj, întrunirea grupului Provincia, la care s-a adoptat, prin consens, textul Memorandumului către Parlamentul României. Întrunirea a fost urmată de o dezbatere pe marginea ideilor cuprinse în Memorandum, la care au participat: Bakó Miklós, Al. Cistelecian, Caius Dobrescu, Hadházy Zsuzsa, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Traian Ștef, Szokoly Elek din partea grupului, precum și Bányai Péter, Smaranda Enache, Ioan Mușlea, Székely István, Szilágyi N. Sándor în calitate de invitați.

Molnár Gusztáv: Care credeți că vor fi reacțiile partidelor față de Memorandum?

Bányai Péter: PD, PNL se vor eschiva, vor minimaliza importanța lui. Nici nu-l vor ataca, dar nici nu vor intra în discuții serioase, nici în sens pozitiv, nici în sens negativ. PRM nu ne interesează. Deci rămân două partide, PSD și UDMR, dar nici de la UDMR nu aștept mare lucru. Ei vor spune un „da” la modul general, că se poate discuta... Deci o abordare pozitivă, dar prudentă și cu o minimă publicitate. Întrebarea mare este în legătură cu PSD. Textul Memorandumului, la o primă lectură, mi se pare greu de atacat. Așa că nu este ușor să anticipăm reacția partidului de guvernământ. Este clar, în acest partid se duc lupte interne foarte serioase. Deci modul în care vor reacționa va fi și în funcție de raporturile de forță interne. Nu cred că ne putem aștepta la aplauze din partea lor, dar aștept cu mare curiozitate modul în care vor răspunde. Trebuie să-i provoci uneori, ca să-ți dai seama care este poziția lor în chestiuni care ne interesează, și să nu-i lași să aibă o poziție ambiguă.

Molnár Gusztáv: Poate textul unui articol al senatorului PSD de Bihor, profesorul Liviu Maior, asupra căruia ne-a atras atenția Traian, ne poate lămuri într-o oarecare măsură în privința atitudinii PSD.

„...ceea ce propunem noi este o discuție lipsită de tabuuri...”

Traian Ștef: Sînt și eu foarte curios cum va reacționa nu atît PSD, cît PNL. Pentru că noi am mai avut din partea deputatului PNL de Bihor anumite reacții față de recentralizarea pe care o face PSD. Am scris și în *Provincia* despre lobby-ul pe care l-au făcut parlamentarii din Bihor pentru autostrada care să treacă prin Transilvania. Declarația politică a parlamentarilor ardeleni din toate partidele era foarte asemănătoare cu critica pe care o facem noi în acest Memorandum. De asemenea, într-un ziar local, apropiat PSD, senatorul de Bihor, Liviu Maior, a publicat tocmai la 1 decembrie un text cu titlul *Necesitatea unei strategii regionale pentru Transilvania*. Documentul lansat de ministrul Ioan Rus a fost tot un text trimis ziarelor, deci a fost un text elaborat, care atestă că, într-adevăr, există un curent transilvan în PSD și chiar acele trimiteri ale domnului Ioan Rus din finalul intervenției lui, la Har-Cov, au fost probabil făcute

mai mult ca să dea satisfacție celeilalte părți. Știu că există din partea tuturor parlamentarilor din Transilvania anumite nemulțumiri. Nu cred că ei vor privi foarte critic inițiativa noastră sau, poate, nu se vor manifesta ei, ci îi vor lăsa să se manifeste pe ceilalți parlamentari și pe șefii partidelor lor. De asemenea, aștept cu mare interes cum va reacționa PNL, ținând cont de faptul că are majoritatea parlamentarilor din Transilvania, și ei văd foarte bine care-i situația. Deputatul de Bihor al PNL a fost foarte vehement împotriva bugetului și a felului în care se redistribuie fondurile centrale și a faptului că anumite instituții sînt centralizate în alte părți, fără să se țină seama de contribuția județului. El s-a referit îndeosebi la județ, dar se poate generaliza cam la majoritatea județelor din Transilvania și Banat. Deci va fi interesant de văzut cum vor reacționa, dată fiind atitudinea lor amintită. Iar în ceea ce privește PSD, cu toate că ne amintim foarte bine de mesajul premierului Năstase la adresa grupului nostru și de amenințările pe care ni le-a trimis, voalate sau mai puțin voalate, s-ar putea ca și el să fi înțeles că nu antiregionalismul și antimaghiarismul aduc voturi în Transilvania.

Caius Dobrescu: Aș pleca de la ideea exprimată aici că ar exista într-adevăr o sciziune în PSD. Nu știu dacă acest lucru nu este un simptom al unui proces mai larg, perceptibil în toate partidele, care ține și de interesele regionale amintite de Traian. Filialele din Transilvania, de pildă, parlamentarilor din Transilvania încep să-și definească interesele locale și regionale mai clar și să aibă sentimentul că, totuși, ei reprezintă niște comunități, nu sînt doar simple marionete mișcate de la centru. Pe de altă parte, probabil că este și o ruptură de generație, fiindcă este evident că anumite personalități politice care au un tip de cultură politică sînt crescuți într-o anumită mentalitate, sînt absolut incapabile, cred, să iasă din ea și să regîndească lucrurile într-un alt sistem de referință. Sigur, despre PRM nu are sens să discutăm aici. Ei se situează în afara societății civile și reprezintă, de fapt, o amenințare la adresa democrației parlamentare, PRM fiind un partid care sfidează constituția și legile țării. Noi vorbim de sistemul politic relativ rezonabil și relativ plauzibil. Pe de altă parte, însă, mă întreb dacă această tensiune despre care vorbiți nu se poate interpreta și altfel, dacă nu este un balans al partidului de guvernare între două presiuni, între presiunea exercitată de Uniunea Europeană și presiunile interne care vin din partea unui electorat sensibil încă sau vulnerabil la acest gen de mesaje mobilizatoare și, de asemenea, un electorat înspăimîntat de măsurile de reformă care se prefigurează. Și atunci aceste inconsecvențe nu sînt doar expresia tensiunilor dinăuntru, ci sînt și expresia acestui balet, acestui *Realpolitik*. Și dacă este așa, atunci este de presupus că reacția publică va fi proastă. Cu atît mai mult că ei chiar ar vrea în mod serios să ia niște măsuri pe linia descentralizării. Lucrurile s-ar putea petrece exact așa cum, se spune, Bismarck a luat niște măsuri ca să se introducă un stat social în Germania, acuzînd și combătînd vehement tocmai social-democrația germană. Este foarte probabil că și PSD va reacționa în același fel, adică va acuza, se va delimita cu vehemență, pentru ca peste zece zile să spună același lucru, dar afirmînd că, de fapt, nu face decît să sprijine statul național unitar. Și este foarte probabil că aceasta va fi și reacția publică a PNL. Însă ce spune Traian este foarte semnificativ în alt sens. Pot să existe grupuri de interese, pot să existe forțe politice locale care pot să aibă un alt comportament, cu care am putea angaja un alt tip de relație, un alt tip de discuție într-un alt spațiu de referință. Dar

propunerea noastră nu poate ignora faptul că, în general în România, deciziile care îi implică pe toți se iau, în general, înăuntrul clasei politice. Clasa noastră politică este destul de geloasă și are tendința de a se crispa și a ține găina la ea în ogradă, ca nu cumva să se discute asemenea chestiuni în spațiul public. Or, ceea ce propunem noi este o discuție lipsită de orice tabuuri despre asemenea chestiuni esențiale care chiar privesc întreaga colectivitate. Totodată această reacție de refuz al „publicării” acestor chestiuni este și o suprapunere destul de perversă între viziunea despre administrația publică și politicile de securitate. Există senzația că centralizarea înseamnă mai multă siguranță, ca și cum ar fi o politică de apărare, și administrația ar fi o ramură a armatei. Asta este asocierea care se face și, în loc să aibă ca scop buna administrare și prosperitatea comunităților, ea este văzută ca un instrument pentru asigurarea securității și buneii supravegheri a teritoriului. Or, acesta este un alt nivel la care trebuie produsă o decuplare. Este o altă dificultate de care se izbește demersul nostru. Dar cred că este interesant să vedem ce se întâmplă, pentru că, la un moment dat, se rup niște zăgazuri și s-ar putea să avem norocul să cădem chiar într-un asemenea moment.

„La frontiera Uniunii Europene se produce peste tot și inevitabil o efervescentă economică microregională”

Molnár Gusztáv: István, iartă-mă că te provoc, dar puțini sînt cei care cunosc mai bine, din interior, modul de funcționare a UDMR și modul de gîndire al celor care activează – la diferite niveluri – în această organizație. Cum crezi că va reacționa UDMR la Memorandum, dat fiind că, în programele elaborate de Uniune în cursul anilor sînt multe elemente comune cu ceea ce propunem noi?

Székely István: UDMR își însușește practic acest program al regionalizării sau cel puțin unele elemente importante din el. Acestea, de fapt, fac parte dintr-un set de valori ce reprezintă, într-un fel, Transilvania. Este semnificativă, în acest sens, poziția UDMR exprimată cu ocazia sărbătoririi, la 7 decembrie, a zece ani de la adoptarea Constituției. Am textul discursului deputatului de Bihor, Székely Ervin, care vorbește despre „limitarea atribuțiilor prefectului și lărgirea concomitentă a competențelor consiliilor județene și locale, recunoașterea expresă a dreptului unităților administrativ-teritoriale de a se asocia în regiune”. Este un mesaj foarte clar, dar eu nu cred că UDMR va merge foarte departe în această direcție, pentru că știe foarte bine că ar putea mai mult să dăuneze acestei idei. Deci, eu mă, gîndesc că, pe plan legislativ, va sprijini și va vota orice lege care duce în această direcție. Dar nu cred că se va expune pe plan politic, nu va fi ea purtătorul de drapel al ideii...

Bakk Miklós: Aș dori să aduc cîteva completări referitoare la istoricul acestor elemente programatice al UDMR. Am participat, ca expert, la unele din discuțiile pregătitoare ale Congresului UDMR din mai 1999, de la Miercurea Ciuc, cînd a fost introdus acel capitol referitor la promovarea intereselor regionale ale Transilvaniei. La ședința Consiliului Reprezentanților Unionali, de pregătire a Congresului, un politician de frunte al Uniunii, Verestóy Attila, s-a pronunțat împotriva acestei inițiative. Sînt voci în cadrul UDMR care susțin că această poziție a senatorului de Odorhei, deci poziția lui în favoarea centralismului, se datorează legăturii cu grupuri de interese economice care își exercită influența la nivel de guvern. Dar, pînă la urmă, la votul în

plenul Congresului, acest punct a trecut cu o majoritate clară. În ceea ce privește recenta intervenție a lui Székely Ervin, cred că ea se datorează, în primul rând, nu unei motivații politice, care ar dori să includă în sfera dezbaterilor politice problema regionalismului în România, ci se leagă, mai degrabă, de unele evenimente din județul Covasna. În ultimul timp, prefectul de Covasna a boicotat – contra legii, trebuie spus acest lucru – formarea așa-numitelor microregiuni care erau dorite și cerute în vederea obținerii unor fonduri europene. Deci, această idee de asociere a unor consilii locale în microregiuni nu se identifică cu regiunile politice pe care le avem noi în vedere în Memorandum. Este un drept de asociere al consiliilor locale, prevăzut în Charta de la Strasbourg, și care nu implică modificări constituționale. Cred că este vorba de o intervenție de conjunctură, care reprezintă, totuși, un sprijin voalat, „blajin”, dat ideii regionale, dar nu poate fi interpretat ca un pas hotărât în această direcție. Este interesant, totuși, că aceste semnale – mă refer la intervenția amintită a lui Székely Ervin și la pozițiile exprimate de alți parlamentari din Bihor, amintite de Traian – că aceste semnale vin din Bihor. Acest lucru nu mi se pare a fi întâmplător. Cred că presiunea transfrontalieră este un factor puternic spre regionalizare, presiune care, desigur, va crește începând cu 2004, când Ungaria va fi membră a Uniunii Europene. La frontiera Uniunii Europene se produce peste tot și inevitabil o efervescență economică microregională, dar nu putem ști deocamdată pînă unde va duce aceasta. Sînt două direcții posibile. Una este ceea ce se vede și acum: partidele încep să simtă că ceva se va produce și ele vin cu diferite luări de poziții în întîmpinarea acestei idei. Acest lucru se face, deocamdată, într-un mod stîngaci și refractar, cum face și PSD, îmbinînd regionalismul cu naționalismul și reformulînd, cîteodată într-un mod de-a dreptul caraghios, pozițiile inițiale. Cealaltă direcție posibilă este legată de acele ipoteze pe care noi am început să le formulăm cînd am dezbătut în Provincia ideea partidului transetnic. Aici eu am în vedere, în primul rînd, apariția unei noi generații, acea ruptură determinată de noile generații despre care vorbește Caius, și care ar putea duce la tensiuni serioase în cadrul tuturor partidelor, și, eventual, chiar la părăsirea vechilor partide. Astfel s-ar putea forma o masă critică de politicieni tineri care să ducă pînă la urmă la apariția unei noi forțe politice.

Traian Ștef: Sînt sceptic în ceea ce privește UDMR. Cel puțin la Oradea, în ultima vreme ei au luat-o într-o direcție inversă. Adică în consiliul municipal s-au aliat cu PSD și l-au schimbat pe propriul viceprimar UDMR, ca și pe cel al PNȚCD-ului, înlocuindu-i cu unul al PSD, iar din partea UDMR cu o persoană provenind de la firma președintelui. Sînt și în UDMR grupuri de interese. Dacă, în general, pentru ideea regională, grupurile de interese merg în sensul preconizat de noi, am impresia că la UDMR merg în sens contrar, într-un paralelism, dacă nu chiar cu multe interferențe, cu PSD.

Molnár Gusztáv: În ceea ce privește UDMR, cred că nu putem ocoli nici problema Blocului Reformist. Se știe că în sînul acestei grupări a apărut, la un moment dat, ideea regionalismului și a parteneriatului strategic dintre românii și maghiarii din Transilvania. Desigur, nu independent de influența unor experți. Am fost și eu prezent la Congresul UDMR din Miercurea Ciuc și îmi amintesc foarte bine perplexitatea acelor politicieni UDMR care făceau parte din guvern și astfel

reprezentau, de fapt, „centrul”. „Ce vreți voi cu acest dialog intertransilvan?” – ne întrebau ei. Noi dialogăm continuu, practicăm parteneriatul la guvern. Ei nu realizau că aici este vorba de altceva, de o perspectivă regională. Totuși, ideea parteneriatului ardelean româno-maghiar era așa de evident pozitivă și atrăgătoare, încît marea majoritate a delegaților a acceptat-o și a votat pentru, fără să aibă în vedere interesele speciale ale diferitelor grupări din sînul UDMR. Era un moment favorabil ideii regionalismului în UDMR. Un al doilea moment favorabil s-a ivit cu ocazia alegerilor prezidențiale și parlamentare, cînd gruparea Markó-Frunda a preluat din mers această idee, pentru ca nu cumva Blocul Reformist să le-o ia înainte și să-și creeze o bază socială mai solidă. Dar la ora actuală am impresia că Blocul Reformist a cam abandonat tema. Se pare că „reîntregirea tuturor maghiarilor din Bazinul Carpatic”, sloganul preferat al partidului de guvernămînt din Ungaria, îl pasionează mult mai mult decît parteneriatul ardelean româno-maghiar. Am participat acum vreo zece zile, împreună cu Smaranda, la o conferință organizată de Liga Pro Europa de la București, unde Toró Tibor, președintele Grupului Reformist, criticînd linia „colaboraționistă” a conducerii Uniunii, a pledat pentru o linie autonomistă, înțelegînd autonomia – cel puțin asta era impresia mea – în sens etnic. El vorbea de niște competențe alocate de la centru direct comunităților naționale. Ei bine, dacă citiți cu atenție textul Memorandumului, la punctul 3 puteți observa că este vorba de alocarea unor competențe nu entităților naționale sau etnice, ci unor entități teritoriale. În concluzie, aș afirma că, la ora actuală, în UDMR se observă un fel de împotmolire. Gruparea lui Markó pierde teren pentru că pur și simplu nu are nici un fel de mesaj nou, se află în defensivă, face naveta între București și Budapesta, iar Blocul Reformist nu are un discurs coerent proregional. Mai degrabă practică un discurs național – nu zic naționalist – în sensul că își formulează aproape toate dezideratele în termeni naționali. Majoritatea reprezentanților acestui grup – cu unele excepții notabile –, în discursul lor public, au părăsit practic terenul regionalismului politic.

Bakk Miklós: Ideea parteneriatului strategic cu românii din Ardeal a fost ideea lui Szilágyi Zsolt, iar capitolul de program privind regionalismul transilvan l-am formulat eu și, preluat de Blocul Reformist, a fost adoptat la Congres în urma inițiativei acestei platforme. Momentul de cumpănă pentru Blocul Reformist în care s-a făcut alegerea – poate nu definitivă – între autonomia națională și programul transilvan, care mergea pe ideea interesului regional și a parteneriatului strategic cu românii din Ardeal, a fost cel în care Blocul Reformist s-a declarat în favoarea lui Tökés László și nu a lui Kolombán Gábor, înainte de alegerile prezidențiale. UDMR avea deja un candidat cvasinominalizat, în persoana lui Frunda György, și Blocul Reformist trebuia să aleagă între două alternative ca să propună un contarcandidat: Tökés László, reprezentantul aripii conservatoare și Kolombán Gábor, care putea să fie un exponent foarte bun al ideii regionaliste. Trebuie spus, că în Programul UDMR, a rămas și capitolul referitor la autonomia națională, deci există o dualitate, o contradicție sau o neadekvare între cele două capitole chiar în program, nu numai în conduita Blocului Reformist. Dar acest aspect nu a fost discutat niciodată în atelierile teoretice și în diferitele forumuri de dezbateri interne ale UDMR. Chestiunea a fost lăsată pe seama acțiunii interpretative. În orice caz, părăsind opțiunea Kolombán – ce, la un moment

dat, părea deja asumată – practic această alternativă a rămas în aer, fără o susținere de către o personalitate proeminentă, care să aibe și un tip de discurs adecvat și o pregătire corespunzătoare pentru a deveni exponentul alternativei regionaliste.

Molnár Gusztáv: Aș dori să lărgim aria discuțiilor către o altă direcție. Poate ați observat că Memorandumul este adresat nu numai Parlamentului României, partidelor politice de aici, dar și Parlamentului European și Comitetului Regiunilor din cadrul Uniunii Europene. Și aș mai aminti că lansarea lui survine într-un moment deosebit pentru România, când, în sfârșit, problema vizelor în Uniunea Europeană a fost rezolvată. Este un moment pozitiv, a cărui importanță nu trebuie desigur exagerată, dar oricum este un moment după care nimeni nu va mai putea spune că România este ignorată de Europa. Dacă într-un asemenea moment ieșim la rampă cu un discurs proregional și pro-european, va fi extrem de greu să ni se reproșeze că urmărim subminarea statului.

„... ne putem aștepta la începerea unei competiții pentru regionalism”

Smaranda Enache: Cred că, odată cu ridicarea obligativității vizelor, ne putem aștepta ca politica României să fie, mai mult decât înainte, proeuropeană. Și din acest punct de vedere are dreptate Gabriel Andreescu când spune că abia acum începe primul an de integrare reală. Posibilitatea existenței regiunilor în cadrul Uniunii Europene este deja stabilită. Desigur, nu toate statele văd la fel problema regionalismului, dar există un model clar de instituționalizare a sistemului regiunilor la nivel european. Și cred că există, de asemenea, această capacitate europeană de a gândi cât mai multe dimensiuni, regional, național și supranațional, fără ca acestea să creeze neapărat concurențe păguboase între paliere, deși tot timpul există o competiție pentru resurse și pentru competențe între diversele dimensiuni. Eu cred că, așa cum noi știm, știu și cei de la Bruxelles, știu și cei de la București că, odată ce România se apropie de UE și poate deveni membră, ea poate să se integreze la mai multe paliere, deci să devină membră în mai multe instituții. Asta înseamnă și mai multe fonduri, mai multe alocări. Deci, e de presupus că și PSD, care este un competitor de lungă durată și care se inspiră – deja la nivelul premierului și al generației sale – din modelele europene și dialoghează cu ele, chiar dacă nu în mod foarte evident (pentru că încă are de înfrunt o opoziție internă în partid și o opoziție de mentalitate, fiindcă a alimentat sentimente antieuropene timp de 12 ani în opinia publică românească și acum este chemat să facă marea schimbare proeuropeană), e de presupus deci, că și partidul de guvernământ se pregătește de această inserare în toate instituțiile europene. Pentru că și de acolo vin bani. Este clar că nu mai trebuie să ne mai așteptăm la o opoziție la care ne-am fi așteptat acum câțiva ani. Intervenția lui Ioan Rus a vrut să semnaleze că în cazul în care există o așteptare regională în Transilvania, PSD este gata să-i răspundă și acesteia. Politica lor este extrem de desfășurată, ei mătură și centrul și extremele, au capacitatea aceasta de adaptare. Din punctul de vedere al Uniunii Europene, este legitimă pretenția ca la intrarea statelor candidate acestea să dispună deja de structuri compatibile cu regiunile din Uniune. Așa că va fi și interesul Bruxelles-ului să dezvolte regionalismul românesc. Dar va fi și interesul partidelor românești, și aici m-aș referi puțin la partide. Cel mai surprinzător mi se pare comportamentul PNL, care nu reușește să prindă

trenul; este un partid care nu se mai bazează pe expertiză, chiar refuză expertiza. Din acest punct de vedere nu ne putem aștepta ca opoziția în general să aibă multă înțelegere pentru ideile cuprinse în Memorandum. PD este centrat pe o victorie electorală, a cărei sursă va fi succesul de primar al lui Băsescu. Probabil UDMR ar putea fi inconfortat de dezvoltarea regionalismului, atîta vreme cît cei care sînt regionalişti nu-și manifestă foarte clar sistemul de valori. Și nedefinirea sistemului de valori foarte clară și a opțiunilor în cadrul regionalismului servește tuturor competitorilor pentru regionalism. În momentul de față, semnalul negativ la acest Memorandum ar putea veni din partea PSD doar pentru că el este la fel de cuprinzător și neparticularizat ca și propriul său mesaj. Și UDMR va fi la fel de inconfortat pentru că ideea tranșetică ar putea însemna eventuala dispariție pe termen lung a UDMR din parlamentul central, pentru că, în cazul în care va apărea un parlament regional în Transilvania, el ar satisface evident într-o proporție destul de mare așteptarea politică a comunității maghiare, pentru că în Transilvania sînt reprezentați la un nivel de peste 20%. Cred că un mesaj regional care să poată intra într-o competiție să-și creeze propria sa nișă în trendul regional, care deja a fost confiscat de PSD, este un mesaj care să spună mai clar ce fel de Transilvanie vrem. Pentru că, în paralel cu regionalismul propus de PSD, vedem, totuși, lucruri de genul „Draculalund”, care nu înseamnă numai un atentat cultural, dar înseamnă și o mină de aur, bani pentru partid. Sau puternica ofensivă ortodoxă în Transilvania, crearea de instituții și mănăstiri ortodoxe care a schimbat niște echilibre regionale. Atîta vreme cît mesajul Memorandumului este general, cred că răspunsul nu va fi foarte violent, pentru că el nu constituie, în această fază și în această formă, o mare amenințare la celelalte mesaje regionale. Deci cred că din ziua de azi ne putem aștepta la începerea unei competiții pentru regionalism, pentru că regionalismul este doar un instrument. Ce fel de regiune vrem? Acesta este capătul întrebării. Și la aceasta, deocamdată, n-a răspuns prea multă lume. Poate, totuși, PSD, da. Pentru că el a spus: vrem, dragii noștri, regiunea care o să placă celor 80%, și cei 20% cărora nu le place vor vrea să se mențină sistemul național unitar actual, pentru ca măcar să aibă, totuși, ceva reprezentanți în Parlamentul central.

Ioan Mușlea: Astăzi a pornit, sper cu dreptul, programul regional de televiziune pentru Transilvania, care durează două ceasuri în fiecare zi, non stop. Eu am văzut Memorandumul dumneavoastră, vreau să vă spun că, din punctul acesta de vedere, judecînd lucid, la rece, punctul 7 eu îl consider rezolvat. V-am adus și grila din care se poate vedea că programul conține circa 25% emisiuni în limba maghiară, conține jumătate de oră emisiuni în limba germană, un sfert de oră de emisiune de cultură ebraică și – inovație absolută – un sfert de oră de emisiune pentru țigani. În rest, este vorba de talk-show-uri care, bineînțeles, se împart între redacțiile română și cele ale minorităților. Pe de altă parte, acest studio regional de televiziune era deja integrat în Comitetul European al Televiziunilor Regionale, la care participam, în fond fără nici un drept, pentru că nu aveam din caracterul regional decît numele. Noi transmitem în întreaga Românie în permanență, dimineața la ore imposibile, cu o audiență sinistră. Sperăm din toată inima ca această soluție, această nouă grilă să dea rezultate.

Molnár Gusztáv: Vă dorim succes!

Szokoly Elek: În legătura cu receptarea Memorandumului de către clasa politică, trebuie să recunosc că nu sînt foarte optimist, deși cred că, de fapt, pot exista două modalități de receptare, două lecturi posibile – una mai optimistă și una pesimistă. Să încep cu cea pesimistă. Cred că partidele politice, în primul rînd PDSR – permiteți-mi să rămîn în această formulă mai autentică –, poate mai mult dintr-o anume gelozie – gelozia generală a clasei politice – mai degrabă va respinge acest Memorandum și ideile regionalismului cuprinse în el. Cultura politică tradiționalistă, mentalitatea foarte profund îmbibată de centralism sînt prezente la toate partidele noastre politice, inclusiv la cele nereprezentate în parlament. Să ieși acum cu o ideologie radical diferită, necentralistă care să contrazică aceste tradiții este o chestiune deosebit de delicată. Dar să cedezi această inițiativă, inevitabilă mai de vreme sau mai tîrziu, unor civili neaveniți este mai mult decît sînt capabili să accepte politicienii noștri. Trecînd la o lectură „optimistă” însă, constat că, atîta timp cît societatea românească este incapabilă să iasă din groapa economică și socială în care se zbate de atîta amar de vreme, are nevoie stringentă de un element dinamizator, care, în momentul de față, nu există. Regionalismul ar putea fi un asemenea element mobilizator. Acest lucru a fost evidențiat chiar și în discursul larg mediatizat al domnului Ioan Rus. Or, această constrîngere a găsirii elementului mobilizator – eventual chiar în forța identității regionale – ne-ar putea fi favorabilă.

Szilágyi N. Sándor: Este firesc că noi ne-am adunat aici să vorbim în termeni raționali despre aceste probleme. Gîndindu-ne la receptarea acestui Memorandum, trebuie să avem însă în vedere și faptul că Memorandumul va fi citit nu de către o categorie de oameni definită abstract, nici de specialiști, ci de oameni, pur și simplu. Deci de oameni care, în afară de raționalitatea lor, au și emoții, au și temeri, au și tot felul de complexe, și nu toți cei care îl vor citi vor fi foarte inițiați în asemenea probleme. Dacă spun asta, mă gîndesc, din păcate, la o destul de mare parte a politicienilor care stau în parlament. În acest context ar trebui să ne imaginăm receptarea Memorandumului, fiindcă, evident, frica și bănuielile, și emoțiile nu sînt o categorie politică, dar sînt elemente care formează acel electorat de care orice partid trebuie să țină cont. Să ne gîndim la discutarea în parlament, acum zece ani, a Constituției. De atunci au trecut zece ani, anii au trecut, oamenii au rămas și nu s-au schimbat atît de mult cum era de așteptat. În anumite privințe s-au schimbat mai mult în direcție pozitivă. Acolo am putut vedea că există anumite noțiuni care sînt pur și simplu sacralizate. De pildă, ideea de stat național unitar nu a apărut ca o categorie politică, ci drept ceva sacru. Un deputat – FSN pe atunci – a formulat cel mai clar și cel mai coerent pentru ce este atît de important ca definiția României ca stat național unitar să fie prezentă în constituție. Acest deputat spunea că el nu poate concepe cum ar putea cineva să pună la îndoială aceasta, cînd calificativul de „stat național unitar” aparține României exact în felul în care crucea aparține unei biserici. Acesta era argumentul cel mai „la obiect”, fiindcă a exprimat exact esența. Și a fost exprimat la acel nivel la care se formează percepția problemei. Deci, dacă ne gîndim la receptarea acestui Memorandum, trebuie să avem în vedere asemenea date ale situației. Discutînd aici, între noi, putem să facem abstracție de ele, pentru că noi discutăm într-un alt cadru. Prin urmare, eu cred că în chiar formularea textului ar trebui să avem în vedere și acel mediu în

care acest text va fi receptat, și măcar undeva să apară și acel punct, care pentru noi este absolut evident, că nu se destramă țara și că instituțiile care funcționează pe plan național rămân în vigoare. Fiindcă, fără aceasta, cel care citește cu asemenea temeri și cu asemenea prejudecăți vede aici numai regiuni, și mai ales va vedea la punctul 8 – se vede că mai întotdeauna cu punctul 8 sînt probleme – că asumarea identităților regionale va contribui la formarea unor identități transetnice... Și atunci vor spune că aceasta, de fapt, înseamnă distrugerea identității naționale unitare și asta înseamnă primul pas spre destrămarea țării. Așa se va percepe, din păcate...

Molnár Gusztáv: Mi-aș permite o singură remarcă în legătură cu această intervenție, foarte binevenită. Eu n-aș face așa ușor saltul logic de la Parlament la „mase”. Nu sînt sigur că putem face acest salt, că din modul de receptare al mesajului nostru de către niște parlamentari putem trage concluzii valabile și la scară mai largă. Poate lucrurile stau tocmai invers. Nu este exclus ca „masele largi” să ne recepteze mult mai rațional, să se comporte mult mai normal față de problemele ridicate de Memorandum decît așa-numita elită politică. Cunoaștem asemenea situații și din istoria Ungariei. La începutul secolului 20, Ungaria avea o societate civilă dezvoltată, mii de asociații care activau în cele mai diverse domenii, dar avea o elită politică total ruptă de realități. Avea dreptate Adrian Severin cînd spunea, într-un articol de acum cîteva zile din *Ziua*, că Ungaria nu a pierdut Transilvania la Alba Iulia și nici la Paris, ci a pierdut-o în birourile politicienilor unguri de la Budapesta, care trăiau într-o lume imaginară și habar n-aveau de realitatea ardelenescă, nu aveau de gînd, de exemplu, să respecte demnitatea națională a românilor ardeleni... Sînt și asemenea situații cînd nu elita se află în frunte, ci tocmai invers, elita rămîne mult în urma proceselor sociale reale.

„Ce fel de regiune vrem?”*

Molnár Gusztáv: Aș porni de la întrebarea pusă de Smaranda în prima parte a dezbaterii noastre: „Ce fel de regiune vrem?” Este o întrebare esențială, care, oarecum, ne trasează linia pe care ar trebui să o urmăm după „încasarea” reacțiilor la Memorandum. Ce ar trebui să facem, cum ar trebui să procedăm pentru a clarifica ideea noastră despre regionalism, să se vadă mai clar ce urmăm. Sigur, aici sînt foarte multe aspecte juridice, politice, economice, pe care nu vreau să le ating acum. V-aș supune atenției, de data aceasta, tema relațiilor maghiaro-române, în și din perspectiva regionalismului. Ce soluții poate oferi sistemul regional, regiunea ca instituție bine definită și puternică, maghiarilor? Pe scurt, le poate reda sentimentul de patrie. Am în față un text foarte interesant al unui deputat sas al dietei de la Sibiu, Trauschenfelds, raportorul legii prin care s-au inarticolat drepturile națiunii române din Ardeal. În 1863, națiunile ardelenice nu mai erau cele vechi, definite în sens feudal ca „stări”, ci națiuni moderne, concepute în sens civic, în consens cu evoluțiile din Europa Occidentală. Iată cum a argumentat acest deputat sas în favoarea legii amintite: „Voim să dăm națiunii române din Transilvania o patrie în care ea pînă acuma a fost numai suferită. Voim să-i dăm o patrie cu drepturi depline de indigenat ambelor ei confesiuni, dintre care una n-a fost recunoscută în autonomia ei, cealaltă a fost numai suferită. Făcînd așa, săvîrșim numai

* Partea a doua a dezbaterii a apărut în numărul 6-7. iunie-iulie / 2002 al revistei.

un act al dreptății.” La aceeași ședință, contele Béldi, un regalist maghiar, susținea și el legea despre egala îndreptățire a românilor. (Se știe că după ce deputații maghiari s-au retras de la dietă, pentru că aceasta nu a recunoscut legile adoptate în prima fază – constituțională – a revoluției maghiare de la 1848, așa-numiții regaliști au rămas și au desfășurat o activitate utilă și constructivă pe întregul parcurs al dietei.) Deci, a existat și o voce maghiară în dieta care a legiferat integrarea românilor ca națiune cu drepturi depline în noua configurație politică și constituțională a principatului, care făcea parte ca o entitate politică separată din monarhia habsburgică.

Asistăm la rivalitatea, în Ardeal, a două patrii centralizate și centralizatoare

Acum permiteți-mi câteva cuvinte despre Memorandum. Nu despre Memorandumul nostru de acum, ci despre cel istoric, întocmit de românii ardeleni în 1892. Am ținut să citesc, înainte de întâlnirea noastră, textul integral al acestui document excepțional. Nu mi-a fost ușor, deoarece este adevărat că sînt la îndemîna oricui zeci de cărți *despre* Memorandum, dar editurile sînt foarte zgîrcite cînd este vorba de publicarea textului însuși. Am găsit o singură ediție mai nouă a textului integral, în anexa volumului *Memorandumul. 1892-1894* ediția a II-a (București, 1994), și poate nu greșesc dacă presupun că nu autorii volumului (istorici cunoscuți) au avut această idee, ci Ion Rațiu, animatorul și prefațatorul volumului. Românii din Transilvania și Ungaria anului 1892 au pledat cauza lor în felul următor: „Noi am obținut un statut de națiune, egal în drepturi cu celelalte națiuni, în cadrul unei Transilvanii autonome, cu dietă proprie. Și ni s-a răpit acest statut și această Transilvanie. Am avut ceva ce ni s-a luat, și cu aceasta noi nu ne vom împăca niciodată. Statul care a săvîrșit acest lucru, din punctul nostru de vedere, este ilegal, și nu poate pretinde o loialitate deplină și sinceră din partea noastră.” Această argumentație, mie, „maghiarului”, astăzi, mi se pare justă și fără cusur. Am impresia însă că românii (mă refer acum la români în general, la opinia împărtășită atît de majoritatea istoricilor cît și de opinia publică), interpretînd acțiunea memorandiștilor exclusiv prin prisma „marii uniri”, ca un act ce a premers, nu-i așa, acesteia, pun oarecum în paranteză argumentația și contextul instituțional – o Transilvanie autonomă, cu națiuni egal-îndreptățite, în cadrul unui imperiu reconstruit pe baze federale – al textului însuși. Și sînt foarte surprinși cînd își dau seama că maghiarii din Ardeal se comportă și ei ca o națiune, care aveau, ca națiune, niște drepturi, pe care azi nu le mai au, și caută cu disperare niște soluții care să le permită ieșirea din situația în care se află, pe care ei o percep ca degradantă din punct de vedere istoric, cultural și politic și cu care nu se vor putea împăca niciodată. Acest comportament al maghiarilor mi se pare natural. Cum să se comporte altfel dacă făceau parte și încă mai cred și astăzi că fac parte dintr-o națiune! Nu este vorba de nici un imperialism aici, ungurii nu se comportă ca o minoritate imperială cum susținea, la un moment dat H.-R. Patapievici (eu am dat o replică acestei teze, în 22, dar ea a fost cel puțin la fel de răstălmăcită cum a fost răstălmăcită de multă lume și teza inițială), ci pur și simplu nu se comportă ca o minoritate. Acest lucru vine din istorie și, deocamdată, nu se știe în ce direcție se îndreaptă. În orice caz, se poate îndrepta sau poate fi îndreptată în mai multe direcții, și rolul nostru, al grupului

Provincia, ar fi să clarificăm aceste posibile direcții și să încercăm să adoptăm o poziție clară, perceptibilă atât în România cât și în Ungaria, față de ele. Acest lucru mi se pare cu atât mai necesar cu cât la ora actuală, când cel puțin teoretic și ideologic se întrevește deja posibilitatea construirii Transilvaniei ca o patrie-regiune, practic asistăm la rivalitatea, în Ardeal, a două patrii centralizate și centralizatoare, la o „luptă” dusă peste capul oamenilor, de data asta nu pentru teritorii, ci pentru „sufletele” ardelenilor. Și, cu regret, trebuie să recunosc că noi, aici, inclusiv grupul nostru, am rămas puțin în urma evenimentelor. Nu am reacționat la timp la această situație nouă, poate și pentru faptul că aveam și mai avem încă nevoie de o oarecare durată de timp pentru a putea digera ceea ce vedem că se întâmplă sub ochii noștri. Nu este greu să observăm că Ungaria a devenit – în special prin legea statutului – un actor politic, nu doar cultural și economic, în Transilvania, și poate să influențeze nu numai discursul public, dar și evenimentele reale. Guvernul român, la ora actuală, se află în defensivă, își apără moșia, cum s-ar zice, este oarecum dezorientat, nu prea știe ce să facă, și, în acest sens, putem afirma – ceea ce eu am făcut acum câteva zile și la conferința organizată la București de Fundația Adenauer de față cu ambasadorul Ungariei și cu ministrul Dâncu, era și Smaranda acolo – că asistăm la rivalitatea a două discursuri și a două politici naționale și „naționalizante” la fel de anacronice. În asemenea condiții, mi se pare că este obligația noastră să producem în Transilvania și din perspectivă ardeleană un discurs coerent, cu o finalitate clară, despre aceste lucruri care diferă de ambele discursuri etatiste și naționale, nu în sensul că ne-am afla în afara celor două țări rivale, pentru că ne aflăm în România, ci prin adoptarea unei poziții regionale consecvente, capabile să dea o replică nu numai pozițiilor centralizatoare ale Bucureștiului, ci și unor poziții similare – cel puțin în privința maghiarilor de aici – ale Budapestei. La acea conferință din București am dat niște citate din programul pentru alegeri al Fidesz-ului, din care reiese că acest partid se gîndește la „reîntregire națională fără schimbare de frontiere” (acesta este termenul consacrat) pe baza unei concepții cam depășite despre națiune (în viziunea lor, națiunea în sens etnic și cultural este singura comunitate politică legitimă), nemaivorbind de aspectele mai dure, practice, ale concepției în cauză, care-i consideră pe maghiarii de peste hotare pur și simplu niște rezervoare de forță de muncă ieftină și ușor accesibilă pentru economia Ungariei. Desigur, sînt și aspecte pozitive aici, în ceea ce privește menținerea identității naționale a maghiarilor din afara granițelor Ungariei. Dar despre ce fel de identitate națională este vorba? Și care ar fi formele instituționale care ar putea cupla această identitate la un sistem politic viabil, la o „patrie” care merită – încă – să fie asumată? La aceste întrebări și altele asemănătoare ar trebui măcar să încercăm să propunem un răspuns sau niște răspunsuri posibile. Conceptul-cheie pentru un asemenea răspuns posibil, din punctul meu de vedere, ar putea fi tocmai „regiunea-patrie”, concept pe care l-am folosit într-un articol publicat nu demult în cotidienele de limbă maghiară *Krónika* din Cluj și *Magyar Szó* din Novi Sad despre strategiile partidelor și organizațiilor maghiare din Transilvania și Voivodina. Este ceva asemănător *Heimat*-ului german, dar nu în sens tradiționalist, ci în consens cu ceea ce se înțelege în Uniunea Europeană prin „regiuni constituționale”, termen care figurează și în Memorandumul nostru. Nu este o patrie exclusivă, ci una care se încadrează în și se

raportează la alte patrii, mai mari. Sînt maghiar din Transilvania, sînt ardelean, într-un anumit sens sînt și român, pentru că cei din Ungaria mă consideră așa, dar pot să-mi și asum această identitate dacă patria română nu-mi refuză dreptul la regiunea mea, și sînt, încerc să fiu și european. Poți avea mai multe patrii, dar trebuie să ai înainte de toate o patrie-regiune de la care pornești și care are în ochii tăi o legitimitate primordială. Numai o Transilvanie concepută astfel va putea reda sentimentul de patrie maghiarilor de aici. Rămîne de văzut dacă și românii gîndesc – sau cel puțin dacă sînt și români care pot gîndi și simți – la fel. Pentru că de acest lucru depinde succesul sau falimentul acestei concepții.

Națiune politică – națiune culturală

Ovidiu Pecican: Ai reluat o idee mai veche care, cel puțin în ceea ce mă privește, necesită explicații suplimentare. Națiunea maghiară din Transilvania mi se pare un conceput interesant de argumentat pentru că, dacă acceptăm că există o națiune maghiară în Transilvania, trebuie să vedem în ce măsură aceasta este diferită față de cealaltă națiune maghiară, cea din Ungaria.

Molnár Gusztáv: Este diferită în sens politic.

Ovidiu Pecican: Cred că și românii se izbesc de problema aceasta atunci cînd vine vorba de națiunea română de aici și de cea din Basarabia, care este foarte moldovenească. Deci mi se pare o idee interesantă de argumentat.

Molnár Gusztáv: Sînt situații asemănătoare, dar sînt și diferențe. Națiunea maghiară în sens istoric și cultural mi se pare mai unitară decît cea română. Nu există diferențe notabile în ceea ce privește identitatea propriu-zisă, diferențele apar la nivelul politicului, la modul concret în care comunitățile naționale maghiare din diferite țări se afirmă sau nu se afirmă în calitate de comunități politice sau se inserează într-o comunitate politică mai vastă. Și la unguri găsim particularități, dar nu există identități regionale diferite, în timp ce la români cred că ele există. Un român în primul rînd este ardelean, moldovean sau oltean. Prin asta se explică, poate, importanța excesivă a unitarismului politic. La unguri, problema se pune tocmai invers: fiind mai unitari în sens cultural și istoric, ei se organizează mai ușor în sens politic, în contexte instituționale dintre cele mai diferite. Dar să susții că națiunea maghiară în totalitatea ei, adică toate comunitățile naționale maghiare, poate fi integrată sau reintegrată într-o macrostructură politică sau cvasipolitică, este o aberație. Este anacronic în concepție și mai este și irealizabil pe deasupra. Așanumita Consfătuire Permanentă Maghiară, care întrunește toate organizațiile politice mai importante ale diferitelor comunități maghiare, nu poate îndeplini rolul unui for parlamentar comun, deoarece comunitățile naționale maghiare fac parte din comunități politice diferite și participă în viața politică a acestora. Deci, nu există și nu cred că va exista vreodată o instituție care să asigure integrarea politică a diferitelor comunități naționale maghiare. Problema este că nici statele naționale din jurul Ungariei nu au reușit în perioada care a trecut de la sfîrșitul primului război mondial să integreze cu adevărat acele comunități naționale maghiare care trăiesc pe teritoriile lor. Dar ar fi o speranță deșartă să se creadă că acest vacuum politic va putea fi umplut acum de Ungaria.

Smaranda Enache: Cunosc și eu, așa cum cunoașteți și voi, distincțiile clasice dintre națiunile politice și națiunile culturale. Eu am o ipoteză, și anume că odată cu integrarea europeană, o serie de atribute și trăsături care țin de națiunea politică și care se manifestau la nivelul statelor naționale se transferă la nivelul națiunii politice europene. O serie de lucruri se transferă într-acolo din ceea ce era națiunea politică: moneda unică, politica de apărare și așa mai departe. *Acquis*-ul comunitar reprezintă acest corpus de legi comune. În schimb, ceea ce era națiunea culturală trăiește în continuare și rămâne legată de anumite capitale culturale. Așa că eu văd că, în timp ce, din punctul de vedere al națiunii politice, avem de a face cu o transformare a fostelor capitale în capitale convenționale, din punctul de vedere al națiunilor culturale, rolul fostelor capitale statale se întărește. Aceasta este doar o ipoteză. În acest sens, se poate afirma că, pe undeva, capitala maghiarilor de pretutindeni, nu numai a celor din Europa, este Budapesta, unde „se măsoară” toate valorile culturale, după cum Bucureștiul joacă un rol de capitală culturală a românilor de pretutindeni. Dacă Budapesta a devenit foarte activă în ultima vreme, dacă și Bucureștiul exercită un fel de imperialism cultural către Chișinău și trimite manuale de istorie acolo și va face poate și el o lege a statutului, întinzind peste graniță aripile apărătoare ale etnicității și limbii, atunci întrebarea noastră este următoarea: bine, și în toată această constelație, unde ai o națiune politică europeană care, probabil, va produce și o identitate europeană mai accentuată, și ai și aceste capitale culturale, în ce anume stă specificul regiunii? Asta trebuie identificat. Dacă regiunea are un rol de jucat, este doar un rol subsidiar competențelor națiunii politice și națiunii culturale sau este un rol *sui generis*, potrivit căruia regiunea este concepută ca sediul cel mai adecvat al păstrării diversității europene, reprezentând o dimensiune la fel de importantă în Uniunea Europeană ca și comunalitatea.

Rolul de subiect politic îl are regiunea

Molnár Gusztáv: Eu concep regiunea ca un teritoriu cu o identitate istorică ce se constituie sau mai precis se instituie ca un subiect politic în cadrul unui stat-națiune de care aparține și în contextul supranațional al Uniunii Europene. Astfel, regiunea politică funcționează ca un cadru constituțional pentru o comunitate politică subnațională care – în cazul Transilvaniei – este și una transnațională sau transetnică! Este vorba, desigur, de un model teoretic care ne permite să înțelegem situația Transilvaniei în întreaga sa complexitate. Dacă o privim doar din perspectivă românească, atunci ori ne complacem în situația actuală, ori ne amăgim cu variantele mai „europene” ale naționalismului civic. Dacă o privim doar din perspectivă maghiară, atunci, ori ne lamentăm de o soartă ingrată, ori ne îndreptăm privirile exclusiv către Budapesta. Modelul instituțional după care eu mă orientez este cel întocmit de experții Uniunii Europene pentru Kosovo, o provincie multiethnică sau, mai precis, multinațională, pentru că atât sîrbii, cât și albanezii se reclamă de la o identitate națională și nu doar de la una etnică. Acest model constituțional finalizat la 15 mai 2001 mizează pe principiul teritorial, nu pe cel etnic sau național, constrîngînd cele două comunități naționale rivale să conviețuiască în cadrul unor instituții politice comune. În acest model, subiectul politic este provincia însăși și nu cele două comunități naționale.

Sîrbii nu sînt încîntați de el pentru că – din punctul lor de vedere – aceasta legitimează și legiferează, avînd sprijinul Uniunii Europene, autonomia politică a provinciei cu o majoritate albaneză clară față de Belgrad. Dar nu este nici pe placul naționaliștilor albanezi, pentru că nu le permite o dominație totală și exclusivă asupra provinciei. Ipoteza mea este următoarea: dacă varianta constituțională – în sine foarte bună și adecvată – propusă de occidentali celor din Kosovo nu prea funcționează acolo pentru că distanța dintre cele două comunități, precum și distanța dintre Bruxelles și Pristina este, poate, prea mare, asta nu înseamnă că noi, aici, nu ne-am putea concepe un sistem instituțional asemănător din proprie inițiativă, fără ca acesta să ne fie impus din afară. Esențial pentru acest model rămîne faptul că rolul de subiect politic îl are regiunea ca entitate politică teritorială.

Smaranda Enache: Dar sub regiune ca subiect politic ce ai?

Molnár Gusztáv: Am două lucruri. În primul rînd – în sens administrativ – am entitățile teritoriale subregionale (județe sau altceva, asta rămîne de văzut), iar, pe de altă parte, am comunitățile naționale sau lingvistice care dispun de niște drepturi foarte precise, a căror realizare este condiționată de consensul și de colaborarea dintre comunitățile respective și, în special, dintre elitele lor. Important mi se pare că, la ora actuală, există asemenea modele constituționale sau instituționale elaborate de experți occidentali în mod special pentru provincii multinaționale.

Smaranda Enache: Care însă servesc tot aspirațiile naționale din spațiul respectiv.

Molnár Gusztáv: Da, desigur.

Smaranda Enache: Dacă tu spui să construim un spațiu transetnic în Transilvania, care este guvernat de aceleași reguli pe care le are și Bucureștiul, pentru că și Bucureștiul zice că e transetnic, atunci eu n-am înțeles nimic. Pentru că Transilvania are nenumărate modele de autonomii comunitare, lucruri care se suprapun, dar și lucruri separate. Noi sîntem interesați de regionalism tocmai pentru prezervarea acestei identități într-o grămadă de forme sofisticate, la care Bucureștiul nu este sensibil, presupunem noi, cu bunăvoință, nu din reavoință, ci pentru că istoria nu l-a confruntat cu modele cu care Transilvania s-a confruntat deja cîteva sute de ani. Nu le-a rezolvat totdeauna bine, de aceea nici n-a reușit să aibă o autonomie reală sau o statalitate decît pentru scurte perioade și cu o serie de dificile jocuri. Eu sînt perfect de acord că, în relațiile româno-maghiare, există o concurențialitate din partea Bucureștiului și a Budapestei, și că sînt acești trei „B”, București, Budapesta și Bruxelles, de care trebuie să ținem seama dacă vrem să construim ceva viabil.

Bakk Miklós: Aici este în joc o chestiune esențială, pe care nu o putem isprăvi la o scurtă masă rotundă. Ar putea fi tema unui atelier teoretic permanent. Cu toate că, în cadrul *Provinciei*, am abordat de mai multe ori problema aceasta, totuși simt o carență de conceptualizare, inclusiv la tine, Guszti, simt o ușoară contradicție între termeni. Tu vorbești despre identitatea politică a regiunilor, iar, pe de altă parte, susții că în Austro-Ungaria româniilor s-au comportat ca o națiune și ungarilor astăzi în România se comportă și ei ca o națiune, sau mă rog, ca o comunitate națională. Dar eșecul imperiului austro-ungar se explică în mare parte prin refuzul lui de a-i recunoaște pe români ca pe o comunitate națională și de a le acorda doar drepturi „egale” cetățenești.

Acum se repetă istoria. Se forțează integrarea maghiarilor în statul român doar ca cetățeni și nu ca și o comunitate națională. Programul nostru de regionalism transilvan pornește tocmai de aici: dacă obținem devoluția sau federalizarea României, atunci se va realiza, în sfârșit, integrarea maghiarilor ardeleni într-o patrie. Dar, în acest caz, cine este subiectul politic propriu-zis? Se vede că, din punct de vedere conceptual, nu am fost suficient de consecvenți. Considerăm întreaga societate transilvană ca un subiect politic sau este vorba de un sistem politic divizat, în care comunitățile înseși se comportă ca subiecte politice? Dacă nu clarificăm aceste lucruri, programul nostru regionalist ardelean nu va putea fi dus pînă la capăt. Această lacună a programului nostru, faptul că nu sîntem în măsură să adoptăm o poziție consecventă, influențează și interpretările posibile ale rivalității amintite deja dintre cele două capitale. Sînt cîteva probleme fundamentale despre care noi nu ne mai putem permite să nu avem o poziție clară, tranșantă.

Ne-am dus un pic prea departe

Alexandru Cistelecan: Cred că discuția noastră a fugit înainte, a mers prea departe. Începem să discutăm despre realități despre care cine știe dacă vor fi vreodată. Doamne ferește să obținem mîine-poimîine autonomia Transilvaniei că precis Funar e voievod pentru cîteva ani. Și să nu uitați că primul val al acestei posibile, ipotetice, conviețuiri s-ar putea să fie un val de concurență intratransilvană, care să se manifeste prin comportamente etnice, că va fi de nestăpînit un anumit sentiment de recucerire a Transilvaniei și de către români și de către unguri, pînă să se ajungă la înțelepciunea că, pînă la urmă, sîntem de pe același loc și avem aceleași interese. Ideile cărăra noi încercăm să le dăm drumul acuma sînt, în parte neclare și pentru noi, și în parte nu știu dacă se pot transpune în realitate. Contextul mai general în care intră și umbrela mare, europeană, cu sprijinul ideii de regionalizare și cu rețeaua de regiuni care poate se vor sprijini între ele, cele care au anumite interese să facă acest lucru, deci contextul european este favorizant. Contextul strict românesc e însă agravant, pentru că există cele două seducții care se operează asupra Transilvaniei. O seducție lucrează cu o retorică mai dulce, pentru că vine din vecini, cealaltă, pentru că nu poate opera la fel de dulce, încearcă să fie mai violentă, își ține nevasta strîns legată. Un pic ne-am dus prea departe. Noi avem un drum conceptual de parcurs, nu spun de drumul pe care-l va lua realitatea. Dacă ne trezim mîine că, într-adevăr, trebuie să facem o formă de autonomie în Transilvania, cred că vom avea mari probleme. Va trebui să invităm la dezbaterile noastre și economiști, specialiști în economie regională, care ne vor putea lămuri dacă există o idee economică ardeleană sau nu există. Va trebui să invităm juriști, administratori, nu mă gîndesc la prefecți și la oameni de partid, ci la funcționari administrativi care s-au lovit de asemenea probleme, și nu în ultimul rînd la oameni de afaceri. Cît e de important pentru un om de afaceri să nu mai umble mereu cu traista la București pentru a-și rezolva treburile? Acestea ar fi de făcut pînă să ajungem să vedem cum vor fi reprezentați ungurii în parlamentul regional. Acest drum conceptual nu îl putem străbate fără să vedem ce părere au despre aceste lucruri categoriile pomenite mai devreme.

Bakk Miklós: Înțeleg că se poate crea impresia că ne avîntăm prea repede. Dar să nu uitați că, elaborînd acest memorandum, noi, în subsidiar, am sugerat și o anumită

viziune asupra viitorului. Noi ne-am concentrat mai mult asupra posibilității tactice de a lansa o dezbatere publică, și nu am pus în evidență eventualele diferențe dintre noi în ceea ce privește viziunile noastre despre viitorul Transilvaniei.

Caius Dobrescu: Sînt de acord cu Cis că este nevoie aici și de intervenția unor alte categorii de intelectuali. Este adevărat că unele concepte ar trebui definite mai clar, dar s-ar putea ca ei nici măcar să nu fie interesați de asemenea discuții. Noi trebuie mai întîi să-i convingem că clarificarea acestor chestiuni este importantă pentru ei. În orice caz, deschiderea către aceste categorii este importantă, asta va trebui să stea în centrul strategiei noastre viitoare. Și mă gîndesc că ar trebui deschisă discuția și spre oameni de reflecție din afara Transilvaniei, pentru că *Provincia* trebuie să devină un forum pentru regionalism în toate zonele țării. Pe de altă parte, va trebui, desigur să diversificăm și tipul de expertiză de care avem nevoie.

Smaranda Enache: Am participat la o dezbatere interesantă în care s-a discutat soarta postindustrială a unor regiuni. Din punctul ăsta de vedere, Transilvania are niște atuuri. Pe de altă parte, faptul că se află într-o situație de inferioritate față de cele două centre rivale îi creează probleme destul de grele. Guszti amintea că unii politicieni din Ungaria îi consideră pe maghiarii din Transilvania un rezervor de forță de muncă ieftină. Pentru asigurarea unei dezvoltări economice stabile a Ungariei, ei au nevoie de acest rezervor. Știm, în același timp, că și contribuția Transilvaniei la taxe și impozite este mai mare, ceea ce nu ar constitui în sine o problemă. Problema este că repartitia ulterioară a fondurilor este foarte netransparentă. Noi nu înțelegem dacă participăm la un fond de solidaritate republican, ce ni se pare legitim, un lucru cît se poate de normal, sau participăm la întărirea unui centru sau la susținerea vreunui partid sau a unor instituții care sînt împotriva noastră și o să ne bage în raportul SRI de anul viitor. Aceste lucruri nu sînt foarte clare. Nu știm unde se duc aceste taxe și impozite. Nu știm dacă unele investiții care se fac în Transilvania, cum este și proiectul acestui Dracula-land, nu sînt menite să alimenteze, de fapt, niște burghezii extracarpatice. Din punctul acesta de vedere, ar fi interesant să vedem care este părerea bancherilor, a industriașilor și, în general, al întreprinzătorilor locali, cum resimt ei această concurență a centrelor care se desfășoară peste capul lor.

Szokoly Elek: Cred că trebuie să avem curajul, chiar dacă pare idealist, să gîndim într-o perspectivă mai îndepărtată. De multe ori sîntem, din păcate, cantonați în politicul imediat, într-un „Realpolitik”, în „ce se poate, ce nu se poate”, sîntem excesiv de preocupați de mentalitatea politicianilor, de cum gîndește și ce gîndește cutare sau cutare politician. În perspectiva unei Europe unite, din care în mod evident vom face parte, trebuie să regîndim multe lucruri de fond și să găsim acele concepte și acele forme instituționale care vor asigura integrarea noastră cît mai profundă și organică. Aunci cînd noi vorbim de „patrie”, nu cred că trebuie să ne gîndim neapărat la un anumit stat, la un anumit imperiu, la niște structuri cu frontiere convenționale. „Patrie” înseamnă un spațiu oarecare circumscris de anumite trăsături culturale, geografice, unde ne simțim acasă. Or, o Europă unită eu cred că se va compune din astfel de patrii care vor trebui redefinite. În acest sens, noțiunea de stat național, în mod evident devine desuetă, după cum probabil și alte forme istorice ale organizării sociale vor deveni la fel. Deci noi, oarecum, sîntem obligați să fugim un pic înainte și în ceea ce

privește definirea sau redefinirea unor astfel de concepte, dacă nu vrem să ne trezim de fapt rămași în urmă.

Al. Cistelecan: Eu nu sînt împotriva unor astfel de demersuri. Pur și simplu am vrut să vă atrag atenția că nu e plăcut să vezi că realitatea ți-a luat-o înainte.

Transilvania ca regiune-patrie

Molnár Gusztáv: Sigur, noi trebuie să ne ocupăm de situația economică, „să ne pregătim” oarecum mai bine, mai pragmatic pentru eventualele provocări ale realității, dar toate acestea nu rezolvă problema esențială pusă de Bakk Miklós, și anume: ce alternativă constituțională, instituțională oferim noi pe piața ideilor politice? Cum rezolvăm contradicția inerentă situației oricărui „cetățean” al Transilvaniei care aparține în același timp și la o comunitate politică la nivel regional, sau ar putea aparține la o asemenea comunitate politică transetnică regională, și care aparține, prin tradiție, prin cultură, prin limbă și de o comunitate națională. Noi încă nu am fost în măsură să arătăm clar publicului ardelean și opiniei publice din România și Ungaria în general ce soluție concretă avem în vedere pentru a da un răspuns instituțional la această situație specială caracteristică Transilvaniei și altor provincii istorice multinaționale. Dar – ați putea pune întrebarea – de ce este nevoie de o alternativă constituțională? Printre altele, pentru a asigura, în sfîrșit, integrarea veritabilă a comunității maghiare într-o comunitate politică din România. Acest lucru, cum am mai spus, nu s-a făcut și nici nu se putea face în cadrul statului român „național și unitar”, dar se poate realiza relativ ușor într-o Românie descentralizată, în care Transilvania și Banatul ar beneficia de un statut de autonomie politică. La care s-ar putea replica: bine, dar majoritatea românilor nu agreează ideea unei asemenea autonomii, iar maghiarii oricum sînt integrați, *de facto*, indiferent că acest lucru le este pe plac sau nu, și nu au cum să schimbe situația. Din păcate, o bună parte dintre maghiari – plecînd în Ungaria – au găsit o modalitate foarte eficientă de a schimba radical situația lor, așa cum au procedat, de altfel, și sașii și șvabii. Iar cei care au rămas – care constituie încă majoritatea – pot foarte ușor și ei, acum că statul maghiar intervine ca un factor politic și economic activ în viața lor cotidiană, să îndrepte privirea exclusiv către Ungaria și să-și întoarcă spatele românilor și, în parte, poate și Transilvaniei în general. Eu sînt convins că Ungaria nu poate oferi o soluție la problemele maghiarilor rămași aici (are destule probleme și cu cei repatriați care nu se integrează așa ușor în patria ungurească). Eu am introdus noțiunea de „regiune-patrie” în discursul public din Transilvania tocmai pentru a arăta că există un model instituțional care reprezintă o soluție radicală și, totodată, locală și la problemele acumulate istoric ale maghiarilor de aici. Nu este vorba de un subterfugiu, de o modalitate ocolită de a introduce problematica unei Transilvanii independente în dezbaterile publice. Transilvania ca regiune-patrie se integrează – statal – în patria mai mare română, păstrînd, totodată, legături privilegiate – cel puțin în ceea ce privește comunitatea maghiară, dar poate nu numai – și cu patria maghiară. Transilvania, în viziunea mea, este sau poate deveni o „patrie” care – așa cum spunea foarte just Szokoly Elek – se integrează, pe planuri diferite și în proporții diferite, în alte patrii mai mari și, la urma urmei, una care se integrează într-o Europă unită și federală.

Aș mai adăuga ceva apropo de conceptualizare. Vorbeam la început de românii ardeleni din perioada Memorandumului. Este o diferență fundamentală între ideile și proiectele lor și ideile și proiectele noastre. Când românii ardeleni au refuzat să se integreze în națiunea politică maghiară, ei concepeau, desigur, și o Transilvanie autonomă, dar această autonomie nu mai era una transnațională ca Transilvania dietei de la Sibiu, care se integra în imperiu ca o entitate politică complexă, bazată pe conviețuirea instituționalizată a națiunilor ardelenegale în drepturi, ci una strict națională, care urma să se integreze într-o Austrie Mare federalizată pe baze naționale. În această viziune elaborată cel mai detaliat și consecvent de Aurel C. Popovici se îmbina ideea atrăgătoare și novatoare a federalismului politic cu ideea anacronică a națiunii concepute în sens etnic, exclusivist și – politic vorbind – retrograd. Eu încerc să ocolesc această capcană și asta este motivul pentru care uneori poate fac afirmații prea tăioase împotriva ideii de a transforma națiunile sau comunitățile naționale în mod direct în subiecți și actori politici. Modelul lui Popovici, astăzi, este complet inoperant. Regionalizarea sau federalizarea statelor unitare europene se face și se poate face doar pe baze teritoriale, indiferent de faptul că pe teritoriile respective locuiește națiunea majoritară (ca în majoritatea regiunilor din Italia și Spania), o națiune regională (ca în Scoția sau Catalonia) sau că este vorba de regiuni mixte ca Trentino-Alto Adige (Süd-Tirol). Ceea ce nu înseamnă, desigur, că – în cazul Transilvaniei – comunitățile naționale nu-și pot regăsi interesele naționale specifice într-o asemenea structură teritorială.

Bakk Miklós: Aș nuanța un pic lucrurile. Soluția juridică a autonomiilor personale, totuși, a fost elaborată tocmai pentru a rezolva problemele legate de statutul de subiect politic al diferitelor comunități naționale. Recunosc că aceste modele juridico-tehnice azi nu mai sînt aplicabile, pentru că Uniunea Europeană evoluează spre o structură teritorială regională. Dar, într-o altă perioadă istorică, asemenea soluții au existat și există și acum.

Ovidiu Pecican: Redefinirea noțiunii de patrie mi se pare o idee bună, care ar putea deveni foarte activă. „Patria” poate fi Europa, poate fi România, Ungaria, poate fi județul Ilfov.

Al. Cistelean: Dar care să fie miezul de ceapă?

Ovidiu Pecican: Ceapa nu are un miez propriu-zis, se compune din foi.

Al. Cistelean: Și care este ultima foaie?

Smaranda Enache: Și usturoiul este ceapă, cu căței.

Molnár Gusztáv: Este clar că avem nevoie de un concept care nu este exclusivist, în care încap mai multe patrii. Este nevoie aici de o abordare inclusivă, nu exclusivă.

Caius Dobrescu: În noul context european, statele constituite pe bază națională se delegitimează automat și se transformă într-un fel de *meso-government*, o verigă intermediară între Uniunea Europeană și regiuni.

Molnár Gusztáv: Nici eu nu cred că statele naționale vor dispărea pur și simplu. Atît doar că dedesubtul și deasupra lor se vor impune alte entități politice la fel de importante sau chiar mai importante decît ele. Exclusivismul național, cultural și politic, cel puțin la nivel teoretic, nu se mai poate susține de mult. Acum începem să ne dăm seama că a trecut și vremea exclusivismelor teritoriale.

Premiile revistei Provincia

pentru propășirea pe meleagul strămoșesc a dialogului civic și pentru dezvoltarea unui stil național al dezbaterii

Marele premiu

Domnului prim-ministru ADRIAN NĂSTASE – pentru autoritatea cu care a dat indicații prețioase pentru interpretarea „Memorandumului” (așteptăm și noi, în schimb, certificatele de „rătăciți” eliberate de domnia sa)

Premiul I

ÎPSS BARTOLOMEU ANANIA – pentru larghețea cu care ne-a anatemitizat (făcându-ne pe toți greco-catolici)

Premiul II

Doamnei ALINA MUNGIU-PIPIDI – pentru temeritatea cu care, după ce în chiar rîndul al treilea al articolului domniei sale comite un franc pleonasm („probă de tentativă”), ne ține prelegeri de erudiție, coerență și patriotism (apreciem că s-a abținut de la cele de stilistică)

Premiul III

Domnului ILIE ȘERBĂNESCU – pentru propunerea de a folosi „toate celelalte mijloace posibile” (altele decît cele „economice”) „pentru a păstra Ardealul în cadrul statului național unitar român” (eventual asasinat, închisoare și alte asemenea blînde tratamente?)

Mențiuni

Domnului ministru al administrației publice locale OCTAV COZMÂNCĂ – pentru abnegația cu care a tăcut în toată această afacere (prietenii știu de ce)

Domnului MIRCEA MIHĂIEȘ – pentru echidistanța cu care ne-ar vedea în boxe alături de ministrul Ioan Rus

Domnului EMIL HUREZEANU – pentru limpiditate

Mențiune *ex aequo* pentru expresivitate

Domnilor GHEORGHE FUNAR (pentru „iobagi ai lui Soros”) și EUGEN URICARU (pentru „Iago de provincie”)

Szokoly Elek

Regele e gol... dar nu contează

Pudoarea excesivă a liderilor partidului de guvernămînt – și nu numai – în a discuta despre minunata haină a regelui din poveste este explicabilă. „Mitul statului național unitar” – am citat întocmai din strategia PSD pentru Transilvania – fiind

cheia de boltă a filozofiei statului român, este un idol greu de interogat. (Vorba unui respectabil lider al comunității germane: vaca sfântă nu poate fi tăiată.)

Orice dezbateră care îndrăznește să pună la îndoială dogma de mai sus fusese ani de zile surghiunită din agora cu stigmatul: trădare națională, orice dezbateră ce depășea cadrul pietrificat al miturilor naționale sacrosancte fiind, în cel mai bun caz, înconjurată de conspirația tăcerii. A fost nevoie de un deceniu de muncă calmă și migăloasă a societății civile pentru îmblinzirea reflexelor belicoase ale mentalității sociale traumatizate de istorie. Cît s-a putut. Societatea politică însă s-a dovedit a fi imună, deocamdată, la vocea acesteia. (Încercarea confiscării societății civile printr-o recentă „federalizare” guvernamentală a organizațiilor neguvernamentale nu poate fi nevinovată.) Dacă dezbaterile teoretice lansate cu ani în urmă de revista *Altera* sau de volumul colectiv *Problema transilvană*, precum și cele datorate activității de aproape doi ani a revistei *Provincia* au fost înconjurată de o tăcere semnificativă, iată că acum, cînd *Memorandumul* Provinciei adresat Parlamentului României nu mai putea fi ignorat, ne trezim în fața unor „apeluri” suspect de insistente, atît din partea liderului guvernamental cît și din cea a ministrului propagandei, de bagatelizare, minimalizare, ironizare și ignorare a documentului pentru că, chipurile, țara are lucruri mai importante de rezolvat. Acest refren obsesiv ar putea fi considerat chiar rațional dacă nu ar ascunde teama explicabilă a domniilor lor de fertilitatea ideii de descentralizare autentică și profundă, indispensabilă rezolvării problemelor „importante” ale țării, care ar duce în mod inevitabil însă la diminuarea autorității statului centralizat asupra comunităților locale autonome. Or, acest lucru depășește capacitatea de receptare a clasei noastre politice actuale.

Problemele nerezolvate ale statului național român care, iată, *are mereu lucruri mai importante de rezolvat*, nu sînt de dată recentă. Ele sînt de aceeași vîrstă cu statul național român însuși, și, în ciuda eforturilor susținute ale tuturor guvernărilor de după Marea Unire de a crea și o națiune unitară peste contururile statului înfăptuit/obținut, ea nu poate fi contabilizată, se pare, în contul succeselor indubitabile. Deși este tratată în continuare cu suspectă delicatețe și discreție, mitizată perioadă interbelică a României Mari n-a făcut decît să scoată la iveală profundele diferențe și incompatibilități dintre provinciile reunite. Declarațiile din epocă ale multor lideri de seamă ai românilor ardeleni/bănățeni le stau mărturie. Ele fuseseră însă repede date uitării sub presiunea vremurilor de război și a celui alt tăvălug care se năpustise asupra țării după „eliberare”. Și chiar dacă vom sări peste „epoca de aur” a celui mai consecvent patriot român în efortul de a șterge deosebirile dintre cele trei principate și în a crea națiunea română unitară în jurul partidului – care să vorbească o singură limbă, nu-i așa, „limba socialismului biruitor” –, caracterul problematic al „proiectului românesc” a devenit din ce în ce mai evident după 1989, cînd fantoma libertății nu mai putea fi reînghesuită în oala națională.

Colac peste pupăză, huntingtoni invidioși turnaseră gaz peste foc evocînd frontiere istoric constituite, pe care speram, nu-i așa, că mișcările telurice ale secolului care tocmai se încheiase reușiseră să le radă definitiv.

Sensibilitățile persoanelor, partidelor și guvernelor post-revoluționare față de termeni ca autonomie, descentralizare, regionalizare, federalizare, devoluție etc. dovedesc că statul național român este în continuare problematic și că temerile

autorităților de o largă mișcare centrifugă este pe cât de reală, pe atât de explicabilă. Dar, de ce ți-e frică, nu scapi!

Programul PSD pentru Transilvania prezentat de dl. ministru Ioan Rus, cu toate confuziile și contradicțiile sale, vine să demonstreze, dacă mai era nevoie, că problemele reale pot fi amânate, nu și evitate. Îndrăzneala – poate și abilitatea – cu care a venit în întâmpinarea acestei realități mai mult decât delicate ar fi demnă de admirație, dacă nu ar face parte dintr-o strategie mai amplă și mai perversă a PDSR-ului de a confisca în bună tradiție bolșevică toate domeniile vieții sociale, de la politic la economic și de la cultural la religios. Confiscarea regionalismului este doar una dintre cele mai recente.

Faptul că discursul d-lui Ioan Rus la Conferința Județeană PSD Cluj conține afirmații copiate parcă din volumul *Problema transilvană* sau revista *Provincia* nu trebuie nici să ne mire, nici să ne inducă în eroare. Ele coincid probabil pentru că, așa cum afirmă dl. Rus însuși, „Adrian Năstase a fost primul lider politic din România care a vrut să asculte vocea Transilvaniei și Banatului” (probabil că urechile social-democrate ale d-lui prim ministru atunci „auziseră” și pericolele conflictelor de tip Kosovo care ar fi trebuit să se declanșeze, conform predicțiilor sale, acum un an și ceva în Transilvania...).

Strategii social-democrați puteau deci să audă această voce spunând printre altele că „timp de secole, spațiul transilvan a fost spațiu european în care s-a făcut istorie și cultură europeană. Acest spațiu este normal să se întoarcă la matcă. Misiunea noastră este acum de a fi o locomotivă pentru integrarea întregului spațiu național românesc.” (Vezi bibliografia indicată mai sus!) „Europa viitorului este Europa regiunilor (sic!) Trebuie să construim modele de dezvoltare regională (...) Trebuie să ne dispară inhibițiile în a vorbi despre aceste lucruri (...) Trebuie să ne asumăm o descentralizare administrativă și fiscală (...) Democrația locală este factorul stimulator al dezvoltării (...) Comunitatea locală reprezintă esența regimului democratic și factorul principal al modernizării și acest lucru trebuie să ne zbatem să fie valabil și pentru Transilvania.” Fără cuvinte.

Sau: „Autonomia locală dacă ar fi redusă la simpla administrare a ceea ce există, a dotărilor colective de la nivelul județelor și localităților, ar fi lipsită de sens și de perspectivă.” Sau: „Redescoperirea și revigorarea sentimentului identității comunitare vor elimina starea de pesimism față de ceea ce se întâmplă în jurul nostru (...) Pentru ardeleni valorizarea identității comunitare fiind un stimulator excepțional (...) Nu suntem de acord ca principiul autonomiei și descentralizarea să fie aplicate doar parțial din frică de a nu se ajunge la autonomie etnică sau segregare.”

Mărturisesc că nu m-am putut abține să nu reproduc în detaliu aceste nobile idei rostite de un reprezentant de seamă al partidului care sabotează cu consecvență diabolică transpunerea lor în viață. Nici că se putea exprima mai clar ideea regionalismului, construită tocmai pe valoarea identității comunitare, față de cea a regionalizării, „redusă la simpla administrare a dotărilor colective”.

Mai că nu-ți vine să crezi că aceste cuvinte au putut fi rostite de gura președintelui filialei județene PSD Cluj, Ioan Rus, fără să fie învinuit de ministrul de interne Ioan Rus pentru incitare la separatism teritorial. A făcut-o însă, cine altul decât dl. Funar,

nu însă împotriva autorului acestor declarații insolite, ci împotriva semnatarilor *Memorandumului* Provinciei. Spre regretul meu, deși sînt unul dintre semnatarii acestuia, *Memorandumul* propune doar o „călduță” dezbateră intelectuală despre perspectiva unei construcții regionale a României, departe de sentințele tranșant transilvaniste ale liderului PSD.

Dar să nu ne lăsăm furăți de frumusețea peisajului mioritic. Cadoul d-lui Rus (și a echipei care l-a redactat, din care dl. ministru Dăncu, se pare că nu putea să lipsească) este, din nefericire, unul otrăvit. Toate valențele moderne, europeniste ale discursului său vor fi anulate de îndată ce aceleași idei autonomiste, regionaliste, de „valorizare a identității comunitare” ar trebui să fie aplicabile și pentru...unguri. (Romii, nu mai puțin numeroși, nu au fost luați deocamdată în calculul strategic social-democrat.) Gîndirea „regionalistă” pedeseristă se blochează îndată ce vine vorba de aplicarea aceluiași principii și în zonele unde, spre „nenorocirea” lor (*apud* Cozmâncă), românii nu sînt majoritari. Astfel aplicarea principiilor subsidiarității, descentralizării și autonomiei locale – valori fundamentale ale oricărei democrații autentice – devin automat, în cazul maghiarilor: „tendențe de enclavizare”.

„Identitatea comunitară” despre care, doar cu cîteva rînduri mai devreme, vorbitorul avea cuvintele cele mai elogioase: „valorizarea identității comunitare” ca un „stimulator acțional excepțional”, iată, în viziune PSD, devine un concept pur etnic. Dacă e românească e bună, dacă e ungurească e rea. Concluziile vă stau la îndemînă.

Această portavoce a strategiei PSD pentru Transilvania, dorind să dea o lovitură și mai necruțătoare iredenței maghiare afirmă, la un moment dat, că „s-a renunțat la contestarea fățișă a caracterului național unitar al statului român și se preferă obținerea « pas cu pas » a unor drepturi (...) în problema maghiarilor din România”. Parșivi ungerii aștia, dom'le. În loc să conteste fățiș caracterul național unitar al statului român, preferă să obțină drepturi. Păi, să nu dai cu ei de pămînt?

Îl putem liniști însă pe subtilul ministru de interne social și foarte democrat că nici ungerii, nici românii cu gîndire democratică nu au renunțat să conteste acest stat *național unitar român* atîta timp cît *național* înseamnă etnic român, iar *unitar* înseamnă omogen român. Și vor continua să lupte pentru obținerea „pas cu pas” a unor drepturi legitime contestînd, totodată, ceea ce este perimat în doctrina națională românească.

O altă subtilitate a președintelui clujean țintește „tactica maghiară”, care „vizează desființarea miturilor naționale ale românilor și dezbateră acestora. Una dintre temele fundamentale ale discursului maghiar este încurajarea diferențelor între românii ardeleni și cei din restul țării în scopul atenuării discursului naționalist din Ardeal și substituirii acestuia cu un discurs separatist.”

Cum pot ungerii să desființeze miturile naționale ale românilor, este pentru mine o enigmă, dar ministrul de interne are, poate, informații mai cuprinzătoare de la serviciile speciale pe care le coordonează. Gura nebunului însă, adevăr grăiește: *statul național unitar* este, într-adevăr, un *mit*: „ideea separatismului este încă (sic!) în minoritate față de mitul statului național unitar”. Putea să fi fost domnul ministru mai explicit decît atît? În același timp, e greu să afli din textul d-lui Rus dacă „atenuarea discursului naționalist din Ardeal” – urmărită nu-i așa de ungeri – e un lucru bun sau unul rău, dacă „încurajarea diferențelor între românii ardeleni și cei din restul țării”,

susținută cu atîta fermitate chiar de domnia sa cu cîteva pasaje mai devreme prin sublinierea rolului stimulator al identității ardeleni, este un lucru bun sau unul rău. Poate ne va lămuri cu ocazia discursului următor. Pînă atunci însă nu putem decît să ne bucurăm de acordul deplin asupra unei idei pe care noi înșine am subliniat-o adesea: „nu este normal ca românii sau maghiarii din Transilvania să devină obiect de tranzacție pentru Budapesta sau București.” În traducere românească, oricum am întoarce-o, asta înseamnă: lăsați în pace Ardealul ardelenilor. Se pare că, dl. Funar s-a pripit atunci cînd i-a oferit d-lui Rus carnetul de membru PRM.

Ar fi trebuit să încheie probabil pe acest ton mai împăciuitoare. Constatînd însă gravele confuzii ale d-lui ministru privind principiile de bază ale democrației, precum și scandalurile provocate de liderii partidului său pe tema *ever green* Har-Cov, nu pot să nu observ că originalitatea iliesciană a gândirii democratice românești este contagioasă. Și în privința aceasta dl. Rus, spre ghinionul imaginii domniei sale, se potrivește mai de grabă cu dl. Funar.

În ciuda acestora, rolul specificității regionale, concepute pentru Transilvania ca element mobilizator al energiilor locale, se conturează cu claritate din programul „social-democrat” prezentat de dl. Ioan Rus. Într-o formațiune în care disciplina de partid este proverbială, ne vine greu să credem că strategia PSD pentru Transilvania nu este decît un act de disidență a președintelui filialei Cluj. (Nu putem ști dacă partea a doua a „strategiei”, cea antimaghiară, corespunde vederilor sincere ale d-lui Rus sau adăugarea sa a considerat-o necesară doar pentru a face digerabilă prima parte pentru aripa peremistă a PSD. Eforturi deosebite pentru redactarea acestei părți nu a trebuit să facă, ea fiind preluată aproape integral din raportul SRI. Sau trebuie să deducem că „transilvanismul” original al d-lor Rus, Dâncu, Maior și ceilalți, nu servește, de fapt, alt scop decît cel pe care l-a servit și „martie neagră” de la Tîrgu Mureș? Adică, ca nu cumva românii și maghiarii ardeleni să-și dea mîna peste capul politicianilor dîmbovițeni și să nu mai poată fi controlați de la centru?)

Citind textul cu bună credință putem deduce însă două lucruri importante: unul, că problema regională este una serioasă, reală, de care trebuie să te ocupi chiar dacă nu-ți face plăcere; și altul, că datorită acestui fapt partidul de guvernămînt preferă să confîște regionalismul în propriul beneficiu din mîna celor care s-ar putea preocupa chiar serios de înfăptuirea sa. Apelurile Puterii pentru bagatelizarea dezbaterii în jurul problemei regionale nu țintesc de fapt problema în sine, pe care nu o contestă, ci teama că regionalismul ar putea să fie practicat chiar de către regionaliștii înșiși: moldoveni, ardeleni, bănățeni, dobrogeni etc., care ar putea să redescopere „valoarea stimulatorie excepțională” a identității regionale în beneficiul lor propriu.

În cele din urmă, toată dezbaterea regionalistă din România atîrnă de răspunsul, dat la o întrebare aparent banală: există sau nu note specifice suficient de convingătoare pentru legitimarea instituționalizării regionale? Unii sînt înclinați să vadă doar jumătatea goală a paharului, alții dimpotrivă, deși recunosc că politicile nivelatoare ale ultimelor decenii au contribuit semnificativ la golirea paharului regional. Apelul la alte tipuri de regiuni (regiunile de tip stalinist din anii cincizeci, regiunile de dezvoltare etc.) sînt în mod cert piste false, care nu fac decît să deturneze chestiunea de la esență. Specificul regional, ca și naționalitatea, nu se decretează, el se formează

printr-o îndelungată istorie specifică, care se caracterizează prin „acele elemente ale structurii socio-istorice profunde, mai puțin vizibile, dar care sînt cele mai durabile și care recompun de fiecare dată sistemul de suprafață în funcție de structura de profunzime”. Wallerstein, autorul acestor rînduri, numește acest ceva: fenomen geo-cultural. Or, e destul de anevoios să conteste cineva specificul geo-cultural al provinciilor istorice ale României de astăzi, știind că ele au avut fiecare istoria sa proprie, specificul său geografic, demografic, cultural, religios etc., aflîndu-se fiecare de-a lungul veacurilor în cîmpul magnetic al altor forțe geo-politice. Moldova în cîmpul de atracție ruso-polon, Valahia în cel balcano-otoman, Transilvania în cel ungaro-austriac, ca să mă refer doar la cele trei mari Pricipate istorice. Cine ar putea contesta caracterul specific al Transilvaniei, de exemplu, cu o istorie proprie bine definită, comparabilă oricînd cu cele citate drept exemple în Memorandum: Scoția, Catalonia, Flandra, Valonia, Bavaria. A ignora faptul că Transilvania a fost, totuși, un stat independent, care a durat mai mult decît vîrsta României de astăzi, putere semnatară a păcii din Vestfalia, care a beneficiat de o largă autonomie și în cadrul coroanei ungare, și în cel al imperiului habsburgic, constituind, de fapt, o punte între Occident și Orient, și a considera că această îndelungată istorie specifică nu a lăsat amprente adînci în cultura, mentalitatea, psihologia, comportamentul, cutumele popoarelor conviețuitoare în acest spațiu, care să nu se lase cu modificări cultural-genetice relevante, capabile să determine pînă astăzi (în ciuda prezenței jucătorilor de table din fața blocurilor, a manelelor, a murdăriei și a cenaclurilor păuniste generalizate) comportamente specifice, dovedește ori miopie intelectuală, ori tendențiozitate politică.

Reacțiile comentatorilor la fenomenul regionalist a cuprins o largă paletă pitorească, de la vulgaritățile agresive ale unor vadimi sau funari, suspinele conștiinței naționale ale lui Octavian Paler sau C. T. Popescu, la denunțurile patriotarde ale unui Ilie Șerbănescu, Alina Mungiu și turma micilor oportuniști, care n-au vrut să scape ocazia telegramelor de adeziune. Cele dictate de raționalismul calm și cumpătat al unui Dan Pavel sau Cornel Nistorescu merită o analiză mai profundă și mai cuprinzătoare pe care nu mă încumet s-o fac acum. Nu pot să trec însă fără reacție pe lîngă o voce europeană care, de astă dată, pare să se fi lăsat atrasă în vacarmul disonant al falsetelor. Dacă unii intelectuali români, ca și dl. Rus, de altfel, se tem de punerea în evidență a „diferențelor dintre românii ardeleni și cei din restul țării”, iată că unii intelectuali bănățeni, considerîndu-se mai „fruncea” decît ardelenii sau temîndu-se să nu fie implicați în disputele etno-comunitare din Ardeal, poate și pentru a face ochi frumoși amicilor de peste munți, deși se consideră mai occidentali decît vienezii, preferă să facă apologia diferențelor față de ardeleni decît să reflecteze asupra diferențelor specifice față de conaționali din spațiul extracarpatic, incomparabil mai evidente. Să fie o formă particulară de discreție sau eroare de calcul? Nu doresc să intru într-o analiză detaliată a teoriei *federalizării mafiiilor* care, contrar intențiilor autorului (Mircea Mihăieș), nu face decît să compromită noțiunea de descentralizare în sine și să ridiculizeze conceptul fundamental al oricărei democrații autentice: subsidiaritatea. Pentru că mafia și birocrăția, dacă e să se reproducă, nu o fac doar la nivelul provinciilor istorice anatemizate – cum își exprimă domnia sa temerea –, ci la toate nivelurile descentralizate ale statului, indiferent cum s-ar numi ele. De ce ar

trebuie să fim îngrijorați numai de proliferarea mafiiilor regionale? După incursiunile ironice pe care le comite la adresa provinciilor istorice, ulterior în zadar mai revine autorul la declarații de adeziune față de „descentralizarea radicală” și o „Românie regîndită din temelii”, dacă concluzia domniei sale este, de fapt, cea caragialescă: să se modifice pe ici pe colo, dar să nu se schimbe nimic. Nu doresc să reiau nici silogistica originală referitoare la frontierele provinciilor *istorice*, ca și cum n-am ști despre ce vorbim, nici să reproduc *palerismele* deja arhicunoscute, care nu onorează pana autorului bănățean. Eu însumi bănățean fiind însă, pe mine mă șochează de cîte ori mă lovesc de mitul *Banatului liberal și pro-occidental* în comparație cu *Transilvania retrogradă*. Chiar dacă nu contest că la Cluj, așa cum afirmă și autorul, a triumfat strepezitul, compactul, intolerantul „românism”. (Ne-am putea întreba, totuși, dacă nu cumva bănățeanul Gheorghe Funar este liderul acestui „românism” clujean intolerant, dacă nu cumva lugojanul Iosif Constantin Drăgan este mecena naționalismului românesc de pretutindeni, dacă nu cumva timișoreanul Valeriu Tabără este președintele celui alt partid naționalist-extremist, PUNR?... Dacă nu cumva consilierii „liberali” ai orașului de pe Bega sînt cei care s-au opus tăblițelor plurilingve în Timișoara, în timp ce în Ardealul „retrograd” multe orașe au adoptat acest gest tolerant față de alteritate etc.?) Da, aparent Banatul este cea mai occidentală regiune a României. Faimoasa toleranță bănățeană însă, din păcate este – ca și mitul românului pașnic și al paradisului României interbelice – un adevăr schiop. Este toleranța față de o alteritate multicoloră, caleidoscopică, dar cantitativ nesemnificativă, pe cale de dispariție, o floare la butoniera românului bănățean, pe care o afișezi, pentru că nu-ți cere și nu trebuie să-i dai nimic. Este toleranța față de un pluralism atomizat, o multitudine de frînturi de alterități private, deja incapabile să se coaguleze în comunități, o toleranță în spiritul liberalismului clasic, nu foarte diferit, în esență de acel ceașism incipient care decretase „limba comună” a socialismului biruitor și în care minoritățile jucau (încă!) îmbrăcate în porturile lor naționale însă pe muzică populară... românească.

Unele întâmplări vorbesc despre esențe mult mai profunde decît pare la prima vedere. Mă aflu la Timișoara cînd a fost depusă piatra de temelie a bisericii... „studenților”. Nu știu dacă a fost ridicată pînă la urmă și biserica, una dintre cele peste 1000 de biserici ortodoxe clădite după Revoluție. Sîntem în 1990 sau 91. Sobor de preoți (ortodocși), autorități, public, întreaga floare a intelectualității liberale timișorene. Dar nu am auzit pe nimeni întrebîndu-se: ce-i aia „biserică studentească”? Ce religie o mai fi și asta? Atît de firesc li s-a părut tuturor liberalilor bănățeni că „biserică studenților” nu putea fi decît... ortodoxă. Cam aceasta este diferența dintre liberalismul bănățean și cel ardelean, cel al „provincialilor retrograzi”. Spiritul transilvan, atît cît a mai rămas din el, nu dorește să impună unitatea prin pulverizarea și atrofierea diversității identitare comunitare.

În privința structurii statului național român, sîntem cu toții de o discreție jenantă. Deși – „regionaliști” sau „unioniști” – sîntem cu toții de acord, că el nu funcționează. Performanțele sale umplu cartea recordurilor negative. De optzeci de ani această maioneză se taie. De doispezece ani, în deplină libertate și nesiliți de nimeni, ne învîrtim în jurul cozii. În ciuda autoamăgirilor sezoniere, continuăm să fim de rîsul Europei. Toți știm asta, din cînd în cînd o și spunem. Dar în privința structurii statului național

român rămînem inflexibili. Nu-i nimic dacă nu funcționează. „Tratamentul bolii de care suferă România nu este regionalizarea – declară fostul bard ceaușist, astăzi senator PSD –, ci unitatea națională. Noi nu sîntem suficient de mulți în țară, în cuprinsul granițelor, cîți ar trebui să fim și cu cei din Basarabia și Bucovina de Nord.” Ce poți să mai adaugi la astfel de partituri de tip România Mare, în timp ce în fața ochilor Europei se flutură drapelul cu douăsprezece stele?

Căutarea soluțiilor inedite este, credem noi, de datoria fiecărui patriot autentic. Memorandumul provincialilor a fost semnat inițial de treisprezece persoane. De atunci s-au mai adăugat mulți alții. Dl. Sabin Gherman se laudă cu zeci de mii de susținători. SRI-ul o fi știind mai bine. Nu avem motive să ne îndoim că strategia pentru Transilvania a d-lui Ioan Rus are, de asemenea, numeroși susținători.

Dilema d-lui Cornel Nistorescu mi se pare semnificativă: „Și atunci m-a fulgerat gîndul că s-ar putea ca, în ciuda mîniei proletare exprimate la vîrfurile clasei politice, populația, într-o anumite proporție, să aibă altă părere. Cîți? De unde? Dacă sînt doar zece- cincisprezece, treacă-meargă. Dar dacă sînt mai mulți? Mai mulți decît ne imaginăm?”

Chiar dacă un sondaj nu poate înlocui un recensămînt, informațiile oferite de acesta ar putea fi folositoare. Atunci cînd, în ciuda unei educații de mai multe decenii, a unor campanii de intimidare, amenințări guvernamentale, a ademenirilor de tipul „statutului maghiarilor”, a bombardamentelor etniciste de toate felurile și din toate direcțiile, aproape un sfert dintre românii ardeleni și aproape jumătate dintre maghiarii ardeleni se declară mai degrabă ardeleni decît români sau maghiari, iar clasa noastră politică nu se lasă dezlipită de icoana statului național unitar, e cazul ca, în sfîrșit, să strige cineva în gura mare: regele e gol!

Sondajul cu pricina a fost efectuat de institutul Metro Media Transilvania al d-lui ministru al informației, Vasile Dîncu. Nu avem motive să ne îndoim de autenticitatea datelor.

Molnár Gusztáv

Europa neocarolingiană

Odată cu extinderea spre est preconizată pentru 2004 a Uniunii Europene se încheie o epocă în istoria integrării europene de după cel de-al doilea război mondial. După Europa de Sud, Marea Britanie și Europa de Nord, va veni și rîndul și „marginii” (Hajnal István) celei mai problematice, est-central-europene a teritoriului carolingian ce poate fi socotit nucleul civilizației occidentale să se cupleze – de data aceasta definitiv – la acea parte a Europei care tocmai prin lărgirea amintită va ajunge în pragul unei modificări constituționale echivalente cu o veritabilă revoluție instituțională. Cele opt state est-central europene (Slovenia, Ungaria, Cehia, Slovacia,

Polonia, Lituania, Letonia, Estonia) menționate la întâlnirea la vîrf de la Laeken din decembrie 2001, alături de cele două insule mediteraneene, constituie un teritoriu unitar aflat în imediata vecinătate a Uniunii Europene nu numai din punct de vedere geografic ci și în sens istoric și cultural. Cu aceasta se pune punct îndelungatului proces de aculturație a periferiilor răsăritene, devenite componente ale *Occidens*-ului în cursul secolelor 10–11, respectiv, în cazul țărilor baltice, în secolele 13–14. Prin integrarea lor, aceste țări, fără îndoială mai puțin dezvoltate decît media UE și mai cu seamă decît zona-nucleu a Uniunii Europene, vor fi de-acum participante active la crearea uniunii politice, acțiunea comună europeană de cea mai mare anvergură.

Uniunea Europeană însă – după cum precizează și *Declarația* adoptată la ultimul *summit* de la Laeken – are în vedere mai mult decît atît. Înainte de toate ar dori să invite „mai mult de zece țări” în rîndul membrilor săi, vrînd, în finalul acestui proces de lărgire, „să pună punct unuia din cele mai întunecate capitole ale istoriei europene: al doilea război mondial și divizarea artificială a Europei decurgînd din acesta”. Miza este crearea Europei unitare, a acelei Europe a cărei „unică frontieră o constituie democrația și drepturile omului”, care e deschisă tuturor acelor țări „care țin seama de valori fundamentale ca alegerile libere, respectul minorităților și respectul domniei legii”.

Dacă Uniunea Europeană dorește să se mențină ca o unitate politică coerentă, o instituție funcțională și ca o autoritate publică legitimă, acceptată de cetățenii UE, trebuie să țină seama neapărat de diferențele nici pe departe doar de natură semantică dintre Europa unitară (*unified*) și unită (*united*). Cea dintîi presupune o convergență a legilor nescrise ale comportamentului uman, a mentalităților și instituțiilor juridice și politice perfect funcționale – la un grad ce se poate atinge doar în decursul așa-numitelor procese istorice de lungă durată și chiar și în acest caz ea rămîne doar o posibilitate istorică pe care doar necesara voință politică și jocul favorabil al contingentelor istorice o pot transforma într-o realitate viabilă. Cea de-a doua, adică Europa unită, armonizată, se poate, tocmai dimpotrivă, constitui doar dacă, alături de Europa unitară, de crearea și preservarea uniunii politice ca interes și valoare supremă, se va ține seama la modul cel mai serios și de particularitățile, valorile și interesele specifice ale „celeilalte Europe”, nu mai puțin importantă din punctul de vedere al identității culturale europene decît Europa Occidentală. Este vorba de Europa estică și sud-estică, de țările ce aduc cu sine moștenirea civilizației bizantine de odinioară, neevitabilă din punct de vedere religios și tocmai de aceea conștient asumată, dar oarecum incomodă în sens social și mai cu seamă politic.

Între cele două Europe – mai ales în zona lor frontalieră – au existat, există și fără îndoială că vor exista și în viitor translații și coincidențe, anumite țări sau părți de țară pot ține și de-o parte și de alta. Însă – în ceea ce privește viitorul – nu se poate concepe sub nici o formă, fără a leza serios atît interesele Europei Occidentale cît și pe celea ale Europei de Est, ca, de pildă Europa unitară, adică Europa ca uniune politică, să se extindă asupra Europei de Est ca teritoriu cultural sau de civilizație specific în totalitatea sa. Excepții sînt posibile oricînd, dar acelea nu fac decît să confirme regula.

Nu e de conceput înainte de toate din cauză că în sensul deciziilor adoptate la amintita conferință de la Laeken din decembrie 2001 Uniunea Europeană, ținînd seama de a.n. criterii de aderare de la Copenhaga, ia în considerare aderarea a cel mult zece țări

pînă în 2004 – și printre acestea nu figurează nici o țară est sau sud-est europeană. În declarația comisarului european pentru integrare Günter Verheugen, publicată în numărul pe ianuarie 2002 al revistei economice germane *Wirtschaft und Markt*, lucrurile sînt formulate fără echivoc, atît în sens pozitiv cît și în sens negativ: el nu precizează doar că „cine se simte destul de puternic pentru a primi șase țări cu 63 milioane de locuitori trebuie să poată suporta și zece țări cu 75 milioane de locuitori”, dar și că admiterea celor douăsprezece țări (adică în afara celor zece: România și Bulgaria) aflate la ora actuală în tratative cu Bruxelles-ul „nu e nici dezirabilă, nici realizabilă”.

Aceasta, desigur, n-ar constitui în sine o problemă cu adevărat importantă pentru Europa estică și sud-estică, deoarece în momentul de față nu e încă, într-adevăr, pregătită nici din punct de vedere economic, nici din punct de vedere politic pentru aderare și, în același timp, Uniunea s-a angajat să accepte „mai mult de zece” țări printre membrii ei. Problema majoră decurge din faptul că, odată cu prima rundă de aderare preconizată a se încheia înainte de alegerile pentru Parlamentul European programate pentru vara lui 2004, se înscrie în linie dreaptă și procesul de reforme instituționale, nu mai puțin decisiv din punctul de vedere al Uniunii Europene.

În martie 2002 își începe activitatea Convenția pregătitoare a reformei constituționale a Uniunii, al cărei raport va fi înaintat Consiliului Europei în iunie 2003. Diversele guverne vor avea deci la dispoziție un an și mai bine pentru a-și contura poziția în legătură cu hotărârile ce urmează a fi adoptate la conferința interguvernamentală care va începe în septembrie 2004 – de-acum cu participarea cu drepturi depline a noilor membri – și se va încheia cu întîlnirea la vîrf a Consiliului Europei, în decembrie 2004. Documentul final adoptat de Convenție va conține fie diverse opțiuni, semnalînd gradul de susținere de care se bucură fiecare dintre ele, fie recomandări, în măsura în care se va realiza un consens.

Problema cea mare e cum vor fi tratate opiniile separate. Întrucît miza conferinței interguvernamentale e uriașă, vor exista fără nici o îndoială disensiuni între statele membre. „Britanicii, danezii și suedezii, de pildă – scrie Peter Ludlow, director al Centre for European Policy Studies din Bruxelles – se vor vedea puși în fața unor sfidări pe care guvernele lor le-au evitat pînă acum în mod consecvent și pentru acceptarea cărora alegătorii nu sînt pregătiți. Și printre țările candidate pot exista disidenți. După cum arată și exemplul irlandez, într-un proces care se bazează, în principiu, pe votul unanim, părerea diferită chiar și a unui singur stat poate crea serioase probleme pentru toți cei vizați. Ținînd cont de natura probei definitorii din 2004, putem presupune că problemele de acest fel se vor ivi în forme încă mai grave ca pînă acum. Compromisurile bazate pe excepții de genul celor care le-au dat satisfacție danezilor în 1992 sînt pur și simplu inaplicabile într-o situație în care statele membre vor trebui să se pronunțe în legătură cu capacitatea lor de a accepta un tratat de bază și nu doar dacă sînt sau nu de acord cu extinderea competențelor Uniunii.”

În situația dată, scenariul cel mai verosimil e că cele șase state fondatoare, semnatare ale Tratatului de la Roma din 1957 (Germania, Franța, Italia și statele Benelux) vor propune crearea unei uniuni politice care să epuizeze în esență sa criteriile statalității comune. Această propunere trebuie să vină din partea lor cu atît mai mult cu cît – după cum remarca în 1964 Paul-Henri Spaak, fostul ministru de externe al

Belgiei, unul dintre principalii artizani ai Europei celor șase – „cei care au pus pe picioare Tratatul de la Roma... nu l-au conceput ca avînd în primul rînd caracter economic, ci l-au văzut ca pe una din etapele drumului către uniunea politică”. Se pare că, la aproape jumătate de secol după nașterea, cu contribuția decisivă a statelor Benelux, a Uniunii Economice Europene, a devenit, în sfîrșit, într-adevăr actuală uniunea politică, crearea statalității europene.

Pe lângă moneda comună deja existentă, criteriile statalității europene vor conține, după toate probabilitățile, reprezentarea proporțională la nivel unional și guvernarea legitimă, pe bază de reprezentativitate, politica externă și de apărare comune și, în sfîrșit, dar nici pe departe în ultimul rînd, constituția unională. „Necesitatea unui document fundamental similar unei constituții decurge pînă la urmă – subliniază Ludlow – și din aceea că cele mai multe state membre și cu deosebire acelea care au subscriș uniunii monetare și-au asumat și pînă acum obligații extrem de importante, astfel că acestea trebuie susținute de un limbaj, de legi care să le faciliteze îndeplinirea, să întărească solidaritatea și să bareze calea unor opinii divergente. Cei ce stau pe tușă pot avea bune motive să procedeze astfel. Majoritatea partenerilor lor au depășit însă punctul de unde nu mai există cale de întoarcere, tocmai de aceea nu pot depinde de cei ce bat drumuri separate sau sînt doar spectatori ai evenimentelor.” Într-un cuvînt, participarea la procesul constituțional ce conduce la crearea uniunii politice nu este obligatorie, dar cei ce nu doresc să ia parte la el nu pot nici să împiedice înaintarea celorlalți. În decembrie 2004 va lua deci sfîrșit îndelungata incertitudine care planează asupra problemelor „calității statale existente în fapt a UE” și „granițelor teritoriale ale UE” (Josef Janning).

Este evident că aceste două probleme își pot avea răspunsul doar împreună și simultan: dacă nu vor exista un stat european și o constituție europeană, atunci numărul statelor membre ale Uniunii Europene poate trece cu ușurință și peste treizeci. Într-un studiu demn de toată atenția William Wallace amintește, în afară de România și Bulgaria, care au început tratativele de aderare după decembrie 1999, de Turcia, a cărei candidatură este formal recunoscută, precum și de Norvegia și Elveția, care îndeplinesc cu prisosință criteriile de aderare, drept potențiali candidați. Croația post-tudjmaniană, statele sud-est-europene, slabe și marcate de conflicte interne (Albania, Macedonia, Bosnia și Iugoslavia), cărora hotărîrea Consiliului Europei din iunie 1999 de la Köln le-a creat iluzia unei eventuale integrări într-un viitor oarecare, de asemenea Ucraina, al cărei scop pe termen lung are în vedere ralierea la UE, Gruzia, Armenia, care mai curînd sau mai tîrziu își va schimba guvernul actual, apoi Moldova „rămasă de izbeliște” în absența perspectivei aderării și, în fine, Marocul, a cărui aderare pusă oficial pe tapet încă din 1987 nu mai poate fi, după acceptarea candidaturii Turciei, socotită tabu. În final, istoricul britanic își desăvîrșește această viziune de extindere dincolo de hotarele Europei a Uniunii Europene prin posibila aderare a Rusiei și Israelului.

Față de perspectiva volatilă a unei Europe eliberate de jugul statalității, practic nelimitată și fără identitate, viziunea Europei politice dispunînd de o identitate statală clară și precis conturată apare mult mai serioasă și mai realistă. Convenția funcționînd sub îndrumarea lui Giscard d'Estaing, atît de atașat cauzei Europei politice, se poate dovedi cu ușurință – după cum se afirmă într-un articol de fond din *Le Monde* – „o

cutie a Pandorei instituțională”, „poate induce o dinamică și se poate emancipa de cei ce au conceput-o, așa cum Convenția de la Philadelphia din secolul al 18-lea a purtat cele treisprezece state americane mai departe decât și-ar fi dorit-o ele”.

Chestiunea cea mai spinoasă se va ivi fără îndoială în legătură cu modalitatea de a rezolva problemele acelor state membre care în 2004 nu vor dori să avanseze în direcția uniunii politice. Căci „va fi extraordinar de dificil”, cum remarcă extrem de judicios Peter Ludlow în studiul citat, „să se conceapă un sistem care să le asigure țărilor ezitante în a face pasul următor acele drepturi de care, în conformitate cu acordurile actualmente în vigoare, dispun”.

Dacă va exista deci o uniune politică dispunând de semnele distinctive ale statalității – și de bună seamă că va exista, deoarece *de facto* există deja și acum –, atunci chestiunea granițelor teritoriale, mai precis a trasării clare a acestora, se va pune în *cadru* Uniunii Europene cuprinzând douăzeci sau mai mulți membri în decembrie 2004. În măsura în care deplasarea decisă, sancționată constituțional în direcția uniunii politice va fi pusă pe tapet nu numai ca inițiativă franco-germană ci, așa cum am mai amintit, ca propunere comună a „fondatorilor” semnatori ai Tratatului de la Roma, există șanse serioase ca ea să se bucure de sprijinul unei majorități clare atât din rîndul actualilor membri cît și din acela al celor ce vor adera în 2004. Dacă așa se va întîmpla, atunci denumirea de Uniune Europeană va căpăta o încărcătură nouă și va trebui să se găsească o nouă denumire și un nou mecanism pentru cei ce nu pot sau nu vor să adere la aceasta, dar la care, firește, atît uniunea politică ca entitate statală, cît și statele membre alcătuint uniunea vor participa ca membri cu drepturi depline. Asta deoarece nimic nu justifică pierderea de către cei ce vor trece la un nivel mai înalt al integrării a calității de membru dobîndite pe o treaptă inferioară a integrării și drepturile aferente calității de membru exercitate la nivelul dat.

Foarte multe depind de natura raportării diverselor țări la uniunea politică, mai precis dacă aceasta va fi similară celei față de uniunea monetară. Astfel, de exemplu, putem fi aproape siguri că Marea Britanie și Danemarca se vor sustrage Europei politice, după cum au rămas și în afara Europei monetare. Un rol oarecare poate avea aici și istoria, un fel de determinism istoric impunîndu-se cu o anumită specificitate, căci e frapant faptul că e vorba tocmai de acele două țări care și-au păstrat și cu 1200 de ani în urmă autonomia față de imperiul carolingian și astfel n-au acceptat nici moneda comună introdusă pe la 800 de Carol cel Mare. Aceste două țări se situează, ce-i drept, în afara zonei „carolingiene”, dar nu se simt marginale și poate de aceea nici nu conștientizează riscurile politicii pe cont propriu. Ceea ce, din fericire, nu se poate spune despre țările Peninsulei Iberice, despre Irlanda, Finlanda și Grecia. Dintre țările est-central-europene cu mari șanse de a deveni în 2004 membre UE, Slovenia, Ungaria și Slovacia precum și țările baltice vor adera mai mult ca sigur la uniunea monetară și politică, așa cum a fost și va fi ea constituită de către „nucleul carolingian” (pe de o parte, deoarece vor fi capabile să corespundă cerințelor suplimentare de aderare, pe de altă parte, pentru că sînt cît se poate de conștiente de precaritatea lor geopolitică decurgînd din situarea lor periferică). Nu e imposibil însă ca Cehia și Polonia, datorită fricii istorice nutrite față de Germania și supraevaluării importanței europene a lumii anglosaxone, să urmeze exemplul britanic și danez.

În ceea ce privește amănunțele, tabloul – cu valoare de ipoteză – pe care l-am schițat poate suferi, firește, modificări, dar, în ceea ce privește esența, e puțin probabil să se dovedească fals. Aceasta întrucât aspectul esențial al întregii construcții europene e că uniunea politică nu e mai largă decât cea economică, ci mai strîmtă. Ideal ar fi ca uniunea politică să se suprapună pur și simplu uniunii monetare și în viitor să se dezvolte împreună cu ea, dar acest lucru nu poate fi luat drept sigur, căci deplasarea constituțională către statalitatea comună se poate dovedi în cazul unor țări mult mai dificilă decât introducerea monedei comune.

Proiectul uniunii politice sau „fedeerației paneuropene” alcătuit de fostul ministru de externe român Adrian Severin și Gabriel Andreescu, copreședinte al Comitetului Helsinki de la București, pleacă și el de la ideea că probabila epuizare a tradiționalei dinamici integratoare a UE, care va interveni odată cu extinderea sa estică din 2004, necesită un răspuns materializat printr-o inițiativă de mare anvergură, vizînd crearea uniunii politice europene. Întrucît după aderările din 2004 Uniunea Europeană în forma ei actuală nu va mai fi capabilă de integrarea altor membri, trebuie constituită o „fedeerație structurată”, în care acceptarea politică, adică dobîndirea calității de membru cu drepturi depline în sens politic, se poate produce imediat, în vreme ce accesul la substructurile economice, financiare etc. s-ar petrece și pe mai departe treptat, funcție de nivelul de pregătire al candidaților. Astfel, orice stat european „multicultural” și „civic”, care reformează așadar, acolo unde e necesar, logica statelor-națiune, acceptînd Constituția Europeană ca expresie a valorilor europene comune și determinantă a instituțiilor paneuropene, ar putea adera. Aceasta din urmă presupune, pe lîngă un Parlament European ales prin vot direct, și un senat compus din șefi de stat aleși direct la nivelul respectivelor state, care „va lua decizii în legătură cu acele subiecte extrem de sensibile și cu caracter vital pentru statele federate, care se adoptă prin consens”. „Atunci cînd consensul este blocat de un singur stat, Senatul European poate decide cu majoritate calificată organizarea unui referendum în statul care și-a exercitat veto-ul.”

Problema principală a acestei viziuni curajoase, conținînd numeroase elemente demne de luat în considerare, nu e aceea că ignoră nemotivat Rusia (nu e clar de ce într-o asemenea macrostructură în care se regăsesc Ucraina, Belarus, țările transcaucaziene și Turcia de ce n-ar încăpea și Rusia), în vreme ce cooptează în mod exagerat America (proiectul bucureștean nu poate concepe forțele armate europene decât exclusiv în cadrul NATO). În spatele limitelor ce apar la nivelul contingențelor geopolitice se ascunde o problemă mai profundă, care nu poate fi surprinsă decât printr-o abordare istorico-geopolitică: ignorarea rolului civilizatoriu specific al Europei „carolingiene”. Deși în studiu – caracteristic, ca izvor de primejdii – apare și posibilitatea unei fedeerații constituite din „nucleul dur” al UE, pe aceasta autorii o califică drept inacceptabilă, „întrucît maximizează interesele nucleului, în defavoarea statelor din afara lui, frînînd și pervertind procesul integrării”.

O construcție utopică se contrapune aici formulei evolutive organice a unei civilizații, un voluntarism instituțional gîndit în termeni paneuropeni acelei creativități instituționale unice în lume care constituie caracteristica principală a Europei Occidentale. Nu e vorba aici de excludere, nu e vorba nici de vreo preemțiune, ci de

capacitatea evolutivă constantă care, fără nici o îndoială, se află în legătură cu condițiile nașterii civilizației vest-europene. „Caracteristicile dezvoltării occidentale – scrie Szűcs Jenő în studiul său dedicat analizei particularităților structurale ale regiunilor istorice ale Europei – coboară pînă la condițiile genezei și pot fi înțelese în bună măsură din contrastele față de alte civilizații. (...) Occidentul... a început prin a destrăma și fărîmița în decursul a numai trei secole (sec. 6–8), făcîndu-le aproape de nerecunoscut, ambele formule statale în tensiunea cărora iar mai apoi în paralelismul lor pe termen scurt fusese conceput. Autoritatea publică de tipul suitelor, bazată pe sacralitate, a *regnurilor* germane a dispărut, ca și sistemul instituțional al *Imperiului* și dreptul roman.”

„Dezintegrarea politico-socială” considerată crucială de către Szűcs Jenő, destrămarea celor două „formule statale” ireductibil opuse trebuie să fi creat pentru praxisul creștin – în mod original de tip „răsăritean” – al transcendenței prezente și active în lume un asemenea mediu singular, „occidental”, în care continua progresiune social-politică, creativitatea instituțională să fi devenit o formă de ființare-în-lume, singura garanție a supraviețuirii. Una din formele de manifestare cele mai demne de atenție ale acestei creativități instituționale a fost în cursul evului mediu și al renașterii timpurii organizarea pe orizontală și pe verticală a diferitelor niveluri de putere (entități de drept public, „provincii”, dacă doriți) în cadrul unei macrostructuri politice (principial, la nivel de civilizație, un „imperiu”). Uniunea politică așezată pe baze federative a cărei creare și în același timp constituire organică se află azi la ordinea zilei poate fi doar o Europă „neocarolingiană” sau nu va fi deloc.

Gînditorul politic paradigmatic al acestei Europe este, în lectura postmodernă de azi, extrem de actualul Johannes Althusius, primarul Emdenului („Geneva Nordului”) din Frieslandul situat în apropierea graniței olandeze, care a fost invitat la conducerea orașului după apariția operei sale *Politica Methodice Digesta* (1603) și care a reprezentat cu succes pînă la moartea sa survenită în 1638 interesele acestei mici „republici” nordice calvine în fața principelui luteran al provinciei și a împăratului catolic al Imperiului Romano-German. În opoziție cu teoria suveranității statale nelimitate, la modă în Europa epocii moderne, Althusius era de părere că funcționarul public suprem al imperiului „exercită doar atîta autoritate publică (*jus*) cîtă i s-a cedat în mod explicit de către membrii asociați sau corpurile imperiului. Iar ceea ce nu i s-a cedat rămîne sub controlul poporului ori al asociației universale. Așa fel este natura mandatului contractual. Cu cît e mai mică puterea celor care domnesc cu atît rămîne imperiul mai sigur și mai stabil”. Pentru de altfel profund religiosul Althusius era evident că legea fundamentală a imperiului edificat pe baze federale nu poate fi decît laică și că „nu rezidă în nimic altceva decît în anumite înțelegeri (*pacta*), prin care orașele și provinciile se întrunesc și consimt ca, prin strădaniile comune, sfătuiindu-se între ele și într-ajutorîndu-se, să constituie și să apere o comunitate de state”.

Nu e vorba aici de nici un fel de Imperiu emanat de la Dumnezeu, de nici un fel de „esență” istoricește predeterminată, ci de „creație” întru totul conștientă, de „constituire”, de ceva ce e *par excellence* „*gesellschaftlich*”. Ceea ce nu este, totuși, pur voluntarism, ci ceva ce se înscrie într-o tradiție specifică, după care „divinul” nu e un dat substanțial, ci naștere, generare, o lucrare care, dacă se dovedește durabilă, dacă izbutește, dacă – așa cum stă scris la *Faptele Apostolilor* – nu „se va nimici” (5.

38), atunci, în cadrul aceluia mediu cultural în care religia nu și-a pierdut încă total relevanța, se poate interpreta, la urma urmei, și ca lucrare a lui Dumnezeu în societate.

După asemenea antecedente e pur și simplu de neimaginat ca noul „imperiu federal” să nu ia naștere în aceeași zonă. Nu e însă vorba și de faptul că realizarea acestei macrostructuri politice postmoderne poate fi dată drept sigură. „Predeterminarea” implicată de procesele de lungă durată ale civilizației vest-europene se rezumă doar la faptul că statalitatea europeană *poate* lua naștere tocmai aici și nu în altă parte. Ne este îngăduit, ba poate chiar și trebuie să credem că poate lua naștere. Dar asta nu înseamnă decît să credem că ceea ce creăm „prin strădanii comune, sfătuiindu-ne între noi și într-ajutorîndu-ne”, așadar prin vreare umană, rămîne.

Acel rol de excepție pe care zona „carolingiană” l-a jucat și îl joacă și azi în procesul specific vest-european de edificare statală nu înseamnă, firește, că în această uniune nu pot avea acces decît țările sau provinciile aparținînd de imperiul de odinioară al lui Carol cel Mare. Dacă Europa celor șase a devenit imediat după 1957 un model de urmat pentru întregul Europei Occidentale, aceasta se poate spune cu și mai mult temei despre o nouă construcție instituțională, inițiată de Europa integrată deja de către nucleul „carolingian”. Cu acea diferență esențială că acum pur și simplu nu mai e timp pentru succesiunea diverselor etape îndelungate de aderare: sursa inițiativei trebuie să fie în mod legic aceeași, dar de data aceasta „ctitoria” are sens doar dacă atît majoritatea actualelor state membre ale UE cît și a celor ce urmează a fi admise în 2004 vor vrea să se integreze.

Am amintit mai înainte că Anglia, Danemarca (eventual și Suedia) se vor menține în afara uniunii politice. Dar nici în cazul celorlalte țări afiliate mai de mult sau mai de curînd celor șase nu putem ști cum vor suporta noua statalitate și cum se vor comporta în noul cadru statal „imperial”. Aș aminti, doar cu titlu de exemplu, Ungaria, care – fără a socoti acum Transilvania, intrată după dezastrul de la Mohács pe o traiectorie aparte din punct de vedere geopolitic – s-a reîntegrat în totalitatea ei în comunitatea „creștină” vest-europeană grație războiului „civilizatoriu” de eliberare al Habsburgilor. În timp ce în Europa de Sud-Est, populată în marea ei majoritate de ortodocși, și în cadrul acesteia în primul rînd la curtea domnului Țării Românești, Șerban Cantacuzino, dispunînd de un anume spațiu de manevră politică, „ideea bizantină – ideea de restaurare a împărăției de răsărit nu murise”, Austria, campioana *reconquistei* occidentale, se străduia mai mult întru reînvierea statului ungar medieval, a imperiului Sfîntului Ștefan, căci aceasta corespundea mai mult intereselor de expansiune răsăriteană a imperiului habsburgic și, în același timp, îi marca și hotarele. Toynbee arată că imperiul Habsburgilor a fost măcinat, de fapt, de contradicția irezolvabilă dintre interesul de putere ce-l mîna către înglobarea întregii Europe de Sud-Est și interesul de natură culturală sau de civilizație, ce l-a îndemnat să nu se lase atras de perspectiva integrării numeroșilor credincioși ortodocși aflați sub stăpînire otomană.

Dacă examinăm problema menținerii autonomiei și structurii instituționale specifice ale regatului ungar din punctul de vedere al dilemei cu care se confrunta Austria, reiese că acest statut de excepție nu s-a datorat neapărat, mai precis: nu exclusiv, forței și succeselor opoziției maghiare, mai întîi a stărilor și mai apoi naționale, ci era și în favoarea autoapărării coerenței de civilizație a provinciilor austriece propriu-

zise în fața teritoriilor ungare mai puțin dezvoltate. Consecința fatală din punctul de vedere al supraviețuirii imperiului a fost că Ungaria, menținându-și autonomia în ordine instituțională, adică rămânând și pe mai departe în afara Europei „carolingiene”, n-a ales, în cursul devenirii naționale moderne, calea austriacă, ci pe cea franceză, mult mai îndepărtată și încă mult mai străină condițiilor sale. Prin aceasta, națiunea dominantă a părții răsăritene a monarhiei habsburgice le-a oferit croaților, slovacilor, rutenilor, sârbilor și românilor de pe teritoriul Ungariei istorice un model de secesiune, și nu unul de integrare, ceea ce a condus, în final, la dezintegrarea inevitabilă a Monarhiei Austro-Ungare.

Și acest exemplu istoric arată că o integrare ambiguă poate comporta, ce-i drept, avantaje pe termen scurt, dar pe termen mai lung poate conduce la dezintegrarea structurii receptoare și dominante. Tot astfel, dacă în 1945 Stalin n-ar fi impus integrarea statelor central-europene dispunând de o cultură politică extrem de diferită de cea est-europeană (RDG, Polonia, Ungaria și Cehoslovacia), state în care au fost, în cele din urmă, concepute și puse și în practică alternativele adecvate depășirii comunismului de tip rusesc, s-ar putea ca Imperiul Rus să se fi menținut într-o formă oarecare pînă în zilele noastre.

Cu dilema geopolitică decurgînd din incongruența expansiunii de putere și cultural-civilizatorii se confruntă azi ambele puteri conducătoare ale civilizației occidentale. La începutul secolului 21, se pare că Statele Unite – despre care Toynbee afirmă în volumul VIII, citat și mai sus, din *A Study of History*, scris în 1952, că după primul război mondial, care a condus la dispariția monarhiei habsburgice, „sînt nevoite să se confrunte cu aceeași problemă ca și politica de stat a învingătorilor” – depășesc cu mult în privința expansiunii de putere limitele de civilizație care le asigură încă o coerență internă, ceea ce le poate antrena în decursul deceniilor următoare într-o criză profundă. Cealaltă putere conducătoare a Occidentului, Uniunea Europeană, dovedește, după toate semnele, mai multă prudență în privința expansiunii și, în plus, o pune în practică legînd-o de o cuprinzătoare reformă instituțională. Din cele mai recente semnale venite de la Bruxelles putem deduce că în 2004 Uniunea Europeană va accepta în rîndul membrilor săi doar acele state care vor dori să adere și la uniunea monetară, făcînd față, firește, și cerințelor ce decurg din aceasta. Noul „imperiu” vest-european nu-și poate permite luxul de a se extinde dincolo de acea sferă de civilizație pe care e capabil s-o integreze cu adevărat și de data aceasta nu încapă îndoială că o va și integra în structura sa statală specifică.

Bibliografie

- Hajnal István, A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről (Despre colectivul de lucru al istoriografiei națiunilor mici), [1942], în *Technika, művelődés*. Studii. Sel. și pref. Glatz Ferenc, Budapest, 1993, p. 243-298.
- Szűcs Jenő. Trei regiuni istorice europene [1983], în István Bibó–Jenő Szűcs, *Între Occident și Răsărit*, Editura Kriterion, București–Cluj, 2000.
- The Future of the European Union. The Laeken Declaration*. 15. 12. 2001.
- Peter Ludlow, *A Commentary on the EU. 2004 and Beyond*, June 2001. <http://www.eu.int.ceps.com>

- Derek W. Urwin, *The Community of Europe. A History of European Integration Since 1945*, Longman, London and New York, 1995.
- Josef Janning, A „nagy EU” működési rendszere. A kormányközi konferencia követelményei és opciói (Sistemul de funcționare al „marii UE”. Cerințele și opțiunile conferinței interguvernamentale), în *Európai Szemle*, 2/2002.
- William Wallace, From the Atlantic to the Bug, from the Arctic to the Tigris? The transformation of the EU and NATO, în *International Affairs*, vol.76, nr.3, July 2000.
- Constituante pour l'Europe, *Le Monde*, 17 dec. 2001.
- Europe in the New Century. Visions of an Emerging Superpower*, ed. by Robert J. Guttman, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 2001.
- Gabriel Andreescu, Adrian Severin, Un concept românesc al Europei federale, în *Un concept românesc asupra viitorului Uniunii Europene*, Polirom, 2001, p. 17-54.
- Johannes Althusius, *Politica*. Traducerea engleză prescurtată a ediției a 3-a din 1614 a „Politica Methodice Digesta”, Liberty Fund, Indianapolis, 1995.
- Victor Papacostea, Șerban Cantacuzino voievod și suveran al tuturor ortodocșilor creștini, în *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, 1996, p. 53-63.
- Arnold Toynbee, The Diffraction of Culture, în *A Study of History*, vol. VIII. [1954], A Galaxy Book, New York, Oxford University Press, 1963.

Traducerea de Paul Drumaru

Ovidiu Pecican

Scrisoare deschisă adresată d-lui Ion Iliescu, președintele României*

Domnule Președinte,

Recenta Dvs. luare de poziție de la Iași față de demersul pe care mai mulți cetățeni l-am întreprins, propunând o dezbatere publică pe tema mai buneii organizări administrative a României, mă nedumirește. Când, la sfârșitul anului trecut, ne-ați trimis, mucalit, să petrecem de sărbători, mi-am spus că, deși maniera sarcastică în care v-ați exprimat nu traducea neapărat deschiderea omului politic față de alegători și plătitorii de impozite, era, totuși, binevenită într-un fel. Prea se încrâncenase clasa politică la ideea că niște inși neangajați politic pătrund în sfera publică, expropriind o temă al cărei monopol credea că îl are numai ea. Mi-am spus că președintele ales al României uzează într-o manieră

---

*Iată fragmentul din declarația președintelui Iliescu la care face trimitere autorul scrisorii deschise: „Ceea ce fusese conștiința latentă a românității și unității etnice, atestată de mărturii indiscutabile, a imprimat istoriei noastre din a doua jumătate a mileniului trecut o direcție constantă spre unitate. (...) Secretul a constat tocmai în această voință și stăruință în realizarea unității tuturor celor ce se deprinseră a se considera meniți unui destin comun, unui viitor împreună. (...) Am ținut să evoc această «permanență» a istoriei noastre moderne – unirea și unitatea – pentru că, în ultima vreme, ea a devenit obiectul unor atacuri sistematice și concentrice, urmărindu-se destrămarea sufletească mai înainte de a se trece la destrămarea politică a statului român. De fapt, ceea ce se urmărește este surparea acestui edificiu la care au trudit atâtea generații, și tocmai de aceea am ținut să afirm – și o reafirm aici – că noi n-am încheiat încă procesul de consolidare a statului național, ca să admitem sfârșimarea lui în numele unui așa-zis «stat regional», al cărui singur scop, prea străveziu spre a înșela, este revenirea la situația dinainte de Unire.”

(Din alocuțiunea domnului Ion Iliescu, Președintele României, rostită la Forumul Cultural Regional Moldova – Iași, 23 ianuarie 2002)

neprotocolară de prerogativa sa de a fi garantul ordinii și al libertăților democratice, atrăgînd jovial atenția că dezbaterile din inițiativa și cu aportul cetățenilor nu pot decît să adîncească democrația de la noi. Or, Dumneavoastră reveniți acum, reluînd o interpretare puțin cam forțată și, în orice caz, lipsită de bună credință și amenitate. Tocmai cînd credeam că ați profitat de situarea dumneavoastră deasupra partidelor și grupărilor de interese pentru a chema ca un arbitru imparțial la calm și raționalitate, se constată că, dimpotrivă, dați un puternic semnal advers. Ar reieși de aici că, vorbind deschis despre o problemă care ne preocupă – și s-ar conveni, poate, să ne preocupe pe toți posesorii cetățeniei românești – am fi întreprins ceva contrar țării noastre?

Permiteți-mi, deci, să exprim pe această cale dezamăgirea mea personală. Spre deosebire de alți compatrioți, anonimii care au pus în circulație așa-numitele rapoarte Armageddon I și II, eu și colegii mei am semnat fără ipocrizie propunerea pe care am înaintat-o spre a fi dezbătută. Înfierîndu-ne comportamentul, încurajați implicit lipsa de răspundere și temerea de o represiune a organelor statului (fapt promis nouă, dar întreprins cu maximă grabă în cazul bănușilor de răspunderea răspîndirii raportului Armageddon II). Personal, cred că nu regîndirea împărțirii administrative a României este marele pericol cu care ne confruntăm, foamea și demoralizarea fiind mult mai acute. La urma urmei, nu a protestat nimeni, din cîte îmi amintesc, împotriva activităților – ritmic mediatizate – ale unei asociații care militează pentru reînființarea județelor abuziv desființate. Așa cum forul cetățenesc amintit consideră că sînt motive destule pentru a se vrea o multiplicare a județelor existente, la fel și noi, cei treisprezece semnatori ai memorandumului privind regionalizarea, ne-am gîndit că respectiva reformă a statului ar putea fi o soluție. Nu un panaceu universal, nici unica soluție posibilă, ci una probabilă, care ar putea da roadele așteptate. De aici și pînă la acuzele de plănuire a „sfișierii României” e, totuși, o cale destul de lungă și cei care dau tonul în viața noastră publică ar trebui să o parcurgă mai prudent. Nu credeți?

Nu vi se pare, totuși, că există motive reale pentru a considera o astfel de propunere binevenită? Vi se pare firesc ca un copil din Moldova, avînd peritonită, să depîndă de heliicopterul care îl va duce la București? De ce în capitală și nu la cîțiva kilometri de casă, în cel mai apropiat oraș? Doar pentru că doctorii cei mai performanți, spitalele cele mai dotate, farmaciile cele mai aprovizionate sînt, toate, în capitală? Nu credeți, domnule președinte, că, dacă ar exista o egalitate de șanse în țara noastră, tinerii nu ar pleca masiv în occident, în orașele mici nu s-ar trăi ca în perioada interbelică, iar satele și cătunele de munte nu ar semăna cu cele din evul mediu? Și, la urma urmei, dacă există egalitate de șanse, de ce ar pleca doctorii din sate pentru a se refugia în marile orașe? De ce fac profesorii naveta? Și de ce șomerii se întorc dezolați în gospodăriile lor rurale sărăcicioase, luînd-o de la capăt în agricultură, cu atelaje feudale? Oare este chiar atît de aberant să dorești să nu mai trăiești într-o lume împărțită pe din două, între o metropolă și o enormă periferie?

Vă mărturisesc, Domnule Președinte, că întrebările mele nu se doresc lansate în eter dintr-o simplă nevoie de retorică. Nu intenționez să intru în politică și nici nu mă gîndesc să emigrez. Sînt legat de aceste locuri și de oamenii lor la fel ca orice om care a decis să trăiască în continuare printre ai lui chiar și atunci cînd emigrarea a devenit – tehnic vorbind – posibilă. Totuși, nu găsesc că, prin însuși faptul că m-am născut și

trăiesc în Ardeal, sînt condamnat cu anticipație, pînă nici nu deschid bine gura să-mi spun părerea despre viața noastră, a tuturor, la suspiciunea celorlalți cetățeni ai României, născuți și trăind în celelalte regiuni. Cu ce eram mai bun dacă mă nășteam pe Dîmbovița? Atunci era legitim să doresc să contribuie la ameliorarea cadrului de viață al celor dragi mie și chiar al contemporanilor mei necunoscuți? Oare nu pentru a face din mine un ins preocupat de comunitatea lui am fost educat, prin grija părinților mei și a statului? Nu este o datorie morală să participăm cît mai bine la rezolvarea chestiunilor dificile ale țării?

Eu chiar asta cred că fac. Mi se pare că există mult centralism, paternalism, abuzuri și corupție în România noastră. Le-aș dori pe toate diminuate, în fiecare zonă a României. Aș vrea să coexistăm cu toții într-o țară unde oamenii chiar trăiesc, nu sînt niște veșnici supraviețuitori. La ce e bun statul dacă nu pentru a-și servi în modul cel mai potrivit cetățenii și a le conferi siguranța și confortul necesare afirmării demne a ființei umane și construirii fericirii personale? De ce nu ați consimțit, domnule președinte, să începeți reforma chiar cu acest aparat nesfîrșit de funcționari care, într-o economie nefuncțională, ca a noastră, sînt aproape împinși de sărăcie să facă cu ochiul corupției?

Sînt convins că voința de a face bine este un punct semnificativ în realizarea binelui însuși. Dați un semnal, Domnule Președinte, renunțînd la țapii ispășitori – astăzi eu și colegii mei, mîine cine știe cine altcineva – și inaugurați o politică a bunei credințe. De ce ar fi mai greu, într-o democrație, să chemi niște reprezentanți ai societății civile la discuții, pentru a înțelege mai bine despre ce este vorba, decît să îi denigrezi public? Oare clasa politică știe chiar totul, fără rest?

În speranța că președintele României poate fi, măcar cîteva clipe, și președintele meu, închei scrisoarea de mai sus,

Respectuos, O. P., istoric și scriitor.

Gabriel Andreescu

Protocolul dintre Partidul Social Democrat și UDMR

Amendamentele la proiectul de lege a informațiilor clasificate sînt adoptate în Parlament unul după altul. Unele articole au fost primite foarte critic de către Opoziție. Organizațiile neguvernamentale se pregătesc la rîndul lor să protesteze. Îngrijorările sînt absolut legitime. Cetățenii sînt învinovați în cazul folosirii unor informații tratate de către servicii drept secrete de stat. Conducătorilor de instituții li se permite să ascundă prin eticheta confidențialității orice, inclusiv probele cazurilor de corupție. Lipsește cu

desăvârșire din proiect referirea la interesul public. Cu alte cuvinte, informații esențiale pentru interesele generale pot fi puse sub cheie de responsabili clasificărilor. Am putea imagina un grup aflat în fruntea serviciilor de informații care ar trăda interesele României, sabotând integrarea țării în NATO. Ei bine, cetățeanul, presa, nu ar putea folosi probele clasificate împotriva acestui grup fără să suporte rigurile legii.

Proiectul de lege a informațiilor clasificate trece însă prin Parlament articol cu articol, prin sprijinul UDMR. Cîte un parlamentar maghiar a încercat să mai amelioreze propunerile. Fără succes. În rest, maghiarii au votat pe mîna PSD. Ca și în primăvară, cînd au format corp comun cu partidul lui Adrian Năstase ca să voteze legea secretului de stat și de serviciu. Nici nu ar fi unicul exemplu sugerînd pierderea de către UDMR a interesului pentru normele democratice. Surprinzătoare sînt astfel și anumite detalii ale protocolului dintre PSD și UDMR, semnat la începutul acestei săptămîni.

Situația începe să pună în termeni dramatici alianța legislativă dintre maghiari și PSD. Pînă unde merge aceasta? UDMR a fost în primii ani o formațiune devotată valorilor democratice. Într-o mulțime de subiecte, și nu numai în cele ce priveau tema minorităților, ei s-au situat pe poziția cea mai progresistă între toate celelalte formațiuni. Nu am cunoscut nici un partid, dintre cele care au intrat de-a lungul timpului în Parlament, atît de consecvent în privința susținerii drepturilor omului. Nu pot da nici un alt exemplu de formațiune parlamentară care să fi colaborat atît de strîns cu organizațiile neguvernamentale de profil.

Lucrurile s-au schimbat de la intrarea lor în tandemul cu PSD. Făcînd din ideea de fidelitate față de protocol un principiu comod, UDMR a urmat deseori PSD în acțiuni deloc democratice. A sabotat proiectul care scotea Rompresul de sub controlul Guvernului. A votat pentru Programul special de dezvoltare turistică a zonei Sighișoara, proiectul Dracula Park atît de controversat. A colaborat la eliminarea lui Andrei Dimitriu din fruntea Societății de Radiodifuziune și la înlocuirea lui cu Dragoș Șeuleanu.

Poziții comune discutabile au fost asumate de cele două formațiuni, surprinzător, și în Protocolul semnat zilele trecute. Trei sînt prevederile recente înțelegeri din 29 ianuarie care sînt problematice.

Una ar fi referirea la proiectul Legii de retrocedare a unor imobile și bunuri mobile luate abuziv de stat de la biserici, de la asociații și organizații, inclusiv ale minorităților naționale. Conform înțelegerii, Guvernul va înainta Parlamentului proiectul pînă la 30 aprilie, forul legislativ urmînd să adopte legea înainte de 30 septembrie, acest an. După formulare și după date, este, se pare, vorba despre proiectul discutat deja în culise, de cele două formațiuni, care retrocedează bisericilor proprietățile confiscate. Cu o excepție: proprietățile Bisericii Greco-Catolice. Or, a face ordine în această materie, excluzînd, încă o dată, Biserica Greco-Catolică este o mare nedreptate. O mai mare nedreptate decît dacă nu s-ar adopta nici o lege de restituire.

O altă observație are în vedere sprijinirea mai consistentă a cultelor religioase în ceea ce privește construirea lăcașelor de cult și acordarea de asistență financiară. Or, deja ajutoarele care se dau astăzi bisericilor reprezintă o povară depășind ceea ce un stat este firesc să suporte. Numărul bisericilor care se repară sau se construiesc cu bani de la buget, bunurile care se transferă din proprietatea publică în patrimoniul

confesiunilor au atins un nivel exagerat. Numărul noilor lăcașe de cult depășește numărul școlilor ori spitalelor care se bucură de același tratament.

În sfârșit, aș nota și ideea celor două formațiuni de a promova Legea protecției limbii române într-o formă care să asigure concomitent și protecția limbii minorităților naționale. Legea propusă de domnul Pruteanu asta și face: nu afectează utilizarea limbii minorităților. Dar altminteri, ea aduce o gravă atingere dreptului la exprimare. Cum își poate asuma o formațiune politică democratică un proiect, prin consecințe atât de respingător?

Iată de ce, după semnarea protocolului și după votul de pînă astăzi în ce privește legea informațiilor clasificate, UDMR începe să aibă o problemă de identitate. În ce măsură mai reprezintă Uniunea o forță politică devotată drepturilor omului?

Bakk Miklós

UDMR și PSD: logici-capcană

Se pare că votarea *Legii informațiilor clasificate* în Camera Deputaților n-a dat prea multe dureri de cap UDMR-ului. Chiar dacă doi dintre reprezentanții ei – Székely Ervin și Toró T. Tibor – au făcut cam tot ce au putut pentru ca prescripțiile ce ne amintesc de epoca Ceușescu – cele care doresc reglementarea acestei părți atât de importante pentru integrarea NATO privind siguranța națională, prin incriminarea cetățeanului și nu prin stabilirea responsabilităților ce revin instituțiilor care răspund de apărarea secretelor de stat – să rămînă în afara textului legii. Acest demers a părut însă unul adițional pe lîngă evidența cu care votarea legii s-a subordonat înțelegerii PSD-UDMR.

Cîteva zile mai tîrziu, însă, pînă și Partidul Social Democrat (PSD) a bătut în retragere; așadar, șansa ca forma finală a legii să nu atingă drepturi ale omului există. Concluzia, în schimb, este una clară: dat fiind faptul că votarea în această manieră de către UDMR nu constituie un precedent (așa s-a întîmplat și în primăvara anului trecut, cînd Parlamentul a votat Legea informațiilor clasificate, ea fiind însă respinsă de Curtea Constituțională), nici nu se pune problema ca politicienii Uniunii să fi decis fără a ști despre ce este vorba sau pentru că ar fi intervenit o situație neprevăzută. Nu, UDMR și-au asumat susținerea PSD-ului în deplină cunoștință de cauză (inclusiv în ce privește consecințele legii asupra drepturilor omului). Prin aceasta, Uniunea a dat un fel de răspuns și la situația-capcană care se ascunde în spatele acestei colaborări cu PSD, la logica de vîrtej aparte a ei, care contrapune obiectivul stopării deficitului democratic existent în țară rezolvării problemelor minoritare specifice.

Unii analiști interpretează această schimbare ca pe una paradoxală. Gabriel Andreescu, de exemplu, este de părere (conform comentariului său de la Radio Europa

Liberă publicat și în numărul de față al *Provinciei*) că UDMR a renunțat la „vocația democratică” pe care a dovedit-o în primii zece ani ai tranziției. Paradoxul este însă mai curînd unul care ține de situația politică internă creată după alegerile din noiembrie 2000, decît unul al UDMR: el este urmarea faptului că după stabilirea programului de integrare a României (care a avut loc la începutul anului 2000), la guvernare a ajuns un partid – Partidul Social Democrat – care pînă atunci n-a făcut deloc dovada responsabilității sale față de problema integrării și nici a faptului că ar avea măcar o vagă concepție despre relația dintre Uniunea Europeană în curs de lărgire și România. PSD a picat într-un „val de integrare europeană” la care pur și simplu s-a adaptat „pragmatic”. O parte a acestui pragmatism îl constituie și faptul că și-a dat seama că trebuie să facă ceva și pe planul politicii minoritare, pentru că acest lucru reiese atît din criteriile politice ale aderării sau din așteptările internaționale privind politicile de securitate, cît și din cîteva documente concrete ale Consiliului European.

Acestor revelații li s-a mai adăugat încă una: recunoașterea faptului că, în România, competiția construcției clientelare poate duce la incapacitatea de funcționare a coalițiilor guvernamentale. Prin urmare, trebuie făcut tot ce-i cu putință pentru ca guvernarea să revină unui singur partid.

Cu dubla concluzie a PSD s-au intersectat două străduințe ale UDMR. Pe de o parte, constrîngerea permanentă prin care UDMR încearcă să obțină și să prezinte maghiarimii, votanților Uniunii, permanent rezultate noi (indiferent dacă acestea sînt sau nu compatibile cu o concepție care să reglementeze în ansamblu condiția și statutul legal al maghiarimii din Ardeal). Pe de altă parte, construcția ei clientelară are particularitatea că încearcă să obțină poziții nu atît în ministerele sau oficiile guvernamentale de la București, cît în anumite sedii teritoriale (deconcentrate) ale administrației centrale. Aceste aspecte au fundamentat logica actuală de sprijinire a guvernului, care nu se axează pe distribuirea de portofolii și pe armonizarea programelor (ca în cazul înțelegerilor din coaliții), ci condiționează „sprijinirea generală” a programului de guvernare prin satisfacerea cîtorva cereri specifice și prin obținerea în provincie a unor poziții din cadrul instituțiilor deconcentrate ale guvernului (acest din urmă aspect nu constituie, încă, parte oficială, publică a înțelegerii PSD-UDMR, respectiv ele vor fi incluse în acordurile județene ulterioare).

Uitîndu-ne la perspective, ne putem întrea în ce măsură această caracteristică a relației PSD-UDMR poate fi considerată o situație „preconsociaționistă” (Gabriel Andreescu). Ceea ce știm sigur e că, pentru UDMR, acest acord creează o situație-capcană paradoxală. Bunăoară, dacă ne uităm exclusiv la textul „protocolului”, se pare că UDMR „a cîștigat mai mult”: majoritatea obiectivelor concrete cuprinse în acord (și care sînt întărite prin elemente de garanție și de date limită) sînt îndeosebi obiective ale UDMR, în timp ce PSD se poate aștepta la un sprijin parlamentar al UDMR doar pentru cîteva obiective general formulate. Dacă însă analizăm experiențele practice ale înțelegerilor anterioare, vedem că măsurile promise UDMR-ului pot fi amîinate și tergiversate de către PSD pe o lungă perioadă de timp, aplicarea lor puțînd fi condiționată de fiecare dată de aspecte care nu figurează în acordul bilateral (cum e cazul Legii informațiilor clasificate).

Acest caracter relativizant al înțelegerii – atât în privința perspectivelor cât și a rezultatele politice – a condus la constituirea în cadrul grupului parlamentar al UDMR din Camera Deputaților a „aripii civice”. Existența grupării (o treime a grupului parlamentar, mai exact, nouă din cei 27 de reprezentanți) constituie, fără îndoială, una din provocările cele mai puternice pentru conducerea de tip Markó-Frunda-Verestóy. Pînă acum, nu este însă clar ce vrea să pună sub semnul întrebării această „aripă civică”: rezultatele obținute prin colaborare sau strategia de colaborare („consociaționistă”) în sine. Nici despre compoziția acestuia grup nu putem trage prea multe concluzii, pentru că, dintre cei nouă inițiatori, unii doresc să obțină „rezultate mai multe”, iar alții elaborarea unei alte strategii. În stabilirea diferenței dintre cele două opțiuni, ar fi benefic, însă, dacă criticii conducerii de tip Markó a UDMR și-ar pune întrebarea: ce merită făcut, să se întărească sistemul actual, care menține deficitul democratic prin câteva înlesniri în politica minoritară, sau să se caute acea cale care să restructureze acest sistem.

Indiscutabil, calea schimbării sistemului, asumarea unei alte strategii este mult mai grea. În primul rînd, pentru că ar însemna ieșirea din logica actuală a construcției clientelare și a urmării rezultatelor imediate. În al doilea rînd, pentru că ar necesita o poziție mult mai radicală în ce privește reformarea sistemului politic actual. UDMR nu este pregătită încă pentru o astfel de decizie. Un lucru însă este clar: actualul centralism mascat al sistemului partidic românesc, ca și provocarea regionalismului, lasă tot mai puțin loc amînării în elaborarea de opțiuni strategice noi.

Traducerea: Marius Cosmeanu

Csoma Botond

Regionalizare versus centralizare

Inițiativa unor intelectuali ardeleni de a reforma structura administrativă a țării prin crearea unor regiuni a generat o dispută aprigă atât la nivel politic cât și în presă. Memorandumul transmis Parlamentului și principalelor partide politice se dorește a fi un document pragmatic a cărui idee de bază este delegarea unor competențe legislative și administrative unor consilii regionale, alcătuite la nivelul regiunilor de dezvoltare deja existente sau la cel al regiunilor istorice din România. În opinia semnatarilor Memorandumului, acest demers ar avea drept efect diminuarea corupției și a birocrăției existente la ora actuală și ar conduce la o eficientizare a sistemului administrativ. Realizarea acestor deziderate ar înlesni și aderarea României la U.E.

Reacția actorilor politici și a unor lideri de opinie a fost cel puțin bizară. Prin utilizarea unor calificative jignitoare la adresa semnatarilor, ei au eliminat din start posibilitatea unei abordări lucide și lipsite de patimi. Ca și cum dacă o persoană are o

păreră diferită privind organizarea statală sau administrativă a României trebuie să fie neapărat timpită sau, în cel mai bun caz, dubioasă, motivată de niște interese oculte.

Această intoleranță care se manifestă pe piața ideilor se bucură de o tradiție bine înrădăcinată în mentalitatea autohtonă. Să ne amintim numai ce scandal s-a iscat în urma încercării unor istorici de a introduce manuale alternative de istorie. Există niște subiecte tabu în legătură cu care nu se poate iniția o dezbatere publică. Dacă, totuși, cineva încearcă să o facă, se consideră că a comis un sacrilegiu, fiind după aceea stigmatizat și marginalizat. Această atitudine se manifestă mai ales cu privire la opiniile critice care vizează subiecte istorice sau de organizare statală și care contravin punctelor de vedere majoritare din domeniul respectiv.

Această intoleranță reprezintă, în parte, efectul unui spirit gregar, moștenit din perioada totalitară. În cadrul ei putem identifica de multe ori elemente de factură leninistă, precum „cine nu e cu noi este împotriva noastră”. Prin astfel de metode se încearcă reprimarea oricărui spirit critic privind anumite subiecte bine determinate. În această dispută se invocă de multe ori interesul național. Bineînțeles că numai acei inși cunosc adevăratul interes național care se înfurie la auzul unor opinii divergente, ceilalți fiind, fie niște „rătăciți”, fie niște intelectuali frustrați care nu s-au realizat profesional și acum vor să capteze atenția marelui public, după cum amintea dl. Dâncu la o emisiune televizată. Desigur, merită adăugat că cele enunțate mai sus țin și de o cultură politică și de un spirit civic care la noi sînt destul de firave.

Din păcate, la nivelul subconștientului colectiv, orice demers care are drept scop înființarea unor noi entități administrative sau politice este identificat cu o inițiativă care ar putea să afecteze integritatea teritorială a României. Desigur, se poate discuta dacă noile entități politice și administrative propuse de memorandiști ar fi viabile sau nu. Se poate pune întrebarea dacă nu cumva aceste noi structuri ar spori corupția și birocrăția. Cum au spus-o și semnatarii lui, acest Memorandum nu este bătut în cuie, prin lansarea lui s-a dorit numai inițierea unei dezbateri publice în conformitate cu criteriile republicanismului care înseamnă guvernare cu consimțământul celor guvernați și cu cele ale democrației participative. Cum era de așteptat din partea unor actori ai scenei politice, reacția a venit pe plan național. S-a dat alarma că această propunere va distruge unitatea națională, rodul luptei seculare a românilor de pretutindeni. S-a spus că pentru realizarea idealului național al Marii Uniri au murit mii de români. Da, este perfect adevărat. Nu pot însă să concep că unii oameni politici nu pot să înțeleagă că o reformă a sistemului legislativ și administrativ nu înseamnă implicit distrugerea unității naționale și sfîrtecarea României în entități teritoriale mai mici. Nu cred că cineva ar dori acest lucru. Această abordare falsă prin recurgerea la argumente de ordin istoric nu face altceva decît să diabolizeze orice inițiativă care vizează anumite schimbări în structura statală a României. Distingii oameni politici ar trebui să aibă atîta putere de judecată încît să fie capabili să facă distincție între două chestiuni diferite. Numai că, prin fluturarea stindardului național, se poate înlătura într-o manieră extrem de eficientă orice discuție privitoare la structura administrativă și statală a țării. De exemplu, se poate trece sub tăcere nemulțumirea unor județe manifestată în legătură cu sumele primite de la bugetul central al țării, care sînt mult mai mici în raport cu sumele pe care aceste județe le-au vărsat la bugetul de stat. De asemenea, se

poate pune botniță acelor care se arată indignați de centralismul practicat de București. Iată cum idealul unității naționale a ajuns să reprezinte pentru unii oameni politici simple mijloace de manipulare a opiniei publice prin exaltarea unor pericole imaginare. Ar putea oare cineva să creadă că sistemul federal de organizare statală a Germaniei ar afecta cu ceva unitatea națională a germanilor?

O altă nedumerire a fost exprimată de dl. Adrian Păunescu, căruia nu-i venea să creadă că anumite persoane, în Transilvania de exemplu, pot avea o identitate regională transetnică. Structura identitară a unei persoane are mai multe niveluri. Este posibil ca la un anumit nivel o persoană să aibă o identitate regională lipsită de baze etnice, acest fapt nefiind desigur renunțarea la identitatea fundamentată pe elemente etnice sau naționale. Cele două identități pot să coexiste. Nu mi se pare incredibil ca un român sau maghiar din Transilvania cu o conștiință națională bine definită să aibă și o identitate transilvană transetnică. Această identitate transilvană ar putea contribui la ameliorarea relațiilor interetnice și la sporirea încrederii reciproce. În pofida unor opinii contrare, am convingerea că o astfel de identitate transilvană nu ar îmbrăca forma unui orgoliu excesiv îndreptat împotriva românilor din restul țării.

Destinatarii principali ai Memorandumului au fost partidele politice, care, în marea lor majoritate, mai puțin UDMR-ul, au exprimat opinii ostile. Ele nu vor adopta o altă poziție pînă cînd prin exaltarea unor slogane patriotarde se pot cîștiga voturi importante. În acest sens ar fi util ca inițiative de acest gen să fie adresate în primul rînd electoratului. Societatea civilă ar putea să aibă un rol important în acest demers. În acest fel, cetățenii României s-ar putea pronunța asupra oportunității unei astfel de inițiative. Totodată, aceasta este singura modalitate prin care s-ar putea exercita o presiune asupra elitei politice să adopte o poziție mai rezonabilă în legătură cu această chestiune. Abordarea Articolului 1 din Constituție privind caracterul național și unitar al statului român de către unii semnatari ai Memorandumului, făcută prin declarații ulterioare, reprezintă o greșală, pentru că creează anumite confuzii privind intenția memorandiștilor. Această problematică ar trebui tratată în cadrul unui demers distinct.

Cunoscînd climatul politic și civic autohton, ne putem aștepta în continuare la reacții agresive. Văzînd îngîmfarea guvernanților, nu pot însă să nu mă întreb: oare Dl. Năstase este așa de sigur că lista „rătăciților” nu se va îngroșa?

Traian Ștef

Regionalismul în Italia

La sfîrșitul anului trecut, Editura Polirom din Iași a publicat studiul cercetătorului american Robert D. Putnam (în colaborare cu Robert Leonardi și Raffaella Y. Nanetti) despre experiența regională a Italiei, *Cum funcționează democrația: Tradițiile civice ale Italiei moderne* (trad. Diana Istrățescu). Cercetarea a durat 25 de ani și a fost

făcută cu deosebită probitate științifică. Natura preocupării, întrebările și răspunsurile, seriozitatea și detașarea cu care s-a lucrat ne fac să proiectăm observațiile în contextul românesc. Mai ales după lansarea Memorandumului pentru construcția regională a României. Cartea a apărut în ediția americană în 1993, iar autorul nu-și ascunde atenția față de „fostele țări comuniste ale Eurasiei care s-au văzut puse în situația de a crea din nimic sisteme democratice de guvernare”.

Guvernul italian a hotărât, în anul 1970, să treacă la o reformă constituțională și instituțională de amploare. Unificarea țării avusese loc în anul 1860, dar structura sa administrativă era puternic centralizată, după modelul francez, prefectii fiind, ca și ai noștri acum, reprezentanții oficialității locale, dar în subordinea directă a guvernului. În 1970, deci, au fost instituite 15 noi guverne regionale după ce, cu câțiva ani înainte, fuseseră înființate cinci regiuni „speciale”, în zone de graniță, unde se manifestaseră unele tendințe separatiste, investite cu o autonomie mai mare, garantată de Constituție. Guvernele regionale răspund de agricultură, sănătate, urbanism, lucrări publice, finanțe, educație, cultură, formarea profesională și dezvoltarea economică. Regiunile sînt conduse de un consiliu format din 30 pînă la 80 de membri, în funcție de populația regiunii, iar consiliul își alege un președinte și un cabinet. Regiunile funcționează după un statut care stipulează organizarea, procedurile și aria de jurisdicție ale acestora conform Constituției și legislației naționale în vigoare.

Cercetătorul american și colaboratorii săi italieni urmăresc cu minuțiozitate reforma italiană, interesați fiind, în primul rînd, de funcționarea și performanța instituțiilor pe fundalul economic, social, cultural, istoric, al tradiției civismului, apoi de relațiile politice în noul context și răspunsul cetățenilor. Mai precis, sînt analizați factorii de mediu (contextul economic și tradiția politică), socio-economici (dezvoltarea socială și prosperitatea economică) și socio-culturali (diferențele de cultură politică).

Problema care se pune în cazul oricărei reforme instituționale este aceea a efectelor și dacă instituția reușește să schimbe oamenii, condiția lor socială, relațiile și comportamentele politice. Și regionalizarea se găsește între doi poli: „noul instituționalism”(„instituțiile intervin asupra modului în care indivizii și grupurile devin activi în interiorul sau în afara lor, ele influențează nivelul încrederii în lideri, aspirațiile comunității politice, limbajul împărtășit, înțelegerea, normele comunității și sensul unor concepte precum democrație, dreptate, libertate și egalitate”) și tendințele reacționare (reprezentate de aceia care provin din zone mai sărace, care se asociază opiniilor țărănimii și Bisericii, susținînd că descentralizarea este incompatibilă cu prosperitatea și cu progresul politic și economic). În ce-i privește pe italieni, aveau de luptat împotriva conservatorismului juridic, birocrăției puternice și centralismului.

Nici regiunilor nu le-a fost ușor, imediat după înființare, în jocul cu centrul: propuneri legislative blocate, baierile pungii legate și orientarea finanțelor tot spre birocrăția centrală. „Frontul regionalist” a avut cîștig de cauză, însă, sprijinit de presă, de grupurile de interes regional, de opinia publică, de noile organisme: Ministerul pentru regiuni și Comisia interparlamentară pentru regiuni. Rezultatele nu au fost spectaculoase, nici imediate. Concluzia studiului, urmărind și experiența germană, este că ritmul schimbărilor generate de noile instituții este lent, schimbările de profunzime sînt oculate de capriciile indivizilor, iar legitimitatea populară parvine treptat. În primul rînd,

guvernarea regională a schimbat comportamentul elitei politice: a avut loc o depolitizare ideologică în favoarea abordării pragmatice a chestiunilor publice; s-a manifestat o orientare spre dreapta eșichierului politic; a scăzut ponderea extremiștilor. Mesianismul a căzut în desuetudine, lucrurile nu mai sînt privite partizan, în alb-negru, iar considerentele tehnice, practice, administrative contează mai mult decît cele politice. Guvernele regionale sînt mai familiarizate cu realitățile și cu nevoile locului decît miniștrii din Capitală, au contribuit la adoptarea unui stil mai echilibrat, mai tolerant și mai pragmatic de a face politică, de a gestiona conflictele. Sînt, într-adevăr, și diferențe între regiuni, și nemulțumiri. În timpul unui sondaj, un primar din Sud critica pătimaș regiunea. A fost întrebat atunci dacă era mai bine înainte. Răspunsul lui a fost: „Pentru numele lui Dumnezeu, nu!” Atunci, cui se datorează diferențele dintre regiuni, diferențele între performanțele instituționale chiar și atunci cînd resursele sînt asemănătoare?

Pentru a răspunde la această întrebare, cercetătorii au studiat istoria italiană, mentalitățile, structura societății civile. Concluzia lor este că succesul reformei regionale și funcționarea democrației înseși depind în mare măsură de contextul social. Iar învățămintele experienței italiene, care înseamnă, de fapt, instituirea unor noi forme ale democrației, sînt clar formulate: legăturile civice orizontale (între diferitele forme de organizare ale cetățenilor, de la bresle la cluburi de fotbal și asociații literare) favorizează performanța economică și instituțională; relațiile pe verticală atrag neîncrederea, dependența, înșelătoria, izolarea, dezordinea, corupția, criminalitatea, înapoierea care se susțin una pe alta. Guvernarea depinde în mare măsură de infrastructura socială de comunități civice, pentru că într-o asemenea comunitate, cetățenii doresc o guvernare mai bună, cer servicii publice mai eficiente și le obțin și prin participarea proprie. Pe de altă parte, cetățenii din regiunile mai puțin civice se găsesc mai degrabă în postura de solicitanți „înstrăinați și cinici”. Într-o societate civică, relația în comunitate este de natură morală, nu legală, sancțiunea fiind excluderea din rețeaua solidarității și a cooperării. Acolo, însă, unde angajamentul civic lipsește, perspectivele par a fi sumbre iar țărilor din Lumea a Treia și fostelor țări comuniste le este dat exemplul (negativ) al Sudului italian și principiul lui „trișează întotdeauna”. În întregul ei, însă, regionalizarea italiană se dovedește a fi o reformă reușită, apreciată din ce în ce mai mult, cu fiecare sondaj, de către italieni.

Gîndindu-mă la România, găsim și la noi condițiile care au generat mișcarea regionalistă din Italia: centralismul exagerat, ineficiența instituțională, dependența pe verticală, corupția, diferențele dintre Nord-Sud, Vest-Est. Este evident că într-o astfel de construcție regiunile din nord și vest ar fi avantajate. Nu avantajate de centru, ci de întreaga istorie a civismului de aici, începînd cu prezența romanilor pînă la modelul administrației austriece și la lupta pentru *natio* a românilor, de mentalități, de atitudinea față de sine și față de celălalt. Povestea cu capra vecinului a devenit, însă, la noi, politică națională. Apoi, dacă mă gîndesc la evoluția originalei noastre democrații, și regionalizarea s-ar putea face în același stil: vreți regionalizare, na-vă regionalizare, adică în sens cinic, urmărindu-se compromiterea ideii. Asta atîta timp cît nu există un curent politic destul de puternic în stare să pornească adevărata reformă în România și să experimenteze toate formele democratice ale prezentului. Dacă Partidul Național Liberal ar fi cu adevărat liberal ar trebui să promoveze primul această idee...

Textul intitulat *Democrația competitivă*, scris de referenții Comisiei parlamentare speciale, care s-au ocupat de reforma constituțională în Italia, a fost prezentat în plenul parlamentului țării. Legea fundamentală inițiată de coaliția de centru-stînga, care a deținut puterea guvernamentală pînă în toamna anului 2001, a intrat în vigoare la data de 18 octombrie 2001, după ce a fost adoptată cu majoritate simplă de parlament și ratificată prin referendum de majoritatea cetățenilor țării. Reforma constituțională din Italia tratată în articolul lui Traian Ștef este foarte importantă pentru noi, deoarece arată în mod elocvent cum are loc – sau poate avea loc – într-o țară europeană cu o pondere deosebită transformarea autorității locale din unitate administrativă controlată de statul centralizat în factor autonom al exercițiului democrației al puterii. În contextul european prezentat, capitolul V al constituției române, împreună cu filozofia administrativă centralistă pe care se bazează, creează impresia unui dinozaur constituțional. Tocmai din această cauză, considerăm că România nu ar trebui să se ocupe de peticirea Constituției din 1991, ci de elaborarea unei ordini constituționale noi, care se adaptează în mod natural la procesele europene din prezent.

Antonio Soda, Vincenzo Cerulli Irelli

Democrația competitivă

I. Argumente pentru o nouă structură federală a Republicii: criza societății, a partidelor, a statului, a instituțiilor

Lunga fază de „laicizare a puterii”, transformată odată cu iluminismul din sacră în seculară și reconfirmată în mod solemn – de la constituțiile iacobine pînă la constituțiile de azi – de suveranitatea populară, și-a epuizat de multă vreme capacitatea de expansiune a idealului democratic.

Trecerea de la democrația statului la democrația puterii, gîndită ca o necesitate, s-a dovedit fie inexistentă, fie o iluzie înșelătoare. Tradiția liberal-democratică (paritatea formală a recunoașterii drepturilor) și viziunea de stînga (egalitatea de derivație iacobină) în a construi, pe baza noii suveranități populare exprimate prin intermediul reprezentanței politice, un unic centru de putere democratică, în stare să garanteze drepturi – de la libertatea politică la drepturile sociale –, se confruntă acum cu o societate complexă, pluralistă, conflictuală, tinzînd la excluderea unei cote deloc ne semnificative de persoane din *status*-ul noii cetățenii.

Transformarea centripetă a suveranității, specifică unei societăți moniste, a sfîrșit chiar prin a nega însăși existența unei puteri politice care, ontologic, ar trebui să aibă caracterele generalității și ale transcenderii parțialității intereselor opuse, pentru a se ridica la funcția de sinteză și de mediație publică.

Puterea trăiește o dublă contradicție. Ea e concentrată în instituții de vîrf, în mod normativ uniformizatoare și nivelatoare a diverselor realități periferice și, în același timp, e tot mai puțin capabilă să guverneze specificitatea teritoriului, care tinde să se organizeze în forme și dimensiuni centrifuge.

Puterea e expusă către exterior, în procesul de globalizare, prin disoluția obiectivă a legăturii dintre economie și teritoriu, cu cedările de suveranitate statală ce decurg de aici în favoarea societăților supranaționale sau, și mai brutal, cu supunerea puterilor naționale puterilor financiare mondiale; în același timp, ea e presată de o tensiune continuă pentru a se reorganiza în puteri difuze, vecine comunității – exigența de subsidiaritate.

Criza puterii e, așadar, o criză a politicii. Și, totodată, o criză a Constituțiilor, întrucît acestora, în calitatea lor de legi supreme de reglementare, le scapă însăși materia reglementării, adică tocmai puterea.

Autoritățile naționale dețineau, pînă acum cîțiva ani, încă o mare putere decizională în cîmpul economiei, prin intermediul politicilor de bilanț. O dată cu apariția politicilor monetare pe mari suprafețe (pentru noi Uniunea monetară europeană, pentru alții arealul dolarului, pentru alții Mercosurt ș.a.m.d.), guvernele și-au restrîns propriul spațiu la politica serviciilor, a lucrărilor publice, a *standardelor*.

Dar chiar și această putere e condiționată de modelul schimbului de avantaje cu sistemul întreprinderilor, care trebuie să ofere dezvoltare economică, și de libertatea de mișcare a capitalului, care exclude statul din operația de schimb.

În teritoriu, se întîmplă ceva diferit și profund: nu mai există nevoia unei politici ca interpunere între societate și stat.

Societatea tinde direct să se facă stat, promovînd forme diverse de reprezentare, care răstoarnă partidele, forma clasică cu care cetățenii asociați au contribuit în acest secol (sec. 20 – n.n.) la determinarea opțiunilor făcute de statele democratice.

S-a constatat că sîntem într-o fază istorică, cea a divorțului progresiv dintre Constituție, stat și partide.

Categoriile, corporațiile profesionale, agregările de interese, mobile sau cristalizate, își promovează reprezentanțele lor, sustrăgîndu-se sau condiționînd medierea specifică partidelor cu ținte generale. Acest fenomen – vizibil în criza partidelor, dar nu numai – nu va tolera centralismul sau depărtarea puterii, nu va tolera o reprezentanță desprinsă de guvern și de responsabilitate. Acesta e unicul aspect pozitiv într-un cadru de fragmentare politică, de parcelare socială, de segmentare transversală a intereselor, de proiecte și idei acum confluențe, acum conflictuale.

Însă rolul partidelor, într-un stat centralist, nu e asumat, cum ne-am putea gîndi și cum îl și proclamă iluzoriu unii, de către cetățeanul arbitru, care rămîne un mit în umbra căruia de două secole se fac revoluții și se consumă restaurații.

Democrația directă și autogestionată, într-o viziune centralistă a puterii și a instituțiilor sale, nu e compatibilă cu societățile complexe iar expedientul exclusiv al companiilor referendării alimentează doar iluzia cetățeanului arbitru.

Centralității formale a puterii politice nu-i corespunde, așadar, o centralitate socială. Monopolului puterii politice, propriu societăților ierarhice, i se substituie azi

puteri difuze și diferențiate în care politica deține doar o cotă de putere, iar extensia și forța de reglementare a acestora e direct proporțională cu instrumentele instituționale de care dispun și cu gradul de eficiență al acțiunii lor.

Puterea politică, singura cu caracter general, se răsfrînge, în statul centralist, în subsisteme parțiale, care riscă mereu să ratifice sau să suporte decizii adoptate în altă parte, în alte sisteme de putere, mai deschise și mai dinamice, primul între toate fiind puterea economică, cu inevitabila consecință a restrîngerii spațiilor democrației.

Criza socială și politică a societății pluraliste îmbracă în substanță și instituțiile, care se prezintă în aparență puternice și centrale în guvernarea ansamblului complex al problemelor, însă, în realitate, manifestă slăbiciune și incapacitate de a răspunde exigențelor unei noi cetățenii avansate de cetățeni și de persoane în teritoriu.

II. Proiectul de reformă instituțională

Din această analiză și din condiția reală a raportului instituții–societate rezultă că trebuie regîndit proiectul reformei instituționale. Trebuie să plecăm, așadar, de la limitele specifice ale instituțiilor noastre și de la rînduiele și nevoile care vin dinspre societatea complexă. Pentru a evita separarea dintre cetățeni și instituții avem nevoie de o idee lungă de democrație competitivă, promovînd, într-o logică policentrică a puterilor, un raport direct între sufragiul universal și alegerea guvernelor la toate nivelurile, pornind de la cel teritorial cel mai aproape de cetățean pînă la guvernul național.

Ideea lungă a democrației competitive, pentru recompunerea fragmentelor sociale și pentru căutarea non-consociativă a medierilor politice în raport cu segmentările corporative, înseamnă afirmarea cetățeanului, a corpului electoral, articulat într-o plurală și progresivă manifestare a voinței, ca titular și arbitru al orientărilor guvernelor locale și național.

Înseamnă să nu ne oprim la ideea scurtă, blocată în alianța dintre proporționalism și parlamentarism, care sechestrează în mîna Parlamentului și a reprezentanțelor puterea de decizie a cetățeanului. Trebuie să refuzăm concepția conservatoare a democrației ca proiecție a societății în stat prin intermediul fotografiei țării din adunarea națională care se apără de guverne, le limitează și le condiționează alegerile programatice și neagă spațiul cuvenit realităților locale. O viziune, aceasta, care crede că poate depăși separarea dintre cetățeni și instituții printr-un model ideologic fondat pe prezumția apartenențelor rigide, a plasărilor sociale stabile sau puțin schimbătoare, în fine, prin dependența aleșilor de înscrierea în partide.

Cele trei aporii istorice, cele trei îndoieli raționale, obiective și deci cele trei dificultăți pe care democrația contemporană trebuie să le înfrunte (rolul politicii în societățile complexe în raportul său cu puterea; raportul dintre principiul majorității și calitatea socială a politicii într-o epocă în care majoritatea cetățenilor tinde în mod natural să se alinieze în apărarea echilibrelor existente, cu riscul crescînd al excluderii și marginalizării categoriilor mai slabe și interesate de schimbare; în fine, contradicția dintre globalizarea problemelor și persistența naționalității în politică) converg, de fapt, în a nega însăși posibilitatea de a identifica exclusiv democrația cu centralitatea instituțiilor reprezentative.

Din contră, e nevoie să contrastăm viziunile care solicită și operează pentru înțelegerea puterii politice în favoarea înregistrării dinamicilor de piață sau care vor să organizeze statul cu singurul scop de a promova și reglementa aceste dinamici.

Am sfârși astfel prin a accepta doar federalismul subnațional pentru a limita poverile solidarității naționale și planetare, într-o dimensiune în care separarea e acceptată pacific, dacă nu e trăită chiar ca o valoare.

Pe această linie se așază reforma abia aprobată asupra autonomiei statutare a regiunilor și asupra formei sale de guvern.

III. Liniile reformei

Statul și regiunile se plasează, fiecare, în ordinea constituțională ca subiecți titulari ai unei părți a suveranității în exercițiul puterii legislative, fără nici o subordonare a unuia față de altul, într-o relație de echitate organizativă în care convergența în realizarea principiilor și valorilor Constituției e definită de atribuirea de competențe proprii. Eventualele conflicte sînt rezolvate de Curtea Constituțională, sediul legalității constituționale.

În această opțiune trăiește cea mai profundă și originală intuiție a constituantei din 1948, care, în mod profetic, în articolul 5 al Cartei fundamentale, odată afirmată unitatea și indivizibilitatea Republicii, a decretat voința de a promova autonomiile locale ca subiecte politice și instituționale care nu-și trag legitimitatea lor genetică și constituțională dintr-un act de autoritate al statului, ci îi preexistă acestuia, pînă într-atît încît Republica nu prevede instituirea lor, ci doar recunoașterea.

E un proiect care tinde să apropie și pe teren instituțional țara noastră de Europa, care a realizat deja în mare parte parcursul raționalizării și întăririi sistemului său de autonomii.

Rațiunea care a inspirat această idee e voința de a realiza instituții puternice, centre de putere plurale și difuze, și de a construi o administrație publică agilă și eficientă: acestea sînt instrumentele pentru a contrasta celelalte puteri lipsite de legitimare democratică și purtătoare de interese sectoriale, adesea egoiste.

Sînt cunoscute, sub acest aspect, împletirea și conexiunea dintre instituții, economie și dezvoltare. Instituții slabe, centralizarea puterii, aparate birocratice pletorice și conflictuale, nu numai că instituie separarea și îndepărtarea puterii de cetățean, dar reprezintă, totodată, obstacole în calea dezvoltării economice și a transpunerii în act a programelor de guvern. Societatea complexă a zilelor noastre cere un nou pact federal care să recunoască o demnitate egală, constituțională, tuturor instituțiilor politice teritoriale în care se exprimă viața socială, economică, culturală, morală a comunității, în diversitatea gradelor, naturii și dimensiunii funcțiilor lor, a rolului și competențelor fiecărei instituții.

Numai astfel instituțiile pot căpăta acea vigoare, acea legitimare capabilă să se opună impulsului către disoluție, corporativismului, fragmentării și conflictualității permanente a intereselor antagoniste.

Să ne gîndim la federalism ca la un proces care îmbracă, pornind de la comunitate, natura, forma, puterile, competențele, tutela și relațiile dintre subiectele instituționale, pe de o parte, și dintre acestea și cetățeni, pe de altă parte. Credem că acesta e răspunsul

la cererea de transfer a puterii către cetățeni chiar în faza de regîndire a formei statului, caracterizată de cedarea crescîndă a propriei suveranități în favoarea instituțiilor supranaționale.

Tradițiile, istoria, diversele autonomii, capacitățile municipiului italian trebuie să-și găsească într-un nou model constituțional recunoașterea expresă și proiecția spre viitor.

Principiul istoric al paralelismului, dominant în orînduirea noastră, pentru care subiectul care dictează regula are grijă și de necesara sa aplicare prin intermediul administrației publice, e sfărîmat. În locul său se ridică un obstacol constituțional prin proliferarea aparatelor, duplicarea funcțiilor, suprapunerea sarcinilor, confuzia atribuțiilor și prin incertitudinea responsabilității – izvor de inerție, de întîrziere, de arbitrar, de negare a drepturilor de cetățenie. Pactul federal capătă viață prin intermediul autonomiei financiare a intrărilor și cheltuielilor din cadrul instituțiilor politice teritoriale.

Autonomiei resurselor, realizate prin intermediul dărilor și intrărilor proprii, adiționale sau supraimpuse, prin participarea la venitul fiscal național, i se adaugă, pentru teritoriile cu o capacitate fiscală mai mică pe locuitor, intrările care derivă dintr-un fond de distribuire național, astfel încît instituțiilor teritoriale să le fie garantată capacitatea de a finanța integral funcțiile pe care ele le dezvoltă în cadrul puterilor prevăzute de Constituție și cîștigate prin intermediul modurilor și formelor autonomiei ulterioare (extinderea principiului de specialitate).

Reforma examinată de Cameră redesenează, așadar, instituțiile țării noastre cu conștiința că acestea sînt procesele reale ce definesc chipul unei societăți moderne și avansate și că statul și instituțiile politice trebuie, pe de o parte, să adune cererile fragmentate de inovare pe care cetățenii și întreprinderile le produc, iar pe de altă parte trebuie să se reapropie de o funcție de călăuză și de direcționare spre a le recompune, în policentrismul conflictualităților inevitabile ale societății pluraliste și complexe.

În sinteză, punctele nodale ale propunerii privesc:

a. definirea subiecților care constituie orînduirea federală în poziție de egală demnitate constituțională;

b. atribuirea către Regiuni a competențelor legislative generale, excluzînd materia intereselor unitare, și a unei competențe concurente în domeniile în care statul definește principiile fundamentale;

c. prevederea unor ulterioare forme de autonomie, mai avansate, a Regiunilor cu statut ordinar;

d. federalism fiscal după principiile autonomiei capacității impozitive, coparticiparea Regiunilor la tezaurul public, corespondența între resurse și competențe, Fondul de solidaritate, intervenții extraordinare pentru depășirea dezechilibrelor teritoriale;

e. principiul subsidiarității instituționale (principiul subsidiarității sociale va fi definit în prima parte a Constituției);

f. centralitatea Comunei în funcțiile administrative;

g. suprimarea controalelor externe asupra legitimității și meritului actelor emane de instituțiile politice teritoriale;

h. tutela constituțională a subiecților care constituie ordinea federală;
 i. instituirea Consiliilor regionale de justiție (instituția judecătorilor de pace), ca primă articulare teritorială a serviciului de justiție și ampla și directă participare populară la jurisdicție;

l. suprimarea Comisarului guvernamental;

m. constituționalizarea Conferinței Stat-Regiuni-Orașe și articularea sa teritorială.

Au fost excluse expres din această propunere probleme referitoare la cea de a doua Cameră (Camera Regiunilor sau Senatul federal, ca necesar racord cu centrul al instituțiilor teritoriale) și, prin urmare, nu am înfruntat nodul relativ la o nouă ordine a sistemului organelor reprezentative și a raportului Parlament-Guvern). Asupra acestor teme controversate și explozive e necesară o ulterioară aprofundare din partea forțelor politice. Excluderea nu prejudiciază validitatea propunerii, care reprezintă începutul unui proiect reformator în măsură să transforme în sens federal orînduirea noastră.

Traducerea: Al. Cistelecan

Sabina Fati

(Im)posibila schimbare a Europei de Sud-Est

Elitele politice occidentale au discursuri oficiale diferite privitoare la Europa de Sud-Est, de la cel integrator prin care încearcă să convingă că în Europa nu mai există granițe și că statele defunctului Pact de la Varșovia vor ajunge, în cele din urmă, să facă parte din marea comunitate europeană, pînă la discursul pragmatic care face distincții clare între Europa Centrală (țările din grupul de la Vișegrad), care și-a dovedit capacitatea de a face progrese rapide, și Europa de Sud-Est unde stabilitatea politică și economică este mereu pusă la încercare. Dincolo de aceste discursuri oficiale, care, pe termen lung, prevăd o Europă fără fracturi, apar destul de regulat inițiative politice occidentale menite să testeze receptivitatea est-europenilor la formarea unei structuri regionale după modelul Uniunii Europene. O soluție de acest tip ar fi convenabilă în egală măsură Moscovei și Bruxellului, prin formarea unei zone tampon între Federația Rusă și Uniunea Europeană, alcătuită din state care au o apetență mai mică pentru democrație și economie de piață: Bulgaria, România, Albania, statele foste iugoslave.

Ultima dintre ideile publice pe această temă a fost lansată de trei parlamentari germani, Karl Lamers, Peter Hintze și Klaus Jürgen Hedrich, membri ai grupului creștin-democrat din Bundestag, în *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (11 august 2001). Aceștia au pornit de la premisa că o simplă și vagă perspectivă europeană este insuficientă pentru statele din regiune și de aceea au propus o comunitate specială a

statelor din sud-estul Europei, după modelul UE. Membrii uniunii sud-est europene ar urma să fie statele ex-iugoslave, Albania, România, Bulgaria, Ungaria și Grecia. Participarea la acest organism nu ar exclude calitatea de membru al UE, cum ar fi cazul Greciei sau într-un viitor apropiat, cel al Ungariei și Sloveniei, pentru celelalte state, calitatea de membru în uniunea sud-est europeană urmînd să fie o condiție de aderare la UE.

Uniunea Europei de Sud-Est poate fi expresia și unei temeri față de comportamentul viitor al acestor state, noi din punct de vedere istoric, într-o Europă Unită fără frontiere. O spaimă poate de recrudescența unor complexe teritoriale cu consecințe dezastruoase pentru UE, cum a fost cel al Serbiei Mari sau al Albaniei Mari, latente în România, Ungaria și Bulgaria. Temerile de acest fel ale Uniunii Europene au în spatele lor nu doar exemple mai noi ale recrudescenței unor complexe teritoriale cu consecințe dezastruoase, cum a fost cel al Serbiei Mari sau Albaniei Mari, dar și stereotipii și prejudecăți care ascund fie incapacitatea Occidentului de a administra situațiile specifice din această regiune delicată fie indiferența acestuia față de națiunile sud-est europene chinuite de complexe din istoria lor recentă sau mai îndepărtată.

Integrare sau izolare ?

Formula izolării Europei de Sud-Est a fost încurajată de lideri politici ai statelor central europene. Președintele Vaclav Havel spunea în 1993, cînd Cehia nu devenise încă membră a NATO, că Alianța Nord Atlantică rămîne funcțională doar dacă nu-și deschide porțile oricui, argumentînd că „apropiata și stabila barieră central-europeană se învecinează atît cu regiunea în mod tradițional frămîntată a Balcanilor, cît și cu zona eurasiatică, unde democrația și economia de piață se apropie de țintă cu o chinuitoare încetineală. Pe scurt, este o zonă-cheie a securității europene”. În 2001, președintele ceh și-a reluat acest discurs, într-un moment în care Alianța încerca să-și redefinăscă poziția în regiune, tratînd Europa de Sud-Est ca o entitate inseparabilă. Declarația lui Vaclav Havel (18 decembrie 2001) susține că la Praga vor fi invitate să adere la NATO statele Baltice, Slovenia și Slovacia și ea vine în sprijinul scrisorii trimise de Markus Meckel, vicepreședintele grupului SPD în Adunarea Parlamentară NATO în (numele a 20 de social-democrații europene) liderului majorității democratice din senatul american Tom Daschle, prin care se propune extinderea NATO în formula „5+2”. Semnatarii scrisorii (publicată în *Washington Times*, 17 decembrie 2001) consideră că la *summit*-ul de la Praga n-ar trebui invitate Bulgaria și România, întrucît cele două nu vor putea îndeplini pînă în 2005 criteriile de aderare. Grupul social-democraților europeni a fost sprijinit de președinții Cehiei și Poloniei, care sînt de părere că cei cinci (Slovenia, Slovacia, Letonia, Lituania, Estonia) nu au motive să aștepte alinierea României, Bulgariei și Albaniei. Grupul Meckel susține că această „decizie curajoasă” ar răsplăti eforturile celor cinci, care sînt democrații solide, cu economie liberă de piață, cu control civil al armatei, capabile să coopereze cu NATO conform standardelor Alianței. Solicitățile neprietenoase ale social democraților din centrul Europei prevăd o amîinare a integrării României și Bulgariei în NATO dincolo de 2005, fără a oferi în compensație argumente certe că aceste state nu vor fi abandonate

prin tradiționala politică internațională de menținere a unei zone tampon între Rusia și „Europa”.

Pentru „delimitarea” acestei zone gri există argumente politice, economice, culturale, istorice etc. George Schöpflin face un inventar cuprinzător în acest sens (vezi *Provincia*, anul II, nr. 8-9, 2001) explicînd că modernizarea a eșuat în această regiune nu numai din pricina conservatorismului elitelor locale sau a experiențelor istorice care au lăsat reziduuri și au deformat modelul occidental al modernizării, ci și din cauza răspunsurilor autohtone la transformările străine, răspunsuri care au fost mereu circumscrise în ecuația „rezistență și adaptare”. Mentalitatea bizantină care domnește în Europa de Sud-Est pervertește instituțiile, favorizează „regulile informale în raport cu cele formale”, proliferază rețelele clientelare și traficul de influență, accentuează „modelele premoderne ale coexistenței etnice”, diferența dintre sat și oraș etc. Toate aceste enumerări dezvoltate și analizate îl conduc pe profesorul Schöpflin la concluzia că (re)integrarea statelor sud-est europene în Europa ar fi un proces similar comunismului („care a dus la o nouă modernizare distorsionată, una care a favorizat o nouă concentrare extraordinară a puterii în mâinile statului și, deci, a împiedicat societatea să joace un rol serios în definirea propriilor aspirații”), dacă aceste țări nu-și vor elabora un model propriu de modernitate „pe baza stilurilor de gîndire și a lumilor-gîndire, a practicilor și tradițiilor sud-est europene, și nu pe importarea în masă a ideilor și modelelor”. Preluarea „mecanică” a modelului statului modern de către țările din regiune este pusă de George Schöpflin în corespondență cu acceptarea comunismului de către acestea (ca „experiență paralelă tocmai pentru că a fost impus într-o manieră mai coercitivă de elitele locale”) și prin tranzitivitate cu opțiunea pro-occidentală a sud-estului european. După această formulă, statele sud-est europene vor eșua chiar dacă vor adopta normele economice, politice și legislative ale Uniunii Europene, fiindcă „arderea etapelor” în procesul dezvoltării s-ar fi dovedit deja ineficientă în cursul istoriei ultimilor 200 de ani în această regiune. Cu alte cuvinte, modernitatea neterminată a acestor țări se va eterniza, indiferent de soluțiile politice interne și externe care se vor găsi pentru punerea lor pe linia de plutire. Singura șansă pe care o are sud-estul european, în această viziune finalistă, ar fi elaborarea unei formule proprii de dezvoltare (deși profesorul Schöpflin nu acordă, în final, nici măcar această șansă țărilor sud-est europene, arătînd că „nu are aproape nici o rezonanță ideea precum că această regiune, asemeni Scandinaviei, ar putea ea însăși dezvolta un model de modernitate propriu”).

(Im)posibila schimbare

Din această perspectivă, schimbarea este esențialmente internă, dar lucrurile ar sta așa doar dacă o anumită societate s-ar izola sau ar fi izolată complet de restul lumii. Uniunea Europeană se declară, însă, interesată de regiune, nu numai fiindcă are nevoie de liniște în proximitatea ei, ci și pentru a se asigura împotriva amenințărilor demografice și economice care vin din sud și est. Fiind nevoită să investească pentru propria ei protecție, Europa va investi pentru dezvoltarea statelor din sud-est. Pe termen lung, aceste țări nu au altă opțiune și, în ciuda inerției, conservatorismului și opoziției din interior, ele vor fi nevoite să adopte „modelul ascensorului”, model care va acționa

pe mai multe niveluri. Transformările care au avut loc după 1990 în aceste țări, chiar dacă nu au fost radicale, au modificat în mare măsură concepția oamenilor asupra economiei de piață și a relațiilor democratice, dovedindu-se în multe situații că rezistența la schimbare nu venea atât din partea maselor, ci a elitelor politice și economice, care își vedeau periclitate pozițiile.

Premisa axiomatică a profesorului Schöpflin (*Etnicity and Power*, 1999) că „actul de rezistență produce schimbare” și că „schimbarea va fi percepută întotdeauna ca străină și anormală”, ducând în cel mai bun caz la „ceva hibrid și hibridizat”, ca în cazul experienței comuniste, este greșită, fiindcă ecuația care analizează procesul de tranziție prelungită și modernizare târzie a sud-estului european este mult mai complicată. Transferul rapid, ritmat, multiplicat într-o altă temporalitate nu demonstrează nici incapacitatea regiunii de a se apropia de valorile occidentale, nici imposibilitatea găsirii unui model propriu de dezvoltare.

Motivația oficială a lui Churchill din 1946, când a declarat că „de la Stettin pe malul Mării Baltice până la Trieste pe malul Mării Adriatice s-a lăsat o cortină de fier peste continentul nostru”, fiindcă oricum în „aceste state estice” partidele comuniste „înceau să obțină controlul totalitar”, nu poate fi pusă între paranteze, cum nu poate fi pusă între paranteze nici responsabilitatea vesticilor. Dezvoltarea fragmentată a statelor sud-est europene poate fi circumscrisă istoric, dar „imposibila modernizare” nu face parte neapărat din codul lor genetic, chiar dacă se poate vorbi despre o „geografie nefavorabilă” în acest caz, opusă „geografiei favorabile” de care a beneficiat Occidentul.

Europa de Sud-Est: o tranziție dilematică

Pe de altă parte, este adevărat că tranziția statelor post comuniste în Europa de Est este nereușită și că această nereușită este pusă adesea în mod exagerat pe seama nepăsării vesticilor. Fostul președinte Constantinescu a criticat de mai multe ori Occidentul că nu a inițiat un plan Marshall în 1990 pentru ajutorarea esticilor: „poate că Vestul nu era pregătit pentru asta, poate a preferat ca schimbările să se producă mai lent și nu dintr-o dată”, iar observațiile sale nu sînt singulare printre liderii politici est-europeni. George Shöpflin are dreptate când spune că „zona împărtășește anumite structuri mitice, mai ales mitul că ar fi ultimul bastion al Occidentului împotriva Răsăritului, mitul victimizării și al trădării de către Europa, o compensație mitică pentru suferință (...) ca și un mit al oprimării imperiale, ca o justificare a întârzierii și a înapoierii percepute”. În parte, aceste mituri au fost alimentate chiar de statele occidentale, care, după căderea comunismului, nu au gândit o strategie de refacere a regiunii – un fel de „întoarcere” a ajutorului pe care Occidentul însuși l-a primit din partea Statelor Unite. Europa de Sud-Est a fost tratată ca periferie a continentului, ceea ce a însemnat (ca în descrierea lui Wallerstein) accentuarea dependenței economice și sociale față de centru și dezvoltarea „subdezvoltării” la periferie.

Rămînerea în urmă a acestei regiuni nu este de dată recentă, stîngăciile, inerțiile și dilemele zonei au afectat în mare măsura dezvoltarea ei politică și economică. În plus, amestecul etnic complex a fost, deasemenea, responsabil pentru instabilitatea și dezordinea din Europa de Sud-Est. „Handicapul eterogenității” și modernizarea târzie nu presupun, însă, în mod automat, că sud-estul european va rămîne mereu o construcție

neterminată. Depinde în mare măsură de voința liderilor politici de aici să depășească „mentalitățile bizantine”, să reconstruiască instituțiile după reguli democratice și să instaureze economia de piață. Justificarea eșecurilor repetate prin cauze externe și condiții istorice improprii ține mai degrabă de moda teoriei dependenței (*dependency theory*), care explică ritmul lent de dezvoltare a unor țări dintr-o anumită zonă de poziția dominantă a capitalismului hegemonist din apropiere. Președintele Băncii Naționale Poloneze, Leszek Balcerowicz (*Libertate și dezvoltare*, 2001) argumentează că „acele țări care au realizat reforme economice îndrăznețe, schimbând astfel condițiile economice interne, au început să se dezvolte mai repede decât celelalte. Rolul decisiv l-au jucat condițiile interne”. În schimb, economistul polonez recunoaște că „un efect real de dependență se manifestă atunci când, ca urmare a dominației externe, un sistem economic nepotrivit – adică unul care frânează dezvoltarea – nu poate fi înlocuit cu unul mai bun”. Este cazul fostelor state socialiste pînă în momentul dispariției URSS.

Preluarea *acquis*-ului comunitar, adică armonizarea legislativă a statelor sud-est europene cu legislația Uniunii Europene nu ridică probleme insolvabile pentru țările regiunii, în măsura în care acestea doresc într-adevăr să se „întoarcă” în Europa și nici nu creează o „cultură a dependenței”, cum lasă să se înțeleagă Schöpflin.

Nu este ușor pentru statele sud-est europene să depășească „geografia nefavorabilă” a ultimilor 200 de ani, dar sondajele de tip eurobarometru arată că oamenii care trăiesc aici vor reformă, chiar dacă se tem de șomaj și inflație. Aceste state sînt încurajate, inclusiv prin măsuri concrete, de pildă de scoaterea României și Bulgariei de pe lista neagră a țărilor ai căror cetățeni nu puteau intra în spațiul Schengen fără vize, să se apropie de modelul european. Nu condițiile economice și standardele politice, inclusiv cele referitoare la protecția minorităților impuse din afară, sînt cele care ar putea duce la ascensiunea partidelor naționaliste în regiune, cum sugerează profesorul Schöpflin, ci incapacitatea elitelor politice de a răspunde adecvat stimulilor externi, politicile de vitrină duse de ei și teama lor de a nu-și pierde pozițiile de putere, cu toate beneficiile economice și politice care decurg de aici. În România, posibila ascensiune a liderului PRM Vadim Tudor nu are legătură cu „schimbarea neadecvată” preluată/impusă din/de Occident. Eventualitatea, mai mult decât incertă, de a câștiga viitoarele alegeri un personaj ca Vadim, ar fi dată de faptul că electoratul a încercat deja celelalte variante, de care a fost dezamăgit și apelează la „ultima” carte aflată în joc.

(Re)venirea în Europa a statelor din sud-est are doar o legătură indirectă cu „modernitatea neterminată” a acestora. Există, însă, o istorie a confruntării ca „metodă diplomatică standard” între Occident și Rusia, care menține între cele două o zonă gri. Evoluțiile internaționale din ultimul timp, parteneriatul Atlantic cu Rusia după atentatele din 11 septembrie 2001, ar putea însă schimba aranjamentele tradiționale în ciuda scepticilor care susțin că „principalele țări din vestul și centrul Europei au același interes pe care l-au avut întotdeauna în menținerea statelor tampon dintre ele și Rusia” (Tony Judt, *Europa iluziilor*, 2000). Dar indiferent de aranjamentele din zonă, cheia dezvoltării țărilor din sud-est se găsește în voința lor de a depăși prejudecățile istorice, dilemele și inerțiile interne, în vreme ce integrarea în Europa este o decizie politică a UE, care, la rîndul său, ar putea elimina stereotipurile de genul „țările musulmane și est-europene ortodoxe sînt mai puțin europene și mai

puțin eligibile decât grupul catolic fruntaș”, demonstrând că „europenitatea” unei țări nu poate fi calificată în funcție de criterii culturale, geografice sau istorice, ci printr-o evaluare a felului în care contribuie, participă și respectă codurile și normele unei civilizații în continuă schimbare.

Liderii politici ai statelor sud-est europene învață greu lecția democrației și a economiei de piață și înțeleg cu dificultate „handicapul eterogenității”, însă riscurile care există în regiune nu vin din neînțelegerea de către mase a rațiunilor integrării europene, cum crede George Schöpflin, fiindcă oamenii înțeleg acest lucru simplu prin „modelul bunăstării”, riscurile vin din țeșăturile politice greu de desciflat, din jocurile actorilor naționali și internaționali, care au la îndemână resortul apropierii și al depărtării.

Sorin Cucera

Cum e posibil un stat minimal?

Ca orice alt tip de stat, statul minimal este un furnizor de bunuri. El oferă tuturor cetățenilor săi două tipuri distincte de bunuri: protecție față de agresiunile care pot fi comise împotriva comunității tuturor cetățenilor săi și, pe de altă parte, protecție față de agresiunile care pot fi comise împotriva fiecărui cetățean luat ca individ distinct de toți ceilalți. Cu alte cuvinte, statul minimal își derivă legitimitatea din chiar dubla sa funcție de protecție: clasa tuturor indivizilor este protejată de agresiune cu ajutorul unei armate, iar indivizii, fiecare în parte, sînt protejați prin sistemul de legi și de tribunale, ca și prin serviciile de poliție.

Acum, există două tipuri diferite de argumente prin care putem justifica un stat minimal. Un prim tip de argument este de natură economică. Spunem la început că orice stat, inclusiv statul minimal, este un furnizor de bunuri. Dar economiștii fac o distincție între bunurile private și cele publice. Un bun privat este un bun aflat în proprietatea privată a cuiva. El este un bun partiționabil, în sensul că diferiți indivizi pot deține în proprietate privată diferite cantități din bunul respectiv. Pe o piață liberă, pîinea este, de exemplu, un bun privat.

Prin contrast, un bun public este un bun aflat în proprietate publică. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că „publicul” plătește direct producția respectivului bun și, pe de altă parte, că acest bun este oferit publicului de către un furnizor unic.

Distincția mi se pare netă. Un bun privat este un mijloc util în atingerea unui scop. Transferul de bunuri private pe o piață liberă înseamnă tocmai acest lucru: că indivizii își transferă unii altora mijloace pe care le consideră utile în atingerea propriilor scopuri. Prin contrast, un bun public este un scop comun, un scop considerat dezirabil de toți indivizii, care finanțează astfel producția respectivului bun și care conferă unui agent diferit de ei autoritatea de a reglementa furnizarea bunului public. Tocmai

de aceea un bun public este netransferabil și nepartiționabil: fiind un scop și nu un mijloc, nu poate exista o piață pentru el; în plus, dacă în ceea ce privește mijloacele, are sens să spunem că un individ deține sau poate deține mai mult dintr-un anumit mijloc decât un altul, a spune că un individ deține sau poate deține mai mult dintr-un anumit scop decât un alt individ e lipsit de sens.

Odată făcută această distincție, devine evident că nici un stat nu este un întreprinzător – un producător și un furnizor de bunuri private. Dimpotrivă, orice stat este un furnizor de scopuri comune, a căror producție și furnizare este finanțată de toți cetățenii săi. Cu alte cuvinte, orice stat este un furnizor de bunuri publice. Dar dacă bunurile publice sînt scopuri comune, ele presupun consensul. Și cu cît un stat va furniza mai multe bunuri publice, cu atît îi va fi mai greu să obțină și să mențină acest consens. Ceea ce înseamnă că statul minimal, care furnizează două și numai două bunuri publice, este cel mai funcțional tip de stat.

Pe de altă parte, cum bunurile publice sînt netransferabile, nu poate exista o piață pentru ele. Iar imposibilitatea existenței unei piețe implică imposibilitatea calculului economic. Ceea ce înseamnă că, atît costurile de producție a bunurilor publice, cît și cele legate de furnizarea acestor bunuri, sînt arbitrare. Cu alte cuvinte, astfel de bunuri sînt iraționale. Prin urmare orice, stat, în calitate de furnizor de bunuri publice, este irațional. Statul nu este, așa cum vroia Hegel, întruparea Rațiunii, ci dimpotrivă, un factor de iraționalizare. Și, cum statul minimal este furnizorul celui mai mic număr de bunuri publice, el este cel mai puțin irațional dintre toate. Altfel spus, el este statul care restrînge cel mai puțin capacitatea indivizilor de a-și dezvolta comportamente raționale și de a învăța să negocieze cu viitorul lor prin încercare și eroare.

Un al doilea tip de argument prin care este justificat statul minimal e de natură politică. Mai precis, el derivă din caracterul moralmente dezirabil al guvernării de tip republican. Într-un sens, republicanismul înseamnă prezența în fruntea statului a unui președinte. Din acest punct de vedere, republica se opune monarhiei. Într-un regim monarhic, guvernămîntul este proprietatea privată a regelui; într-un regim republican, guvernămîntul este o proprietate publică, pe care președintele o administrează. Într-un alt sens al termenului, republicanismul înseamnă guvernarea cu consimțămîntul celor guvernați. Și din acest punct de vedere, republica se opune imperiului. Ei bine, statul minimal este singurul tip de stat compatibil cu o formă de guvernămînt propriu-zis republicană (adică este singurul tip de stat compatibil cu republicanismul în ambele sensuri ale acestui termen).

Pentru că, așa cum arătam mai sus, statul minimal e statul cu capacitatea cea mai ridicată de a construi și de a menține pe termen lung consensul cu privire la scopurile comune ale tuturor cetățenilor săi. Cum protecția față de agresiune este un scop pe care orice individ îl are atît timp cît agresiunea este o posibilitate plauzibilă, acest tip de protecție poate deveni cu ușurință un scop comun al indivizilor. Consensul cu privire la protecția față de agresiunea împotriva clasei tuturor indivizilor și la protecția împotriva agresiunii față de indivizii ca atare este unul minimal. El este acel tip de consens necesar și suficient statului minimal. Datorită lui, fiecare individ în parte consimte să fie guvernat, ceea ce înseamnă că forma de guvernămînt va fi una republicană.

Adaug aici că o guvernare republicană nu exclude principiul majorității, ci doar pe acela al majorității opresive. Să presupunem că locuiți într-un bloc și că vecinii dumneavoastră decid montarea unei antene colective, iar dumneavoastră sînteți singurul care vă opuneți. Dacă vecinii dumneavoastră cumpără antena și o montează în așa fel încît dumneavoastră să nu beneficiați de serviciile ei, avem de-a face cu o majoritate neopresivă. Dacă, dimpotrivă, vecinii vă obligă să contribuiți la cheltuielile legate de cumpărarea și montarea antenei, majoritatea devine opresivă. Unii ar putea spune că majoritățile neopresive nu mai sînt majorități. Totuși, în exemplul meu, majoritatea neopresivă chiar cumpără și montează o antenă colectivă, ceea ce înseamnă că decizia chiar aparține majorității.

Cu alte cuvinte, într-un regim propriu-zis republican majoritatea nu poate lua decît decizii Pareto-optimale. (O decizie este Pareto-optimală dacă ea conduce la îmbunătățirea situației unui individ sau a mai multora fără ca situația celorlalți să se înrăutățească. Prin urmare, dacă s-ar putea stabili că decizia vecinilor dumneavoastră de a vă obliga să contribuiți la cheltuielile de cumpărare și de montare a antenei nu vă înrăutățește situația, ea va fi una Pareto-optimală, deci nu veți avea nici un motiv să nu vă supuneți ei). E limpede acum că orice stat mai mult decît minimal guvernează după principii imperiale, care permit unor indivizi să îi agreseze pe ceilalți, astfel că victimele agresiunii ajung să fie guvernate împotriva voinței lor.

*

Acum, orice stat este unul redistributiv. Fiind un furnizor de bunuri publice, statul reordonează bunurile private. El extrage bunuri private de pe piața liberă pentru a finanța cu ele producția de scopuri comune. Dar am văzut deja că producția de bunuri publice este irațională; în cazul ei, calculul economic este imposibil. În consecință, deciziile privind producția și furnizarea de bunuri publice sînt cu necesitate arbitrare. Ceea ce înseamnă că extracția de bunuri private este cu necesitate arbitrară și, oricum s-ar face, ea are consecințe redistributive. Pentru că cel puțin o parte dintre bunurile private extrase de pe piață ajung în posesia membrilor agenției guvernamentale autorizate să furnizeze bunul public.

Există mai multe diferențe între acest tip de transfer și transferurile de bunuri private pe o piață liberă. În primul rînd, acest transfer *nu* este un schimb. Individul nu renunță la ceva pentru a primi în schimb altceva. Nu poate fi vorba despre un transfer reciproc de bunuri, pentru că bunurile publice sînt netransferabile. Indivizii *sînt deja* în posesia bunului public din momentul în care decid că au un scop comun. Ei nu renunță la o parte din bunurile lor private ca plată pentru un nou serviciu, ci ca dovadă că au un scop comun. Tocmai de aceea impozitul este obligatoriu; a nu-l plăti înseamnă a nu recunoaște scopul comun, deci a invalida consensul care face posibil statul. (Acest lucru este adevărat chiar și în cazul în care este permisă existența „călătorilor clandestini legali”. Ar putea fi impusă, de exemplu, o regulă prin care veniturile aflate sub o anumită limită nu sînt impozitate; sau prin care indivizii cu statut social special, să zicem „nobilii”, nu plătesc impozit. Dar în acest caz, caracterul redistributiv al statului devine și mai evident). A plăti impozit înseamnă a valida un scop comun. Ceea ce înseamnă că impozitele nu au o valoare economică, ci una exclusiv simbolică.

Nu cumpăr nimic plătind impozit, ci dovedesc astfel că am ceva în comun cu ceilalți, ceva care mă face indistinct de ceilalți.

Dar dacă orice stat este unul redistributiv, rezultă că și statul minimal are această caracteristică. Diferența dintre statul minimal și cel totalitar sau cel asistențial nu este una de natură, ci doar una de grad. El conține deja în sine atât principiul redistribuției, cât și mecanismele necesare redistribuirii. Cu alte cuvinte, statul minimal conține deja în sine principiul și mecanismele de transformare într-un stat mai mult decât minimal.

Prin urmare, orice strategie de construcție a unui stat minimal trebuie să țină cont de principiul redistributiv conținut de acesta. Ea nu trebuie să anuleze acest principiu, pentru că astfel ar anula însăși posibilitatea construcției etatice, ci doar să se asigure că redistribuția nu poate fi mai mult decât minimală. Cu alte cuvinte, construcția unui stat minimal trebuie să garanteze că statul respectiv nu poate fi decât *cel mult* minimal. Dar este acest lucru posibil?

Eu cred că da. Putem astfel concepe un stat ca o confederație de comune suverane, dacă prin „comună” înțelegem o entitate teritorială care cuprinde un număr relativ mic de indivizi (sau de familii, dacă această unitate de măsură ar fi mai convenabilă). Suveranitatea comunală implică faptul că fiecărei comune îi este garantat dreptul la secesiune. Acest drept la secesiune este unul fundamental republican, deoarece el garantează că guvernarea nu va putea fi exercitată decât cu consimțământul celor guvernați. (Altfel spus, posibilitatea secesiunii face imposibile majoritățile opresive). Ori de câte ori o comună ar considera că decizia majorității nu este una Pareto-optimală și că situația ei se înrăutățește prin acceptarea acelei decizii, ea ar putea părăsi confederația. (Sau un grup de comune ar putea părăsi confederația pentru a se reuni într-o confederație alternativă etc.).

Existența unor legi comune pe un teritoriu mult mai mare decât cel comunal, ca și protecția garantată de statul confederativ reprezintă avantaje considerabile la care o comună trebuie să renunțe atunci când decide în favoarea secesiunii. De aceea, dreptul la secesiune nu va fi practic exercitat decât dacă dezavantajele rezultate din acceptarea deciziei majorității sînt mai mari decât avantajele apartenenței la confederație și numai dacă aceste dezavantaje nu pot fi anulate pe altă cale (cu alte cuvinte, numai dacă respectiva majoritate nu poate fi altfel convinsă să renunțe la decizia sa). Ceea ce înseamnă că statul confederativ este, în ciuda aparențelor, unul extrem de stabil, și că eventualele secesiuni nu pot fi decât temporare. Pentru că, odată înlăturat motivul care a condus la secesiune, avantajele apartenenței la confederație vor redeveni mai mari decât dezavantajele generate prin ruperea de confederație. Altfel spus, un stat confederativ conține în sine un principiu de creștere teritorială, deoarece o confederație de comune suverane este cu atât mai atractivă cu cât este mai largă. În consecință, garantarea dreptului la secesiune, a libertății de ieșire, este cel mai bun instrument de evitare a secesiunii și, totodată, de menținere a unui stat în limite cel mult minimale. Dreptul la secesiune garantează fiecărei comune suverane că nu va putea fi oprimată, deci că un consens mai mult decât minimal, care ar presupune o redistribuție încă și mai amplă a bunurilor private, va fi imposibil.

Dar dacă, la nivel confederativ, statul nu poate fi astfel decât cel mult minimal, cum își poate păstra acest caracter și la nivel comunal? Cu ajutorul aceluiași instru-

ment utilizat la nivel confederativ: prin garantarea libertății de ieșire. Statul confederativ nu poate impune nici unei comune nici un fel de reglementări cu privire la drepturile de intrare a indivizilor în comuna respectivă. Acordarea acestui drept și reglementarea lui ține de suveranitatea fiecărei comune. În termeni practici, fiecare comună va restrânge mai mult sau mai puțin dreptul indivizilor de a se stabili pe teritoriul ei. Dar statul confederativ este obligat să impună tuturor comunelor care fac parte din confederație garantarea dreptului individual de ieșire. (Firește, nici acest drept nu va fi unul absolut. Un criminal, de exemplu, nu va putea recurge la el pentru a evita pedeapsa. Sau va putea?)

În felul acesta, fiecare individ neagresor (dar agresat) va putea oricând părăsi comuna, fie pentru a trăi în izolare, fie pentru a se asocia cu alții și a forma împreună cu ei o altă comună. Cum indivizii solitari cetățeni ai confederației se bucură de aceeași protecție pe care confederația o garantează tuturor cetățenilor săi, comuna nu poate oferi indivizilor același tip de avantaje pe care confederația îl oferă comunei. Prin urmare, spre deosebire de statul confederativ, comuna nu conține în sine un principiu de creștere teritorială.

În termeni economici, comuna poate fi interpretată ca un bun de capital. (Ea nu este o entitate politică, sau cel puțin nu neapărat). Comuna este o vecinătate fizică, în care simpla existență a celorlalți îmi poate fi utilă nu doar ca protecție față de agresiunea din partea altora, ci și ca protecție limitată față de factori naturali neprevăzuți – în sensul că ceilalți mă pot ajuta să recuperez mai ușor pierderile datorate unor asemenea factori. Aceasta înseamnă că, spre deosebire de statul confederativ, comuna conține în sine un principiu de limitare teritorială. S-ar putea ca al o sutălea nou vecin, să zicem, să se stabilească atît de departe de mine încît să nu îmi mai poată oferi protecția sa limitată față de factorii naturali neprevăzuți – și astfel, din punctul meu de vedere, să fie un locuitor al altei comune.

Utilitatea existenței fizice a altor indivizi în vecinătatea mea face ca o comună să fie pe atît de numeroasă sau de restrînsă și pe atît de întinsă sau de limitată teritorial pe cît doresc locuitorii ei, astfel încît vecinătatea să continue să reprezinte un avantaj. Pe de altă parte, acest avantaj al vecinătății fizice este unul specific comunei. El va fi luat în calcul ori de cîte ori un individ decide dacă să părăsească sau nu comuna. În plus, dacă în cazul secesiunii comunale nu se pune problema costurilor delocalizării (deoarece comuna nu se „muta” în altă parte), în cazul secesiunii individuale această problemă va fi și ea luată în calcul.

Deocamdată mă opresc aici. Sper să fi putut arăta în mod convingător că nu putem construi un stat minimal decît dacă îl concepem ca pe un stat *cel mult* minimal și că acest lucru nu este posibil decît prin garantarea dreptului la secesiune atît la nivel local cît și la nivel individual. Acest drept trebuie demistificat, dediabolizat, dacă dorim să trăim într-o lume în care agresiunea să fie cel mult minimală. În orice caz, drumul spre servitute începe odată cu anularea dreptului la secesiune.

Sînt conștient, pe de altă parte, că nu am răspuns aici la o altă întrebare, la care poate voi răspunde în viitor: dacă statul este un furnizor de iraționalitate, mai avem oare nevoie de el (fie și numai în versiunea sa minimală)?

Vogel Sándor

Autonomia săsească în Transilvania

Conviețuirea comunităților cu statut juridic diferit a caracterizat societatea medievală din Europa. Ulterior, aceste practici juridice au fost codificate iar pe baza lor comunitățile delimitate teritorial au dispus de privilegii și au format corpuri juridice unitare. O caracteristică deosebită a Regatului Ungariei a fost acordarea de privilegii anumitor grupuri etnice, cum ar fi secuii, iazigii, cumanii, sașii din Zips (Spiš) și Ardeal. Toate acestea stau în legătură cu activitatea de consolidare statală dusă de regii maghiari, al căror interes primordial a fost popularea țării, exploatarea resurselor ei economice și apărarea militară. În Transilvania, sașii au beneficiat de cel mai complet și mai durabil sistem de privilegii. Acest grup etnic redus numeric, colonizat în mai multe valuri de către regii maghiari în secolele 12-13, a devenit, datorită privilegiilor sale, un important factor economic, cultural și chiar politic. Deoarece poporul săsesc s-a menținut în primul rând datorită privilegiilor sale, este de înțeles ca pentru cercetările privind Transilvania și cu precădere pentru istoriografia săsească acest sistem de privilegii sau, folosind un termen modern, autonomia să devină unul din subiectele cele mai importante de cercetare.

Începuturile sistemului privilegiilor săsești

Pe baza documentelor istorice, se poate stabili că primii coloniști au venit în Ardeal în timpul lui Géza al II-lea (1141-1162). Din documentele păstrate, se poate deduce că primele privilegii au fost acordate tot de acest rege. Chiar dacă cea mai mare parte a „oaspeților regali” au venit de pe teritoriul Imperiului German, printre ei se aflau și flamanzi, valoni și chiar italieni. Fapt este că, coloniștii n-au sosit într-un singur grup unitar, nici dintr-un singur teritoriu, și nici în același timp, dar s-au constituit într-un grup etnic în Transilvania. Un proces asemănător l-a cunoscut și limba vorbită de ei, o limbă care s-a structurat de asemenea în timp. Primul act privitor la „oaspeții regali” așezați în Ardeal datează din 1168. Potrivit lui, regele Béla al III-lea (1162-1196) primea de la „oaspeții regelui” din teritoriul „de dincolo de păduri” un venit anual de 15 000 de mărci. Primul teritoriu mai mare populat de coloniști a fost provincia Sibiului. Documentul care menționează acest teritoriu datează din 1192-1196. Conform acestuia, pentru coloniști a fost întemeiată prepozitura Sibiului subordonată nemijlocit arhiepiscopiei de Strigoniu, ca unitate a administrației ecleziastice ale cărei subdiviziuni au fost decanatele de Sibiu, Nocrich și Cincu. În documentul care delimitează acest teritoriu, coloniștii sînt numiți „Flandrenses”, în timp ce, în 1191, este menționată *Ecclesia Theutonicorum Ultrasilvanorum*. Denumirea de „sași” (*Saxones*) dată coloniștilor este atestată documentar doar în 1206, cînd regele Andrei al II-lea (1205-1235) a conferit privilegii „primilor oaspeți regali” (*primi hospites*

regni) din Cricău (Krakau), Ighiu (Krapundorf) și Romos (Rumes) și le-a asigurat un statut juridic propriu. Deoarece în cancelaria regală s-a încetățenit denumirea de „sas”, germanii din Ardeal au fost denumiți în mod unitar sași:

O importanță fundamentală în crearea autonomiei săsești a avut-o Diploma andreană din 1224, *Andreanum*, numită de istoriografia săsească și hrisovul de aur (*Goldener Freibrief*). Libertățile asigurate prin acest act se referă la provincia Sibiului și i-au unit juridic pe sașii așezați aici. Astfel, privilegiile acordate acestei provincii și locuitorilor acesteia au devenit punctul de plecare al unității juridice săsești pe ceea ce, mai târziu, se va numi Pământul Crăiesc (*Fundus Regius, Königsboden*) și vor duce la o evoluție care a asigurat timp de 800 de ani supraviețuirea poporului săsesc.

Textul diplomei începe astfel: „Venind așadar toți credincioșii noștri oaspeți teutoni din Transilvania și căzînd cu umilință la picioarele majestății noastre și plîngîndu-se ne-au arătat că ar fi căzut cu totul din libertatea cu care au fost chemați de prea-evilaviosul rege Géza, bunicul nostru și dacă majestatea noastră regală nu deschide spre dînșii ochii cu obișnuita sa bunătate, aflîndu-se cu totul săraci, nu ar putea face majestății regale nici o slujbă. Așadar noi, plecîndu-ne urechile cu obișnuita bunătate spre plîngerile lor drepte, vrem să se facă cunoscut celor de față și celor viitori că noi, călcînd pe cucernicele urme ale înaintașilor noștri și mișcați fiind din adîncul inimii, le-am înnoit libertatea de mai înainte. Însă în așa fel ca tot poporul (...) să fie un popor și să se socotească sub un jude, desființîndu-se din rădăcină toate comitatele, afară de cel de Sibiu. Iar comitele Sibiului, oricine va fi, să nu cuteze a orîndui dregător în sus-zisele comitate, decît numai dintre cei ce locuiesc între dînșii; și poporul să-l aleagă pe acela care va putea mai potrivit. (...) Iar pentru folosul cămării noastre să fie datori a plăti pe an cinci sute de mărci de argint. Vrem ca nici un stăpîn predial sau oricine altul, care se află între hotarele lor, să nu fie scutit de această dare, afară de cei care se vor bucura de un privilegiu deosebit pentru aceasta. (...) Vor trimite cinci sute de ostași în expedițiile regale în cuprinsul granițelor regatului și peste graniță o sută, dacă regele va merge în persoană; iar dacă el va trimite pe un iobag al său în afara regatului, sau spre ajutorul unui prieten al său, sau în treburile sale proprii, ei vor fi datori a-i trimite numai cincizeci de ostași. Nici regele nu va putea să ceară mai mulți, nici ei nu vor fi datori a trimite. Pe preoții lor să și-i aleagă liber, pe cei aleși să-i înfățișeze spre întărire și să le plătească dijmele și în toate drepturile bisericești să răspundă față de ei după vechiul obicei. Voim și poruncim cu tărie, ca pe dînșii să nu-i judece nimeni, decît noi sau comitele de Sibiu, pe care îl vom așeza noi la locul și la timpul său. Dar sub orice jude se vor afla, să fie judecați numai după dreptul obișnuielnic și nimeni să nu cuteze a-i chema înaintea noastră, afară de atunci cînd pricina lor nu s-a putea hotărî în fața judeului lor. Iar afară de cele mai sus zise, le-am dat pădurea vlahilor și a pecenegilor, dimpreună cu apele, ca să le folosească împreună cu sus-numiții Blaci și pecenegi și să nu fie datori a face nici o slujbă pentru aceasta, bucurîndu-se de mai sus zisa libertate. Apoi le-am mai îngăduit ca să aibă o singură pecete, care să fie cunoscută de noi și de magnații noștri în chip lămurit. Iar dacă vreunul dintre dînșii ar vrea să se judece cu cineva în vreo pricină bănească, să nu poată întrebuița alți martori înaintea judeului, decît oameni care se află între hotarele lor, noi scutindu-i pe ei de orice jurisdicție străină. (...) Tot așa le

dăm dreptul, afară de cele mai sus zise, ca nici un vameș să nu cuteze a-i împiedica nici la dus, nici la întors (...) Voim însă și poruncim cu puterea noastră regală ca nimeni dintre iobagii noștri să nu cuteze a cere de la majestatea regală vreun sat sau vreun prediu; iar dacă ar cere cineva, ei să se poată împotrivi în temeiul libertății ce le-am hărăzit-o. Am mai poruncit pomeniților noștri credincioși că, dacă se va întâmpla ca să venim noi în expediție la dînșii, ei să fie datori a da numai trei găzduiri pentru noi, iar dacă se va trimite, în treburile regelui, voievodul la dînșii sau prin țara lor, să nu lipsească a da două găzduiri, una când va intra și alta când va ieși. Mai adăugăm la sus numitele drepturi, ca negustorii lor să poată merge și să se poată întoarce liberi și fără vamă oriunde în regatul nostru, folosindu-se cu adevărat de dreptul lor, în fața majestății regale.” (Pentru textul românesc a fost folosită culegerea *Documente privind Istoria României*, seria C. Transilvania, vol. I., p. 208-210 – n. trad.)

Andreanum-ul a fost rezultatul unei evoluții juridice mai îndelungate, care începe odată cu colonizarea. Pentru a-i convinge pe „oaspeți” să vină și să se așeze, regele trebuia să ofere mai multe drepturi decât dispuneau aceștia în țara lor de baștină. Codificarea privilegiilor a fost posibilă doar prin discuții purtate cu reprezentanții coloniștilor (locatori). La discuții au luat parte persoane care cunoșteau atât dreptul consuetudinar german cât și dreptul maghiar al oaspeților, care puteau oferi o anumită protecție militară pentru drumul lung și puteau și să organizeze apărarea granițelor țării gazdă. Rezultatul a fost fixarea în scris a dreptului coloniștilor (*Siedlerrecht*), care corespundea în aceeași măsură intereselor regelui, ca reprezentant al puterii de stat, cât și ale coloniștilor.

Pornind de la prevederile *Andreanum*-ului, sașii puteau deci să formeze o unitate politică, aveau propria administrație, își alegeau juzii, jurisdicția se desfășura potrivit cutumei. Pământul dăruit de rege era considerat inalienabil. Obligațiile (darea, ridicarea la oaste, găzduirea regelui) au fost reglementate strict și nu se putea abuza de ele. Dreptul de a avea pecete însemna că aveau personalitate juridică. Scutirea de vamă și dreptul de a ține târguri a fost de importanță fundamentală pentru dezvoltarea lor economică. Teritoriul privilegiat a fost considerat de rege ca proprietate comună a coloniștilor, unde privilegiile nobiliare nu puteau fi exercitate, iar regele a renunțat și la dreptul său de a dona pământul rămas fără proprietar în urma trădării sau a stingerii familiei. *Andreanum*-ul a creat un sistem juridic unic în regiune, stabilind în detaliu relațiile dintre suveran și coloniști. Astfel, Diploma a cuprins dreptul de colonizare cel mai bine elaborat și cel mai larg care le-a fost acordat vreodată coloniștilor occidentali în Europa Centrală și Orientală. Privilegiile garantate au făcut parte integrantă de-a lungul secolelor din dreptul maghiar și transilvan.

Universitatea Săsească sau Națională

De-a lungul istoriei lor, sașii au ținut cu îndrjire la privilegiile lor, ceea ce poate fi dovedit prin faptul că regii ungari și principii ardeleni au întărit de 22 de ori privilegiile săsești. Privilegiile asigurate de Diploma andreană pentru provincia Sibiului au exercitat o atracție puternică asupra celorlalte teritorii locuite de sași, care s-au străduit să ajungă în posesia acestor privilegii. Deoarece și regii aveau interesul de a asigura stabilitatea comunității săsești care plătea dări substanțiale și juca un rol im-

portant în apărarea graniței de sud a Transilvaniei, drepturile lor au fost treptat extinse. Ca rezultat al acestui proces, ia naștere Universitatea Săsească (*Universitas Saxonum, Sächsische Nationsuniversität*).

În sec. al 14-lea începe un proces de emancipare. În 1324, Carol Robert a împărțit provincia Sibiului în scaune, ai căror juzi regali erau numiți încă de rege. În 1402, Mediașul și Șeica au primit dreptul de a-și alege juzii regali. În 1464, acest drept a fost acordat scaunului Sibiu, iar în 1469 și celorlalte scaune săsești.

Formarea autonomiei săsești s-a desfășurat paralel cu cea a stărilor ardeleni, respectiv cu crearea autoadministrației comitatelor nobiliare și a scaunelor secuiești. În 1437, stările privilegiate au încheiat *fraterna unio*, au creat deci cunoscuta alianță *Unio Trium Nationum*, îndreptată împotriva țărănilor răsculați și a turcilor. Uniunea a fost reînnoită în 1459 și 1506, în primul rînd împotriva otomanilor. Patriciatul orașelor săsești, care între timp s-a consolidat, a încercat să obțină o nouă întărire și extindere a privilegiilor sale, pentru a avea o poziție dominantă în cadrul Uniunii. În 1480, unitățile teritoriale săsești au înaintat regelui o petiție în numele orașelor și tuturor sașilor. În 6 februarie 1486, Thomas Altenberger, primarul Sibiului între 1473-1490, a primit de la regele Matia diploma care întărea privilegiile Diplomei andrene pentru toți sașii trăitori în părțile ardeleni ale regatului (*universorum Saxonum nostrorum partium regni nostri Transilvanorum*) și le-a extins asupra întregului Pămînt Crăiesc. Regele Matia a creat astfel Universitatea Săsească sau Națională, care a stabilit pentru cîteva secole cadrele vieții sașilor de pe teritoriile privilegiate, unindu-i într-o singură unitate juridică și administrativă. Jurisdicția Universității s-a extins asupra celor Șapte Scaune [de fapt opt – Sibiu (Hermannstadt), Nocrich (Löschkirch), Sebeș (Mühlbach), Cincu (Schenk), Sighișoara (Schässburg), Orăștie (Broos), Miercurea (Reussmarkt) și Rupea (Reps)], asupra celor Două Scaune [Mediaș (Mediasch), Șeica (Schelk)], ca și asupra Districtului Brașov (Kronstädter Distrikt) și Districtului Bistrița (Bistritzer Distrikt). Privilegiile se refereau exclusiv la sașii de pe teritoriile sus-menționate. Astfel, au existat sași (de exemplu, cele 13 sate săsești de pe teritoriul comitatului Tîrnava) care nu se bucurau de privilegiile cuprinse în Diploma andreană și erau țărani iobagi. Universitatea avea competențe administrative, juridice, legislative, economice ca și de decizie politică. Corpul reprezentativ era format din adunarea Universității, care se întrunea de două ori pe an, de Sf. Gheorghe (23 aprilie) și Sfînta Ecaterina (25 noiembrie). În caz de nevoie se convocau adunări extraordinare. Membrii erau dregătorii scaunelor și ai celor două districte, ca și unul sau doi reprezentanți din partea fiecărui scaun și district. În perioada dintre adunări, problemele curente erau rezolvate de sfatul Sibiului, care, în același timp, convoca adunările. Cazurile de judecată privitoare la sașii de pe Pămîntul Crăiesc țineau de competența Universității, aceasta dînd și sentințele. Sentințele nu puteau fi contestate decît de rege și, mai tîrziu, de principe. Printre atribuțiile sale se număra și stabilirea părții de dare pe care trebuiau s-o plătească scaunele și districtele. Fondarea breslelor pe Pămîntul Crăiesc ținea tot de Universitate și tot ea reglementa prețurile și unitățile de măsură, dar a reglementat și viața cotidiană. Autonomia săsească a fost atît de puternică, încît legea preciza că în orașele săsești doar germanii aveau dreptul de a cumpăra case, astfel că doar ei puteau deveni cetățeni. Un oraș săsesc putea să-și permită să nu primească

principele. În fruntea Universității stătea primarul Sibiului și judele regal al scaunului Sibiului, formînd un duumvirat. Primarul era ales de consiliul exterior (*centumvirat*) pentru unul, cel mult doi ani. În același timp el funcționa ca primar al provinciei Sibiului (*Provinzialbürgermeister*) și era dregătorul cel mai înalt în rang al celor Șapte Scaune. Sfera de competență cuprindea, în primul rînd, administrația financiară, deci împărțirea și perceperea dărilor, administrația bunurilor celor Șapte Scaune și judeca, în anumite cazuri în primă instanță. Judele regal, care era în aceeași persoană și comitele sașilor (*comes Saxonum*), era ales, începînd din 1464, pe viață tot de consiliul exterior, fiind însă nevoie de acceptul regelui și, mai tîrziu, al principelui. El se ocupa, în primul rînd, de probleme juridice și era judele suprem în instanțele superioare. În chestiunile litigioase hotăra singur și foarte rar se întîmpla ca un caz să ajungă în fața regelui sau a principelui. El reprezenta națiunea în afară, iar în epoca principatului a fost membru în consiliul princiar, îndeplinea deci una din funcțiile politice cele mai înalte din stat.

Termenul de Universitate avea mai multe sensuri și corespundea următoarelor organe:

- totalitatea sașilor de pe Pămîntul Crăiesc precum și teritoriul privilegiat;
- adunarea reprezentanților întregii comunități, deci adunarea generală (*conflux*) care se întrunea de două ori pe an;
- consiliul Sibiului și demnitarii de frunte, „Universitatea delegată” (*delegierte Universität*), care se ocupa de probleme în perioada dintre adunări;
- mai ales în perioada modernă, însemna un corp politic înzestrat cu mandatul de a purta negocieri, în funtea căruia stătea un comite;

Este necesar să se sublinieze că Universitatea și națiunea săsească reprezentată de ea nu se referă la națiunea modernă, ci corespunde unei stări din societatea feudală și nu desemnează apartenența etnică, ci totalitatea privilegiatilor. Unificarea acestora a fost rezultatul unui proces conștient, al cărui scop a fost apărarea statutului juridic al grupului privilegiat.

Paralel cu Universitatea laică, trebuie amintită Universitatea ecleziastică. Baza acesteia a fost subordonarea nemijlocită a sașilor arhiepiscopiei Strigoniului și nu episcopiei de Alba Iulia. Importanța Universității ecleziastice a crescut după Reformă, cînd Universitatea laică a acceptat Regulamentul ecleziastic al germanilor din Transilvania (*Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen*), impunîndu-l pentru sașii din Ardeal. Astfel s-a născut biserica evanghelică săsească, care a devenit biserica națională a sașilor (*Volkskirche*), jucînd un rol important în păstrarea identității lor. Universitatea ecleziastică s-a extins și în afara Pămîntului Crăiesc, înglobînd și satele aservite. Astfel, a depășit limitele instituției de stare și se îndrepta spre solidaritatea etnică. Organul de conducere a fost sinodul, în fruntea căruia stătea superintendentul sau episcopul. Universitatea laică și cea ecleziastică își țineau în același timp adunările. În relația celor două Universități, rolul decisiv l-a jucat cea laică, aceasta subordonîndu-și, în spiritul principiului *cuius regio eius religio*, Universitatea ecleziastică.

În același timp, sașii s-au străduit să creeze un sistem juridic unitar valabil pentru întregul Pămînt Crăiesc. Dreptul consuetudinar a fost adunat în codicele Altemberger. Această carte scrisă cu caractere gotice pe pergament și decorată cu miniaturi se afla de

acum încolo în fața fiecărui demnitar sas, când acesta depunea jurământul la preluarea funcției. În 1544, Johannes Honterus (1498-1549) a întocmit o culegere de norme de drept. Din însărcinarea Universității, Thomas Bomelius (?-1592) și Matthias Fronius (1537-1606) au cules atît cutumele săsești bazate pe dreptul de la Magdeburg, cît și jurisprudența iustiniană. Matthias Fronius a creat un cod juridic, *Eigenlandrecht der Siebenbürger Sachsen*. Albert Huet (1537-1606), comitele sașilor, s-a dus în fruntea unei delegații la Cracovia, unde Ștefan Báthory, principele Transilvaniei (1571-1586) și rege al Poloniei (1576-1586) a confirmat culegerea de legi ca un sistem de norme juridice veșnic valabile. *Eigenlandrecht* a rămas aproape 300 de ani în vigoare, pînă în 1853, când a fost introdus Codul juridic austriac. Pe baza *Eigenlandrecht* au fost judecate procesele pe Pămîntul Crăiesc. Forul chestiunilor litigioase a fost Universitatea Săsească.

Odată cu autonomia teritorial-administrativă și juridică, în primele decenii ale principatului s-a format și identitatea săsească de stare, a cărei formulare cea mai completă în scris o găsim în cuvîntarea comitelui Albert Huet rostită în fața principelui Sigismund Báthory (1581-1597, 1598-1599, 1601-1602). Potrivit cuvîntării, sașii de obîrșie germană fac parte dintr-o stare privilegiată, formează bastionul creștinătății occidentale, iar țaranii liberi, meșteșugarii și negustorii sași sînt cei mai buni contribuabili. „Regele Géza ne-a chemat și de aceea nu sîntem străini, ci locuitori cu drepturi depline ai țării; nu sîntem iobagi, ci supuși dragi și credincioși. Aceasta se vede nu doar din privilegiile noastre, ci și din alte înscrisuri regești, cu care am umplut lăzi întregi, pentru a le păstra în onoarea noastră și în amintirea urmașilor noștri. (...) Voi spuneți că noi am fi doar oaspeți, venetici și străini, și nu oșteni, apărători ai țării. La acestea vă răspund: este drept că sîntem oaspeți, dar pentru noi chiar în aceasta stă onoarea noastră.” Cuvîntarea lui Huet și-a atins scopul: a reușit să apere privilegiile săsești, spre deosebire de secui, care n-au reușit să le apere pe ale lor.

Este important de subliniat că, în epoca principatului, sașii au fost parte a puterii de stat, fiind un factor constitutiv al statului. Au participat la lucrările Dietei conform articolelor Dietei de la Turda din 1542, iar comitele sașilor a fost, așa cum am mai amintit, membru al consiliului princiar. Hotărîrile dietale căpătau putere de lege doar prin aplicarea peceților celor trei națiuni, deci și ale sașilor. Astfel, oricare dintre stări putea supune oricare hotărîre vetoului. Pentru alegerea principelui era în aceeași măsură nevoie de votul sașilor ca și de cel al nobililor maghiari și al secuilor. Recunoașterea acestui statut a fost rezultatul eforturilor depuse de Peter Haller (1500-1570), care a fost, între 1543-1557, primar al Sibiului, iar între 1557-1569 jude regal al Sibiului și comite al sașilor, stînd astfel în fruntea „națiunii” săsești.

Privilegiile săsești au fost amenințate în sec. 16–17 din mai multe părți. Pe de o parte, dinspre puterea centrală, deoarece anumiți principii au desconsiderat sistemul juridic al statului și privilegiile stărilor. Cazul cel mai flagrant a fost cel al lui Gabriel Báthory, care în 1610 a ocupat prin vicieșug orașul de scaun al sașilor, Sibiul, a confiscat bunurile orașenilor, iar membrii consiliului au fost întemnițați. Ca răspuns, orașele și scaunele săsești au încheiat o alianță de atac și apărare : „Noi, primarii, juzii regali și jurații orașelor și scaunelor săsești (...) ne unim pe vecie (...) pentru a apăra frumoasa noastră libertate, privilegiile, cutumele, buna și folositoarea rînduală, să păstrăm averea locurilor noastre, pe care regii de bună amintire le-au dat națiunii

săsești pentru vitejia și purtarea cavalerescă a înaintașilor noștri (...) Acestea le făgăduim pe mărturisirea de credință augustană (...) sub povara pierderii onoarei săsești și a libertăților noastre.” Sibiul și privilegiile săsești au fost redade de Gabriel Bethlen care – așa cum a notat cronicarul contemporan Georg Kraus în limba maghiară – a spus sașilor următoarele: „Eu, Gabriel Bethlen, principele ales al Transilvaniei, stăpînul părților ungurene, comitele secuilor și părintele sașilor, începînd cu această zi vă dau orașul (înapoi) cu toată dreptatea și privilegiile sale. Fiți curvioși și credincioși. Dumnezeu să fie cu voi.”

Privilegiile au fost contestate adeseori și de celelalte două stări. Cele mai multe dispute le-a stîrnit privilegiul conform căruia doar germanii puteau avea case în orașele săsești. În 1625, nobilii și secuii au votat articolul pe baza căruia și ei puteau cumpăra case în orașele săsești. Drept răspuns, sașii au mers într-un alai de 20 de căruțe la Alba Iulia în fața lui Gabriel Bethlen, care a abrogat articolul și a restabilit privilegiile săsești.

În sec. 16-17, „națiunea” săsească acționa în fața principelui și a celorlalte două stări ca persoană juridică. Însă societatea săsească n-a fost nici unitară și nici democratică, așa cum și-a imaginat istoriografia săsească romantică din sec. al 19-lea. Deși dregătorii de frunte au fost aleși, aceasta n-a fost o alegere în sensul democrației contemporane, iar funcțiile au fost ocupate de membrii patriciatului. În orașul Sibiu, cei patru dregători, judele regal, care era și comitele sașilor, primarul, judele scăunal precum și vilicul (*Stadthann*), care se ocupa de problemele economice, puteau fi aleși doar din rîndul membrilor consiliului orașului sau „consiliului intern” format din 12 membri, iar urmașii lor în funcție doar din rîndul centumviratului sau a „consiliului extern”. Membrii acestui din urmă organ au fost numiți de consiliul intern. Astfel, funcțiile au fost ocupate, de regulă, de membrii acelorași familii. Acest sistem s-a anchilozat în sec. al 17-lea, astfel că puterea a fost exercitată de o oligarhie patriciană formată din 180-200 de familii. Plebea s-a răscolat de mai multe ori împotriva stăpînirii acesteia. Asemenea răscoale au izbucnit în 1514 la Sighișoara, în 1645 la Sibiu, în 1658-1659 din nou la Sighișoara, iar în 1688 la Brașov. Situația a fost îngreunată și de contradicțiile dintre orașele săsești. Mai ales Sibiul și Brașovul concureau. Deoarece Universitatea nu avea un organ executiv care să fi impus hotărîrile adunărilor generale pe întreg teritoriul Pămîntului Crăiesc, s-a întîmplat ca Brașovul să nu le respecte sau, pur și simplu, să nici nu apară la lucrările Universității.

Privilegiile săsești în timpul stăpînirii habsburgice

Fundamentul juridic al guvernării habsburgice a Transilvaniei a fost Diploma leopoldină din 1691, care cuprindea următoarele:

- în ceea ce privește religiile rețepse, bisericile, școlile, parohiile, totul rămîne neschimbat și nici nu se vor introduce modificări;
- suveranul habsburgic a reconfirmat pentru stări toate daniile, funcțiile și demnitățile, veniturile și averile;
- *Approbatele* și *Compilatele* ca legi ale țării precum și *Tripartitum*-ul lui Werböczy și sistemul juridic al națiunii săsești rămîn neatînse;
- fiecare funcție, fie aceasta politică, juridică sau economică, va fi ocupată de ardeleni, deci de unguri, secui sau sași;

– suveranul garantează toate acestea cu amendamentul ca cei propuși din rîndul stărilor să fie prezentați domnitorului în scopul confirmării lor; însă în ceea ce privește celelalte demnități, juzii regali ai sașilor și secuilor, comiții nobililor, juzii și primarii, care fuseseră aleși pînă atunci, vor fi aleși în continuare potrivit libertății și cutumei lor.

Diploma leopoldină a păstrat deci în continuare sistemul celor trei națiuni și patru religii recepte. Înaintea emiterii diplomei, sub conducerea comitelui Valentin Franck (1643-1697), sașii au purtat discuții cu administrația habsburgică, avînd mare grijă să-și păstreze privilegiile, libertatea religioasă, valabilitatea *Eigenlandrecht*-ului și libera alegere a judeului. Au reușit chiar să împiedice ca nobilii să capete dreptul de a se așeza în orașele săsești.

Privilegiile săsești precum și ale celorlalte stări au fost periclitare de reformele lui Iosif al II-lea, care voia să zdrobească fundamentele particularismelor de stare. Iosif al II-lea a abrogat Diploma leopoldină. În 1781, a introdus concivilitatea și a abolit dreptul exclusiv de proprietate și cetățenie al sașilor, astfel că de acum încolo se puteau așeza ungarii și românii în orașele săsești. În 1784, a desființat Universitatea Națională și i-a confiscat averea pentru Fisc. A desființat sistemul scaunelor și provinciilor, iar unitățile administrative săsești au fost integrate comitatelor nou create. Ca urmare a reformelor iosefine, sașii și-au pierdut rolul în stat. Impunerea reformelor n-a putut fi împiedicată nici de Samuel Bruckenthal (1721-1803); datorită opoziției sale a fost depus din funcția de guvernator. Ca și celelalte două stări, sașii au protestat într-un memorandum împotriva reformelor. Universitatea și privilegiile săsești au fost repuse în drepturi doar în 1790, cînd Iosif al II-lea si-a retras reformele. Însă sistemul privilegiilor săsești nu mai putea fi susținut în întregime. Dieta din 1791 a votat concivilitatea, cu toate că a legat dreptul de cetățenie de anumite condiții ca averea, instruirea, calitatea de membru într-o breaslă. Dieta din 1792 de la Cluj a desființat sistemul de vot pe stări, drept care sașii au ajuns în minoritate față de voturile ungarilor și secuilor. Universitatea Națională și sistemul ei administrativ și juridic s-a menținut însă cu mici întreruperi (1848-1849, 1849-1860) pînă în 1876.

Sfîrșitul autonomiei teritoriale săsești

Sașii s-au scindat după compromisul din 1867 în două partide în funcție de atitudinea față de noua ordine statală. „Sașii bătrîni”, reprezentînd funcționarii și elita clericală, s-au exprimat pentru păstrarea autonomiei teritoriale a sașilor. „Sașii tineri”, reprezentînd mica burghezie și meșteșugăria, priveau cu simpatie Ungaria liberală. Ei erau de părere că Universitatea Săsească nu mai era o instituție corespunzătoare cerințelor epocii și sub lozinca „comunității libere într-un stat liber” au militat pentru o mai mare autonomie a unităților administrative. În adunarea săsească din 1872 de la Mediaș, sașii au luat cunoștință de dualism, dar au menținut revendicarea păstrării autonomiei teritoriale. Guvernul ungar însă considera că autonomia teritorială săsească nu este compatibilă cu principiile statului național maghiar și cu liberalismul burghez. În 1876, Parlamentul Ungariei a aprobat articolul XII privind Pămîntul Crăiesc, organizarea Universității Săsești, precum și averea Universității, respectiv a așa-numiților Șapte Juzi. Pentru interpretarea corectă a acestei legi, ea trebuie așezată în contextul epocii și luate în calcul consecințele. Cele mai importante paragrafe sînt:

– în ceea ce privește reglementarea teritoriilor municipale, care va cădea sub incidența unei legi speciale, Pământul Crăiesc și teritoriile învecinate vor fi supuse aceleași autorități. În ceea ce privește Pământul Crăiesc, diferențele existente pînă acum în administrație vor dispărea (1 §) ;

– funcția de comite al sașilor se abolește, iar titlul va trece asupra președintelui adunării generale, comitele comitatului Sibiu (2 §);

– universitatea Săsească va deveni o autoritate culturală și va avea în continuare competențe în a dispune asupra averii Universității, în executarea folosirii fundațiilor administrate conform destinației acestora, precum și exercitarea controlului (3 §);

– averea Universității Săsești va putea fi folosită doar în scopuri culturale (4 §);

– dreptul proprietății privind averea Universității Săsești rămîne neatins de legea în vigoare (5 §);

– veniturile din averea Universității se află sub incidența liberei dispoziții și trebuie folosite spre beneficiul întregii populații proprietare fără deosebire de religie și limbă (6 §);

– averea Universității se află la dispoziția adunării generale a Universității în accepțiunea și între limitele fundațiilor, precum și a dreptului de control al statului (7 §);

– asupra averii așa-numiților Șapte Juzi (...) dispun sub președinția comitelui comitatului Sibiu acei membri ai adunării generale care reprezintă acele orașe și districte ale Pământului Crăiesc care formează împreună proprietarii bunurilor celor Șapte Juzi (17 §).

Împotriva aprobării legii, „bătrînii sași” au protestat vehement, însă cîțiva deputați parlamentari din rîndul „tinerilor sași” au votat-o. Desigur, pierderea autonomiei teritoriale a atins în mod sensibil comunitatea săsească și atitudinea afectivă se poate regăsi și în acele lucrări istoriografice săsești care, de altfel, încearcă să atingă dezideratul obiectivității științifice. Dacă luăm în considerare condițiile politice ale epocii, ne dăm seama că Universitatea Săsească nu mai era viabilă în forma ei medievală. În Europa sec. al 19-lea, tendința spre impunerea statului național și egalitatea drepturilor devenise generală, iar elita politică maghiară și-a propus atingerea acestui țel. În statul național maghiar, care dispunea de o administrație unitară, autonomia teritorială săsească nu-și mai avea locul, chiar și pentru faptul că majoritatea populației Pământului Crăiesc o formau deja românii și exista și o populație maghiară redusă numericeste. În interpretarea legii, trebuie să avem în vedere ce s-a desființat și ce s-a păstrat din Universitatea Săsească: au fost abolite competențele politice, administrative și juridice ale Universității, deci esența privilegiilor moștenite din Evul Mediu. Scaunele și districtele săsești au fost integrate în nou createle comitate.

Legea a respectat în mare măsura principiul egalității civile cînd a prescris ca întreaga avere a Universității Săsești trebuie întrebuintată în folosul întregii populații, fără deosebire de religie și limbă, deci nu puteau fi excluși românii și maghiarii.

Norma juridică s-a bazat pe inviolabilitatea proprietății private și a păstrat întreaga avere a Universității Săsești.

A avut în vedere și anumite considerente teritoriale, atunci cînd a stabilit competența lor în alegerea adunării generale a Universității sau în administrarea averii celor Șapte Juzi.

Hotărârile Universității au fost luate de adunarea generală aleasă, dar pentru validarea lor era necesară aprobarea Ministerului de Interne sau a celui al Cultelor și Educației. Universitatea funcționa deci în forma unei enorme fundații culturale, însă sub controlul statului, pe baza dreptului de intervenție, numind și președintele, comitele comitatului Sibiu, acești comiți fiind, de regulă, sași.

Statul maghiar n-a desființat deci Universitatea, ci a restructurat-o și a integrat-o în statul național unitar maghiar. Organizația a rămas în continuare o corporație de mare putere, a cărei datorie a fost sprijinirea vieții culturale și a sistemului școlar săsească. Prin aprobarea legii, „națiunea” săsească de stare s-a desființat, iar sașii au devenit una din naționalitățile moderne ale Ungariei, a cărei coeziune o reprezenta etnia. În această situație, Biserica evanghelică a sașilor a capătat un rol important. Aceasta, la fel ca și celelalte biserici din Ungaria, dispunea de autonomie, era susținută din bugetul de stat și a devenit pilonul cel mai important al identității naționale.

Universitatea Săsească a pierdut cea mai mare parte a averii sale în România interbelică. Reforma agrară din 1921 a fost astfel înfăptuită încât biserica evanghelică săsească, respectiv Universitatea Săsească, a pierdut 55% din avere. În 1937, fundația Universitatea Săsească a fost desființată, iar averea ei împărțită între biserica evanghelică săsească și societatea culturală română *Așezământul Cultural Mihai Viteazul*.

Sistemul privilegiilor săsești ca și autonomia săsească țin, prin urmare, de istorie; în Transilvania însă este o tradiție vie. Studiarea ei ca și învățămintele ei sînt însă, în contextul actual al formării mișcărilor regionale și de autonomie, de revigorare a specificului local în Europa, mai importante ca niciodată.

Traducerea: Szegei Edit

Cristina Gheorghe

Dreptul la inadaptare

Preocupările pentru teoriile și filosofiele relative la ideea de Europa și integrarea europeană m-au dus în diverse etape ale studiului la diferite lecturi. Acestea s-au referit fie la etimologia cuvîntului *Europa*, fie la abordarea sa istorică, fie la cea geografică, fiecare dintre ele oferindu-mi la rîndul său informații care, combinate, mă ajutau să construiesc o parte a întregului. Însă Europa nu e doar etimologie, geografie sau istorie, ci și populație, cu toată diversitatea acesteia, și ar fi fost imposibil să nu existe și o abordare a *europenului* din *perspectivă europeană*, pe aceasta întîlnind-o la un autor care a fost tradus, deși foarte puțin, și în limba română, și anume la Denis de Rougemont. În unele din numeroasele sale articole privind cultura și civilizația europeană, acesta se referă la omul european, la cel care ar fi trebuit să stea la baza

construcției europene concrete. Uimirea a venit însă tocmai de aici. În viziunea lui Rougemont europeanul era *tezaurul* Europei, un om *al contradicției* creatoare, un om *dialectic*, care își pune în permanență întrebări relative la relațiile sale cu divinitatea, cu comunitatea, cu statul, responsabil față de vocația sa în interiorul cetății, era omul în același timp autonom și solidar, liber (dar nu în sens individualist) și implicat, angajat (dar nu în sens totalitar, adică pasiv), un om care are pasiunea ferventă de a fi diferit, dar care acceptă dialogul, chiar pe baze conflictuale, însă fără a încerca să reducă vreunul din termenii conflictului. Rougemont recunoaște că acesta nu e omul de pe stradă, dar că și acesta poate ajunge astfel printr-o educație europeană, care să-l determine să devină și să se simtă european, pentru că uniunea nu poate fi realizată decât de oameni conștienți de faptul că destinul lor depinde de felul în care ei gândesc și acționează, a civismului lor. Supus procesului educațional, în care statul ar avea un rol minor, individul trebuie însă să-și păstreze autonomia, el trebuind doar să devină *liber și responsabil* în același timp.

Nu mi-a fost greu ca, citind, să mă simt europeană de la natură, cu tot freamătul conștientizării acestui fapt. Ținând seama că articolele referitoare la omul european erau scrise în perioada de după cel de-al doilea război mondial, pînă prin anii 1980, și că se scursese deja o perioadă destul de îndelungată în care europeanul de pe stradă nu dădea semne că ar fi ajuns la standardele rougemontiene, nu mi-a fost deloc greu să mă grăbesc să consider teoria drept una elitistă, ba chiar utopică. Tot Rougemont m-a ajutat însă să-mi revin: el oferea, admitea, recunoștea *dreptul la inadaptare*. Într-adevăr, se încerca realizarea unui nou sistem, a unei noi comunități în care oamenii, în majoritatea lor, ar fi fost de dorit să fie într-un anumit fel, și nu e deloc insignifiant ca o comunitate să aibă o majoritate de asemenea indivizi în componența ei, să fie cu adevărat o societate civilă. Dar în noul sistem proiectat individul avea dreptul de a alege cum va fi, avea dreptul de a nu se adapta la sistem, avea dreptul de a fi altfel. Rougemont mi-a arătat un posibil drum, dar mi-a produs un șoc: m-a făcut să mă gândesc că eu nu am dreptul de a nu mă adapta sistemului, precum și la ceea ce înseamnă a fi un inadaptat în sistemul în care trăim. Înseamnă a nu te adapta la regula nepotismului, a corupției, a incompetenței, a imoralității, a lipsei de simț civic, a subînțeleșurilor, a mitei. Iar dacă veți încerca să vă imaginați un asemenea inadaptat, un asemenea rebel *cu cauză*, intrînd într-un birou în care nu ți se răspunde la salut sau ești considerat o persoană nu tocmai normală dacă ceri o informație, într-un magazin în care ești considerat un intrus pentru că ai întrerupt mica bîrfă, la un concurs la care faci mai bine să nu te prezinți dacă nu „cunoști” organizatorii, veți putea adăuga apoi oricîte exemple doriți, putîndu-se, probabil, realiza un dicționar de asemenea situații.

Rougemont recunoaște dreptul de a nu te adapta unei concepții poate prea elitiste despre individ, mie nu mi se recunoaște dreptul de a nu mă adapta josiției, vulgarității civice, morale, sociale, politice, de a-mi crea o identitate care să mă reprezinte cu adevărat. Ceea ce mi se pare însă și mai grav e faptul că foarte puțini vor fi cei care vor spune „nu corespund modelului de om european, va trebui să mă schimb” și foarte mulți cei care vor ridica piatra către ceilalți.

Eu între timp am lăsat, ușor, piatra să cadă.

Paul Drumaru

Scrisori din Transland

Dragul meu Armagedon!

Am aflat din *Adevărul* că te-ai născut și vreau să-ți urez viață lungă, frumoasă, bună și îmbelșugată, o să mă înțelegi tu peste vreo doi- trei ani, când o să intrăm – o să intrați adică, sau și mai bine: o să intre (ei, ceilalți) – când așadar o să se intre în NATO și în UE și o să ne alfabetizeze, adică o să ne pună în rînd și o să dea un șut în Z, de-o să cadă tot alfabetul în nas, acuma însă doresc ca micile mele rîndulețe să te adie ca un vîntișor miresmat, cum de bună seamă că ești și tu, căci abia ai descins pe Pămînt, nu mă îndoiesc că știi încă mai multe despre viața de Acolo decît despre asta de Aici, de la bipezii și patrupezii și maionezii aceștia, căci ești încă în puterea amintirii aceluia Loc, poate o să afli cîndva că au pățit-o și alții, pe unul îl chema Pișulică și fusese înger, pe altul îl cheamă și-acuma Micul Prinț, au pățit-o, zic: s-au născut – Pișulică de pildă venea direct din Rai (dintr-ăla jidovesc, bineînțeles, că doar Ițic îl chema pe Părintele lui, care l-a scris în Carte, în Cartea Raiului, cum altfel!), Prințul avea o planetă și o floare și o capră (capra vecinului!), care nu era capră ci oiță, mieluț și un șarpe care înghițise o pălărie sau invers (dar asta nu-i nimic, azi umblă printre noi destui șerpi cu pălărie, înainte purtau șepci, băscuțe, dar le-au crescut și picioare, umblă, ba și ceea ce le încape lor pe mîna face picioare, de asta s-a născut tot acum și pruncușorul Sov), avea, zic, o planetă, mică, micuță, un asteroid – iar Părintele lui era un Aviator care a dispărut în Marea Repetiție Repetiție Generală, a doua, deci, cum se zicea pe vremea mea, Vizionarea, adică postrepetiția pentru ștabi, în repetiția generală a ceea ce urmează, zice-se, să se petreacă pe cîmpia al cărei nume îl porți, așa că eu îți urez să nu fii acolo, decît cu numele, că asta nu poți s-o eviți, dar tu să nu care cumva să fii acolo, să nu te lași călcat în picioare nici de armile Binelui, nici de găștile Răului, să nu pățești ca Waterloo, care pe deasupra mai era și proprietate privată, așa că bine a făcut belgianul care a dat în judecată statul francez, după două sute de ani, pentru pagubele provocate de corsicanul ăla mic și gras, care-și ținea mîna băgată sub rever, la fel ca Stalin, țarul tuturor sovieticilor, care v-a dus în Siberia, așa cum Hitler v-a dus la gazare și Antonescu la Bug, apropo, știi că și lui Stalin, și lui Hitler le plăceau trandafirii galbeni (culmea e că și mie îmi plac: oi fi avînd gena aia Y, de asasin? nu știu, eu nu omor decît gîndaci de bucătărie, care-n Regat se cheamă Ruși și pe la mine, unde m-am născut eu, le zice Șvabi – cum nu-i puteam stîrpi, m-am uitat într-o enciclopedie și am descoperit că în Africa aceeași specie atinge și cîte 10 cm și e ținută, ea, specia, departe cu ajutorul frunzelor de piretru, acum nu găsesc, dragă, nici măcar piretroide, m-am gîndit să rog pe cineva, vreun atașat cultural de prin Kenya, să-mi aducă un sac cu frunze dintr-astea, dar n-am pe nimenea la Externe, adică am un fost coleg, căruia i-am pierdut însă urma, numărul de telefon îl am, dar mi-e tîrșă să sun, cine știe ce crocodil intră pe fir, așa că-i ucid cu mîinile goale, cineva mi-a recomandat ceva ce se cheamă Regence, oricum, am fost la magazinul

pentru animale și am cerut rejans și mi-au dat o fiolă mititică, cică e pentru gîndacul de Colorado, 1 fiolă la 15 l apă, dar eu s-o diluez în 2 l, într-o sticlă de Cola, la primăvară am să și încerc, administratorul blocului zice că fiu-său a stropit peste tot și de 1/2 an nu mai are gîndaci – nu mi-e rușine să recunosc că eu am, și în telenovele, și în trillere i-am auzit pe sud- și nordamericani vorbind despre bogătașii care n-au nici măcar gîndaci, deci toată lumea are, mai puțin cei avuți, care probabil că se înrudesesc toți între ei, sînt toți kenyoți, de pildă Prim Ministrul Nostru cred că nu are în nici una din casele alea care de fapt nici nu-s ale lui, ci ale bunicii mele Etti Rosner, dar am zis că le are pentru că am citit asta în Raportul Armagedon II sau III, mă rog, nu contează, Părintele tău, care ți-a dat numele știe mai bine, există I, II, III, IV, și ce: Ludovicii cîți au fost? eu m-am oprit la luchenț, căci așa se chemau prin anii șaizeci ai veacului trecut pantofii de damă cu toc-cui: luchenți, nevastă-mea purta dintr-ăștia, 15 cm aveau tocurile, le adusesem eu de la București, atașați la niște pantofi gri, alerga pe tocurile astea de crăpau de invidie colegele ei, ea fiind orășeancă dintr-a n-a generație, mă rog, de cînd există orașe în Moldova de Sud iar ele „niște țărănci” nesărate, umblau ca niște rațe-n cipici, știi tu, Armagedoane, locuiam pe vremea aia cam pe unde stați voi, la Iași, în Tîrgul Cucului, la madam Solomon, care avea un băiat, Buma și o fată, Roza și a plecat la Palestina, de unde ne-a scris – o singură dată – o scrisoare: „...în familia mea care m-a întîmpinat acilea erau 15 buc. industriași” și în casa căreia, naționalizată, desigur, mai locuiau niște rude, duse și ele, apoi, într-o magazie din curte familia Lingurar, el, ea și un copil cu numai vreo șase luni mai în vîrstă decît tine, de ajuns ca să uite de unde venea, și la etaj unul Talpă, care zbiera zilnic apropo de jidani și țigani, pînă ce l-a băgat în spital țiganca fix cu parul cu care voia să-i rupă el șalele, în Tîrgul Cucului deci, în cap de deal, într-o odaie care avea o chiuvetă din care apa curgea direct pe podea și iarna înghețau rufele în balie pînă să termine nevastă-mea cu spălatul și unde era mereu cîte cineva, mulți, în vizită, poeți, securiști deghizați în versificatori ajunși după aceea celebri și limașci, ei da, dîrele lor argintii îmi evocă la maximum vremurile acelea în care beam Cuba Libre și vream să mergem să-l ajutăm pe Fidel și ziceam „una flor para Camillo”, de aia mă apucă azi dracii cînd văd ce succes are cîntecul ăla despre El Comandante Guevarra, culmea e că-i așa de frumos, ei bine, Armagedoane, în josul străzii Brîndușei era o casă mare, o curte mare în care sălășluiau o mulțime de-ai tăi, dimineața, cînd coboram spre tramvai, ieșeau pruncușorii – eu mai fumam pe atunci și pe stradă –: „Dă și mie un chiștoc, să-i trăiască franțuzoaica”, și, ce să fac, le dădeam, poate că mă luau de fraier, dar cum în limba germană fraier înseamnă logodnic și cred că vine de la *frei*, adică liber, nu-mi pare rău...) Aici, scumpete, mă opresc, deoarece n-am dreptul decît la 6000 de bătăi – și, dacă-oi mai fi pe-aci și în martie, am să reiau transmisia atunci...)

Să fii iubit!

Ágoston Hugó

Bucureștiul ca provincie

Nimic nu se substituie experienței descoperirii. Prima mea mare descoperire independentă, încă de pe vremea grădiniței, a fost că deosebirea dintre fete și băieți nu stă numai în codițe. Discrepanța esențială am observat-o la micuța Anneliese și – cum s-a dovedit ulterior, în mod corect – am generalizat-o cât ai zice pește: pe de o parte, privitor la toate fetele, așadar și la acelea care n-aveau pistrii și ochi albaștri dar purtau și ele fustă și recurgeau întru exprimarea sentimentelor fie la plîns, fie la hlizeală, terțul exclus; pe de altă parte și la acele entități „defective-de-sex”, care nu vorbeau pe săsește cu bunicile lor, ci românește sau uigurește. Dincolo de înmugurirea atracției mele față de alteritate și particularitate, acest caz mi s-a înfipt în memorie și pentru că m-a făcut conștient încă de pe vremea cînd eram o mlădiță-n grădina lu' Niță că valoarea (ba mai mult: intensitatea emoției) unei descoperiri nu se reduce prin aceea că au mai dezvelit-o și alții. O descoperire ceva mai tîrzie de-a mea, de exemplu, deși s-ar putea numi mai degrabă invenție poetică, a fost acrostihul. Ulterior am citit, firește, că era de mult cunoscut: nu mi-a fost ciudă. Fie și numai pentru că variantei mele îi conferea o pondere specială circumstanța (azi avem deja un purcoi de tratate despre rolul împlinirii în descoperirile epocale!) că numele iubitei mele de-atunci se compunea din paisprezece, ba de-a dreptul din opt plus șase litere – ab ovo divinum: sonet – și sonet s-a fost scos din el, o poezie din acelea „cu formă fixă, compusă din [...] două catrene urmate de două terțete” din care, cîteva decenii mai încoace, am avut plăcerea de-a citi un veritabil florilegiu iscat de peana eminentului poet și președinte UDMR. (Dar nici una din creațiile sale nu dispune de virtutea de a o scoate la iveală din lectura inițialelor întrunite ale versurilor pe Körteșy(i) Amália.) Trudnica mea strădanie întru căutarea rimelor și numărarea silabelor n-a fost însă deloc norocoasă, căci rudele budapestane cvartiruite la noi i-au descoperit rodul, și-l dădeau din mîna-n mîna rîzînd, recitîndu-l, declamîndu-l, schimbînd între timp priviri complice și dîndu-și coate – iar mie-mi ardeau obrajii de rușine. Dar după aceea trebuie că intervenise ceva, căci chiar de-a doua zi întreaga familie asculta plîngînd și cu inima cît un purice știrile de la Europa Liberă. Eram în octombrie 1956 și vreme de cîteva săptămîni rudele noastre au rămas blocate aici, adică acolo, în Ardeal. Am înșirat toate amănuntele astea tocmai pentru a arăta ce rol important joacă în cazul cîte unei descoperiri circumstanțele, s-ar putea zice legăturile, potrivirile, întrepătrunderile dintr-un context social mai larg.

După cum știm și după cum s-au consemnat toate acestea și despre alții, pe cercetător, acest aventurier al spiritului și-al gustului, necunoscutul îl atrage ca un magnet. Ei bine, așa s-a întîmplat să fie pentru mine, cu mai bine de treizeci de ani în urmă, Bucureștiul. Culturalmente – în sensul larg al cuvîntului – m-a subjugat încă din primul moment. Ritmul vorbirii, modulația și amplitudinea sa, teribila energie verbală, voluptuoasa aplecare spre exprimare și comunicare, ciudata logică asociativă, dar și universul gestic, el însuși, printre „constantele” căruia se înscrie crucea schițată în

mod repetat la trecerea prin dreptul nenumăratelor biserici înșirate din aproape-n aproape – toate acestea, împreună cu altele, umpleau de o bucurie exaltată expedițiile cu scopul de-a face cumpărături sau de a-și îndeplini apetitul estetic ale micii noastre echipe maghiare din București. Au fost o experiență de viață, o trăire-unicat sărmălutele cu mămăliguță, ca și mîncărica de castraveți, băutura acrișoară, din mei fermentat, sau din făină de porumb sau de secară, în orice caz ieftină: braga, dar încă mai acut resimțit a fost felul de-a fi al oamenilor de-aici, caracterul, structura lor atît de diferite de ale transilvănenilor. În primii ani, pur și simplu nu înțelegeam cum se face că Bucureștiul îi cucerea din prima clipă pe aproape toți prietenii mei budapestani veniți în vizită. De-ar fi să locuiți voi aici – le spuneam cu subînțeles și potrivindu-ne din priviri (și un nume infam și niscai polimeri ne cutreierau mințile); dar ei îl adorau cu atît mai mult. Apoi, desigur, cînd dădeau ardelenii să-l vorbească de rău, noi îl apăram cu înverșunare – „eh, ce știți voi!”

Pe măsură ce-mi reînvie în minte toate acestea, îmi dau seama că, de fapt, ceea ce descopeream noi zi de zi nu erau Bucureștii și prazul, locuitorii capitalei și braga – ci el, Caragiale.

Viața noastră, Caragiale

(Erai un mare explorator, un mare descoperitor, bătrîne!) Totul decurgea din modul său specific de a privi lucrurile. Și acest mod special de-a vedea și-o fi avut originea în faptul că-și asuma ascendența grecească, îi plăceau comoditatea vieții burgheze și berea și că avea un enorm spirit de observație și un umor fantastic. Îmi pot imagina ce bucurie l-ar cuprinde azi, citind la gazetă că compatrioții, ei bine, unii din ei, le dau noilor lor născuți nume precum Binladen sau Armagedon sau Sovinfest.

Și de vreme ce zborul liber al scrisului a luat așa o direcție, în neconformitate cu intenția mea originală, n-am să scriu acum despre cum l-am descoperit eu pe Caragiale în lumea asta nouă a mea și lumea asta în opera lui Caragiale, aș cuvînta, așadar, nu despre Caragiale ca trecut și nici măcar despre actualitatea sa trîmbitată în acest an dedicat lui, ci aș risca o ficțiune în legătură cu el. Ideea mi-a dat-o un ales al poporului, care, pe la mijlocul lui ianuarie, la Botoșani, a declarat că dacă Eminescu ar fi în viață acum ar fi membru al Partidului România Mare. Poate că asta i-a făcut pe mulți să zîmbească, în orice caz nici o opinie contrară nu s-a făcut auzită. Sigur, totul e ca o caricatură teribil de proastă, mai rău e însă faptul că politicianul, care vorbea pro domo, vezi bine, ajunsese la această concluzie drastică urmînd firul unei gîndiri deloc lipsite de logică. Iar eu chiar îi dau crezare. Deși ar fi nițel cam ciudat ca Vadim, nu-i așa, să fie șeful singularului geniu poetic național pe linie de partid, dar asta-i deja altă gîscă. Dar însă Caragiale? Ei bine, am convingerea că el n-ar fi membrul nici unuia din partide. În schimb, le-ar încondeia pe toate. Le-ar încondeia? Bine, dar treaba asta-i deja gata făcută! N-avem decît să-i citim piesele, O scrisoare pierdută!

Nu pot evita însă nici marea întrebare finală: cum s-ar raporta Nenea Iancu la problema regionalizării? Să nu ne pierdem cu firea! „Grecoteiul” adora Transilvania, la Sibiu, la Hermannstadt i-ar fi plăcut lui să se așeze. În 1904, deci cu numai un an înainte de a se fi mutat la Berlin (chit că nu știa nemțește), scria despre Cluj: „acolo m-aș simți în sfîrșit ajuns la liman ocrotitor, acolo m-aș vindeca în liniște de atîtea și-

atâtea ofense, mîhniri și amărăciuni...” Așadar, nu numai că simpatiza cu ideea „transilvană”, dar voia de-a dreptul să-și petreacă acolo ultimii ani de viață, tocmai întrucît Ardealul e altfel – e altă ceva. În același timp însă, am putea sconta liniștiți pe faptul că ar lua peste picior inițiativa noastră, să ne amintim doar de cazul zguduitor și plin de învățăminte al Republicii de la Ploiești! Dar punîndu-le pe toate cap la cap cred că părintele lui Mitică și Cațavencu, al lui Lache și Mache, al lui Conu Leonida și al lui Domnișorul Goe s-ar ralia totuși Memorandumului. Dacă Eminescu s-ar înscrie în Partidul România Mare.

Traducerea: Paul Drumaru

Gheorghe Săsărman

Federalism și regionalizare

Recentul *Memorandum către Parlament pentru construcția regională a României* a stîrnit reacții care, prin tonul și argumentația lor, ridică întrebarea dacă și în ce măsură se poate discuta cu calm și la obiect asupra unor teme delicate. Fără îndoială că, venind în atingere cu date fundamentale, de resortul constituției, o discuție în jurul structurii administrativ-teritoriale a unui stat se înscrie tocmai într-o asemenea categorie. În principiu, inițiativa în materie de drept constituțional revine organelor legislative, ca și partidelor politice reprezentate în parlament. Ceea ce însă nu constituie un temei pentru a refuza societății civile și, în ultimă instanță, cetățeanului, dreptul la opinie, libertatea de a formula propuneri în orice domeniu de interes public.

Reacția la *Memorandum* dovedește, pe de o parte, că a fost atins un punct nevralgic și, pe de altă parte, că societatea civilă românească nu pare pregătită să abordeze cu rigoare și probitate asemenea teme. În fond, este vorba aici de câteva aspecte esențiale, pentru a căror lămurire se poate recurge și la exemplul altor țări. În primul rînd, de relația dintre descentralizarea administrativă și unitatea statală. În al doilea rînd, de măsura în care o evoluție în sensul descentralizării poate contribui la soluționarea unor probleme actuale. În al treilea rînd, de riscurile reale sau imaginare ale unei asemenea evoluții. O discuție civilizată s-ar cuveni să confrunte fără patimă argumente pro și contra, să cîntărească foloasele și ponoasele, să evite etichetările jignitoare.

Faptul că țări ca Statele Unite, Canada, Germania, Elveția, Austria, Italia, Spania ș.a. au o organizare de tip federal sau regional este de natură să infirme categoric temerea cum că adoptarea unei asemenea structuri administrative ar duce la știrbirea unității statului. Destrămarea Iugoslaviei sau a Uniunii Sovietice nu s-a datorat nicidecum federalismului ci, printre altele, tocmai nesocotirii preceptelor lui de bază. De altfel, trebuie spus că regionalizarea nu este o fatalitate, o năpastă căzută peste noapte din cer, și nici un dictat impus de cine știe ce forțe oculte, ci un proces prin excelență democratic, modelat prin acte juridice la a căror formulare în deplină concordanță cu interesele naționale cele mai largi sînt chemate să contribuie toate formațiunile politice, inclusiv inițiativele cetățenești. A eticheta din capul locului o astfel de inițiativă drept încercare de scindare a statului vădește lipsa fie a capacității, fie a dorinței de a ajunge la miezul chestiunii abordate.

Federalismul și regionalizarea n-au luat nicăieri naștere dintr-un capriciu al vreunui politician buclucaș, ci ca urmare a unor realități istorice constituite, precum și pentru a rezolva conflicte născute sau accentuate prin excesiva centralizare a administrației, pentru a combate birocrăția și corupția, pentru a reduce distanța dintre factorii de decizie și cei ale căror interese îndreptățite se cer a fi corect înțelese și corespunzător tratate. Or dacă unitatea națiunii române și temeiurile ei stau mai presus de orice îndoială, nu-i mai puțin adevărat că există particularități regionale, decurgînd cît se poate de firesc din contextul unei evoluții istorice diferențiate. Ce altceva sînt oltenii, bănățenii, moldovenii, ardelenii, muntenii, maramureșenii, dobrogenii, bucovinenii, decît tot atîtea familii regionale ale aceluiași popor, formate în condiții geografice, istorice, social-culturale și politice specifice, cu trăsături distincte, ușor de recunoscut în grai, obiceiuri, tradiții, folclor, mentalitate, credințe. Aspirația dreaptă la unire a românilor din toate provinciile istorice, împlinită cu atîtea jertfe și în ciuda atîtor vicisitudini, nu este prin nimic contrazisă de năzuința nu mai puțin întemeiată spre păstrarea unei identități zonale. Organizați într-o structură regională, nici moldovenii și nici ardelenii n-ar ajunge să fie mai puțin români, după cum nici bavarezii și nici prusacii nu-s mai puțin germani doar în virtutea faptului că trăiesc în landuri diferite ale aceluiași stat federal.

Și nu e vorba numai despre români. O cauză a diferențierii regionale constă și în aceea că, în diferitele provincii ale țării, populația românească a conviețuit vreme îndelungată cu alte etnii – și anume, cu altele în Ardeal decît în Dobrogea, cu altele în Banat decît în Moldova. Structura etnică regională este foarte diferită, și chiar în cadrul acelorași grupuri etnice există deosebiri deloc neglijabile de la o zonă la alta. Să nu uităm apoi că, de-a lungul timpurilor, aceste grupuri n-au rămas izolate între ele, destule familii schimbîndu-și naționalitatea sau încheind căsătorii mixte. Mult discutata identitate transetnică nu este doar un simplu deziderat, ea are o existență concretă, chiar dacă mai mult sub forma unor cazuri singulare, deocamdată. Este însă de înțeles că, în pofida unor posibile animozități, cum se mai ivesc între vecini, tot ardelenii vor arăta la o adică mai multă înțelegere pentru doleanțele secuilor, să zicem, decît dobrogenii, care se vor arăta în schimb mai receptivi la frămîntările minoritarilor turci sau tătari. Pe lîngă cadrul legislativ de reglementare pe plan național, în conformitate cu normele europene, a statutului minorităților etnice, un rol esențial revine transunerii lui consecvente în viață, atitudinii autorităților, a populației și a presei locale, structurilor informale, conștiinței civice, climatului de toleranță și altor factori imponderabili, pe care transferul judicios de competențe la nivel regional nu poate decît să-i stimuleze. În același timp, e de subliniat că regionalizarea în sine nu reprezintă nicidecum o garanție pentru diminuarea birocrăției, stîrpirea corupției, consolidarea spiritului civic sau reducerea tensiunilor interetnice. Dimpotrivă, ea nu poate fi decît corolarul firesc al unei evoluții pozitive pe toate aceste coordonate.

Cei ce resping orice discuție constructivă pe tema regionalizării pornesc bineînțeles de la supoziția că îndărătul unor asemenea inițiative s-ar ascunde tendințe separatiste, că pretinsa autonomie locală ar servi drept paravan pentru un atentat la integritatea teritorială a țării, la suveranitatea ei națională. Faptul că inițiativa pornește tocmai din Ardeal și că, judecînd după nume, majoritatea semnatarilor *Memorandumului* par a fi de naționalitate maghiară nu face decît să alimenteze asemenea suspiciuni, întărindu-i

pe unii chiar în bănuiala că aici e amestecat demonul iredentismului, că intelectualii români care și-au pus semnătura pe acest document ar fi niște bieți naivi, dacă nu chiar renegați. Dar cine să înțeleagă mai bine păsurile minoritarilor maghiari, decât românii ardeleni, cu experiența lor istorică? În ce mă privește, sînt departe de a ignora existența unor cercuri care continuă să conteste cu virulență Tratatul de pace de la Trianon, și care ar putea să se folosească de ocazie pentru a agita din nou spiritele. Cred însă că, în anumite privințe, atitudinea oficială românească față de istoria mai veche și mai nouă a Transilvaniei nu este tocmai potrivită să ajute la tămăduirea rănilor trecutului, să contribuie la o mai bună înțelegere între ardelenii români și maghiari, la identificarea sinceră și deplină a acestora din urmă cu calitatea de cetățeni ai României, cu prezentul și viitorul țării – ipostaze ce ar constitui, după opinia mea, tot atîtea șanse autentice de a zădărnici pentru totdeauna orice uneltiri iredentiste.

Mă refer aici la faptul binecunoscut, dar trecut de multe ori sub tăcere, minimalizat sau tratat unilateral, că timp de sute de ani Transilvania a fost o parte integrantă a spațiului istoric, cultural și politic ungar, tot așa cum de altfel zone importante ale acestui teritoriu au constituit vatra de civilizație materială și spirituală a unor comunități de naționalitate germană. Las la o parte chestiunea, desigur importantă, a continuității populației românești, precum și aceea a discriminării la care a fost supusă sub dominația maghiară, motiv pentru care aria de manifestare a geniului ei creator a fost multă vreme silită să se limiteze, de regulă, la universul rural. Ca fiu, ce-i drept născut în refugiu și mai recent chiar pribegit, dar nedezmîțit al Ardealului – și cu riscul de a stîrni iritarea celor ce se socotesc a fi unicii depozitari ai sentimentelor patriotice – mă întreb totuși cum se poate aștepta din partea maghiarilor ardeleni să se simtă la ei acasă în patria română, cîtă vreme strămoșii lor sînt tratați cu predilecție în chip nediferențiat, drept venetici și asupritori, cîtă vreme contribuția incontestabilă a atîtor generații la înflorirea civilizației și a culturii pe meleagurile transilvane nu-și găsește și de partea românească recunoașterea onestă, precum și o reflectare adecvată în toate manifestările existenței sociale. De ce să ne mai mire atunci exagerările cu semn schimbat din interpretările maghiare ale frămîntatei istorii a Ardealului, sau că unii caută la Budapesta înțelegerea de care ar fi normal să beneficieze la București? Nu cumva tocmai lipsa de flexibilitate, de receptivitate față de cerințe îndreptățite, este cea care ar putea periclită stabilitatea țării, punînd în mișcare spirala exceselor naționaliste de ambele părți? Oare chiar nu sîntem în stare să tragem învățăminte din trista experiență iugoslavă?

Fără a prezenta acuitatea și nici dramatismul raporturilor știute cu etnia maghiară, o situație oarecum asemănătoare se regăsește și în privința atitudinii referitoare la contribuția istorică a sașilor și a șvabilor la dezvoltarea Transilvaniei și a Banatului – cu atît mai de neînțeles, cu cît aici nu-i vorba de nici un fel de dispute. Faptul mai mult decît regretabil că, prin exodul urmașilor de astăzi ai coloniștilor germani, o înfloritoare viețuire de peste opt secole a ajuns acum pe cale să apună, nu scuză deloc modul schematic, lacunar și nu o dată deformat al oglindirii roadelor – s-ar putea spune al vestigiilor – acestei remarcabile existențe. În vreme ce, acordîndu-i atenția și ponderea cuvenită, abia că s-ar ajunge la o reflectare mai echilibrată, pe potriva realității, a rolului fiecărui grup etnic în evoluția istorică a provinciilor de peste Carpați. Și, pe de altă parte, s-ar fructifica astfel o șansă excelentă de intensificare a relațiilor de o

evidentă însemnătate cu Germania, șansă a cărei neglijare ar fi, în actualul context european, de neiertat.

M-am oprit mai pe larg, din motive lesne de înțeles, asupra unor aspecte specific ardelenesti ale temei abordate, dar sînt sigur că ea are legătură și cu alte zone fierbinți ale peisajului politic de astăzi. De pildă, e de presupus că regionalizarea ar putea înlesni și o eventuală redefinire viitoare a raporturilor nu mai puțin delicate ale României cu Republica Moldova. Dar cine să spună cu certitudine dacă, într-adevăr, dezbaterea asupra regionalizării a fost pornită prea devreme, sau dacă, dimpotrivă, a sosit momentul ca societatea românească să fie confruntată deschis cu această problematică dificilă? Oricum, duhul a scăpat din clondir și ar fi o naivitate să ne prefacem acum că nici nu există. Cine crede cu fermitate în dreptatea propriei cauze n-are de ce să evite dialogul: după decenii de închistare în dogme și tabu-uri, cred că e cazul să ne deprindem cu o lume în care coexistă mai multe adevăruri.

München, martie 2002

Molnár Gusztáv

„Națiunea” și „țara”

M-a încercat de multe ori gîndul că acei aproape cincisprezece ani pe care i-am petrecut în Ungaria au fost timp pierdut și că decizia pe care am luat-o în 1987, la București, excedat de șicanele Securității, de a mă muta cu familie cu tot în Ungaria a fost, cel puțin în ceea ce mă privește pe mine, personal, o eroare. Așa și este, de bună seamă. Dar într-un mod bizar, tocmai în vremea din urmă, de cînd ca redactor al *Provinciei* clujene experimentez o formă specifică a reîntoarcerii, am înțeles că această amară școală din țara-mamă a avut totuși foloasele sale. Am învățat că pentru majoritatea locuitorilor acestei țări ea nu e „patria-mumă” a „națiunii maghiare” ci pur și simplu o țară, ai cărei locuitori sînt – în marea lor majoritate – maghiari și dacă se-ntîmplă să aparțină de vreo minoritate – atunci sînt și *maghiari*. Dar nu pentru că așa i-ar declara cineva ci pentru că așa se simt ei. În Ungaria, dacă un cetățean maghiar de origine germană, slovacă, evreiască sau română se simte lezat în demnitatea sa de minoritar, atunci, firește, va reacționa pe măsură. Dacă însă cineva i-ar contesta maghiaritatea, identitatea sa ungurească, ei bine, l-ar pune la punct cu aceeași intensitate și îndreptățire. Această dublă identitate resimțită azi deja ca firească e semnul înaltului grad de integrare internă, constituită de-a lungul unui veac și jumătate, a statului și națiunii moderne ungare.¹

În țara ce poartă numele ungarilor asta e ordinea istoricește constituită a lucrurilor și în ordinea asta nu încap acei unguri rămași acum optzeci de ani în afara procesului de edificare a națiunii, dar care simt că au și ei ceva în comun cu Ungaria, că ea este și a lor, dat fiind că ei n-au o țară pe care s-o simtă ca atare, de care să aparțină din tot sufletul și

cu toată inima. Evident că această problemă nu poate fi pe înțelesul celor ce, în consonanță cu evoluția socială din epoca modernă, consideră Ungaria patria cetățenilor maghiari.

Că există oameni care gîndesc astfel – ajuns la Budapesta am observat curînd, dar n-am acordat prea mare importanță acestui lucru, convins fiind că ei reprezintă o minoritate infimă. Acuma știu deja că ei sînt majoritatea, deși această majoritate e mai degrabă tăcută, nu se organizează în trendul doctrinelor ci pur și simplu există. Această majoritate știe, mai exact indivizii care o compun știu – chiar dacă-i fac adesea români – că și maghiarii din Transilvania sînt unguri, totuși necesitatea de a se delimita de ei clar și fără echivoc funcționează într-înșii cu o forță elementară. Nu pentru că s-ar fi dezis cu josnicie de ei ci din motive mult mai prozaice. Ei nu percep națiunea ca pe o „realitate istorică vie” nici în interiorul hotarelor, pentru ei „națiunea” maghiară fiind comunitatea, mai exact mulțimea cetățenilor născuți în Ungaria și care trăiesc acolo, care se percepe pe sine ca pe o comunitate doar în delimitarea sa de mulțimea celor de alte cetățenii. În plus, conținutul acestei delimitări e cu totul altul spre răsărit decît în direcția apusului.

În schimb, cei care gîndesc în termenii unei virtuale „națiuni istorice”, care sînt de părere că întreaga maghiarime din bazinul carpatic e un singur organism viu sînt, de asemenea, în stare să se comporte ca o comunitate doar delimitîndu-se de cineva, de „popoarele vecine care și i-au însușit pe nedrept și-i oprimă pe maghiari” și de cei cu „inima înstrăinată” trăitori în Ungaria, care dau înțietate continuității modernității față de continuitatea istorică. Diversele doctrine sau textele ideologice cu aparență de doctrină nu fac decît să furnizeze cadrul a ceva despre care nu se știe cu exactitate ce este în realitate, dar se poate afirma cu deplină siguranță că aceia ce pot fi într-acest chip apelați constituie minoritatea clară, „vizibilă” a electoratului ungar și reprezintă o majoritate doar în cadrul „fragmentelor naționale” maghiare înscrise în 1920 pe o altă traiectorie, deși există și aici o diferență sesizabilă între entitățile răsăritene (din Ucraina, România, Serbia) și cele apusene (din Croația, Slovenia, Austria și Slovacia).

Cu acestea am și ajuns la miza reală a alegerilor de acum din Ungaria: dincolo și dincoace de toate celelalte, chiar și de aparent atît de importantul joc al puterii, e vorba aici de confruntarea dintre „națiune” și „țară”, din care – cu destul de mare probabilitate – „țara” va ieși victorioasă. Pe baza ultimelor sondaje de opinie se pare că șansele FIDESZ-ului, care se prezintă în numele „națiunii”, sînt mai mari, dar nu e exclus ca victoria să revină încă de pe acum coaliției dintre socialiști și liber-democrați, care face apel la „țară”. FIDESZ a perceput primejdia și, din februarie încoace, încearcă din răsputeri – căutînd să intre în grațiile „țării” – să-și modifice tematica electorală. Dar nu e deloc sigur că va izbuti.

Societatea e un organism aparte, îi poți vîrî multe pe gît, adeseori reacționează aiurea, conform propriei sale logici impenetrabile, dar cîteodată, rareori, pare a percepe, a pricepe ceva, reacționînd apoi în consecință, independent de ce i se spune sau i se urlă chiar. Atunci nu mai au efect asupra sa nici un argument și nici o rugăminte, nu „înțelege” că, în favoarea menținerii propriei sănătăți, a avut nevoie de acea intervenție chirurgicală pe care o cunoaștem sub denumirea de „pachetul Bokros”²² sau că toată „reintegrarea națională” n-a fost decît o glumiță, nu trebuie luată în serios, căci cei ce-au pus mîna pe putere prevalîndu-se de alteritate și de spiritul noului au totuși nevoie și ei de un simulacru de ideologie.

La prima vedere, pare că prin victoria – posibilă – a „țării”, „bazinul carpatic” va deveni o zonă calamitată. Nu încapе îndoială că într-o asemenea eventualitate sănătatea publică sau fie și problema romilor din Ungaria vor fi mai importante decît chestiunea maghiarilor de peste hotare, care se va transforma, dintr-o problemă politică de primă mărime, într-una de buget, cuantificabilă prin raportare la un anume procent, nu prea însemnat, din banii contribuabilului ungar. Integrarea corespunzătoare în NATO (care pînă în prezent nu s-a finalizat) și mai ales calitatea de membru UE vor constitui „probleme” de un ordin de mărime incomparabil mai mare decît menținerea la ordinea zilei a problemei „maghiare”. Se va accelera și va deveni definitivă, adică ireversibilă, integrarea occidentală a „țării” și odată cu asta îndepărtarea, parte inevitabilă, parte chiar cu ardoare dorită, de vecinii din est și sud-est.

Cu toate acestea consecințele previzibile nu vor avea același impact asupra diverselor comunități maghiare. Maghiarii din Croația și Slovenia nu vor sesiza nici o schimbare de fond, căci în cazul lor nici legea statutului n-a adus, respectiv n-a promis schimbări fundamentale. Ungurii din Slovacia – exceptîndu-i pe cei cîtiva politicieni dedicați ideii „reintegrării naționale din bazinul carpatic” – vor trece rapid peste toate acestea, dat fiind că alegerile din toamnă și următorii doi ani implică – și pentru maghiarii de acolo – probleme mult mai importante. Miza este integrarea în NATO și în UE a Slovaciei, care are serioase șanse de reușită, dar care poate fi și ratată. Tocmai de aceea maghiarii de acolo pun acum pe primul plan integrarea vest-europeană și e de sperat că vor încerca să profite de răgazul de pînă în 2004 pentru a se pregăti – profesional, politic și nu în ultimul rînd cultural – în vederea promovării intereselor lor specifice în cadrul instituțional și juridic al Uniunii Europene.

În Ucraina Subcarpatică consecințele vor fi într-adevăr catastrofale căci situația de acolo e deja și acum catastrofală. Maghiarii de acolo au cea mai mare nevoie de ajutor și nu numai de unul simbolic, ci de unul material, cît se poate de concret din partea statului maghiar, tocmai de aceea guvernul „țării” va trebui să țină neapărat seama ca, lipsind legea statului de dimensiunea sa simbolică, să mențină în ceea ce privește țările rămase în afara Uniunii Europene facilitățile de natură materială pe care le asigură.

Efectul duelului budapestan al „națiunii” și „țării” va fi resimțit însă fără îndoială cu cea mai mare intensitate în Transilvania și în Voivodina strîns legată de ea prin intermediul Banatului. Populația maghiară a acestor două ținuturi central-europene, dar alipite în 1920 Europei de Sud-Est, e în momentul de față adeptă entuziastă a legii statutului, căci vede în el cel dintîi antidot cu adevărat eficient al subordonării sale naționale resimțite pe parcursul a optzeci de ani. Pare însă că nimeni sau foarte puțini se simt deranjați de faptul că prin aceasta maghiarii din Ardeal și din Voivodina intră de două ori pe linie moartă: pe de o parte, identificîndu-se cu una din orientările din Ungaria scindată din punct de vedere politic pică din lac în puț, cu alte cuvinte, schimbă un fel de subordonare cu un alt fel de subordonare, mult mai eficientă, căci benevol acceptată. Pe de altă parte, ca „rezerviști” ai ideii naționale maghiare transfrontaliere se sustrag acelei edificări regionale posibile doar pe baze transetnice care în Voivodina a luat deja și formă instituțională și a intrat în faza sa decisivă, iar în Transilvania e pe cale de a se transforma din alternativă teoretică în alternativă politică.

După șocul provocat de previzibila replică budapestană a „țării”, ungerii din Transilvania și Voivodina se vor scinda după toate probabilitățile în două partide: o parte – mai mică – se va alinia cu îndârjire partidelor „naționale” al căror ton va deveni încă și mai radical în opoziție, cealaltă – mai mare – se va trezi la o răscruce: să continue politica tipic minoritară, care nu-și asumă răspunderea unor opțiuni fundamentale, de permanent „factor progubernamental” și să încerce prin intermediul partenerilor bucureșteni, respectiv belgrădeni să-și promoveze interesele sau, îmbrățișînd cu hotărîre cauza autonomiei ardeleni, respectiv din Voivodina, să încerce să-și creeze în fine o „țară proprie” pe care să și-o poată asuma din toată inima. În cazul din urmă își va afla fără îndoială aliați printre acei români ardeleni și sîrbi din Voivodina pentru care crearea sau re-crearea unei patrii regionale, ca parte a unei patrii mai mari, prezintă de asemenea o importanță primordială.

Crearea patrii regionale se sprijină pe doi piloni. În primul rînd pe cooperarea funcțională, bazată pe încredere reciprocă, a elitelor, care, scoțîndu-se din mrejele ideii și politiciii „naționale” tradiționale pe meleagurile noastre, reprezintă ordinea de valori și politica veritabil civice, adică ale regionalismului transetnic. Celălalt pilon, nu mai puțin important, al acestei strategii constă în reprezentarea decisivă a intereselor economice ale celor două regiuni, ceea ce poate asigura, în spațiul competiției diverselor partide, preponderența în ambele regiuni a politiciii sprijinite de elitele cooperante.

În această nouă situație nu se va mai putea menține, firește, politica de pînă acum, caracterizată printr-un înalt grad de inconsecvență, care a încercat să reprezinte cauza regionalismului și în cadrul regiunii cauza parteneriatului interetnic ca pe un pandant al FIDESZ-ului. Proba autonomiei, în privința maghiarilor, e în primul rînd autonomia față de Budapesta. Aceasta nu se traduce prin confruntare ca scop în sine, căci și legea statutului are două dimensiuni, cea economică și cea culturală, care – pentru maghiarii țărilor rămase pe o durată nedefinită în afara Uniunii Europene – înseamnă un sprijin vital sau în orice caz deloc neglijabil și care tocmai de aceea poate fi acceptat fără nici o reținere. Nu e însă nici o nevoie de sprijinirea acelei strategii politice care nu vede în raportul juridic – definit de legea statutului – dintre statul ungar și maghiarii de peste hotare o recuzită tehnică necesară continuării legale a furnizării de facilități, ci o trambulină a reintegrării naționale atotcuprinzătoare.

Se poate nutri doar speranța că un guvern socialist-liber-democrat, învățînd din eroarea FIDESZ-ului, se va mișca cu mai multă prudență pe terenul ardelean și voivodinean și în disputele interne dintre regionalisții și centralisții români și sîrbi nu va susține în mod unilateral Bucureștiul și Belgradul și pe reprezentanții maghiari ai „permanenței” progubernamentale. N-ar fi fi nici oportun, nici decent, dacă nu de alta, atunci pentru că strategia partidelor de centru-stînga – din păcate destul de șovăielnic și timid expusă în public – țintind crearea autoguvernărilor regionale alese prin vot direct oferă, ca pe tavă, posibilitatea deloc exploatată pînă acum de a susține, în opoziție cu strategia „carpatică” așezată pe baze naționale și conducînd la confruntări ireale și astfel lipsite de noimă a FIDESZ-ului, introducerea și în țările învecinate Ungariei a autoguvernărilor regionale alese prin vot direct și dispunînd de competențe puternice.

Susținerea strategiei regionale „transfrontaliere” îi va confrunta fără îndoială cu centralisții din București și Belgrad, dar pe fâgașul unor opțiuni relevante de-acum și

în cadrul Uniunii Europene. Acesta ar fi un pas înainte mult mai important și veritabil, decât iluzia vană că guvernele de la București și de la Belgrad vor rezolva pînă la urmă problemele ardelenilor și voivodinenilor. Iar dacă Budapesta nu se va arăta destul de activă și aptă de inițiative în această problemă va apărea pe scena politicii vecinătăților un actor nou și autonom: Ungaria Răsăriteană. Geopolitica proceselor de lungă durată indică la urma urmei că zona de la est de Tisa s-a simțit întotdeauna mai organic legată de Transilvania și Voivodina decât de Ungaria de Apus sau, dacă doriți, de Pannonia. În felul acesta poate că se va petrece într-adevăr în bazinul carpatic sau cel puțin în partea sa răsăriteană un fel de *reintegrare postmodernă*, aidoma celei la care se referă britanica Brigid Fowler în remarcabilul ei studiu dedicat legii statutului³. Aceasta însă nu va fi o comunitate națională care să transgreseze frontierele statale, ci – dezmințind concepțiile și ambițiile politice mai degrabă premoderne ale „partidei naționale” maghiare – o structură regională a unor comunități teritoriale. Dizlocînd din direcția unei teritorialități de tip nou unitatea exclusivă a națiunii și teritoriului, această structură postmodernă nu se va integra în „Europa națiunilor”, ci (făcînd o evaluare lucidă a situației geopolitice a teritoriilor în cauză în raport cu zona centrală a UE) se va cupla la o Europă a „țărilor” și „regiunilor”.

29 martie 2002

Note:

1. v. Molnár G.: „A belső és a külső integrációról” (Despre integrarea internă și integrarea externă), în *Autonómia és integráció*, Budapest, 1993, 5-17.

2. Datorită drasticelor măsuri de austeritate instituite în primăvara anului 1995 prin pachetul de legi purtînd numele ministrului de finanțe al guvernului socialist-liber-democrat, Ungaria a evitat falimentul financiar ce părea iminent.

3. v. Brigid Fowler: *Fuzzing citizenship, nationalising political space: A framework for interpreting the Hungarian 'status law' as a new form of kin-state policy in Central and Eastern Europe*. Working Paper 40/42. First published in 2002 by the ESRC „One Europe or Several?” Programme, Sussex European Institute.

Traducerea: Paul Drumaru

Traian Ștef

Descentralizare prin reducere la absurd

În România se vorbește foarte mult despre descentralizare. Toate guvernele o proclamă, dar pînă în acest moment ea nu apare decât ca o mistificare. Se întîmplă cu descentralizarea ceea ce s-a întîmplat și cu privatizarea. De la a nu ne vinde țara, s-a

dat pe grabă, s-au falimentat fabrici cu bună știință de către manageri versați, au apărut eșecuri parcă orchestrate pentru a ne arăta că mai bine era înainte, corupție, mitinguri, greve, blocări de drumuri. Era normal ca muncitorii să nu aibă cultura economică la zi, dar politicienii au indus ideea că vindem lucruri foarte valoroase pe nimic și măsurau cu privirea clădirile, în timp ce cumpărătorii prezumtivi puneau preț pe viabilitatea afacerii. Nu s-a vîndut la timp, iar cînd am vîndut am făcut-o cu nostalgia păguboasă că am dat pe degeaba averea națională. Tot așa și cu descentralizarea. A nu ne vinde țara are corespondent în stafia federalizării, iar a lăsa din buget pentru instituțiile locale pare a provoca un dezastru național. Asigurările de sănătate sînt un exemplu concludent. Deși casele de asigurări ar trebui să funcționeze ca niște bănci, banii ajung tot în pălăria guvernului, care distribuie sumele, iar sistemul local de sănătate se organizează după tot felul de idei „reformatoare” cu care vin miniștrii. În învățămînt, pe lîngă faptul că elevii suportă experimente bulversante și fără nici o coerență (mai puțin reforma încercată de Andrei Marga), banii îi dau primăriile, dar înființarea sau desființarea unei clase sau catedre o hotărăște Ministerul. Fără descentralizarea financiară și o reconstrucție a instituțiilor, descentralizarea este formală, după principiul reducerii la absurd, urmărindu-se mai degrabă reflexele negative decît reușitele. Ultimele exemple sînt din domeniul teatrului.

Municipiile din Transilvania și Banat au teatre (Timișoara, Arad, Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Cluj, Turda, Tîrgu-Mureș, Sfîntu Gheorghe, Brașov). Cele mai multe sînt finanțate de comunitățile locale (consiliile județene), cu excepția teatrelor naționale de la Timișoara, Cluj și Tîrgu-Mureș. În general, instituțiile culturale din România sînt clasificate, li se acordă un anumit rang, fiind considerate de interes local, județean și național. De acest statut se ținea seama și în finanțare și salarizare, iar instituțiile „de interes național” aveau și mai au drept ordonator principal de credite Ministerul Culturii. Erau cu totul în subordinea acestuia, de fapt. În ultima vreme, Ministerul Culturii și Cultelor încearcă să scape de instituțiile „naționale” și să le distribuie consiliilor locale. Această hotărîre a fost luată, însă, după votarea bugetelor consiliilor județene și ale primăriilor și fără a se preciza cine va fi viitorul patron. S-a ajuns, astfel, la proteste radicale ale actorilor, pînă la greva foamei împotriva „descentralizării”. Ministerul, în al cărui buget figurau, prin legea bugetului, banii pentru teatrele naționale, se lepăda de acestea și le arunca peste gard. A identifica protestele împotriva acestui fel (de la a face felul) al descentralizării cu negarea descentralizării înseși e floare la ureche. Problema nu e legată atît de opinia actorilor în legătură cu descentralizarea, cît de curentul pe care-l generează mediatizarea protestelor acestora și manipularea lor. În altă ordine de idei, se pare că în România capitalismul a fost coborît din pod prima oară în cultură. Guvernanții apostrofează mereu oamenii de cultură (și profesorii, și medicii) că nu sînt „direct productivi” și le reamintesc mereu cît li „se dă”, dar nu se gîndesc o clipă cît dau aceștia și cu cîtă gratuitate.

Același scenariu al „descentralizării” se întîmplă acum și cu centralele termice. În plus, aici se protestează, mai mult împotriva anulării unor privilegii ale regiilor în situația trecerii la comunitățile locale, unde poți fi mai ușor tras de mîncă și unde drumul de la cauză la efect este mai scurt. Oricum, această „punere în brațe” practcată prin vocea domnului Cozmâncă este încă una dintre farsele care ni se joacă.

Marginalizarea Transilvaniei

Nu au fost mediatizate cît s-ar fi cuvenit demersurile deputatului liberal Cornel Popa privind autostrada care să traverseze Transilvania. În iunie 2001, s-au întîlnit la Oradea parlamentari de la toate formațiunile politice din Bihor, Cluj, Maramureș, Satu Mare, Sălaj, Mureș, care au semnat *Declarația de la Oradea*, o declarație politică în termeni destul de categorici, care viza construcția unei autostrăzi Borș–București care să traverseze Transilvania. Efectul a fost includerea între prioritățile rutiere, prin Legea nr.1 din 2002, și a unui prim tronson Borș–Oradea–Cluj. Se pare, însă, că Guvernul a uitat deja de această lege, ceea ce l-a făcut pe deputatul bihorean să-i reamintească printr-o interpelare, din care citez cîteva fragmente: „Guvernul, prin Ministerul de resort (Ministerul Lucrărilor Publice, Transporturilor și Locuinței) face o aplicare trunchiată a dispozițiilor legale în vigoare în prezent, prin demararea lucrărilor de construcție numai pe tronsoanele Nădlac–Deva–Sibiu și București–Brașov. De altfel, pe pagina electronică a Ministerului, segmentul de autostradă Borș–Oradea–Cluj–Napoca nici nu figurează în planul expus, deși în Legea nr.1 din 2002 este menționat cu același grad de prioritate ca și cele două tronsoane arătate mai sus. Avînd în vedere că se vizează începerea lucrărilor și pentru autostrada București–Constanța, percepția cetățenilor din Ardeal este aceea că destinația autostrăzilor este pentru parcurile de vile de pe litoral și din zona Sinaia–Brașov. Aceste zone beneficiază deja de o infrastructură necesară și suficientă actualului trafic, pe cînd Ardealul se confruntă cu drumuri de calitate necorespunzătoare – acest lucru fiind de notorietate. Nu contestăm valoarea Brașovului sau a Constanței ca zone cu ridicat potențial turistic, dar Guvernul trebuie să ia în calcul atît activitatea economică a județelor din vestul țării (mai intensă în această regiune – fapt demonstrat de aportul la PIB), cît și potențialul turistic de aici și creșterea economică generată în cazul îmbunătățirii infrastructurii de transport rutier”. Mai departe: „Apreciem că amînarea construcției de drumuri moderne în Transilvania reprezintă o gravă eroare de strategie economică și politică ce va produce o suită de efecte negative suportate în ultimă instanță, evident, tot de întreaga populație”. Concluzia: „Strategia națională de dezvoltare a rețelei de transport concepută pe ideea integrării europene nu poate fi viabilă decît prin includerea și a Transilvaniei pe poziție de prioritate, această zonă fiind placa turnantă a relațiilor multifuncționale dintre România și statele membre sau candidate ale Uniunii Europene”.

Ironia sorții este că tocmai guvernele care strigă cel mai tare sloganurile unității naționale fac ce fac împotriva acestei unități. Și o altă ironie a sorții privește spre U.D.M.R.. PDAR-ul lui Victor Surdu le dădea colegilor (aceiași) de guvernare mai multă bătaie de cap. Nu numai drumuri nu avem, dar nici trenuri directe între nord și sud, vest și est, iar cursa Tarom Oradea–București este pe cale de a fi anulată.

De aceea, este bună regionalizarea. Nu mai trebuie să decidă dl. Mitrea dacă ne trebuie nouă autostradă, în Transilvania, cînd, pe unde, cu cine (d-lui îi place cu italieni). Dacă tot se fac și celelalte cu banii noștri, măcar să nu fim ultimii...

Hermann Fabini

Există o aroganță a puterii

Într-unul din numerele din decembrie 2001 ale revistei 22 doamna Alina Mungiu-Pippidi, o specialistă în sociologie cu mare reputație în cercurile intelectuale din București, a publicat un articol care a reprobato, parțial în ton sarcastic și ironic, *Memorandumul* unor intelectuali români și maghiari din Ardeal cu tema: regionalizarea României. Poziția exprimată în acest articol mi s-a părut că nu este la nivelul temei abordate. Deoarece consider că tema regionalizării este esențială pentru dezvoltarea viitoare a României, am conceput articolul de mai jos în limba română și l-am trimis redacției revistei 22 spre publicare. De la secretariatul revistei am aflat că articolul a ajuns la redacție, nu a fost însă publicat și nu mi s-a comunicat nici un fel de luare de poziție a revistei. Am rămas cu impresia că la nivelul unor intelectuali cu orientare liberală din București există anumite tabuuri care nu se doresc a fi discutate. Avînd impresia că asanarea structurală a societății românești este o condiție esențială în drumul României din zona distrugerilor produse de comunism către o societate democratică, m-am hotărît să ofer acest articol spre publicare revistei *Provincia*. Menționez că traducerea germană a articolului a apărut în numărul din 21 februarie a.c. al cotidianului *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien*.

Am citit cu atenție articolul doamnei Alina Mungiu-Pippidi intitulat *Joaca de-a regiunea* din revista Dvs. [este vorba despre revista 22 – n. red.], nr. 51, 18-24 decembrie 2001. Am ajuns la concluzia că atît abordarea temei, cît și vocabularul folosit nu corespund temei analizate. Se vorbește de „parlamente regionale sau cine știe ce parascovenie”, de „ignoranța și amatorismul” autorilor și de faptul că „e deplorabil că, în loc să discutăm despre realitate și lucruri concrete care se pot face, discutăm despre provocări precum acest memorandum și e regretabil că, din teribilism și dorință de publicitate, oameni poate bine intenționați semnează asemenea documente”.

Chestiunea în cauză nu este poate așa de simplă cum o prezintă autoarea, ea nu poate fi redusă, după opinia mea, la dorința unui grup restrîns de intelectuali de a lansa o provocare, consider că aici este atinsă o problemă structurală de importanță majoră pentru țara noastră. Cu alte cuvinte, problema funcționării statului în sensul unui stat democratic este strîns legată de existența unor structuri la toate nivelurile – comună, județ, stat (în Franța comună, departament, regiune, stat; în Germania comună, cerc, land, federație) – care să aibă elemente de autoreglare, respectiv autorăspundere, celule care printr-un feedback să-și optimizeze în mare parte singure evoluția.

Una din caracteristicile sistemelor politice autoritare, atît de tip fascist, cît și a celor de tip comunist, este eliminarea acestor structuri autoreglate, în scopul manipulării mai ușoare a masei populației. În esență, multe din distrugerile produse de comunism în țara noastră pot fi identificate ca distrugerii ale unor structuri viabile de felul celor menționate.

În perioada 1962-1968 am lucrat ca arhitect stagiar și apoi ca arhitect șef la primăria din Mediaș, care aparținea atunci regiunii Stalin, ulterior regiunea Brașov.

Pe atunci transmiterea legilor de la capitala regiunii în teritoriu se făcea prin ședințe trimestriale în diferite orașe ale regiunii, existînd un schimb de experiență funcțional dintre centrul regiunii și teritoriu. Prin reforma administrativă din 1968 aceste structuri au fost desființate, nefiind înlocuite cu structuri la fel de funcționale dintre capitală și județe. Îmi aduc bine aminte că am considerat atunci, la prima vedere, reforma administrativă ca un mijloc de desființare a Regiunii Autonome Maghiare, dar, mai important, pe de altă parte, ca un instrument de dominare mai ușoară a teritoriului țării de către conducerea de partid, respectiv de către Nicolae Ceaușescu, în sensul dictonului „divide et impera”.

Atîta timp cît asistăm la „jocul de-a democrația” din capitală – formulare făcută cu toată răspunderea și tristețea proprie subiectului – nu trebuie să ne mire foarte mult „Jocul de-a regiunea”. Ce înțeleg prin „jocul de-a democrație”, vreau să explic pe scurt printr-un exemplu. Cotidiene de mare tiraj prezintă fapte de corupție, furturi de sute de mii, poate milioane de dolari, escrocherii la o scară inimaginabilă pentru simplul cetățean, încălcarea legii la proiecte ale guvernului; dar toate aceste dezvăluiri nu duc nici la condamnarea făptașilor și nici la condamnarea ziarelor care publică astfel de informații, să nu mai vorbim de căderea unui guvern. Reacția perceptibilă pentru cetățeanul de rînd este: cîinii latră, caravana trece. Există o aroganță a puterii, manifestată la toate guvernările de după 1989, care sfidează orice control dinăuntru sistemului. În limbajul de mai sus, se constată lipsa în foarte mare măsură a unui feed-back, care să elimine fapte de corupție, imoralitate și încălcarea legii. Avem de-a face cu o clasă politică fără mecanisme de autocontrol, structuri politice care nu au capacitatea de autoreglare.

Mi se pare în această situație normal ca să apară dorința în populație de a avea în provincie structuri care să permită o participare la luarea deciziilor, structuri care se pot opune fatalității unor decizii centraliste, care au caracterizat de altfel majoritatea perioadei de dictatură comunistă.

Găsesc legitimă și necesară inițiativa intelectualilor autori ai memorandumului pentru o discuție pe această temă fără iritare și încărcătură emotivă, liberă de frică, presiuni, insinuări și jigniri, discuție care nu trebuie să se finalizeze foarte repede și care are ca scop schimbarea în timp a conceptelor celor care în viitor vor fi în poziții de conducere.

Această discuție nu pune sub semnul întrebării statul suveran, unitar și indivizibil, ci, dimpotrivă, numai un stat cu structuri funcționale va putea să reziste presiunii de integrare în Comunitatea Europeană în sfera economiei, societății și culturii. De altfel, discuția este necesară și în vederea elaborării unui concept pe termen lung pentru românii care trăiesc dincolo de Prut.

Ceea ce trebuie să ne preocupe astăzi mai mult decît orice altceva este faptul că societatea noastră trebuie să devină din nou funcțională și atractivă în sensul unor celule viabile, care să permită o existență participativă a individului în societate. Pentru mine, simptomul cel mai evident al lipsei de funcționalitate a structurilor sociale actuale este emigrarea elitelor și a tinerilor cu studii superioare din lipsa unei perspective de viitor și acceptanței în societate. Și problema demografică a țării poate fi văzută în acest context.

Din unghiul de vedere schițat, această discuție nu este una pur teoretică, dimpotrivă, consider că este o condiție esențială legată de pregătirea țării noastre în vederea integrării în comunitatea țărilor europene.

Daniel Vighi

Problematica definirilor regionale

Una dintre problemele cu adevărat rămase în afara discuțiilor, incipiente ce-i drept, despre regionalizare este aceea pe care *Memorandumul* o schițează, vrînd-nevrînd sumar, și anume dimensiunea geografic-istorică a procesului de regîndire a definirii regionale a României și dificultățile care derivă de aici. Într-unul din primele numere ale *Provinciei*, Ovidiu Pecican, pare-mi-se, a evocat tangențial chestiunea, cînd a vorbit despre complexitatea tradițiilor istoric-comunitare transilvănene și modul cum se reflectă ele în mentalul colectiv. Așadar, pe lîngă dimensiunea economică, administrativă, dar și aceea concret politică a regionalizării, se mai adaugă una care îmi pare a fi cea mai dificilă dintre toate: aceea a definirii limpezi a regiunilor ca entități cu destin și istorie comune. Ideea mi s-a impus din textul nou al Constituției Italiei, în care există două asemenea definiții cu valoare instrumentală, care nu lasă loc multor interpretări. Una dintre ele este aceea de la Articolul 114 din Capitolul V intitulat *Regiunile, provinciile, comunele*. Textul este următorul: „Republica e constituită din Comune, Provincii, Municipii, Regiuni și Stat”. La următorul alineat este definită dimensiunea juridic-politică a noii statalități: „Comunele, Provinciile, Municipiile și Regiunile sînt entități autonome cu statute, puteri și funcțiuni proprii, după principiile stabilite de Constituție”. Aici este clar afirmată regula jocului, conform acesteia „statutele, puterile și funcțiunile proprii” sînt organizate „după principiile stabilite de Constituție”. Pe baza acestui paragraf se construiește noua unitate statală italiană în care, principial, delegarea atribuțiilor este invers constituită, adică entitățile subsecvente sînt cele care delegă și atribuie putere centrului, ceea ce arată importanța deosebită conferită de Constituție puterilor regionale. Ar mai fi de observat și faptul că unitatea statală se constituie consociativ, contractual și participativ: acest fapt asigură o dinamică susținută în politica internă a statului. Unitatea acestuia este, așadar, una larg deliberativă, ceea ce îi asigură atît flexibilitatea cît și unul dintre fundamentale democratice esențiale în măsură să acopere complexitatea intereselor locale pe baza solidarității comunitare. Revendicările și emanciparea legislativă, denumite „condiții particulare de autonomie”, sînt inițiative regionale, acestea trebuie să fie aprobate „de Camere cu majoritatea absolută a membrilor, în baza înțelegerii dintre Stat și Regiunea interesată” (art. 116). Complexitatea delimitărilor istoric-administrative rezultă din chiar definirea geografic-istorică a entităților locale. Astfel, unele regiuni, cum ar fi Friuli-Venezia Giulia, Sardinia, Sicilia, Trentino-Alto Adige/ Südtirol și

Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste, dispun de forme și „*condiții particulare de autonomie, conform respectivelor statute adoptate prin lege constituțională*” (art. 116). Subsidiarității întemeiate pe criterii istorice se regăesc în paragraful care stabilește că, bunăoară, regiunea Trentino-Alto Adige/ Sütdtirol „e constituită din provinciile autonome Trento și Bolzano”. Complexitatea noii construcții statale italiene se regăsește în articolul 132, care stabilește cadrul constituțional (consociativ și participativ) al redefinirii entităților regionale. Fuziunea unor regiuni sau crearea de noi regiuni este stabilită strict prin „audierea Consiliilor Regionale”. Standardul minim cuprinde un milion de locuitori pentru o regiune, constituirea sau fuziunea trebuie să fie cerute de (atenție!) Consiliile Comunale, care să reprezinte „cel puțin o treime din populație”, iar cererea trebuie validată prin referendum.

Revenind de la modelul italian, vom încerca o dezbatere care, prin diferență, să statueze specificitatea românească în domeniu. Prima dificultatea provine la noi din chiar statuarea regiunilor și a entităților subsecvente. În mentalitatea populară, și la o privire largă asupra diversităților regionale, am avea câteva entități de largă recunoaștere: Moldova, Muntenia, Dobrogea, Transilvania și Banat. Aceste entități regionale își găsesc cu prisosință, și oarecum de la sine, capitalele regionale în jurul câtorva orașe mari care au jucat un rol istoric regional: Iași, Constanța, Craiova, Timișoara și Cluj. Desigur că rolului istoric i se adaugă unul ținând de prestigiul cultural și de anvergura economică a acestora. Numai că lucrurile nu sînt atît de simple cum par la prima vedere. O să le luăm pe rînd. Moldova, bunăoară, își are două areale istorice și culturale relativ distincte: Bucovina sau Moldova de sus, cu centrul în jurul Sucevei, și Moldova de jos sau de cîmpie. Problema este complicată de orașele dunărene, adică Galațiul și Brăila, tradițional rivale în raport cu apartenența lor la constituirea unei entități regionale comune. Muntenia nu ridică nicidcum asemenea probleme. Aici am putea imagina, ținînd cont de statutul constituțional al Bucureștiului de capitală a României, orașul Tîrgoviște jucînd rolul unei capitale regionale din considerente istorice. Oltenia își are o identitate regional-istorică și populară clară, mai puțin zona dinspre Banat cu includerea orașului Orșova și a zonei istorice bănățene în cuprinsul județului Severin, care a stîrnit, la vremea respectivei împărțiri, frustrări ale populației din zonă care se identifică în arealul istoric banatic.

Banatul își are și el două zone cu tradiții și realități istorice diferite, Banatul montan, care gravitează în jurul Reșiței, și cel de cîmpie, tradițional gravitînd în jurul Timișoarei. Interesantă este experiența delimitărilor istorice ale Banatului de Transilvania de pe un mal și celălalt al Mureșului. Memoria colectivă păstrează astăzi delimitările Banat/Ardeal după malurile rîului și în funcție de vechea delimitare istorică. Reforma administrativă din epoca stalinistă, care a regionalizat arbitrar și fără consultarea populației, a inclus în regiunea Banat Mureșul și a dispus subordonarea Aradului orașului Timișoara, ceea ce a creat tensiuni și frustrări ale arădenilor, care multă vreme au socotit că dezvoltarea Timișoarei din acea perioadă, atîta cîtă a fost, s-a datorat faptului că era capitală regională și, în consecință, a beneficiat financiar și economic de acest statut în dauna Aradului. Rivalitatea aceasta, spre exemplu, s-a dezvoltat în celebrele confruntări fotbalistice POLI-UTA, care relevau rivalități și pasiuni redutabile. După revoluție, confruntarea locală s-a diminuat prin colaborările economice și participarea la euroregiunea Mureș-

Tisa–Dunăre. Mai mult, datorită dezvoltării economice a Timișoarei, influența acesteia se resimte politic și cultural în zona văii Mureșului, cu preponderență în orașul Lipova și localitățile adiacente. Această expansiune, pe care o cunosc din experiență proprie, este extrem de interesantă. Astfel, celebrul pod de la Lipova al Marei, din romanul lui Ioan Slavici, despărțea două lumi cu două istorii distincte resimțite ca atare de oameni: Radna, administrativ un cartier al Lipovei, este o fostă comună transilvană, în timp ce Lipova, orașul de dincolo de Mureș, aparține de drept lumii bănățene. Acest lucru îl dovedesc și caracteristicile multiculturale ale locului: Lipova avea o puternică comunitate șvăbească, în timp ce Radna este populată de români și unguri. La Lipova existau pe vremuri kirwai și maskenball nemțesc, în Radna așa ceva lipsea cu toate că mănăstirea franciscană Maria-Radna, administrată tradițional de șocați, o populație de slovaci maghiari, atrage tradițional pelerinaje catolice bănățene ample. Cu toate acestea, oamenii locului se consideră ardeleni, pe vremuri acest fapt era consolidat și de faptul că rădnanii, deși locuitori ai orașului bănățean Lipova, erau legați economic de Podgoria Aradului cu o serie de comune prospere: Păuliș, Ghioroc sau Șiria, care practicau, la începutul secolului 20, exportul de vin și fructe pe relația Arad-Budapesta-Viena.

Modificările de atitudine de după revoluție arată că Mureșul nu mai este astăzi întotdeauna resimțit ca hotar istoric, dovadă organizarea sărbătorii hramului bisericii din Radna după modelul rugii bănățene. Cu toate acestea, la o anchetă cu tematică identitar-regională, cred că majoritatea locuitorilor din Radna se vor defini ca ardeleni. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că un referendum pe model constituțional italian de stabilire a unei posibile entități regionale bănățene ar contrapune identitatea istoric-culturală ardelenescă a județului Arad unor interese economice care se dezvoltă preponderent în relaționări cu Banatul timișan. Adăugați la asta distanța care ar despărți Aradul de Cluj, capitala regională istorică a Transilvaniei. Probleme asemănătoare de identitate subsecventă o ridică Partium, adică Bihorul cu Oradea, mai apoi Maramureșul sau orașele puternice economic și cultural din zona tradițional săsească, precum Sibiu sau Brașovul. Complexitatea tradițiilor istorice și comunitare transilvano-bănățene este accentuată și de comunitățile aparținând așa numitelor țări, invocate pe bună dreptate de Ovidiu Pecican, precum Țara Almajului, Țara Hațegului, a Bîrsei, a Făgărașului, a Secuilor sau Țara Oașului, ca să denumesc câteva numai.

Toate aceste realități complexe arată că o reformă constituțională impune cu necesitate, cel puțin în Transilvania, gândirea unor entități subsecvente regiunilor similare oarecum aceluia dintre regiuni și provincii în modelul constituțional italian. Acestea din urmă ar putea fi județele, regândite pe criterii de solidarități istoric-culturale locale specifice. Numai că o discuție de acest fel este un pur exercițiu intelectual, atîta vreme cît avantajele unor asemenea construcții administrativ-politice regionale nu sînt socotite ca fiind cu adevărat utile pentru ameliorarea politicii interne românești în vederea asigurării unei mai bune transpuneri în plan local a reformei europene. Desigur că noi putem invoca aici mult și bine experiența Europei Occidentale și rezultatele pozitive ale unei asemenea abordări politice, atîta vreme cît semenii noștri vor socoti că bunăstarea vestică este un dat imuabil, un soi de noroc al destinului de care aceștia ar fi avut parte într-un fel metafizic, fără să facă mai nimic pentru aceasta, ca la un soi de Robingo al istoriei.

Kántor Zoltán

Memorandumul, națiunea și statul

Reacțiile pe care le-a provocat *Memorandumul* au atras atenția asupra unei probleme grave a societății românești. Și anume asupra faptului că politicienii, gazetarii ziarelor importante și chiar o bună parte a intelectualității gîndesc în termenii unui stat centralizat și controlat de națiunea majoritară, stat ce ucide din fașă inițiativele ce vin din partea periferiei. Această analiză s-ar putea continua și în direcția chestiunii naționalității, aducînd discuția, așa cum a făcut Octavian Paler, pe linia conform căreia în spatele *Memorandumului* ar sta ambiția suspectă de iredentism a maghiarilor. Cu asta însă n-am face decît să ocolim întrebarea propriu-zisă. Iar în cazul de față problema centrală este *statul*. *Memorandumul* propune tocmai reorganizarea statului prin intermediul unor entități politice și administrative mai mici, care dispun de o identitate proprie.

Nu trebuie să fii un specialist în politologie pentru a recunoaște că, în România, tranziția, mai noua modernizare ce a urmat căderii comunismului, a fost un eșec. Pe de o parte, statul n-a reușit să remodeleze societatea înțeleasă în sens larg și, pe de alta, n-a reușit să se retragă din societate. (Ar merita o analiză separată intențiile în acest sens pe care le-au avut sau le au elitele politice.) În ceea ce privește justa măsură a rolului pe care ar trebui să-l joace statul, opiniile diverg, însă pentru a putea governa un stat și o societate trebuie efectuată descentralizarea administrativă. Încercări evazive în acest sens s-au făcut, dar ele nu pot fi numite încă transformare. Nu s-a reușit crearea unui mecanism funcțional. Concepția despre autonomie a U.D.M.R și, mai nou, *Memorandumul* formulat de grupul *Provincia*, precum și încercarea timidă a *Programului pentru Transilvania* al partidului de guvernămînt, reprezintă un fel de răspuns la situația de mai sus.

Merită observat că nici o inițiativă de acest gen n-a venit de la București. În același timp, opoziția cea mai radicală a venit tocmai din partea capitalei. Acest lucru arată că atît centrul, cît și periferiile sînt în totalitate conștiente că, în percepția elitelor, modificarea structurii statale actuale e avantajoasă pentru periferii și dezavantajoasă pentru centru. E în afara oricărei discuții că o asemenea soluție e avantajoasă pentru periferii, dar nu e deloc sigur că ea ar fi dezavantajoasă pentru centru. Centralizarea actuală, intervenția statului și controlul exercitat de acesta blochează pur și simplu modernizarea. Pentru ca procesele de modernizare să demareze, sistemul actual rigid trebuie remodelat radical și cît mai repede. O soluție la această problemă ar putea fi crearea unor regiuni cu competențe administrative, economice și politice. Cu siguranță că statul va găsi o cale pentru a păstra un control mai puțin autoritar asupra regiunilor.

Memorandumul nu se concentrează asupra reorganizării națiunii, ci asupra reorganizării statului, lucru ce poate fi avantajos și pentru minorități. Dar e important să accentuăm că e vorba de o reorganizare administrativ-teritorială, care nu are loc pe bază de naționalitate. Într-o scriere anterioară, apărută în *Provincia*, am arătat că unul dintre scopurile minorităților naționale este crearea unor entități politice mai restrînse, în interiorul cărora maghiarii – dar nu numai ei – pot avea un cuvînt mai greu de spus

în ceea ce privește problemele ce îi privesc nemijlocit. Autorii *Memorandumului*, în primul rând actori ai vieții publice și intelectuali români și maghiari din Ardeal, văd rezolvarea acestei probleme în regionalizare, în crearea unor regiuni ce dispun de competențe politice și administrative, în acord cu modificarea structurii statale europene. Structura statului urmează mai multe principii, care nu sînt neapărat incompatibile. De exemplu, statul național federal nu este o contradicție.

Memorandumul pune problema transformării statului în deplin acord cu spiritul epocii. Procesele europene arată că statele naționale se transformă, iar această transformare are trei caracteristici principale. Prima este aceea că statele cedează o parte din suveranitatea lor Uniunii Europene: iată sensul în care folosește Michael Keating conceptul de post-suveranitate. A doua este că o parte a competențelor se delegă la nivelul local (regional, județean, orașenesc) deja existent. Cea de a treia, care este pentru noi și cea mai importantă, este că se creează noi entități mai restrînse. Acestea pot fi de două tipuri. Pe de o parte se pot crea regiuni ce acordă atenție tradițiilor istorice sau rațiunii economice, regiuni al căror principiu de organizare nu este național. Iar pe de altă parte se pot întări sau, în unele locuri, crea organisme politice care să ia în considerare și principiul naționalității. Aceste tendințe au fost luate în considerare și de autorii *Memorandumului*. În locul organizării pe principiul naționalității, obișnuit în spațiul nostru, ei au votat oricum pentru organizarea pe principii regionale.

Urmărind dezbaterile ce au avut loc cu privire la modificarea Constituției și în jurul *Memorandumului*, e evident că elita politică românească nu e dispusă să renunțe la caracterizarea țării drept stat-națiune. Statul-națiune nu e un concept descriptiv, care să exprime o realitate sociologică (căci altfel în Europa am avea doar două state de acest tip: Islanda și Portugalia). Predicatul stat-național exprimă o ambiție politică unificatoare, omogenizatoare, care se manifestă prin instituționalizare pe principiul naționalității și prin construirea unei puteri infrastructurale supuse interesului național. În această privință, România nu e singură. În schimb, mecanismul statal ce urmărește logica statului-națiune e cel mai mare obstacol în calea unei tranziții reușite. În opinia mea, e o eroare de analiză a subevalua puterea statului în spiritul diverselor teorii asupra globalizării. Dar este cât se poate de îndoielnic că logica statului-națiune poate duce la crearea unui stat viabil și eficace. E mult mai probabil ca atașamentul față de instituționalizarea pe baza principiului naționalității să rateze tocmai această viabilitate. Am remarcat cu uimire că majoritatea comentatorilor, inclusiv cei de la săptămînalul bucureștean 22, nu observă această tensiune. Cum spuneam, programul *Memorandumului* ar reprezenta un pas înainte și pentru minorități, dar esența programului este demararea modernizării României! Probabil că nu propunerile *Memorandumului* sînt singurele soluții posibile, dar există grave probleme acolo unde o asemenea inițiativă e privită ca un atac împotriva integrității statului și nu ca o provocare intelectuală ce cheamă la a fi gîndită în continuare. Mai ciudat e că aceia care bănuiesc un pericol în spatele acestei acțiuni nu observă că *Memorandumul* pune sub semnul întrebării, la modul univoc, organizarea pe baza principiului naționalității. El se îndoiește nu numai de legitimitatea instituționalizării majorității pe principiul naționalității, ci și de legitimitatea aceleiași instituționalizări a minorităților. Tocmai de aceea i se pare dezirabilă nașterea unor identități transetnice.

Unul dintre conceptele preferate ale literaturii de specialitate care se ocupă de conflictele interetnice este identitatea transetnică, ca o conștiință de sine ce se află deasupra identităților naționale, depășindu-le. Aceasta este soluția pe care o văd și autorii *Memorandumului* pentru a ieși din situația unei Româniî încărcate de tensiuni ce țin de naționalitate. În ceea ce privește acest gând am însă rețineri. Literatura de specialitate din ultima vreme și o parte a intelectualilor fac cu plăcere apel la faptul că am avea o identitate plurală, respectiv că în urma formării unei identități transetnice, plurale, s-ar reduce tensiunile interetnice. Am senzația că preluarea necritică a acestui concept la modă mai degrabă împiedică decît ajută progresul necesar.

Memorandumul vorbește despre identitatea regiunilor țării. Identitatea nu ține de cultură, istorie, limbă, ci de organisme politico-administrative mai restrînse, adică de regiuni. Ei așează în prim-plan faptul că, pe lângă identitatea națională, există și alte tipuri de identități. Însă atunci cînd avem de-a face cu identitatea trebuie pusă de fiecare dată întrebarea: oare structurile și instituțiile politice sînt modelate de o identitate „existentă” sau, din contră, instituțiile, în cazul nostru regiunile politico-administrative, sînt cele care modelează identitatea?

În România, tranziția a fost un eșec. Acest lucru e atît de evident că nu necesită dovezi suplimentare. Clasa politică n-a găsit soluții la problemele fundamentale. Pe lângă numeroasele întrebări ce nu și-au găsit încă răspunsul, raportul dintre majoritate și minoritate este, și el, nerezolvat. Urmînd logica naționalității nu există șanse pentru ameliorarea tensiunilor și a contradicțiilor. Autorii *Memorandumului* sînt și ei conștienți de această problemă, de aceea propun reorganizarea statului pe baza unei logici diferite, care poate aduce cu sine și slăbirea tensiunilor amintite. După toate probabilitățile aceasta nu se întîlnește cu logica presupusă de construcția naționalității în termeni de majoritate și minoritate, cel puțin deocamdată nu.

Astfel apare din nou vechea întrebare: oare ce vine pe primul plan, rezolvarea problemei minorităților sau reformarea mecanismului statal? Nu putem face abstracție de faptul că în România – cel puțin în parte – prezența minorității naționale politic active este obstacolul în calea reformării mecanismului statal. Dat fiind că nu numai tranziția a eșuat, ci și crearea statului-națiune omogen (în procesul aderării la NATO și al integrării în UE, aceasta a devenit imposibilă), clasa politică românească trebuie să găsească o soluție care să rezolve deodată ambele chestiuni. Pentru aceasta ar trebui să analizeze la modul serios reorganizarea statului. În opinia mea, tocmai această întrebare o ridică *Memorandumul*. Primele reacții pot fi citite în numărul din ianuarie al revistei *Provincia*. Deocamdată nu există nici un semn că politicienii și-ar fi pus la modul serios această întrebare de o importanță decisivă. Acest lucru e trist nu numai pentru autorii și semnatarii *Memorandumului*. Ei s-ar putea consola însă cu faptul că analizele de mai tîrziu îi vor pomeni ca fiind cei ce au pornit acest proces. Cum vor apărea ei în acele analize... vom vedea peste cîțiva ani.

Traducerea: Alexandru Polgár

Ovidiu Pecican

Despre stat nimic nou

Istoria românilor la Academie

Au apărut de curînd primele patru volume dintr-o monumentală *Istorie a românilor* publicată sub egida Academiei Române. Nici nu s-au stins însă bine luminile reclamei de care s-a bucurat întreprinderea și primele contestări s-au și făcut auzite. Într-un articol publicat de săptămînalul 22, Șerban Papacostea, el însuși academician și co-autor al unei alte sinteze istorice dedicate trecutului românesc, dezvăluie un plagiat localizat în al patrulea volum al (deocamdată) cvartetului. El este probat într-o manieră irefutabilă prin punerea pe două coloane a textului incriminat și al unui mai vechi studiu propriu. Faptul este de natură să submineze credibilitatea întregului edificiu și, chiar dacă se va dovedi o operațiune singulară, nerepetată de ceilalți autori, este suficient pentru a arunca o lumină negativă asupra operei colective. Că este așa ori s-au produs mai multe derogări de la etica cercetării, oricum, prin însuși acest fapt, noua *Istorie a românilor* ajunge lîngă sinteza istorică a lui Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, apărută în anii ultimului deceniu ceaușist, unde putuseră fi regăsite pagini copios reproduse după alți autori fără semnele citării ori vreo trimitere la sursă.

Se poate, totuși, presupune că, în marea lor majoritate, autorii tratatului și-au elaborat cu probitate partea ce le revenea. Nu sînt motive pentru a crede că o întreagă echipă a „haiducit” roadele muncii de decenii ale colegilor absenți. Trăvialul și rezultatele obținute merită, de aceea, o analiză serioasă și nepărtinitoare.

În această ordine de idei, una dintre problemele pe care le-am sesizat la lectură este cea a caracterului științific al tratatului, cîtă vreme probitatea este un parametru necesar, însă nu și suficient în atingerea pragului de exigență dezirabil în cazul lucrărilor științifice. Un alt criteriu, ținînd mai degrabă de eșafodajul teoretic, conceptual, al lucrării, ar fi coerența și consecvența perspectivei. Tocmai pentru asigurarea acesteia este necesară, în cazul unor lucrări colective, prezența unor coordonatori. Ei sînt cei care au menirea să coroboreze diversele segmente ale ansamblului, să semnaleze incoerențele și erorile, inadvertențele și omisiunile, luînd măsuri pentru înlăturarea acestor neajunsuri. Și recenta *Istorie a românilor* are doi coordonatori. Dar cu toate acestea, există dificultăți substanțiale care nu au putut fi depășite și care, aparent, nici nu au fost sesizate ca atare.

Un asemenea caz este cel al conceptului de stat. După cum se știe, statul este o formă de organizare politică apărută pe o anumită treaptă a dezvoltării vieții sociale a comunităților umane, avînd caracteristici proprii și răspunzînd unor necesități anume de gestionare a colectivităților. Prin urmare, statul nu este caracteristic tuturor treptelor istorice ale dezvoltării umane și nici nu poate fi confundat cu alte forme de organizare și conducere a societăților. Istoriografia română postbelică a avut mereu, din nefericire, obsesia aplicării „creatoare” a categoriilor istorice, în funcție de manipulările ideologice ale unui moment sau altul ori în raport cu dorința fiecărui autor de originalitate (aceasta

din urmă prea rareori inocentă, dezinteresată). După ce, în vremea jdanovismului cultural – marcat de concepția lui Mihai Roller în domeniul istoriografiei –, în lumina științei sovietice, statul român a fost acuzat de „imperialism” (cu trimitere directă la evenimentul redimensionării din 1918), ulterior, în epoca de aur dominată de cuplul prezidențial Ceaușescu, același stat și-a descoperit antecedente strălucite în epoca getului Burebista (cu... 2050 de ani înainte!). Mai mult decât atât. Pe lângă această pretenție, al cărei subtext era trimiterea la o continuitate perpetuă – greu sau imposibil de demonstrat –, tot acum, în anii 70-80, au început să circule și versiunile contestabile despre „unificările dinainte de unificare”. Astfel, unificarea lui Mircea cel Bătrîn pentru sudul actualei României, a lui Ștefan cel Mare pentru răsăritul ei și, desigur, a oricui – român sau nu – ar fi visat o reconstituire a Daciei, au anticipat și fixat ca țel al evoluției noastre istorice, după cum credea Ștefan Andreescu, autorul mai multor volume pe tema *Restitutio Daciae*, uniriile din modernitate (1859 și 1918). Ceea ce s-a petrecut în cazul statului s-a repetat și privitor la alte procese istorice. În aceeași perioadă, „zavera” lui Tudor Vladimirescu a devenit, din răscoală, „mișcare revoluționară”, iar ulterior revoluție în toată regula. Printr-un proces de metamorfoză similar a trecut și „tumultul Horii” (conform versiunii lui N. Densușianu), ajuns răscoală, dar atingând apoteoză interpretativă – sub condeul lui Ștefan Pascu – ca „revoluție”. Aparent, „umflarea” mișcărilor sociale din Transilvania anului 1784 și din Țara Românească de la 1821 se datora grijii ideologilor de partid de a furniza trecutului românesc revoluțiilor sociale de care ducea lipsă pentru a se legitima fenomenul istoric democratic de la 1848 și, mai ales, schimbarea de macaz de la începutul epocii postbelice. Dar, se vede azi mai clar, era vorba și despre frustrarea naționalistă stîrnită de complexul unei istorii marginale în raport cu cea europeană și de dorința de a o lua pe scurtătură înaintea Occidentului: la 1821 deveneam astfel mai rapizi revoluționari decât rușii (decembriștii aveau să acționeze abia în 1825), polonezii și francezii (ridicați la luptă abia în 1830), în timp ce la 1784 anticipasem (cu cinci ani!) pasămite însăși Marea Revoluție Burgheză. Se observă consonanța unor asemenea demersuri cu așa-numitul protocronism (format de Edgar Papu și completat, cu diverse accente, de Mihai Ungheanu, Paul Anghel și Ilie Bădescu). Dar este de notat și imitarea unui model sovietic notoriu, conform căruia rușii au inventat și au descoperit cu mult timp înaintea Europei și a Americii tot ce se putea descoperi și inventa.

Continuitate și coerență internă?

Ceea ce se constată în noul tratat de *Istoria românilor* este supraviețuirea acestei logici a frustrării. Poporul nostru are antecedente statale mai vechi decât altele (vezi episodul Burebista) și de aceeași valoare precum cel mai important imperiu al clasicității europene, cel Roman. El este creștin chiar dinainte de a se fi născut (căci creștinismul este atestat în Dacia din secolele 3–4, iar despre români se poate vorbi abia după sinteza dintre latinofonii din regiune și slavii așezați aici abia din sec. al 6-lea)! Cum se vede, concepția naționalismului interbelic, fortificată de cel ceaușist, rezistă adaptate la condițiile de după 1989 într-un aliaj conceptual logic ce face din viața statală mărturia unui progres continuu al organizării comunității etnice, ale cărei baze trainice le-a asigurat comunitatea de limbă și cultură, precum și cea religioasă.

Oricît ar părea de paradoxal și de dificil de susținut un astfel de aliaj, el se regăsește la baza noii sinteze, iar precauțiile diverșilor autori, exprimate în zone parcelate, nu izbutesc să amendeze convingător întregul.

Una dintre definițiile posibil de formulat vede în stat un „Ansamblu de instituții politice al căror specific este organizarea dominației, în numele interesului comun, pe un teritoriu delimitat.” (Iain McLean (coord.), Oxford. *Dicționar de politică*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2001, p. 430). Un enunț de acest fel, oricît de general și nenuanțat ar putea părea, este suficient pentru că indică în mod clar punctele de criză ale reflecției istoricilor noștri asupra istoriei statului la români (și înainte). Pînă în secolul al 14-lea, încropelile organizatorice de natură administrativă și militară, cîte și cum pot fi ele constatate, nu au avut decît rareori caracterul de instituții politice. Este, apoi, o problemă în ce măsură aceste însăilări documentate ori pe seama unor uniuni tribale (în antichitate), ori la nivelul unor grupuri de sate (în evul mediu) au avut continuitate și coerență internă, în condițiile în care dominațiile străine, nomade și trecătoare, ori sedentare și statornice, își exersau, ele însele, autoritatea. În legătură cu aceste aspecte ar fi de meditat și asupra teritoriului în legătură cu care asemenea realități – fie că se numesc „regate”, fie că li se spune „ducate”, „cnezate” ori „voievodate” – au fost menționate de mărturii. Era cît de cît stabilă suprafața lor teritorială ori, sub imperiul atacurilor, înrudirilor matrimoniale ori al cedării cu funcție de tribut, feud etc., ea fluctua? În fine, în ce măsură aceste tipuri de organizare incipientă sau chiar ceva mai evoluată s-ar cuveni privite ca legate mai curînd de pămînt decît de colectivitatea umană pe care o presupuneau? La urma urmei, nu este necesar să consideri că asemenea chestiune poate oferi răspunsuri doar în cazul migratorilor. Înființarea de noi sate însemna deplasarea spațială a unei comunități de oameni pe un teritoriu anterior nelocuit (ori părăsit de o vreme), chiar dacă noii sosiți proveneau din același areal geografic. Pe lîngă toate celelalte, deconcertează și ușurința cu care se trece peste realitatea conviețuirii mai multor etnii în același spațiu. Între așezarea slavilor în spațiul actualei Româнии și jumătatea secolului al 14-lea, cînd apare statul feudal Moldova, s-au scurs mai multe secole în care latinofonii au trebuit să conviețuiască, într-o formă sau alta, cu celelalte seminiții (slavi, bulgari, unguri, pecenegi, uzi, cumani, tătari). În lumina acestor constatări nu ar trebui oare încercată o mai corectă înțelegere a situației „statalității” românești dinainte de întemeierea statelor feudale?

Desigur, realitatea statală a începuturilor este dificil de surprins nu numai datorită absenței izvoarelor istorice, ci și pentru că ideea de stat însăși trebuie conotată diferit în fiecare epocă istorică. Acest fapt nu trebuie însă să încurajeze dezertarea experților în studierea trecutului de pe cîmpul de onoare al reflecției mai teoretice. Din păcate, noul tratat de *Istorie a românilor* nu aduce un spor de cunoaștere în aceste chestiuni centrale, rămînînd în mod păgubos legat de o epocă în care indicațiile de partid ori patriotismul exclusivist împiedicau drastic înaintarea în cunoaștere.

Al. Cistelecian

Despre etica dialogului

Morala unei dezbateri (neterminate)

Preambul

Pînă exact acum două săptămîni (azi fiind 27 martie) se vînduseră 12.000 (douăsprezece mii) exemplare din *Omul recent*. (Cine se teme de influența – nefastă, se-nțelege – a acestei cărți are, deci, bun temei). De atunci, se vor mai fi vîndut cîteva. Știu asta în mod sigur, chiar dacă nu m-aș bizui pe altceva decît pe cele două exemplare pe care eu însumi le-am trimis, între timp, în străinătate. Și nu unor români rezidenți pe-acolo, ci chiar unor străini de neamul nostru (dar nu atît de străini încît să nu se intereseze de cultura noastră). Iată dar că zvonuri despre cartea lui Patapievici și despre dezbateră inflamată din jurul ei au ajuns pînă la urechile străinilor. Nu e chiar de mirare, dacă ținem cont de faptul că Patapievici ține pe-acolo de referință românească, numele lui putînd fi găsit chiar și în bibliografia unui teolog atît de reputat pe cît este Olivier Clement, ortodoxul suprem al Occidentului. Și, *nota bene*, cei din Vest nu se uită la televizoarele noastre, ca să dăm vina interesului lor pe prestigiul mediatic al autorului. Chiar dacă în țară Patapievici a ajuns un filosof popular, chiar dacă va fi fiind obligatoriu pentru orice snob – român și ungar – să știe cita din el ori baremi să-l poată parafraza, nu-i putem ține pe străini orbiți de aceeași vrajă televizivă.

Poate că o cotă din acest succes se datorează și dezbaterii purtate în jurul cărții. O dezbateră care și-a ieșit repede din fire, trecînd brusc la replici iuți, definitive și radicale. Începutul discuției (nu știu dacă în mod absolut, dar în mod semnificativ) l-a făcut revista timișoreană *Orizont*, în foiletonul căreia a și apărut, de altfel, bună parte din carte. Dar acolo „discuția”, nu fără rezerve, a fost agreabilă și favorabilă. Tocmai datorită acestui fapt, ea a fost de îndată uitată prin intervenția în masă a altor protagoniști. Un prim val de 10 (numărul perfect, deși constituit spontan) comentatori, împărțiți în două tranșe, a ocupat două numere consecutive ale *Observatorului cultural* (nr. 102, 103). *Ce și cum* (și mai ales acest *cum*) au discutat cei zece constituie, de fapt, începutul propriu-zis al dezbaterii care, de atunci încoace, a eclipsat însăși cartea. După această suită de articole, toate cele care au urmat au pornit, ritualic, de la ele. Dacă în intenția revistei a fost să scoată un număr de referință, trebuie recunoscut că a izbutit chiar mai mult. Patapievici poate n-o fi pierdut prea mult la popularitate după acest asalt exegetic (dacă nu cumva, din contră, s-a trezit cu ea sporită); sigur însă revista găzduitoare și-a sporit vizibilitatea. E și acesta un mod de a rezolva problema pe care Patapievici însuși și-o pune în carte: „ce se pierde atunci cînd se cîștigă ceva”. Sau *vițăvercea*.

Argumentele contra

De fapt, înainte de a da drumul argumentelor strînse în aceste „prime comentarii severe” găzduite de *Observatorul cultural*, revista pregătește un pat de primire așternut

cu suspiciuni și oarecare iritare, tradusă, desigur, în termeni peiorativi. Noi, de fapt, disprețuim intens ceea ce ne irită. Supratitlul dezbaterii anunță de două ori că e vorba de o „carte cu probleme”. Nota introductivă insinuează că premiul acordat *Omului recent* de revista *Cuvîntul* ar fi venit chiar înainte ca juriul să apuce să citească volumul și invocă „opinii foarte diverse... multe dintre ele foarte negative” care ar bîntui „mediile intelectuale”. Cafeneaua, se știe, e oricînd mai drastică decît critica scrisă. În fine, nota nu scapă ocazia de a „poziționa” favorabil revista, spre care au curs, candid, dar nu întîmplător, cele zece articole. De ce nu s-au rătăcit ele, măcar unele, și prin alte părți? Pentru că exista primejdia ca alte reviste, care nu „s-au pronunțat constant” pentru „coerența gîndirii democratice”, să nu le valorifice. Fiind *Observatorul*... singura redută a constanței democrate, oamenii au căutat reflex scăpare aici, pe baricada eroică și de avangardă a principialității democratice.

După această pregătire „psihologică” a terenului, se etalează, în evantai (sau în rafale), argumentele. Și judecățile de valoare, firește. Pe acestea, deși foarte drastice și ținînd adesea locul argumentelor, le vom lăsa deoparte. Ele sînt formulate cu voce prea îngroșată, prea stridentă ca să nu fie un exercițiu de autoconvingere. Trebuie, totuși, subliniat că preferința pentru judecata de valoare, sumară, dar cu atît mai temeinică, proliferază dintr-o incitație continuă, transformînd dezbaterea într-un concurs de calificative.

Ion Bogdan Lefter trece în viteză prin carte, „rezumînd-o” și găsind în ea ba „reducționism vulgar”, ba „insuficiența documentării” ori chiar „incultura pe multe dintre temele atinse”, ba „neînțelegerea în profunzime a fenomenelor”, „stereotipuri antimoderne, antioccidentale” și, mai ales, „teze simple/simpliste”. Articolul său e strict enunțiativ și concludă prin „ridicolul total ... al « teoriei » din carte”. Totuși, acest „ridicol”, oricît de „total”, rămîne „periculos” – acesta fiind leit-motivul lecturii. Partea a II-a a articolului e „despre autor” și ne explică prin trei ipoteze cum a ajuns Patapievici un fel de reacționar. Cea mai interesantă ipoteză e a treia (normal!), pentru că prin ea vedem cum Patapievici s-a reciclat, din resentiment, la anacronism. Pur și simplu nu și-a mai putut ține în frîu „înverșunarea – psihologic de înțeles (concede I. B. Lefter) – a celui uimit că nu mai întîlnește cvasiunanimitatea de altădată”. La „idee” se ridică însă articolul lui Gabriel Andreescu, dar numai spre a le expedia pe ale lui Patapievici, la grămadă și cu bucata, în grotesc și într-o „ideologie pur și simplu reacționară”. Și Gabriel Andreescu are o explicație pentru „deriva” lui Patapievici. Și explicația lui vine din psihologia personajului, văzut ca „om-orchestră”, „sedus de ideologia unui elitism minor, reductibil la narcisism, la refuzul standardelor profesionale, /.../, la sfidarea deontologiei disciplinare și de breaslă”. Și mai „tehnic” e articolul lui Adrian Miroiu, care deploră bibliografia – fie carentă, fie ambiguă – și se confruntă cu cîteva interpretări conceptuale „smintite” de către Patapievici. Și Adrian Miroiu converge în concluzia „reacționarismului” lui Patapievici; grav devine faptul că acesta „e un lider de opinie” ale cărui „opinii” sînt „în vogă” și primejduiesc „întreaga noastră societate” (care s-a trezit cu „o problemă în mersul ei proclamat către democrație și libertate”). Vlad Alexandrescu și, într-o măsură, Valentin Protopopescu, asigură „obiectivitatea” sau imparțialitatea grupajului, fiind proba deschiderii și lipsei de prejudecăți a revistei. Reproșuri bibliografice, la secțiunea

postmodernism, aduce, în nr. 103, Liviu Andreescu, pentru care cartea lui Patapievici „e un volum descalificant”, singura ei speranță de salvare fiind „uitarea”. George Bălan și Florin Buhuceanu, dacă n-au nimic cu heterosexualitatea lui Patapievici, au, în schimb, multe cu atitudinea lui „incorectă” față de homosexuali. Străvezie de tot devine motivația „culturală” a lui Patapievici sub ochiul lui Paul Cernat, care închide dezbateră reluând refrenul „resentimentar” și tema ascunsă a frustrării: „Dezamăgit, resemnat și ignorat de viața politică, Patapievici...” etc.

E ceva excesiv în această inițiativă – în principiu salutară. Și nu cantitatea de combatanți, care încă se mai pot strînge. Excesivă e graba cu care toată lumea se precipită în calificative. Firește, cu toatele descalificante absolut. *Observatorul cultural* a dat tonul unei dezbateri în care toată lumea se arată grăbită să aibă dreptate. Într-o dispută de idei, dreptatea se tranșează însă greu, lent și întotdeauna nesigur. E o cale prea lungă. Pe calea scurtă (și eficientă), dreptatea se obține prin descalificarea partenerului, prin tratarea lui de sus, prin trimiterea la școală și prin dezvoltarea complexelor/ frustrărilor/ resentimentelor/ crizelor de imagine/ crizelor de identitate etc. pe care acesta le tănuiește, dar care sînt adevăratele sale motivații. Cititorii lui Patapievici din *Observator*... știu mai bine decît el ce crede cu adevărat și ce ascunde în suflet. Fiecare din ei ne poate spune *ce gîndește Suveranul*. Ce gîndește acesta cu adevărat și din ce pricini, nu ce disimulează el în carte. Dacă s-ar pune cazul să citim o carte scrisă de *adevăratul Patapievici*, această carte ar trebui scrisă de echipa care l-a recenzat. Patapievici nu trebuie decît să le spună tema. Cu cititul în suflet, cu accesul direct la intențiile ascunse și cu motivațiile ieșite dintr-o psihologie frustrată ori din drojdiile resentimentare stă bine tot exegetul român. De aceea, în astfel de cazuri, cartea devine doar un pretext pentru lectura în adîncime a personalității „ocultate” și pentru deconstruirea „personalității la vedere”. (Se-nțelege că Patapievici chiar vorbește în carte de această patologie a dialogului care înlocuiește argumentul cu eticheta; așa că el are replica dată dinainte).

La așa argumente, așa contra-argumente

Această modalitate de lectură intențională, care se exaltă din calificativul de discreditare, a primit de îndată replici în același ton. În *România literară* (nr. 7/2002), Alex. Ștefănescu vorbește de reactivarea „poliției culturale” din vremea proletcultismului, consideră dezbateră din *Observator*... „o ședință de demascare”, crede că opiniile lui I.B. Lefter sînt „psihanalizabile”, iar Gabriel Andreescu ar resuscita metoda de gîndire a lui Sorin Toma. În același număr, cronicarul de reviste evidențiază „reaua voință”, „veninul” din unele articole și taxează întreaga dezbateră drept „linșaj intelectual”. Aproape simultan, în *Adevărul literar și artistic* (nr. 605/2002), C. Stănescu invocă similitudinile dintre dezbaterile „spontane” din comunism și dezbateră „spontană” de acum, sugerînd o continuitate de mentalități ori baremi de atitudini. *România literară* dedică ea însăși cărții lui Patapievici o dezbateră în nr. 9. Dar grupajul, volens-nolens, a devenit mai degrabă o „dezbateră a dezbaterii”. Livius Ciocărlie contrage grupajul din *Observator*... într-un singur cuvînt: „exces”, apreciind că acestuia nu-i lipsesc nici argumentele, dar nici triumful lor într-„un soi de denunț”. Al doilea la cuvînt, în ordinea paginilor, e Petru Cimpoșu, care-i reproșează lui I.B. Lefter „argumentele abuzive” și

pomeniște de „procesele de intenție” prezente în lectura lui Gabriel Andreescu. Interviuul lui Andrei Pleșu, inserat în mijlocul grupajului, vorbește de „execuția publică” a cărții, de „otrăvirea climatului”, de „ardere pe rug”, de „combaterea cărții prin anatemizarea autorului”, dar subliniază și tactica de compromitere aleasă de *Observator...* găsirea unor „motivații murdare” pentru un „act intelectual”. Bogdan Pascu tratează, global, lectura din *Observator...* de „distorsionată și simplificatoare”, criticile aduse cărții „auto-subminându-se” „prin interpretările trunchiate și deformate” și prin construcția unor „fantasmagorii politice pe marginea propriilor lor obsesii (ale comentatorilor, n.n.)”. Virgil Nemoianu, ca, de altfel, și Bogdan Tătaru-Cazaban, ignoră obligativitatea ritualică a dezbaterii și se ocupă direct de cartea lui Patapievic. Tot o voce de la *România literară*, dar vorbind în nr. 12/2002 al revistei 22, într-un interviu, e cea a lui Nicolae Manolescu. Pentru Manolescu „este limpede” că dezbaterile din *Observator...* a fost „ceva dirijat” și că e plină de „procesele de intenție”, exegeza de-acolo fiind făcută după principiul „păi, în mintea lui era că...”.

Revista 22 discută și ea, alertată, „problema” receptării lui Patapievic, după ce, mai întâi, reproduce generos, în nr. 9, extrase copioase din luările de poziție deja exprimate. În nr. 10 pornește, de fapt, discuția propriu-zisă, colajul de dinainte servind doar de premisă documentară. Ea începe printr-un editorial al Gabrielei Adameșteanu, surprinsă de „vehemența tonului” și de „radicalitatea incriminărilor” din *Observator...* Editorialista enunță apoi deontologia comentariului, care ar trebui făcut „fără *partis-pris*-uri, fără resentimente, fără frustrări, fără orgolii contrazise” (așa cum se face la 22), lăsînd să se înțeleagă că toate acestea n-ar lipsi din *Observator...* Articolul lui Andrei Cornea, din același număr, pornește cu un preambul de atmosferă, reducînd dezbaterile la sloganele ei fulminante: „Fascistule!” „Ba voi sînteți comuniști!”. Nici Traian Ungureanu, în numărul următor, nu insistă mult asupra dezbaterii pornite, dar consideră „atacurile împotriva cărții” drept „mărturia nerăbdării teribile cu care e întîmpinat astăzi orice gînd mai adînc decît jocul de cuvinte”.

În parte, acestor critici le răspunde nr. 107 al *Observatorului...* Dar ce poți răspunde unor acuzații sau bănuiele de „frustrare”, „resentiment”, „complexații”, „isterie” etc.? Un răspuns de tipul „nu sîntem frustrați, complexați etc., domnule” e tot ce poate fi mai inutil și mai ridicol. Astfel de „argumente” sînt irefutabile. Tocmai de aceea le-a folosit și *Observatorul...*, mizînd pe descalificarea de la sine a ideii o dată descalificat autorul ei. Argumentul personal, intențional, e infailibil. Pentru că îți închide gura.

Epilog. Vocea obiectivității

România nu mai are doar intelectuali de casă. Ea are deja un set de intelectuali care au ajuns la statutul personajelor lui David Lodge. Aceștia vin în dezbaterile „provinciale” numai ca să le limpezească, ca autorități ale principiului. O asemenea voce a „obiectivității” răsună în coada episodului V din serialul Alinei Mungiu-Pippidi (22, nr. 11/2002). E o expertiză „sociologică” a dezbaterii, văzută ca luptă între grupuri. Un grup (cel de la *Observator...*) de „oameni de mîna a doua care vor *pentru ei* o poziție de mîna întâi” luptă deschis pentru acapararea pozițiilor deținute de domnii Pleșu, Liiceanu etc. Obiectivitatea e, firește, un soi de transcendență. Cine-i poate

replica acesteia? Poate Ion Bogdan Lefter, de pildă, să spună cu mîna pe inimă că nu vrea să ocupe prin asalt (ori, Doamne ferește!, prin mijloace și mai perfide) poziția lui Andrei Pleșu? Poate, dar va deveni cu atît mai clar că o vrea cu cît va nega mai vehement. Asta se întîmplă cînd „obiectivitatea” vorbește și ea din analiza adîncurilor, din expertiza motivațiilor „autentice”, de dincolo de scris. Cărțile (și, în diminutiv, articolele), la români, nu sînt niște „mașini de gîndit”, ci niște „mașini de mistificat”. În ele, autorii nu fac decît să-și deghizeze și să-și înobileze pornirile triviale. De ce oare o mai fac, cînd prima lectură, fie și pe sărite, tocmai pe acestea le remarcă?

Hajdú Farkas Zoltán

Dilemă matinală

Tovarășul fidel al dimineților mele ceptoase de la Heidelberg este emisiunea Kulturnotizen a postului de radio SWR3. Deja înainte de a mă trezi pot afla multe lucruri interesante despre viața culturală vest-europeană, ba cîteodată mai amintesc și de cîte un eveniment din Praga sau Varșovia. La sfîrșitul emisiunii de o jumătate de oră, în fiecare dimineață, o voce feminină plăcută, puțin reținută, își ia rămas bun de la ascultători: „*Viel Spass bei der Arbeit*”, adică îmi urează să-mi fac cu plăcere treburile din acea zi.

În timp ce-mi fierb cafeaua îmi aduc aminte de fiica mea. Pe vremea cînd încă locuia acasă, la ora aceasta ieșea din camera ei în pijamaua lungă cu floricele și bijbiind spre baie, îmi șoptea somnoroasă: „*Jó munkát*” – „*Spor la muncă*”. (Cînd era la grădiniță își lua rămas bun cu un încîntător „*Jó dolgozást*” – „*Lucrare bună*”).

În astfel de momente mă gîndesc că dacă soarta ne-ar fi aruncat la Craiova, eventual la Iași sau la București, acum poate m-ar saluta cu „*Servici ușor*”, dorindu-mi să am lucru-servici ușor în ziua respectivă...

Dar oare cum aș putea să-mi încep munca din acea zi după atîtea urări de bine aparent contradictorii? Care îmi este expresia cea mai familiară? Să execut orbește tot ce mi se impune în acea zi, să execut toate sarcinile numai de dragul muncii, din plăcerea *l'art pour l'art* a muncii? Sau bombănind (unde e aici plăcerea?), dar conștiincios, să încerc să fac o treabă de o calitate cît mai bună? Eventual să încerc să-mi organizez sarcinile din ziua respectivă în așa fel încît să mai las și pe ziua următoare, știind doar că ceea ce nu pare ușor comportă în sine și mediocritatea cu miros de transpirație, calitatea slabă?

Odată mi-am povestit dilema matinală și unei cunoștințe din „țara-mamă”. După un scurt timp de reflecție a afirmat că formula din limba maghiară este cea mai potrivită, să o urmez numai pe aceasta, fiindcă ea mă va proteja de efortul servil, dar totodată și de neseriozitate. Era foarte sigur de ceea ce spune, așa că am considerat ca fiind inutil să îl întreb, ce părere are: atunci de ce nu învață germanii și românii de la noi?

Mîndrie sau curiozitate – prețul satisfacției

Anul trecut, în primăvara tîrzie, viața publică din Germania a fost tulburată de o dispută care a făcut mare vîlvă, ocolind de cele mai multe ori raționalitatea cumpănită. Nu prea se găsea nici o personalitate publică mai importantă care să nu fi intervenit în această dispută.

Articolele, foiletoanele de sfîrșit de săptămînă ale ziarelor, eseurile jurnalistice, comentariile și analizele radiofonice, documentarele și „talk show”-urile televizate insistau asupra întrebării: „poate fi cineva mîndru de faptul că e german?”

În mod vizibil a apărut puțină confuzie în jurul identității naționale a cetățenilor celei mai bogate și puternice țări europene.

Însă această întrebare nu preocupă numai națiunea germană, de 80 de milioane de suflete. Nu găsim nici un popor, nici o națiune europeană care din secolul 19 și pînă acum să nu-și fi pus această întrebare.

Dar mai bine dacă cobor din această dimensiune universală și, îmbrăcînd mantaua incomodă a îndoielii, încerc să-mi pun această întrebare mie însumi. Așadar (măcar atîta curaj să am, să-mi pun întrebarea!), sînt eu mîndru de a fi maghiar, mai exact: maghiar ardelean?

Știu, este vorba despre foarte mult – la urma urmei, această întrebare privește identitatea mea, apartenența mea spirituală. Chiar din această cauză este mai bine dacă nu dau un răspuns pripit. Nici chiar dacă prin ezitarea mea momentană aș pierde definitiv încrederea celor care văd în mine un „bun maghiar”.

Așadar: mîndrie. Conform *Dicționarului Explicativ al Limbii Maghiare*, mîndră este persoana „... care dintr-un anumit motiv este cuprinsă de un sentiment plăcut, de un respect de sine legitim”.

Respect de sine – caut cuvîntul al cărui sens devine deodată confuz: „... a fi conștient de propria valoare, respectiv hotărîrea ce izvorăște din acest sentiment”. Aha, așadar numai valorile create de mine, numai performanțele mele îmi pot crea respect de sine, îmi pot stîrni acel „sentiment plăcut” – mîndria.

Dar oare este meritul meu că m-am născut maghiar? Că am păr negru și că, privindu-mi fața, băcanul turc din Heidelberg este ferm convins de ani întregi că sîntem compatrioți, numai că eu, renegat laș, nu am curajul să „recunosc”. Aș fi avut, aș avea oare altă opțiune? Desigur, aș putea vorbi într-o limbă de circulație internațională, engleză, franceză, germană, mi-aș putea vopsi părul în blond, aș putea folosi lentile de contact azurii... Dar pentru ce? Din cauza pronunției mele străine, a părului portocaliu, a ochilor care lăcrimează în continuu, șiretlicul s-ar descoperi repede – și atunci aș avea și mai puține motive să fiu mîndru.

Accept ceea ce sînt, adică faptul că sînt maghiar, maghiar ardelean, dar din acest motiv încă nu mă cuprinde nici un fel de „respect de sine legitim”, nici un „sentiment plăcut”, cum nu mă încearcă aceste sentimente nici din cauză că nu chelesc sau că, deocamdată, reflexele îmi funcționează acceptabil.

M-am abătut de la subiect. E timpul să mă uit și în *Dicționarul Istoric al Lexicului Maghiar din Transilvania* al lui Szabó T. Attila, una dintre cărțile mele de căpătîi.

Despre primul sens al cuvîntului „mîndru” dicționarul spune: „felfuvalkodott, elbizakodott; îngîmfat, înfumurat; stolz”. Un document din 1696 vorbește despre

„...Flăcăi mîndri netrebnci (haszontalan büszke Legények)”, un altul din 1762 despre „*acel mîndru flăcău iobağ (azon büszke Jobbágy legény)*” care „...și-a priponit caii și i-a irosit urît (...a lovakat belé tzövekelte, és rutul el praedalta)“.

Nici al doilea sens al cuvîntului nu este mai măgulitor: „fennhéjázó; trufaș, mîndru; übermütig“. 1765: „*cînd Murvai intră în casă, aceea petrecînd acolo cum se cuvine, din supărare și îngîmfarea-i necuviincioasă nici că bună ziua nu putu da, dar numai cu astfel de vorbe trufașe ce întărită pe alții la vărsare de sînge: Noroc bun Flăcăi, cu ce gînd pe aici? (midőn Murvai a házba bément ezek ottan betsülettel mulatván, maga bosszúságában és illetlen kevélységből különben beköszönni is nem tudott, hanem illy büszke s vérengzésre másokat ingerlő beszéddel: Jó szerentsével Legények, mi szándékkal vadtok?)*“

Conform mărturiei datelor etimologice așadar, pe vremea înaintașilor noștri, cuvîntul „mîndrie” avea conotații negative. Iar dacă sîntem și mai atenți, într-adevăr descoperim un dram de exclusivitate în faptul că cineva este cuprins de mîndrie din cauza naționalității sale, din cauză că este, de exemplu, maghiar, și nu german sau român sau chinez.

Desigur, nu putem avea ca scop – ar fi un scop fără rost! –, să ne negăm sau să ne modificăm deprinderile, comportamentul determinate de propria dimensiune culturală (Cioran a încercat și timp de o jumătate de viață s-a simțit străin în limba franceză – dacă putem da crezare jurnalelor sale). Nu ne putem sacrifica specificul cultural pentru îndoielnicul ideal al comunicației globalizatoare, „neutre din punct de vedere cultural”. Dar, pe lângă asumarea conștiinței unei identități ce izvorăște din dimensiunea noastră culturală (din maghiarimea noastră), nu trebuie să pierdem din vedere (pun acest lucru pe hîrtie, deși știu că pentru minoritari acesta este un stereotip, cu toate că majoritarii nu prea îl au în vedere nici chiar în zilele noastre) faptul că fiecare cultură are o concepție proprie despre realitatea care ne înconjoară pe toți. Evident, aceasta încă nu înseamnă că și cunoaștem diferențele, dar recunoașterea existenței lor este condiția esențială pentru a fi curioși, pentru a urmări cu atenție ceea ce pentru noi „nu este familiar”.

Despre modul de tratare a „nefamiliarului”

Pentru noi – pentru noi toți care, într-un fel sau altul, sîntem ardeleni – sînt date aceste trei formule de salut și libertatea de a ne raporta într-un fel sau altul la polisemia, la ambivalența lor. Cert e că dintre cele trei, două ni se par străine încă din copilărie, dar din cînd în cînd erau/sînt prezente în viața noastră (rog cititorii să facă acum abstracție de stereotipiile conviețuirii/traiului unul lângă altul).

Așadar, ce să facem cu „nefamiliarul” ce trăiește lângă noi (eventual în noi)?

Eu aș distinge două moduri de abordare a dimensiunilor culturale „nefamiliare” mie: cel calificativ și cel explorator.

Calificatorul se caracterizează prin reținere față de „nefamiliar”. Percepția sa este selectivă, pentru că el consideră a fi absolute valorile considerate a fi proprii, calificarea întâmplărilor fiind astfel considerată mai importantă decît analiza lor obiectivă. Consideră că propria cultură este superioară, în fiecare acțiune căutînd confirmarea cunoștințelor anterioare. Apariția străinului îi tulbură concepția exclusivistă despre lume, persoana cu această atitudine încercînd să-și apere punctul

de vedere static prin desconsiderarea a tot ce este diferit. Percepția sa nu este adaptată la lumea schimbătoare – este incapabilă să accepte noul –, ci „selectează”, adică este dispus să ia la cunoștință numai ceea ce îi confirmă poziția pe care o crede de neclintit. Desconsideră și bagatelizează tot ce este incompatibil cu aceasta.

Dimpotrivă, acțiunile *exploratorului* sînt determinate de curiozitate. Consideră „nefamiliarul” a fi interesant, stimulator. Prin acceptarea informațiilor necunoscute, concepția sa despre lume este deschisă, ba chiar poate fi modificată, corectată după caz, deoarece cunoașterea diversității îl determină să-și revizuiască, să-și relativizeze continuu propriul sistem de valori. Își adaptează percepția la lumea schimbătoare, se străduiește continuu să obțină informații noi pentru a-și putea îmbogăți astfel cunoștințele despre lume. Totodată privește și străinul în mod critic, nu îl idealizează, păstrîndu-și astfel respectul față de propria sa cultură și istorie.

Punctul de vedere al calificatorului este intolerant, fiindcă este incapabil să accepte situațiile și semnalele neunivoce. Percepe ambiguitatea ca fiind un pericol, o presiune înfricoșătoare, iar acest fapt îl determină să restabilească cu orice preț univocitatea, „situația clară”. Instrumentele preferate ale acestei strategii defensive sînt stereotipiile culturale și prejudecățile pe bază etnică. Exploratorul însă tolerează nesiguranța, considerînd că apariția acesteia este un bun prilej pentru a-și revizui sistemul de valori și pentru a formula noi întrebări privind caracteristicile comune și cele diferite. Confuzia ce naște nesiguranță îl determină să elaboreze strategii de conciliere, fiindcă știe că își poate susține dreptatea numai dacă a efectuat și analiza hermeneutică a părerii contrare („nu cumva celălalt are dreptate?”).

Să recunoaștem, fără aprecierea, respectul față de „nefamiliar”, cunoștințele noastre despre diversitatea culturală rămîn întotdeauna superficiale (vezi de ex. jurnalele de călătorie ale renumiților noștri vînători africani). Fiindcă așa cum acordurile comerciale încheiate fără încredere reciprocă asigură numai succese de scurtă durată, și relațiile interculturale care nu se bazează pe respectul reciproc garantează numai consensul pe moment, dar în nici un caz nu cooperarea fructuoasă, de lungă durată. Pentru calificator, respectul durează numai cît timp comportamentul părții dintr-o cultură diferită corespunde normelor propriei sale culturi, adică aceasta își dovedește „respectabilitatea”. Pentru explorator însă, respectul este un credit mutual bazat pe ipoteza că modelele de comportament necunoscute inițial – plasate într-o dimensiune culturală corespunzătoare – vor deveni comprehensibile și raționalizabile.

Provincia și „factorii perturbatori”

Pesemne că și colaboratorii români și maghiari ai *Provinciei* au conștientizat că în cursul cooperării lor, atitudinea și comportamentul „nefamiliare” ale „celeilalte părți” cauzează de multe ori iritații sau tulburări. Cred că acești „factori perturbatori” au o mare valoare informativă, trebuie să îi tratăm ca pe niște date valoroase, pentru că momentul decisiv al relațiilor interculturale este chiar identificarea și valorificarea contradicțiilor apărute, fiindcă numai prin interpretarea și prelucrarea acestora putem încerca să restabilim armonia necesară lucrului în echipă.

Conștientizarea acestei atitudini este cu ațit mai importantă cu cît – pentru a asigura cooperarea fără probleme – sîntem înclinați să ignorăm, să trecem peste factorii

perturbatori. Dar trebuie să avem grijă, pentru că armonia superficială – fiind înrădăcinată în tradițiile culturale a numai uneia dintre părți – ar putea trezi suspiciunea celeilalte părți, care ar putea interpreta mușamalizarea conflictelor apărute drept lezarea propriilor interese, drept punerea sub semnul întrebării a valorilor sale culturale. Astfel, în anumite cazuri, suprimarea confuziilor nu numai că nu ar rezolva, ci ar agrava și mai mult contradicția. Pentru că suprimarea stării noastre de confuzie implică și faptul să considerăm propria noastră interpretare ca fiind cea evidentă („calea practicabilă“). Iar de aici este numai un pas mărunț pînă la a începe să căutăm „vinovatul“, acționînd chiar și involuntar împotriva diferențelor culturale.

Dacă însă ne străduim să delimităm cît mai exact cauza stării noastre de confuzie și supunem analizei presupusele fapte evidente, putem evita căutarea „vinovaților“, fiindcă prin aceasta încercăm să controlăm compatibilitatea interacțiunii, acordînd o mai mare atenție diferențelor culturale.

Recunosc, acesta este un proces care necesită mult timp, dar experiența activităților interculturale arată că economia de timp inițială – realizată prin mușamalizarea factorilor perturbatori – se răzbuună în cele din urmă, iar ignorarea diferențelor culturale va necesita, într-o fază mai avansată a activității, corecții și mai costisitoare în timp.

Consider *Provincia* ca fiind o activitate interculturală fără tradiții și particip și eu la ea cu plăcere deoarece colectivul său abordează problema transilvană cu atitudinea de „explorator” schițată mai sus, știind că cea mai frecventă cauză a întreruperii sau a amuțirii ocazionale a comunicației interculturale este chiar exclusivitatea, „atitudinea calificatoare” înrădăcinată în necunoașterea „celuilalt”. Pentru ca întreprinderea noastră să fie și mai convingătoare, cred că ar trebui să renunțăm la „complexul hinterland”-ului, la atitudinea de dependență unilaterală de București și/sau Budapesta, ea fiind străină de adevăratele tradiții ardelenne. Este adevărat că această atitudine nu îi caracterizează nici pe politicienii români ardeleni, nici pe cei maghiari ardeleni, dar numărul relativ mare al tinerilor care au aderat la *Memorandum* ne permite să tragem concluzia că prejudecățile și temerile au început să se dizolve, iar atenția mutuală, plină de respect, față de sistemele de valori, față de așteptările și riturile comportamentale – influențate de particularitățile culturale – ale celuilalt poate asigura colaborarea eficientă, de lungă durată.

La sfîrșitul dimineților mele cețoase din Heidelberg mă urc în mașină, pornesc motorul, apoi îmi aduc aminte că prezentatoarea și-ar putea lua rămas bun cu „*Alles Gute*”, fiica mea cu „*Könnnyű szolgálatot/munkát*”, eventual chiar cu „*Spor la muncă*“, dacă soarta m-ar fi aruncat la Craiova, eventual la Iași sau la București...

Traducerea: Venczel Enikő

Visky András

Al cui e Ardealul?

1

al Domnului este pământul cu tot ce este pe el¹, cita Tata din Scriptură când se întâmpla să se încingă vreo discuție despre „al cui e Ardealul”, prin a doua jumătate a deceniului al șaptelea trebuie să fi ținut predici despre asta, Eu cel puțin, acest eu, căruia cuvântul Ardeal îi amintește întâi și întâi de Scriptură și de Tata, cel mai devreme atunci, după anii de închisoare, trebuie să-l fi auzit pe el vorbind despre Ardeal, în târziu toamnei lui 64, să zicem, chiar în ajunul instituirii iernii astronomice, după îndelungi ezitări ale factorilor de putere, preoții eliberați din închisoare primiseră iarăși parohii, dar poate că mai târziu, poate pe la începutul anilor șaptezeci, în pragul Marelui Deceniu, Doamne Sfinte, Marele Deceniu, când poporul țării mele și-a îndreptat privirea dorită către Apus,

2

ungurii mei cu talanți și talent s-au apucat să-și curteze cu îndârjire rudele din Ungaria mică, nu era muzică mai dulce pe aceste meleaguri decît păcănitul oficial al limbii de lemn a declarațiilor de primire, cantorul Gyalu cumpăraseră pe mai nimic o orgă din ținutul săsesc, demontase mica minune cu comandă mecanică și o adusese acasă la Oradea, dar încă înainte de a o fi montat la loc se pornise iarăși la drum, nutrea o dorință și o admirație insatiabile față de soluția cu dublu manual, i-a promis lui Tata un amvon din piatră sculptată iar prezbiterilor un rînd de scaune cu spătarele pictate, Brethelm, Reichesdorf, Neudesch, Gross-Schenk, cînta cantorul Gyalu ca în transă, acuma ținta era tocmai zona Brașovului, vulgo Barca, zicea cantorul Gyalu, mlădiță a unei străvechi familii de cantori, al cui e Ardealul, ei, al cui ar putea fi, răsuna întrebarea retorică chiar și de la amvonul

3

bisericii, măcar că pînă și să aduci vorba liber de la amvon de Ardeal apărea în ochii asuprașilor de jurnii și ai celor dintotdeauna cu parcimonie veghetori o întreprindere nebunească în sine, cine afirmă că așa aduce vorba liber, îi întreba cu prefăcută uimire Tata pe șovăielnicii spăimoși, păi cine-i liber aici, ci dacă liberi nu sîntem, atunci nici de pierdut nu avem, continua Tata luîndu-și avînt, dacă asta-i problema, atunci despre asta trebuie vorbit, sigur, sigur, intervenea Mama fără prea multă

4

convingere, ca una care știa ce putea obține dinspre partea Tatei cu argumentele unei Realpolitik ajustate la nevoile familiale, însă chiar și de la amvon?, așa e, răspundea Tata, amvonul e locul cel mai potrivit pentru a pune problema și a rosti întrebarea, asta întrucît Tata pornea de la presupunerea că adevăratele întrebări sînt

născute din răspunsurile aprioric existente și nu invers, al cui e Ardealul, bună întrebare, spunea cu chipul străluminat, să-i dăm de capăt, trebuie că-n spatele ei se pitește un răspuns de tot dragul, poftiți de încercați, dacă Ardealu-i problema, întrebarea întrebărilor, ei bine, și după câte se vede chiar asta e, stimabililor, atunci despre asta trebuie vorbit și mai cu seamă de la amvon, nu, nu, mai degrabă

5

anii șaptezeci totuși, când geniul comercial al țării mele, marele vizir, comandantul suprem decisese să-i vîndă la kilogram, nu, nu la kilogram ci pe capete pe sașii și șvabii mei bogatei Patrii-Mumă, Doamne Sfinte, bogată Patrie-Mumă, păi de asta avem noi nevoie, cărăruie de stele și calea laptelui, pămînt natal cu brazdă grasă ce ia seama la pruncii ei ce umblă creanga-ceanga, Patrie-Mumă, Patrie-Mumă, duminicile sosesc în cete mari pelerinii în satul din Partium, pitit pe după dealuri, mai puțin cunoscut și decît necunoscutele, să asculte deslușirile Tatei, veneticii se instalează în biserică încă de la prima chemare de clopote, acolo o așteaptă pe cea de a treia, când clopotarul Zele, în fine,

6

cu simțire, după părerea unanimă a enoriașilor, nepermis de prelung iar după părerea clopotarului Zele, cu demnitate gîrbovit sub povara vinovăției asumate, nepermis de neglijent, ba chiar pe fugă, ca un cîrpaci, „întrolocă” cele două clopote și cîntecul orînduit se poate începe cu tenorul vibrant al cantorului Gyalu, Tata ședea tăcut, cu veșmintele strînse în jurul trupului, în jilțul său, fixînd cu privirea un singur punct al pardoselii de piatră lăsate, buzele i se mișcau nedefinit, de parcă ar fi cîntat și el, deși nu cînta, la mijlocul ultimei strofe a imnului

7

s-a ridicat, a strîns Cartea la piept și a pornit să urce treptele de lemn, nici nu era el cel ce hălăduia, de parcă ar fi suit spre înalt pe niște scări rulante, odată ajuns acolo sus a deschis Cartea și a citit cuvintele poetului, ale Psalmistului, al Domnului este pămîntul cu tot ce este pe el, apoi, fără introducerea de rigoare, a pus întrebarea, întrebarea întrebărilor, al cui e Ardealul, ședeam acolo, împrăștiati printre pelerini, și noi, toți cei șapte copii, îi traduceam sincron predicile duminică de duminică, mie îmi reveneau românii, surorile și frații mei mai mari se aleseseră cu sașii, țiganii căldărari din Oradea receptau în direct

8

mesajul, al cui e Ardealul, îi puneam întrebarea pe românește lui Popescu, bucureștean get-beget, al cui e Ardealul, îi întreba sora mea Lidia pe Eisenburgerii cei cu chipuri frumoase din Sighișoara cu vorbele predicii, moțâiau din cap pelerinii, aceasta-i întrebarea, zău că asta e, iar îl bagă pe popă la răcoare, dădeau din cap sătenii, ba bine că nu, își zicea Mama cu resemnare, iar căldărarul Iancu, bulibașa din Valea Rece, parcă și-ar fi exprimat acordul cu tot trupul său, mamă, ce simbolion, zicea cu jumate voce, expresia sa preferată, păi dacă așa stau lucrurile deja

9

e mai ușor, nu-i al lor, le zice Duhul celor adunați laolaltă, și nu-i al nostru, spune Duhul, a cui e țara, extindea întrebarea Duhul, nu e a lor, țipa și înlăuntrul pelerinilor Duhul triumfător, păi sigur, dar nici a noastră nu e, căci e a Domnului, iar pentru ca să ne aparțină ceea ce acum se vede limpede că nu e al nostru, pentru asta, spunea Duhul, ar trebui să fim liberi, dar nu sîntem, îi spunea Duhul adunării, o mare ușurare se înstăpîni peste pelerini, vezi că nu e totuși al vizirului suprem, ha-ha-ha, da știu că i-a zis-o, domle, ci a Domnului, da, da, nu a domnului Popescu și nu a domnului Eisenburger și nu a domnului Visky, în măsura cea mai mică

10

a fratelui Iancu din Oncea, o pală de rîs adie auditoriul, ca aripa unui înger, fratele Iancu se scoală în picioare și se înclină fericit în fața auditoriului, ba își mai răsuțește o dată și mustața sclipitoare, pelerinii iau cu ei vestea Ardealului, mesajul ajunge chiar și dincolo de munți, și pe Tata o să ni-l ia, ne zicem în răstimpul traducerii, îl ridică iar, nu prea încape îndoială, uite-i colo printre pelerini pe securiștii pioși, unii ne știu deja pe de rost și cîntările, iar dacă e al Domnului, zice

11

Duhul de la amvon, atunci cămin al oamenilor liberi e țara, grăiește Duhul, nu-i a noastră și nu-i a lor, a celor liberi este, deoarece, deoarece – și aici urmează învățătura Apostolului, degetele sprintene ale Tatei o iau la goană printre paginile Cărții, ca să dea de citatul exact, poate că ar trebui rostit aminul încă de pe acuma, oftează Mama în surdină, dar Duhul, aidoma vîntului, suflă încotro vrea și-i auzi vuietul, dar nu știi de unde vine, nici încotro merge², asta chiar că nu, gîndește Mama, ce-i drept e drept, se poate ști doar de unde vine Tata, din pușcărie, și încotro merge, la pușcărie, ceea ce, în schimb,

12

se poate ști cu toată certitudinea, așa e, Jucika, dragă doamnă Júlia, o consolează taica Sándor pe Mama, acolo se duce bărbatul dumitale, zău zic, la închisoare din nou, dar tot casa Domnului e după Scriptură și aia, chiar și captivitatea, Jucika, căci stă scris, și aici venea de fiecare dată un citat pe care neam să-l priceapă careva, numai taica Sándor sau nici el, uite-l, aicea este, flacăra albă pe flacăra neagră, învățătura apostolică, se bucură Tata la amvon, iacătă, unde este Duhul Domnului acolo este slobozenia³, păi asta-i, zice Duhul, iar acuma să ne ridicăm în picioare și în rugăciunea noastră comună să punem încă o dată întrebarea, al cui e Ardealul, apoi să ne ducem

13

în pace, cantorul Gyalu și-a slobozit vocea plină de jale întru cîntarea de încheiere, ca unul pe care aminul de răspuns al adunării îl trezise din piroteala blajină, în moștenirea-Ți, Doamne, s-au încuibat păgînii, trîmbița tenorul său plîngăreț, pelerinii ies buluc din biserică, dar mai înainte de a se duce în pace mai dau o raită ca de obicei pe la casa parohială la un pahar de vin fiert cu scortîșoară, Popescu, cu fața îmbujorată,

își povestește visul de deunăzi cu într-adunații, uriașe păsări negre zburau dinspre Apus spre Răsărit, hopa, interveni cu însufletire lancu căldărarul, simbolion, sîntem pe calea cea bună, nu

14

mă băgau în seamă, continuă misterios chintesenta Popeștilor, Popescu, nu-mi dădeau nici o atenție păsările negre ca noaptea care treceau în zbor, or fi corbi, da, da, mi-am ridicat ochii cu disperare la cer, așteptam cuvîntul, am început să strig din toate puterile, da ziceți și voi ceva, păsărilor, păi pentru mine nu-i nici un mesaj, și asta a durat așa pînă dimineața, procesiunea aripateelor și strigătele și sudoarea, mă luptam ca un alt Iacob, pînă ce în sfîrșit, la ivirea zorilor, cea de pe urmă pasăre, cea mai bătrînă, ceva așa, ca apostolul Ioan, îmi zice, du-te, Popescule, scoală-te și ieși din casa ta și emigrează, noi ne îndreptăm către Răsărit, dar locul tău e în Apus, drept care m-am trezit cît ai zice pește, am dat fuga la poliție și mi-am declarat oficial intenția de a emigra, du-te, Popescule, mi-au spus cu drăgălășenie

15

polițaii citînd fără să aibă habar vorbele păsării celei bătrîne, du-te, măi omule, măcar îți tace și ție fleanca aia spurcată și nu mai faci agitație în contra vizirului suprem și a oamenilor săi de încredere, acolo n-ai decît să dai din gură de dimineața pînă seara, Popescule, să zbieri din toți bojocii, după Popescu se ridică să cuvînte Eisenburger cel cu ochii albaștri ca marea și cu părul de timpuriu încăruntit, containerul cu mobilă a plecat deja, zise adînc mișcat, se duce familia în Patria-Mumă, a cumpărat pe mărci toată seminția Eisenburgerilor înțeleptul și nu mai puțin puternicul, ba nu cel din urmă nici în ceea ce privește simțul pentru afaceri cancelar, zise capul familiei, făcînd aluzie la copiii lui ce se dovediseră a fi o investiție sigură, pe fruntea sa lucioasă, fără riduri

16

sfere minuscule se ciocneau între ele, coborînd apoi prin rariștea sprîncenelor pînă la gene, mamă, ce simbolion, zise lancu căldărarul abia ținîndu-se să nu plîngă, Patrie-Mumă, nu-i pe lume ceva mai frumos, Pa-ha-trie-mu-hu-mă, suspină lancu, dragă doamnă Júlia, n-avem noi aici cetate stătătoare⁴, cită cu patimă din Scriptură, și atunci lăsă cale liberă lacrimilor fierbinți, căzu în genunchi, îl îmbrățișă pe Tata, șezi blînd, frate luncule, șezi blînd, căutau să-l potolească pelerinii, să ne întoarcem, zise Tata, să ne întoarcem, vă spun totul încă o dată de la început pînă la sfîrșit, măi Feri, măi Feri, zise mama, dînd-o pe glumă, dar ai mai spus-o o dată, ba nici întrebarea întrebărilor n-ai uitat s-o pui, societatea se amuza copios, păi uite-așa, uite-așa, nădejdea-n tine pus-o-am dintru-nceput⁵. Tu ai fost locul nostru de adăpost, luară în glumă lucrurile și pelerinii, apoi, plini de bună-dispoziție, într-o mare frățietate, o porniră pe deal în jos, ca să ajungă

17

în oraș înainte de a da ninsoarea, să ne întoarcem, mai făcu Tata o tentativă, vă spun totul de la început pînă la sfîrșit, or fi fost poate dificultăți de traducere, într-

adevăr, se prea poate, am dat noi toți șapte din cap, dificultăți de traducere se ivesc tot mereu, de aia au chipuri așa frumoase Eisenburgerii ăștia, zise cu o expresie visătoare Lidia, pentru că-s livrați la export, într-adevăr, se prea poate, făcu tata aruncându-ne o privire recunoscătoare, apoi se scoase din sutană, gestul acesta de o inimitabilă virtuozitate, complicat și lejer îl așteptam de fiecare dată cu sufletul la gură și dacă, arareori, luîndu-ne drastice măsuri de precauție, izbuteam să luăm în camera băieților veșmîntul preoțesc greu ca plumbul, încingeam o întrecere pasionată, își ducea ambele mîini la umeri, apoi pentru o clipă străfulgera deasupra capului țesătura neagră, lucioasă, părea că Tata se și înălța puținel de la pămînt, uriașă pasăre neagră, un corb, în spațiul aerian al sufrageriei invadate de liniște.

Note

1. Psalmi 24,1 (Biblia reformată).
2. Ioan 3,8.
3. 2 Corinteni 3,17.
4. Evrei 13,14.
5. Psalmi 90,1(varianta cîntată).

Traducerea: Paul Drumaru

Bakk Miklós

Reformularea tradiției

Cartea lui Salat Levente despre fundamentele filosofice ale revigorării politicii liberale minoritare bazate pe principii comunitare a apărut simultan în limba maghiară și română la începutul anului (*Multiculturalismul liberal*, Polirom, 2001; *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig*, Mentor Kiadó, 2001). Textul în cauză nu are prea multe antecedente nici în literatura de specialitate maghiară, nici în cea română. În limba maghiară au apărut articole ce se înscriu în problematica investigată de Salat, însă acestea sînt doar studii „parțiale” în comparație cu volumul de față care, pe de o parte, cuprinde în mod sistematic toate rezultatele analizelor privind conflictele etnoculturale, iar pe de altă parte trece în revistă perspectiva tradiției liberale asupra minorităților și arată că această tradiție trebuie revizuită fundamental. În ceea ce privește literatura în limba română, terenul este absolut nepregătit: practic nu există studii pilot profesionale (în problematica minorităților) sau de filozofie politică, și nimic nu indică reevaluarea tradiției liberalismului românesc.

Punînd în discuție liberalismul clasic, o perspectivă cu tradiție serioasă, cartea are cu siguranță și un substrat politic, deși a fost scrisă cu exigență științifică sub toate aspectele sale. Autorul investighează o problematică apropiată de politică și ideologie, cea a promovării drepturilor minorităților, problematică în care modelele descriptive,

necesare oricărui demers științific, sînt delimitate cu dificultate de aspectele normative care exprimă o anumită moralitate, deci presupun și un oarecare orizont ideologic. Putem spune că tema este de o actualitate aparte în România, deoarece o dezbatere profesională reală despre modelele politicii minoritare corelate cu posibilitățile contextului istoric și politic dat – care să țină cont de mizele și tezele filozofiei politice – nu a avut loc la noi în ciuda rezultatelor politicii ultimilor doisprezece ani. Dezbaterea se dovedește a fi greu de evitat; treptat devine tot mai clar că soluția propagată drept „modelul românesc al minorităților” este de fapt un *arrangement* care nu e mai mult decît o reflectare a unei conjuncturi politice. În nici un caz nu este o soluție care va asigura „pacea” solidă și durabilă în relația dintre minorități și statul român.

Cartea lui Salat Levente nu servește doar formularea acestei recunoașteri de actualitate politică dacă vreți, ci ia poziție în chestiunea fundamentală a atitudinii liberalismului față de problematica drepturilor colective. Poziția lui este de fapt similară cu perspectiva politologului canadian Will Kymlicka, acel Will Kymlicka care a ajuns la concluzia că – în privința societăților plurale din punct de vedere cultural – modelul clasic al democrației liberale nu poate asigura supraviețuirea și prezervarea culturii grupurilor minoritare. Pentru toate acestea sînt necesare autoguvernări cu statut juridic specific și un tip de autonomie care ia în considerare și aspectele teritoriale ale culturilor minoritare.

Nu necesită demonstrații suplimentare faptul că afirmațiile lui Kymlicka – și ale lui Salat, ca cel mai bun cunoscător al acestor studii din Transilvania (și din România) – în legătură cu acest model rămîn în continuare probleme actuale în România. Deși România este un stat multicultural sub aspect teritorial și cultural, se pare că nu sînt date condițiile pentru acceptarea responsabilă a tuturor cosecînțelor ce decurg de aici și pentru o nouă tematizare a întrebărilor izvorîte din acest fapt.

Valul de democratizare de după 1989 a conștientizat pe parcursul a zece ani în rîndurile elitei politice din România necesitatea unor insițuții, a unei anumite tratări a situației minorităților, dar cu toate acestea timpul nu favorizează încă chestionarea structurii de drept public a statului român, a legitimității (compatibilității cu sistemul juridic al democrațiilor liberale), a autonomiei și autoguvernării bazate pe existența unor culturi particulare. Lipsesc atît condițiile interne cît și cele externe. În orice caz, cartea lui Salat Levente ne oferă posibilitatea să identificăm condițiile care lipsesc și să conștientizăm că în acest spațiu și mai ales în România tradiția liberală trebuie regîndită fundamental.

Traducerea: Kozák Gyula

Hadházy Zsuzsa

Ardealul nu este doar al românilor,

a spus Sabin Gherman la 23 martie, la Cluj, cu ocazia congresului de constituire a Ligii Transilvania-Banat, ci al tuturor naționalităților care trăiesc aici, al maghiarilor, germanilor, evreilor etc. Tocmai din acest motiv s-a discutat mult în legătură cu imnul Ligii: mulți ar fi dorit o melodie ardelenescă, dar aceasta poate că nu ar fi fost percepută de fiecare membru ca reprezentativă. De aceea, după ce au solicitat părerea unor juriști, a unor studenți, s-a ales în sfârșit simfonia a IX-a a lui Beethoven, adică Oda Bucuriei, deoarece aceasta se adresează tuturor și toți o înțeleg deopotrivă.

La congresul de constituire, Gherman a anunțat: peste două săptămîni (adică în prima săptămîină din aprilie) vor înainta la București actele necesare pentru înregistrarea Ligii, dacă se va refuza acest lucru („ceea ce s-ar putea întâmpla – a spus –, cu toate că legile sînt valabile nu doar pentru mine, ci și pentru primul ministru, iar conform acestora, oricine are dreptul de a înființa un partid dacă îndeplinește condițiile necesare”), „nici o problemă, ne adresăm Strasbourgului”. Dar în fond, condițiile au fost deja împlinite: pînă acum există 10 200 de semnături din 16 județe, cu toate că pentru înregistrare este nevoie doar de 10 000 de semnături din 15 județe. În fruntea listei stă Bistrița, mai mult de două mii de oameni de aici au semnat foaia de înregistrare, după care urmează Oradea, apoi Aradul. De la Cluj sînt 800 de semnături. Aproximativ 15% dintre cei care au semnat sînt naționalități, adică maghiari, germani etc., deoarece, după cum a spus Gherman, au fost luați în vedere în primul rînd românii, dar i-au așteptat, îi așteaptă și pe ceilalți, pentru că Ardealul este al tuturor celor care trăiesc aici.

Liga a adoptat punctul 8 și 11 al Proclamației de la Timișoara, adică și-a propus descentralizarea, dezvoltarea regională. Nu este însă de acord cu federalizarea, deoarece aceasta doar în 1848 sau în 1919 ar fi putut constitui o soluție, astăzi însă nu se mai poate realiza, eventual în legătură cu Basarabia ar putea fi vorba despre ea, în cazul unei eventuale uniri. Totodată, se va cere de la fiecare membru cu funcție al Ligii să facă o declarație în legătură cu rolul său politic din trecut, să declare dacă a avut vreo legătură cu Securitatea și dacă da, ce fel de legătură, dacă a luat parte sau nu la vreo mineriadă ori în dizolvarea manifestației din Piața Universității. Dacă cineva răspunde afirmativ la oricare dintre întrebările respective, nu poate avea nici un fel de funcție în Liga Transilvania-Banat. Delegații (3-4 din fiecare din cele 16 județe, în total 50-55, bucureștenii – deoarece și în capitală există o filială – din cauza distanței nu au venit) au votat favorabil propunerea lui Sabin Gherman, conform căreia dacă Liga în 2004 ajunge în parlament (și există toate speranțele pentru acest lucru), reprezentanții ei vor renunța la imunitatea parlamentară: „așa este corect” – a spus președintele. Tot la fel au votat și statutul partidului, care în afară de organigramă formulează și principiile de bază ale partidului. Acestea sînt principii foarte simple, pe înțelesul tuturor: morală creștină, subsidiaritatea, patriotismul eficient, democrația participativă și dreptatea socială. De acestea aparțin și respectul specificului regional, al identităților personale, rentabilizarea banului public în așa fel încît să existe posibilitatea ca acesta să rămână în mare parte al

celor ce muncesc pentru acest ban. Pentru toate acestea, evident este nevoie de redistribuirea competențelor statului, ceea ce se poate realiza cu o lege cadru, așadar nu este nevoie de modificarea constituției. Această părere a fost susținută de Sabin Gherman pe baza tezei profesorului în drept Ioan Deleanu, care în lucrarea sa intitulată *Tratat de Drept Constituțional și Instituții Politice* a afirmat: „Statul unitar nu este incompatibil cu descentralizarea, adică cu recunoașterea autonomiei și competenței de decizie în anumite limite ale organelor constituite în subdiviziuni teritoriale ale statului (regiuni, provincii, departamente, județe, comune etc). Organizarea tentaculară, ermetic centralizată a instituțiilor etatice ignorând relațiile concrete și specifice din instituțiile administrativ-teritoriale, poate fi posibilă, dar nu și recomandabilă”. Dă de gândit însă faptul că Sabin Gherman, asemenea lui Ioan Deleanu, a vorbit despre statul *unitar* și nu despre *statul național unitar*, cu toate că cele două noțiuni nu sînt tocmai identice și nu este sigur că ceea ce este permis într-un stat unitar va fi la fel și în statul național unitar. Astfel, în cazul României se va putea vorbi despre o descentralizare reală, adică una politică și nu doar administrativă, despre introducerea regiunilor cu competențe politice doar dacă constituția în vigoare va fi modificată. Evident, acest lucru nu înseamnă că orice partid sau organizație care pretinde o modificare a constituției în acest sens, ar putea fi considerat anticonstituțional.

La conferința de presă de după congres, de aproximativ o oră, Gherman a opinat: Grupul *Provincia* și Liga ar putea deveni forțe complementare. Cel din urmă, bazîndu-se pe fondul ideologic al lui Iuliu Maniu, dorește să fie coordonatorul unei mișcări de masă, pe cînd primul ar putea fi coordonatorul intelectual al acestei mișcări. Pînă acum a lipsit doar schimbul de informații corespunzător, dar această problemă pare să-și găsească rezolvarea, deoarece scopul este comun: înființarea regiunilor. Este adevărat că în Uniunea Europeană intră de fapt statele și nu regiunile, însă nici un guvern al statelor membre nu poate risca să sacrifice interesele regionale pe altarul politicii. Iar ceea ce funcționează în Europa, trebuie să funcționeze și în România.

Traducerea: Annamária Nastasă-Kovács

Cristiana Teohari

Un pîrleaz peste ignoranță

Dacă aș fi o instituție sau o persoană cu putere de acțiune pe tărîmul culturii, aș iniția niște schimburi culturale între români și maghiari, mai ales în zonele unde maghiarii nu sînt decît o noțiune vagă, „unii care se trag din huni și care trăiesc prin Transilvania”. Necunoscutul aprinde imaginația ducînd, deseori, la aberații.

Am crescut și eu într-o asemenea zonă, pe o felie de pămînt undeva la hotarul Teleormanului, unde noțiunea de ungar n-am întîlnit-o decît în cartea de istorie, în

legătură cu ceva evenimente din Transilvania Evului Mediu. Dar pentru că pe mine necunoscutul mă atrage, am hotărît să nu mai fac aprecieri doar teoretice și aproximative, ci să mă apropiez cu curaj și să încerc să-mi formulez o opinie din interior: am hotărît să învăț limba maghiară. Am căutat să-mi împlinesc dorința destul de în devălmășie, neștiind o direcție clară încotro s-o apuc. Am întrebat întâi la Universitatea din București, pe urmă la Casa de cultură Petőfi Sándor, lângă Cișmigiu, apoi am fost îndrumată, în fine, către Centrul Cultural Maghiar de pe strada Batiștei. Am aflat cu stupeoare că aici se organizează cursuri de limba maghiară de mulți ani și că, surpriză la fel de mare, sînt mulți români interesați să știe unguerește, din diverse motive: fie au unul din soți de naționalitate maghiară, fie au unul din bunici de origine maghiară și s-au trezit că o jumătate a rădăcinilor lor le e total necunoscută, fie au relații de afaceri cu firme maghiare și au simțit nevoia să cunoască limba partenerului de afaceri, și alte situații asemenea. Ei, eu am venit să învăț limba maghiară fiindcă... așa am vrut! De ce n-ar fi și ăsta un argument suficient? Și, iată, se împlinesc doi ani și jumătate de cînd mă străduiesc să pătrund tainele acestei limbi atît de diferite.

Să studiezi o limbă nouă e ca și cum ai descoperi un nou univers. Pe lângă noianul de cunoștințe interesante am căpătat, lucru cel mai drag sufletului meu, o mulțime de prieteni, despre viața și cultura cărora nu știam mare lucru înainte. M-a încercat un sentiment de vinovăție că ignorasem atîta vreme o lume așa de aproape de mine. Serile de luni, cînd mă duc la școală ca un elev silitor, cu caietul de teme în geantă și cu emoție pentru lecția care urmează, sînt ca o alunecare pe un alt tărîm. În demisolul cu arcade albe și mobilier de lemn lăcuit al Centrului Cultural Maghiar niște români se luptă cu vocalele năzdrăvane și descoperă poveștile despre întinderile „pusztei” care seamănă atît de bine cu marginea de Bărăgan în care am crescut. Tineri sau oameni maturi, unii chiar cu părul alb, stau cuminți în băncile de lemn, cu fețe concentrate, deslușind buchiile greoaie și bucurîndu-se zgomotos pentru cîte o izbîndă gramaticală. Glasul profesoarei revine de zeci de ori asupra unei pronunții care nu vrea să iasă așa cum trebuie, iar sprîncenele elevilor se încruntă în încăpățînarea de a stăpîni odată limba asta atît de năvălășă. Apoi există serile la Táncház, biblioteca în care stau la povești ore întregi și nu mă mai satur, atmosfera deschisă, prietenii de toate vîrstele care sar să mă ajute la lecții, să-mi explice, să-mi arate, să mă îndrume... Toate astea mi-au deschis ochii peste lumea care, pînă mai ieri, respira departe de mine, într-o ceață, într-un abur pe care nu mă gîndisem că-l pot spulbera atît de ușor.

Poate că pentru un ardelean povestea asta n-are nici o semnificație. Ardelenii, români sau unguri, au *cel puțin* o relație de neignoranță reciprocă și asta înseamnă foarte mult.

Îmi propusesem, la un moment dat, să duc pe cont propriu la îndeplinire un asemenea proiect de informare culturală de care vorbeam la început: să-mi iau rucsacul și să mă așez pentru vreo două-trei săptămîni într-un sat de unguri. N-am găsit deocamdată breșa de timp necesară, dar încă mă mai gîndesc la el. Cred că numai o relație directă, de la om la om, poate da dimensiunea exactă a valorii pe care o avem fiecare dintre noi. E, poate, cea mai eficientă cale în a înțelege ce bogăție poate să ofere alăturarea a două culturi atît de diverse. Însăși diversitatea constituie o bogăție pe care ar trebui să știm s-o prețuim și s-o exploatăm.

Și mai cred că greșit se pune problema dezbaterii relației dintre români și unguri numai în arealul Ardealului. Când se va dori discutarea unei situații care privește cu precădere populația din Ardeal, nu doar locuitorii din Ardeal vor fi chemați să-și spună opinia.

Pentru Sud, problemele Ardealului sînt prea departe... Par ca ceva separat, chiar rupte de realitățile României. Una din reacțiile stîrnite de *Memorandum* a fost de genul „Haide, dom'le, de asta ne arde nouă acuma?!”. Cred că ar trebui să mai reducem din distanța geografică lăsînd informația să pătrundă mai mult în medii care, la prima vedere, nu ar conta cine știe cît în luarea deciziilor. Eu mă întreb ce s-ar fi întîmplat dacă la reacția violentă de respingere a *Memorandumului* de către Putere și chiar de unele persoane pe care le credeam deschise și vizionare, opinia publică din Vechiul Regat ar fi fost suficient de informată și de educată în sensul problemei ridicate și ar fi protestat le fel de violent în sens opus. Mă tem că asta e o situație posibilă doar pentru generația viitoare, dar nu mi se pare inoportun să ne gîndim la un asemenea scenariu.

Între timp eu îmi iau ghiozdanul cu manualele de maghiară și mă duc să buchisesc literele cu sonorități stranii. La întrebarea „de ce?”, care mi se pune atît de des, aș da un răspuns care, chiar dacă pare dat în glumă, e plin de logică și de bun simț: de ce nu?

Sabina Fati

Liberalii, regionalismul și competiția pentru Ardeal

Problema regiunilor și a regionalizării pare a fi doar preocuparea locuitorilor și a elitei din Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania, pe care cei de dincolo de Carpați îi numesc, adesea, generic ardeleni. Indiferent de culoare, preocupări sau interese, politicienii nu pot face abstracție de această zonă a României. Fiecare partid încearcă, cu retorici mai mult sau mai puțin eficiente, dar mereu diferite de cele folosite în alte regiuni, să câștige electoratul de aici apăsînd, nu fără voie, pe pedala specificității acestei regiuni. Pînă acum, însă, nici un partid nu a venit cu un program clar prin care să le demonstreze ardelenilor, fie ei maghiari, sîrbi, sași, români etc., cum pot să-și (re)descopere potențialul, cum pot trăi mai bine gospodărirîndu-se fără avizele Bucureștiului, care ar fi modalitatea prin care ar putea lua deciziile de care au nevoie în mod eficient și rapid, dar mai ales cum ar putea face toate aceste lucruri, demonstrînd că sînt loiali statului român, care se ocupă de siguranța lor. Transformarea statului centralizat într-unul regional ar putea răspunde acestor necesități puse pe tapet, de mai multe ori în ultimul deceniu, de elita transilvăneană. Modelul a fost verificat și funcționează cu rezultate incomparabil mai bune decît sistemul centralizat (vezi și R. D. Putnam, *Cum funcționează Democrația?*, Polirom, 2001, sau numărul din februarie 2002 al revistei *Provincia* pentru o imagine completă a transformărilor care au avut loc în Italia după regionalizare).

Deși guvernul Ciorbea a adoptat în 1997 *Carta Verde privind politica de dezvoltare regională în România*, unde au fost delimitate opt regiuni, definite din punct de vedere administrativ și economic, proiectul care încerca să traseze principiile (economice) ale dezvoltării regionale a fost, practic, abandonat, chiar dacă formal funcționează o agenție de profil la nivel național. Discuția oficială despre regionalism se oprește aici, iar puterea de la București nu are, și nu a avut nici în perioada regimului Constantinescu, vreun interes să delege din prerogativele sale regiunilor. Cercurile de interese politice și economice aflate la Centru păstrează și propagă filosofia centralismului, de pe urma căreia profită mai apoi clientela politică a partidului aflat

la guvernare. Afacerile profitabile, indiferent unde sînt făcute, au succes, mai ales atunci cînd primesc undă verde dinspre București sau cînd investitorii vin la fața locului cu recomandare de la magnații politici ai centrului. Legea adoptată privind administrația publică locală oferă o serie de avantaje comunității locale, dar, pe de o parte, acestea nu sînt suficiente, iar, pe de altă parte, sistemul de pîrghii care funcționează între *local* și *central* este dezechilibrat, încurajînd corupția și ingerința puterii politice în treburile administrative și juridice locale.

Propunerile celor doi liberali, Viorel Coifan și Ioan Păun Otiman, referitoare la „descentralizarea administrativă prin dezvoltarea regională a României” ar putea aduce o oarecare popularitate dincoace de Carpați, Partidului Național Liberal, aflat oarecum în derivă după alegerile generale din 2000. Proiectul liberalilor bănățeni prevede amendarea mai multor articole din Constituție (este vorba despre cele referitoare la împărțirea administrativ-teritorială) și subliniază că regiunile „trebuie să aibă o administrație publică autonomă și un consiliu regional ales prin vot secret, direct și universal”. Noutatea propunerii celor doi liberali este această descentralizare politică la care se referă indirect, descentralizare care mai apoi ar putea avea mari beneficii economice. Acest proiect a fost aprobat de Biroul Permanent al PNL, după cum a declarat deputatul Viorel Coifan.

Dacă într-adevăr proiectul va avea girul partidului, urmează să vedem în ce măsură liderii liberali vor lucra pentru punerea lui în practică, fiindcă nu demult (17 decembrie 2001), la întrîlnirea filialelor PNL din Transilvania, Valeriu Stoica argumenta răsopicat că „nu este nevoie de modificarea structurii administrative a țării, ci de o descentralizare privind aspectele de ordin financiar”. În orice caz, diferențele de opinii între reprezentanții politici ardeleni și ceilalți politicieni încep să fie tot mai vizibile, nu doar în rîndurile PNL, ci și în cele ale partidului de guvernămînt. Fenomenul nu are neapărat legătură cu tradiția interbelică „regionalistă” a elitei transilvănene sau mai departe cu mișcările „autonomiste” dinaintea anului 1918, deși nostalgiile (sau chiar frustrările) ardelenilor aduc mereu în discuție civilizația, cultura politică și civică, tradițiile defunctului imperiu, pe care le-ar vrea recuperate într-o formulă modernă. Chiar deputatul PSD Liviu Maior scria în decembrie 2001 că „Transilvania are un alt nivel de dezvoltare și de mentalitate decît celelalte regiuni istorice ale României. Cauzele se regăsesc în trecutul ei istoric. Ea introduce o componentă regională în politica partidelor din România. Ea se poate constitui într-o probă de foc, care să testeze capacitatea și disponibilitatea Partidului Social Democrat de a formula o strategie de politică regională și de a găsi modalități de aplicare a ei”. Șeful PSD, premierul Năstase are însă o altă părere și, după cum încerca să argumenteze, tot în decembrie 2001, „această formulă – a *statului regional* – nu există. Toată dezbaterea e o falsă problemă pentru a ne abate de la ceea ce avem de îndeplinit. Din 1918 știm cine finanțează astfel de acțiuni”.

Descentralizarea pe diverse niveluri, subsidiaritatea, regionalismul sînt deziderate care apar nu cu obstinație, dar cu perseverență în discuțiile și scrieririle din Ardeal. Elitele din celelalte regiuni istorice nu par interesate de aceste subiecte, cazul Simirad este izolat, Partidul Moldovenilor, eșuat în masa partidului de guvernămînt, pare un exemplu tipic de compromitere a mișcărilor regionale, iar platformele și strategiile

pentru Moldova, elaborate de mai toate partidele importante în campaniile electorale sînt doar exerciții și alibiuri pentru așa numitele „programe pentru Transilvania”, prin care liderii de diverse culori politice încearcă, la concurență cu Vadim Tudor, să cucerească electoratul ardelean, despre care ei cred că ar fi mai naționalist.

Preocupările intelectualilor din Transilvania (români, maghiari, sași etc.) pentru regionalizare sînt susținute de comunitățile minorităților și explicate nu doar din perspectivă economică, ci și ca o formulă care să elimine teoriile secesioniste vînturate de anumiți diversioniști puși anume să compromită principiile subsidiarității, regionalismului, devoluției.

Demersul celor doi liberali veniți din partea de vest a țării, chiar dacă va fi asumat de PNL, pare greu de pus în practică și destul de necredibil, dacă ne amintim ultimele luări de poziție ale PNL față de problemele minorității. Alunecările ușoare spre naționalism ale PNL aduc aminte de discursurile mai vechi ale lui Teodor Meleșcanu, acum prim-vicepreședintele partidului, care, în timpul campaniei din 1996, făcea propagandă prin Ardeal cu harta lui Huntington în brațe, arătîndu-le transilvănenilor că li se pregătește ceva, că „forțe obscure” vor să rupă Ardealul de patria-mamă. Dar poate reșezările care se vor face în interiorul PNL, înainte de alegerile din 2004, și contextul internațional tot mai favorabil „regionalismului” va modifica mesajul electoral și programul acestui partid, care încearcă să se redefiniească.

Votanții transilvăneni sînt tot mai interesați de problemele regiunii lor și din ce în ce mai puțin speriați de „pericolul maghiar”. Citirea atentă a sondajelor (de pildă peste 60% dintre românii ardeleni cred că sînt defavorizați de guvernanți, aproape 45% sînt de părere că ungurii sînt mai gospodari decît românii și peste 75% dintre ardeleni cred că sînt cei mai gospodari dintre români) le-ar putea arăta liderilor de partide ce să facă pentru a cîștiga electoratul ardelean și cît de inefficientă a devenit retorica naționalistă pe care mulți dintre ei și-o dispută, deocamdată, cu Vadim Tudor.

Partidul care va reuși să le explice ardelenilor, indiferent de apartenența lor etnică, beneficiile regionalismului, felul în care se poate ajunge la rezultate concrete și timpul în care se poate face acest lucru are șanse să cîștige voturile lor. Pentru a fi credibile, însă, discursurile electorale ar trebui garnisite cu programe bine puse la punct, cu date exacte prin care să se poată demonstra viabilitatea lor astfel încît oamenii să fie convinși că de la un punct încolo vor putea trăi nu numai în liniște, ci și mai bine.

Ieșirea din competiția naționalistă care se dă în spațiul electoratului ardelean ar putea fi un semnal important al intrării României în normalitate.

Regiunile – calea spre Europa

Interviul lui Bogdán Tibor cu Păun Ion Otiman, senator liberal, despre proiectul PNL de regionalizare al României

Bogdán Tibor: Domnule senator, înainte de toate v-aș întreba, ce scopuri concrete ați urmărit prin întocmirea acestui proiect de regionalizare?

Păun Ion Otiman: Primul scop care ne-a determinat să redactăm proiectul nostru a fost acela care vizează compatibilizarea structurilor administrativ-teritoriale ale României cu cele din Uniunea Europeană. Dintr-un studiu, pe care l-am făcut noi în țările europene – cele din Uniune cât și cele din afara Uniunii Europene – rezultă că majoritatea țărilor au trei nivele administrative, respectiv nivelul național, regiunea și județul sau municipalitatea, depinde de la țară la țară. Am ajuns la concluzia că și în România există un curent favorabil pentru administrația teritorială prin dezvoltarea regiunilor, această chestiune fiind pusă în ultimii zece ani, și am dorit să elaborăm un proiect echilibrat, care să îmbine mai multe tendințe care au apărut în România. Prima idee pe care am avut-o în vedere se referă la faptul că, în concepția noastră, regiunea, deci această construcție regională, reprezintă un proces de organizare teritorială a țării sub aspect administrativ. A doua se referă la faptul că avem în vedere ca regiunea să fie axată în primul rând pe dezvoltarea economică. Regiunea fiind un teritoriu care – după părerea noastră – poate să cuprindă trei pînă la șase județe, astfel, în aceste județe, pot fi realizate proiecte de mai mare anvergură, în mod deosebit în domeniul infrastructurilor, în domeniul unor proiecte economice.

După aceea, am avut în vedere următorul aspect: România, încă din perioada interbelică, dar și în perioada comunistă, cât și după 1989, a continuat să aibă un sistem de administrare prea centralist. Și la această dată aproape tot fluxul financiar înseamnă o cale de la plătitorul de impozite pînă la bugetul de stat, iar apoi retur, dar de multe ori acest retur nu este un retur așezat echilibrat în teritoriu, în funcție de contribuția fiecăruia, a fiecărei regiuni, a fiecărui județ, a fiecărei comune, ci se realizează după alte criterii. În consecință, noi, fiind de acord cu principiul că fiecare trebuie să se autodezvolte în funcție de capacitatea economică, considerăm că mare parte din impozitele și taxele care se colectează trebuie să rămînă la nivelul regiunii. Nu este firesc ca de la București să se planifice prin bugetul anual construcția unui pod în nu știu ce comună din Botoșani, pentru că fiecare regiune își cunoaște foarte bine problemele proprii. Am considerat că regiunea trebuie să fie o unitate administrativ-teritorială care trebuie să aibă un consiliu regional ales și un președinte de consiliu, care, de asemenea, trebuie să fie ales prin vot direct.

Am avut în vedere, totodată, problematica aderării la Uniunea Europeană și, dacă avem în vedere acest aspect, cred că regiunile reprezintă cea mai bună soluție administrativă pentru dezvoltările transfrontaliere. Sînt nenumărate situații de acest gen în Uniunea Europeană, cazuri din care noi ne-am inspirat, și de aceea am considerat că această dezvoltare regională a României poate fi legată inclusiv de dezvoltarea transfrontalieră.

Aș vrea să spun, în concluzie, că această construcție regională, pe care noi o prevedem, este, de fapt, în primul rînd, o construcție economică, prin care fondurile care se colectează să meargă acolo, în zonele unde acestea trebuie să fie cheltuite. Am avut în vedere, de asemenea, și un fond de solidaritate națională, în sensul că numai acesta să fie dirijat prin intermediul unor mecanisme naționale, de a sprijini și zonele care periodic, vremelnic, au greutăți economice.

B. T.: Domnule senator, considerați o simplă coincidență faptul că autorii acestui proiect ambițios de regionalizare a României – proiect care vrea să corespundă întrutotul normelor și valorilor europene – sînt tocmai doi politicieni din Timișoara sau credeți că această împrejurare are o semnificație mai adîncă, o conotație mai largă? Eventual, am putea vorbi, în acest caz, despre revigorarea „spiritului Timișoarei”?

P. I. O.: Nu este, cred, o simplă coincidență. Vreau să vă spun că, în legătură cu această chestiune, eu m-am mai pronunțat și în urmă cu șase sau șapte ani, pe cînd eram senator al Partidului Alianței Civice. Această chestiune a pornit de la o practică istorică, pe care eu am cunoscut-o din zona noastră. Și nu numai din zona Banatului sau din zona Transilvaniei. Deci eu unul sînt adeptul principiului că autodezvoltarea reprezintă principala cale de relansare economică a României. Și dacă nu vom acorda prioritate pe căi liberale pentru constituirea de surse de dezvoltare acolo unde aceste surse se produc, de fapt nu vom face decît să acceptăm în continuare principiul socialist de nivelare în atribuire a resurselor, principiu care de multă vreme este abolit de multe țări care au progres economic constant în ultimii 50-60 ani, deci mă refer în mod deosebit la perioada de după al doilea război mondial. Principiul nivelării financiare nivelării resurselor, este un principiu dăunător, atît pentru zonele care au un grad mai înalt de dezvoltare, cît și pentru cele rămase în urmă. În ultimă instanță, oamenii se învață cu acest sistem, că ei trebuie să primească de la „mama-națiune”, de la buget, ori acest lucru ne poate conduce, de fapt, la aducerea la același numitor, numitor care, de regulă, este inferior mediei. Ori, nu trebuie – este punctul nostru de vedere – să acceptăm încă mulți ani acest imperialism național, că națiunea trebuie să ne dea totul și noi sîntem obligați față de națiune. Deci cred că, la nivel național, statul are atribuții foarte exacte în domeniul politicii externe, în domeniul apărării naționale și în alte domenii de interes general, dar în domeniul economic cred că fiecare trebuie să dispună de propriile surse, să și le utilizeze așa cum dorește. Bineînțeles, repet, conform practicii europene, este nevoie și de acest fond financiar al solidarității naționale. Dar acest fond să nu fie dominant.

B. T.: Proiectul Dumneavoastră a fost elaborat într-o perioadă în care, într-un interval relativ scurt, au apărut mai multe inițiative asemănătoare. Mă refer aici în primul rînd la propunerea Grupului „Provincia”, la documentul făcut public de către ministrul de interne, domnul Ioan Rus, de programul pentru Moldova al PSD, și, în sfîrșit, la proiectul de autonomie al domnului Sabin Gherman. De ce ați ales tocmai această perioadă pentru enunțarea proiectului Dumneavoastră; credeți cumva că a sosit momentul oportun pentru lansarea unor asemenea inițiative?

P. I. O.: De fapt, proiectul acesta „se coace” de mai multă vreme, el nu este un proiect lansat să zicem în funcție de o anumită modă sau anumită conjunctură. Noi ne aflăm în faza de preaderare la Uniunea Europeană, de pregătire a structurilor pentru

aderare, de aceea credem că trebuie să depășim faza statistică a regiunilor așa zis de dezvoltare economică – cele opt, pe care le avem acum și care, după opinia mea, sînt relativ artificiale – și să trecem la o construcție administrativ-teritorială de dezvoltare regională după principii economice. Deci nu este vorba de nici un fel de conjunctură, ci pur și simplu de pregătirea teritoriului României pentru aderarea la Uniunea Europeană.

B. T.: V-am pus această întrebare gîndindu-mă și la faptul că într-o perioadă de patru ani, între 1996-2000, Partidul Național Liberal s-a aflat la putere, cînd, oricum, a avut pîrghiile necesare pentru punerea în practică a unui proiect asemănător și cînd, în orice caz, a beneficiat de mai multe oportunități decît acum pentru realizarea unei politici de regionalizare pe bază economică. De ce nu ați acționat atunci?

P. I. O.: Eu aș putea să vă dau un răspuns, care este strict personal, deci nu este răspunsul Biroului Permanent al PNL. Cred că în acea perioadă, între 1996-2000, PNL-ul nu a avut vocea cea mai puternică în coaliția de guvernare și nu a putut să-și impună un anumit concept, un anumit proiect. Dar, de data aceasta, dorește să pună în atenția opiniei publice proiectul său, considerînd că opinia publică și forțele politice trebuie pregătite din timp, pentru că încercări de acest gen – după cum ați spus și Dumneavoastră – au mai apărut. Mă refer nu numai la încercarea Dumneavoastră, a grupului de la Cluj, dar mă gîndesc și la faptul că PSD-ul a adresat un apel către Transilvania, apoi către Moldova... Noi însă considerăm că nu trebuie să ne legăm de o anumită provincie, care, conjunctural, trebuie susținută din anumite puncte de vedere, fiindcă este vorba de o construcție a dezvoltării economice a României.

B. T.: Apropo de inițiativa Grupului „Provincia” sau a Grupului de la Cluj, cum îl numiți Dumneavoastră. Credeți că pe tema regionalizării ar putea exista o colaborare mai strînsă între PNL și această grupare? Vedeți cumva posibilitatea unei „simbioze” între cele două programe, chiar o eventuală contopire între ele, și nașterea, pe această cale, al unui al treilea program, al unui nou program, de această dată comun?

P. I. O.: Vreau să vă spun că noi am studiat toate proiectele, inclusiv al Dumneavoastră, pentru că este firesc în momentul în care îți pui problema unei construcții de acest gen să vezi cîte concepții există, care sînt principalele concepții, principalele tendințe, principalele idei. Deci noi n-am văzut nici un fel de contradicție în termeni cu privire la dezvoltarea regională... Eu cred că, dacă noi ne-am așeza la aceeași masă, am putea găsi punctele de consens și pînă la urmă s-ar putea realiza un proiect de acest gen. Chiar țările cele mai evaluate din punct de vedere economic, cu performanță în administrare, cu un grad înalt de subsidiaritate, sînt tocmai acelea care au o construcție regională, fie că sînt pe principiul landului sau știu eu... n-are importanță cum numim această structură. Noi ne-am ferit de termenul de „provincie” nu pentru că personal nu am agreea-o, ci pentru că există încă sensibilități de acest gen în România, unele de natură primitivă chiar, de un naționalism primitiv.

B. T.: Deci nu excludeți o eventuală colaborare cu Grupul „Provincia” pe această temă?

P. I. O.: Din contră! Sigur, acest proiect va fi lansat la o conferință națională, adică a Consiliului Național, și sigur că vom apela la celelalte forțe politice să ia în dezbatere și punctul nostru de vedere, să ne întîlnim, să reușim în comun. Oricum, și

Constituția trebuie modificată, pentru că în Constituția României nu se face nici un fel de referire cu privire la structurile administrativ-teritoriale. Or una din condițiile certe pe care Uniunea Europeană ne-o pune pentru aderare este compatibilizarea structurilor administrativ-teritoriale, adică inclusiv includerea în Constituția României a acestei chestiuni importante. Așadar, nu se pune problema unui simplu document, care să fie lansat cu un prilej oarecare, ci este vorba de o construcție constituțională și apoi de o serie întregă de legi, care trebuie să rezulte din această construcție constituțională. Trebuie modificată legea administrației publice locale și așa mai departe, deci este vorba de un travaliu intens, nu de câteva principii, care au fost înșirate pe trei pagini de hîrtie.

B. T.: Credeți că, în condițiile actuale, avînd în vedere și raportul de forță din Parlament, este posibilă modificarea Constituției în sensul dorit de Dumneavoastră?

P. I. O.: Noi credem că da. Pentru că, în cazul în care nu se realizează această modificare, această amendare a Constituției în domeniul administrației și al împărțirii administrativ-teritoriale a României, tocmai ne izbim de incompatibilitatea cu construcțiile din Uniunea Europeană.

B. T.: Cunoașteți foarte bine faptul că problematica autonomiei, a regionalizării, ocupă un loc important și în programul UDMR. Considerați că este posibilă o colaborare cu UDMR în acest domeniu?

P. I. O.: Bineînțeles că da! Mai cu seamă că UDMR este un partid care susține actuala formulă de guvernare, deci asigură majoritate parlamentară, mi se pare normal să ne punem la masă cu UDMR. Nu-i nici un fel de problemă!

B. T.: Dar cu domnul Sabin Gherman?

P. I. O.: Este vorba de documentul nostru, deci nu avem ce să discutăm în acest moment cu domnul Gherman. Vom discuta cu domnul Gherman în momentul în care dumnealui va veni la masa de lucru.

B. T.: În textul proiectului apare de mai multe ori ideea cum că regionalizarea nu periclitează cu nimic caracterul național al statului român, suveranitatea și integritatea teritorială a României. De ce ați considerat necesar să accentuați în mod repetat această idee, o folosiți cumva ca o supapă de siguranță?

P. I. O.: Eu cred că nu este vorba de o accentuare și o repetiție supărătoare, ci este, mai degrabă, o asigurare, pentru că – trebuie să repet un lucru, pe care vi l-am spus și ceva mai devreme – în România există sensibilități, susceptibilități și poate chiar mai mult atunci cînd este pronunțată construcția regională, termenul de regionalism, nu mai vorbesc de atunci cînd se discută despre autonomia provinciilor. Dumneavoastră înțelegeți foarte bine la ce mă refer, că proveniți aproximativ din aceeași zonă a României în care trăiesc și eu. Și atunci noi am considerat util ca această relație „stat unitar – construcție regională” să fie susținută în proiectul nostru.

B. T.: Ați vorbit mai înainte despre importanța colaborării transfrontaliere. Cum vedeți realizabil acest deziderat?

P. I. O.: Eu cred că, avînd în vedere situația de la noi, din zona de aici – este vorba de zona Dunăre–Criș–Mureș–Tisa – această colaborare transfrontalieră trebuie să devină o realitate. La această oră, sînt nenumărate probleme vamale. Încă zona noastră este o zonă primitivă din punctul de vedere al circulației oamenilor, al mărfurilor. Încă în

vămile noastre se stă la coadă ceasuri întregi, încă în vămile noastre – mă refer la cele de pe zona de vest, inclusiv cu Iugoslavia – aspectul este mai degrabă de secolul 19 decât de secolul 21. Mi se pare absolut normal ca românii să meargă să lucreze în Voivodina, cei din Voivodina să vină la noi. Noi avem spații de cooperare economică foarte bune, mai cu seamă în domeniul agriculturii în acest bazin al Dunării, al Cîmpiei Dunării... Trebuie să cooperăm, pentru că noi nu trebuie să ne luptăm între noi, noi trebuie să cooperăm, mă refer la cele trei provincii, Banatul Românesc, Banatul Iugoslav și sudul Ungariei, zona Szegedului. Deci așa vedem construcția regională transfrontalieră.

B. T.: În ideea Dumneavoastră, fiecare dintre cele 7-8 regiuni care ar alcătui structura administrativă a României ar conține un număr de 3 pînă la 6 județe. Care sînt criteriile care hotărîsc numărul județelor componente în cazul diferitelor regiuni?

P. I. O.: Desigur, noi nu împărțim ideea că regiunile ar trebui să aibe suprafață și populație absolut egală. De aceea, cînd am spus 3 la 6 județe, ne-am gîndit la faptul că trebuie să imbinăm principiul construcției economice cu unele chestiuni de natură istorică. Sînt cunoscute provinciile istorice ale României, care nu au fost egale ca suprafață sau populație. În Germania sînt landuri care au mărimea județului Timiș și landuri care sînt cît jumătate din România. Eu, de exemplu, concep Banatul în trei județe și nu văd necesară o extensie cu încă două sau trei județe, ca să fie egale cu Muntenia sau cu Transilvania.

B. T.: În regiunile conturate în proiectul Dumneavoastră, comunitățile etnice ar beneficia de garanții, conform normelor europene în materie. Cunoscînd faptul că PNL este adeptul ideii de stat național, v-aș întreba ce înseamnă în mod concret această afirmație? Vă gîndiți cumva la o posibilă existență pe teritoriul statului național a unor regiuni declarate și recunoscute ca entități teritoriale multinaționale? Cum este realizabil acest lucru și credeți că acești termeni sînt compatibili între ei?

P. I. O.: Nu ne-am gîndit nicio dată la o regiune construită pe principii etnice. În general, această insularizare etnică sau religioasă nu este în concepția noastră una pozitivă. În fond și Europa regiunilor este o Europă multi-etnică, este multi-culturală, această idee este dominantă în Europa, iar insularizarea pe principii etnice noi nu o agreăm din foarte multe puncte de vedere.

B. T.: Din proiectul Dumneavoastră reiese foarte răspicat ideea că politica de dezvoltare regională trebuie să fie racordată la realitatea specifică românească. Ați luat, eventual, în calcul și faptul că una dintre realitățile specifice ale României este tocmai existența unor minorități naționale?

P. I. O.: Atunci cînd am vorbit de această specificitate nu ne-am gîndit în primul rînd la componenta etnică, ci ne-am gîndit la realitățile economice românești, în sensul că există discrepanțe economice între regiuni, că există, în general în România, rămîineri în urmă față de Europa. De aceea, construcția economică regională o dorim ca un factor de accelerare a dezvoltării economice.

B. T.: Cum pot fi reduse sau chiar amorsate aceste dezechilibrări inter-regionale? Eventual, prin alipirea unor județe mai sărace de altele, mai dezvoltate? În acest caz, cum credeți că ar reacționa cele din urmă?

P. I. O.: Noi am precizat într-unul din principiile noastre că această construcție regională se dorește a fi, de fapt, o construcție mezoeconomică, care vizează proiecte

economice de mai mare amploare. Ne referim, în primul rînd, la infrastructură și nicidecum la o încercare de a nivela în plan economic întreprinderile mici și mijlocii, unitățile din agricultură. Considerăm că problema dezvoltării economice, în ultimă instanță, este o chestiune privată și aceasta vizează fiecare întreprindere mică, mijlocie sau mare, fiecare fermă sau gospodărie țărănească, deci nu ne punem problema unei nivelări la nivelul regiunii.

B. T.: Autoritatea administrației publice la nivel regional ar fi reprezentată, în ideea Dumneavoastră, de un consiliu regional ales. Care va fi raportul acestui organ vizavi de Parlamentul României?

P. I. O.: Consiliul regional nu va avea o subordonare față de Parlamentul României. El are atribuții administrativ-teritoriale la nivelul regiunii.

B. T.: Regiunile ar dispune de reprezentare parlamentară la nivel național?

P. I. O.: Nu, sistemul de alegere în parlament va funcționa aproximativ după principiile actuale.

B. T.: Spre sfîrșitul documentului există o frază care mi se pare cel puțin ciudată. Acolo spuneți că această politică regională nu poate fi promovată în mod corect de formațiuni politice, de partide cu caracter regional. De ce nu?

P. I. O.: Fiindcă ele nu sînt construite pe principii doctrinare. În politică, elementul fundamental trebuie să-l reprezinte doctrina și nu apartenența la niște structuri determinate geografic. Acest fapt este dovedit și de practica din România, unde a apărut un partid fantomă al moldovenilor, care n-a avut nici un sorț de izbîndă, a fost remorcat rapid de PDSR. Nu credem că astfel de construcții politice regionale sînt cele care ar lansa, de fapt, dezvoltarea economică a României. Dezvoltarea poate să fie făcută pe principii liberale, principiul liberalismului este cel care împinge înainte dezvoltarea economică și nu un anumit partid regional, care ce să-și propună? Să-și propună să promoveze dezvoltarea economică în Dobrogea... Nu cred că este o structură viabilă.

B. T.: Inițiativa Dumneavoastră a fost făcută publică prin presă însă – spre deosebire de celelalte proiecte de regionalizare, care au provocat dezbateri furtunoase – nu a stîrnit practic nici un ecou. Cum comentați această tăcere?

P. I. O.: Proiectul nostru nu este încă un document public, el nu a fost dezbătut încă în cadrul Biroului Politic Central, unde am avut doar o informare asupra lui, de aceea noi nici nu l-am publicat. El, într-o formă sau alta, a fost strecurat în presă pe canale neoficiale. Proiectul abia acum urmează să fie definitivat și supus Consiliului Național, unde vor veni o serie întreagă de observații, după care va lua forma, să zicem, de dezbateri publică.

B. T.: Ce sorți de izbîndă credeți că va avea proiectul Dumneavoastră?

P. I. O.: Mi-e greu să anticipez, pentru că au mai fost cazuri cînd asemenea inițiative au fost blocate pe diverse canale, de cele mai multe ori neprincipial. Îmi vine greu să apreciez dacă vom avea sorți de izbîndă sau dimpotrivă. Eu sper că acest document va intra în atenția opiniei politice și sperăm să ne putem așeza la masă pentru a o discuta, pentru că o astfel de construcție nu poate să reprezinte punctul de vedere al unui singur partid.

Descentralizarea administrativă a României

Document de poziție al PNL față de problema administrativă prin dezvoltarea regională a României (Anteproiect realizat de Viorel Coifan, Păun Ion Otiman)

Partidul Național Liberal:

a. Considerînd că integrarea României în Uniunea Europeană și în structurile de securitate euro-atlantice reprezintă o prioritate de maximă importanță;

b. Considerînd că dreptul cetățenilor de a participa la gestionarea activităților publice face parte din principiile democratice comune tuturor statelor membre din Consiliul Europei;

c. Convins că existența regiunilor administrate de autorități alese prin vot universal și investite cu responsabilități efective permite o mai bună dezvoltare economico-socială a țării;

d. Convins că aplicarea principiului subsidiarității constituie o contribuție importantă la construcția unei democrații autentice în România, bazate pe legitimitate egală a diferitelor niveluri de putere: local, județean, regional și național;

e. Conștient că regiunea constituie un nivel administrativ adecvat pentru punerea în practică a principiilor ce stau la baza integrării europene;

f. Afirmînd că dezvoltarea regională nu trebuie să se realizeze în detrimentul autonomiei colectivităților locale, ci, din contră, să fie însoțită de măsuri vizînd protecția lor;

g. Afirmînd că recunoașterea autonomiei regionale implică loialitatea față de statul național unitar, cu respectarea suveranității și integrității teritoriale;

h. Afirmînd că recunoașterea autonomiei regionale trebuie să fie însoțită de măsuri care să asigure solidaritatea între diferitele regiuni ale țării, în scopul asigurării unei dezvoltări durabile echilibrate;

i. Conștient că procesul de cooperare inter-regională și transfrontalieră constituie un aport prețios și indispensabil la construcția europeană,

Afirmă următorul punct de vedere față de procesul de dezvoltare regională al României:

I. Construcția regională a României este un proces de organizare teritorială a țării sub aspect administrativ pe trei nivele administrative, în regiuni, județe și comune, orașe, municipii. Pentru realizarea acestui principiu de structurare administrativ-teritoriale, sînt necesare amendarea art. 3 (2) precum și a secțiunii a 2-a din capitolul V al Constituției României.

Construcția regională reprezintă, în acest context, un proces de creare a unor unități administrative teritoriale mai mari – regiuni – situate între nivelul statului și

cel al județului. România ar putea fi structurată pe 7-8 regiuni, fiecare conținând un număr de 3 pînă la 6 județe.

Construcția regională alocă competențe administrative regiunilor, considerate ca și entități teritoriale, relativ omogene din punct de vedere economic. Comunitățile entice beneficiază de garanții conform normelor europene în materie.

II. Dezvoltarea regională reprezintă o politică în primul rînd economică pentru asigurarea, la nivel național, a dezvoltării socio-economice durabile. Această politică trebuie să fie racordată la realitatea specifică românească și să urmărească trei categorii de obiective:

I. Armonizarea cu prevederile existente în cadrul UE 2. Reducerea dezechilibrelor regionale ce se manifestă în România la ora actuală; Integrarea activităților sectoriale în cadrul regiunilor de dezvoltare 3. Utilizarea optimă a resurselor umane și materiale din regiune.

III. Regiunea reprezintă o unitate administrativ-teritorială a cărei vocație este de a promova dezvoltarea economică, socială, culturală și științifică durabilă și, în același timp, amenajarea optimă a teritoriului ei, cu respectarea integrității, autonomiei și a atribuțiilor județelor și a comunelor, orașelor, municipiilor. Regiunea dispune de un patrimoniu, de o administrație și de un buget propriu.

IV. Administrația publică de nivel regional trebuie să se bazeze pe principiul autonomiei regionale. Prin autonomie regională se înțelege dreptul și capacitatea efectivă pentru colectivitățile teritoriale, dotate cu autorități alese în mod direct, situate între stat și colectivitățile locale și dispunînd fie de prerogative de autoadministrare fie de prerogative transferate de la nivel central, de a gestiona o parte importantă din activitățile de ordin public, sub propria responsabilitate și în interesul colectivităților pe care le reprezintă. Principiul autonomiei regionale trebuie să fie recunoscut în Constituție și să nu afecteze principiile unității și integrității statului.

V. Autoritatea administrației publice la nivel regional este reprezentată de un consiliu regional ales prin vot secret, direct și universal. Statutul aleșilor la nivel regional trebuie să asigure liberul exercițiu al mandatului încredințat de către cetățeni.

VI. Finanțele publice la nivel regional trebuie să asigure un buget suficient pentru susținerea competențelor proprii regiunii cît și a altora delegate de către autoritățile centrale. Sursele de finanțare trebuie să fie suficient de diversificate și în același timp evolutive pentru a putea acoperi evoluția reală a costurilor exercitării competențelor.

Cea mai mare parte a resurselor financiare ale regiunilor trebuie să fie constituite din resurse proprii de care regiunea să dispună în mod independent. Transferurile și subvențiile de la bugetul central trebuie să se efectueze respectînd principiul neafectării. Ele trebuie să se supună unor proceduri și reguli anterior stabilite prin lege, bazate pe criterii obiective riguros stabilite și corespunzînd necesităților reale ale regiunii.

VII. Statul trebuie să asigure, în conformitate cu principiul solidarității naționale, mecanisme de echilibrare financiară, ținînd cont atît de resursele potențiale cît și de sarcinile regiunii. Regiunile trebuie să aibă, în limitele legii, acces la piețele de capital, pentru a finanța cheltuielile de investiții, prin împrumuturi pe care să le poată garanta pe baza propriilor rețete de finanțare.

Construcția regională, ca și politică de asigurare a dezvoltării socio-economice durabile la nivel național, nu poate fi promovată în mod corect de formațiuni politice, de partide, cu caracter regional. Acestea își constituie suportul doctrinar din promovarea regionalismului iar, în ultima instanță, din cultivarea exacerbată a unor caracteristici locale ce pot intra în contradicție cu autenticul interes național. În același timp însă, centralismul excesiv, fals drapat în culorile naționale, poate conduce la o rezolvare incorectă a problemei dezechilibrelor regionale.

Prin urmare, o abordare serioasă și responsabilă a dezvoltării regionale a României din perspectiva unei mai rapide integrări în UE dar și din cea a creșterii economice se impune. Dialogul constructiv între forțele politice semnificative poate oferi răspunsuri atât la problemele ridicate de procesul de dezvoltare regională cât și la strategia de abordare a acestora.

08. 05. 2002.

Traian Ștef

Revizuirea Constituției și regionalismul

Despre revizuirea Constituției s-a vorbit imediat după adoptarea ei. De fapt, ea nu a fost de la început votată de PNȚCD, UDMR și PNL, iar înainte de votul „Constituentei” mulți specialiști în drept i-au adus critici serioase. Și atunci, ca și acum, criticile au vizat îndeosebi statutul proprietății, separarea puterilor în stat și statutul președinției. De asemenea, UDMR a contestat mereu forma primului articol, care statuează statul național român. Pe lângă ideile de fond, este discutabil stilul întregii compoziții, de multe ori demagogic și bombastic. Dar o discuție lucidă nu a fost posibilă atunci, în primul rînd datorită Puterii, FSN, datorită oscilațiilor doctrinare și conservatorismului președintelui Ion Iliescu. Era perioada în care nu se pomenea cuvîntul „capitalism”, iar Rațiu și Câmpeanu erau considerați dușmanii națiunii, veniți din străinătate să cumpere țara. Cu toate criticile, Constituția „Iorgovană” a trăit zece ani fără contestări majore. S-a făcut apel la ea cînd au fost contestate unele legi de către Opoziție și mai ales s-a amintit primul articol, fundamentul partidelor naționaliste. Acest articol, care definește statul român drept național, unitar și suveran, a fost folosit de multe ori în loc de ciomag, de sperietoare, de căluș în gură, demagogic. Se vede prea bine, acum, că acest articol nu apără România nici de condiționările din afară, nici de corupția din interior, iar ironia istoriei – care este usturătoare și nu uită niciodată să se manifeste – s-ar putea să le rîdă în nas tocmai demagogilor naționalismului și suveranității naționale. E foarte posibil ca aceștia să rămînă cu mîinile goale în noile condiții istorice, cînd contează mai mult biletul de avion decît culoarea băncii din parc.

Ceea ce se constată acum, după zece ani, de către o clasă politică în schimbare de generații, cu un altfel de limbaj, cel puțin, este că legea noastră fundamentală este tributară momentului când a fost ea redactată, că este greu de respectat, că are multe ambiguități. Ideea necesității revizuirii ei este aproape unanimă. Din păcate, însă, așa cum se întâmplă adesea la noi, preocuparea este în primul rând față de text. Nici acum nu se proiectează mai întâi o viziune fermă, clară, racordată la experiențele europene asupra României. După 12 ani de mers tîrîș-grăpiș, când am fost mai mult împinși de la spate să facem privatizare și reforme, harta europeană a României nu are culori prea armonioase, ci mai mult petice cusute neîndemînic.

Dat fiind faptul că este posibilă primirea noastră în NATO, că asta ne-ar permite să ne pregătim în liniște pentru aderarea la UE, cred că mai întâi ar fi necesară nu revizuirea Constituției, ci revizuirea construcției României. Este evident faptul că România are nevoie de o nouă construcție instituțională care, apoi, să fie consfințită în Constituție. Nu de o revizuire care să nu schimbe nimic avem noi nevoie, ci de o schimbare propriuzisă. În acest context, discuția despre construcția administrativă este inevitabilă. Piramida actuală generează stagnare și corupție. O nouă construcție administrativă, regionalizarea, mai precis, ar impune, de jos în sus, noi modele instituționale, noi forme și relații ale puterilor în stat. Conotații ale regionalizării sînt descentralizarea, autonomia locală, votul uninominal etc.. Dar ele sînt jumătăți de măsură, jumătăți de adevăr, dacă le includem într-o piramidă unde toate atîrnă, ținute de sus, de două mâini a două persoane.

Dar, așa cum în urmă cu zece ani politicienii români se fereau să pronunțe în public cuvîntul „capitalism”, sînt ei astăzi pregătiți să depășească alte tabu-uri? Și de ce avem noi tot felul de tabu-uri? Este evident că tabu-ul exprimă un deficit de mentalitate, rămîineri în urmă față de spiritul vremii nu numai sub raport economic, ci în special de nivel cultural. Vorbesc despre cultură în sens larg, înglobînd economicul, politicul, esteticul, spiritualul, creativitatea. Oportunismul nostru nu are un atribut pe care îl iubim foarte mult, cel de „național”. Or, un oportunism național, în aceste momente, ar trebui să ne îndrepte spre valul european, nu spre gîrla de la capătul grădinii țaranului arînd cu plugul tras de un cal, sau de lîngă vila politicianului traficant, sau a parvenitului din ciubuc și șpagă. Politicianul român nu vede, cu ochelarii lui pentru distanță, interesul general, ci este preocupat de exploatarea de tabu-uri în scop electoral. Clasa noastră politică nu a tras niciodată căruța, așteptînd ca ea să fie împinsă de marea masă a populației. De aceea nu au loc schimbări la noi, ci doar mici revizuii, fardări, văruiet de fațadă.

Faptul de a fi sub vremuri este mistificat, apoi, în sensul cronicarului de acum cinci veacuri. Orice idee novatoare, care nu este în consonanță cu tărăgănarea, lipsa de voință, comoditatea, este întîmpinată cu replica: „nu este momentul”. Dar a fi fost atunci sub vremuri și a fi astăzi sînt două situații diferite. A nu fi momentul nu înseamnă, astăzi, decît o amîinare din rațiuni de oportunism personal. A depinde, atunci, de vremuri, înseamnă să te supui cu sabia la gît, în timp ce astăzi înseamnă participare la istorie. Astfel, pentru o constituție care nu este funcțională nu trebuie așteptat „momentul”. Este evident că e nevoie de o nouă constituție pentru România, nu de cea veche, operată și cu transplanturi pe la unele articole. Pentru asta nu trebuie așteptat: nici NATO, nici noul Parlament, nici mintea de pe urmă a românului, nici Mesia.

Dar dacă mă gîndesc mai adînc, cel mai bine ar fi să lăsăm pe mîine, să formăm ceva comisii de studiu, de redactare, din care să facă parte juriști, economiști, politologi, sociologi, profesori de gramatică, ingineri (cît mai mulți ingineri), ziariști, deputați, senatori, miniștri, consilieri de la Președinție, militari, secretare, șoferi, reprezentanți ai sindicatelor, patronatului, societății civile, ai consiliilor elevilor, muncitori, țărani, intelectuali, femei, bărbați, bătrîni, copii, români, maghiari, germani, țigani și Ion Budai Deleanu în mod deosebit.

Daniel J. Elazar

Marele proiect de comunitate federală al lui Althusius

Drumul către democrația modernă a început cu Reforma protestantă în secolul al 16-lea, mai ales printre acei exponenți ai protestantismului reformat care au dezvoltat o teorie teologică și politică ce a readus lumea occidentală pe calea autoguvernării populare, subliniind libertatea și egalitatea¹. Deși întemeietorii și purtătorii de cuvînt originali ai protestantismului reformat au scris multe lucrări politice, scrierile lor au fost mai ales teologice, ori cu caracter polemic. Numai la sfîrșitul primului secol al Reformei a apărut din tradiția reformată un filosof politic care să construiască o filosofie politică sistematică în afara experienței reformate, sintetizînd experiența politică a Sfîntului Imperiu Roman și ideile politice ale teologiei contractuale a protestantismului reformat. Acest om, Johannes Althusius, și-a prezentat filosofia politică într-o operă clasică, *Politica Methodice Digesta*, publicată întîia dată în 1603, reeditată amplificată în 1610 și revăzută într-o formă finală în 1614.

Politica lui Althusius a fost prima carte care a prezentat o teorie cuprinzătoare a republicanismului federal înrădăcinat într-o perspectivă contractuală a societății umane derivată din – dar nu dependentă de – un sistem teologic. Ea prezenta o teorie a construcției politice bazată pe stat ca o asociere politică mixtă stabilită de cetățeni prin intermediul asocierilor sale primare pe baza consensului mai curînd, decît ca un stat reificat impus de un conducător sau de o elită.

Primul mare proiect federalist, cum însuși Althusius a fost atent să îl facă cunoscut, a fost cel din Biblie, mai exact Scripturile Evreiești sau Vechiul Testament. Pentru el, a fost și cel mai bun – politica ideală bazate pe principii corecte. Gîndirea biblică este federală (de la latinescul *foedus*, contract) de la un capăt la altul – de la contractul lui Dumnezeu cu Noe, care a stabilit echivalentul biblic a ceea ce mai tîrziu filosofii au numit legea naturală (Geneza, cap. 9), la reafirmarea de către evrei a contractului de pe Sinai sub conducerea lui Ezra și Neemia, adică adoptarea Torei drept constituție a

cele de-a doua comunități statale. Principiul federalității este central în viziunea lumii biblice (Cartea lui Ezra, cap. 10; Cartea lui Neemia, cap 8.), baza tuturor relațiilor, mecanismul definirii și alocării autorității, și temeiul educației politice biblice.

Marele proiect biblic al umanității este federal în trei feluri. Întîi, este bazat pe o rețea de contracte începînd cu cele dintre Dumnezeu și oameni, care țese urzeala relațiilor umane, în special politice, într-o manieră federală – printr-un pact, asociere și consimțămînt. În secolul al 16-lea, această viziune asupra lumii a fost recreată de aripa reformată a protestantismului ca o teologie federală din care Althusius, hughenoții, contractualiștii scoțieni și puritanii englezi și americani au dezvoltat teorii politice și principii ale proiectului constituțional.

În al doilea rînd, comunitatea statală biblică clasică a fost o federație de triburi pe deplin articulată și reafirmată prin contract, spre a funcționa printr-o constituție și niște legi comune. Toate și oricare dintre schimbările constituționale din cadrul statului israelit au fost introduse prin contract. Chiar și după introducerea monarhiei, elementul federal a fost menținut pînă cînd multe dintre structurile tribale au fost distruse de forțele externe. Viziunea biblică a unei comunități statale restaurate în era mesianică are în vedere reconstituirea federației tribale. Cei mai mulți dintre puritanii americani și mulți americani din era revoluționară, printre alții, au fost inspirați de comunitatea politică biblică în instaurarea aranjamentelor federale.

În al treilea rînd, viziunea biblică a „sfîrșitului zilelor” – era mesianică – întrezărește nu numai o restaurare a sistemului tribal din Israel, ci chiar ceea ce apare ca fiind, printre toate intențiile și țelurile, o confederație globală sau o ligă a națiunilor, fiecare păstrîndu-și propria integritate și acceptînd un contract divin comun și o ordine constituțională. Această ordine va stabili relațiile contractuale potrivite pentru întreaga lume. Marile proiecte ale lui Immanuel Kant și Martin Buber au depins din greu de această viziune.

Sub anumite aspecte, toate marile proiecte federaliste care au urmat pînă la cel al lui Pierre-Joseph Proudhon, la mijlocul secolului al 19-lea, sînt derivate sau întrucîtva înrudite cu aceste precedente biblice. Lucrul este adevărat chiar dacă au existat distincții între marile proiecte evreiești și creștine, catolice și protestante, religioase și seculare din cadrul tradiției biblice. Marele proiect al lui Althusius este o propunere comprehensivă de dezvoltare a statului ideal care să funcționeze în armonie cu principalele forțe ale universului. El este conceput să ofere o bază pentru organizarea tuturor aspectelor statului și a ordinii lui sociale, bazate pe legea din Scriptură și pe învățămintele acesteia. Mai mult chiar, este federal într-un mod cuprinzător, ceea ce vrea să spună că fiecare aspect al statului trebuie întemeiat pe principii și adaptări federale, în maniera rețelei contractuale biblice. De asemenea, el încearcă să fie realist; este întemeiat pe o înțelegere realistă a naturii umane, a limitelor și posibilităților ei în ceea ce urma să devină cunoscut în secolul al 17-lea drept „noua știință a politicii”².

Marele proiect al lui Althusius s-a dezvoltat dintr-o serie de segmente constructive sau celule de autoguvernare, de la cele mai mici, mai intime conexiuni, la comunitatea universală, fiecare dintre ele fiind organizată intern și legată de celelalte printr-o formă de relație consensuală. Fiecare este orientată spre un grad mai înalt de armonie umană care să fie atins integral în timp. Fiecare mare proiect combină într-un

fel dimensiunea politică și cea mintuitoare în căutarea bunei comunități, dacă nu chiar a celei sfinte. Un mare proiect federalist este unul în care universul este conceput în termeni federaliști, iar statul cuprinzător este construit în raport cu acesta.

Althusius trebuie considerat o figură localizată la intersecția tendințelor majore ale culturii occidentale în tranziția de la timpurile medievale la cele moderne. Unul dintre marii autori de proiecte creștine protestante, el a încălecat Reforma și începutul epocii moderne. În consecință, el a făcut efortul de a sintetiza și seculariza întrucîtva gîndirea reformată protestantă cu privire la statul ideal și de a o împinge în direcții practice, concrete.

În bătălia pentru construcția statală europeană din secolul al 17-lea, viziunea althusiană, care chema la edificare de state și principii federale – ca asociații politice mixte – a pierdut în favoarea viziunii lui Jean Bodin și a stataliștilor care chemau la alcătuirea statelor centralizate reificate, în care toate puterile erau întrupate într-un rege legitimat prin ordine divină la vârful piramidei puterii sau într-un centru suveran. Dacă gîndirea althusiană și-a avut exponenți pînă în ultima parte a secolului, după aceasta ea a dispărut din curentul principal al filosofiei politice. Le-a rămas americanilor să inventeze federalismul modern pe baza individualismului și astfel să reintroducă ideea statului ca asociație politică mai curînd decît o entitate reificată, un artefact despre care se crede că ar avea o experiență independentă de poporul care îl constituie.

În secolul al 19-lea, o parte a gînditorilor germani ce doreau unificarea Germaniei pe principii federale, recapituțați de Otto von Gierke, l-au redescoperit pe Althusius. Dar, totuși, și acolo dinamica Germaniei înspre statalitatea reificată (statehood) și, pînă la urmă, înspre totalitarism, a lăsat ideile althusiene pe dinafară. Ele au rămas periferice pînă și în raport cu cercetătorii federalismului modern, căci acesta a fost atît de puternic conectat cu principiul individualismului, că nu exista vreun interes de a lua în considerare efortul althusian de a trata problemele familiei, ocupației și comunității împreună cu drepturile individuale în stabilirea ordinii politice. Doar recent, văzînd consecințele individualismului nelimitat, deopotrivă filosofic și practic, au început politologii să exploreze problemele libertății în relație cu grupurile primordiale – în special familiile și comunitățile etnice. Aici s-a descoperit că Althusius a avut mult de oferit societății contemporane.

Martin Buber a fost poate primul care a sugerat cum ar putea ideile althusiene să servească oamenii secolului al 20-lea. În lucrarea sa *Paths in Utopia* (Drumuri spre Utopia), el și-a întemeiat parțial lucrările politice pe Althusius. Carl Friedrich, marele exponent academic al liberalismului german, a reînviat interesul academic pentru Althusius, publicîndu-i *Politica* în versiunea ei latină, cu o introducere amplă. Recent, mai mulți savanți, ca Frederick S. Carney, Patrick Riley și Thomas Hueglin, au explorat ideile lui Althusius. În Germania lui natală a existat un interes reînnoit pentru ideile althusiene ca fundament pentru democrația federală germană. În ceea ce a fost odată Iugoslavia, influența althusiană a reprezentat o puternică contrapondere la comunism, ca bază pentru introducerea măsurării libertății republicane.

Există o oarecare dispută printre savanți cu privire la relația dintre Althusius și federalism. Otto von Gierke, primul savant care a încercat să-i restituie lui Althusius locul meritat în istoria gîndirii politice, a văzut în el esențialmente un medieval în

căutarea reconstruirii corporatismului medieval pentru vremuri postmedievale și aflate în schimbare. Pe de altă parte, Carl Friedrich, prima figură importantă în renașterea althusiană din secolul al 20-lea, l-a văzut pe Althusius ca fiind plasat undeva între medieval și modernitate, un precursor al federalismului modern.

Ca cercetător al federalismului sub toate formele sale, și ca federalist, acest autor ar sugera că e necesar ca Althusius să fie privit nu doar într-o perspectivă istorică, în calitate de figură a tranziției de la corporatismul medieval la federalismul modern, ci ca o sursă de idei și modele pentru federalismul postmodern. Federalismul premodern, dinaintea secolului al 17-lea, a avut un temei tribal sau corporatist puternic, unul în care indivizii au fost inevitabil definiți ca membri ai grupurilor permanente, multigeneraționale, și ale căror drepturi și obligații au derivat în întregime sau în principal din apartenența de grup. Federalismul modern a explodat din acest model pentru a propune state construite strict sau în principal pe baza indivizilor și a drepturilor lor, lăsînd puțin sau nici un pic de spațiu pentru recunoașterea sau legitimarea grupurilor intergeneraționale.

Un federalism postmodern trebuie să ia în calcul unul dintre principiile de bază ale politicii postmoderne, anume acela că indivizii trebuie să fie securizați în drepturile lor individuale, dar și grupurile trebuie recunoscute ca reale, legitime și necesitînd un statut apropiat. Althusius este primul și unul dintre puținii filosofi politici care a încercat să facă această sinteză. Inutil să o mai spun, gîndirea lui tardiv medievală nu poate fi în întregime transpusă în epoca postmodernă din ultima parte a secolului al 20-lea. Totuși, în parte fiindcă a scris într-o perioadă de epocală tranziție de la evul mediu tardiv la epoca modernă, mult din sistemul, ideile și chiar terminologia lui pot fi adaptate sau cel puțin pot forma baza pentru un federalism postmodern. Prezentul eseu nu pretinde că este în stare să opereze această adaptare ori sinteză. Cel mult el sugerează cîteva linii de gîndire și investigație care ne pot conduce în direcția aceasta. Ele pot fi rezumate după cum urmează:

1. Temeiurile filosofiei politice a lui Althusius sînt ample și profund contractuale. Pactum (contractul) este doar baza organizării politice legitime. Mai mult decît atît, Althusius dezvoltă o bază contractual-federală pentru ideile sale, care este cuprinzătoare. Nu numai că asocierea universală este construită ca o federație de comunități, dar însăși politica ca atare e amplu și profund federală, întemeiată cum este pe unire și comunicare (în sensul împărtășirii), așa cum sînt ele exprimate de ideea că membrii săi sînt simbioți.

Accentul dual pus de Althusius pe federalism ca relație și pe împărtășire [a aceluiași valori] ca bază a relațiilor federale a rezultat că este o axiomă fundamentală a federalismului. Deși pot fi forme diferite de relații federale, iar idealul împărtășirii poate fi realizat în forme diferite, federalismul rămîne esențialmente o relație, iar împărtășirea este principiul ei călăuzitor. Astfel, statul este o asociație simbiotică constituită de simbioți prin comunicare.

Accentul pus de Althusius pe existența, deopotrivă, a asociațiilor naturale și civile în sfera privată reflectă interesul lui special privitor la ceea ce am numi dreptul natural la asociere. Familia este o asociație naturală bazată pe două relații: conjugală și de înrudire. De vreme ce familia nucleară este o relație conjugală, ea este contractuală.

În mod natural, *collegium* sau asociația civilă este contractuală în ambele ei forme, seculară și ecleziastică.

Asociațiile mixte și publice sînt, deopotrivă, contractuale în raport cu orașul(stat) văzut ca o republică contractuală formată dintr-o uniune de *collegia*, cu provincia – o uniune contractuală de așezări – și comunitatea statală, o uniune contractuală de provincii (aceasta este așa chiar dacă Althusius vorbește despre drepturile provinciei ca sprijin al comunității statale și nu ca simplă uniune de orașe). Contractele sînt pentru Althusius căile prin care simbioții pot iniția și menține asociațiile. Ele sînt deopotrivă produsul necesității și al voinței.

2. Althusius se ocupă cu problema suveranității, care, ulterior, a devenit problema juridică critică a federalismului modern, și el o vede aparținînd poporului ca întreg. Pe de o parte, aceasta face dintr-un stat bun o *res publica*, întruchipează deci bunul comun. Pe de altă parte, aceasta face posibilă și existența unei *consociatio consociatorum*, a unei *universitas* compuse din *collegia*, de vreme ce poporul poate delega exercitarea puterii suverane către corpuri diferite după cum îi place (în conformitate cu voința lui suverană).

Problema suveranității indivizibile ridicată de Jean Bodin a devenit stîncă de care s-a spulberat confederația premodernă. Sistemul statal modern s-a bazat pe principiul suveranității indivizibile care, într-o eră a statelor tot mai monolitice și mai energice, a devenit un *sine qua non* al existenței politice. Așa încît, lumea medievală a statelor bazate pe o suveranitate împărtășită a trebuit să bată în retragere. Abia odată cu inventarea federalismului modern de către părinții întemeietori americani a fost găsită o soluție practică la această problemă, permițînd dezvoltarea federației moderne ca formă de guvernare. Althusius a oferit baza teoretică pentru rezolvarea problemei suveranității cu circa 175 de ani mai înainte (fără îndoială necunoscută lor) și i-a conferit necesara înrădăcinare filosofică.

Învierea interesului pentru Althusius în vremurile noastre a însoțit învierea posibilităților de confederație. Uniunea Europeană este exemplul călăuzitor de confederație postmodernă; există și altele trei sau patru. Deși Althusius însuși nu dezvoltă o teorie a confederației ca atare, modul său particular de a gândi federalismul, în care vede asocierea universală ca fiind constituită de comunități organice cuprinzătoare, are în mod clar ceva de pus la contribuție pentru o teorie postmodernă emergentă a confederației¹.

Althusius înțelege mai departe suveranitatea politică drept putere constituentă. Aceasta este, deopotrivă, o definiție mai restrînsă și mai republicană a suveranității, caracterul plenar al acesteia fiind folosit ca putere menită să constituie guvernarea – o putere care emană din corpul organic al comunității politice, i.e. poporul. Mai mult, odată ce poporul acționează, suveranitatea sa este localizată în *jus regni*, dreptul sau legea fundamentală a teritoriului, adică constituția.

Acest concept althusian are importante implicații pentru dreptul internațional contemporan, care se confruntă cu problema de a ști cum să tempereze efectele principiului suveranității absolute și indivizibile moștenit din jurisprudența modernă într-o lume din ce în ce mai independentă. Chiar și acolo unde principiul nu a fost pus în discuție, exercițiul practic al suveranității absolute nu mai este posibil. Mai mult,

există un număr în creștere de situații în care principiul nu poate fi aplicat ca odinioară. Una dintre căile de rezolvare în asemenea cazuri a fost să se investească suveranitatea în documentul constituțional însuși, în ceea ce Althusius ar numi *jus regni*. Investirea suveranității într-un document constituțional este în întregime consonant cu un federalism contractual.

3. Althusius servește ca punte între fundamentele biblice ale civilizației occidentale și ideile și instituțiile politice moderne. El traduce tradiția politică biblică în forme moderne folositoare. Din acest punct de vedere, el trebuie opus lui Benedict Spinoza care, câțiva ani mai târziu, în opera sa, *Tractatus Theologico-Politicus* (Tratatul de teologie politică), a pledat pentru o nouă știință politică modernă, demonstrând că tradiția politică biblică aplicată numai la vechiul Israel a încetat să mai fie relevantă când evreii și-au pierdut statul (dacă și numai pînă cînd statul evreu a fost restaurat). Althusius se confruntă cu aceleași probleme ale politicii moderne fără a se debarasa ori a nega fundamentele biblice. Parțial, aceasta l-a făcut mai puțin util pe durata epocii moderne, atunci cînd accentele sale calviniste asupra necesarei legături dintre religie, stat și societate au mers contra curentului dezvoltării statului secular modern.

Versiunea althusiană a modelului calvinist de stat omogen din punct de vedere religios nu pare posibil să fie reînviat în epoca modernă. Pe de altă parte, sîntem pe cale de a reînvia o veche înțelegere a faptului că nici o societate civilă nu poate exista fără niște fundamente în norme transcendente, care să-i oblige și să-i unească pe cetățeni, stabilind bazele necesare pentru încredere și comunicare. [...]

A-l citi pe Althusius înseamnă să descoperi ce importante sînt ideile lui pentru vremurile noastre. Eclipsate timp de trei secole de convingerile majore ale epocii moderne cu privire la statul-națiune omogen, construit în jurul cetățenilor individuali, stînd goale – sub raport politic – în fața mașinăriei de stat, ideile althusiene par mult mai prezente în epoca postmodernă, cu rețelele ei politice mult mai moderne, cu recunoașterea reînnoită a grupurilor primordiale și a asociațiilor politice ca părți și parcele ale vieții politice contemporane, și lupta ei federalistă pentru, deopotrivă, universalism și particularism, ecumenism și comunitate.

Note:

1. Vezi, de exemplu, Robert Henry Murray, *The Political Consequences of the Reformation: Studies in Sixteenth-Century Political Thought* (New York: Russell and Russell, 1960) și Michael Walzer, *The Revolution of the Saints: A Study in the Origins of Radical Politics* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982).

2. Vezi Daniel J. Elazar, ed., *Federalism as Grand Design: Political Philosophers and the Federal Principle* (Lanham, Maryland: University Press of America and Center for the Study of Federalism, 1987).

3. Vezi idem, „Europe and the Federal Experience”, în *Federalism and the Way to Peace* (Kingston, Ontario, Canada: Institute of Intergovernmental Relations, Queens University, 1994).

Traducerea: Ovidiu Pecican

Modelul elvețian

Scriitorul Petru Dumitriu a propus, ardelenilor, spre reflecție, modelul elvețian în luna martie a anului 1990, într-un articol în care își manifesta solidaritatea față de scriitorul Sütő András, grav rănit în cursul evenimentelor din Tîrgu Mureș. În acest articol, apărut în numărul din 30 martie 1990 al cotidianului Le Monde, Petru Dumitriu spune următoarele despre „problema transilvană”: „A existat un moment – în anii cincizeci – cînd regimul comunist din România a înființat două universități maghiare în Transilvania și a acordat oarecare autonomie maghiarilor. Dictatura lui Ceaușescu a eliminat însă orice formă de toleranță față de maghiari. (...) Soluția nu poate fi decît una de mentalitate, de natură morală, psihologică, culturală. (...) În școli, copiii trebuie familiarizați cu valorile spirituale ale celuilalt. Dar de ceea ce au în primul rînd nevoie maghiarii din Transilvania și din Banat este crearea autonomiilor locale de tip cantonal – să o spunem pe șleau: de tip elvețian.. (...) Oare Transilvania ce țară își va lua drept model? Elveția sau Libanul?”

În 1993, cînd au început să apară traducerile operelor sale publicate în emigrație, precum și ediția a 3-a a Cronicii de familie, cu o postfață semnată de Nicolae Manolescu – operă care îi fixează locul în cadrul literaturii române –, George Pruteanu l-a vizitat pe autor în locuința lui din Metz și a purtat o discuție mai lungă cu acesta, publicată în 1995, la Editura Albatros, sub titlul Pactul cu diavolul. Șase zile cu Petru Dumitriu. Aducem un omagiu memoriei ilustrului scriitor român prin republicarea capitolului în care propune federalizarea României. (M.G.)

„Eu propun federalizarea României”

Interviu cu scriitorul Petru Dumitriu

– Domnule Petru Dumitriu, am auzit o teză a dv. privind „federalizarea” României (teză care v-a atras și o anume răceală din partea unei importante redacții literare bucureștene). În ce constă această idee?

E simplu. Eu propun să se facă un parlament la Iași, unul la Cluj, unul la Craiova, unul la Timișoara și unul (al Munteniei) la București sau Tîrgoviște, plus cel național la București. Țasta e sistemul american, sistemul elvețian, sistemul german. Și eu văd că America e țara conducătoare a omenirii azi!

– Adică să facem „landuri”...?

– Sau cantoane, ca-n Elveția. Dar de ce „landuri”? „Țări”: Țara Ardealului, Țara Moldovei...

– Riscante opinii.

– De ce riscante? Ce, o să se rupă-n bucăți? Ce, sînt tîmpiți?

- *E genul de idee care provoacă scandal în România.*
- *Știu, îmi pare rău, eu sînt un om îndrăzneț în gîndire.*
- *Dar răspundeți-mi la cîteva obiecții. Unu: asta nu va pulveriza viața politică?*
- *Nu, dar ce, în Germania e pulverizată?*
- *Și n-ar amplifica enorm birocratismul politic și aparatul parazitar (al atîtor noi instituții)?*
- *Da, și ce? Nu e mare lucru. Elveția e mică, e cît Banatul.*
- *Noi avem acum cîteva sute de parlamentari, dar cîți sînt cu adevărat oameni cu gîndire politică?! Și dacă vom avea mii...?!*
- *Gospodari există, nu trebuie să fie genii politice. De ce Elveția e cea mai fericită țară din Europa?*
- *Că n-are „istorie”... Să revenim la „landurile” mioritice. Cum le delimitați?*
- *Istoria le-a delimitat.*
- *Dv. ați enumerat cinci. Dar de ce să nu aibă parlament și Țara Bîrsei, și Țara Oașului, și Maramureșul și Bucovina...?*
- *Locul Bucovinei e în Moldova. Ea a fost ruptă de austrieci, dar ține de Moldova.*
- *Să sperăm că asta o va consola că rămîne fără parlament. Dar Maramureșul?*
- *În Ardeal.*
- *Și Basarabia?*
- *În Moldova. Și nici nu-i spune Basarabia, asta e o invenție a rușilor.*
- *Cum invenție, neamul Basarabilor noștri e invenție?*
- *Numele corect e Moldova. Basarabia i-au spus rușii, ca s-o diferențieze.*
- *Ba tocmai, că rușii-i spun Moldova, ca să persiste confuzie. Dar să trecem. Altă obiecție: care ar fi folosul acestei puzderii de parlamente?*
- *N-ar fi o puzderie, doar 5 sau 6: Țara Românească, Oltenia, Banatul, Ardealul, Moldova.*
- *Și Dobrogea?*
- *Face parte din Țara Românească, de la Mircea cel Bătrîn.*
- *Și folosul?*
- *O activare, o intensificare a gospodăririi țării. Construcții, șosele, amenajări în orașe: spitale, creșe etc. De ce de la București? De la București, doar ce-i privește pe toți cei 23 de milioane, cum e Washingtonul pentru cei 250 de milioane de americani...*
- *Și cum se vor numi aceste... „țări”: provincii, principate?*
- *De ce nu?*
- *Păi „nu”, fiindcă n-au principe.*
- *Principele e președintele acelu principat.*
- *Sună cam... Dar nu ne-am întoarce cu 150 de ani înapoi? Nu ne-am bătut atîta pentru unire? Italia, de-o altă pildă, nu s-a bătut și ea secole-n șir pentru unificare?*
- *Și uite că vrea să se rupă.*
- *Ceea ce nu-nseamnă că e bine.*
- *Sigur că nu e bine, fiindcă ar trebui să fie federală. Provinciile nu trebuie unificate cu tăvălugul.*
- *Nici nu e cazul la noi. Provinciile românești nu sînt unificate cu tăvălugul.*

– Perfect, de acord, ele sînt în armonie.

– *Și atunci, de ce să le dez-unim?*

– Dar nu e dez-unire! E *organizare!* E structurare! Ce, S.U.A., nu-s un stat unitar?

Sau Germania?

– *Vin din istorii atît de diferite de-a noastră!*

– Istoria noastră ne pune federalismul în palmă! *Principatele Unite* – asta sîntem noi în fond. Ce, vouă, românilor, vă place uniformitatea, omogenizarea?

– *Ei, nu trebuie să vă simțiți singur contra „noastră”...*

– Eu vreau diversitatea României, structurarea ei. Vreau ca prefectul să nu capete ordin de la București.

– *Asta vrea și prefectul și populația.*

– Păi despre asta e vorba. Nu-i lasă inițiativa! Totul vine de la centru. Centrul nu știe ce-mi trebuie mie aici, la Urlați. Supracontrolul centralizat paralizează. Francezii de-ai-a sînt în coada nemților, că nu sînt federaliști! Și-și bat joc de elvețieni, ha! Or, dă-mi voie, cine-și bate joc de elvețieni e un tîmpit, elvețienii sînt fruntea Europei, cei mai chibzuiți. *E bine?* Și cei mai bogați. Toate țările Europei ar trebui să-i imite. Și românii în primul rînd.

– *Și noțiunea de stat unitar, ce conținut ar mai avea?*

– Același ca pentru Germania federală, S.U.A. și Elveția. Și ce bine le merge! Ce podoabe de țări! Așa vreau și România.

– *Dar uitați-vă la Uniunea Sovietică, ce tare era conglomeratul acela, forțat cum era!*

– Era o monstruozitate și acum e același lucru. Rușii sînt un popor ciudat.

– *Uitați-vă la Iugoslavia.*

– Era mai bună federația iugoslavă. E o crimă că au distrus-o.

– *Și atunci, noi abia să punem „granițe” interioare?*

– Ce „granițe”? Cîtă graniță e acum între Dolj și Gorj, atît! Crezi că între cantonul Berna și cantonul Zürich e graniță? Iar ungerii din România să aibă administrația lor în județele unde-s majoritari.

– *Dar nu ca niște „Vaticanuri”, state-n stat, nu?*

– Nu, județe, nu mai mult, cu ambele limbi obligatorii oficial.

– *Cum vi se pare dorința unor maghiari din România de a avea universități în limba maghiară?*

– Inadmisibilă. Ești român, trebuie să știi limba țării. Maică-mea era ungueroaică, și încă ce ungueroaică, dar mi-a spus: Taică-tu e român, ești român. Și nu știi nici 20 de cuvinte unguerești. Nu știi dacă în S.U.A. există universități în spaniolă..

– *Sau în chineză... Bun, am înțeles. Să închid cu o mică întrebare: dv. unde locuiți de fapt, în Germania sau în Franța?*

– În amîndouă.

– *Dar ACASA dv., în care din ele e?*

– În nici una. ACASA mea e în Baziaș. Sau la București. Deși nu mai știu ce e acolo. Și ce aud...

– *Sînteți pentru revenirea „imediată” a Basarabiei la România?*

– Nu. O să te miri: nu. Și cred că nici basarabenii nu sînt. Știi de ce? Pentru că lipsește prosperitatea. Unirea, reîntregirea se face în prosperitate. Atunci, da. Acum ar fi, mă tem, o cădere în gol.

*

– Vreau neapărat să-ți citesc un pasaj din *Souvenirs* ale lui Alexis de Tocqueville. E cel mai mare gînditor politic al Franței și, poate, al secolului al 19-lea. Ascultă-l cît e de clarvăzător: „Cînd mi se spune că la noi, în Franța, nimic nu scapă de revoluții, eu spun că nu e adevărat și că există un lucru neatins de nici o revoluție: *centralizarea*. O singură instituție nu poate fi cu nici un chip distrusă: *centralizarea*. Cum o să piară ea?! Opoziția o îndrăgește, guvernele o adoră. Chiar dacă, din cînd în cînd, le aduce dezastre neașteptate și cumplite, nici nu se gîndesc s-o disprețuiască. Plăcerea pe care *centralizarea* le-o provoacă, aceea de a se amesteca în toate celea și de a dispune de oricine, îi face să suporte orice pericol”. Ni se potrivește și nouă, românilor!

Bakk Miklós

„La hotarul dintre două lumi...”

Nu au mai fost alegeri libere în Ungaria care să îi fi pus pe alegători în fața unor alternative atît de clar diferite și care să fi pus atît de dramatic problema apartenenței lor. Și nu au mai fost alegeri libere în Ungaria care să fi afectat în așa măsură – și în identitatea ei – maghiarimea din Transilvania.

Interpretarea politică și culturală a alegerilor din Ungaria din anul 2002, cea de-a patra alegere de după schimbarea regimului, se află doar la începuturi. Este însă cert faptul că după aceste alegeri nu doar harta politică internă, ba mai mult, sistemul politic din Ungaria se va transforma, ci – ca o consecință a acestora – și sistemul de relații dintre Ungaria, Transilvania și România.

Interpretări ale rezultatelor

Analizele – încă, inevitabil, destul de superficiale – avînd ca obiect rezultatele și consecințele alegerilor pornesc de la ideea transformării sistemului de partide din Ungaria într-unul bipolar, sfîrșind fie într-o critică a democrației „de tip lider” inițiată de Fidesz-MPP, fie într-un diagnostic al inconsistenței îmburghezirii societății maghiare.

Analizele care presupun formarea „democrației de lider” pornesc, de obicei, de la ideea că un politician excepțional de talentat și carismatic, Orbán Viktor, a reușit să închege unitatea drepte politice din Ungaria – unitate care, din motive istorice, pînă acum nu a existat –, dar acest lucru l-a „condamnat” pe fostul prim-ministru la un rol de lider care dăunează democrației ungare. Politica permanentei mobilizări sociale (modul de manifestare a „democrației de lider”) – scrie, de exemplu, Bozóki András¹

– „a redesenat harta politică” a Ungariei „la fel cum a făcut-o președintele Juan Domingo Perón în Argentina anilor patruzeci-cincizeci”, unde, timp de mai multe decenii după aceasta, nu au mai concurat partide politice, ci un bloc peronist cu unul anti-peronist, iar alegerea unuia dintre acestea nu era doar o alegere politică, ci, înainte de toate, o alegere de identitate. Și – adaugă Bozóki – același fenomen poate fi observat în Italia de astăzi, unde „partidocrația” din trecut a dispărut, singura linie de front din viața politică fiind cea dintre tabăra adeptilor lui Berlusconi și cea a adversarilor lui². Cererea pentru „democrația de lider”, pentru politica populistă și personalizarea puterii – scriu alți critici – a fost creată de noul capitalism, format în cei peste zece ani ai perioadei de tranziție, care a favorizat valorile „individuale” ca învîrteala și „însușirea” în detrimentul valorilor solidarității sociale în societatea ungară.

În legătură cu aceasta, dar avînd mult mai pronunțat în vedere tendințele particulare de dezvoltare a societății, sînt formulate acele interpretări care definesc această divizare a societății, manifestată atît de dramatic între tururile din 7, respectiv 21 aprilie, ale alegerilor, drept consecință, pe scară istorică, a unui contract social specific. Este contractul care a stat la baza regimului Kádár: un contract care a forțat depolitizarea societății, oferind, în schimb, o mai mare libertate (și din punct de vedere economic) sferei private. Această învoială, deci, a redirecționat dorința de libertate a oamenilor spre domeniul vieții private, reușind astfel să determine majoritatea covârșitoare a maghiarilor să renunțe la viața publică (pe care să o înlocuiască, eventual, cu un simulacru de viață publică) și, în consecință, să renunțe la cadrul formării unor viziuni comunitare. Reformele liberale, circumstanțele privatizării din primii zece ani de tranziție, tipurile de carieră bazate pe orientarea rapidă au fost compatibile cu elementele mentale ale acestui contract social. Însă stabilizarea tendinței dezvoltării economice a creat bazele încrederii și nevoia unor perspective comunitare. Înțelegerea acestui fapt s-a alăturat planului ambițios al Fidesz-MPP de unificare și modernizare a dreptei politice.

Pilarizare ungară

„Ne aflăm la hotarul dintre două lumi”, a spus Orbán Viktor în discursul din Piața Kossuth din 13 aprilie, în fața a sute de mii de oameni. Declararea antagonismului dintre Ungaria „burgheză” („civică”) și cea „socialistă” a fost în primul rînd un act ideologic și astfel nu motivează în sine acea spirală a intimidării reciproce care a putut fi observată fără doar și poate între cele două tururi ale alegerilor (7-21 aprilie) în Ungaria.

Desigur, dușmani politici pot fi construiți. Murray Edelman a analizat destul de amănunțit procesul prin care adversarii se transformă în dușmani. Cele două stări pot fi diferențiate prin faptul că într-una elementul central, esențial al conflictului, este natura interioară a părților, iar în cealaltă, tacticile aplicate de acestea. Cît timp aspectul principal este elaborarea strategiei cîștigătoare și aplicarea acesteia, cealaltă parte este doar adversar, oricît de mică sau mare este miza. Însă, dacă oponentul este mai degrabă dușman decît adversar, atunci atenția se îndreaptă nu spre proces, ci spre natura, spre identitatea celui alt³. Dușmanul este caracterizat de la bun început prin anumite trăsături care nu depind de acțiunile lui – dușmanul este judecat independent de acțiunile sale, pe baza elementelor de identitate reale sau presupuse ale acestuia.

Însă poate avea loc și procesul invers: în cazul în care adversarul intră în contextul competitiv afișînd o identitate marcantă cu trăsături de caracter impunătoare, el poate să se transforme cu ușurință în dușman. Un astfel de proces de transformare în dușmani s-a petrecut în Ungaria între cele două tururi ale alegerilor.

În cîmpul de forțe al partidelor politice din Ungaria, semnele de identitate marcante au ajuns în prim-plan atunci cînd dreapta a început să-și tematizeze programul, să se autodefinească în opoziție față de consecințele de socializare ale „învoielii kadariene”. Însă identitatea nouă, unitară, a dreptei i-a transformat în dușmani pe adversarii politici de pînă atunci. *Punctum saltens* în acest proces a fost, fără îndoială, clarificarea faptului că dreapta modernizată a lui Orbán oferă o viziune de viitor unei părți din societatea ungară, o viziune despre „cine sîntem noi, maghiarii” acum, la porțile Uniunii Europene. Însă declararea aspirației la o viziune comunitară, formularea politică a acesteia era, evident, în contradicție cu moștenirea de socializare „trăiește și lasă să trăiască” a regimului Kádár, care proclama prioritatea drumului în viață a individului într-o societate în schimbare, imprevizibilă.

Acest antagonism are numeroase alte consecințe ideologice și de concepție (de exemplu, faptul că ceea ce pentru dreapta reprezintă imaginea viitorului, este văzută de criticii cu orientare de stînga doar ca „imagine a trecutului”), dar ceea ce este într-adevăr important: deja se conturează clar două subculturi politice. Cu aceasta, însă, se deschide o nouă pistă de dezvoltare în fața societății din Ungaria: calea *formării unor piloni în societatea ungară*.

Aceasta nu ar fi o direcție de dezvoltare fără precedent: în țările europene cu o cultură politică puternic fragmentată, cum ar fi Olanda, Belgia sau Austria, așa-numitele „societăți pilarizate” (din engl. *pillarization – n.red.*) s-au format deja de la sfîrșitul secolului 19 și începutul secolului 20. Acestea nu erau caracterizate numai prin grupurile culturale clar delimitate pe baza segmentării politice, dar și prin faptul că elementele „soft” (atitudini, ideologii, concepții despre lume) ale subculturii (identității de grup) politice sînt completate și susținute de grupul respectiv printr-o organizare „hard” (instituțională). Literatura de specialitate a denumit prin metafora „pilon” acea subcultură care a devenit complet instituționalizată și prin structura organizațională coordonată ierarhic a permis ca membrii acesteia să-și desfășoare activitatea în cadrul instituțiilor proprii în toate domeniile vieții, ba mai mult: în acest scop a reușit să obțină recunoașterea sa de către stat ca entitate independentă în formarea societății⁴.

Procesul de formare a *pilonilor* a început în general în acele state în care catolicismul a reușit să obțină reprezentare politică. Formarea structurii instituționale catolice, al cărei vîrf politic a apărut sub forma unui partid catolic, a avut un asemenea efect catalizator încît chiar și taberele ideologice care erau împotriva formării pilonilor (liberalii și socialiștii) s-au trezit că formează cîte o coloană separată. Astfel, în Belgia, înainte de generalizarea dominației conflictelor lingvistice, aproape toate sferile vieții sociale și politice erau dominate de trei „familii spirituale”: catolicii, liberalii și socialiștii. În Olanda, formarea „pilonilor” (pilarizarea) a ajuns la deplinătate la începutul secolului 20, cînd problemele dreptului de vot și ale școlilor confesionale au creat antagonisme între diversele grupuri ale societății. Însă aici s-au format patru coloane: catolicii, protestanții, socialiștii și liberalii, care s-au delimitat nu numai în

viața politică, ci în numeroase alte planuri ale vieții. Fiecare pilon deținea propriile școli, partide politice, propria presă, propriile sindicate, uniuni de fermieri, uniuni patronale, bănci de credit agricol, propriile instituții de cercetări sociale, propriile spitale etc.

Este greu de prezis dacă autodefinirea ca subcultură politică a dreptei din Ungaria va demara într-adevăr acest proces „întârziat” de formare a coloanelor, însă este evident că multe circumstanțe favorizează acest lucru. Înainte de toate, faptul că suprapunerea liniilor de clivaj mai importante (religios – nereligios⁵, gândirea în termeni de „țară”, respectiv de „națiune”, relația față de regimul Kádár) – ceea ce poate intensifica procesul –, de fapt, a avut loc deja.

Dileme transilvane

Lansarea procesului de „formare a pilonilor” din Ungaria are și un aspect transilvan. Atunci când Molnár Gusztáv analizează duelul „națiune-țară” din Budapesta⁶, el are în vedere o singură linie de clivaj dintre „pilonii” Ungariei – e drept, cea mai importantă din punctul de vedere al Ardealului. Pe partea „națională” a acestei falii, Budapesta apare ca un centru care percepe programul de reintegrare națională prin legea statutului drept extinderea propriului rol de centru asupra maghiarilor din afara țării. O posibilă consecință a acestui fapt poate fi că acest centru absoarbe și acel capital de sentimente comunitare pe care maghiarii din Transilvania l-ar putea investi în formarea unei comunități teritorial-regionale, prin care – alături de românii din Transilvania – ar putea participa la formarea „patriei-regiune” Transilvania. Pe partea „țării”, însă – așa cum a arătat și Molnár Gusztáv – Budapesta apare doar ca un centru care consideră Bucureștiul, Belgradul sau Bratislava drept parteneri primordiali.

Dacă însă privim mai departe și nu luăm în considerare doar această falie, ci și totalitatea moștenirii ideologice și culturale ale celor două familii politice – cea conservatoare și cea socialistă –, atunci avem toate motivele să presupunem că mai devreme sau mai târziu vor ajunge la o dispută strategică asupra concepțiilor privind „cei de peste hotare”. Se pare că se vor cristaliza două alternative concurente ale politicii ungare privind Bazinul Carpatic: *politica națională*, care urmărește menținerea unității națiunii culturale, respectiv *politica regională*, vizînd regiunea în întregime ca o zonă de civilizație strîns legată de istoria Ungariei. Poate părea logic și faptul că această competiție dintre cele două alternative – principalele două orientări ale politicii de vecinătate a Ungariei – se realizează, de fapt, prin competiția dintre cele două familii politice. Acest lucru ne este sugerat de lupta purtată în jurul legii statutului care a legat în mod clar acest act normativ – ca instrument de politică națională – de spiritualitatea dreptei ungare și faptul că politica regională nu „își are locul” este încă, se pare, doar o situație trecătoare.

Pe termen mediu, trebuie să luăm, totuși, în calcul faptul că familiile politice vor modela ambele strategii după propria înfățișare. Astfel, însă, vor putea apărea noi linii de clivaj și, din punctul de vedere al Transilvaniei, nu va fi totuna dacă guvernul susține *regionalismul* sau mai degrabă *regionalizarea*.

Regionalismul, ca mișcare politică avînd ca scop formarea regiunilor, pornește în primul rînd de la acele „unități teritoriale” (regiuni sau microregiuni) pe care o politică axată pe comunități organice le are în vedere. Însă, noua dreaptă europeană, la care s-au aliniat și conservatorii din Ungaria conduși de Fidesz-MPP, s-a lepădat de acea moștenire a creștin-democrației care lua în calcul principiul subsidiarității ca fiind cel mai important principiu organizatoric al societății compuse din numeroase comunități organice și astăzi are în vedere, practic, o singură „comunitate organică”: națiunea. Însă în cazul în care dreapta ungară devine într-adevăr o forță de organizare a propriului „pilon”, atunci chiar și prin filosofia imanentă a funcționării sale trebuie să revină la principiul subsidiarității care coordonează funcționarea mai multor comunități mai mici, ceea ce este în mod cert în favoarea regionalismului.

Regionalizarea, în schimb, nu urmărește formarea comunităților locale, ci este o tehnică de guvernare care pune în prim-plan aspectele „raționale” ale guvernării. În această concepție lucrează universalismul care, de obicei, este specificul stîngii politice și pe care aceasta o poate depăși numai dacă, renunțînd la schemele ideologice clasice (abstract sociale) ale solidarității, devine capabilă să formuleze această ideologie și la nivelul comunităților locale.

Drept consecință a celor de mai sus, sprijinirea regionalismului înseamnă sprijinirea societății ardelenne cu scopul ca aceasta să-și formeze propria identitate (transetnică) și instituțiile care exprimă această solidaritate internă, regională. Dimpotrivă, susținerea regionalizării se poate restrînge la acele lucruri neterminate – exprimînd jumătăți de adevăr – care, după cum scrie Traian Ștef în acest număr al revistei noastre, rămîne înăuntrul acelei piramide în care totul depinde de una sau două persoane.

Transilvania nu s-a confruntat încă în mod serios cu această dilemă. Dar, dacă aceasta se va întîmpla, mulți ardeleni vor simți și ei că se află „la hotarul dintre două lumi”.

Note:

Bozóki András, A politika mint élmény (Trăirea politicii), în *Magyar Hírlap*, 26 apr. 2002.

2. *Ibidem*.

3. Murray Edelman: Politikai ellenségek konstruálása (Construirea dușmanilor politici), în Szabó Márton (red.), *Numele dușmanului*. Editura József Műhely, Bp., 1998. 89-91.

4. comp.: Enyedi Zsolt. *Politika a kereszt jegyében (Politica sub semnul crucii)*, Bp., Editura Osiris. 1998. 21-57.

5. Conform unui sondaj internațional de sociologie a religiei, în privința religiei, Ungaria aparține categoriei țărilor cu societatea divizată (credincioși-atei), spre deosebire de categoria țărilor complet secularizate (de ex. Cehia) sau a celor puternic religioase (de ex. Polonia sau Irlanda). (Expunerea lui Tomka Miklós la Universitatea Catolică Pázmány Péter, 26 apr. 2002)

6. Molnár Gusztáv: A „nemzet” és az „ország” („Națiunea” și „țara”), în *Provincia*, martie-aprilie 2002.

Traducerea: Venczel Enikő

Daniel Vighi

Adnotări și paranteze. La Blaj

Dezbaterile organizate, ca de fiecare dată cu profesionalism, de Liga Pro Europa, de data aceasta la Blaj, au avut în vedere scrutarea academică a tradiției și a perspectivelor culturii românești în Transilvania și Banat. Studenții prezenți la cursuri au fost selectați din toate marile centre universitare din țară și mi s-au părut extrem de bine informați, câțiva dintre ei erudiți chiar, în istorie, studii politice, științe economice. Cu acest prilej a fost lansat volumul *Provincia 2000*, cuprinzând o serie de articole publicate în revistă în primul an de existență al acesteia, o selecție realizată de Molnár Gusztav, cu Szokoly Elek ca editor coordonator. Volumul este editat de Editura Pro Europa din Tîrgu-Mureș cu sprijinul fundației Heinrich Böll din Germania. Așa cum s-a putut, de altfel, remarca în răstimpul celor doi ani de existență ai revistei *Provincia*, specificul și implicit originalitatea acestui demers publicistic constă în faptul că reprezentanți ai societății civile aparținând comunităților maghiare și românești din Transilvania și Banat au decis să construiască un „for comun în spațiul public”, după cum sîntem asigurați într-un scurt preambul cu valoare de manifest al volumului intitulat, nu întîmplător, așa zice, *Ce vrem și ce nu vrem*.

Mi-am propus în rîndurile următoare să recapitulez angajamentul principal al colegiului redacțional din scurtul „manifest” programatic pentru a preîntîmpina (și cu acest prilej) orice posibile interpretări, altele decît cele avute în vedere de autorii lui. Înainte de toate, trebuie să subliniem angajamentul democratic al inițiativei de față, de care trebuie să țină seama oricare scrutare analitică onestă a tot ceea ce am întreprins. Dincolo de diversitatea abordărilor din paginile antologiei, oricît de variate și divergente chiar, există cîteva principii care le unesc indiscutabil. Acestea se regăsesc în arealul ideatic al lumii contemporane în varianta ei liberal-pragmatică, angajată în promovarea unei lumi plurale și deschise. Voința redactorilor revistei în construirea a ceea ce aceștia numesc prin sintagma „for comun în spațiul public al Transilvaniei și Banatului” are în vedere ieșirea din „epoca disputei” și intrarea în aceea „a dialogului”. De bună seamă că dialogul este el însuși o formă a cultivării diversității în idei și atitudini, altfel devine inevitabil monolog și, mai apoi, ferment posibil al unui autoritarism/totalitarism fără perspective. Care sînt marginile conceptelor asumate și unde anume dialogul se transformă în dispută ireconciliabilă? Răspunsul se regăsește în chiar afirmarea fără echivoc a voinței colectivului redacțional de a delimita intențiile declarate programatic de oricare altele adăugate în răspăr cu acestea. Ar fi de adăugat aici că „responsabilitatea acestui nou început” își are una din resursele importante în transparența efectivă a tuturor intențiilor, a atitudinilor și aspirațiilor sociale și politice: nimic ambiguu, nimic subversiv, nimic construit semantic sub zodia una gîndești, alta scrii așa cum au dat de înțeles adesea cei care ne resping „responsabilitatea acestui nou început”. Ne asumăm acest principiu oricîte neplăceri sau posibilități de interpretare rău intenționată ar putea să se nască din acesta. Iată, bunăoară, faptul că „istoria acestei regiuni” a fost „pînă acum strict divergentă” este o realitate asumată în comun în vederea înțelegerii aprofundate a acesteia și, mai apoi, pe această cale, a depășirii

ei. Au existat, în Transilvania mai ales, nedreptăți și politici greșite pînă în 1918 și după 1918. Diferențele popoarelor din Ardeal au fost mai întotdeauna divergente, construcțiile și punțile au fost mai ales precare, solidaritatea impusă demagogic s-a suprapus vieții transilvănene și i-a adăugat componente ideologice care au falsificat-o, i-au deturnat posibilele puncte de convergență și au impus diferențele conflictuale în dauna celor constructive. De aceea, socotim că trecutul nostru, vrînd-nevrînd comun, trebuie scrutat „fără prejudecăți și inhibiții”; transformarea Celuilalt în partener – una din dorințele sincere ale grupării noastre – pretinde o adecvată arheologie a ideii acesteia: au fost vreodată în istorie ungurii, sașii, secuții, românii și românii ardeleni parteneri? Au existat asemenea tentative în istoria Transilvaniei? Și chiar dacă, în cei privește pe români, acestea nu au fost satisfăcătoare, merită ca în noul veac să fie continuată politica supremației etnice, a transformării convergenței în divergență și a diferenței prin complementaritate în vechea diferență prin excludere?

O paranteză se impune: postmodernitatea (sau transmodernitatea) aspru criticată de studiile asupra omului recent ale lui Horia-Roman Patapievici este, pentru mine cel puțin, un concept necesar și inevitabil în demersul *Provinciei*. Explicația mi se pare limpede: nu știu cum aș putea numi altfel această nouă realitate în care construcția politică își găsește zona de convergență în abordări de tip transetnic. Socot că demersul *Provinciei* perseverează altundeva decît modernitatea romantică și postromantică edificată pe legitima, atunci, apariție a conștiinței identitare cu temelii etnice. Așa degrabă aici și faptul că Transilvania acestui proiect politic se dorește a fi o regiune „în care deosebirile religioase, etnice, culturale să se completeze reciproc în beneficiul regiunii”. Mai limpede încă: dacă în modernitatea celor două veacuri, politica româno-maghiară era determinată de diferențele culturale metamorfozate într-un lung și inepuizabil *Kulturkampf* naționalist, astăzi noi am vrea ca vechea diferențiere să se topească într-un punct de convergență nou prin inversarea priorităților de identificare. Astfel, în identitatea politică (regională), să ne definim ca ardeleni (unguri, români, sași, rromi), iar în identitatea culturală să fim români, unguri, sași cu specific ardelean în culturile cărora le aparținem. După cum se vede: odată afirmarea identitară – cea politică – ar putea fi una regională; prin ea s-ar putea împlini convergența prin regăsirea unui suport de solidaritate nou; a doua oară afirmarea identitară – cea culturală – presupune afirmarea diferenței, și a diversității, în orizontul etnic propriu. Această disociere nu aparține modernității întrucît nu se înscrie în paradigma de tip *Kulturkampf*, ci într-una a complementarității, dacă nu armonice, atunci cel puțin animată de bunăvoință reciprocă. În fapt, cultura naționalistă nu este Cultură, ci Propagandă, adică tot politică. Prin această metamorfoză posibilă, identitatea etnic-culturală, atîta timp cît este Cultură, nu alimentează divergența, ci convergența, complementaritatea și nu excluderea. Este adevărat că asemenea principii s-ar putea să fie încă multă vreme minate de obișnuințele noastre vechi, adică moderne, și să continuăm să ne identificăm politic și cultural prin excludere și conflict, numai că, dacă așa ar sta lucrurile, aceasta nu înseamnă deloc că noua realitate – în care diversitatea devine tot mai mult o chestiune culturală, iar convergența și unitatea tot mai mult o afacere politică – nu se va impune ca realitate și, impunîndu-se, să pretindă legitim să aibă un nume. Eu prefer să-i spun lume postmodernă, pentru că nici nu știu cum aș putea să o numesc altfel.

Ana Ludușan

Suveranitatea națională, supremația religioasă și noua construcție europeană

Miercuri și joi, 13-14 martie 2002, a avut loc în Sala mare a Prefecturii județului Cluj seminarul cu tema: *Drepturile Omului și Integrarea Europeană*, cu aplicare la libertatea religioasă. Acest seminar a fost organizat de Prefectura județului Cluj, în colaborare cu Asociația Internațională pentru Apărarea Libertății Religioase, cu sediul la Berna, și Asociația Națională pentru Apararea Libertății Religioase, cu sediul la București. La seminar au participat oficialități politice locale, reprezentanți ai Poliției, ai celor două asociații amintite, ai organelor judecătorești, ai unităților școlare de învățământ, ai bisericilor și cultelor religioase reprezentate în județ, ai organizațiilor neguvernamentale cu activități în domeniul apărării drepturilor omului, experți din țară și din străinătate.

Cele două zile de dezbateri au arătat că tema libertății religioase în contextul integrării europene este o temă cu mare greutate în filosofia politică a viitoarei construcții europene. Se pare că întrebarea: „Ce înseamnă spiritul european” este la fel de importantă ca și aceea dacă: „Europa va fi un stat federal care va cuprinde și vestul și estul continentului sau va fi doar o comunitate de state între care se vor stabili doar aranjamente interguvernamentale punctuale”. Nevoia ca Europa să aibă o voce acordată privind problemele economice, de securitate și apărare a tuturor statelor din acest spațiu este deja o banalitate și o evidență de care a luat act atît clasa politică europeană, experții din mediile academice, cît și electoratul european care răspunde în marea lui majoritate favorabil ideii de integrare europeană.

Toți vorbitorii au fost de acord că Europa are nevoie de „alt chip” decît cel pe care îl are azi pentru a răspunde eficient competiției mondiale. Nu este același lucru dacă România, de exemplu, va fi prezentă la masa negocierilor globale prin reprezentantul său din Guvernul statului european sau dacă aceasta va lipsi prin faptul că vrea să rămînă un „stat național, unitar și independent” și dorește să negocieze singură inclusiv în problemele de securitate și apărare, nu numai în cele care privesc problemele ei interne. Chiar dacă a doua variantă pare foarte avantajoasă României, menținîndu-i, aparent, suveranitatea la cote maxime, ea va fi în curînd pur teoretică, deoarece tendințele de globalizare vor pune la masa negocierilor doar actori (entități politice) cu mari piețe de desfacere, ca cele continentale sau bicontinentale, cum sînt SUA, Japonia, China, și/sau cei cu sisteme de apărare și securitate cu adevărat importanți printre care sînt și Rusia și India.

Dar cum va arăta viitoarea Europă a fost întrebarea constantă a celor două zile de dezbateri. Va fi o construcție sau o reconstrucție? După Stelian Tofană, profesor la

Facultatea de Teologie Ortodoxă de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, putem asemăna Europa cu o casă a unui gospodar avînd locuință, anexe gospodărești, împrejurimi, avere, fiind constituită din membrii familiei. Fiecare parte a acestei construcții are rostul ei. Dacă gardul sau o parte a locuinței s-a deteriorat sau s-a învechit, acestea trebuie reparate, păstrînd fiecărui lucru din gospodărie „rațiunea lui de a fi”. Această soluție răspunde reconstrucției europene. Dacă dărîmăm toată casa și facem una nouă în locul celei vechi răspundem soluției de construcție a Europei într-o identitate nouă. Atît construcția cît și reconstrucția europeană nasc alte întrebări: „Care sînt criteriile noii reconstrucții sau construcții, care sînt valorile morale care întemeiază noua comunitate? Se vor păstra trăsăturile de personalitate ale fiecărui stat care va compune noua Europă, inclusiv trăsăturile religioase ale cetățenilor săi? Ce norme morale va adopta noua Europă? Normele morale ale Vestului, în care a proliferat avortul, drogurile, prostituția, libertinajul sexual” sau normele „Estului, în care ortodoxia este incompatibilă cu eficiența economică și societatea de consum dacă în calendarul ei domină zilele de post”?

Aceste întrebări puse de un înalt prelat al Bisericii Ortodoxe dovedesc faptul că este la curent cu dezbaterile din domeniul filosofiei politice privind viitorul Europei, dar că nu și-a însușit spiritul acestei filosofii sau că, deocamdată, e mai confortabil, să nu spunem mai profitabil, să adopte o poziție în care Biserica Ortodoxă este pe o poziție de supremație vizavi de alte biserici sau culte religioase din spațiul est-european. Dacă Biserica Ortodoxă, și de altfel toate bisericile și cultele religioase, nu vor ieși în lume cu un mesaj pe măsura timpurilor în care trăim, se va trezi izolată de alte curente filosofice sau alte biserici care fac eforturi de a se integra în problematica morală, socială și culturală a lumii moderne. Biserica Ortodoxă trebuie să facă pași spre ecumenism și spre găsirea unui mesaj care să facă din credincioșii ei oameni morali și integrați în timpurile în care trăiesc. Atitudinea talibană este condamnată chiar din interiorul islamului. Ideea intrinsecă a conferinței părintelui Stelian Tofană că Biserica Ortodoxă trebuie să-și păstreze monopolul asupra normelor morale ale Estului european și să și-l impună și asupra Vestului mi se pare o idee fundamentalistă. Singurul spirit moral modern este acela al libertății religioase și de conștiință, fiindcă, așa cum spunea unul din preoții bisericilor reformate, Dumnezeu iubește în egală măsură pe credincioși și pe necredincioși. Dacă un european vrea să adopte religia budistă, este normal ca acesta s-o poată face fără ca cineva să se amestece, iar dacă altul dorește să fie ateu, este la fel de normal ca nimeni să nu-l poată constrînge la schimbarea convingerii. De altfel, Maurice Verfaillie a expus pe larg soluția adoptată de Convenția Europeană și polemicile din Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei pînă la adoptarea soluției privind libertatea religioasă. Germania a propus soluția libertății religioase, ceea ce pune în situație de discriminare pe atei față de credincioși, soluție vehement respinsă de Franța. Pînă la urmă s-a adoptat soluția libertății de conștiință, soluție care nu introduce nici un fel de discriminări între cetățenii Europei indiferent de orientarea lor religioasă sau de conștiință.

Chiar dacă privim doar acest nivel al dezbaterilor pe tema libertății religioase, fără să luăm în considerare atitudinea Bisericii Ortodoxe cu privire la retrocedarea patrimoniului spre Biserica Greco-Catolică, biserică prigonită și depozată de bunuri

de către regimul comunist, Biserica Ortodoxă are nevoie de aceeași reformă care s-a produs în sânul Bisericii Catolice mai ales sub Papa Ioan al XXIII-lea. Aceasta din urmă a devenit un partener foarte eficient în lupta pentru pace și pentru democrație în forurile internaționale. Spiritul european este un spirit eminentemente democratic și acesta a fost bine definit de Romano Prodi care spunea: „Nu există majorități și minorități fiindcă într-un fel toți sîntem minoritari”. Spiritul democratic care dă șanse egale atît persoanelor cît și comunităților este spiritul european. Dar acest spirit trebuie trăit, administrat de clasa politică europeană și nu doar teoretizat.

Csoma Botond

O carte în dezbatere

Lipsa analizei lucide care își face simțită prezența cu desăvîrșire în peisajul politic autohton a apărut și în mediile intelectuale. Cartea domnului Patapievici, intitulată *Omul recent*, a determinat un război total, presărat cu acuze de ordin personal din care reiese că autorul este un narcisist, iar prin publicarea acestei cărți n-a avut alte intenții decît să atragă asupra lui atenția opiniei publice, simțindu-se marginalizat și uitat după schimbările politice survenite în anul 2000 (această „luptă” a fost prezentată amănunțit de dl. Al. Cistelean în nr. 3-4 al *Provinciei*). Desigur, în acest vacuum general, cu excepțiile de rigoare (de exemplu, excelentul articol analitic publicat de dl. Andrei Cornea în revista *22*, intitulat *Se poate combate relativismul postmodern?*), n-au lipsit pornirile dure, maniheiste, de tip iacobin, cele care împart lumea în categoria celor buni și a celor răi. Potrivit adepților acestei viziuni, dacă exprimi anumite critici cu privire la revendicările unei minorități, la politica occidentală sau la unele efecte eventual nefaste ale postmodernismului radical ești, fără urmă de dubiu, nu-i așa?, un antiminoritar care nu acceptă diversitatea, unul care manifestă tendințe spre universalizare și omogenizare, un antioccidental și, nu în ultimul rînd, un reacționar periculos care nu vrea sau nu poate să înțeleagă necesitățile mentale și politice cu caracter profilactic ale prezentului.

Această abordare strict ideologică și dogmatică a unei probleme naște o aporie la nivelul orizontului de deschidere în privința alterității analizei particulare. Dar, în același timp, ea prezintă avantaje indiscutabile pentru promotorii ei. Cel căruia i se administrează stigmatul de reacționar, antioccidental sau antiminoritar poate fi redus la tăcere și supus oprobiului public într-un mod foarte eficient, nemaifiind necesară analiza punctelor de vedere exprimate de persoana vizată. Dacă am dori construirea unui raport de cauzalitate în cazul acestui demers, cred că am putea identifica un fenomen cauză sub forma unei intenții frauduloase de marginalizare a preopinentului, urmat de un efect generator de superficialitate cu importante consecințe de factură simplistă. Un caz notoriu de intoleranță dogmatică s-a produs

în Franța postbelică, atunci când majoritatea intelectualității, chiar și scriitorii catolici, fascinați de aportul adus de Uniunea Sovietică la victoria finală asupra Germaniei naziste, s-a raliat ideii care decreta că o persoană nu putea să aibă simultan atât convingeri anticomuniste, cât și antifasciste, ceea ce însemna implicit că dacă cineva s-a declarat anticomunist a fost automat etichetat drept fascist. Această opinie care denotă o oarecare îngustime de discernământ a intelectualității franceze „vizionare” – denunțată atât de Raymond Aron, cât și de François Furet – a contribuit din plin la eficiența propagandei sovietice, care avea drept scop crearea de fasciști imaginari, precum de Gaulle, Adenauer sau chiar generalul și viitorul președinte american Eisenhower.

Cartea în cauză procedează la abordarea unei game variate de subiecte profunde, între care aș putea enumera, cu titlu exemplificativ, urmările dispariției lui Dumnezeu din cadrul judecăților de valoare emise în era modernă și în cea postmodernă, efectele multiculturalismului, ale corectitudinii politice și cele ale feminismului, toate fiind considerate de către autor produse ale postmodernismului, sau consecințele unei anumite superficialități prezente în gândirea academică contemporană.

În privința unei imagini de ansamblu asupra metodei adoptate de către autor în vederea unei analize temeinice a modernității și efectelor ei, cea mai bună descriere a cărții o dă chiar subtitlul ei: „o critică a modernității din perspectiva întrebării: ce se pierde atunci când ceva se câștigă?”. Ca o impresie personală, după lectura acestei cărți nu mi se pare că dl. Patapievici ar fi un tradiționalist întîrziat sau un romantic frustrat de genul celor din perioada interbelică. Este falsă ideea că argumentele și citatele prezentate ar invita la un misticism periculos care ar putea genera atitudini favorabile unei mentalități de extremă dreaptă, similară unei perioade de tristă amintire. Autorul nu propune o alternativă la modernitate. Cu alte cuvinte, acceptă regulile jocului democratic. În unele aspecte ale postmodernismului radical vede chiar o tendință de limitare a gândirii libere neîncadrată idelogic, aceasta din urmă fiind o condiție necesară realizării democrației absolute. Dar de multe ori ajunge la concluzii eronate – asupra unora dintre acestea voi face referire în cele ce urmează – generate, și la el, tot de un dogmatism, dar în acest caz de factură religioasă.

La întrebarea dacă putem să nu fim moderni, răspunsul autorului este un *nu* categoric¹. Dilema ridicată nu se referă la contestarea modernității în sine, ci la evaluarea ei. Efectul negativ îl constituie faptul că modernitatea este privită ca o substanță și nu ca instrument utilizat în vederea găsirii unui *modus vivendi*. Mai mult de atât, postmodernismul radical a ajuns să fie un crez, un fel de religie seculară cu precepte dogmatice proprii, printre care putem enumera: absența unei realități esențiale, totul este relativ, altfel spus, adevărul nu poate fi deosebit de ceea ce este fals, iar modernitatea este epuizată. Aceasta înseamnă că trebuie construită o structură nouă care să corespundă noilor provocări ale vieții.

Modernitatea care și-a depășit condiția tehnică și utilitară trebuie să fie substituită, spune Patapievici, cu o cultură a discernământului. Numai că, în opinia dînsului, discernământul nu poate fi decît de factură divină. Aceasta înseamnă că un ateu este incapabil de un discernământ care să-i permită să facă distincție între ceea ce este bine și ceea ce este rău sau nu este în stare ca, pe calea discernământului, să-și dea seama

că o anumită chestiune este o aberație crasă ce excede într-o mare măsură nevoile utilitare și spirituale ale vieții. Nu cred că postmodernismul radical și uneori chiar aberant poate fi combătut numai dintr-o perspectivă religioasă.

Un alt exemplu de argumentare care ridică multe semne de întrebare – identificat și de către dl. Andrei Cornea² – este poziția lui Patapievici față de problema individualismului. „Individualismul nu poate fi consecvent justificat adoptînd o filosofie atee. Singura consecință logică a filosofiilor politice atee este regimul politic colectivist. Implicîndu-se și justificîndu-se reciproc, ateismul și colectivismul sînt unul premisa consecințelor celuilalt”³. Concluzie falsă, pentru că, de-a lungul istoriei, de foarte multe ori colectivismul a fost justificat cu ajutorul religiei, iar foarte mulți dintre adepții individualismului au fost atei convinși. Nu știu în ce măsură poate oferi creștinismul un spațiu de afirmare favorabil individualismului. Indiscutabil, mîntuirea este un act individual prin excelență. În schimb, morala creștină generează mai mult o solidaritate interumană de natură comunitară care exclude oarecum influența valorilor individuale. Această intransigență fundamentală este consecința faptului că autorul a preferat, în ceea ce privește critica relativismului radical, metoda care face apel la metafizică față de cea care adoptă criteriile de ordin procedural, propusă de John Rawls sau Jurgen Habermas. Prin utilizarea transcendenței metafizice s-a diminuat capacitatea rațiunii de a respinge sofistica postmodernă, neconvîngînd decît pe cei convinși⁴.

Principiul modernității: „Gott ist tot” a provocat, în opinia lui Patapievici, o schimbare în ierarhia valorilor. Locul ierarhiei stabile de „sus în jos” a fost preluat de o construcție orizontală unde valorile se află într-o mișcare și metamorfoză perpetuă. Ar fi interesant de știut dacă această alunecare spre orizontală s-ar fi produs dacă principiul „Gott ist tot” n-ar fi apărut pe tărîmul ideilor. Consider că nici această transformare din ierarhia valorilor nu se poate reduce numai la o motivație de ordin metafizic.

Ca o caracteristică generală a acestei cărți am putea aminti critica vehementă a viziunii ideologice asupra lumii, care este neagră sau albă, și, totodată, critica unor mișcări și curente care tind să devină un soi de „l’art pour l’art” cu valențe deosebit de periculoase pe plan mental. Temporalitatea a ajuns singurul punct de referință și în funcție de ea sînt emise judecățile de valoare. Putem să reflectăm asupra consecințelor faptului că în anumite medii orice este acceptat numai pentru că este nou, fără a se proceda la o analiză temeinică a lucrului în sine. Tradiția a ajuns să reprezinte ceva absolut negativ, orice referire la ea atrage automat stigmatul de învechit, reacționar, pentru că, nu-i așa, ceea ce este vechi este neapărat rău și determină suspiciuni. Identificarea tradiției cu tradiționalismul reprezintă unul din clișeele primitive ale postmodernismului agresiv. Progresul a ajuns să constituie o valoare în sine. Progresiștii vor să pară niște cîrmuitori atotștiutori ai lumii care trebuie să lumineze „poporul” pentru ca acesta din urmă să nu cadă cumva în capcanele reacțiunii. Cea mai eficientă modalitate de realizare a progresului este, după cum putem vedea de multe ori, diabolizarea aceluia care a cutezat să ridice anumite obiecții în legătură cu anumite valori impuse în numele progresului⁵.

Nu ideea progresului ca atare care, în planul discursului politic, a luat forma corectitudinii politice, este iritantă, ci modalitatea în care se încearcă constituirea

grupurilor de sprijin. Anumite cercuri pur și simplu și-au arogat dreptul exclusiv de a promova un tip de comportament social care nu acceptă nici o alternativă. Egalitarismul propagat de ideologia „corectitudinii politice” este dezirabil numai în măsura în care vine în întâmpinarea dificultăților reale existente în corpul social și nu reprezintă un mijloc facil de dictat socio-politic utilizat în vederea marginalizării. Dacă o anumită tradiție privită în individualitatea ei are efecte negative pe plan social, în sensul că anumite persoane au de suferit de pe urma ei, este de dorit înlăturarea ei, dar nu prin marginalizare, ci prin utilizarea dialogului, și nu pentru că este vorba despre o tradiție, ci pentru că reprezintă un factor generator de suferință. De la această formă menționată este un drum lung și anevoios până la războiul total împotriva oricărei tradiții.

„Corectitudinea politică”, ajunsă la cote aberante, poate fi combătută cel mai bine pe calea discernământului critic. „Un stupefiant exemplu de corectitudine politică este cules de Murray Rothbard: Când unul dintre membrii Curții Supreme de Justiție propus de președintele Nixon a fost socotit, – în deridare – mediocru, senatorul republican Roman Hruska din Nebraska s-a întrebat de ce n-ar avea oamenii mediocri din America dreptul de a fi reprezentați la Curtea Supremă. Intr-adevăr, de ce oare minoritatea, să zicem, a idiotoilor (gândită ca o grupare sociologic construită pornind de la o formă specială de handicap), nu ar putea fi reprezentată, potrivit cotei sale demografice, în toate instituțiile unei societăți decente, așa cum e văzută aceasta de viziunii corectitudinii politice?”⁶ Putem reflecta, desigur, dacă nu cumva exemplul de mai sus ne conduce la următoarea concluzie: „Corectitudinea politică este, în fond, alianța dintre un filistinism care caută să-și mascheze filistinismul prin îmbrățișarea cauzelor progresiste și un activism social care caută să niveleze umanitatea pretinzând că încurajează diversitatea”⁷. Din punctul de vedere al rațiunii analitice, schema prezentată mai sus, cred eu, poate fi considerată plauzibilă. Oare ar putea cineva să creadă că numirea unui judecător mediocru la Curtea Supremă a Statelor Unite este chiar necesară înfăptuirii binelui social? Ne putem întreba pe bună dreptate ce este mai important: ca mediocritatea să nu constituie un impediment profesional sau funcționarea eficientă a sistemului judiciar. Numai că, potrivit teoriilor „progresiste” denumite „anything goes”, este indecent să stabilești ierarhii și judecăți de valoare care pun accentul pe superioritate. Problemele intervin numai atunci când împotriva corectitudinii politice în ansamblu se clădește următoarea structură de argumentație: „De vreme ce religiile sînt spiritual superioare înrădăcinărilor identitare (care sînt simple concrețiuni istorice contingente – respectabile în cel mai bun caz, dar nu superioare, în sens spiritual) ori «raselor» (care nu sînt decît înrădăcinări genetice materiale), atunci protecția cea mai înaltă ar trebui adusă numai religiilor. Cum protecția corectitudinii politice nu se aplică religiilor, cu atît mai puțin ar trebui aplicată corectitudinea politică lucrurilor vădit inferioare, adică raselor și etniilor”⁸. Din citatul anterior răzbate o abordare unilaterală, aceasta fiind consecința dogmatismului religios de care pomeneam.

Atrofierea spiritului critic are drept urmare apariția fenomenului de spălare a creierului. Spălarea creierului naște radicalisme absurde lipsite de înrădăcinări în fundalul vieții cotidiene, promovînd în doctrinarea ideologică. „Corectitudinea politică recentă” susține principiul „amintirilor recuperate”, ceea ce înseamnă că: „Dacă sînteți

incapabil să vă amintiți de o presiune caracteristică (abuzului sexual), dar aveți vaga impresie că ceva de felul acesta s-a petrecut, înseamnă că abuzul sexual a avut loc”⁹. „Acuzațiile de abuz sexual aduse de copiii deveniți adulți părinților deveniți bătrâni s-au transformat într-un adevărat și terifiant flagel, de la 0,16 milioane în 1967, la 1,7 milioane în 1985, din aceste cazuri, chiar potrivit statisticilor oficiale, 65% nu au nici o bază reală”¹⁰. Un exemplu elocvent a ceea ce înseamnă spălare de creier și îndoctrinare ideologică ni-l dă chiar autorul: „Familia elvețiano-americană Wutrich locuia la Pine Drive Colorado. În 25 mai 1999, băiețelul Raoul se află împreună cu surioara lui de 5 ani în curte. La un moment dat o ajută să-și dea jos chiloțeei ca să o pună să facă pipi (este ceea ce spune bunica copiilor aflată acolo). De la 25 de metri, o vecină bine îndoctrinată de teoriile despre incestul infantil și abuzul sexual masculin vede scena și denunță imediat ceea ce își imaginează că vede, direct la poliție. Poliția înregistrează cazul la rubrica incest deosebit de grav. În 30 august, la zece jumătate noaptea, o echipă formată din șase șerifi înarmați descind acasă la familia Wutrich și îl arestează pe Raoul. Îl ridică pe sus, în cătușe, învelit într-o pătură și desculț. Copilul este dus la pușcărie. Va împlini 11 ani în detenție. Ca să-și protejeze ceilalți copii, familia elvețiano-americană se refugiază în Elveția, care, ca stat, cere încetarea aberantei acțiuni judiciare împotriva micuțului Raoul. Interpelată, purtătoarea de cuvânt a procurorului districtual califică acțiunea împotriva băiețelului de 10 ani ca fiind «o procedură cu totul obișnuită, iar cazul împotriva acestuia extrem de solid»¹¹. În acest caz, aberația se retrage în favoarea tragicului.

Sînt întru totul de acord cu autorul că pierderea de teren a discernămîntului se manifestă și în unele medii academice. Foarte multe cărți scrise de profesori universitari nu sînt altceva decît simple înșiruiți de citate. Poate că la noi acest fenomen este și mai pregnant și își face prezența uneori și în formă de plagiat, nu atît din cauza „progresului”, ci mai degrabă din cauza incompetenței. Multe lucrări au un caracter descriptiv, prezentînd doar datele problemei, după care urmează un punct mare. Oricît am răsfoi aceste cărți, ar fi foarte greu să descoperim o viziune personală sau o analiză critică a celor prezentate. Fără a vrea să diminuez meritul specialiștilor în aprofundarea unui domeniu bine definit și să ridic în slăvi cunoașterea bazată numai pe rațiune și viziune, nu pot să nu observ, odată cu Patapievic, o gîndire limitată în cazul multor specialiști, limitare care se datorează, într-o bună măsură, lipsei de cultură generală și mediocrității.

Extremismul intelectual reprezintă un factor de influență în multe dintre elementele postmodernismului. Mișcarea feministă care, la origine, a fost concepută în vederea realizării egalității în drepturi a femeilor cu bărbații, iar după aceea în vederea combaterii unor dezavantaje ce decurgeau din prejudecăți primitive, rezultate din percepția publică a femeilor, s-a metamorfozat, în variantele sale radicale, într-o formă de viață militantă. Se propagă negarea și ruperea totală a contactului cu orice activitate care în trecut era considerată, datorită unei mentalități rigide și patriarhale, în sarcina exclusivă a femeii. Să luăm un exemplu banal. În trecut, și de multe ori și în prezent, în anumite cercuri, s-a acceptat, ca regulă generală, că gătitul casnic este datoria exclusivă a femeii. Drept răspuns, feminismul radical susține că orice reîntoarcere în bucătărie, chiar dacă sarcinile sînt împărțite cu bărbatul, este sub demnitatea femeii și, în fond, reprezintă o nouă tendință de subjugare a femeii, un

atac la adresa feminității. Absurditatea radicalismelor de acest tip este și mai evidentă când militantismul ajunge să facă presiuni asupra sentimentelor de iubire. „Claude Habib relatează cazul unei studente bine impregnate de noile *gender studies*, care, studiind la universitate romanul *Le Rouge et le Noir* al lui Stendhal, a exclamat despre madame de Renal: «ce vacă!». Firește, potrivit noilor prejudecăți care decurg din principiul fundamental al feminismului – genul este o invenție a raporturilor de putere –, doamna de Renal nu avea educația idelogică a feministelor eliberate și, deci, modul în care eroina lui Stendhal își trăia iubirea nu mai poate în nici un fel constitui pentru noi un exemplu al suferințelor eterne ale iubirii, ci eventual, numai o ilustrare a prostiei acelor femei din trecut care ignorau feminismul feminității lor”¹².

O altă problemă ridicată de Patapievici este cea a minorităților. Sînt de acord că ceva nu poate fi adevărat numai pentru simplul fapt că a fost afirmat de un minoritar. După cum tot o aberație mi se pare și mentalitatea conform căreia dacă cineva ridică anumite obiecții față de doleanțele unui minoritar el devine automat reacționar și, implicit, antiminoritar. Firește, nu pot să accept nici o eventuală justificare psihosocială sau morală a atrocităților comise de albanezii din Kosovo¹³. Consider că acele crime sînt la fel de grave ca și cele comise de sîrbi. Nici statutul de oprimat, nici cel de minoritar nu poate justifica comiterea unui omor asupra unui om nevinovat. Nu se poate accepta o relativizare a crimei în funcție de cine a comis-o. Nu pot să subscriu însă la ideea că „naționalismul etnic al receșilor reprezintă într-adevăr o reîntoarcere la ideologiile de dreapta, dar nu a frustrațiilor marilor puteri, ci a sîngii radicale, care caută să folosească puterea centrală a statului asupra unor enclave puternic ideologizate asupra cărora își impune dominația în numele politicii multiculturale și al autonomiei, pretinzînd în același timp solide stipendii de asistență”¹⁴. După părerea mea menirea politică a multiculturalismului este de a detensiona relațiile interculturale prin înlăturarea ierarhiilor între diferitele culturi. Într-adevăr, multiculturalismul poate fi periculos dacă reprezintă o fațadă pentru înfăptuirea segregacionismului etnic. Dar nu cred că ar avea consecințe nefaste în cazul în care ar fi utilizat în vederea promovării unor drepturi legitime ale minorităților etnice. Legitim poate fi considerat, de exemplu, dreptul minorităților etnice de a învăța în limba maternă la toate nivelurile, în instituții în a căror conducere sînt reprezentate în egală măsură și interesele minoritarilor. Dezideratul de a înființa instituții de învățămînt în care să studieze numai persoanele aparținînd unei minorități este discutabil. Bineînțeles că se poate face apel la tradiție și putem afirma că avînd în vedere faptul că o anumită minoritate etnică, în trecut, a dispus de o instituție proprie de învățămînt este îndreptățită să aibă și în prezent o asemenea instituție. Întrebarea este dacă, în acest caz particular, tradiția servește interesele actuale ale minorității respective. Am convingerea că înființarea de instituții de învățămînt separate numai pentru o minoritate nu are nici o influență asupra calității procesului de studiu. Cu alte cuvinte calitatea nu se va îmbunătăți datorită separării. Desigur, în cazul instituțiilor de învățămînt mixte, în vederea realizării unei situații echitabile, este necesar ca majorității să acorde minorităților dreptul de a fi reprezentați în structurile de conducere și decizionale.

Este adevărat că putem observa un anumit naționalism etnic la anumite minorități. Nu doresc să absolv minoritățile de orice vină și să relativizez naționalismul, dar, analizînd

problema mai atent, putem spune că naționalismul minoritar s-a manifestat de multe ori ca răspuns la naționalismul majoritar cu tendințe omogenizatoare. Scurt spus, a apărut ca un naționalism aflat în defensivă. Mai mult de atât, cred că acest naționalism constituie efectul direct al „idealului politic al națiunii”¹⁵. Națiunea politică, introdusă în gândirea politică de către Revoluția Franceză, a transpus absolutismul existent în privința minorităților etnice în perioada „ancien régime” în era postrevoluționară. „Națiunea politică” a fost tot o „construcție umană” care a avut drept scop asimilarea minorităților în vederea făuririi unei națiuni omogene. Retorica liberală contemporană susține că „națiunea politică” luată în ansamblu are un efect integrator, pentru că este liberă de orice element etnic, bazându-se pe cetățenie și stat. Datorită acestui fapt ar fi de dorit ca ea să prevaleze asupra concepției de națiune culturală, care pune accentul pe factorii de natură etnică și, din această cauză, generează conflicte, fragmentând unitatea națiunilor politice. Ideologii națiunii politice dau drept exemplu pentru susținerea tezei lor spațiul iugoslav. Făcând abstracție de particularitățile acelei situații, ei proiectează pericolul potențial al unor asemenea conflicte asupra altor regiuni. Teza, care susține dispariția elementului etnic din cadrul națiunii politice, este absolut falsă. Prin coagularea acestei concepții de națiune s-a reușit instituționalizarea eficientă a etnicismului. Astfel a fost instaurată preeminența juridică a unei etnii asupra alteia. Cetățenia și statul, cele două elemente de bază ale conceptului de națiune politică, conțin referiri exprese la elemente de ordin etnic: stat român, francez, ungar sau cetățean: român, francez, ungar etc. Limba oficială a statului compus din națiunea politică, de exemplu: franceza, româna, sau maghiara etc., este bine înrădăcinată etnic. Consider că viziunea politică asupra națiunii reprezintă o sursă clară de tensiune când este întrebuițată în scopul de a limita drepturile minorităților. Generează frustrări deoarece stabilește, cu ajutorul mecanismelor juridice, ierarhii discreționare între diferite elemente etnice.

Citind cartea, am ajuns la concluzia că o critică a relativismului postmodern radical nu poate porni de la postulate metafizice, deoarece generează dogmatisme și autorul însuși cade în capcana fundamentalismului ideologic, intransigent, împotriva căruia se pronunță în carte. Relativismul radical se poate combate mult mai eficient prin identificarea contradicțiilor intrinseci, ceea ce și face autorul, doar că nu în mod constant. Un exemplu elocvent este argumentația: „Nu poți apăra drepturile omului de pe poziții relativiste. Dacă spui că sînt universale, atunci nu mai ești relativist. Dacă spui că nu sînt, atunci cu ce drept le pretinzi altora, care le refuză? Pentru că ești puternic? Dar atunci nu mai sînt drepturi, ci constrîngeri. Pentru că ai dreptate? – dar cum poți avea dreptate, dacă ești relativist?”.

Note:

1. H.-R. Patapievici, *Omul recent*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 455.
2. Andrei Cornea, Se poate combate relativismul postmodern?, în. 22, 5-11 martie 2002.
3. H.-R. Patapievici, *Op. cit.*, p. 395.
4. Andrei Cornea, art. cit.
5. H.-R. Patapievici, *Op. cit.*, p. 308.
6. Ibidem, p. 313.
7. Ibidem, p. 365.
8. Ibidem, p. 364.

9. Ellen Bass, Laura Davis, *The Courage to Heel*, 1998, apud H.-R. Patapievici, *op. cit.*, p. 315.
10. Pamela Freyd, directoare la False Memory Syndrome Foundation, apud H.-R. Patapievici, *op. cit.*, p. 315.
11. Stefan Simons Moralische Panik. Drakonische Strafverfolgung: Wegen, schweren Insetz sitz ein elfjähriger Schweizer Junge seit über sechs Wochen in Colorado hinter Gittern, *Der Spiegel* 42/1999, apud H.-R. Patapievici, *op. cit.*, p. 316.
12. H.-R. Patapievici, *op. cit.*, p. 93.
13. Ibidem, p. 317.
14. Ibidem, p. 338.
15. Ibidem, p. 337.
16. Ibidem, p. 400.

Mihai Lucaciu

Tony Blair față cu reacțiunea

Cazul devoluției scoțiene

Fie ești conștient de istorie, spunea Tony Blair în octombrie 1997, fie sfârșești ca victimă a sa. Cuvintele acestea le-a rostit premierul britanic după ce proclamase, în luna septembrie a aceluiași an, sfârșitul „epocii guvernării ultracentralizate”, prin deplasarea spre o autonomie a Scoției și a Țării Galilor. În fapt, referendumurile din cele două provincii indicaseră limpede dorința de creare autonomă prin vot direct a adunărilor reprezentative a țărilor respective. Așa se explică de ce Blair a fost primul ministru britanic de după David Lloyd George, cu 80 de ani în urmă, care a dat mâna cu republicanul irlandez Gerry Adams, care dorea independența Irlandei de Nord. Istoria este scrisă de lideri puternici care sînt dispuși să riște, încearcă să ne spună Tony Blair.¹ El a fost primul politician din istoria modernă a Marii Britanii care a avut intenția de a schimba structura constituțională a Regatului Unit.

La 25 martie 1707, Parlamentul scoțian se întrunea pentru ultima dată în Edinburgh, după o lună mutîndu-se 650 de kilometri mai la sud pentru unirea cu Anglia și pentru a forma Parlamentul Marii Britanii. Indiferent de circumstanțe, Scoția a reușit să-și păstreze identitatea foarte distinctă, în timp ce avea parte de beneficiile, dar și de problemele unei asocieri politice mai largi, menținîndu-și totuși sistemul juridic, structura sistemului educațional și administrația locală din 1707 pînă astăzi.

Naționalismele scoțiene și galeze au explodat la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970 și au fost susținute, în cazul Scoției, de viziuni diferite asupra proprietății petrolului din Marea Nordului (sub lozinca acesta „este petrolul Scoției”). Mulți dintre electorii SNP (Partidul Național Scoțian) au votat cu acesta ca o formă de protest contra unei aparente incompetențe și proaste administrări economice a cabinetelor

laburiste și conservatoare și nu pentru că ar fi dorit o rupere de Regatul Unit. Această teorie poate fi demonstrată de rezultatul dezbaterii asupra devoluției din 1979. Deși o majoritate restrânsă a votat pentru devoluție, procentul nu a fost suficient pentru ca votul să se transforme în decizii. Drept urmare, cuvântul „devoluție” nu și-a câștigat niciodată popularitatea în Scoția. „Legea domestică” („*Home Rule*”), care nu semnifică ca fiind un ceva anume cedat de către Westminster, este acum utilizată de cei care doresc schimbarea care se oprește la independență totală. Unii analiști consideră că devoluția a eșuat în anii '70 tocmai pentru că „a fost impusă de la centru”.

La începutul anilor 1980, devoluția a fost repusă pe tapet, disensiunile Anglia-Scoția devenind tot mai evidente. În aceste condiții, populația își pune din nou problema legii domestice. La sfârșitul anilor 1980, o serie de politicieni scoțieni, din tranșeele opoziției, încep să lucreze împreună, avînd un scop comun, generat în mare parte de eșecul acestora în a influența deciziile cabinetului. Ei reprezentau majoritatea semnificativă a electoratului scoțian și campania lor pentru un parlament scoțian a fost susținută efectiv de către electoratul scoțian în toate formele sale, în special în timpul alegerilor. Anii 1980 au fost marcați de campania pentru obținerea unui corp legislativ scoțian și, prin aceasta, crearea Convenției Constituționale Scoțiene. Principala argument folosit în dezbaterile publice a fost că autogovernarea poate produce o mai bună guvernare, legea domestică scoțiană nefînsemnînd automat o despărțire de Marea Britanie.

Anii guvernării Thatcher, dominați de puternicele vederi unioniste, au însemnat excluderea problemelor descentralizării scoțiene, ținîndu-se cont, în mod evident, de faptul că Scoția vota partide de stînga și centru, și la Londra se afla un guvern de dreapta și acest guvern intenționa să modifice structura societății scoțiene. Statutul Scoției în Marea Britanie era un subiect considerat tabu în perioada Thatcher, situație perpetuată și în timpul cabinetului John Major. Rezultatele s-au putut observa în timpul alegerilor din Scoția. Din cele 72 de locuri disponibile la nivelul Scoției, numărul parlamentarilor conservatori a scăzut de la 22 în alegerile din 1979, la doar 10 în alegerile din 1987. Chiar și cu un nou prim-ministru, conservatorii au reușit să obțină doar 11 locuri la alegerile din 1992, putîndu-se face o comparație cu cele 36 obținute după alegerile din 1955. Concomitent, a existat și o permanentă dorință de schimbare în Scoția, procentul celor care nu doreau o schimbare în structura prezentă a sistemului a rămas constant, în jurul valorii de 20%, pe toată perioada anilor 1980-1990. Procentul celor care doreau să rămînă în cadrul Regatului Unit, dar într-o structură statală descentralizată, cu propriile instituții, anumite taxe locale și împărțirea puterii centrale la nivel regional (devoluție/ legea domestică) s-a înjumătățit de la 50%, la începutul anilor 1980, la 25% în 1992. În consecință, procentul celor care doreau independența față de UK (în afara sau în interiorul UE) s-a dublat de la 25% la începutul anilor 1980 pînă la 50% în 1992. A existat o schimbare de atitudine pe întreg teritoriul britanic în 1992. Pentru Scoția, conservatorii erau singurii unioniști categorici, astfel încît direcționarea s-a făcut în mod natural spre laburiști sau liberali, care încurajau devoluția sau, mai radical, spre SNP, care milita pentru independență. Alegerile din 1992 au venit într-un climat de optimism combinat cu naționalism, rezultatele arătîndu-se neașteptate. Conservatorii se arătau slăbiți și SNP avea acum o strategie foarte

clară, „Scoția în Europa”; un nou și foarte carismatic lider, Alex Salmond, și o discrepanță politică între stînga și dreapta care trebuia exploatăată. SNP avea de partea sa pînă și cel mai citit ziar din Scoția, pregătit să-i susțină și să îi promoveze: *The Scottish Sun*.

Oricum, rezultatele nu au fost cele așteptate și conservatorii au rămas la putere. Predicții de felul: „acum este rîndul nostru” și „este doar o problemă de timp” au fost infirmate. Se părea că acea guvernare a unui singur partid la Westminster s-a împămîntenit definitiv și acum Marea Britanie se afla pe mîinile partidului care se opunea din start unei schimbări de constituție în Scoția. Laburiștii s-au dovedit incapabili să cîștige, deși era o perioadă de recesiune economică. În Anglia, care dădea mai mult de patru din cinci parlamentari, laburiștii au obținut doar 34% din voturi. Schimbările rapide ale limitelor parlamentare, combinate cu transformările demografice și un nou consens general în promovarea guvernului conservator, toate acestea sugerau dificultatea cu care se confruntau laburiștii în luarea puterii în 1996-97. Astfel, cel mai sigur drum spre obținerea unei legi domestice scoțiene, alegerea unui guvern laburist decis să acționeze în această direcție, fusese blocat.

Cu toate acestea, demersul nu a murit după alegerile din 1992 ci, din contră, a produs o erupție de grupuri care susțineau introducerea unei legi domestice. Persoane cu experiență politică minoră văd situația existentă ca îngrijorătoare și doresc să „facă ceva”. Un nou ciclu al politicii în favoarea legii domestice scoțiene devine iarăși preponderent, dar curentul are mult de suferit la moartea parlamentarului scoțian și liderului laburist John Smith, un constant susținător al acestui curent. În Anglia, reformele privind structura Regatului erau o cauză importantă a politicianilor din afara cercurilor conservatorilor. Legea domestică scoțiană era inclusă în programele politice, împreună cu o constituție scrisă, o altă „*Bill of Rights*”, o reformă a sistemului de vot și multe altele, toate izvorîte dintr-un optimism politic debordant.

John Major și conservatorii devin din ce în ce mai puțin populari, și nu numai în Scoția (unde în aprilie 1995 la alegerile pentru consiliile locale nu au reușit să obțină controlul în nici un consiliu local scoțian) dar și în Anglia. Laburiștii, sub conducerea lui Tony Blair, cîștigînd alegerile generale și rămînînd la putere cît mai mult timp, garantau faptul că legea domestică va fi pusă în practică pentru Scoția.

În prezent, SNP deși reprezintă o forță politică puternică în Scoția, nu poate obține niciodată suficient sprijin pentru a transforma independența Scoției în realitate. Această chestiune probabil este în favoarea Scoției, independența însemnînd sinucidere din punct de vedere economic și o posibilă respingere din partea Uniunii Europene, anumiți membri temîndu-se de posibile repercusiuni în propriile țări; avem cazurile bavarezilor în Germania sau ale bascilor în Spania. Motivul principal al constanței nemulțumiri scoțiene față de dominația unui parlament londonez era aroganța englezilor față de problemele scoțiene. Declinul Imperiului Britanic a însemnat o scădere constantă a influenței internaționale britanice; în Scoția, a fi britanic nu mai este o virtute, existînd o creștere a identității scoțiene. Există o dorință puternică pentru identitate separată de cea britanică, dar într-un context european și în cadrul Uniunii Europene. Scoția a fost mai întotdeauna mai puțin speriată de UE și de perspectiva de a fi parte integrantă a UE, decît de statutul de „englezi de mîna a doua”, sentiment generat de faptul că, pentru UK, Scoția a fost

întotdeauna un partener lipsit de anvergură. La o ultimă și pertinentă analiză, toată problema politică s-a născut din faptul că englezii nu cunosc și, în consecință, nesocotesc, tradiția și mândria scoțiană. În anumite zone, Scoția e considerată o simplă regiune britanică când, de fapt, identitatea scoțiană a fost în permanență una extrem de bine articulată. În ultimele decenii, istoria Scoției este predată în școlile din regiune după cum există și un interes sporit pentru vechea limbă celtică scoțiană (există numeroase formații de muzică rock ce folosesc această limbă și se adresează în special tinerilor). În cele din urmă, toate aceste preocupări de natură identitar-culturală întăresc conștiința regională a cărei miză în proiect este o Scoție mai bogată și mai fericită, mulțumită de statutul său pe scena britanică și internațională, toate acestea fiind posibile printr-o corectă punere în practică a devoluției, sub o guvernare laburistă cât mai lungă cu putință. De altfel, ca parte a angajamentului de descentralizare prezent în programul politic al cabinetului Blair, în iulie 1999, guvernul scoțian și primul său ministru și-au asumat responsabilitatea asupra domeniilor sănătății, educației, justiției, locuințelor și dezvoltării economice, în timp ce guvernul britanic se ocupă în continuare de o serie de domenii care privesc forța de muncă, politicile fiscale și economice, impozite, politici sociale, asigurări și pensii.

Pe de altă parte, guvernul scoțian încearcă să dezvolte un parteneriat dinamic și pe noi baze între Scoția și restul Regatului Unit. Scopul declarat al politicilor sale pretinde o așezare dreaptă a Scoției, în cadrul granițelor Marii Britanii, conform unor principii politice afirmate insistent: „Prin devoluție,” spun politicieni locali, „Scoția are un beneficiu dublu. Avem un control mai mare asupra afacerilor interne din Scoția, dar sîntem în continuare parte a Regatului Unit, ceea ce ne ne alătură unei politici europene și mondiale majore”².

În cele din urmă, unul dintre cele mai centralizate state din lume, un stat care a pus foarte mult accentul pe unitatea sa, dă înapoi puterea națiunilor care formează Regatul Unit al Marii Britanii. Sigur că întrebarea care se pune este cât de unit va mai fi Regatul după ce Tony Blair va finaliza demersul său. Laburiștii consideră reprezentarea proporțională ca un catalizator al consensului și al construcției solidarității. Dar nimeni nu știe exact care vor fi rezultatele acestei reprezentări proporționale, cu toate acestea trecerea la acest sistem este o variantă luată în calcul în mod serios de către laburiști. Eficient sau nu, britanicii au credința că vechiul sistem de vot „*winner-takes-it-all*” îi fac o insulă de stabilitate politică, în vecinătatea unui continent dominat de diferențe care pot ușor intra în conflict.

Reformele interne fac, fără îndoială, Marea Britanie mai europeană și o aduc mai aproape de lumea de azi. La înfîlnirile de la Bruxelles, miniștri scoțieni și galezi își reprezintă națiunile în cadrul delegației britanice, la fel ca și bavarezii din cadrul delegației germane. Dacă adăugăm și includerea prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului în dreptul britanic și o viitoare participare la moneda unică europeană, va fi dificil pentru britanici să susțină că ei sînt un caz special doar pentru că sînt altfel.

Ceea ce este surprinzător în revoluția lui Tony Blair este faptul că electoratul său nu a observat radicalismul măsurilor luate. Unitatea statală rămîne o problemă care este refuzată a fi adusă în discuție în politica britanică. Conservatorii discută în termeni

pompieristici despre destrămarea Marii Britanii, dar vocea lor nu este auzită. Majoritatea pare să fie de acord cu Blair: devoluție nu înseamnă neapărat divorț. Sprijinul popular pentru independența Scoției este blocat undeva între un sfert și o treime din electoratul scoțian și nimeni nu crede că Scoția se îndreaptă spre secesiune, doar pentru că acum are un corp legislativ. Cazul este analog în Țara Galilor. Problema devoluției în prezent pare să fie una mult mai concretă: se adaugă un nou nivel de forme oficiale, regulamente, impozite și politicieni. „Deciziile se vor lua de acum înainte acasă, de către oamenii noștri” par a spune devoluționiștii scoțieni. Personalitățile politice locale din Cardiff sau Edinburgh au câștigat fără îndoială mai multă putere, dar oamenii de rînd au pierdut din controlul pe care îl dețineau asupra acestora.

Tony Blair a mizat pe faptul că devoluția va întări Marea Britanie. Folosind experiența europeană, Blair a observat că descentralizarea a redus nemulțumirile regionale în Catalonia sau Bavaria, și nu le-a dat amploare așa cum se credea. Impactul devoluției asupra identității britanice este estimat a întări loialitățile foarte complexe care există. Scoțienii se vor simți mai scoțieni, dar asta nu înseamnă neapărat că nu mai rămîn britanici. În toată Europa, loialități duble sau chiar triple sînt la ordinea zilei. Adevăratul semn de întrebare asupra revoluției Blair este legat de situația englezilor. Deja regiunile din nord-est, din jurul Newcastle-ului, se gîndesc la autonomie, chiar dacă numai pentru a obține puterea necesară de a intra în competiție cu Scoția și Țara Galilor pentru atragerea investițiilor străine. Problema este că nimeni nu mai știe ce înseamnă a fi englez astăzi. Asiaticii și africanii din Marea Britanie se prezintă ca britanici, niciodată englezi. Englezii autentici credeau că trăiesc într-un stat englez care include, printre altele, diferite minorități etnice și grupurile celtice. Devoluția are rolul de a-i trezi la realitate: ei sînt doar o națiune în cadrul unei federații multinaționale. Speranța lui Blair este că noua generație va dori să se identifice cu acest proiect multinațional și multicultural. Paradoxul este că acest proiect se adresează în special grupurilor celtice nemulțumite de hegemonia Regatului Unit. În cele din urmă, cei care vor trebui să-și schimbe în mod radical imaginea de sine sînt englezii.

Bibliografie:

- Augey, Arthur, *Nationalism, devolution and the challenge to the United Kingdom state*. London: Pluto Press, 2001.
- Finlay, R. J., *Does history matter? Political scientists, Welsh and Scottish devolution*. *12 Twentieth Century British History* 2001, pp.243-250.
- Happold, Matthew, *Independence : in or out of Europe? An independent Scotland and the European Union*. *49 International and Comparative Law Quarterly* 2000, pp.15-34.
- Lijphart, Arend, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Iași: Polirom, 2000.
- Trench. Alan, *Devolution commitments of the major parties*. London: Constitution Unit, 2001.

Note:

1. Michael Ignatieff, *A Gamble with History*, în *TIME*, 27 octombrie 1997, VOL.150 NO. 17
2. Helen Liddell, *A Message from the Secretary of State for Scotland, document nepublicat, 26 februarie 2001*.

Cristina Gheorghe

Un anumit fel de Europă

Realizarea unei Europe unite, se știe în acest moment, a constituit subiectul preocupărilor a generații întregi de filosofi, teoreticieni din diverse domenii și oameni politici, toți fiind deja cunoscuți de cei preocupați de această problematică. O abordare mai particulară a acestui subiect o întâlnim la literatul elvețian Denis de Rougemont (1906-1985), abordare care are ca premise realitățile europene existente după cel de-al doilea război mondial, dar și filosofia personalistă al cărei adept era.

Pentru Rougemont noțiunile de Europa și de federalism erau aproape sinonime, două noțiuni care se căutau și se completau reciproc. Definirea rougemontiană a federalismului se făcea în special prin opoziția acestuia cu naționalismul, cel dintâi dorind să unească și nu să unifice, în timp ce naționalismul, *anti-Europa prin excelență, zdrobește diversitățile vii, sub pretextul unificării* și declară suverană națiunea unificată. Ideea federalistă este simplă, dar nu ca o formulă, *ea este mai degrabă de tip organic decât de tip logic (...) corespunde într-o mare măsură formelor de gândire introduse de relativism*, care nu vrea să supună grupurile unuia altuia, o uniune care este *simplică de simțit, dar complicată de exprimat*, o chestiune care riscă să fie rău pusă pentru că se pune în mod brusc. Totuși Rougemont stabilește șapte principii federaliste valabile pentru Europa, pornind de la principiile federaliste elvețiene și opuse dogmelor totalitare:

1. Renunțarea la orice idee de hegemonie organizatorică din partea tuturor națiunilor componente ale unei federații.

2. Renunțarea la orice spirit de sistem, atitudinea federalistă fiind un refuz de a recurge la soluții sistematice, îndepărtate de realitate și distructive în ceea ce privește diversitatea.

3. Federalismul nu trebuie să cunoască problema minorităților, dar rezolvarea nu trebuie să o constituie suprimarea acestora, cum a fost cazul sistemului cantitativ totalitar.

4. Scopul federalismului trebuie să fie acela de a salvagarda calitățile proprii ale diversităților, de a conserva particularitățile și autonomia membrilor federației. Rougemont subliniază că nu se referă la toleranță, care este o virtute negativă, ci la faptul că fiecare națiune trebuie să exprime în mod liber ceea ce are mai bun.

5. Promovarea complexităților culturale, politice, administrative, lingvistice, religioase și economice ca o condiție a libertăților celor mai diverși membri ai federației împotriva simplismului brutal totalitar sau iacobin.

6. Formarea unei federații trebuie să se producă *din aproape în aproape, din inițiativa persoanelor sau a diverselor grupuri* culturale, religioase, economice sau de alt tip, nu plecând de la un centru sau de la o guvernare, și chiar în afara guvernelor naționale.

7. O federație nu se creează împotriva unui pericol extern și nici în scopuri imperialiste, ci în avantajul și supraviețuirea fiecărei comunități constitutive și pentru ca acestea să poată exercita împreună funcții care depășesc forțele fiecăreia dintre ele.

Dintre cele șapte principii nici unul nu se referă la modalități practice de creare a unei Europe federale, la anumite instituții care ar trebui să stea la baza federației europene, fiind doar un fel de ghid de atitudine și conștiință federalistă, chiar o ideologie care, dacă se ține cont de evoluția situației în cadrul european unit, poate fi considerată o utopie. Chiar Rougemont este conștient de caracterul neobișnuit al teoriei sale și pentru a o fixa, pentru a-i stabili niște repere, compară federalismul cu totalitarismul, ideologie și sistem care, în viziunea lui, este unul *simplic și rigid*, spre deosebire de federalism, care este *complex și suplu*, dar tocmai simplismul unuia și complexitatea celuilalt determină indivizii să fie tentați și să-l aleagă pe cel care îi solicită cel mai puțin. La această situație se adaugă un alt inconvenient, și anume faptul că omul modern gândea în continuare prin intermediul conceptelor specifice națiunilor, și nu al celor continentale sau internaționale. Între lumea colectivistă sovietică și cea individualistă americană nu exista cale de alegere pentru Europa, ea trebuind să o refuze pe cea dintâi și să nu aibă încredere în cea de-a doua. Soluția era inventarea pur și simplu a unui alt regim economic, politic și moral, regimul lui *unul pentru toți și toți pentru unul*, un *regim social* care, în viziunea autorului, se numește federalism și care corespunde geniului Europei, celui al libertății. Misiunea europeană de a inventa și de a realiza o altă cale pentru viitorul Europei, cea a libertăților organizate, a federalismului, între totalitarismul sovietic și individualismul american, era cu atât mai importantă și mai necesară de realizat în condițiile în care Europa a inventat atât capitalismul liberal cât și etatismul absolut.

În demersul său, Rougemont distinge o doctrină *ortodoxă* a federalismului, care încă mai susținea termenii de națiune, de unificare națională sau de apărare împotriva unuia dintre cele două blocuri, și federalismul ca ordine politică ce *colaborează cu cei care o acceptă din motive care nu le aparțin*, pentru că nu există o victorie totală a unei doctrine care nu se vrea una totalitară. O altă distincție era cea dintre *unioniști*, cei care doreau într-o formulă destul de vagă *o mai mare unitate între țările Europei* – dar care reprezentau totuși o etapă necesară pentru un federalism eficace – și *federaliștii* care se gândeau la măsuri și instituții precise, care ar fi condus *dincolo de suveranitățile naționale absolute, dar către o unitate absolută, la fel de periculoasă ca orice diviziune*.

De nenumărate ori Rougemont aduce ca argument în necesitatea realizării Europei unite situația creată prin apariția blocului comunist și ascensiunea americană fără precedent, chiar dacă de multe ori în demersul său autorul încearcă să renunțe la această perspectivă. El considera însă că a avea dimensiuni mici poate fi un motiv de a fi angoasat, iar una dintre soluții era eliminarea frontierelor. De aceea, europenilor nu le rămâneau decât două posibilități: să se considere în primul rând și pentru totdeauna francezi, cehi sau elvețieni și să refuze uniunea tocmai din acest motiv sau să aleagă uniunea Europei și să întemeieze singura putere capabilă să-i salveze din capcana naționalului și a regionalului.

Pentru a deveni însă cu adevărat o federație, Europa trebuia să preia exemplul Elveției, unde cantoanele au reușit, deși nu cu ușurință, să creeze organe comune renunțând la suveranitățile lor absolute. Federalizarea era calea prin care Europa putea exista în continuare, deși Europa federală nu trebuia să fie realizată fără ca popoarele

acesteia să fie informate, sarcină ce revenea partidelor politice locale și mișcărilor federaliste care, în acea perioadă, își prezentau candidații pentru primul parlament al Europei. Nu mai rămânea decât pregătirea Constituției federale europene, în ciuda tuturor oponentilor și obstacolelor, cu gândul la Stalin, și în ciuda tuturor riscurilor de a elabora sau nu această Constituție.

Dacă Europa nu devenea o speranță pentru mase, nici o armată a lumii nu o va putea apăra. Nimeni nu vrea să moară decât pentru rațiunea de a trăi.

Paul Drumaru

Scrisori din Transland

Armagedoane, nu știu cine-mi poartă mie simbetele, că rău nu i-am făcut niciodată nimănui, decât mie, și asta cu asupra de măsură, cum s-ar zice, adică exagerat, dar nu mă plîng, îmi vine mai degrabă să rîd mînzește, știi tu de ce? pentru că oriîncotro îți arunci privirea dai numai de oameni care n-au făcut nici un rău nimănui niciodată – și atunci de unde atîtea rele, mă întreb, iar apoi de ce ca să judeci drept trebuie să stai strîmb? Armagedoane, copil care porți numele unui cataclism viitor și al unor scandaluri recente, sîntem vreo șase miliarde care facem umbră pămîntului și el tot încins e, se învîrte în jurul soarelui, care și el se duce-nvîrtindu-se prin galaxie, care și ea, la rîndul ei, cu celelalte galaxii, prin universul actual, care, s-a dat dezmințire luna trecută, nu e de culoare vernil, cum se spusese, ci crem, un fel de alb murdar deci, care nu e decât un alt nume al negrului atotștiutor, după socoteala mea, proastă probabil, întrucît mie din minus cu minus nu-mi iese niciodată plus dar guvernelor, oamenilor de afaceri, politicienilor, matematicienilor da, așa că ce să mai lungim vorba, asta e, cum o demonstrează și alegerile din sora noastră mai mare, Franța, și cele din sora noastră vitregă, Ungaria, iar faptul că dreptaciul șef din Olanda a fost împușcat ce demonstrează? – că toate se leagă, se întreleagă, toate își au în toate ecou și că nu e bine nici așa, nici așa –, Armagedoane, fătου-meu, cînd vei fi crescut tu mare toate astea vor fi de mult istorie și poate că ai să înveți cîte ceva și la școală, deși mă îndoiesc, „ce-ar fost dacă” nu intră în istorie, și-apoi și din istorie ce poți învăța? – să faci răul mai bine și binele mai rău, de unde și nostalgia diverselor categorii de populație după un trecut despre care-și închipuie că era „vremea lor”, dar nu era decât vremea timpurilor, de aceea mocnește acolo și mai-mult-ca-perfectul, atît de simpatic din punct de vedere gramatical, dar atît de periculos și ambiguu în viața reală, care, între noi fie vorba, dacă nu s-ar întreține cu sîngele cuvintelor și n-ar mîncă zilnic rahat nici n-ar exista, și atunci cine-i victima și cine-i călăul? și a cui e una și al cui celălalt? – dar cum tu ești mic și abia dacă zici mama-tata nu pricepi, nici din povești nu pricepi decât tonul, tonalitatea, adică esențialul, care nici el nu există decât la etatea ta, cum ți-aș spune, de exemplu, că a

fost odată – ca niciodată, desigur –, a fost odată un curcubeu, el avea șapte culori și toate erau fundamentale, apropo: cunoști vreo țară pe lumea asta care să-și fi arogat drept drapel curcubeul? – nu, poate pe vremea Inchiziției, vreun principat devenit poliglot dintr-atîta latină oficială, dar a fost spulberat(ă), asta-i sigur, chiar dacă n-a existat – scumpuleanule, vezi-ți tu de treaba ta academică, suge-ți degetul mare de la piciorul drept, acum, cît mai poți, cît mai ai o șiră a spinării elastice, nu ca noi, la care dacă se curbează cu greu mai vine înapoi, psihic vorbind, căci altfel te poți tu arăta cît de drept, încît să te ia electoratul drept parul din care-și fură căciula ori de cîte ori se ivește prilejul, știi tu, Armagedoane, ce-i acela prilej? – acum, în epoca puilor congelați, tare mă tem că nici pe asta n-ai s-o pricepi, de exemplu, prilejul de a fura o găină de pe ouă, o cloșcă deci, comparativ cu ocazia de a fura un întreg complex de incubatoare, dar nu știi de ce te tot iau pe ocolite, găina e o victimă, vreau să întreb, înainte de a fi fos tăiată, opărită, jumulită, fiartă, friptă, mîncată, înainte de a o lua la noi, zic, în accepțiune hegeliană, dacă vrei, o găină neutră, nici de dreapta, nici de stînga, nici de centru măcar, totalmente apolitică, găina generică, posibila născătoare a oului universal, Armagedoane, se bălăbănea deci găina asta, la poartă, într-o duminică, zi de alegeri, în mîna unei femei – dar știi ce? mai bine așa: în mîna unui curcubeu. Și femeia era tare neajutorată, bărbatu-său era plecat să voteze, nu-i tăiasse găina iar ea trebuia să facă supa cu sclipetei pentru la prînz, cînd poate că se va ști deja cine a învins, desigur, ai noștri, în turul acesta, doi. Și trece un bărbat elegant, mai în vîrstă, braț la braț cu o tînră, care putea să-i fi fost noră, după aspect, doar cît că prea se hlizea de cîte ori o gîdila el sub gușiță, așa că putea să-i fi fost și ibovnică, nu știu, avea în orice caz un nume ciudat, în sensul că era și foarte obișnuit și foarte neobișnuit, Țara – și îi zice bărbatului: Ia vezi, ce vrea individua aia, de tot dă din găină?! – Aș vrea, zice femeia sau mai degrabă curcubeul, hai să-i zicem madam Curcubeu, să-mi taie și mie cineva găina asta, că... Și explică de ce. – Taie-i-o tu, zice Țara, dar bărbatul îi răspunde ca pe apă, de parcă ar fi avut replica pregătită de-acasă sau de parcă ar mai fi rostit-o de multe-multe ori: – Nu intră în atribuțiile mele. Dar am să chem un călău. – Pînă la urmă găina s-a tăiat singură, dar asta-i altă poveste, Armagedoane, ce mi-a rămas mie pe retină e un curcubeu cu o găină în mînă, în fața porții unei case de la periferia Parisului de odinioară, dar de ce zic eu de odinioară și de ce zic Paris? Uite-așa.

Ágoston Hugó

Bucureștiul ca provincie

Interesant că în timp ce îmi tot dau cu părerea despre sport, la care, nu-i așa, toată lumea se pricepe și trag cu capul la poartă adevăruri mirifice, ca de-o pildă: „în

focul încheștării sportive se vedește caracterul” (ceea ce e doar la un pas de zicala – cel puțin la fel de îndoielnică – cum că „in vino veritas”) și că „sportul e metafora vieții” (foarte multe chestii sînt metafore ale vieții, așa-i ea, viața, are multe metafore), carevasăzică în timp ce sportul umple o bună parte din viața mea spirituală și cotidiană (să nu uităm: pe 15 mai finala Ligii Campionilor, asta-i un fel de ligă europeană, numai că nu o joacă toată lumea cu atîta dăruire, atît de spiritual și cu atîta ținută ca echipa Smarandei la Tîrgu Mureș), o să închei totuși fraza: în schimb, în *Provincia* abia dacă „fac uz” de sport, nu prea „recurg” la el, nu-l prea „iau la mînă”. Chit că – vă puteți închipui – se desfășoară meciuri aprige și-n provincia asta metropolitană! În Capitală adică. Însă de cînd Bălăni, cedînd îndemnurilor entuziaste ale galeriei, a părăsit țara și urmînd drumul soarelui a poposit în cel mai apusean colțisor al bătrînelui nostru continent iar, Lucescu s-a făcut glonț în pistolul turcului, mă interesează mai mult sportul străinătății.

Iar apoi, par exemple, în aprilie am vizionat alegerile din Ungaria, pe viu, la fața locului. Amîndouă etapele, turul și returul, plica și replica, vanșa și revanșa. Au fost niște meciuri de-au sărit scînteii. Au lăsat urme de-o viață în mulți. Forțele erau sensibil egale atît pe teren cît și printre suporteri. Prima partidă a fost cîștigată de challengerii, cea de a doua de campionii en titre, dar nu la un scor care să fi refăcut handicapul. Iară eu pare-se că m-am țicnit de relatez așa de șablonard despre pancrațiul ăsta, despre încăierarea asta ale cărei rezultate sînt bine cunoscute deja. În loc să vorbesc despre impresiile mele de la fața locului, chiar și după spartul tîrgului, dar măcar la un mod personal. Ei bine, am avut niște trăiri, cum să nu fi avut. Cohortele de suporteri sau, cum li se zice în asemenea cazuri, alegătorii, cele două armate de dimensiuni oarecum egale au purtat un război crîncen (cărui, întrucît presupunea o participare civică, unii i-au spus război civil). Ce-am văzut eu cu ochii mei? Păi, de pildă, unul din căpitani de echipă s-a ales cu o drăgălașă mustăcioară a la Hitler pe afișe, iar pe placatul altui stopper era scris cu carioca și necăutată simplitate: „căcănar-trădător-de-țară-vîndut-jidanilor”. În legătură cu una din căpetenii cineva le făcea vină românilor, că nu l-au brevetat pe Ceaușescu, ca să nu poată fi copiat; despre căpitanul celeilalte echipe au lansat zvonul că e grav bolnav de cancer. Am văzut cum tineri cu obrajii îmbujorați scandau de sute de ori prenumele masculin al izbînzii, ceea ce mi-a stîrnit panica amintirii salvelor de aplauze de pe vremea cînd s-au născut acești tineri; apoi i-am văzut plîngînd în hohote și nu știu dacă lacrimile lor erau șiroaiele maturizării sau sufletul începea să adune noi forțe pentru răzbuinare. Era în toată explozia asta de energie ceva ce amintea de un ceremonial inițiativ (politic) – și acum, că am scris-o, trebuie să mă gîndesc de îndată la faptul că, iată, nici politica nu e altceva decît un joc de război sau, dacă vrei, joc sportiv.

Nu am intenția, eu, blajin iubitor de sporturi, să mă lansez în savante interpretări ale celor văzute, întîmplate. Fie și numai pentru că toate emanau și un soi de poezie sălbatică și, e știut, poezia îi spune fiecăruia altă ceva – deși, de pildă, faimoasa poezie a lui Petőfi, cu refrenul acela îngrozitor despre regii care trebuie spînzurați, este destul de lipsită de echivoc. Dar despre funie chiar că nu vreau să vorbesc (și uite că-n timp ce-o spun tocmai asta fac), doar cît că mi-e teribil de teamă, mie, care n-am ținut niciodată cu vreo echipă de club ungurească, ci întotdeauna cu

reprezentativa, că acest coșmar încă n-a luat sfârșit, că apostolii schismei vor continua să vadă în adversar (partenerul de mai de mult, din sport) un dușman și să creadă că datoria lor cea mai sfântă e distrugerea sa. Nu vreau nici să explic, nici să mă explic, căci teama mea cea mai mare e că niște politologi cu mintea ascuțită vor pune în lumină toată această oroare, o vor desluși și prin aceasta o vor face acceptată. Vor arăta că, la urma urmei, n-a fost/nu este vorba de nimic altceva decât de „joc politic”, unde nu e cazul să se pretindă spirit sportiv, fair play și, de altfel, „c'est la vie”, așa-i politica. În regulă, așa zice, respectiv așa întreba cu tristețe: și atunci „tout comprendre c'est tout pardonner?” Dacă înțelegem, înseamnă că și acceptăm, atunci să și acceptăm? Dacă există explicația, cea politică, atunci dușmănia poate avea cale liberă? Sau chiar am ajuns în punctul din care – cu amară disonanță cognitivă – ne refugiem în exegeză, căci am recunoscut că oroarea a devenit autonomă și irepresibilă?

Nu întâmplător aduc vorba de rolul politologilor și prin aceasta, mijlocit, de acela al purtătorilor de informație. Zeul PR și zeița Image n-au avut nicăieri în țările fostului bloc răsăritean adoratori mai fervenți decât în Ungaria acestui aprilie electoral. Ar fi extrem de îndoielnic să ai acum vreun sentiment de mândrie în legătură cu asta, mai importantă e implicația negativă, că aceste zeități, atât în intenții cât și în efecte, au creat o pistă politică nouă, diferită de culoarul politic anterior. Cu reguli noi. Și aici se află ceea ce „sportul”, adică de fapt principiul său călăuzitor, democrația nu (ar) permite: modificarea regulilor de joc în timpul partidei. Dacă la sfârșitul meciului sînt în vigoare alte reguli decât erau la începutul său, atunci chiar că nu-i loc de explicații. PîRîul și Imaginea sînt trebuincioase pentru a vinde ceva. Firește, această concepție de marketing, comercială, a politicii nu e nouă și nu-i o invenție ungurească, dar felul cum au încercat s-o folosească pentru modificarea regulamentului întrecerii i-a dat o turnură mult prea originală.

Am citit o groază de comentarii în presa maghiară despre aceste alegeri parlamentare. Cel mai mult – în legătură cu cele de mai sus – mi-a plăcut părerea autorului care scria că cele două echipe adverse au folosit tactici diferite în măsura în care una a încercat să dovedească că ceea ce nu există există, iar cealaltă că ceea ce există nu există. Să mă scuze cititorii: eu înțeleg. Și văd și cât de asemănătoare sînt, de fapt, aceste moduri de abordare și acțiune radical diferite.

Știu că după ce-am scris toate astea o vreme n-am să mă bucur de popularitate în Ungaria și în Ardeal – vreau să spun, în acele cercuri restrînse în care modestele mele rîndulețe sînt citite. Căci sînt nehotărît și mă ascund rușinat cu dezorientarea mea. Sigur, sîntem totuși cîțiva, suporteri înrăiți și neutri, care tremurăm acolo la peluză, între cele două galerii zbierătoare.

Mi s-ar putea adresa chiar și reproșul: ce caută aceste vorbe tînguielnice în rubrica asta, sub acest titlu, Bucureștiul ca provincie? Ei bine, într-asta stă mica mea consolare. Poate că – cine știe, cine știe – toată treaba asta cu alegerile mi s-a părut atât de tristă doar pentru că am privit-o cu ochii mei bucureșteni. Că mă doare mai tare cînd văd zîzanie acolo unde mă trage inima. Fapt e că de îndată ce m-am întors „acasă”, de cum mi-am aruncat ochii prin gazetele românești, am deschis televizorul, m-au întâmpinat lucruri mai blajine, mai obișnuite. Primarul Clujului a vopsit iar ceva în culorile

naționale, șeful statului a declarat iar că lichidarea cooperativelor agricole de producție a aruncat România cu o sută de ani înapoi pe calea dezvoltării, la Tîrgu Mureș a fost iar scandal apropo de Bolyai, dar, de data asta, nimeni nu i-a căutat pe nași cu ciomagul... Într-un cuvînt, față de cele de dincolo – idila însăși.

Molnár Gusztáv

De la modelul elvețian la modelul ardelean – via București

Cu oarecare vreme în urmă profesorul Urs Altermatt a ținut la Colegiul Noua Europă din București o prelegere despre modelul elvețian, arătând că Elveția edificată pe cantoane este în primul rând o federația a națiunilor și, sub acest aspect, nu poate fi comparată cu tradiționalele state naționale europene. Pe de altă parte – ca stat național –, ea urmează modelul francez: un stat bazat pe drepturi cetățenești și susținut prin voința subiectivă a indivizilor. Făuritorii ideii de cetățenie elvețiană au avut în vedere ca pe lângă și sub națiunea politică ce există la nivel federal să asigure, la nivelul comunelor și cantoanelor, un cadru solid pentru păstrarea și dezvoltarea comunităților („națiunilor”) culturale. Această ambivalență, întrepătrunderea instituțională și sentimentală a comunității tradițional-culturale native și a celei volitiv-politice bazate pe libera alegere constituie secretul solidității și stabilității micului stat alpin. În timp ce, în deceniile din urmă, o serie de federații s-au dezintegrat pentru că a reieșit că erau formate numai din „națiuni” și nu aveau cetățeni care să le voteze în cadrul ceremonialului secret și invizibil al „plebiscitului cotidian” iar numeroase state naționale proclamate drept unitare se confruntă și ele cu spectrul destrămării, Elveția – reproducând parcă la scară redusă complexitatea specifică a Uniunii Europene – trăiește și înfloarește.

În opinia profesorului elvețian, dacă în cadrul unui stat culturile naționale se omogenizează excesiv în sens politic, identitatea multiculturală a comunității plurilingve este strivită. Elveția a evitat această fundătură istorică și pentru că granițele sale politice și administrative nu coincid „mereu” cu cele culturale, adică lingvistice și confesionale. Andrei Pleșu, directorul Colegiului bucureștean, care, ca amfitrion, a caracterizat în mod politicos modelul elvețian ca fiind „simpatic” și „atractiv”, a tras din remarcă de mai sus a lui Urs Altermatt o edificatoare concluzie, întrebându-se dacă e bine oare că „la noi există unități administrative, cum sînt cele două celebre județe secuiești, unde granița administrativă pică exact pe granița de limbă și peste granița confesională. În acest caz, avem un exemplu exact opus celui elvețian și ne putem întreba dacă această situație e de natură să ne ajute, să ne facă viețile mai

ușoare, sau să complice lucrurile, tocmai prin faptul că aceste granițe pică atît de riguros unele peste altele”.

Această judecată epuizează criteriile frivolității intelectuale. Prin frivolitate intelectuală nu înțeleg doar faptul de a face afirmații care nu corespund realității (în Harghita proporția populației românești este de 14 la sută, în Covasna de 23 – aceasta nu s-a modificat din 1992 –, ceea ce, în Europa Occidentală cel puțin, se traduce fără echivoc ca zonă cu populație mixtă), ci – în acest caz special – că un intelectual de elită neoccidental trage, dintr-un fenomen vest-european pe care îl înțelege perfect din punct de vedere conceptual și îl și acceptă, concluzii, cu privire la propria-i țară (sau la sine însuși), care vin în flagrantă contradicție cu natura și contextul spiritual-instituțional ale exemplului vest european luat drept punct de plecare. Un alt frumos exemplu al acestei ușurătăți este modul în care se raportează Andrei Pleșu la problema federalismului românesc. România – spune Andrei Pleșu –, datorită deosebirilor dintre ardeleni și regăteni și a puternicelor identități regionale manifestate atît în cadrul Transilvaniei cît și în acela al Vechiului Regat, este *naturaliter* un stat federal. De aici însă, în opinia filozofului bucureștean, nu urmează că atunci federalismul chiar ar trebui introdus, nu, în această privință „nu e de făcut neapărat un experiment” în cadrul României. Iată, în schimb, „Basarabia”, în legătură cu care românii ar accepta să discute despre federalizare. „Basarabia – de ce nu o federalizare?” întreabă fostul ministru de externe al României. Nici nu-i trece prin cap – chestiunea a fost formulată clar de chișinăuanul Mihai Fusu încă în 1991; textul poate fi citit în volumul *Provincia 2000* – că pentru ca România să poată integra nu „Basarabia”, ci Republica Moldova, ar trebui mai întîi să se federalizeze ea însăși.

Situația de acum indică – la un mod oarecum ironic – probabilitatea ca Republica Moldova să se transforme, ea mai întîi, dintr-un stat unitar într-o federație (vezi documentele publicate în rubrica *Perspective*). Dar nu pare că România ar dori să urmeze acest exemplu. Ba dimpotrivă, ne putem aștepta ca această nouă presiune descentralizantă ce se exercită asupra Bucureștiului – și care nu provine din interior, ca în cazul Ardealului – să potențeze inflexibilitatea și iritarea aparatului de stat și ale întregii elite politice românești, dacă ar avea a se confrunta sub orice aspect cu sfidarea descentralizării politice.

După toate semnele, în spatele planului de federalizare propus Chișinăului se află nu numai Rusia, ci întregul complex de colaborare geopolitică ruso-americană ce cunoaște o dezvoltare tot mai intensă după 11 septembrie. Ceea ce e cu adevărat nou și oarecum neobișnuit în acest context geopolitic e că, în timp ce va pecetlui probabil impasul de mult evident al „reîntregirii”, în ordine socială, politică și geostrategică va apropia, de fapt, România de Moldova și mai cu seamă de Rusia. Această situație obligă elita românească angajată în plan național și în genere, sub o formă oarecare, în planul politicii nu numai să renunțe la iluzia reunificării realizabile cumva în contextul integrării euroatlantice și a rolului de „fruntariu occidental” față de Rusia (vezi în legătură cu aceasta cartea profesorului Al. Zub, *Impasul reîntregirii*), ci și să conștientizeze în sfîrșit alternativele politice reale între care poate alege.

Numeroși analiști se înspăimîntă singuri și sperie opinia publică cu spectrul unui nou tip de totalitarism, referindu-se la concentrarea de către Putin a tuturor factorilor

politici, economici, militari, mediatici și de servicii secrete compatibili cu un curs occidental într-un singur centru „reformist” sau la Adrian Năstase, care întruchipează în România aceeași tendință. Dar puțini se gîndesc la teribila erodare a sprijinului social de care se mai bucură Putin în Rusia și la natura opoziției căreia va trebui să facem față în România dacă aripa „reformistă” a PSD își va extinde influența – după UDMR – și asupra Partidului Liberal. Cînd, în urmă cu cîteva săptămîni, la Chișinău, l-am întreat pe Oazu Nantoi, unul dintre cei mai buni analiști politici moldoveni, ce forță reală reprezintă partidele politice care se opun comuniștilor, mi-a răspuns că în Moldova nu există, de fapt, partide politice în sensul european al cuvîntului (el doar o știe, căci e președintele unui asemenea partid „inexistent”) și că față de comuniști doar „și mai comuniștii” dispun de o bază socială și politică veritabilă.

Această situație structural determinată, tipic est-europeană, anteproiectează în România reapariția alternativelor din 1991. Există deja semne vizibile că complexul de putere postcomunistă aflată în spatele PSD a început să-și reazeze rîndurile și se pregătește să deschidă față de guvernul angajat într-o „fugă înainte” un nou front, intern, ceea ce ar putea pecetlui definitiv soarta democrației românești destul de șubrede și așa.

Faptul că o însemnată parte a elitei spirituale bucureștene e inaptă să poarte o discuție de fond despre opțiunile pe care le are țara a reieșit încă din reacțiile de după publicarea Memorandumului care propunea regionalizarea României. După ce Partidul Național-Liberal a aruncat pur și simplu la gunoi proiectul de reformă extrem de moderat al propriilor senatori – bănățeni –, cred că ne-a devenit limpede tuturor că din partea cercurilor politice bucureștene nu ne putem aștepta la o reformă constituțională veritabilă. A venit vremea să tragem concluziile corespunzătoare și să elaborăm un asemenea model constituțional ardelean și să realizăm o asemenea strategie ardeleană care să se fundamenteze clar și fără echivoc pe însușirile structurale central-europene ale acestei regiuni istorice și care nu e dispusă să se resemneze cu dezolarea est-europeană izvorîită din absența alternativelor acceptabile și viabile. (...)

Traducerea: Paul Drumaru

Traian Ștef

Transilvania și corupția

Se discută foarte mult acum, în toate mediile, despre corupție. Discută guvernanții înșiși, presa, cetățenii, organismele internaționale. Cu toții, însă, în diapazoane diferite. Presa din țară, cu disperare, văzînd că toate semnalele ei sînt zadarnice; organismele internaționale, cu îngrijorare, avertizîndu-ne că avem o problemă; cetățenii, în ton de bîrfă, ca și cum nu i-ar privi direct situația; guvernanții, cu seninătate, ca și cum ar fi vorba despre un fenomen firesc, prezent și la case mai mari. Un puternic semnal de

alarmă preluat și amplificat imediat de presă se datorează Bihorului. Un procuror are curajul să emită mandat de arestare pe numele unei persoane legate de partidul de guvernământ. Persoana respectivă a finanțat campania electorală a PDSR (eu bănuie că și a altor partide, pentru că, în general, oamenii de afaceri încearcă să se protejeze la două capete) direct și prin intermediul tatălui care a și ajuns prefect. Presiunile asupra procurorului și asupra instituției au fost și sînt imense, lăsîndu-se inclusiv cu o victimă, dar cunoscutul de pe acum Lele nu cedează și se războiește (ajutat doar de presă) cu mașinăria Puterii. Acest scandal este amplificat prin declarația deputatului Mihai Bar, care susține că i s-au oferit două miliarde de lei pentru a-l înscrie pe lista candidaților parlamentari pe acuzatul de astăzi, Adrian Tărău. N-a primit banii, dar se bănuie că au fost dați la București sau celorlalți candidați – trimiși de la București, astfel susținîndu-se numirea în funcția de prefect a tatălui în pofida avertismentelor și informațiilor (inclusiv din partea SRI, din cîte se aude). Aceste două evenimente ne ajută să definim mecanismul corupției din România.

Cea mai succintă și cea mai clară definiție a corupției se poate da în două cuvinte: *negocierea autorității*. De o parte trebuie să fie inevitabil un reprezentant al autorității, al legii adică, pentru că legea este singura care conferă autoritate într-un stat de drept, iar de partea cealaltă un cetățean care negociază legea. Încearcă, adică, un comerț cu autoritatea. Încearcă să dobîndească o favoare din care cedează un procent pentru cel cu care negociază. De cele mai multe ori, din această negociere pierde statul sau autoritatea locală. Ce se negociază, de obicei? Răspunsul e simplu: taxele către stat. De ce? Pentru că sînt foarte mari și chiar dacă împarte cîștigul tot mai rămîne destul. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, pentru că are cu cine face acest negoț. În mod normal, primul pas ar trebui făcut de cetățean. Aș zice că, în condițiile de la noi, nu este nici o crimă că încearcă. Cînd statul ne ia tot la lumina zilei, depășind însăși definiția hoției, că unii încearcă să-l fure nici nu ni se mai pare un lucru imoral. Cînd doi hoți se fură între ei, parcă l-am aplauda pe cel care fură mai mult de la celălalt. Problema este însă că de cele mai multe ori unul este în slujba cuiva. Fură pentru altcineva și se mai lipește și de palmele lui. Cum rămîne atunci cu corupția? Dacă autoritatea însăși are inițiativa, iar corupătorul este doar în ghilimele, fiind, de fapt, unealta, definiția de mai sus nu mai e valabilă. Cînd Puterea însăși fură din propriul buget, prin intermediari, nu mai e corupție, ci gangsterism.

Cele două cazuri sînt concludente, deci, pentru mecanismul „corupției” (să-i zicem tot așa, dar în ghilimele) de la noi. Nu cetățeanul îl cumpără pe politician, ci partidele vînd imunitate, scutiri de impozite și taxe etc. și îi protejează pe aceia care au cu ce le cumpăra. Partidele noastre sînt formate în mare măsură din ciocoi, din ariviști. Ei nu au o bogăție stabilă, dobîndită de generații, ei vor să se îmbogățească repede și să-și perpetueze politic privilegiul de a negocia autoritatea conferită lor de lege.

Tot în județul Bihor, Tribunalul este în mare degingoladă. Sînt acuzați și arestați judecători și avocați, iar presa le arată vilele (pe ale lor, pe ale polițiștilor și vameșilor). De ce s-a ajuns la o astfel de amploare a „corupției”? Din același motiv: sînt puse în vînzare hotărîrile judecătorești. Așa cum se știe cît trebuie să plătești fiecărui medic dintr-un spital (prețul se transmite din om în om sau prin asistente), tot așa este cunoscut și tariful judecătorilor. Mai mult, umblă multe zvonuri în legătură cu emisarii de partid

care vin și iau lunar de la toate instituțiile descentralizate (în special de la vămi, poliție, justiție). Dacă toate cele de mai sus nu sînt o exagerare datorată acelei disperări a presei pe care am pomenit-o, înseamnă că statul însuși este corupt, forma lui de întocmire, instituțiile. Refuz să accept, însă, că toți am fi corupți, că nimeni nu e cinstit în România, resping atribuirea unei vinovății colective de tipul celei de mai an care trimitea la toți membrii partidului comunist. Nu cred că noi, cetățenii, sîntem agenții corupției, ci aceia care dețin autoritatea conferită de lege, dar care o personalizează în expresia „legea sînt eu” sau „statul sînt eu”.

De ce aceste mari cazuri în Transilvania? Dacă aici sînt banii... De ce o anumită indiferență a instituțiilor colectoare și a cetățenilor? Dacă tot la București merg banii... Cea mai mare parte din banii negri merg la partide: în conturile oficiale, ale fundațiilor pe care le-au înființat în acest scop, la oamenii lor de influență, la șefi. Se centralizează. Numai șefii filialelor știu cît trebuie să se dea la centru, cît se dă direct, cît se intermediază. Dacă ar spune dl. Mihai Bar tot ce știe (despre ai săi, despre alte partide, despre instituții), ar trebui să se ascundă și a șaptea spită din neamul lui. Se pare că iar partidul e-n toate, iar unele murmure sugerează că inclusiv serviciile de informații trebuie să raporteze doar ce place urechilor trandafirii și fine.

Îmi pun, totuși, întrebarea, de ce această lipsă de reacție a cetățeanului față de propriul destin, în fond. Un răspuns, care definește mentalitatea românilor, se poate descoperi nu numai în istorie, ci și în referendumurile recente pentru înființarea de noi comune. Multe comune din județul Bihor au fost înființate după apartenența sau nonapartenența la CAP. Au apărut astfel construcții hilare formate din localități de o parte și de alta a unui munte, la mari distanțe, fără căi directe de acces. Au avut acum posibilitatea să intre într-o nouă formă, normală. Dar cei din centrele reședință de comună au votat împotriva iar mulți dintre ceilalți, direct interesați, nu s-au prezentat la vot. A fost mai mult un fel de exercițiu de manipulare, unde primarii în funcție s-au folosit de specialiști. La bufetul dintr-un sat de munte a fost lansată întrebarea: „Centru de comună vreți voi să fiți? Să fie sediul Poliției colea, vizavi?” Pînă atunci nici nu se gîndiseră că dacă satul lor va fi reședință de comună acolo va fi și Poliția... Există, deci, în orice formă de organizare administrativă o plăcere a centralismului, o plăcere de a trage frișca pe tortul tău. Există, apoi, o mentalitate comodă, care așteaptă de la alții schimbarea, de a nu protesta vehement decît atunci cînd nu mai picură nimic, cînd bătaia de joc a depășit toate limitele. Mai există un fel de ură de sine manifestată în invidia față de celălalt: de ce să înființăm comuna noastră, dacă nu eu voi fi primar? Observarea desfășurării acestor referendumuri mă face sceptic și în ce privește eventualitatea regionalizării țării. Există o anume corupție a voinței și mentalităților care ne ține mereu în urmă, care înseamnă, de fapt, o mare neîncredere în noi înșine. Românii vor, parcă, să fie apărați de alții, conduși de alții. Mulți doresc integrarea în NATO cu gîndul că România va trebui să urmeze o politică dictată de țările dezvoltate și puternice ale organizației. Tot așa, sînt tot mai mulți care cred că am avea nevoie de un președinte de altă naționalitate decît română (dar nu ungar, totuși). Un neamț. Ar fi aceasta și o sugestie pentru PNL sau PNȚCD, de exemplu. Se pare că istoria are și întoarcerile și ironiile ei.

Cît privește corupția și ardelenii, ne-am resemnat. Ca să obținem niște finanțări pentru un pod, mai invităm cîte un ministru la o vînătoare, îi mai facem o casă de

vacanță și în Ardeal, îi mai îmbogățim conturile, mai un cadou de ziua lui, a nevastei, a copiilor (de la universitățile europene) și tuturor ni se pare normal și-l felicităm pe cel ce reușește.

Gheorghe Săsărman

Naționalismul, sau cine seamănă vînt

Discuțiile în jurul semnificației și temeiurilor actuale ale naționalismului par, în ultimul timp, să polarizeze tot mai acut spiritele, provocînd adeseori polemici aprinse. Întrucît e de presupus că unele disensiuni decurg din accepția sau conotațiile diferite atribuite acestui cuvînt, cred că ar fi util să zăbovim o clipă asupra definiției propriuzise a noțiunii. Vom constata astfel că dicționarele enciclopedice nuanțează și ele diferit înțelesul pe care îl acordă naționalismului. Citesc, de pildă, într-un *Larousse*: *Nationalisme: Doctrine politique qui préconise la prise de conscience ou la défense des intérêts nationaux et se fonde sur l'exaltation de l'idée de patrie ou de nation.*¹ Într-un *Webster*: *Nationalism 1. a) devotion to one's nation; patriotism. b) excessive, narrow, or jingoist patriotism; chauvinism. 2. The doctrine that national interests, security etc. are more important than international considerations; opposed to internationalism.*² Sau, într-un *Mackensen*: *Nationalismus: (über)betontes Volks-, Staatsbewusstsein. Nationalist: wer das eigene Volk (den eigenen Staat) überbewertet.*³

Se pot face numaidecît unele observații de ordin general. În primul rînd, că enciclopediile consultate leagă noțiunea de *naționalism* de aceea de *națiune*, din care de altfel și derivă. Am tradus deci intenționat termenul german *Volksbewusstsein* prin *conștiința națională*, întrucît în limba română un termen mai potrivit nu există (ar fi trebuit să spun *conștiința apartenenței la un popor*), dar și pentru că în germană noțiunile de *popor* și de *națiune* sînt foarte apropiate, *Volkszugehörigkeit* însemnînd, de fapt, *apartenență națională* sau *naționalitate*; în același dicționar, de altfel, cuvîntul *Nation* e explicat prin cuvîntul *Staatsvolk*. În al doilea rînd, că se face deosebire între nuanța patriotică a naționalismului și varianta lui excesivă, de sorginte șovină. În fine, în al treilea rînd, că naționalismul desemnează și o doctrină politică și că aceasta pune interesele naționale mai presus de considerentele internaționale. Să analizăm acum mai de aproape aceste trei aspecte.

Naționalismul are deci de-a face cu conștiința națională, cu *națiunea*. Nu voi recurge aici la încă un excurs prin enciclopedii, pentru lămurirea unui nou termen, ci mă voi mulțumi să observ că criteriile prin care se definește o națiune sînt foarte diferite și, pe de altă parte, că existența însăși a națiunilor are un caracter istoric. Într-adevăr, dacă în

unele cazuri etnia primează în definirea națiunii, într-altele se dă prioritate limbii, religiei, tradițiilor, istoriei sau geografiei. Nu e ușor să găsești ce anume au comun, din punctul de vedere al definirii lor, felurite națiuni – franceză, americană, elvețiană, chineză, română, somaleză, israeliană, afgană, braziliană, ca să luăm doar câteva exemple; unde mai pui că se vorbește uneori și despre o națiune arabă. La această labilitate a noțiunii, se adaugă faptul că națiunile nu s-au constituit concomitent și că, prin urmare, având evoluții diferite în timp, se află în stadii diferite de maturizare și afirmare, cu obiective și cerințe dar și cu reprezentări despre sine foarte variate. Motiv pentru care doctrinele naționaliste se pot servi și chiar se servesc, în demonstrarea tezelor pe care le vehiculează, de argumente dintre cele mai diverse și nu o dată contradictorii.

Cîtă vreme naționalismul servește constituirii conștiinței naționale sau se opune aspirării naționale, și în măsura în care se identifică cu patriotismul, cu sentimentul apartenenței la o comunitate etnică, de limbă, tradiții, religie, statală etc., el are, desigur, o funcție pozitivă, necesară. Din nenorocire însă, istoria, și chiar cea recentă, dovedește că nu o dată doctrinele de iz naționalist au depășit acest cadru, au alunecat pe panta exceselor, degenerând în șovinism și rasism, exaltînd sentimente, manipulînd fără jenă conștiințe, fanatizînd spirite, ațîțind instincte, semănând ură și instigînd la fapte scelerate, nedemne de ființa umană. Din retortele naționalismului extrem s-au distilat doctrine politice dintre cele mai odioase, teorii și teze monstruoase, cărora omenirea le-a plătit un dureros tribut. Căci orice semnificație rațională se sfîrșește acolo unde începe să se teoretizeze superioritatea unei națiuni, a unui popor, dar și a unei religii sau a unei rase, asupra tuturor celorlalte.

Națiunile nu există în vid, ci se învecinează sau se întrepătrund într-un spațiu geografic concret. Dacă ar fi să ne luăm după propria reprezentare a feluritelor varietăți locale ale naționalismului militant, planeta noastră ar trebui neapărat clonată, căci unul și același teritoriu este revendicat, cu argumente istorice reale sau fanteziste, de mai multe asemenea falange în același timp. Cum oare s-ar putea înfăptui concomitent Albania Mare și Serbia Mare, Ungaria Mare și România Mare, Germania Mare și Polonia Mare? Ce s-ar întîmpla dacă francezii ar aspira la hotarele imperiului napoleonian, italienii la ale celui roman, grecii la fruntariile lui Alexandru, mongolii la ale lui Genghis Han? Ce-ar fi dacă fiecare națiune ar reclama adică pentru sine teritoriul maximei expansiuni a celui mai agresiv dintre pretenșii ei precursori? Paradoxul naționaliștilor de pretutindeni este că fiecare își divinizează stindardul propriu, dar îl împoașcă cu noroi pe cel al vecinilor. Iubim, de pildă, naționalismul românilor, dar îl urîm pe acela al ungarilor – și, bineînțeles, reciproc. Unde duce asta, s-a văzut. Visul paranoic al național-socialismului a provocat întregii lumi cel mai cumplit coșmar, iar național-comunismul rus, drapat în faldurile mincinoase ale internaționalismului proletar, a împilat în mod barbar nu numai popoarele fostului imperiu țarist, ci tot estul continentului european. Și exemplele pot continua la nesfîrșit. Că tocmai asemenea hipertrofieri maligne ale naționalismului sfîrșesc prin compromiterea drastică a propriilor interese naționale, nici nu mai trebuie demonstrat.

Ceea ce pe plan extern culminează în agresiune, în expansiune imperialistă, pe plan intern generează conflicte etnice, discriminare și oprimare a minorităților naționale. O îndelungată și tristă experiență a determinat lumea civilizată să adopte

ideea protejării grupurilor minoritare, desigur fără ca prin aceasta să fie dezavantajată flagrant populația majoritară. În mod paradoxal însă, pe cât de receptivi sînt tocmai doctrinarii naționaliști față de cauza conaționalilor din afara hotarelor, pe atîta sînt ei de îndîrjiți în a nu recunoaște același statut celorlalte grupuri etnice din interiorul țării. Rar se fac auzite glasuri care să se arate la fel de pătrunse, spre exemplu, de îndreptățirea cererilor formulate de minoritatea maghiară din Transilvania ca de a celor ale populației românești din nordul Bucovinei, sau, să zicem, să se arate la fel de indignate de tratamentul la care erau supuși albanezii sub regimul lui Miloșevici ca de acela aplicat mai apoi sîrbilor cosovari. Revine și aici, pe un alt plan, aceeași crasă asimetrie în aplicarea principiilor, același nărav de a opera cu două măsuri și, în ultimă analiză, aceeași credință cvasi-mistică în superioritatea indiscutabilă a nației, a grupului propriu, căruia i se cuvine neapărat tot ceea ce altora li se refuză.

Nu este deci deloc de mirare că noțiunea însăși de naționalism este asociată astăzi îndeobște cu varianta lui agresivă, șovină. În Europa Occidentală mai ales, unde dezvoltarea națiunilor a atins demult gradul deplinei maturizări, dar și ca urmare a celor două tragedii de proporții mondiale, doctrina naționalistă are o faimă aîft de proastă, și pe bună dreptate, încît a fi etichetat drept naționalist înseamnă practic să fii exclus din viața politică. Pe de altă parte, toată lumea este foarte sensibilă la naționalismul unor state mari, care este resimțit de către statele mai mici ca o amenințare directă la adresa independenței lor naționale; ceea ce nu înseamnă că întinderea teritorială mai redusă a acestora din urmă le-ar putea oferi alibiuri sau le-ar micșora pericolozitatea exceselor naționaliste – vezi, de pildă, cazul Iugoslaviei. Este, totodată, de înțeles faptul că în unele țări est-europene, a căror evoluție firească a fost decenii de-a rîndul frînată prin ocupația militară sovietică și prin politica regimurilor comuniste, redobîndirea conștiinței naționale cunoaște forme dintre cele mai vii. Dar aceasta nu scuză cîtuși de puțin excesele virulente care au loc, din păcate adeseori, tocmai aici.

Naționalismul poate fi acceptat astăzi, pe continentul nostru mult încercat de o istorie dramatică, numai ca expresie a conștiinței naționale depline, numai dacă se menține în limitele moderate, conciliante, pozitive ale patriotismului, adică numai în măsura în care nu devine o amenințare pentru existența liberă a altor națiuni sau pentru viața prosperă și demnă a grupurilor minoritare. Să-i spunem așadar, mai bine, patriotism. În loc să se lanseze în elogierea nemăsurată a calităților propriei nații și în ponegrirea altora, un om cu bun simț s-ar cuveni să îndemne la toleranță, să caute căi pentru normalizarea comunicării dintre grupurile, etniile, religiile sau popoarele învrăjbite, soluții pașnice, negociabile pentru conflictele care îi mai dezbină pe oameni. Este mai ușor să rănești decît să vindeci, mai ușor să distrugi decît să construiești, dar măsura adevăratei măreții și a nobleței de spirit e dată aici tocmai de capacitatea de a edifica punți pentru a înlesni cunoașterea și înțelegerea reciprocă. A venit cred vremea să priceapă tot omul că interesele naționale nu pot fi validate, astăzi mai mult ca oricînd, decît în condițiile acceptării imperativelor majore ale vieții internaționale. Cu alte cuvinte, că respectul și iubirea aproapelui nu-s precepte abstracte, ci reprezintă unica noastră șansă concretă de a viețui în armonie pe un pămînt care, deși se micșorează pe zi ce trece, ca o piele de măgar, ne găzduiește totuși, în generozitatea lui, pe toți deopotrivă.

E o socoteală greșită să crezi că, punînd foc ogradei vecine, vei putea trăi multă vreme în siguranță: dimpotrivă, nu faci decît să grăbești venirea zilei în care incendiul va izbucni în propria ta casă. Cine seamănă vînt, culege furtună.

München, ianuarie 2002

Note:

1. *Naționalism*: doctrină politică care preconizează conștientizarea sau apărarea intereselor naționale și se întemeiază pe exaltarea ideii de patrie sau de națiune.

2. *Naționalism*: 1. a) devotament față de propria națiune; patriotism b) patriotism excesiv, îngust, agresiv; șovinism 2. doctrina după care interesele, securitatea națională sînt mai importante decît considerentele internaționale; opusul internaționalismului.

3. *Naționalism*: conștiință națională, statală (supra)accentuată. Naționalist: cel ce își supraapreciază propriul popor (propriul stat).

Dorin Petrișor

Numai Cluj, fără Kolozsvár

Clujul, ca arenă de dispută electorală, are un statut diferit față de celelalte mari orașe din România. Față de Iași, Constanța, Brașov sau București, în campania electorală (și nu mai atunci), Clujul este „atacat” de candidații pentru un fotoliu în Parlament și de cei care rîvnesc la cel de primar mai ales dinspre relațiile interetnice. Acestea par să conteze aici mai mult decît integrarea europeană sau chiar decît performanțele economice ale administrației locale. Orașul de pe Someș a devenit un loc simbolic de înfruntare pentru cele două mari grupuri etnice din România: românii și maghiarii. Capitală a Transilvaniei, cel mai puternic centru cultural, dar și economic al celei mai prospere provincii românești, Clujul este revendicat ca spațiu politic, în egală măsură, de reprezentanții celor două etnii.

Primarul Gheorghe Funar a cîștigat detașat trei alegeri locale, pedalînd aproape exclusiv pe discursul naționalist. Aproape că nu există declarație făcută de acesta în care să nu se facă referire, evident cu tentă negativă, la minoritatea maghiară și la organizația politică a acesteia, UDMR. În cei zece ani de cînd este primar, Funar s-a opus vehement introducerii limbii maghiare în administrație, invocînd, de fiecare dată, legile în vigoare. Dacă legea nr. 69/1991 nu specifică decît că hotărîrile consiliilor locale pot fi comunicate și în limbile materne ale minorităților naționale, acolo unde acestea au o pondere semnificativă, fără a face precizări metodologice, legea nr. 215/2001 este mai limpede. Astfel, conform art. 90, alineatele 2, 3 și 4, „în unitățile administrativ-teritoriale în care cetățenii aparținînd unei minorități naționale au o pondere de peste 20 la sută din numărul locuitorilor, în raporturile lor cu autoritățile administrației publice locale și cu aparatul propriu de specialitate, aceștia se pot adresa,

oral sau în scris, și în limba lor maternă și vor primi răspunsul atât în limba română, cât și în limba maternă (...) vor fi încadrate și persoane care cunosc limba maternă a cetățenilor aparținând minorității respective (...) Autoritățile administrației publice locale vor asigura inscripționarea denumirii localităților și a instituțiilor publice de sub autoritatea lor, precum și afișarea anunțurilor de interes public și în limba maternă a cetățenilor aparținând minorității respective...”

Conform acestei legi, la cele cinci intrări în Cluj ar fi trebuit montate plăcuțe bilingve, pe care să scrie atât „Cluj-Napoca”, cât și „Kolozsvár”. În plus, ceea ce ar fi fost de-a dreptul jignitor pentru Funar, pe Primărie trebuia inscripționat și „Polgármesteri Hivatal”, denumirea maghiară a instituției. Primarul a încercat (și a reușit) toate tertipurile posibile pentru a ocoli aplicarea legii. Majoritatea fac parte din obișnuitul său arsenal de clovnerii politice, prin care „protestează” față de legi sau hotărâri guvernamentale care nu-i convin. Față de legea administrației publice locale, de exemplu, s-a manifestat amplasînd deja celebrele panouri publicitare galbene, cu citatul din Constituția României privind limba oficială. Altă tehnică de „păstrare a românității” orașului a fost ocolirea aplicării Hotărîrii de Guvern nr. 1206, publicată în 7 decembrie 2001, act normativ care-l obliga la inscripționarea bilingvă. Funar a argumentat, în 7 martie, cînd expira termenul de 90 de zile stabilit de guvern, că pur și simplu nu a avut timp să organizeze licitația pentru construirea plăcuțelor, pentru a obține avizele necesare etc. În acest fel, a reușit să mai tragă de timp.

Cel mai tare argument al primăriei clujene împotriva aplicării prevederilor legii 215 a fost însă cel statistic. Funar a organizat „rezistența” la acest act normativ în așteptarea rezultatelor recensămîntului din 18-27 martie 2002. El a susținut că ordonanța de guvern referitoare la montarea plăcuțelor bilingve „se referă la prezent, nu la trecut, iar recensămîntul din 1992 nu mai este valabil”. Deci nu va permite montarea acestora pe teritoriul municipiului Cluj-Napoca înainte de a afla rezultatele recensămîntului. La începutul lunii martie, Funar a estimat numărul locuitorilor de etnie maghiară din Cluj-Napoca la numai 11 la sută din populația totală a orașului, pentru ca, în aprilie, să ofere o „cifră exactă”: 18,45 la sută. Acesta ar fi – după el – rezultatul proaspăt încheiatului recensămînt, deși, oficial, rezultate parțiale au fost date publicității abia în luna aceasta, iar cele finale vor fi în martie anul viitor.

Structura etnică a Clujului a avut, într-adevăr o evoluție defavorabilă etniei maghiare. Dacă la recensămîntul din 1956 numărul maghiarilor din Cluj era încă mai mare decît cel al românilor (nici una dintre etnii neavînd o pondere mai mare de 50 la sută), ulterior, an de an, migrația internă, favorizată de politica comunistă de industrializare, dar și de naționalismul lui Ceaușescu, a schimbat datele problemei. Din majoritari în oraș, românii au devenit covârșitor majoritari. Iar ultimul act al românizării Clujului s-a jucat în deceniul trecut. Astfel, conform recensămîntului din 1992, dintr-o populație totală de 328 602 persoane, 248 572 erau români (75,6 la sută) și 74 871 maghiari (22,8 la sută), ceea ce justifică pe deplin aplicarea prevederilor legii 215 referitoare la minorități naționale. Anul acesta situația arată puțin diferit, dar suficient cît să-i dea apă la moară lui Funar. Cel puțin asta reiese din datele parțiale publicate în aceste zile. Dintr-un total de 317 379 de locuitori, Clujul are 252 720 români (79,6 la sută) și 59 975 maghiari (18,86 la sută, „ceva mai mult” decît prima

estimare a primarului). Și chiar dacă aceste date nu sînt încă oficiale, mare lucru nu se poate schimba pînă în martie 2003, căci nu este vorba, în acest caz, de un simplu sondaj de opinie, cu erorile lui inerente, ci de o numărătoare cît se poate de exactă. Funar poate fi, eventual, sancționat pentru că l-a luat gura pe dinainte, dar cifrele rămîn. În plus, de curînd, și președintele UDMR, Markó Béla, a confirmat această evoluție demografică, susținînd că maghiarimea este în continuă scădere în România.

S-a întîmplat că procentul maghiarilor din Cluj a scăzut „în mod natural”. În primul rînd, sporul natural al ungarilor este „prin tradiție” mai mic decît cel al românilor. De fapt, românii au avut întotdeauna un scor mai bun la capitolul nașteri. Pe urmă, din 1990 înapoi, Ungaria a constituit un factor de atracție pentru emigranți, iar ungarii sînt, evident, favoriți la stabilirea în țara vecină. În paralel cu emigrarea unei părți a maghiarilor din Cluj spre Ungaria s-a produs și migrația internă dinspre satele din jur, fenomen care, de fapt, nu reprezintă decît continuarea unuia ce se produce de mai multe decenii.

În planul vieții cotidiene nu se va întîmpla nimic deosebit. În plan politic, însă, este posibil ca, după ce datele recensămîntului devin oficiale, UDMR să adopte o politică mai defensivă, avînd în vedere prestigiul istoric de care se bucură acest „oraș pierdut”. Aceasta deși, deocamdată, Uniunea nu face nici o apreciere asupra actualei structuri etnice a orașului. „Nu pot să comentez o scădere ipotetică”, spune senatorul Eckstein-Kovács Péter. Pentru Funar însă ar putea fi o victorie importantă, căci ar demonstra alegătorilor săi că „ține în mînă” Clujul.

Și, dacă Transilvania are acum un aer mai „occidentalizat”, cu plăcuțele bilingve apărute în mai fiecare cătun, capitala provinciei va rămîne la naționalismul secolului 20. Numai Cluj, fără Kolozsvár, pare mai degrabă un oraș hutu, decît unul al Mitteleuropei.

Al. Cistelecan

O viață de om, așa cum a fost: Cardinalul Alexandru Todea

Biografiile romanțate, dar mai ales acele rezumate biografice de uz școlar închinatelor unor „destine exemplare” ne vorbesc adesea de oameni devotați pînă la jertfă unei idei sau unei credințe. De oameni devorați de ideal și care ard în flăcările acestuia cu o totală, fără rest, participare. Sau de oameni, ceea ce vine cam același lucru, care-și trăiesc credința înfruntînd orice risc, fie el și riscul suprem. Oameni care au nonșalanța sacrificiului. Aceste desene biografice sînt centrate pe un caracter martiric, de o mare și intratabilă casanță. Firește, astfel de biografii spun adevărul –

ori cel puțin ceea ce e esențial din adevărul unei vieți. Ele vorbesc despre miezul de foc al acesteia, despre rigoarea dramatică – și sublimă totodată – a unei vocații. O fac însă prin intermediul unei stilizări sau chiar prin intermediul unei metafore. Ele contrag o întreagă existență pe jarul unei idei și hieratizează chipul eroului în jurul acesteia. Biografiile de acest tip devin deopotrivă hagiografii ale eroului și ale ideii/credenței pe care a slujit-o. Erou și idee (sau credință) nu se mai disting unul de cealaltă. Ei se contopesc într-atît încît cel dintîi nu pare altceva decît încarnarea propriei credințe. Astfel de eroi, croiți după un tipar cristofomic sau după un tipar romantic, țin, desigur, de vremile apuse. Vremurile noastre sceptice nu agreează biografii atît de liniare și nici nu suportă astfel de exemplarități. Contemporaneitatea n-are niciodată eroi. Cu atît mai puțin azi, cînd are doar star-uri. Și totuși, cîteodată, chiar alături de noi, ascunse discret în cotidianitate, se desfășoară astfel de existențe exemplare, de biografii cu potențial martiric. Uneori nu-i nevoie de sprijinul nici unei stilizări, de ajutorul nici unei metafore pentru ca aceste vieți de lîngă noi să intre în tiparul exemplarității. Uneori această metaforă răsufală a „arderii pentru credință”, pentru ideal sau pentru o idee e adevărată la modul imediat și literal. Fără bombasticisme, fără retorică, fără pompă. E adevărată pur și simplu și atît.

O asemenea viață a fost cea a cardinalului Alexandru Todea.

***

Biografia lui n-a pornit altminteri decît a altor mii de copii de țărani săraci din Ardeal. (Cele cîteva date necesare pentru această schiță sînt scoase din volumul omagial apărut în 1992 sub redacția p. Silvestru Augustin Prunduș și a p. Clemente Plăianu. Cartea, lucrată cu migală și pietate, bogată în iconografie, este o inițiativă a Ordinului Monahal „Sfîntul Vasile cel Mare”. Poate că o istorie, o „monografie” a acestui ordin s-ar cuveni adusă la cunoștința marelui public, nu numai pentru că a fost ordinul din care s-au recrutat primii episcopi ai Bisericii Române Unite și din care au făcut parte aproape toți Corifeii Școlii Ardelene, dar și pentru vasta lui activitate pastorală, educativă și culturală dusă de la întemeiere și pînă azi.) Alexandru Todea s-a născut la 5 iunie 1912 în Teleac, județul Mureș. Deși cu 16 copii, familia Todea (Gheorghe și Maria) s-a străduit să le asigure educația. Viitorul cardinal face școala primară în satul natal și în satul bunicilor dinspre mamă – Căcuci. Absolvă prima treaptă gimnazială la Reghin și urmează la Blaj ciclul gimnazial superior (corespunzător azi liceului), luîndu-și bacalaureatul în 1933. În același an intră la Academia Teologică blăjeană, iar după un an de studii e trimis de mitropolitul Vasile Suciul la Colegiul De Propaganda Fide din Roma, universitatea la care se formaseră mulți din reprezentanții și slujitorii Bisericii Unite. Încă student, în anul IV, în 1938, e hirotonit diacon de către episcopul Iuliu Hossu. Peste un an devine preot, consacrat, de această dată, de episcopul rus din diaspora catolică de rit bizantin Alexandru Eivrenoff. În 1940, cu teza *De doctrina millenaria, tractatus exegetico-dogmaticus*, obține titlul de doctor în teologie și se întoarce la Blaj ca secretar mitropolitan și profesor de religie (dar și de latină și italiană), mai întîi la Școala normală de învățătoare, apoi la Liceul de băieți „Sf. Vasile”. Ca preot-profesor, identificîndu-se cu misiunea asumată și convertind-o într-o vocație, publică, în sprijinul vieții spirituale a tinerilor, broșura *Pentru tine, învățătoare apostolă* (Blaj, Tipografia

Seminarului, 1942), *Cascada tinereții* (Blaj, Tipografia „Lumina” – Miron Roșu, 1943), *Rugăciunea tineretului* (Blaj, Tipografia „Lumina” – Miron Roșu, 1945). În octombrie 1945 i se încredințează conducerea protopopiatului Reghin, funcție pe care o va îndeplini, printre șicane și prigoniri, pînă în octombrie 1948. Predă, în paralel, la Liceul „Petru Maior”, religie și latină, continuînd astfel firul unei activități începute la Blaj și pentru care vădea o chemare aparte. Atitudinea lui anticomunistă se pronunțase deja la Blaj (unde, în mijlocul unei omilii, înălțînd mîinile în cruce, ar fi exclamat patetic: „Mă voi urca pe zidurile catedralei și de acolo voi striga: afară cu comunismul din țară”), așa încît nu-i de mirare că la Reghin va sta sub observația atentă a organelor de supraveghere care-l vor tot aresta și interoga, în speranța că-i vor băga mințile în cap și frica în oase. După ce a protestat public împotriva abdicării silite a regelui, a fost ridicat a cincea oară și ținut la Gherla pînă în iunie 1948. Luat de-acasă, în reverendă, aceasta i-a și fost haina de detenție (închisorile încă mai aveau capele, așa încît a putut sluji într-o vestimentație „corespunzătoare”). A șasea arestare a avut loc la 14 octombrie 1948, pentru că nu „revenise” la Biserica Ortodoxă după „sinodul de revenire” ținut la 1 octombrie din același an, la Cluj. Într-un mod aventuros, evadează însă din sediul securității din Reghin și trăiește ascuns, pînă în 1951, cînd, în 31 ianuarie, e din nou prins. De această dată e trimis pachet la Tîrgu-Mureș, iar de aici mai departe la București și anchetat, la Ministerul de Interne, la Jilava și la Uranus, vreme de 13 luni. E condamnat la muncă silnică pe viață, ca periculos pentru societate, în 15 februarie 1952.

Despre anii de hăituaală de la Reghin depune o candidă mărturie jurnalul doamnei Emilia Petărlăcean (apărut în AGRU Arhidiecezan, nr. 1-2/1998). În 1946, înainte de alegeri, s-a tras cu arma prin fereastra camerei unde dormea protopopul, așa încît acesta a trebuit să-și mute apoi „dormitorul” în clopotnița bisericii. Evadarea din 1948 a avut loc profitînd de o „neglijență” a milițianului (chemat la telefon, și-a lăsat arestatul singur în curte). Evadatul nu s-a oprit decît într-o groapă de obuz din Pădurea Rotundă a Reghinului. Iar în vreme ce securitatea îl căuta peste tot, el își schimba „domiciliile” noaptea, fiind găzduit pe rînd de diverse familii de credincioși – pe unde se putea: finare, poduri de grajd, ascunzători anume improvizate. În această situație l-a ajuns și dispoziția papală de a primi hirotonirea de episcop. (După arestarea tuturor episcopilor uniți, Sf. Scaun a decis numirea unor episcopi-auxiliari, iar Alexandru Todea urma să răspundă de Arhidieceză. Titlul său era cel de episcop de Cezaropolis, iar consacrarea a fost făcută, în clandestinitate, la 19 nov. 1950, de episcopul romano-catolic de București, Ioan Schubert, de față cu un singur martor, viitorul episcop de Cluj-Gherla George Guțiu). De la hirotonire a ieșit pe o ușă de la subsol și s-a culcat între scaunele mașinii care-l aștepta spre a-l duce la gară, pentru că arhiepiscopia catolică era atent și permanent supravegheată. Ultima familie care l-a adăpostit (într-o „groapă” săpată sub masă) a fost arestată pe stradă, așa că „evadatul” s-a predat singur, după două zile, miliției care supraveghea și scotocea casa. Acestea par, desigur, secvențele unui film de aventuri. Un film cu un erou nepotrivit, poate, dar care s-a adaptat și acestei situații de „vînat”.

În februarie 1952 e expedit la Sighetu Marmației, unde erau întemnițați și ceilalți ierarhi ai Bisericii Unite (cu excepția episcopului Vasile Aftenie, care decedase în 1950 în beciurile poliției roșii). Aici vor și muri trei dintre episcopi: Valeriu Traian Frențiu în 1952, Ioan Suciuc în 1953, iar Tit Liviu Chinezu în 1955. Tînărul episcop

ajunge, după cum va spune el, cu umor, mai târziu, „șef de măturoi”, trebuind să întrețină curătenia pe culoar. Era o „funcție” care-i asigura o oarecare mobilitate și grație ei a putut da dezlegarea de pe urmă multor muribunzi, între care și Iuliu Maniu și Gheorghe Brătianu. În 1955, în urma desființării penitenciarului din Sighet, ultimii episcopi supraviețuitori (Iuliu Hossu, Alexandru Rusu și Ioan Bălan), încă fără sentință, au fost transferați la Mănăstirea Curtea de Argeș. Ca unul care beneficia de o sentință „definitivă”, Alexandru Todea e transferat la Râmnicu Sărat. Stă aici pînă în 1957, cînd e mutat la Pitești. De aici, în 1960, la Dej, iar de la Dej, în 1963, la Gherla. La Gherla mai era în viață episcopul unit de Maramureș, ultimul mitropolit ales de cler, Alexandru Rusu, care se stinge însă și el la 9 mai 1963. În 1964, cu Decretul nr. 411, e pus în libertate, alături de ceilalți ierarhi uniți care mai trăiau (cu excepția cardinalului Iuliu Hossu, care va muri în domiciliul obligatoriu de la Mănăstirea Căldărușani, la 28 mai 1970. Alexandru Todea îi va da și lui ultima împărtașanie). Acesta e, firește, un alt film, continuarea – și mai dramatică – a celui de dinainte.

Întors la Reghin după atîția ani, episcopul Todea reface, în ilegalitate, „ochiurile” dispersate ale Bisericii sale interzise, legîndu-le într-o rețea ascunsă. Relațiile „politice” dintre România și Vatican se destind într-o oarecare măsură; sau cel puțin așa sugerau vizitele făcute, în 1968, papei Paul al VI-lea de către Ion Gheorghe Maurer și Corneliu Mănescu, iar în 1973 de însuși Nicolae Ceaușescu. De aceste vizite s-au legat nu puține speranțe de reoficializare a cultului catolic bizantin, speranțe însă fără consecințe. Singura urmare a fost o tacită toleranță față de unele manifestări religioase publice (cum erau slujbele de înmormîntare, de pildă). În clandestinitate, fiecare din episcopii supraviețuitori se străduia să-și „recompună” din frînturi de credincioși diocesele și să întrețină flacăra renașterii, dar între eforturile lor nu exista nici o coordonare. O primă „conferință episcopală” s-a ținut abia în 30 aprilie 1985, cînd au participat cu toții la funeraliile episcopului de Maramureș, Ioan Dragomir, și cînd Alexandru Todea e ales de corpul ierarhilor conducător al Bisericii Unite, „pînă la altă prevedere canonică”. Această nouă „prevedere” se împlinește la 14 martie 1986, cînd o nouă conferință episcopală ținută la Cluj îl desemnează Mitropolit, întrerupînd astfel vacanța scaunului mitropolitan, intervenită la 5 iunie 1941, odată cu moartea mitropolitului Alexandru Nicolaescu. Noul mitropolit ținea, în condițiile clandestinității, consfătuiri cu preoții și trimitea scrisori pastorale comunităților care se adunau prin case. În pastorală emisă la 15 august 1988, accentul e pus tocmai pe această activitate de credință care consacră în locuri de pelerinaj umile locuințe: „Casa în care un preot al Bisericii Române Unite cu Roma celebrează Sfînta Liturghie și se trudește să trăiască în Har este loc de pelerinaj”, pentru că „nu catedralele /.../ au creat locuri de pelerinaj, ci locurile în care s-a suferit pentru credință au creat /.../ catedralele”. Tot atît de neobosit ca și în munca de pastorație și organizare a fost episcopul Todea și în activitatea sa de „memorandist”: memorandum-urile trimise tuturor autorităților de stat și de partid alcătuiesc singure un volum consistent în paginile căruia episcopul pledează pentru revenirea asupra abuzului din 1948. E vorba de 35 de memorii, de peste 300 de pagini, depuse pe mesele tuturor demnitarilor, de la Gheorghe Gheorghiu-Dej la Nicolae Ceaușescu, la MAN și la alte foruri. Crezînd în legalitate, în obligațiile oricui față de legalitate, episcopul își lua toate precauțiile

pentru ca „supllex”-urile sale să primească numere de ordine de la registratura diverselor foruri, așteptînd în zadar vreun răspuns. Acest răspuns n-a venit însă niciodată. La suplicile episcopale a răspuns doar istoria, în decembrie 1989. Decretul nr. 9/1989 al CFSN anula decretul nr. 358/1948. După cum s-a văzut însă repede, un decret putea anula un alt decret, dar nu putea anula mai nimic din consecințele lui.

Penultimul capitol din biografia mitropolitului Todea e și cel mai scurt. În 12 martie 1990 e numit legal Arhiepiscop de Alba Iulia și Făgăraș, fiindu-i retras titlul simbolic de „episcop de Cezaropolis”. Tot atunci e confirmat de către Vatican în calitate de mitropolit al Bisericii Române Unite. E ales, tot în 1990, președintele Conferinței Episcopale a catolicilor (de ambele rituri) din România. Recunoașterea supremă a unei vieți de credință și jertfe ar putea fi considerată numirea sa în Colegiul cardinalilor, la 28 mai 1991. Alexandru Todea devenea astfel al doilea cardinal din istoria bisericească a României, după Iuliu Hossu (numit cardinal de papa Paul al VI-lea, în 1969; numire „in pectore”, ținută în secret pînă în 1973, la trei ani după moartea celui numit).

Ca mitropolit, Alexandru Todea a pornit totul ca de la zero. El a organizat procesul de renaștere a Bisericii Române Unite, îngrijindu-se de pastorație, de pregătirea noilor preoți și de restituirea – cît s-a putut – a patrimoniului. Nimic din viața lui n-a fost ușor. Dar puține vieți atît de „palpitante” și de dramatice, atît de pline de urcușuri și coborîșuri, de sinuozități aproape picarești, au fost mai „drepte”, mai liniar organizate de o credință și de o speranță – nestinse amîndouă.

Ultimilor ani din viața cardinalului li s-a dat harul suferinței fizice. Țintuit în scaunul acestei suferințe l-a găsit, în frumoasele zile de mai 1999, papa Ioan Paul al II-lea, cel care i-a îmbrățișat suferința – și o dată cu a lui, pe a întregii Biserici pe care cardinalul a reînsuflețit-o – în catedrala Sf. Iosif din București.

Cardinalul Alexandru Todea a murit la 22 mai 2002. Acum el e alături de un alt episcop martir, Inocențiu Micu Klein, în catedrala din Blaj. Doi întemeietori, doi luptători, doi oameni care au cunoscut în profunzime suferința și au făcut din ea o demnitate. O demnitate personală și instituțională.

***

Biografia lui Alexandru Todea n-are nevoie de zorzoane și înflorituri, de exaltări și bombasticisme. Ea nu trebuie ridicată, cu pîrghia retoricii, în patetic. Dimpotrivă, cu cît e mai seacă, mai săracă și mai „neliterară”, cu atît e mai grăitoare. E o biografie de mucenic în sensul imediat și tare, curat, al termenului. Așa cum a spus-o el însuși, de mai multe ori, referindu-se la martiriul Bisericii Române Unite, suferința trebuie considerată cea mai înaltă demnitate de care ne putem învrednici. Ea e o probă cristică, o cunună, un patrimoniu. Iar de suferință – de suferințe de toate felurile – cardinalul n-a dus lipsă. Paharul acesteia i-a fost, din contră, mult prea plin. Propria lui suferință nu pare altceva decît simbolul suferinței îndurate de propria Biserică, cea pentru care a și suferit, de fapt. Ea e o suferință colectivă strînsă în potirul unei biografii. Dar dacă suferința și durerea au marcat viața lui Alexandru Todea, ele sînt suferința și durerea unei lumînări aprinse. O suferință transformată în lumină.

Nu voi spune de la mine vorbe mari. Pentru că în fața unei asemenea vieți vorbele mari n-au ce căuta. Vorbele trebuie să fie mici, umile, în fața unor fapte mari. Dar iată

cît de cristoformă li s-a părut viața lui Alexandru Todea unor mari ierarhi, cît de marcat cu semnul cristic al carismei de jertfă li s-a părut omul. ÎPS Sa Ioan Robu, arhiepiscopul catolic de București, l-a cunoscut pe cînd era tînăr preot în Craiova, pe cînd episcopul clandestin abia ieșise din închisoare. „Îmi amintesc – mărturisește ÎPS Sa – că nu lăsa impresia unui om care a suferit sau suferă”. Și cred că nu lăsa, într-adevăr, această impresie. Pentru că Alexandru Todea n-avea retorica suferinței. Pentru că a trăit-o ca pe o continuă iluminare. Ca pe un har. Ar fi poate prea de tot să spun „ca pe o bucurie”, dar s-ar putea să fie adevărat. „Azi – continuă p. Ioan Robu – mă gîndesc să-l compar cu icoanele lui Christos înviat: nici una nu arată suferință, ci izbîndă. La fel și el, părintele Todea, trăind și transmițînd bucurie, tănuia pentru sine și pentru Dumnezeu ceea ce nu era și nu este de spus. Măreția adevărată este tăcută; ca și umilița.” Un alt mare prieten al cardinalului, episcopul catolic al Iașilor, PSS Petru Gherghel, cu care s-a întîlnit de multe ori, într-ascuns, la Vatra Dornei, la Reghin, la Iași, se întreba, lîngă patul de suferință al cardinalului: „Să-i fie durerea de-acum coroana care să-l facă tot mai asemenea cu Christos, pe care l-a iubit și l-a urmat pas cu pas, fără regrete și fără șovăire?”. Cuvintele de despărțire, citite sau rostite la înmormîntarea sa, începînd cu cel al lui Ioan Paul al II-lea, au evidențiat și ele potențialul cristoformic al acestei vieți exemplare. Fără îndoială că, pe cît e omenește cu putință, Alexandru Todea a dus crucea Mîntuitorului.

Radu Sergiu Ruba

Ultima redută

În plin congres de absorbție de către comuniști a aripii colaborționiste a social-democrației și de înființare a Partidului Muncitoresc Român, așadar, la 22 februarie 1948, Gheorghe Gheorghiu-Dej, prim secretarul partidului proaspăt creat, admitea că „Biserica Catolică este una din puținele forțe capabile să se opună comunismului în România”. Opinientul era conștient de tradiția de independență în raport cu statul a bisericilor catolice, consfințită prin Concordatul din 1927-1929, de subordonare a acestora față de Sfîntul Părinte de la Vatican, de anticomunismul prelaților și al clerului, de acțiunea socială profundă și vastă a catolicilor, precum și de posibila lor susținere internațională. Dej deținea și un recensămînt foarte exact al populației catolice din țară la acea ora: 2,7 milioane de fideli dintre care, contrar percepției generale confuze, majoritatea, adică 1,8 milioane, erau de origine română. Un milion și jumătate aparțineau Bisericii Unite, iar alte vreo 300 de mii din județele Moldovei practicau ritul occidental. Împotriva bisericilor în care se rugau acești oameni, comuniștii au dezlănțuit un război fulger a cărui intensitate sporea pe măsură ce se adîncea izolarea țării pe plan internațional.

Anul șobolanului

Personajul politic care dă semnalul atacurilor anticatolice, sub forma unor insinuări în vara lui 1947, este Petru Groza. Îl urmează îndată alți membri ai guvernului său, cu toții secondati de presa comunistă, plină de „revelații” cu privire la bogăția Bisericii Romano-Catolice, de incriminări ale inchiziției (desigur medievale) și de acuze la adresa Papalității, calificată drept „aliată a imperialiștilor americani”. Gheorghiu-Dej, cu ocazia votării noii constituții, în aprilie, și ministrul cultelor, Stanciu Stoian, în discursul său la înscăunarea patriarhului Bisericii Ortodoxe Iustinian, în iunie același an, au reluat mai virulent atacurile publice împotriva Vaticanului, considerat „un instrument religios aflat în slujba reacțiunii mondiale”. O lună mai târziu, la 18 iulie 1948, un comunicat al Consiliului de miniștri anula în mod unilateral Concordatul cu Vaticanul, cu toate că articolul 23 al acestui tratat prevedea că el putea fi abrogat numai după un preaviz de șase luni. Se poate afirma că data denunțării abuzive a Concordatului marchează intrarea bisericilor catolice din România în era persecuției. Aceasta s-a dezlănțuit cu o energie nemaiîntîlnită, cu accente de paroxism, în lupta împotriva Bisericii Greco-Catolice. Aici, comuniștii se puteau bizui pe aliați de nădejde dintre ierarhii Bisericii Ortodoxe, în frunte cu mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan, ale cărui atacuri începuseră încă înainte de război.

În 1938, an în care răsunau deja șarjele verbale ale lui Bălan, Biserica Română Unită cu Roma avea 1725 de biserici deservite de 1594 de preoți, 34 de canonici și 75 de prelați. Zece ani mai târziu, numărul bisericilor greco-catolice depășea 2000, în ciuda distrugerii unora dintre ele de către ocupantul maghiar al părții de nord și de est a Transilvaniei, iar numărul preoților trecea de 1700. La 15 mai 1948, cu ocazia celebrării la Blaj a centenarului Adunării de pe Cîmpia Libertății, în prezența lui Petru Groza, mitropolitul Bălan și-a reluat discursul despre „dezbinarea românilor prin acțiunea habsburgilor care a dat naștere Bisericii Greco-Catolice”. Momentul era ales special pentru a aminti că Iuliu Maniu și Partidul Național Țărănesc, scos în afara legii în vara lui 1947, aveau un sprijin puternic printre credincioșii greco-catolici din Transilvania. Chiar în locul în care, cu un secol mai înainte, românii răspuseseră în primul rînd apelului prelaților și intelectualilor uniți, adevărații organizatori ai Adunării, disertațiile istorice ale ierarhului ortodox sunau cel puțin fariseic. Presiunile asupra ierarhiei unite au fost reluate de patriarhul Iustinian la 6 iunie. Episcopii greco-catolici au încercat, dar abia după cîteva luni, să răspundă printr-o pastorală a cărei difuzare a fost însă interzisă. De aceea, ei au adresat un memorandum prezidiului Marii Adunări Naționale, la 7 octombrie, text rămas fără răspuns. Între timp, situația se agravase sensibil. Autoritățile comuniste distribuiseră în parohiile din Transilvania delegații în alb pe baza cărora trebuiau trimiși reprezentanți la o reuniune la Cluj, pe 1 octombrie, pentru a săvîrși „întoarcerea Bisericii Greco-Catolice în sînul Bisericii Ortodoxe”. Pentru a-i sili pe preoți să semneze această adeziune, puterea bolșevică a recurs la arestări, amenințări cu deportarea și separarea familiilor.

Faptele sînt cunoscute: pe 1 octombrie, doar 37 de preoți s-au întrunit în sala de sport a Liceului G. Barițiu din Cluj pentru a semna „reunirea”, iar a doua zi, la București, s-a deplasat o delegație împutînată cu un membru, aducîndu-i vestea

patriarhului Iustinian, care a oficiat o slujbă festivă la Sfântul Spiridon Nou. La rîndul său, Iuliu Hossu, episcopul de Cluj și Gherla, i-a excomunicat pe cei 37 de preoți semnatori ai „reunirii” comandate. Memorandum-ul din 7 octombrie al episcopilor uniți nu a avut nici un ecou. Mai mult, la sfîrșitul aceleiași luni, o parte din acești ierarhi erau deja arestați: Traian Frentiu, Ioan Bălan, Vasile Artenie, Iuliu Hossu. Au urmat, mai devreme sau mai tîrziu, toți ceilalți ierarhi. Dar încă din noiembrie 1948, circa 600 de preoți și de călugări greco-catolici erau arestați și deținuți în condiții foarte dure. Alții fuseseră lichidați la propriu, iar între ei, preotul Ieronim Susman de la Asnip, lîngă Aiud, fusese împușcat de securiști chiar în biserică. Pe de altă parte, miliția a evacuat cu mare brutalitate instituțiile și mănăstirile greco-catolice, cum s-a întîmplat la Blaj și la Bixad, în județul Satu Mare. O nouă formă de presiune asupra preoților a reprezentat-o decizia Ministerului Cultelor de a le plăti salariile numai celor recomandați de Biserica Ortodoxă, prin urmare numai celor ce iscăliseră pentru „reunire”. Deși majoritatea preoților greco-catolici erau căsătoriți și aveau copii iar neplata salariilor amenința siguranța vieții zilnice a întregii familii, mulți dintre ei au refuzat să semneze. Nu puțini însă au fost aceia care și-au regăsit numele înscris prin fraudă celor ce acceptaseră disoluția propriei lor biserici. O bună parte dintre aceștia nu s-au temut să protesteze public împotriva falsificării semnăturilor.

Suprimarea Bisericii Greco-Catolice a fost pregătită de o serie de măsuri menite să o deposedeze de bunurile sale. Astfel, s-a decis naționalizarea așezămintelor ospitaliere și de caritate (azile, orfelinat, creșe etc.), iar, prin Legea învățămîntului din 3 august 1948, i s-au răpit și școlile, precum cele de la Blaj, Beiuș și Oradea. Legea pentru regimul general al cultelor din 4 august același an prevedea, între altele că, pentru a se putea organiza și funcționa, cultele trebuiau recunoscute prin decret de către prezidiul Marii Adunări Naționale. În plus, articolele 40 și 41 ale legii stipulau: „Nici un cult religios și nici un reprezentant al vreunui cult nu va putea întreține legături cu culte religioase, instituții sau persoane oficiale în afară de teritoriul țării, decît cu aprobarea Ministerului Cultelor și prin intermediul Ministerului de Externe”; iar în continuare: „Nici un cult din afară nu poate să exercite vreo jurisdicție asupra credincioșilor Statului Român”. În aceste condiții, în pofida protestelor episcopilor, ale nunțiului papal și ale Vaticanului, prezidiul Marii Adunări Naționale a emis, la 1 Decembrie 1948, decretul 358, prin care Biserica Greco-Catolică era considerată „definitiv întoarsă la biserica mamă”. Poate că data, ca și cea de 15 mai în cazul discursului mitropolitului Bălan, nu a fost aleasă întîmplător. Faptul atestă sadismul antiromânesc al unui regim care s-a oprit pentru acest act abuziv tocmai la ziua aniversării Marii Uniri de la Alba-Iulia, operă în mare măsură a oamenilor politici și militanților greco-catolici. Coincidență sau nu, calendarul chinez vede în 1948 un an al șobolanului, semn sub care, potrivit aceleiași surse, stă tot secolul 20, ca de altfel și întregul mileniu II.

Calendarul lui Stalin

Suprimarea Bisericii Române Unite nu ar fi fost posibilă fără sprijinul direct și intempestiv al lui Stalin. Acesta, cînd i se evocase o dată punctul de vedere opus al Vaticanului asupra unei anumite chestiuni, întrebăse: „Cîte divizii are Papa?” Cu toate

acestea, el cunoștea prea bine forța colosală, deasupra tuturor diviziilor blindate, a Sfântului Scaun. De aceea, în 1946, s-a grăbit să desființeze, integrându-le ortodoxiei, Biserica Unită din vestul Ucrainei, al cărei număr de credincioși sporise substanțial o dată cu ocuparea Ruteniei de la Cehoslovacia și a Galiției de la Polonia. Atîta doar că Stalin nu s-a ocupat numai de omogenizarea confesională a unei părți din omenire în spațiu, ci și în timp. În 1923, un sinod panortodox desfășurat la Constantinopol, decisese adoptarea de către autoritatea religioasă din răsărit a calendarului gregorian. Bisericile din Grecia și România se declaraseră de acord. În principiu, au convenit și slavii același lucru, dar pînă la urmă au ajuns să producă decalaje între calendarul laic și cel religios, în Serbia, în Ucraina, în Rusia. Sinodalii nu au izbutit să cadă de acord asupra unui singur lucru și anume, data sărbătoririi Paștelui. Nu s-a putut impune principiul conciliului de la Niceea din anul 325, cum că Paștele se celebrează în prima duminică după prima lună plină de după echinocțiul de primăvară. S-a opus Patriarhia Moscovei. Diferendul urma să fie soluționat la un alt sinod similar. Acesta nu a venit decît în anul 1948 și a fost găzduit de Moscova. Stalin și-a exercitat influența pe canale numai de el știute în așa fel încît sărbătoarea Paștelui să fie fixată după Calendarul Iulian, adică în funcție de un echinocțiu care, sub aspect astronomic, nu există. În acest fel, bisericile ortodoxe majoritare din unele țări satelite ale Moscovei erau despărțite încă o dată printr-un element ceremonial de cele din Apus.

În România, o dată cu expulzarea nunțiului Vaticanului, monseniorul Gerald O'Hara, la 7 iulie 1950, operațiunea de desprindere prin forța bolșevică a creștinilor din țară de cei din Occident, se încheie. Mai rămîn detaliile: cîteva procese ale ierarhilor romano-catolici în 1951 și alte procese și condamnări ale episcopilor și vicarilor greco-catolici în 1957-58. Ultima redută cade, cel puțin pentru moment, în fața expansiunii comuniste. Mai rămînea de rezolvat detaliul colectivizării și etatizării agriculturii, o zonă în care bolșevicii nu se îndoiau de victorie.

Au rămas însă, răsunătoare cît secolul, și cuvintele Papei Pius al XII-lea: „Iisus a avut doisprezece apostoli și unul dintre ei a trădat. Biserica greco-catolică din România a avut doisprezece episcopi și nu a trădat niciunul”.

Mihai Lucaciu

Piramida statului

Permiteți-mi să cred în susținerea sărăciei de către Guvernul României. Piramida lui Keops a devenit însuși „statul național unitar”. Supunerea față de autoritatea statului se dorește a fi una absolută, mai ieri prim-ministrul român își chema slujbașii „să asigurăm un respect total al tuturor cetățenilor români față de însemnele statului”. Nu este nevoie de ezitări în oprirea bunăstării populației aflate în subordine, oamenii ar putea deveni, Doamne ferește!, independenți și liberi în gîndire, ceea ce nu poate decît dăuna puterii

faraonice din mîna guvernului domnului Adrian Năstase. Impozitarea apăsătoare face individul neînsemnat în umbra statului paternalist, dispus din înălțimea sa să aibă grijă de copiii contribuabililor, cu un dar minunat, expresie a unei bunăvoiențe emoționante. Un corn și un pahar cu lapte. Zilnic. Perpetuarea sărăciei apare ca un instrument miraculos în mîinile unui guvern centralizator, cu cît cetățenii sînt mai mult timp ținta unor politici impracticabile și fanteziste, inutile pentru individ, cu atît statul se poate folosi de aceste politici pentru creșterea sa. Valoarea de liant a comunităților largi de oameni pe care a avut-o ura față de „dușmanul de clasă” sub Gheorghiu-Dej, naționalismul și cultul personalității sub Ceaușescu, ambele modele condimentate cu o iluzorie construcție la comun a comunismului și a socialismului, a fost preluată în prezent de modelul sărăciei menite să ne lege și mai mult unul de altul, numai împreună, susținînd actuala administrație putem ieși din aceasta situație tragică.

Bineînțeles, sărăcia nu este un fenomen nou, ea a existat permanent la noi, dar asemenea importanță nu a primit nicicînd, încă nu i se descoperise efectul miraculos. În plin comunism, era ignorată și era considerată o fază intermediară pînă la finalizarea piramidei socialiste. Apatia alegătorilor, erodarea ideii de bunăstare posibilă, eșecul unei cooperări voluntare a cetățenilor în activitățile comunitare exprimă infiltrarea unei dependențe față de stat pe termen lung. Sărăcia a devenit o idee care a cuprins masele, cu ajutorul discursului guvernării actuale, căpătînd astfel valoare de forță socială, după buna învățătură leninistă.

Măreția sistemului centralizat ne apare ca o construcție temeinică, o muncă de specialist în lumina amabilităților structurilor occidentale arătate regimului Năstase. Sistemul tuturor posibilităților, maestru al deghizărilor, stăpînul decorurilor și al realităților de mucava, statul centralizat român seduce cu mult succes raportorii europeni și instituțiile euro-atlantice.

Trebuie recunoscută priceperea extraordinară a regimului Năstase în autolegitimarea sa. Într-un timp al regîndirii instituțiilor centrale, parlamentelor, guvernelor, statelor, partidelor, comunităților, ce apar obosite sau chiar arhaice, în era unei a doua modernități la nivel global, guvernul Năstase își arată potența, măiestria în colectarea taxelor, capacitatea de a fixa sarcini pentru milioane de indivizi, neoboseala în marcarea direcțiilor într-o societate complexă și insuficient de omogenă după gusturile sale. Rupt din altă epocă, aș identifica un secol 19, statul-națiune din mintea guvernării PSD, oferind o viața politică învechită, apare ca un infantilism major al gîndirii social-democrate românești. Cine ar mai putea crede în fantezia nativă a clasei noastre politice, că o guvernare poate crea o lume mai bună? Tocmai cînd uitasem că un lider capabil și autoritar poate îndrepta toate greșelile predecesorilor, tocmai cînd puterea se împarte peste tot consumatorilor individuali, vine un guvern naufragiat în trecut, care vrea să ne convingă de omogenitatea societății, de unicitatea publicului căruia i se adresează, de singularitatea națiunii și, de ce nu, de generalizarea experiențelor unei singure clase. Ne aflăm pe un teren minat prin credința într-o posibilă întoarcere la falsa unitate precedentă, la o singură limbă, la o singură națiune etnică, la un singur set de valori, toate administrate de un guvern paternalist, catalizator al întregii puteri politice și care, culmea dăruirii de sine, luptă singur cu sărăcia și corupția, cu un parlament servil, un președinte cu bagajele retragerii făcute încă de cînd a ajuns

la Cotroceni, cu o societate civilă impotentă și măcinată de orgolii mărunte și ierarhii absurde și cu o mass-media redusă la tăcere exemplar printr-o simplă aservire sau, eventual, printr-o autocenzură impusă legislativ. Singurii „mici dușmani” ai acestui demers grandios rămân IT, puterea de a schimba mentalități și terenul vast al internetului, teren al comunicării neîngrădite de legile PSD, care nu este chiar așa de ușor de controlat, deși s-au luat măsuri și în această „problemă”, și mai ales *think tank*-urile în refacere continuă, dar mereu active, capabile de temuta „dinamică a dezmembrării”. Dar cum mai poate cineva contrazice monopolul național al puterii, un guvern cu dreptul suprem de a impozita și legifera după bunul plac (doar e vacanță parlamentară!) și care încă deține controlul violenței fizice (structurile Ministerului de Interne sînt în continuare militarizate și supuse politicului, iar Armata rămîne o construcție rigidă, obligativitatea serviciului militar fiind necesară menținerii unei autorități morale a statului în imaginarul colectiv, „dacă nu ți-ai servit patria, dacă nu ai făcut armată, nu ești bărbat”, ritual de trecere crucial în viața cetățeanului român)?

Himera piramidei statului se sprijină, în continuare, pe suveranitatea asupra spațiului geografic și pe capacitatea militară de a-l apăra, exact ca în „timpurile bune”. Pur și simplu nu mai este loc pentru diversele nivele administrative regionale, locale sau transnaționale, în realitate, singurele capabile să dețină loialități, resurse și putere, deși se exprimă absolut demagogic o încurajare a deschiderii spre astfel de structuri. Convertirea miraculoasă a președintelui Iliescu la valorile pluraliste și la o anumită identitate europeană nu poate uimi. Pentru că nu este vorba de așa ceva. Oameni asemeni domnului Iliescu, fiind lipsiți de o conștiință critică, devin victime ale unor concluzii, ale unor chei universale, devin dependenți de orice tip de slogan. Fixațiile ideologice ale timpului devin eroarea căreia i se dedică, fiind capabili de devotament total, necritic și ilegal, ideilor de planificare cincinală, de proprietate colectivă, de anihilare a exploatatorilor în comunismul sălbatic, ideilor naționaliste în ceaușism și în plin regim iliescian, pre-1996, iar astăzi observăm o credință oarbă în proprietatea privată, diversitate, valori europene etc. Astfel, aceste concepte sînt golate de orice conținut sau forță de multiplicare reală și devin simple unelte discursive în gura dependenților de putere. Piramida statului, calea spre puterea neîngrădită, are nevoie de sacrificii imense pentru a se menține folositoare. Dacă acest stîlp al puterii este mișcat, tot stabilimentul se prăbușește. Aceste mici renunțări la un slogan fătis de apărare a puterii statale sfîrșesc prin a avea același efect, o permanentizată apărare a puterii statale, nu este vorba de o înfrîngere în fața societății deschise, ci de o adaptare din mers la dinamica și nevoile proprii.

Statul-național este, de fapt, într-o criză gravă, fiind incapabil să-și îndeplinească competențele, menținerea sa făcîndu-se prin artificii riscante. Legitimarea viitorului său se încearcă prin revoluțiile regimurilor postcomuniste din România, care au experimentat, pînă acum cu succes, cosmetizarea statului, aducîndu-l cu multe eforturi din trecut. Pentru că această piramidă, construcția ei fără încetare, este o revoluție cu tendințe de permanentizare. Rămîn cu speranța că, odată definitivată, cea din urmă piramidă românească își va lua în primire rostul construcției sale: adăpostirea cadavrului statului-națiune care a comandat-o. Cu siguranță, vom avea ce pune în locul său aici, în lumea celor vii.

Prețul sasului

Interviul lui Ovidiu Pecican cu prof.
dr. Konrad Gündisch

Ovidiu Pecican: Domnule profesor, ce faceți în acest moment cu Urkundenbuch?

Konrad Gündisch: Este colecția de istorie privind trecutul sașilor din Transilvania, începută în 1892, pe care Franz Zimmermann a adus-o pînă la volumul 3. După aceea, o pauză lungă. În 1937, tatăl meu a publicat volumul 4. În 1975, 77 și 91, tata – împreună cu mine, deja – a publicat următoarele trei volume, și acum sîntem în faza de a publica volumul 8, care merge de la 1486 la 1500. Dar este o muncă de mîgală, ingrată. Alții scot cărți în timpul ăsta.

O. P.: Totuși, este o muncă esențială. Și de vreme ce „pierdeți” atîta timp cu ea, de atîtea decenii, nu cred că regretați că v-ați angajat în această direcție. Care este utilitatea ei, dincolo de faptul că puneți la dispoziția cercetătorilor de azi și de mîine un material documentar vast?

K. G.: Asta este baza. Materialul documentar vast. Deci sarcina unui istoric serios este să pună la dispoziție ori lucrări de căpătîi, din care să fie citat încă peste cincizeci, o sută de ani, sau să pună la dispoziție documentația necesară.

O. P.: Sau și, și.

K. G.: Asta ar fi și mai frumos, dar adeseori n-ai timp pentru toate.

O. P.: Înțeleg, totuși, că nu la asta se reduce activitatea dumneavoastră, și că vă continuați și cercetările de medievistică.

K. G.: Sigur. Trebuie. Din motivul ăsta al listei bibliografice mai lungi trebuie să le faci pe amîndouă. Nu numai din motivul ăsta. Este o plăcere să scrii și să încerci să reconsideri trecutul unei regiuni, unei populații, al interferențelor dintre populațiile de diferite etnii, de diferite religii, ceea ce chiar în cazul Transilvaniei este farmecul special.

O. P.: Ați înregistrat asemenea interferențe notabile și în evul mediu, în Transilvania?

K. G.: Sigur că da. Tot timpul.

O. P.: Nu era acea separație a ordinilor, a etniilor, despre care adeseori istoriografiile naționaliste discută?

K. G.: Nu. Etnia nu a fost în centrul atenției în evul mediu. În centrul atenției erau stările. Sigur, starea socială. Deci dacă erai iobag, român sau ungar sau sas... Treizeci la sută din populația germană din Transilvania a fost iobagă. Și atunci, starea lor a fost inferioară și n-au fost luați în serios de ceilalți. Și conflictele au izbucnit între stări, nu între etnii.

O. P.: Vedeți că sînt istorici care sînt de altă opinie. Există o națiune etnică medievală, solidaritățile au funcționat și astfel.

K. G.: Sigur, nici nu se pune problema. Există o literatură vastă pe tema formării națiunii medievale, care este, și ea, o națiune pe principii etnice. Această solidaritate, așa cum o transpunem din secolul al 19-lea – că n-aș zice că este o idee de secolul 20

sau 21 (nicidecum, Doamne ferește!) –, în evul mediu omul s-a definit prin starea lui socială, prin religie și în al treilea rând prin limba comună, prin comunitatea de credință, de valori comune, de interese comune, de trecut comun, de relații familiale încă, în secolul al 13-lea, în orice caz, cu Occidentul Europei, de unde au plecat. Dar, în cazul sașilor, nici nu poți să vorbești de o etnie propriu-zisă. Ei au fost valoni, au fost olandezi, au fost luxemburghezi printre ei. Abia în Transilvania s-au constituit – pe baza privilegiilor – într-un grup care, să zicem, în secolul al 14-lea a avut și un sentiment de comunitate etnică.

O. P.: Dacă ar fi să vă referiți în doar câteva cuvinte la partea de originalitate a acestei experiențe istorice săsești în Transilvania medievală, ce ați remarca?

K. G.: Este, în orice caz, conviețuirea asta cu diferitele etnii care au trăit aici. Totuși, îmi pare că sînt paisprezece etnii în Transilvania. Printre ele, sașii n-au fost niciodată majoritari. Asta este iarăși o cu totul altă experiență în comparație cu Silezia sau cu Pomerania sau chiar cu Prusia Orientală, unde erau majoritari sau erau stăpîni. Aici n-au fost nici stăpîni, și n-au fost nici majoritari. Nici măcar în zonele de autoadministrare săsească. Ceea ce înseamnă că ei, de la început, au fost nevoiți – poate chiar au vrut asta, dar asta ar fi o idealizare – să caute modalități de conviețuire cu ceilalți. Și cred că ăsta este și tezaurul pe care l-au creat în țară și pe care l-au luat acumă înapoi spre țara de baștină: aceste modalități de conviețuire, în bine, în rău, împreună, unul lîngă celălalt, dar niciodată ignorîndu-l complet sau disprețuindu-l de tot.

O. P.: Cum vă explicați că, în pofida eșecului experienței Regatului Maghiar cu Ordinul Teuton, cealaltă experiență, de colaborare între maghiari și sași, a funcționat în evul mediu?

K. G.: Asta e foarte simplu. Teutonii au vrut să facă un stat în stat și să impună autoritatea papală peste autoritatea regală. Deci un fel de luptă pentru investitură între papalitate și regalitatea maghiară s-a dus pe spinarea Ordinului Teuton (sau Ordinul Teuton a fost instrument al papalității în lupta aceasta).

O. P.: Sașii nu au fost tentați să ia partea Ordinului Teuton în această aventură?

K. G.: Ei, aicea ar exista câteva chestii. De exemplu, în 1224, Andrei al II-lea dă privilegiul de bază, care este cel mai vast privilegiu dat unui grup german (sau grup occidental) în Răsăritul Europei. Peste tot. Sînt privilegiile cele mai vaste. Asta în 1224. În 1225 îi alungă pe teutoni. Oare de ce?

O. P.: Oare de ce?

K. G.: Eu sînt convins că a vrut să oprească o solidarizare între cele două grupuri care, oricum, vorbeau aceeași limbă sau se puteau înțelege într-o limbă comună.

O. P.: Apăruse acest pericol, deci.

K. G.: El a văzut pericolul acesta. Sigur, mai era încă un pericol. Teutonii, în cei paisprezece ani în care au colonizat Țara Bîrsei, au atras coloniști din zonele de colonizare sibiene și bistrițene. Deci, într-un fel au intrat și în concurența asta, de atragere a unor coloniști doriți. Să nu uităm că oamenii ăștia trebuiau captați ca să vină, să rămînă. Erau specialiști de care, mă rog, era nevoie. N-au venit ei și s-au impus în partea locului.

O. P.: Fără îndoială. Care credeți că a fost momentul cel mai fast al existenței sașilor în Transilvania?

K. G.: Sigur că a fost evul mediu. Secolele 14-16. Pentru că atunci s-au realizat din punct de vedere politic, ca stare socială. Stările acestea tipice pentru Europa Centrală și Central-Răsăriteană... S-au constituit ca grup cu un număr foarte mic de membri care, pînă la urmă, în epoca Principatului, au fost unul din stîlpii Principatului. Este o realizare mare. Realizările economice, apărarea țării... Oricum, orașele, șirul acesta de cetăți bisericești... Sibiul, se știe, orașul roșu... După 1453 avem un document în care episcopul Savile de Constantinopol susține că după ce orașul lor a fost cucerit, Sibiul este ținta următoare, pentru că este *ante murale christianitatis*. Este un document extrem de frumos, în limba germană chiar. Deci au făcut parte din acest zid de apărare sau avanpost al Creștinătății. „Ante murale christianitatis” este termenul papal pentru această chestiune, folosit și de episcopul Savile. Deci economic, politic și militar, sută la sută au fost în vîrf. Pe de altă parte, există o tendință în istoriografia săsească să ridice în slăvi cele trei secole medievale și după aceea să se constate numai o decădere continuă, de la o stare privilegiată la o minoritate vîndută, în ultimă instanță, de către tovarășul Ceaușescu.

O. P.: *Percepția mea era un pic diferită. Aș fi jurat, înainte de a începe să-mi răspundeți, că veți evoca secolul lui Honterus, Reforma (și deci modernitatea). A fost un moment de afirmare spirituală a sașilor.*

K. G.: Da, sigur. Dar afirmarea asta spirituală, fără baza economică, politică și de stări din evul mediu, n-ar fi fost posibilă. Sigur, Honterus este o figură luminoasă a umanismului...

O. P.: ... european.

K. G.: ... sud-est european. Dar nu este la nivelul umanismului european de vîrf, cu Erasmus din Rotterdam a corespondat, dar să rămînem, totuși, la proporțiile necesare. Dacă putem să vorbim de o strălucire a intelectualității transilvănene – și așa zice transilvănene, în pofida faptului că Francisc David a fost sas de origine (dar, mă rog, a fost popa ungarilor), Kaspar Helth a fost sas de origine, dar și el este tipograf și istoric maghiar, poți să zici că el este părintele istoriografiei maghiare –, atunci asta a fost efervescența Clujului în secolul al 16-lea. Cu antitrinitarianismul, unitarianismul, cu această conviețuire și conflicte, și contradicțiile astea, desfășurate chiar la Cluj, între diferitele curente religioase. Cu o creație proprie, antitrinitarianismul. Antitrinitarianul este, totuși, o treabă de excepție.

O. P.: *Dar, în opinia dumneavoastră, am putea vorbi despre o Transilvanie a baronului von Brukenthal?*

K. G.: Nu. El a fost guvernator al Transilvaniei, a fost singurul sas care a ajuns atît de sus în ierarhia Imperiului Habsburgic. Dar în ierarhia Imperiului Habsburgic! N-a fost o figură decisivă, ci o figură care a executat o politică: politica Mariei Tereza. Pentru că a intrat repede în conflict cu Iosif al II-lea. Sigur, pentru sași este o figură luminoasă fiindcă a reușit să le păstreze, în perioada aceasta a Contrareformei Mariei Tereza, identitatea religioasă și națională. El a inițiat o colecție de documente, prima mare sinteză de istoria sașilor – prin Schlozer, marele istoric de la Göttingen –, a fost colecționar de artă, a construit un palat baroc extraordinar, Sibiul în perioada lui a ajuns la o înflorire nemaipomenită și a fost centrul cultural și politic al țării, al Transilvaniei. Dar n-a fost un tip care a decis. Chiar și în perioada răscoalei lui Horia,

el a reacționat, dar n-a fost un tip care să acționeze, să facă. A fost un instrument al dominației habsburgice în zonă. În bine și în rău.

O. P.: Dumneavoastră percepeți o concurență între cele două mari centre, Brașov și Sibiu?

K. G.: Sigur că da, sigur. A existat întotdeauna între Brașov și Sibiu.

O. P.: Bistrița intră în joc?

K. G.: Nu. Dar intră Clujul. Clujul a intrat în secolul al 15-lea în jocul ăsta. Clujul, Brașovul și Sibiul au fost centrele care au concurat între ele. După aceea, la sași, a rămas pînă astăzi concurența între sibieni și brașoveni, fiecare susținînd că sînt centrul lumii. Realitatea este că Brașovul este centrul economic și cultural, în multe privințe, iar Sibiul centrul politic al sașilor. Pe cînd Clujul, el s-a desprins din această coaliție săsească, devenind un centru de sine stătător. Și cred că chiar această efervescentă națională, culturală, religioasă a Clujului a contribuit la ridicarea lui în secolul al 16-lea la *civitas primaria* și, în sfîrșit, în secolul al 18-lea, cu Bánffy și cu toți ceilalți, la conducerea propriu-zisă a țării.

O. P.: În afară de faptul că Ceaușescu i-a vîndut, de ce au plecat germanii din Transilvania? Secolul 20 a fost cel mai greu secol al existenței lor aici, oare?

K. G.: A fost cel mai greu secol, pentru că sașii, ca și alți germani, țin foarte mult la o legislație și la respectarea legislației. Și este una din convingerile mele că legislația nu a fost respectată. Nu a fost respectat nici ce s-a promis la Alba Iulia și n-a fost respectată nici măcar Constituția din 1923. Și atunci deja a început o îndepărtare între sași și statul român. Sigur, după aceea, în perioada comunismului, toată populația țării a fost îndepărtată de regim și de stat. Și pentru sași a fost foarte ușor să își exprime opoziția prin emigrare. Sau foarte ușor n-a fost nicidecum, dar a fost totuși o șansă pe care românii au avut-o mai greu. Oricum, rămîne jignitoare și rămîne o pată pentru statul român, chiar dacă acuma nu se mai identifică cu el. Dar a fost statul român cel care i-a vîndut. Țin minte, 8000 de mărci a fost...

O. P.: Prețul unui sas?

K. G.: Prețul sasului Konrad Gündisch în anul 1984.

O. P.: Chiar prețul dumneavoastră?!

K. G.: Aveam 75 de kilograme, puteți să socotiți cît costa un kilogram de Gündisch în anul respectiv. Ca și carnea de porc, puțin mai valoroasă.

O. P.: E cumplit, într-adevăr, e o rușine. Dar ați vedea în asta o chestiune codificabilă în raporturile dintre comunitatea germană și stat sau o problemă între sași și români?

K. G.: E o chestie între comunitate și stat, nu între sași și români.

O. P.: A existat vreun moment de colaborare fertilă între sași și români?

K. G.: Tot timpul a fost. A fost în secolul al 19-lea. Mai ales după încheierea pactului dualist austro-ungar din 1867, colaborarea politică între sași și români a fost intensă. A fost deja în 1848... Mă rog, revoluția, contrarevoluția de atunci...

O. P.: Cu Stephan Ludwig Roth și cu...

K. G.: Sigur. Stephan Ludwig Roth, Papiu-Ilarian, Adunarea de la Blaj... Chiar și cu Avram Iancu au colaborat. Asta din punct de vedere politic. Din punct de vedere cultural, nu ne putem explica efervescenta creatoare a Sibiului – atît pe planul

ortodoxiei, cât și pe planul greco-catolicismului. Inocențiu Micu, Șaguna, ca nume care au colaborat, cu Friedrich Teutsch, cu Georg Daniel Teutsch, cu toată conducerea politică, religioasă și culturală a sașilor. Nu? Căci numele Teutsch este numele istoricilor care au pus baza istoriografiei săsești moderne. Ce să mai zic în anii regimului Ceaușescu?! Colaborarea a fost extrem de intensă. Dacă mă gândesc numai la cercul „Echinox”, unde Peter Motzan, Georg Aesch, Werner Sollner, nume consacrate astăzi în Germania, au colaborat intens...

O. P.: Le putem completa și cu poezii de la Timișoara.

K. G.: Aktionsgruppe Banat, sigur. Aceeași poveste. Hertha Müller, William Totok – acum a apărut, am văzut la librărie, cartea lui de memorii –, Rolf Bossert – care, se pare...

O. P.: S-a sinucis sau a fost ucis?

K. G.: S-a sinucis sau a fost ucis, n-o s-o știm niciodată. Se presupune că a fost ucis.

O. P.: Era atât de periculos pentru regimul de la București?

K. G.: Da, pentru că a fost intransigent. Și orice om intransigent și, din punctul de vedere al regimului, nebun, trebuia eliminat.

O. P.: În opinia dumneavoastră, asistăm la sfârșitul total al istoriei comunităților germane din România?

K. G.: Nu, nicidecum. Deci, după exodul acesta din 1990, care atunci a atins vârful, a rămas un grup de, să zicem, 20.000-25.000 de sași și tot atîția șvabi bănățeni, desigur, cu o medie de vîrstă destul de înaintată. Dar, în același timp, crește o generație de tineri, pe care o remarc cu multă plăcere, pentru că sînt oameni atașați locului și care rămîn aicea, își văd viitorul aicea. Deci, avem un nucleu care rămîne. Comunitatea așa cum a fost, atît de strînsă, cu o autodisciplinare socială foarte viguroasă, să zicem, asta nu va mai exista. Dar o comunitate germană la fața locului va supraviețui din două motive. Odată, acești tineri promițători – din toate punctele de vedere: economic, politic, cultural; în al doilea rînd, migrarea economică a unor germani care deschid fabrici, firme... Și sînt tot mai mulți. Și dacă guvernul va acționa puțin mai inteligent, vor fi și mai mulți, cum e în alte părți. Ei găsesc aici o punte de legătură în acești germani care au rămas și se vede că, totuși, există contacte între ei. Dar, vă spun, nu va fi comunitatea tradițională, ci va fi un cu totul alt fel de comunitate, care nu va dispărea.

O. P.: Faptul că v-ați dedicat și după 1984 valorificării documentelor transilvane înseamnă mai mult decît un program științific? Înseamnă și un atașament științific față de aceste locuri?

K. G.: Sigur că da, vai de mine! Este un program științific. La treizeci și cinci de ani ai început să îl realizezi și nu îl schimbi dacă nu ești silit. Iar eu am avut fericirea să pot să lucrez și în domeniul ăsta mai departe, cu toate celelalte treburi care țin de realizarea profesională la fața locului. Dar, în al doilea rînd, eu la Cluj m-am format. Am venit la optsprezece ani la Cluj și am plecat la treizeci și șase de ani. La Cluj, toți prietenii, toți colegii, toată suflarea a rămas, nu a emigrat. Sigur, au existat și emigrări. Deci eu vin acasă, dacă vin la Cluj. Deci sentimentele sînt de nedescris.

Egry Gábor

Sașii din Transilvania: fără autonomie

Vogel Sándor a prezentat în numărul din februarie 2000 al *Provinciei* „autonomia” sașilor din Transilvania, istoria și instituțiile separării stărilor create în Ungaria medievală și păstrată în cadrul voievodatului Transilvaniei și al Marele Principat. În încheierea articolului, autorul a atras atenția asupra învățămintelor care pot fi trase asupra Europei de azi, aflată în continuă schimbare. Nu am intenții polemice, dar am sentimentul că învățămintele separației stipulate în dreptul public din trecut a sașilor nu sînt singurele relevante pentru Europa de azi, aflată în continuă schimbare.

Istoria începută de Vogel Sándor nu s-a încheiat în 1876, iar disoluția Ținutului Crăiesc nu a diminuat pretențiile de autonomie a sașilor. În perioada celor patru decenii ale dualismului, elita sașilor din Transilvania și-a concentrat efortul în primul rînd asupra creării unei structuri instituționale necesare autonomiei. Pentru că nu existau șanse reale pentru restabilirea autonomiei de drept public, mai mult decît atît, autonomia municipală a fost neconținut ciuntită de inițiativele permanente de centralizare ale epocii, sașii au fost nevoiți să construiască – utilizînd posibilitățile oferite de dreptul civil – structuri care introduceau posibilitatea deciziei autonome în aspectele cele mai importante ale vieții lor naționale. Sistemul astfel creat a devenit fundamentul noii autonomii, particulare dar extrem de eficiente, a sașilor.

În cadrul unui stat național, viața unei minorități naționale se dezvoltă, de regulă, în spațiul dublu al segregării și integrării. În măsura în care păstrarea identității naționale face parte din obiectivele politice ale minorității, separarea de majoritate, de stat, devine o problemă inevitabilă, în timp ce ordinea de drept constrînge minoritatea la o formă oarecare de integrare. Forma extremă (în sens descriptiv, nu normativ) a segregării este dată de secesiune, iar cea a integrării este asimilarea. Între cele două extreme există însă numeroase variante în funcție de drept, relații politice și sistemul economic. Sașii au creat o asemenea soluție „combinativă” – cu valoare de model, după părerea mea – în Ungaria epocii dualismului.

În momentul în care, în 1876, autonomia sașilor a fost desființată, elita săsească era nepregătită pentru un răspuns la întrebarea „încotro?”. Dispariția cadrelor vechi, funcționale, cu care se obișnuiseră a creat, desigur, dezorientare, iar cooperarea tineretului sas cu guvernul maghiar a pus la încercare și unitatea mișcării naționale. Reacția a fost apariția unei politici revendicative clare, întreținută și de guvernul maghiar prin hotărârile cu scop, sau interpretabile ca avînd scop de maghiarizare în domenii importante pentru minorități, mai ales în învățămînt. Activitatea politică a prefectilor delegați în județele săsești (Țirnavă Mare, Brașov, Sibiu, Bistrița-Năsăud) a supradimensionat această reacție. Friedrich Wachter a fost primul prefect și conte sas al județului Sibiu. Ca reprezentant al „tinerilor sași”, el a participat activ la

desființarea Pămîntului Crăiesc. Și activitatea lui Bethlen Gábor, prefect al județului Țirnavă Mare, a fost un permanent subiect de presă. (După înlocuirea sa a devenit deputat în circumscripția Bălăușeri, cu un program de independent și de maghiarizare.) Însă cea mai intensă indignare a fost stîrnită de activitatea din județul Bistrița-Năsăud a baronului Bánffy Dezső, devenit mai tîrziu prim ministru. Conflictele au apărut mai ales în jurul aplicării din 1883 a legii privind învățămîntul gimnazial, pentru că Bánffy ignorase opinia sașilor, susținători ai școlilor, în desemnarea directorilor acestora. (Atunci a apărut articolul cu titlul sugestiv: *Vernichtungskrieg gegen unsere konfessionellen Schulen.*)

Lupta sașilor prin orice mijloace posibile – prin intermediul deputaților în parlament, articole de presă – a fost zadarnică, pentru că autonomia de drept public, temelia programului lor, nu a putut fi acceptată de partea maghiară. Ca urmare a unui șir de înfrîngeri, a apărut sentimentul de frustrare și pericolul marginalizării. (Un exemplu grăitor în acest sens este dat de problema din 1887 a furnizărilor militare. Guvernul, printr-o manevră neașteptată, încredințase selecția furnizorilor din Transilvania al armatei unei organizații, EMKE, recent înființate. În acest fel, sașii s-au ales cu mai nimic din această afacere importantă, în timp ce nici EMKE nu și-a îndeplinit tocmai niște scopuri culturale.) Aceste experiențe și apariția unei noi generații de politicieni, în frunte cu dr. Karl Wolff, au constituit baza revizuirii programului național din cea de a doua jumătate a anilor 1880. *Sächsisches Volksprogramm* este documentul final adoptat în 1890 cu ocazia *Sachsensag*-ului din Sibiu. Esența schimbării a constituit-o acceptarea ordinii de drept public în vigoare. Acesta a fost cadrul în care sașii și-au asumat colaborarea cu guvernul maghiar (reprezentanții lor au intrat în Partidul Liberal), în timp ce construcția națională a devenit principala preocupare a programului lor național. De atunci scopul lor a fost exploatarea cît mai eficientă a cadrelor juridice în vigoare, modernizarea parțială – îndeosebi economică – a comunităților de sași, consolidarea coeziunii naționale și a instituțiilor care le serveau.

Primul rezultat al loialității a constat din demiterea prefectilor și numirea în locul lor a unor persoane acceptate de sași. Conflictele permanente au încetat, deși relația dintre cele două elite și comunități a fost încărcată ocazional de probleme importante din punct de vedere național (legile privind politica bisericească, legea denumirii localităților, *Lex Apponyi*). În final, sașii au fost asigurați de neutralitatea și, în unele cazuri, de bunăvoința guvernului față de inițiativele lor. Această perioadă de liniște a coincis cu epoca construcției intensive a națiunii și a țării.

După desființarea/transformarea Universității săsești, sistemul instituțional al sașilor și-a pierdut unitatea structurală. Existau laolaltă instituții tradiționale (biserica), forme lor transformate, „burgheze” (*Universitas*, sistemul de învățămînt), instituții politice și de administrație (*Volkspartei*, consilii orășenești, municipale, primării), asociații civice (de ex. *Landwirtschaftsverein*, *Verein für Siebenbürgische Landeskunde*, asociații sportive, corale etc.) și organizații economice (case de economii, institute de credit imobiliar, asociații economice etc.). După desființarea Ținutului Crăiesc, consolidarea, extinderea acestor structuri a devenit din ce în ce mai importantă, acestea au preluat – cel puțin parțial – diferitele funcții ale Universității săsești.

Biserica făcea, desigur, parte din grupul de instituții importante, dar tradiționale ale sașilor. Biserica evanghelică din Transilvania era caracterizată de un exclusivism național aproape perfect. În rîndul credincioșilor ei nu găsim mai mult de cîteva mii de maghiari, mai ales în zona de graniță a județului Brașov. Mai tîrziu, au fost și ei scoși de sub autoritatea diecezei din Transilvania. Privilegiile istorice au împiedicat răspîndirea limbii liturgice maghiare (în timp ce introducerea ei în rîndul comunităților religioase de limbă maghiară din Slovacia a fost încununată de succes), iar gradul mare de independență a bisericilor protestante a făcut posibilă păstrarea și asigurarea acestei autonomii. Organizația bisericească a fost, de regulă, împărțită în zece circumscripții (Mediaș, Sibiu, Brașov, Bistrița, Sebeș, Sighișoara, Șeica Mare, Cincu, Rupea, Reghin), fiecare avînd propriul consistoriu care delega membrii adunării circumscripției bisericești, Landesconsistorium, și au asigurat atît reprezentarea laicilor cît și a clericilor. La nivelele inferioare, fiecare parohie își alegea singură pastorul, care era una dintre cele mai importante persoane ale comunei. (Un fapt deloc insignifiant este că apogeul carierei intelectuale a sașilor era dat de alegerea pe viață în funcția de pastor.) În fruntea bisericii stătea un episcop ales (episcopii acestei perioade au fost, mai întîi, Georg Daniel Teutsch, apoi fiul acestuia, Friedrich Teutsch).

Rolul bisericii, ca ultima instituție săsească rămasă intactă, era foarte important în ochii elitei săsești. Episcopul era unul din conducătorii sași ce nu putea fi ignorat, care avea un cuvînt de spus nu doar în probleme bisericești, ci și în cele evident politice. Biserica era considerată a fi un scut protector, care cuprindea toată comunitatea săsească și care îi asigura coeziunea. Pe lîngă acesta, și rolul jucat în învățămînt a consolidat această poziție a bisericii în munca pentru păstrarea comunității naționale. Rețeaua școlară săsească (cu excepția academiei de drept din Sibiu, desființată în anii 1880) se afla sub conducerea bisericii. Motivul nu era doar tradiția și organizarea tradițională a educației populare, ci și gradul înalt de autonomie asigurată în acest fel. Rețeaua școlară aflată în grija bisericii (școala populară din fiecare comună, cinci gimnazii principale și unul secundar, o școală cu profil real, școli pedagogice) a însemnat mai mult pentru păstrarea și transmiterea tradițiilor și culturii naționale decît sistemul învățămîntului de stat. Aceste instituții erau protejate cu mare grijă de sași, care se opuneau, în limita posibilului, intervenției statului. Astfel, ei au renunțat la completarea salarială dată de stat profesorilor și învățătorilor, pentru că acceptarea ei ar fi condus la creșterea gradului de intervenție a statului în numirea personalului didactic. Independența nu însemna ineficiența sistemului de învățămînt. Comunitatea săsească era educată, iar, datorită educației active și eficiente, analfabetismul era în mod tradițional extrem de scăzut în rîndurile ei.

Pe lîngă instituțiile de învățămînt aflate sub conducerea bisericii găsim și cîteva școli profesionale, care au fost înființate și funcționau datorită muncii organizatorice și a sprijinului financiar ai asociațiilor săsești. De exemplu, trei școli profesionale în domeniul agriculturii activau sub tutela Landwirtschaftsverein (în Bistrița, Mediaș și Brașov, mai tîrziu în Feldioara). Acestea au fost sprijinite și de ministerul agriculturii și au contribuit cu succes la dezvoltarea culturii agricole. Școlile industriale funcționau în același fel. Din punct de vedere etnic, restrîngerea în acest fel a intervenției statului a fost importantă și în cazul lor.

Universitatea transformată era o componentă particulară a sistemului instituțiilor săsești. Era autorizată să administreze o avere într-adevăr enormă, dar avea și problemele ei. Pentru că sarcina ei era de a dezvolta cultura întregii populații din teritoriul sașilor, nu numai a cetățenilor sași. Legile electorale parlamentare îi favorizau pe sașii – din cauza censului –, dar ele nu puteau ignora nici sprijinirea instituțiilor românești. Situația a fost îngreunată de supravegherea statului, amplificată de retinerea ministerului de interne de a autoriza regulamentul organizației, împiedicând astfel ani de zile funcționarea ei. Problemele se datorau și faptului că, deși averea Universității era într-adevăr semnificativă, veniturile erau ne semnificative față de pretențiile justificate ale beneficiarilor. Cu toate acestea, s-a încercat sprijinirea fiecărui scop rațional (mai ales a învățămîntului). Nici biserica greco-catolică, împreună cu instituțiile ei, nu a rămas fără ajutor, deși partea ce le revenea a fost mică chiar de la început. La începutul secolului, s-a reușit mărirea surselor financiare. În 1907, a fost dată în chirie pădurea Lotru, parte a averii *Șapte Juzi*, unui grup de întreprinzători italieni care exploataseră materialul forestier cu plata în rate pentru 375 000 de coroane pe an. Astfel, bugetul anual a crescut semnificativ. Dacă în 1880 erau, din ambele surse, 173 000 de coroane destinate unor scopuri publice, în 1890 erau 608 420 coroane, din care cheltuielile Universității se ridicau doar la 137 000 coroane, restul fiind acoperit din pădurile celor Șapte Juzi. Astfel, cele două fundații culturale au devenit într-adevăr susținătorii cei mai importanți ai cauzei naționale săsești.

Sistemul instituțiilor politice s-a adaptat cadrelor organizării statului. Elementele fundamentale ale sistemului electoral pentru parlament – censul și sistemul circumscripțiilor uninominale – au permis trimiterea a numeroși sași în parlament. Deși numărul lor era mai mic în comparație cu 1848 (cînd se puteau alege cîte doi deputați din fiecare scaun care, cu excepția unui deputat de Orăștie, toți erau sași), alegerea lor era de regulă certă. Circumscripțiile electorale săsești erau între cele care aveau cei mai puțini votanți, majoritatea lor fiind, de obicei, alcătuită din cetățeni sași înstăriți. Brașovul era oarecum o excepție, dar, la începutul anilor 1890, situația a fost stabilizată prin pactul încheiat între Partidul Liberal și Partidul Popular Sas: conform acestuia candidații nu intrau în competiție unul împotriva celuilalt în patru circumscripții ale județului, iar mandatele erau împărțite în proporție de 3:1. Aranjamentul însemna, de regulă, renunțarea sașilor la o circumscripție rurală. Ceea ce conta cel mai mult era alegerea unui deputat sas. Astfel, de cele mai multe ori, nu opuneau contracandidați față de liberali, sau mai tîrziu celor care candidau cu programul „sașilor verzi”. De exemplu, Guido Beussnern, deputatul „sașilor tineri” de odinioară, a reprezentat circumscripția de Agnita pînă la numirea lui în funcția de prefect de Făgăraș. El nu avea, de obicei, contracandidat, deși, de regulă, era în conflict cu conducătorii Partidului Popular. Alegerea lui Edmund Steinacker la Sighișoara a reprezentat un caz similar. Steinacker nu era sas, ci șvab din Banat, și a candidat în numele „verzilor”. Drept urmare este de înțeles că sașii nu agreau, în contrast cu celelalte naționalități, sufragiul universal.

Organizația Partidul Poporului Sas s-a adaptat sistemului bazat pe circumscripții electorale. S-au creat comitete în fiecare circumscripție, ale căror membri erau delegați de electoratul sas. Comitetul central, corpul suprem al partidului, era ales de adunarea

delegaților din circumscripțiile electorale, așa-numita, *Sachsentsag*. Președintele acestuia era și conducătorul oficial al Partidului Popular. Începând cu 1890, funcția a fost ocupată de Karl Wolff, directorul executiv al Casei Generale de Economii din Sibiu. El nu a fost deputat (între 1884-87 a fost membru al Parlamentului), dar a activat totuși ca cel mai recunoscut om politic al sașilor. *Sachsentsag*-ul avea și sarcina de a accepta programul partidului, care, de obicei, era denumit bombastic „*Volksprogram*”. Un fapt particular: în perioada 1898-1919, din cauza conflictelor interne *Sachsentsag*ul nu a fost convocat, astfel nici comitetul central, nici programul nu a putut fi consolidat sau schimbat. Conducerea săsească și-a putut desfășura activitatea care consta în construcția națională și organizarea alegerilor practic fără control.

Cealaltă parte a organizării politice era constituită din organismele județene și orașenești. Datorită censului și a virilismului, majoritatea electoratului din aceste circumscripții era alcătuită tot de sași. Însă rolul județelor era limitat pe termen lung de centralismul statului, de competența prefectului de a desemna subprefectul și completarea forului central cu delegații prefectilor și ai ministerelor. Chiar și în aceste condiții, sașii considerau că adunările județene erau importante, din cauza dreptului de petiționare pe care îl puteau exploata eficient. Importanța acestuia a fost diminuată după acordul din 1890. Orașele săsești mai mari erau într-o situație particulară. Pentru majoritatea s-a deschis posibilitatea cîștigării dreptului de autoritate legală, dar, dat fiind faptul că mai demult au avut rol important în conducerea scaunelor săsești, iar administrația precedentă se baza pe unitatea dintre mediile rurale și urbane, nu și-au asumat separarea de unitatea județeană. Astfel, chiar și orașe mari ca Brașovul și Sibiu, au rămas la statutul de consiliu, ceea ce le conferea drepturi mai limitate. Structurile administrației locale din cele mai importante orașe (Sibiu, Brașov, Mediaș, Sighișoara, Bistrița, Reghin) și-au păstrat pînă la sfîrșit majoritatea săsească, iar această situație a reprezentat un instrument eficient în lupta pentru păstrarea și transformarea profilului specific al orașului și în sprijinirea inițiativelor culturale.

Mișcarea politică a sașilor nu era deloc unitară. Contrastul dintre Sibiu și Brașovul liberal era evident chiar și în perioada reformelor. Reprezentanții Brașovului erau și în 1848 de partea unirii, iar în perioada de după pactul dualist din 1867, mișcarea „sașilor tineri” care își asuma colaborarea cu maghiarii a fost formată în primul rînd de aceștia. Anii 1880 au cunoscut unirea celor două grupuri. Însă această unire s-a dovedit a fi insuficientă pentru unitatea politică, și tot în Brașov a luat ființă mișcarea „sașilor verzi”, opoziția față de conducerea calificată, de data asta în unanimitate, drept liberală. (Numele le-a fost atribuit fiindcă erau considerați necopți.) Conducătorii lor erau: Oscar Wittstock, Rudolf Brandsch, Lutz Korodi. În conformitate cu planurile lor, sașilor le revenea sarcina de a organiza o mișcare unitară, recurgînd la comunitatea germană din Ungaria aflată în pragul deșteptării conștiinței naționale, iar această mișcare ar fi cooperat sub semnul ideii de Germania Mare cu orientările similare ale germanilor din imperiu. Succesele lor politice nu erau legate exclusiv de Pămîntul Sașilor ci, mai degrabă, de Banat. Între timp, asimilasera și orientarea condusă de dr. Heinrich Siegmund, organizată pe baza principiilor purității etnice și a teoriei rasiale. Deși contradicția dintre „negri” (elita veche) și „verzi” era destul de profundă, relația lor nu a fost niciodată lipsită de

solidaritate sau, mai mult decât atât, de cooperare. Astfel, sașii îi susțineau în Parlament pe colegii lor expuși unor atacuri, iar printre susținătorii financiari ai Bodenschutzverein, condusă de Siegmund, îl găsim și pe Wolff.

Diferitele asociații reprezentau cea mai răspândită formă subsecventă a structurilor naționale ale sașilor. Cele mai importante erau organizațiile „naționale” (Landwirtschaftsverein, Verein für Siebenbürgische Landeskunde, Siebenbürgisches Karpathenverein, Sebastian Hann Verein), unele dintre ele activau pe lângă biserici (Gustav Adolf Verein). Acestea erau formate dintr-un organ național și numeroase asociații locale. Pe lângă ele activau, în fiecare oraș, numeroase asociații locale – care erau independente din punct de vedere organizatoric. De exemplu – asociații sportive, de tir, asociații industriale, muzicale, de instruire a muncitorilor, a pompierilor, de înfrumusețare a orașului. Cele mai multe dintre acestea nu și-au dorit inițial să fie arena separației etnice (excepția evidentă e asociația sportivă), dar exclusivismul național a prins teren destul de repede la unele dintre ele (asociații corale, de tir). Celelalte însă funcționau într-adevăr ca spațiu al cooperării.

Răspîndirea aproape exclusivă în mediul urban a mișcării asociative a reprezentat cel mai mare neajuns al acesteia. Posibilitatea formării și modernizării aspectului urban era oferită de mișcarea asociațiilor în colaborare cu consiliile orășenești și organizațiile economice. Astfel s-au născut tramvaiul și hidrocentrala din Sibiu. În orașele de cîmpie activau mai ales asociații profesionale, în special Landwirtschaftsverein, iar la sate erau aproape exclusiv asociații religioase, bisericești (Evangelisches Frauenverein, Gustav Adolf Verein). Acestora li s-au adăugat organizațiile comunitare tradiționale (Nachbarschaft, Schwestersaft, Bruderschaft), însă rezultatele culturale și economice ale epocii nu aveau un rol important în viața comunităților rurale. Cu toate acestea, diferitele asociații au constituit o forță de coeziune importantă pentru comunități. Marea sărbătoare a sașilor, Vereinstage, organizată anual în diferite orașe, era capabilă să preia funcțiile simbolice ale unor evenimente importante ca instalarea Comesului. Zilele asociației, combinate cu sărbători și slujbe religioase, reprezentaseră o mare demonstrație a unității și vitalității națiunii sasești.

Organizațiile economice sasești aveau o triplă funcție. Trebuia creată economia săsească capabilă să răspundă provocărilor epocii, să adapteze cu succes rezultatele epocii. Prin profitul produs, era de așteptat ca ele să contribuie la finanțarea obiectivelor politicii naționale (sprijinirea școlilor, a asociațiilor, organizarea așezărilor) și să extindă mișcarea asociativă modernă în mediul rural. Sistemul bancar era coloana vertebrală a organizării economice a sașilor: Casa Generală de Economii, Bodenkreditanstalt, cooperativele de credit Schulze-Delitsch și Raifessen și, în final, banca Vereinsbank, creată în 1891 pentru dezvoltarea comerțului și a industriei și organizarea așezărilor. Apariția întregului sistem este caracterizat de faptul că răspundea neajunsurilor sistemului în vigoare prin crearea unor noi instituții. Cele două case de economii și-au început activitatea în 1835 (Brașov), respectiv 1841 (Sibiu), cooperativele Schulze-Delitsch au fost înființate începînd din 1852, Bodenkreditanstalt a fost creat de Landwirtschaftsverein în 1872, mișcarea Raiffeisen a fost reactivată în 1885, în timp ce cele două case de economii și-au extins activitatea cuprinzînd operațiuni de scont și ipotecare, asigurînd astfel propriul rol de creditor final.

Fiecare instituție deservea sarcini specifice. Sarcina principală a caselor de economii era strângerea de fonduri, Bodenkreditanstalt a devenit una dintre cele mai importante instituții de credit agricol, asociațiile Schulze-Delitsch au încercat să amelioreze problemele de credit ale meseriașilor și comercianților din micile orașe, iar asociațiile Raiffeisen au încercat – cu succes –, organizându-se în localități, să îmbunătățească relațiile de credit ale gospodarilor de la sate. Acest sistem atotcuprinzător s-a achitat cu succes de sarcinile economice, dar a fost capabil să asigure și eficientizarea luptei naționale ce îmbrăca tot mai mult un caracter economic și să participe la dezvoltarea instituțiilor naționale precum și a mediului locativ urban și rural. Lupta tot mai acerbă de la începutul secolului pentru stăpânirea cadastrală a pământului din Transilvania nu i-a ocolit nici pe sași, dar față de pierderile suferite de proprietarii maghiari (de altfel de înțeles în mai multe privințe) balanța sașilor a fost pozitivă. Au reușit să-și mărească proprietatea și să frâneze expansiunea românilor la sate.

La toate acestea mai putem adăuga succesul mișcării Raiffeisen în crearea unor asociații moderne și în mediul rural. Sarcina lor era de a organiza cercuri literare, de a crea biblioteci, de a asigura abonamente la ziare și de a înființa cercuri duminicale de știință popularizată. Prin aceasta s-a întregit și rețeaua națională de asociații săsești. Pe lângă acestea, sașii au contribuit cu succes la modernizarea agriculturii săsești, adaptându-se diverselor provocări, în timp ce nu au slăbit ci au consolidat coeziunea comunităților rurale. Măsura în care comunitatea s-a adaptat economic a fost suficientă, iar consecințele „nefastе” ale capitalismului – dezintegrarea comunităților tradiționale, individualizarea – au fost evitate, unitatea națiunii nu a avut de suferit.

În condițiile date sistemul instituțional al sașilor era foarte fragmentat și nu a acoperit toate domeniile vieții. Dar s-a extins asupra celor mai importante domenii ale supraviețuirii și construcției naționale. Biserica națională, sistemul de învățământ, rețeaua culturală, asociațiile și organizațiile economice care au determinat chiar și viața cotidiană, au creat posibilitatea ca sașii să decidă independent în chestiunile importante pentru ei. Dimensiunea comunității a permis coordonarea ei prin relații personale. Reprezentanții sași (sau o parte dintre ei) erau membri atât în Landeskonsistorium cât și în forul central. Erau prezenți, împreună cu personajele cheie ale bisericii, în conducerea băncilor, în comisiile de supraveghere, în adunările acestora. În diferitele asociații din mediul urban și rural, în primul rând în cooperativele Raiffeisen, era firesc ca pastorul să fie privit și tratat cu același respect ca cei mai stimați membri ai comunității (profesori, învățători, notari, consilieri ai orașului etc.).

Toate acestea nu echivalează, evident, cu autonomia definită și validată în dreptul public. Totodată, atitudinea liberală a elitei maghiare într-un moment (relativ) norocos al istoriei a făcut posibilă, ca o comunitate națională mică să-și impună voința în fața modelului statului-național atotputernic în cele mai importante probleme ale ei, chiar dacă numai în cadrul dreptului civil. Sașii au realizat o variantă a relației integrare-segregare care a permis tratarea particulară a diferitelor domenii ale vieții individuale și naționale și integrarea în calitate de comunitate națională în locul celei individuale, asigurând astfel necesara separare față de majoritate. Prin sistemul instituțional care cuprindea întreaga lor societate, ei au reușit să asigure participarea membrilor comunității în viața comunitară a sașilor. Toate acestea nu au ajuns la nivelul autonomiei

de drept public, dar posibilitatea deciziei independente și separarea problemelor importante pentru comunitatea națională au devenit un model care nu duce lipsă de învățăminte.

Bibliografie:

- Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1948–1918.* Red. von Carl Göllner. Köln–Wien, 1988.
- Erdély története*, III. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp., 1986.
- Konrad Gündisch, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*, München, 1998.
- Harald Roth, *Kis Erdély-történet*. Csikszereda, 1999.
- Kemény G. Gábor. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. I–VII. Bp. 1952.
- Gruppenautonomien in Siebenbürgen. 500 Jahre siebenbürgisch-sachsische Nationsuniversität.* Hrsg. von Wolfgang Kessler. Köln–Wien, 1990.
- Beiträge zur siebenbürgischen Schulgeschichte.* Hrsg. von Walter König. Köln–Wien–Weimar, 1996.
- Dr. Carl Wolff als Direktor der Hermannstädter allgemeine Sparkassa 1885–1910.* Hermannstadt, 1910.
- Ernst M. Wallner, *Strukturen und Funktionen der siebenbürgisch-sächsischen Vereins-, Genossenschafts und Verbandswesens.* in *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*. 36/1 (1993).
- Georg und Renate Weber. *Zendersch. Eine siebenbürgische Gemeinde im Wandel.* München, 1985.
- Rudolf Thör, *Die Kronstädter allgemeine Sparkasse in den Jahren 1835–1909.* Kronstadt, 1910.
- Das sächsische Burzenland.* Kronstadt 1898.
- Harald Roth. *Politische Strukturen und Strömungen bei den siebenbürger Sachsen 1919–1933.* Köln–Wien–Weimar, 1994.
- Briefe an Georg Daniel Teutsch.* Hrsg. Monica Vlaicu. Köln–Wien–Weimar, 1994.

Traducerea: Kozák Gyula

Végel László

Regiuni multiculturale: o datorie a secolului 20

1. Antecedente

Cunoscutul scriitor austriac Hemito von Doderer are un roman mai puțin cunoscut: *Cascada Slunji*, în care strălucește în toată splendoarea ei panorama multiculturală a Europei Centrale și a Balcanilor. Acțiunea romanului începe la sfârșitul secolului 19,

de fapt, în Viena, orașul pe care cu patruzeci-cincizeci de ani mai târziu Hitler avea să-l numească „orașul păcătos”. Dacă citim romanul scriitorului austriac, ne dăm seama că putem vorbi nu numai despre un „oraș păcătos”, ci și despre „regiune păcătoasă”, „regiuni păcătoase”. Locul de desfășurare a acțiunii romanului cuprinde, de fapt, întreaga regiune: Viena, Budapesta, Zagreb, Belgrad, București, ca să amintesc doar orașele mai mari în care eroii romanului de diferite naționalități se simt ca acasă, înțelegând diferențele și bucurându-se de asemănările dintre ei.

Acesta a fost *Gründerzeitul* regiunii, epoca în care s-au pus bazele capitalismului. Eroii romanului, comercianți, proprietari de fabrici, bancheri, proprietari de hoteluri, avocați, lucrează la un proiect mare, comun: constituirea societății burgheze. Nimeni nu ar crede că în scurt timp statul național avea să asuprească lumea burgheză, cu atât mai puțin cu cât ideea statului național – conform strălucitei demonstrații a lui Ernest Gellner – s-a născut, de fapt, din pîntecul lumii burgheze, deci existau șanse ca cele două să nu fie opuse.

Însă, în această regiune, primul război mondial a bulversat tocmai acest echilibru sensibil, care nici nu se stabilise de-a binelea, între burghezie și stat. Clasa burgheză s-a dovedit a fi mai puțin puternică decît statul, iar formarea burgheziei, respectiv naționalismul burghez a fost învins de naționalismul statal izvorît din naționalismul stărilor. De fapt, pacea de la Versailles este cea care a înclinat definitiv balanța în favoarea statului național. Aș putea spune chiar că a întrerupt dezvoltarea organică a regiunii care, evident, nu era ideală, dar măcar încerca să găsească răspunsuri pertinente la propriile întrebări. Pacea de la Versailles, însă, a încercat să soluționeze pacea Europei estice după modelul vestic, înființînd, în numele autodeterminării popoarelor, state naționale durabile. Dar acest concept – acceptabil în principiu – a devenit absurd, fiindcă s-a dovedit imposibil de realizat. Planul wilsonian, pus în practică inconsecvent, s-a întors pe dos, tocmai deoarece nu a răspuns problemelor echității prin instituții înrădăcinate în tradițiile regiunii. Astfel, s-a putut întîmpla ca în numele autodeterminării naționale, un sfert din totalul de 109 milioane de locuitori ai regiunii, adică 25-26 de milioane de suflete să ajungă în situația de minoritate. Dintre acestea, numărul germanilor a atins șase milioane numai în Europa Centrală și regiunea balcanică (8-9 milioane în întreaga Europă), se putea lua în calcul o minoritate ucraineană de 5,2 milioane, numărul evreilor era de 4,5 milioane, cel al maghiarilor de 3 milioane, ca să amintim doar populațiile cele mai numeroase. După Versailles, 44 la sută dintre albanezi, 30 la sută dintre maghiari, 25 la sută dintre sloveni, 25 la sută dintre bieloruși, respectiv cîte 11,5 la sută dintre germani și slovaci au rămas în afara țării-mamă. Nu întîmplător remarcase Wilson după încheierea tratatului de la Versailles că „nimic nu ascunde pericole mai mari pentru pacea mondială decît tratamentul care poate fi aplicat în anumite circumstanțe față de minorități.”

Teama de acest pericol poate naște anxietate și azi, după aproape o sută de ani, căci, de fapt, ea nu a dispărut: cu ocazia dislocărilor și purificărilor etnice din timpul celui de-al doilea război mondial și de după încheierea păcii, aproape douăzeci de milioane de suflete au fost nevoite să-și părăsească meleagurile natale. Unele epiloguri tardive ale acestora au fost, printre altele, acțiunile de purificare etnică desfășurate în trecutul apropiat în Balcani.

2. Așteptări

Schimbările declanșate în Europa Centrală și de Est în 1989 au adus la lumina zilei și aceste evenimente ale secolului 20. Întrebarea este: dacă nu putem întoarce cursul istoriei, nu am putea măcar să continuăm altfel? Unde sînt acele valori de încredere pe care ne-am putea sprijini? Oare nu acum este cel mai potrivit moment pentru a regîndi trecutul, pentru a-l reevalua, dar fără a-l restaura în vreun fel?

Țările postcomuniste care sînt cele mai afectate de această problemă, în cursul tranziției au dat, de fapt, examen de corigență din secolul 20. Întrebarea este: cum să remedieze ceea ce au stricat? Măsura și adîncimea transformărilor de pînă acum sînt remarcabile. Transformările privind relațiile de proprietate au fost deosebit de rapide și nesîngeroase, ceea ce nu este numai dătător de speranțe, ci chiar demn de admirație în această regiune. Examenul de corigență din secolul 20 se anunță a fi de succes, chiar dacă nu avem – și nu putem avea – încă o imagine clară asupra efectelor sociale ale schimbării de regim, asupra efectului de bumerang al tradițiilor. Dinamica tranziției diferă de la o țară la alta. În unele locuri, procesul de-abia a început, pe cînd în altele s-a încheiat deja. Totul depinde de efectul de bumerang al tradițiilor, de felul acestora și de modul cum reacționează. Noua elită politică ajunsă la putere poate modifica acest lucru în mod considerabil, dar niciodată nu îl poate schimba complet. Și chiar dacă dinamica tranziției diferă, scopul este comun: aderarea la Uniunea Europeană. Strategia de aderare s-a formulat cu cel mai mare succes acolo unde democrațiile occidentale au putut oferi un fel de model.

Însă în domeniul relațiilor interetnice, ele sînt incapabile să servească drept model. Întrebarea este, deci: avem nevoie de tranziție în acest domeniu? Dacă da, pe baza căror modele vom formula principiile de bază? Fiindcă modelele lumii occidentale nu reprezintă mai mult decît ce au reprezentat în 1918, doar că sînt formulate la un nivel mai înalt, sînt mai cuprinzătoare și mai ferm înglobate în sistemele statelor de drept, în strategiile drepturilor omului. Acestea nu sînt capabile să aibă un efect calmant, cel mai bun exemplu în acest sens fiind situația dinaintea dezmembrării Iugoslaviei, în cursul căreia nu politica occidentală a dat faliment, ci filosofia politică. Devine tot mai evident faptul că tensiunile interetnice sînt în creștere în regiune, că drepturile minorităților naționale pot fi cu greu incluse în vocabularul noilor elite politice democratice care, chiar și în cel mai bun caz, se armonizează doar cu liberalismul național din secolul trecut.

Această stare de fapt este în continuare înrăutățită de faptul că nici intelectualitatea din opoziție care realizează schimbările de regim din Europa Centrală și de Est și Balcani nu este pregătită să soluționeze problemele naționale. Făcînd referire la drepturile individuale și alte valori liberale care pot fi considerate clasice, ca opoziție față de colectivismul comunist, au evitat reevaluarea drepturilor colective în construirea democrației liberale. Iar acest fapt i-a făcut vulnerabili în fața naționalismului de dreapta și a extremismului naționalist. Este greu să dăm pronosticuri, dar putem presupune că mișcările și partidele vest-europene care demonstrează o ofensivă a rasismului și xenofobiei reprezintă o încurajare morală și politică pentru dreapta naționalistă central-est-europeană și balcanică, deși diferențele dintre acestea sînt

considerabile. Gradul de periculozitate al celor două nu este, însă, identic, deoarece în Occident, extremiștii se lovesc de un sistem de instituții democratice bine dezvoltate, precum și de bunăstare, pe când în Est ele au în față un sistem instituțional recent creat și deocamdată labil, precum și o societate pauperizată. Astfel încât o deplasare mult mai redusă spre dreapta față de cea din Vest poate produce în Est tensiuni mult mai mari, situații conflictuale mult mai accentuate. Ar fi o mare greșeală dacă nu am lua în considerare acest fapt și am trăi cu falsul sentiment de siguranță că transformarea sistemului politic, proprietatea privată, victoria capitalismului în Europa Centrală și de Est a asigurat o dată pentru totdeauna încheierea cu succes a tranziției central-est-europene și balcanice începute în 1989. Deja au apărut unele semne îngrijorătoare. Deocamdată doar parțial, dar deja este perceptibil răspunsul populist dat la „revoluția de catifea” din 1989. Multe semne indică faptul că întărirea dreptei burgheze din Occident va produce în Est nu întărirea dreptei burgheze, ci a dreptei populiste, ceea ce va avea repercusiuni asupra întregii Europe, asupra vieții economice și politice. Încă nu poate fi prevăzut ce amploare va lua în țările central-est-europene și balcanice, aflate în tranziție, valul de dreapta apărut în Occident.

În acele regiuni unde conflictele interetnice au degenerat în conflicte armate, lumea occidentală – și în primul rând marile puteri – și-au propus ca scop construirea societăților multiculturalale. Multiculturalismul a devenit, deci, model aproape obligatoriu doar atunci când sîngele curgea și armele sunau deja. Exemplul Bosniei și al regiunii Kosovo ilustrează acest fapt.

Întrebarea este: s-ar putea și altfel? Oare nu aceasta este valoarea prin care regiunea, Europa Centrală și de Est și Balcanii deopotrivă, revine la tradițiile ei dinaintea de Versailles? Oare multiculturalismul este doar un concept vestic folosit la stingerea incendiilor sau este tradiția autentică a societăților central-est-europene și balcanice care a fost ignorată atât de filosofia politică liberală occidentală, cât și de programul de constituire a statelor naționale, de făurire a păcii de la Versailles?

3. Paradigma Voivodinei

Sociologii de astăzi atașează multiculturalismului diferite semne. Unii văd în el un etno-program conservator care mai devreme sau mai târziu se va împotmoli, iar alții fac referire la originea sa liberală, la faptul că liberalismul nu este purtătorul de cuvînt doar al drepturilor și libertăților individuale: el dă o soluție echitabilă și pentru modul de exercitare a puterii, la felul în care trebuie îngrădită puterea majorității în așa fel încît să asigure drepturi neștirbite minorităților, ceea ce este o garanție a stăvilirii despotismului majoritar. În societățile informatice, în democrația modernă a maselor, de obicei există acest pericol, mai ales dacă sistemele instituționale ale societății sînt neformate. În societățile central-est-europene și balcanice acest fapt reprezintă o tentație enormă, deoarece în aceste state despotismul majoritar este, de regulă, organizat pe baze naționale.

Serbia oferă un exemplu uluitor în acest sens. Populismul a funcționat pe bază națională, la fel cum dictatura autoritară a lui Miloșevici s-a bazat pe mișcarea națională și, de fapt, prin aceasta și-a cîștigat larga legitimitate socială care i-a asigurat dominația, atîta timp cît această legitimitate națională nu a fost contestată de o altă legitimitate națională, la fel de puternică, însă ceva mai democratică.

Este incontestabil și faptul că acest principiu de stăpînire se bazează pe conflicte, pe conflictele dintre majoritate și minoritate: în ex-Iugoslavia, în Iugoslavia *cabljakiană*, respectiv în Serbia, despotismul majoritar s-a constituit pe bază națională. Dar nu putem pierde din vedere faptul că în Voivodina nu au existat conflicte interetnice relevante. În viața publică, în sferile controlate de stat, minoritățile au fost marginalizate, au fost împinse la marginea vieții sociale și economice, drepturile lor au fost reduse, însă puterea nu a reușit să provoace conflicte cu urmări grave în viața cotidiană. De ce? De ce tocmai viața de zi cu zi a rezistat ispitei discursului statal? Explicația, în opinia noastră, stă în faptul că în viața cotidiană au funcționat în continuare acele tradiții care nu au putut fi exprimate în marile discursuri politice, ele fiind oprite de stat. În Voivodina au dăinuit amprentele acelei tradiții multiculturale care s-au formulat în fosta Monarhie Austro-Ungară și care, deși deformate, au fost încorporate în sistemul politic totalitar. În unele privințe, Voivodina a remodelat chiar și sistemul comunist în spiritul propriei tradiții. Să nu uităm, bunăoară, că în acest imperiu transnațional erau zece limbi de circulație oficială și, în pofida opoziției considerabile din partea păturilor dominante, această practică s-a dovedit viabilă în viața de zi cu zi, în micile comunități locale. În ce măsură acest lucru s-a încetățenit în viața publică, o vom afla numai dacă într-adevăr se vor deschide arhivele istorice, care vor dezvălui regulile de joc care reglementau obligațiile publice ale contribuabililor. De exemplu, că în timpul Monarhiei, în Banat erau utilizate patru limbi – maghiara, germana, sîrba și româna – la același rang, după cum arată limba contractelor, a decretelor, ca și școlile, documentele. Același spirit multicultural domnea și în Backa.

Această tradiție a asigurat o anume sensibilitate față de drepturile colective ale minorităților, față de autonomiile etnice. Aceste valori au început să fie formulate deja la începutul secolului 19, ele luînd forme juridice explicite, devenind parte a culturii sociale și, chiar cu prețul unor conflicte minore, au putut fi aplicate în practică. Recunoașterea la sfîrșitul secolului 19 a autonomiilor minoritare în această regiune a fost una dintre importante realizări ale epocii. Este vorba de primii germeni ai multiculturalismului, care nu erau de loc conservatori. Conducerea orașului Novi Sad, de exemplu, era formată din 14 membri, șapte pravoslavi și șapte catolici, deci un număr par, și nu impar de membri. Acest fapt era prevăzut în statutul orașului, pentru ca nici unul dintre aceste grupuri să nu poată să decidă un vot împotriva voinței celuilalt, ci să fie nevoiți să ajungă la o înțelegere. În pofida acestui fapt, comunicarea nu s-a întrerupt, ei au putut lua atitudine împreună, Novi Sad cunoscînd cea mai mare dezvoltare economică, pe lîngă Budapesta, în partea maghiară a Monarhiei de la sfîrșitul secolului 19.

Dar principiul autonomiei etnice nu a fost un scop în sine, ci era în strînsă legătură cu principiul autonomiei teritoriale. În cursul istoriei, cînd un grup, cînd altul a avut o pondere mai mare, dar, în ultimă instanță, nici unul nu l-a exclus pe celălalt. Acest fapt a devenit vizibil mai ales după pacea de la Versailles, care impunea modelul statului național, cînd sistemul autonomiilor etnice nu mai era extins asupra întregului stat, ci numai asupra unei regiuni a acestuia. Acesta a fost un compromis rațional cu concepția dominantă a statului național deoarece nu a dorit să limiteze dinafară suveranitatea statului național, ci să o frîneze dinăuntru. După 1918, în Voivodina, tocmai majoritatea a militat cel mai fervent pentru apărarea autonomiei Voivodinei,

deoarece considera că, în regiunea în care trăiește și reprezintă majoritatea, aceasta este calea prin care poate păstra armonia interetnică. Același lucru s-a întâmplat și sub regimul comunist, adică autonomia nu a fost o creație a statului totalitar, ci persistența îndârjită a tradițiilor burgheze.

Acest fapt s-a văzut imediat în perioada întorsăturii populiste destructive din Serbia. În Voivodina era cea mai evidentă distanțarea față de putere, mai ales în punctele legate de regionalism. Aceasta este și explicația faptului că partidele regionale, de la bun început, au luat o atitudine fermă împotriva războiului și a politicii naționaliste, iar mai târziu, după răsturnarea regimului, nu îi imputau pierderea războiului, ci declanșarea acestuia. Politica a mobilizat în acest sens o parte a societății voivodene și a unit-o cu succes, în pofida faptului că puterea statală centrală a utilizat toate instrumentele avute la îndemână pentru dezbinarea ei, iar aceste instrumente erau atât de nelimitate, încât această dezbinare se menține încă. Forțele politice care s-au distanțat în mod ambiguu de moștenirea lui Miloșevici se folosesc copios de această dezbinare pentru apărarea propriilor poziții și pentru conservarea acestei moșteniri. Lumea din afară pare să perceapă toată nesiguranța și ambiguitatea politicii sîrbești în disponibilitatea de a colabora cu tribunalul ONU din Haga și utilizează instrumentele economice avute la îndemână pentru accelerarea ruperii legăturilor cu trecutul. În realitate, calitatea schimbării și seriozitatea intenției de aderare la Europa este reprezentată de atitudinea față de regionalism. În ambele cazuri, al regionalismului și al colaborării cu tribunalul ONU de la Haga, este vorba de o anumită îngrădire a suveranității statale. Ambele sînt un fel de test pentru Serbia, fiindcă este evident că, în cadrul propriului stat, societatea care a optat pentru statul național centralizat atotputernic nu va accepta limitările impuse de UE. Este vorba de un test cu care se vor confrunta pe rînd toate țările aflate în tranziție.

4. Paradigma Europei central-estice și sud-estice

Sus-menționata paradigmă a Voivodinei, însă, trece peste cadrul local și indică o problemă internă cronică a statelor central-est-europene, respectiv sud-est-europene. Este cert că sursa conflictelor din trecut, dar și a tensiunilor din prezent este existența regiunilor multiculturale formate în cursul istoriei, cu tradiții multisekulare în această parte a Europei. Bunăoară, statele s-au format mult mai târziu decît națiunile și acest fapt i-a împins pe cele din urmă într-o teamă plină de traume față de celelalte. Nu era și nu este posibilă trasarea unor frontiere echitabile. Europa de după Versailles nu a știut ce să facă cu aceste tradiții multiculturale pe care Versailles-ul a fost dispus să le sacrifice pe altarul conceptului statului național. Tensiunile și tragediile secolului 20 provin, într-o bună parte, din acest fapt. În Europa aflată pe calea unirii, această problemă nerezolvată reprezintă o continuă sursă de tensiune. Este evident, deci, că trebuie să găsim o soluție pentru această problemă. Și anume în așa fel încît să nu lezăm canoanele securității europene și nici principiul respectării granițelor statale.

O cerință importantă a integrării europene este renunțarea parțială la suveranitatea statului național. Se pare că, cel puțin la nivel retoric, țările aflate în tranziție sînt de acord în această privință, deși nu este sigur că vor putea realiza acest lucru fără conflicte. Soarta regiunilor multiculturale va putea fi rezolvată în mod echitabil numai

dacă în cadrul procesului de aderare se va formula o propunere de soluționare care să fie unitară în privința circumstanțelor juridice. Statele trebuie să-și asume suveranitatea autolimitatoare, adică fiecare dintre țările care doresc aderarea trebuie să acorde un statut juridic special regiunilor multiculturale, și astfel se va forma sistemul regiunilor multiculturale în teritoriul central-est-european și balcanic. Acesta ar putea fi compromisul acceptabil între statul național și aspirațiile de integrare europeană. Acceptabil, pentru că, în cazul în care țările respective sînt dispuse să renunțe la o parte a suveranității în domenii mergînd de la politica monetară și pînă la politica militară, atunci înseamnă că sînt dispuse să renunțe și la o parte a instrumentelor administrative centralizate. În cazul în care această cerință este valabilă pentru fiecare dintre ele. În acest caz, multiculturalismul nu este doar o măsură pompieristică, iar politica de mai sus nu ar fi doar „privilegiul” Bosniei și al regiunii Kosovo: ar fi asigurată de voința liberă a statelor care doresc integrarea.

Și acesta nu ar fi un sistem de valori de origine străină, impusă din afară, ci unul izvorît din propriile tradiții din secolul 19, modernizat și regîndit, în centrul căruia s-ar afla sinteza autonomiilor minoritare și teritoriale, care ar dispune de parlamente regionale cu competențe legislative, judecătorești și executive. Grație acestora, „regiunile păcătoase” de odinioară ar fi capabile să-și continue propriile tradiții, să se dezvolte și să devină punctele de liniște ale integrării europene.

Lumea lui Hemito von Doderer vorbește despre punerea bazelor capitalismului și povestește istoria înfloririi acestei regiuni europene. Cred că spiritul acestei înfloriri trebuie reînviat printr-o investiție la nivel global european în readucerea la viață a tradiției multiculturale a Europei Centrale și de Est.

Traducerea: Venczel Enikő

Szokoly Elek

Cazul Liceului Bolyai sau cum poate fi „însănătoșită” structura etnică a Transilvaniei

Pentru cititorul român care n-a auzit în viața sa numele *Bolyai*, al marilor matematicieni țîrgumureșeni, tată și fiu, descoperitori ai geometriei neeuclidiene, acesta a ajuns, datorită contribuției regretabile a clasei politice și a presei românești, un soi de termen de ocară, sursă suspectată de zîzanie interetnică în Transilvania. Pentru un maghiar, el semnifică mai degrabă simbolul insucceselor comunității în recuperarea instituțiile fanion ale ocrotirii identitare.

După deceniile de național-comunism (sinonimul românesc al național-socialismului, pentru cine n-ar ști) în care paranoia naționalistă depășise orice

închipuire, după ce la 22 decembrie '89 în centrul Târgu-Mureșului s-a scandat „nu există șovinism!” iar în 7 ianuarie '90 Frontul Salvării Naționale a dat o declarație plină de promisiuni, minoritățile au avut iluzia că a luat sfârșit nu numai comunismul, ci și naționalismul, și că, în sfârșit, pot să-și ceară drepturile ce li se cuvin. În plină forfotă post-revoluționară, ungarilor nu înțelegeau de ce li se contestă un drept atât de firesc cum sînt școlile proprii, iar românii nu înțelegeau de ce își vor ungarilor școlile înapoi dacă de-acum trăiesc într-o „democrație”, suspectîndu-i de „separatism”. Mă refer evident la cei de bună credință, deși termenul cu pricina fusese lansat în conștiința publică de însuși președintele Iliescu. Într-un interviu televizat din 24 ianuarie 1990, care impresionase intelectualitatea română de bună factură, o entuziasmasă pe cea maghiară și atrăsese desigur ura furibundă a șovinilor vetriști, Smaranda Enache declarase plină de naivitate: „*Peste 3-4 luni, tot aici, tot aceste cadre didactice (care se opuseseră vehement separării școlilor, n.n.) vor dezbate problema înființării unui liceu reformat, catolic sau ortodox sau particular*”. N-a fost să fie așa. Astăzi, după 12 ani de la evenimentele respective, Liceul Bolyai Farkas se află în aceeași situație ca în februarie-martie '90, și îndată ce îndrăznește cineva să ridice problema retrocedării sale comunității căreia îi aparținuse timp de 450 de ani, amenințarea cu noi „mineriade” patriotice în apărarea „sfîntului interes național” revine în actualitate. Dar despre ce este, de fapt, vorba?

În 1557 ia naștere *Schola Particula*, străbunul Liceului *Bolyai Farkas* de astăzi. Pînă la reforma învățămîntului din 1948 funcționează sub denumirea de Colegiu Reformat și aparține Bisericii Reformate. În 1718, școala este ridicată la rang de instituție superioară de învățămînt. În 1622, filozoful iluminist Apáczai Csere János devine profesor al Colegiului. În 1804, își începe aici activitatea ca profesor de matematică Bolyai Farkas, tatăl lui Bolyai János, ce va dura aproape jumătate de secol, motiv pentru care, de altfel, la începutul anilor cincizeci ai secolului trecut, școlii i se atribuie numele marelui matematician. Pînă în 1960, școala funcționează cu limba de predare maghiară.

„Democrațiile populare” post-belice promiseseră – și nu era greu să fie crezute după cataclismul abia încheiat – libertate deplină pentru toate categoriile sociale dezavantajate, inclusiv pentru comunitățile etno-culturale sau minoritățile naționale marginalizate în România interbelică sau decimate în holocaust. Nu e de mirare că minoritățile discriminate în perioada interbelică de așa-zisa democrație burghezomoșierească – mai ales evreii și ungarilor – au aderat cu mari speranțe la noul regim, crezînd, cel puțin o vreme, că și pentru ei începea o eră a libertății și a șanselor egale. Regimul comunist care a profitat din plin de aceste speranțe, la sfîrșitul anilor cincizeci își considera puterea suficient de consolidată pentru a se putea dispensa de sprijinul lor și a trece la „românizarea” comunismului din țară. Oricum, liderii minoritari (Ștefan Foris, Ana Pauker, Vasile Luca, Iosif Chișinevschi și ceilalți) fuseseră eliminați deja din conducerea de vîrf a PCR (PMR), cei rămași ocupîndu-și locurile cuvenite de figuranți legitimați în marele spectacol al anesteziei național-comuniste. Pe de o parte, modelul fusese preluat tocmai de la Uniunea Sovietică, unde naționalismul rusesc, în ciuda tuturor declarațiilor contrare, eliminase încă în perioada marilor epurări din anii '30 elementele „străine” de la înalta conducere a „patriei popoarelor”. Pe de altă parte, aveam, firește,

și propriile noastre modele în naționalismul românesc interbelic, fie „moderat”, fie legionaroid, pe care nu era nevoie să le importăm din vecini.

În 1958, trupele sovietice părăsesc România. Linia națională Dej-Ceaușescu (nu e nici o contradicție aici, Ceaușescu n-a făcut altceva decât să continue politica lui Dej, chiar dacă la un moment dat, din rațiuni de imagine, a încercat să-și ponegrească maestrul) consideră că are mînă liberă să înceapă purificarea. Peste cîteva luni va începe așa-zisa „unificare” a universităților române și maghiare, Babeș și Bolyai din Cluj, în realitate înghițirea Universității Bolyai de către Babeș și desființarea treptată a universității cu limba de predare maghiară, instituție culturală simbolică a comunității maghiare din România. În fruntea acțiunii de „unificare” se afla, nu întîmplător, încă de pe atunci energeticul membru al Comitetului Executiv al Comitetului Central al PMR, Nicolae Ceaușescu.

În 1960 se trece la faza următoare a „aproprierii” dintre majoritate și minorități, mixarea școlilor. (Paralel se desfășoară și noua împărțire teritorială a țării, prilej cu care este desființată și Regiunea Autonomă Maghiară, o altă „enclavă” a limbii maghiare pe teritoriul României, mai întîi prin transformarea sa în Mureș-Autonomă Maghiară prin adăugarea unor zone compact românești, apoi prin desființarea sa completă.) Aparent acțiuni nevinovate, din rațiuni pragmatice. Elementele etniei majoritare pătrund astfel în toate instituțiile de învățămînt ale minorităților naționale, pînă atunci ateliere active ale reproducerii culturale și supraviețuirii identitare ale acestora. Sistemul bolșevic al comisarilor (naționali, de astă dată) se instalează în toate instituțiile culturale minoritare, cît de cît autonome la acea dată.

Nu e un secret pentru nimeni că o comunitate etno-culturală supraviețuiește în primul rînd prin limbă. Dacă a învăța limba maternă nu este similar cu a învăța *în* limba maternă, nici a învăța în limba maternă doar anumite discipline nu este similar cu a învăța integral în limba maternă. Toate limitările duc în mod inevitabil la sărăcirea limbii și la restrîngerea sa la nivelul comunicării comune, la diglosie, și, în cele din urmă, la abandonarea sa în domenii ce depășesc limbajul cotidian. Chiar și în situația unui învățămînt complet în limba maternă a minorității, presiunea zilnică a limbii oficiale, majoritare, este atît de puternică încît pierderile limbii materne sînt inevitabile.

Păstrătorii și ocrotitorii limbii sînt instituțiile culturale proprii, în primul rînd școala, instituția fundamentală care reproduce intelectualitatea capabilă să păstreze și să dezvolte limba și cultura unei comunități. Dacă vrei să nimicești o comunitate culturală, decapitează-i intelectualitatea. Și cum poți s-o faci mai bine decât confiscîndu-i școlile, chiar dacă la început doar mixîndu-le sub pretextul aprofundării „unității naționale în jurul partidului” și a apropierii dintre naționalități. Exact acest proces a început în 1959-60 și a continuat pînă în 1989, cu „excelente” rezultate. Chiar dacă atunci aplicarea hotărîrii s-a făcut de la o zi la alta, procesul de asimilare a fost lent, de lungă durată, o strategie aplicată cu răbdare, uneori aproape pe neobservate, creîndu-se chiar o psihoză prin care victima să aibă, pe cît posibil, și sentimentul vinovăției. Securitatea s-a ocupat cu succes și de acest aspect. Mixarea s-a petrecut treptat, introducîndu-se mai întîi doar cîteva clase românești, doar cîteva discipline care să fie predate exclusiv în limba română, și pe măsură ce creștea prezența elementului majoritar, prezența celui minoritar devenea tot mai timidă, mai simbolică, mai retrasă.

Nemai vorbind de faptul că, de-acum, datorită prezenței cadrelor didactice și a elevilor români care ori nu știau, ori „nu trebuia” să știe limba celuilalt, toate activitățile comune se desfășurau în limba și în spiritul culturii naționale majoritare, limba și cultura minoritarului fiind silite să se retragă tot mai mult din spațiul public al școlii, tot așa cum erau silite să se retragă tot mai mult din spațiul public în general. Strategia urmărea în mod evident atrofierea treptată a liniei culturale minoritare în favoarea afirmării tot mai puternice a celei majoritare. Minoritarul trebuia să conștientizeze faptul, fără dreptul de a-l și exprima, că este doar tolerat în instituția respectivă, nu în ultimul rând și datorită „generozității” majoritarului. În același timp, prezența elementului românesc – mai ales a cadrelor didactice, dar nu numai – era considerată ca necesara prezență a ochiului vigilent al patriotului, al reprezentantului statului național, care să țină sub observație elementele „alogene”, ca nu cumva să nutrească idei ostile. Românii care nu acceptau această „misiune patriotică” au devenit suspecti, au fost marginalizați și stigmatizați drept trădători de neam.

Reciști garea școlilor după decembrie '89 devenise astfel, în mod absolut firesc, obiectivul numărul unu al tuturor comunităților minoritare din România, printre care, firește, și al comunității maghiare. Evenimentele din primăvara lui 1990 ilustrează tocmai afirmarea acestei priorități, respectiv reacția celor care nu puteau accepta abandonarea „cuceririlor socialismului biruitor”.

Sumara evocare a acestor detalii istorice am considerat-o inevitabilă pentru a înțelege situația de astăzi. Pentru că astăzi, ca și acum doisprezece ani, ne aflăm nu numai în fața unei probleme reale care se cere a fi rezolvată, dar și în fața unei perfide diversiuni ale cărei nuanțe nu sînt evidente la prima privire. Și, în cele din urmă, ne găsim în fața unei profunde crize de conștiință. Nu asistăm oare din partea celor care au participat înainte de '89 la confiscarea școlilor minorităților de către statul național-comunist – în mod activ sau pasiv, dar neopunîndu-se! – sau din partea urmașilor acestora, la culpabilizarea colectivă ca „separatiști”, „egoști etnici” etc. a unei comunități care are tupeul să-și revendice proprietatea? Și asta în răspăr cu tot ce poate fi numit principiu european al proprietății, evocîndu-se sus și tare tocmai aceste principii? (Asemănarea izbitoare cu situația bisericii greco-catolice nu este întîmplătoare.)

Acum, în 2002, tehnica culpabilizării victimei a funcționat impecabil – și datorită colaborării entuziaste a aproape întregii prese românești, ca și în martie '90 de altfel. Dar ceea ce este mai dureros este că tînăra generație, de bună credință, a fost din nou împinsă în față, fiind folosită drept „carne de tun” fără pic de scrupule, de cei care s-au ferit să-și arate fața. De aceea, mă adresez în primul rînd acestor tineri care sînt primele victime potențiale ale unor linii de front pe care nu le cunosc și, ca atare, n-au cum să le înțeleagă.

Pentru cei pentru care șirul argumentelor începe și se sfîrșește cu dogma „sîntem în România”, „Ardealul veșnic românesc” etc. (ca și cum România ar trebui să fie un lagăr de concentrare și nu o republică democratică a cetățenilor contribuabili care o formează, iar Ardealul nu ar fi patria comună a locuitorilor săi) este oricum inutil să ne risipim energiile. Dar tinerii, atîta timp cît își pun întrebări și nu se limitează doar la răspunsuri prefabricate, reprezintă o șansă.

Ceea ce revine ca un refren obsedant – „de ce vreți să ne despărțiți odată ce noi trăim împreună în această țară și ne înțelegem atât de bine?” – este întrebarea adresată cu generozitate patetică de elevii și cadrele didactice români, întrebare retorică adresată unor politicieni care, chipurile se amestecă în treburile școlii. Întrebarea pare să fie de bun simț. La prima vedere, aproape că nu ai ce răspunde. Dar ne aduce aminte în mod inevitabil de acea nedumerire a unor colegi români din 1990, care se întrebau mirați de ce vor maghiarii drepturi lingvistice, școli separate și autonomie culturală odată ce „am stat atîția ani împreună la cozi?”.

Cine sînt cei care nu doresc „să se despartă” sau, mai exact, nu doresc să părăsească instituția de învățămînt despre care vorbeam? Și unii și alții? Și maghiarii și românii? Altfel spus, și gazdele și oaspeții? Nu. Doar aceștia din urmă. Cei care în 1960 au fost implantați în misiune în școlile maghiare în general și în Liceul Bolyai Farkas din Târgu-Mureș, „care reprezintă simbolul naționalismului și tradiționalismului” (maghiar desigur), după cum reiese din articolul unui „dr. sociolog”. Dacă ar fi să dăm crezare „mărturiei” d-lui Zeno Opriș, președintele Uniunii Vatra Românească, din scrisoarea deschisă adresată d-lui Adrian Năstase, conform căreia „am ascultat stupefiat relatarea unui ofițer de securitate (în 1965, n.n.), care mi-a spus că hotărîrea de amestecare a claselor de elevi români cu unguri și secui (sic!) în cadrul aceleiași școli a fost dispusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej, ca urmare a faptului că a fost dejucat un act terorist pus la cale de unguri, care intenționau să arunce în aer un liceu românesc”, am avea rațiunea misionariatului acestor implantări. Pentru cei care cunosc însă tehnicile diversioniste ale Securității – cu care iată, nu întîmplător, dl. Zeno Opriș întreținuse relații de asemenea confidențialitate – nu se îndoiesc că este vorba de un pretext tipic securistic de legitimare a intervenției, „amestecarea” făcînd parte dintr-o strategie mult mai amplă care numai de astfel de pretexte nu mai avea nevoie.

Desigur, de atunci au trecut 40 de ani și fizic atît profesorii cît mai ales elevii s-au schimbat. Întrebarea este dacă spiritul urmașilor acelor misionari (de voie sau de nevoie, nu mai are importanță) de-acum 40 de ani este sau nu altul? Reacțiile lor vehemente însă la revendicările proprietarilor de drept, după 30, respectiv 40 de ani, par să pună sub semnul întrebării speranțele noastre într-o schimbare fundamentală a mentalității lor de atunci.

Dacă e să supunem unei analize mai atente argumentele elevilor români de a nu părăsi școala (pentru că profesorii, mai chibzuiți, au preferat să rămîină în umbră), vom afla de la liderii răsfațați de presă ai acestora că „doresc să fie împreună cu elevii maghiari ca să se cunoască mai bine”. Nobilă intenție! Dar ce-ar fi fost ca ziaristii noștri, mulțumiți cu minima rezistență, să-și fi adîncit curiozitatea continuînd seria întrebărilor încercînd să afle dacă în cei patru ani de zile de cînd frecventează cursurile în aceeași clădire și instituție s-au cunoscut mai bine sau nu, dacă au învățat cît de cît și limba celorlalți, dacă au învățat ceva despre cultura, istoria, obiceiurile colegilor lor, dacă au dezbătut împreună problemele lor comune sau dacă au încercat să afle ceva despre aspirațiile specifice ale colegilor lor de altă naționalitate, limbă maternă și confesiune? Dacă au desfășurat programe culturale comune care să-i apropie în afară, eventual, de bătutul mingii împreună în timpul recreațiilor...?

N-ar trebui să mire pe nimeni dacă răspunsurile elevilor români la aceste întrebări, mai mult decît retorice, vor fi negative. Și chiar dacă vom afla că, uneori, au avut loc și programe comune, acestea nu au fost altceva decît noi prilejuri de afirmare și impunere a limbii și autorității majorității și nicidecum prilejuri de comunicare autentică între comunități cu drepturi egale. (Doar nu poți pretinde, nu-i așa, de la un reprezentant al națiunii de stat să fie bilingv ca minoritarul și să asculte cuminte minute în șir „păsăreasca” supusului alogen pe care oricum n-o înțelege...) Comunitatea fizică, existentă în aceeași clădire nu răspunde astfel nici unei aspirații interculturale, elevii se ignoră de fapt, cu singura diferență că minoritarii studiază în cadrul programei obligatorii limba și cultura majorității. Desigur, nu elevii poartă răspunderea pentru acest handicap programat, ci sistemul de învățămînt oficial, care nu oferă majoritarilor șansa, fie și facultativă, de a studia limba și cultura minorității cu care conviețuiește. Nu clădirile îi separă pe acești tineri, ci filozofia ce stă în spatele unui sistem de învățămînt, opac la valorile interculturale.

Cam acesta este nivelul comunicării dintre comunitățile școlare în condițiile exercițiilor impuse de statul național(-ist). De ce atîta „disperare” atunci la amenințarea spectrului despărțirii? De ce mai e nevoie să frecventeze elevii români și maghiari sălile aceleiași clădiri și instituții dacă comunicarea dintre ei este cvasi-nulă, fie pentru că unii nu pot, fie că alții nu vor? De ce nu ar putea participa la reuniuni comune, la competiții sportive comune, la tabere și excursii comune respectînd întocmai identitatea și specificul cultural al celuilalt și dacă învață în clădiri și instituții separate?

După cum am putut afla mai devreme de la securistul „patriot” al președintelui UVR, „amestecarea” urmărea, de fapt, cu totul alt scop: infiltrarea instituțiilor culturale ale minorităților cu majoritari dispuși să-i țină sub observație pe concetățenii lor de altă limbă. Or, revenirea la vechea situație echivala cu abandonarea unei cuceriri și scoaterea de sub controlul vigilent al majoritarului a unei instituții culturale minoritare, un „periculos” laborator al reproducerii identitare. Ar echivala poate cu abandonarea „proiectului național românesc”...

Dar totuși, cărui fapt i se datorează opoziția atît de înverșunată la separarea școlilor, dincolo de aspectul său măreț, misionar? Gurile rele susțin (sau șoptesc, neavînd curajul să spună cu voce tare) că atît elevii cît și profesorii români se tem în primul rînd de... competiție. Dacă a fi român în „liceul ungarilor” era suficient, indiferent de performanță, ba mai aducea și o aură de eroism misionar, în liceele românești de același nivel, ca Papiu sau Unirea, pretențiile fiind diferite atît pentru elevi cît și pentru profesori, naționalitatea n-ar mai juca rolul de criteriu selectiv. „Martirajul” cu banderolă tricoloră la Papiu sau Unirea nu și-ar mai avea legitimitatea.

Dar dacă teama de competiție este omeneste explicabilă, opoziția de principiu a elevilor față de transformarea școlii în liceu maghiar și după absolvirea lor, cînd orice tînr normal se bucură, de fapt, că a scăpat de școala respectivă cu toate gesturile lacrimogene de rigoare, este deja suspectă și trădează directive venite din afara școlii. Dacă pot înțelege și susține chiar pretenția elevilor români de a absolvi școala în care au dat admitere și aveau astfel o relație contractuală, e greu să accepți declarațiile cu evident substrat politic care neagă în principiu dreptul comunității maghiare de a i se restitui o proprietate, respectiv o instituție cu valoare simbolică în ocrotirea identității

sale cultural-lingvistice. Negarea în principiu a acestui drept trădează, de fapt, sub pretextul iubirii frățești dintre elevi, intenția politică a ștergerii identității prin anihilarea instituțiilor care s-o apere și s-o reproducă.

Trebuie să vă mărturisesc că, într-o societate autentic democratică și liberală, aş opta fără să stau pe gânduri pentru o instituție mixtă, bilingvă, nu numai cu linii cultural-lingvistice separate dar și permutabile. Într-o societate interculturală în care comunicarea să acționeze nu numai dinspre minoritate spre majoritate, ci și invers, într-un echilibru echitabil între comunități, opțiunea pentru o instituție comună dominată de reciprocitate ar fi cât se poate de firească. Unde permeabilitatea culturală să fie reciprocă, fără sub- și supraordonări în funcție de relația comunității respective cu statul național, adică cu autoritatea. Dar nici în cazul unei astfel de opțiuni nu mi-aș permite să contest dreptul legitim al comunităților naționale la existență unor instituții autonome – ateliere vii ale păstrării, reproducerii și dezvoltării limbii și culturii unei comunități în deplină privatitate. Ceea ce considerăm, nu-i așa, ca a fi fost pe deplin legitim pentru comunitatea românească din Ardealul ungueresc de dinainte de 1918 sau pentru cea din Cernăuți sau Gyula de astăzi? (Dincolo de aspectul juridic al chestiunii, ar fi o eroare gravă dacă aceste instituții autonome s-ar închide în sine, nu ar comunica activ cu restul mediului și ar ignora contextul social-politic în care trăiesc. Dar de aici pînă la a contesta dreptul de a avea instituții proprii, este distanța, totuși, de la democrație la autoritarism.)

Comunitățile cultural-lingvistice nu pot exista fără grave deteriorări identitare într-o permanentă stare de subordonare și imixtiune în chestiunile lor culturale specifice și, într-un fel, private. Nu întâmplător subliniază Gabriel Andreescu că *privatitatea comunitară* a grupurilor etno-culturale este la fel de legitimă și necesară pentru salvarea raporturilor interetnice cum este cea individuală. „Aceasta ar fi nevoia comunității de a circumscrie un spațiu propriu. Putem face analogie cu persoana care tinde să-și circumscrie un spațiu al ei – numit spațiu privat – unde are dreptul să rămînă cu sine însăși, fără intervenții din afară. Nevoii de viață privată îi corespunde, în cazul persoanei, «dreptul la privatitate». Pe această analogie putem vorbi despre nevoia comunității de «privatitate comunitară» și despre un drept al comunității, «dreptul la privatitate comunitară». (Altera 17-18, p.126.)

Este cel puțin straniu că privatitatea comunitară necontestată în cazul comunităților religioase, este puternic negată în cazul celor etno-naționale. Duplicitatea discursului celor care refuză acest tip de privatitate poate fi ilustrată cât se poate de elocvent cu exemplul relației dintre Biserica Ortodoxă Română și cea Română Unită cu Roma. În timp ce prima refuză cu vehemență să împartă bisericile cu cea de a doua (făcînd chiar abstracție de faptul că ele aparțin de drept acestora din urmă), apărîndu-și cu dinții *privatitatea proprie*, atunci cînd este vorba de retrocedarea unor școli concetățenilor maghiari, de exemplu (făcînd din nou abstracție de faptul că acestea aparțin de drept acestora din urmă), reprezentanții acelorași filozofii sînt cuprinși de o „iubire” interetnică sufocantă, care îi determină să refuze de astă dată, evident, separarea, adică *privatitatea altora*.

În zona noastră politico-geografică, școlile mixte, ca și universitățile „multiculturale” de altfel, nu sînt, din păcate, decît ori soluții de forță majoră, ori

instrumente mascate de asimilare culturală. Atîta timp cît *multiculturalitatea* nu este și *interculturalitate*, aceste instituții mixate nu sînt decît pretexte comode de asimilare „fără durere” a minorităților. Pentru maghiarii din Ardeal, o fază intermediară spre statutul de „ceangău”.

Dacă cineva s-ar îndoii de sensul adevărat al „multiculturalității” deplînsă cu atîta spectaculozitate de eroii principali ai „scandalului Bolyai”, ajunge să recapitulăm cuvintele cheie ale partizanilor „iubirii interetnice”, practicabile firește în cadrul instituțiilor culturale minoritare în care au reușit să-și strecoare piciorul: „Transilvania *românească* eternă și nedespărțită”, „Noi de aici nu plecăm dornici ca *limba română* să fie într-adevăr, acasă *stăpînă!*”, „mișcarea *românească* Pro Bolyai – *român*”, „Cu asemenea tineri Ardealul va fi veșnic *românesc!*” etc., ca să citez doar cîteva dintre perlele sincerității involuntare ale acestora. Este de mirare că apărătorii autonomiei culturale minoritare refuză o asemenea „multiculturalitate”?

Naționaliștii români optimiști (precum și cei maghiari sceptici) susțin că Liceul Bolyai nu va fi retrocedat niciodată comunității căreia i-a aparținut aproape o jumătate de mileniu. După cum nu va fi reînființată Universitatea Bolyai și nu vor fi retrocedate proprietățile bisericilor și comunităților minoritare, în ciuda legilor adoptate, a promisiunilor făcute și angajamentelor față de instituțiile internaționale. S-ar putea să aibă dreptate. Urmările acestei politici naționale ar putea fi însă previzibile, după cum dovedesc și primele rezultate ale recentului recensămînt al populației. Întrebarea este doar dacă – după plecarea germanilor și evreilor – odată cu dispariția ungarilor din Transilvania, românii rămași vor fi mai fericiți?

Traian Ștef

Căpățîna de usturoi

A trecut mai mult de o jumătate de an de la „trimiterea” Memorandumului nostru pentru construcția regională a României (asta se întîmpla la 8 decembrie 2001). Clasa politică a fost luată cam pe nepregătite atunci, iar reacțiile au fost isterice. Și parlamentarii români și cei maghiari au reacționat mai mult la propriile temeri decît la propunerea propriu-zisă. De atunci lucrurile s-au mai calmat, iar despre regionalizare se vorbește de multe ori cu sensul de necesitate. Spun mulți: așa cum vine legislația europeană peste noi, atîta timp cît aspirăm la integrarea în Uniunea Europeană, va trebui să ne adaptăm și formele administrative. Dacă nu astăzi, mîine. Reacția negativă s-a redus, după cîte mi-am dat eu seama, la a aprecia că „nu e momentul”, că oamenii nu sînt pregătiți. De asemenea, Liga Transilvania–Banat a preluat ideile memorandumului nostru și le duce chiar mai departe, în sens politic.

În numerele din acest an, *Provincia* a analizat cu precădere ideea regionalizării, discutînd inclusiv alte modele, cum e cel italian. Grupul nostru s-a constituit, însă, din dorința de a proiecta o regiune (provincie) ideală peste datele Transilvaniei. Un grup de intelectuali români și maghiari vor să creeze un model al bunei așezări în România. Noi nu vrem decît să arătăm că în Ardeal românii și maghiarii se pot înțelege foarte bine atunci cînd prevalează cultura și bunul simț, iar nu demagogia, diversiunea, visceralul. Apoi, fiecare are grijă de suspiciunile celuilalt. Are grijă să păstreze climatul de încredere, răspunzînd unor întrebări nepuse, dar presupuse, privind contextul general. În esență, practicînd dialogul sincer. Modelul nostru este, prin urmare, nu unul de acțiune politică, ci unul conceptual. De la a vedea cum se pot înțelege cel mai bine românul și ungurul (care se înțeleg foarte bine cu voia sau fără voia cuiva), pînă la abstractizarea acestei relații, pînă la configurarea unei arhitecturi a provinciei.

În acest context, e firească întrebarea „ce fel de regiune vrem” noi, românii și maghiarii împreună. Cîteva răspunsuri au fost date în dezbateră cu același titlu din numărul anterior, 6-7, al *Provinciei*. Deși acolo apărea ca necesar efortul de conceptualizare (și este necesar), reflecția mea, a unuia care se întîlnește și discută zilnic cu maghiari, privește faptul cotidian, comun. Cum să facem, deci, să ne simțim cu toții bine aici, în România, în Transilvania, în Crișana, în Bihor, în Oradea, în Săcuieni etc.? (Aceste toponime pot fi înlocuite cu altele din țară, ca și naționalitățile.)

Așa cum s-a apreciat adesea în *Provincia*, pe cîmpul Transilvaniei există o rivalitate între „două patrii centralizate și centralizatoare” (Molnár Gusztáv). Din partea politicianilor din Ungaria se exprimă ideea „reîntregirii naționale fără schimbare de frontiere”, iar de partea politicianilor români se vedește orgoliul puterii dat de majoritate, materializat în acordarea unor drepturi la limita jumătăților de măsură și după bunul plac, și teama pierderii teritoriului ardelean. În aceste condiții, problema mea, ca român, este cum să-l fac pe ungurul de lîngă mine să se simtă acasă, pentru că pentru el acasă înseamnă aici, chiar dacă este o casă mai puțin confortabilă. Se spune, însă, adesea: asta nu e treaba ta, fiecare cu a măsii. Adică mi se reproduce expresia mentalității totalitare după care sînt alții care gîndesc și iau hotărîri, iar eu nu trebuie să-mi bat capul cu lucruri care nu mă afectează direct. Tocmai aici este problema, însă: tot ce se întîmplă în jurul nostru ne afectează direct, inclusiv starea de spirit a vecinului, și noi trebuie să gîndim și să ne concepem existența iar datoria guvernanților este de a legifera și a urma voința noastră. Asta este definiția democrației. Iar în cazul în care statul îi impune direct sau prin subterfugii unei colectivități un alt mod de a fi decît cel definit de tradițiile ei și de voința membrilor ei, înseamnă că acel stat nu este democrat.

Reluînd ideea de mai sus în alți termeni, Bucureștiul, în calitate de capitală politică nu vrea să cedeze din prerogative, iar Budapesta, în calitate de capitală culturală, vrea să-și întărească prerogativele, chiar să le extindă. Dacă eu discut cu vecinul meu problema asta și-l întreb cum ar fi mai bine, îmi răspunde: cel mai bine e aici, la Oradea, dar dac-ar fi viața măcar ca-n Ungaria. Dacă-l întreb cine e vinovat că viața lui sau a noastră nu e ca-n Ungaria, îmi răspunde: guvernanții, și români și unguri (el știe că UDMR este, și a mai fost, partid de guvernămînt). Și e supărat că viața lui nu e ca-n Ungaria pentru că muncește chiar mai mult decît ungurul din Ungaria, dar tot acela trăiește mai bine. Problema noastră, a amîndurora, este cum să facem să ne fie mai bine aici. Și soluția pe care am găsit-o noi, împreună, fără frică de unii sau de alții, este că, în primul rînd, am avea nevoie de mai multă libertate în relație cu statul. În termeni mai filozofici, asta înseamnă descentralizare, subsidiaritate. Același sens îl are Memorandumul privind construcția regională a României. Noi știm că acest fel de descentralizare ar aduce și pentru ceilalți din țară mai mult bine. Regiunile din vestul României ar putea-o lua înainte, dar vagoanele tot după locomotivă ar merge, nu ar fi descățate. Altfel, ies din depou din cînd în cînd, doar ca să nu ruginească, să mai fie unse. Concluzia mea și a vecinului ungar este că ne-ar fi cu atît mai bine cu cît s-ar amesteca mai puțin Capitalele în treburile noastre, lăsîndu-ne să ne conducem singuri afacerile comune iar Capitalele să se ocupe de politica lor înaltă. Mă mai întrebă vecinul ungar: dar tu cum ai face cu proprietățile, cu școlile, cu justiția. Simplu, zic, și se luminează vecinul ungar: fiecare cu limba lui și cu avutul lui. Nu e o discuție complezentă, între amici, ci pur și simplu sînt convins, de exemplu, că dacă spitalele din Oradea care au aparținut bisericilor ar reintra în proprietatea lor, administrarea actului medical ar fi în cîștig, ca și cetățenii orașului. Pentru simplul fapt că aceste spitale ar avea un stăpîn și apoi pentru că acel stăpîn nu este unul hrăpăreț, urmărind neapărat cîștigul imediat.

În ce privește forma construcției, în care să intre teritoriile și națiunile din hotarul României, discuția noastră pornește de la formele naturale, ideea venindu-ne de la

Smaranda Enache și Al. Cistelecan. Deci, cum să fie România: ca o varză, ca o ceapă, sau ca o căpățînă de usturoi? Și varza și ceapa au conotații peiorative. Dacă zici: ca o varză, înseamnă că e o amestecătură, dacă zici: ca o ceapă, înseamnă că unii răuvoitori pot adăuga „degerată”, apoi e tot un fel de centralism, cu miezul mai dulce protejat de foi. Deci, cea mai potrivită imagine ar fi a căpățînii de usturoi, cu căteii mai mici sau mai mari, de la centru sau de la exterior înveliți în aceeași coajă, alimentîndu-se din același pămînt, prin aceleași rădăcini. La fel și etniile sau națiunile într-o regiune, regiuni care nu ar fi construite după principii etnice. Dar pentru că, în general, etniile sînt dispersate (cu excepțiile cunoscute – Covasna și Harghita) libertățile lor merg de la cele individuale pînă la cele colective, care devin firești în situația guvernărilor locale și nu expresia unor discriminări pozitive.

În această situație, a discuta despre patria-mamă, sau despre patria-regiune e speculație pură. Patria e acolo unde-ți simți rădăcinile și unde te simți bine. Evident, într-o construcție regională, cînd magnetul și presiunile nu trag și nu apasă mereu (dar atunci există o entitate omogenă care li se poate mai eficient opune, ajungînd ca aceiași poli să îndepărteze, nu să sudeze) locul, cu zeii lui (tradiții, istorie, prezent) într-o libertate și o bunăstare pe care singur ți le creezi, are mai degrabă atribuțiile patriei. Dar poate că și patria, mai ales în timpurile moderne, este ca o mamă care te ține la sîn pînă înveți să umbli și să vorbești...

Molnár Gusztáv

Despre democrațiile particulare – sau „formele cu fond”

Are o însemnătate simbolică faptul că *Journal of Democracy* – forul numărul unu al teoriei „tranziției democratice” – publică în primul său număr pe 2002 un studiu intitulat *Sfirșitul paradigmei tranziției*, în care se susține că nici una dintre premisele paradigmei tranziției nu se dovedește viabilă. 1. Faptele nu confirmă teza conform căreia țările care renunță la regimurile dictatoriale pășesc automat pe calea tranziției către democrație, mai precis, către modelul democratic corespunzător exigențelor statului de drept și respectului demnității umane constituit în cadrul civilizației occidentale. 2. Teleologia imanentă a etapelor implicite tranziției este falsă. Consolidarea ce urmează deschiderii, schimbării de regim iar apoi tranziției nu e un proces firesc, inevitabil în urma căruia formele democratice introduse datorită modificării cursului politic se umplu de conținut democratic. 3. Speranțele exagerate legate de alegerile libere nu s-au împlinit. Alegerile organizate la intervale de timp regulate nu oferă vreo garanție că reformele menite să asigure adîncirea democrației

astfel încât ea să devină funcțională vor fi și duse la bun sfârșit. 4. Teoria tranziției democratice presupune state coerente și în stare de funcțiune, lucru pe care creșterea galopantă a numărului de state eșuate (*failed states*) îl contrazice.⁵ În sfârșit, realitatea dezmințe spectaculos și premisa, poate cea mai pregnantă, a întregii tranzitologii, conform căreia variabilele de mediu determinate în ceea ce privește specificul fiecărei țări și zone în parte, condițiile istorice, sociale, economice și culturale, moștenirea instituțională, tradițiile juridice proprii n-ar juca vreun rol nici în debutul tranziției, nici în eficiența sa finală.

Majoritatea statelor „de tranziție”, cu statut nedefinit, nu sînt în mod deschis antidemocratice, ci alcătuiesc un soi de zonă gri a democrației. Trăsăturile principale sau, cum le numește Thomas Carothers, „sindroamele” țărilor zonei gri pot fi descrise ca modele politice bazate pe anume tradiții și manifestîndu-se cu anumită regularitate.

Zona gri a democrației

Primul grup sindromatic e *pluralismul elitar*. Acesta e caracteristic țărilor unde există, ce-i drept, alegeri libere și libertatea politică e reală, diferitele grupări politice alternează la guvernare, însă democrația e, totuși, superficială și fragilă. Participarea populației la viața politică – făcînd abstracție de alegeri – este minimă, judecata opiniei publice în privința politicii e negativă: ține, ce-i drept, la idealurile democratice, dar este extrem de nemulțumită de viața politică a țării. În general, politica îi apare drept o activitate rezervată elitelor, care se caracterizează prin corupție, prin urmare nici nu merită prețuire și respect.

Al doilea grup de sindroame, care face din zona gri a democrației un model particular, este *politica puterii dominante*. Aceasta se manifestă în țările în care viața politică e determinată de o singură grupare. În acest model, spațiul politic e limitat dar real, grupările de opoziție pot critica în mod liber puterea, la un nivel oarecare funcționează și instituțiile fundamentale ale democrației dar, din cauza surplusului de putere al grupului dominant, șansele alternativei, ale alternanței la guvernare sînt minime, în ochii opiniei publice partidele condamnate la perpetuă așteptare în anticamera puterii nu vor putea deveni vreodată forțe politice credibile.

Radicalismul și noutatea punctului de vedere al lui Thomas Carothers nu sînt sesizabile în primul rînd în „răsturnarea” paradigmei teoretice a tranziției. El nu critică, de fapt, modelul teoretic deductibil din studiile celor mai cunoscuți „tranzitologi” (Guillermo O’Donnell, Larry Diamond, Philippe Schmitter, Alfred Stepan, Juan J. Linz, Adam Przeworski și alții), ci mitul tranziției, iscat și întreținut de elitele politice din diverse țări, interesate în promovarea democrației interpretate în mod teleologic (acordînd diverse ajutoare, împrumuturi, subvenții – și sporindu-și astfel influența), ca și de cele din țările care „binemerită” ajutorul și de „specialiștii” care le slujesc interesele. După Carothers, „ceea ce în mod obișnuit se considera a fi doar o situație de tranziție între o dictatură totală și o democrație autentică” nu este una excepțională, care ar trebui definită doar negativ, prin raportare la o presupusă fază de dezvoltare mai avansată, ci „este o stare de normalitate pentru multe societăți.” În acest punct, Carothers se dovedește a merge pe urmele lui O’Donnell, care, într-un important studiu apărut încă în 1996, atrăgea atenția asupra iluziilor legate de consolidare, care priveau

sistemele democratice ale așa-numitelor țări nord-vestice ca pe o țintă firească a perioadei de după prăbușirea regimurilor autoritare și care s-au dovedit, ce-i drept, extrem de folositoare în toiul incertitudinilor tranziției, dar n-au contribuit cîtuși de puțin la cunoașterea situației reale, a condițiilor specifice ale regimurilor în cauză.

Modelul democrației particulare

O'Donnell, cunoscător profund al „tranziției” latino-americane, descrie democrațiile din această parte a lumii ca pe o combinație caracteristică a anumitor particularități într-un mod care completează foarte bine cele spuse de Carothers în legătură cu zona gri a democrației. Este vorba, înainte de toate, de sisteme în care instituția alegerilor libere (în pofida unor intermezzo-uri dictatoriale de durate mai mult sau mai puțin lungi) s-a împămîntenit și s-a realizat și cealaltă premisă formală indispensabilă a democrației: alternanța la guvernare. În același timp – și aceasta e o trăsătură într-adevăr caracteristică a zonei gri –, pe lângă instituțiile formale ale democrației, un rol extrem de important îl joacă instituțiile informale, înainte de toate așa-numitul *clientelism* sau *particularism*. Deși faptul că „în numeroase țări din zonele estice și sudice ale lumii există de multă vreme o prăpastie adîncă între *pays réel* și *pays légal* este acceptat în cercurile cele mai largi, cercetătorii care s-au socializat în așa-numitele democrații nord-vestice ajung, totuși, adesea, la concluzii eronate în legătură cu țările respective. Cînd politologi altfel extrem de bine pregătiți afirmă că într-o țară dată democrația a devenit singura regulă a jocului („the only game in town”), se și grăbesc să tragă, fără nici o ezitare, concluzia că acolo democrația (a se înțelege: democrația istoricește constituită în Europa nord-vestică sau, recurgînd la modul de exprimare al lui O'Donnell, care include aici, evident, și America de Nord: democrația constituită în Nord-Vest) s-a consolidat. Cînd colo, aici este vorba despre cu totul altceva, și anume, despre consolidarea unui tip de democrație care diferă „în fundamentele sale” de cea occidentală.

Componentele particularismului latino-american sînt, după O'Donnell, următoarele: schimburi particulariste ierarhice, clientelism, nepotism, favoruri concrete care, în condițiile formale ale democrației „ar fi considerate corupție”. Particularismul apare acolo unde se estompează distincția legală și normativă între sfera publică și sfera privată. În același timp, nu se poate susține că, în condițiile particularismului, ar dispărea și democrația însăși. Ritualurile și discursurile inerente exercițiului puterii legislative, judecătorești și executive dau de înțeles că regulile formale sînt cele care ghidează comportamentul cotidian. Aceste ritualuri și discursuri îi îndeamnă, pe de o parte, pe cetățeni să pretindă ca regulile formale să fie într-adevăr respectate, pe de altă parte însă ipocrizia ostentativă îi determină pe aceștia să se raporteze cu cînsim la instituțiile democrației, la deținătorii funcțiilor publice și, în general, la „politicieni”. În asemenea circumstanțe, în cele din urmă, toată lumea se împacă cu gîndul că particularismul e modalitatea cea mai generală de dobîndire și exercitare a puterii. Într-un mod vizibil pentru public, toată lumea acționează în cadrul instituțiilor democratice, dar aceasta nu constituie un obstacol pentru ca *regulile de joc din interiorul instituțiilor democratice* să difere, totuși, de cele formale. Mai mult, cu cît e mai consolidată democrația „originală”, cu atît are ea șanse mai mari de a-și continua consolidarea – în direcția originală! Caracteristic țărilor latino-americane

cercetate cu prioritate de O'Donnell e faptul că „particularismul devine chiar mai agresiv în interiorul parlamentului și al partidelor politice”, precum și în zona justiției.

În condițiile democrației particulare sau, într-o formulare mai puțin eufemistică, ale democrației clientelare, democrația reprezentativă luată în sens clasic nu încetează să existe, dar prezintă o accentuată tendință de a se depalasa în direcția așa-numitei *democrații delegative*. Un executiv cu legitimare plebiscitară, specific sistemelor prezidențiale, mizează, după O'Donnell, pe raportarea tradițională, colectivistă și paternalistă la politică și face tot posibilul pentru a atenua instituționalizarea politică formală și așa-numita responsabilitate orizontală decurgând din funcția de control reciproc a instituțiilor publice. Aceasta face ca formarea și implementarea politicilor democratice să devină din ce în ce mai favorabilă grupurilor de interese extrem de bine organizate și puternice din punct de vedere economic.

Studiul de față nu vede în pluralismul elitar, politica puterii dominante, instituționalizarea informală (particularismul) și guvernarea delegativă niște modele aparte, ci le percepe ca fiind elemente componente ale unui regim ce transformă în mod original, într-un mediu socio-cultural specific, așa-numita democrație de tip occidental. Astfel ni se oferă posibilitatea de a decanta în interiorul celui de-al de-al treilea val, ce tinde să devină de-acum fără liman, al democrației un tip de democrație extrem de important și specific, consolidat deja sau tocmai pe cale de a se consolida în numeroase țări, tipul democrației de excepție sau, într-o spirituală formulare intrată de-acuma și în limbajul comun românesc, al democrației originale, care diferă atât de democrațiile celui de-al treilea val în curs de consolidare în sensul „nord-vestic”, cât și de acele regimuri care au introdus instituția alegerilor mai mult sau mai puțin libere, dar în care predomină încă trăsăturile autoritarismului.

Exemplul românesc

Pentru a vădi cât de legate între ele sînt cele patru sindroame, creînd modelul sintetic al unui tip specific de democrație, un bun exemplu oferă cazul României. După Thomas Carothers, cele două modele conturate de el în zona gri se exclud reciproc, așadar anumite țări sau grupuri de țări nu pot fi incluse decît fie într-unul, fie în celălalt. Așa, de exemplu, în modelul pluralismului elitar există alternanță la putere (tocmai asta duce la discreditarea întregii clase politice), în vreme ce, în modelul puterii dominante, nu există, astfel că partidele din opoziție nu pot ajunge niciodată în situația ca electoratul să se poată convinge în privința valabilității și seriozității alternativelor pe care le reprezintă. Contrar celor de mai sus, exemplul României arată că partidele de centru-dreapta confruntate cu blocul de putere postcomunist și-au pierdut definitiv credibilitatea tocmai după ce au acces la putere și a reieșit că erau neputincioase în fața rețelei prin care fosta Securitate ținea sub control toate domeniile importante ale vieții politice și economice – sau ale „sistemului”. Primul caz a fost recunoscut public de Emil Constantinescu, fostul președinte al României, cu puțin timp înainte de expirarea mandatului său iar despre cel de-al doilea fostul prim-ministru Radu Vasile publică date uluitoare în memoriile sale recent apărute.

Exemplul României pune foarte bine în lumină și cât de fără cusur poate funcționa acel sistem de *checks and balances* al sindromurilor democrației particulare care asigură

stabilitate regimului. Când alianța de centru-dreapta, măcinată de cei patru ani de guvernare, a suferit o înfrângere zdrobitoare la alegerile din noiembrie 2000 și din partea opoziției o forță politică propovăduind în mod deschis autoritarismul și punând astfel în pericol stabilitatea democrației românești pornite pe calea stabilizării a încercat să umple înspăimântătorul gol ce se iscase, conglomeratul de putere dominantă a putut să atragă de partea ei acel segment al opiniei publice dădător de ton și în mod angajat și consecvent prooccidental, care, pînă atunci, îl privise mai degrabă ca pe o relicvă postcomunistă. În politica practică un spor al aceleiași „așlinieri” s-a manifestat în faptul nu lipsit de însemnătate că forța politică cu cea mai bogată tradiție a țării, Partidul Național-Liberal, a rupt-o cu propriul său trecut „anticomunist” și, prin aceasta, a devenit un partener potențial al partidului dominant, un fel de rezervă democratică pentru cazul cînd elementele conservatoare din interiorul partidului „postcomunist” ar depăși anumite limite.

Captivantul „spirit de conservare” al democrației originale nu intervine însă doar atunci cînd regimul trebuie apărat de primejdia revenirii la autoritarism, ci și atunci cînd ar încerca să se deplaseze – punînd în pericol subzistența regimului „original” – în direcția democrațiilor liberale „nord-vestice”. Caracteristică pentru România e, după cum se știe, ambivalența democrației reprezentative și delegative (adică puterea șefului executivului și cea a președintelui statului). Cînd părea cît p-aci ca ambițiosul președinte al (proaspăt rebotezatului) Partid Social-Democrat și prim-ministru al guvernului în exercițiu, propunînd alegerea în viitor de către parlament a șefului statului, să poată aduce măcar în dezbatere introducerea sistemului, mai avantajos din punctul de vedere al funcționalității unei democrații reprezentative de tip occidental (și, bineînțeles, din acela al propriilor sale poziții de putere) al preeminenței șefului executivului, conservatorii grupați în spatele președintelui aflat la cel de-al doilea – ultimul – mandat s-au pus brusc în mișcare și, agățîndu-se de superioritatea legitimității unui președinte ales prin vot direct, de popor, l-au convins pe șeful statului să ia poziție în favoarea actualului *status quo*.

Însumînd cele de mai sus, putem constata că, în perioada încă în desfășurare a împlinirii celui de-al treilea val, pare a se contura cu claritate un tip de democrație ce se caracterizează prin prezența simultană a celor patru sindroame principale pe care le-am prezentat pe baza studiilor lui Carothers și O'Donnell. Aceste democrații specifice, „originale” se pot deplasa, firește, în direcția oricăruia dintre cele patru sindromuri principale, dar, în cazul acesta, nu mai pot fi considerate regimuri democratice. În orice caz, pentru noi, țările ce pot fi caracterizate prin prezența simultană și limitîndu-se reciproc a celor patru sindroame prezintă interes atîta vreme cît rămîn democrații și se aseamănă măcar în aparență, în privința generalizării instituționalizării formale, cu democrațiile nord-atlantice. Și sînt cu atît mai interesante cu cît se dovedesc mai capabile să se asemene și în privința stabilității regimului, adică, evoluînd pe propria lor traiectorie originală, să se consolideze realizînd forma originală a responsabilității orizontale.

Dar, la urma urmei, care sînt țările, respectiv grupurile de țări care pot fi incluse în această categorie? La finele anului 2001, Larry Diamond, completînd criteriile mult prea formale și concesive ale democrației enunțate de Freedom House cu cîteva

puncte de vedere ce fac posibilă clasificarea mai precisă a regimurilor nedemocratice, găsea şase categorii de regimuri politice. Acestea sînt democraţiile liberale situate pe scara de opt (negativă) a drepturilor politice şi libertăţilor cetăţeneşti sub 2 puncte, democraţiile electivă situate între 2 şi 4 puncte, regimurile ambigue, aflate cam la 5 puncte, în sfîrşit, între 6 şi 8 puncte, regimurile dictatoriale (autoritar competitiv, autoritar hegemon electiv şi autoritar autarhic închis din punct de vedere politic).

Neluînd în calcul ţările asiatice şi africane, care prezintă trăsături de un cu totul alt tip, irelevante din punctul de vedere al categoriei democraţiilor particulare sau originale propuse de noi, în concepţia noastră în grupul bine marcat al democraţiilor originale consolidate se încadrează ţările balcanice dintre 2.2 - 3.3 puncte şi cele latino-americane dintre gradaţiile 1.2 şi 3.3 (din Europa sud-estică România, Bulgaria, Iugoslavia şi Albania, din America Latină, printre altele, Chile, Argentina, Brazilia şi Mexic). Țările situate în intervalul de libertate dintre 3.5 şi 5.5, deci statele zonei europene a spaţiului post-sovietic, iar din America Latină Venezuela, Paraguay şi Columbia ţin de categoria democraţiilor originale încă neconsolidate, ceea ce înseamnă că se află în stare de tranziţie dinspre autoritarism înspre democraţia particulară.

Apartenenţa României

România poate fi încadrată în categoria democraţiilor particulare consolidate, este una din cele mai caracteristice exemple ale acestei categorii. Această încadrare, dincolo de faptul de a fi în consonanţă cu tradiţiile româneşti şi cu realităţile României contemporane, prezintă avantajul de a putea pune capăt incertitudinilor şi inconsecvenţelor legate de încadrarea României. Thomas Carothers, de pildă, care argumentază în studiul mai sus citat în favoarea irelevanţei paradigmei tranziţiei şi care, dintre cele aproape o sută de ţări aflate „în tranziţie” califică drept democraţii funcţionale mai puţin de douăzeci, remarcînd că „liderii acestui grup, puţin avizaţi, se găsesc mai ales în Europa Centrală şi în zona baltică, rămîine, totuşi, pînă la urmă prizonierul acestei paradigme atît de dezavuate atunci cînd se referă la grupul acelor ţări care „au făcut mai puţine progrese dar continuă evoluţia către democraţie”. Carothers include printre altele România şi Bulgaria, Mexicul şi Brazilia în acest grup, uitînd că, în afara democraţiilor liberale nord-vestice, mai precis (după ce Europa de Sud s-a alăturat iar Europa Centrală e tocmai pe cale să se alătore nucleului clasic al democraţiei) a celor occidentale sînt posibile şi democraţii funcţionale de alt tip. În afara ţărilor est-europene şi latino-americane ce pot fi incluse în grupul democraţiilor particulare, unui alt grup de democraţii fără îndoială funcţionale însă nu de tip occidental – ci asiatic – i se pot subsuma Japonia, Taiwanul, Coreea de Sud şi, reprezentînd probabil în sine un subtip aparte, India. În cazul acestor ţări, putem, de asemenea, vorbi despre primul, al doilea sau al treilea val al democraţiei, adică despre tranziţia dinspre autoritarism spre democraţie şi despre problemele consolidării democraţiei, la fel ca în cazul democraţiilor liberale de tip occidental – fără a ne referi la acelaşi lucru!

Dificultăţile legate de încadrarea corespunzătoare a României sînd depăşite într-un mod original şi pragmatic de către Michael McFaul, care consideră într-atît de specifică tranziţia de la comunism la „noile regimuri” încît vorbeşte despre un „al patrulea val al democraţiei şi dictaturii”, faţă de cel de-al treilea val, din anii şaptezeci-

optzeci, al democrației, care se constituise pe paradigma tranziției bazate pe pacte. După McFaul, „noile regimuri” post-comuniste apărute ca rezultat al celui de-al patrulea val pot fi încadrate în trei categorii: acolo unde forțele democrației erau într-o situație hegemonică, adică în cele nouă țări central-europene și baltice (McFaul include aici, în mod judicios, și Croația) au avut loc tranziții revoluționare și au luat naștere democrații liberale (pactele au jucat aici doar un rol marginal, față de modelul clasic al celui de-al treilea val, cel spaniol); acolo unde raportul de forțe era fără echivoc favorabil vechiului regim comunist (în țările Asiei Centrale, precum și în Belarus, Serbia și România) inițiativa tranziției și punerea ei în practică au venit de sus și în locul celor vechi au luat naștere îndeobște noi dictaturi; în fine, acolo unde raportul de forțe era nedecis (în Rusia, Ucraina, Moldova, Mongolia, Azerbaidjan, precum și în Bulgaria, Macedonia și Albania) tranziția a dus – cu excepția Bulgariei și Mongoliei – „în cel mai bun caz la demonstrații parțiale, instabile sau – în cel mai rău caz – la război civil”.

România iese din rînd și în cazul paradigmei tranziționiste care propune introducerea unui al patrulea val. După ce „puterea poporului” a nimicit ultimul regim comunist, foștii activiști comuniști au revenit practic la putere. În ciuda acestui lucru – zice McFaul – România – împreună cu Bulgaria – „evoluează bine spre consolidarea democrației liberale”. McFaul explică această afirmație nu într-un tot concordantă cu paradigma tranziționistă propusă de el prin apropierea geografică față de Occident. „Nu în creștinism, educație sau nivel economic – subliniază politologul american –, ci în poziția geografică trebuie să căutăm factorul cel mai însemnat care determină anumite țări să ia calea democrației. Regimurile incerte din Bulgaria și România au devenit cu timpul tot mai democratice, pe măsură ce aceste țări au stăruit tot mai agresiv în dorința de a deveni membre ale unor instituții occidentale ca Uniunea Europeană sau NATO. Pentru guvernării din România și Bulgaria faptul că ambele țări au șanse rezonabile de a fi admise în aceste instituții occidentale reprezintă un serios impuls întru adîncirea democrației”.

Întrebarea e ce tip de democrație este aceea a cărei adîncire și consolidare este în România (și în alte țări, aflate în situații asemănătoare) un fapt de necontestat. Studiul de față nu-și propune să sugereze că în România nu s-ar fi adîncit încă îndeajuns și nu s-ar fi consolidat democrația sau că – dintr-un motiv sau altul, fie el structural, cultural sau politic – nici n-ar exista șanse în această privință într-un viitor previzibil. Este vorba de altceva. Anume, că, după alegerile din 1996 și apoi după cele din 2000, în România (și în alte câteva țări sud-est europene, înainte de toate Bulgaria și în Serbia de după Miloșevici) nu s-a instaurat o democrație liberală de tip occidental, ci a prins rădăcini un sistem democratic specific sau particular, asemănător regimurilor dominante în majoritatea țărilor latino-americane. Dacă trecem cu vederea această circumstanță de importanță capitală, vom fi obligați să ne ajustăm tot mereu punctul de vedere referitor la caracterul și tipul (de fapt: identitatea) regimului politic din România funcție de diverse evenimente politice conjuncturale. În postfața unui volum de studii despre România post-comunistă, apărut în 2001 și redactat la sfîrșitul lui 1999 și începutul lui 2000, pronosticînd previzibilă victorie în alegeri a lui Iliescu și a adepților lui, cei doi redactori ajungeau la concluzia că „bazîndu-ne pe tradiționala

înclinație gradualistă a lui Iliescu și a PDSR [e de presus că] viteza reformei s-ar putea reduce în mod considerabil. Dacă asta se va întâmpla, procesul de democratizare și restructurare a economiei se va prelungi iar tranziția s-ar putea să devină o stare cvasipermanentă.”

„Substanța” democrației românești

Dimpotrivă, Alina Mungiu-Pippidi, ale cărei analize de țară publicate lunar în cadrul Programului pentru dezvoltare al ONU reflectă bine starea actuală a vieții politice și economice românești, incluzînd aici și imaginea țării, pe care guvernul României și o parte a elitei spirituale românești doresc s-o sugereze, s-o proiecteze într-afară, constată – tot pe baza unor evenimente politico-economice conjuncturale – că, după alegerile din noiembrie 2000, lucrurile „au evoluat substanțial” în țară și că „tranziția politică se apropie de sfîrșit”. După Alina Mungiu-Pippidi, 8 noiembrie 2001, cînd Ion Iliescu a organizat un banchet în palatul prezidențial în onoarea regelui Mihai, care împlinea 80 de ani, poate fi privit ca momentul încheierii „oficiale” a tranziției. Politica de asociere la guvernare a UDMR, atît la nivel central, cît și pe plan local, cvasianularea contradicției de tipul „comunist-anticomunist”, care împărțise atît de marcat elita politică românească în perioada anterioară, consensul pe cale de a se constitui în așa-numita problemă a restituției și în ceea ce privește privatizarea coloșilor industriali asemănători Combinatului de la Galați constituie de bună seamă tot atîtea indicii că „democrația formală e acum consolidată” în România. Dar – adaugă Alina Mungiu-Pippidi – „mai rămîn multe de făcut în ceea ce privește democrația substanțială”.

Ei bine, atunci tranziția s-a încheiat sau nu s-a încheiat? Nu încapе îndoială că de consolidat s-a consolidat ceva, ce seamănă în privința formelor instituționale cu democrațiile liberale de tip occidental, dar în ceea ce privește „substanța”, adică esența sa, nu este același lucru. Dar e oare posibil un regim politic în care să nu existe decît forme „goale”? Puțin probabil. Așadar și democrația românească trebuie să aibă o anume „substanță”, un conținut propriu, doar că acela e de presupus că nu e identic cu „substanța” democrației occidentale. Alina Mungiu-Pippidi amintește în acest sens – printre altele – politizarea administrației, serviciile secrete cărora nu li se poate ține întru totul socoteala și regimul politic aflat – în absența unei opoziții notabile – în dezechilibru. Încă și mai grăitoare sînt datele aceluia Eurobarometru publicat în octombrie 2001 de Institutul de sondare a opiniei publice CURS – la care se referă și Alina Mungiu. „Românii – spune autoarea bucureșteană – sînt democrați convinși și percep orice opțiune nedemocratică ca fiind nerealistă și indezirabilă.”

Să vedem acum ce spun cifrele despre opțiunea antidemocratică a populației. 13% din cei chestionați ar dori ca țara să fie guvernată de militari; 18% sînt de părere că ar trebui readus regimul comunist; 19% ar fi de acord ca parlamentul să fie închis și partidele politice interzise; 30% cred că ar fi mai bine ca țara să fie guvernată de un lider cu mină forte, capabil să ia decizii rapide, fără parlament și alegeri; în sfîrșit, 59% din cei chestionați și-ar dori un guvern de unitate națională în care oamenii cei mai capabili și mai bine pregătiți să-i înlocuiască pe politicienii aleși. Această din urmă opinie – majoritară – apare sprijinită și de alte două date: după părerea a 51% din cei chestionați între clasa politică românească și restul românilor există un con-

flict iar 62% cred că răspunderea pentru falimentul tranziției revine guvernelor incompetente.

Socot că aceste cifre arată cu limpezime că nu are nici un rost să tot repetăm la modul școlăresc – cum, din păcate, o face și Alina Mungiu-Pippidi – că „România a obținut rezultate importante”, deși pe anumite planuri „a avut și serioase eșecuri” sau că „per total mai sînt încă multe lucruri de făcut pentru ca democrația procedurală românească să devină o democrație substanțială”. Andrei Cornea, care, din păcate, se face din ce în ce mai rar auzit în vremea din urmă, aducea în discuție încă în 1990, într-o memorabilă scriere a sa, faptul că utilizarea obsesivă a anumitor expresii „aduce adeseori consolări” celor ce recurg la ele: în opinia lui, o analiză lucidă ar fi mult mai profitabilă decît aceste „consolări derizorii”. Sub semnul acestei lucidități a formulat Andrei Cornea – exact cu o săptămînă înainte de mineriada care a uluit întreaga lume civilizată – următoarea ipoteză (confirmată sau infirmată în cei mai bine de zece ani care au trecut de atunci, poate decide fiecare după cum crede de cuviință): „Deși îndepărtarea României de «Est» și de comunism este inevitabilă, apropierea de «Europa» nu este chiar atît de sigură. Există chiar riscul, deloc neglijabil, să ne îndepărtăm prea mult spre Vest și, depășind marginile Europei și duși de un neobișnuit alizeu, să traversăm în mod ideal Oceanul, ajungînd undeva, într-un fel de Americă Latină.”

Nu în America Latină, firește, ci într-un regim politic care-și află mai multe asemănări în America Latină decît în Europa Occidentală. Prelucrarea teoretică și descrierea politologică amănunțită a acestei evidente asemănări – precum și a diferențelor firești pe care „originalitatea” românească sau sud-est europeană le induce chiar și față de America Latină – e o sarcină profesională care rămîne încă de realizat. Un uluitor eveniment de ultimă oră dovedește însă că aici nu e vorba numai de probleme profesionale ci de depășirea anumitor limite, a căror tolerare ar însemna să rămînem definitiv prizonierii democrației romînești originale care se consolidează vertiginos.

Legea partidelor, votată deja – cu diferențe neglijabile – în ambele camere ale Parlamentului, condiționează înscrierea noilor partide de existența unui număr de 50 mii de aderenți din cel puțin 21 de județe. Smaranda Enache era îndreptățită să spună la conferința de presă din 22 septembrie a organizațiilor societății civile care protestau împotriva acestei legi că ceea ce s-a întîmplat indică fără echivoc că partidele parlamentare (inclusiv UDMR) „s-au coalizat peste capul alegătorilor” și au creat un bloc politic închis. Un răspuns pe măsura acestei sfidări îndreptate mai ales împotriva înființării de partide regionale nu poate fi decît fondarea unei mișcări politice noi, capabile să ofere o alternativă la actuala clasă politică în totalitatea sa.

Bibliografie

- Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press: Norman and London, 1991.
- Studiile lui Thomas Carothers (*The End of the Transition Paradigm*, 2002), Guillermo O'Donnell (*Illusions About Consolidation*, 1996) și ale Alinei Mungiu-Pippidi (*Romania's „End of Transition” Deconstructed*, 2002) pot fi găsite (primele doua în traducere românească, iar ultimul în limba engleză) în numărul special din aprilie 2002 al *Revistei române de științe politice* (Teoria democratizării).

- Michael McFaul, The Fourth Wave of democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World, în *World Politics*, 2002, 54:2.
- Larry Diamond, Thinking about Hybrid Regimes, în *Journal of Democracy*, 2002, 13:2.
- Ágh Attila, A korai konszolidáció és az EU-alkalmazkodás Közép-Európában, în *Politikatudományi Szemle*, 2001, 10:1-2.
- Ágh Attila, Early Consolidation and Performance Crisis. The Majoritarian-Consensus Democracy Debate in Hungary, în *West European Politics*, 2001, 3.
- Baer, Werner-Joseph Love (eds.), *Liberalisation and its Consequences: A Comparative Perspective on Latin America and Eastern Europe*. Cheltenham. Edward Elgar, 2000.
- Duncan Light and David Phinnemore (eds.), *Post-Communist Romania. Coming to Terms with Transition*, Palgrave Publishers, 2001.
- Andrei Cornea, „Escrava Isaura”, în 22, nr. 21, 8 iunie 1990. Republicat în volumul *Mașina de fabricat fantasmă* (1995, 26-35.).

Traducerea: Paul Drumaru

Ana Ludușan

Viitorul sat mondial

Despre producția de cartofi și despre informatică

Universitatea de vară de la Ilieni, organizată de Liga Pro Europa în iulie 2002, a propus o agendă de subiecte politice de cea mai mare urgență. Printre acestea, criza economiei clasice în fața tendințelor de globalizare. Economia clasică, în cazul României, formulată în jurul resurselor locale, regionale și naționale destinată să satisfacă o piață locală, regională și națională, foarte rar și cu rezultate slabe destinată exportului, este presată de tendințele de globalizare ale unei piețe în care produsele, capitalul și oamenii circulă dintr-o parte în cealaltă a globului fără nici un fel de dificultate. Vezi universalizarea unor produse banale ca Coca-Cola, a celor de cosmetică, detergenți sau a unor articole de îmbrăcăminte, dar și a echipamentelor din informatică și comunicații.

Actorii economici actuali, din punctul de vedere al lui Kolumban Gábor, unul dintre referenții Universității de la Ilieni, nu mai sînt întreprinderile de interes local, regional sau național, ci marile corporații internaționale. Aceștia sînt actorii economici care dictează tendințele economiei globale. IMM-urile se constituie ca subunități ale marilor corporații, fie ca 1. furnizori de expertiză, fie ca 2. furnizori de servicii pe domenii specializate. În nici un caz, acestea nu pot genera politici economice decît prin presiuni colaterale și ne semnificative, presiuni care se constituie doar ca un semnal de alarmă pentru politica economică a marilor corporații. După autorul mai sus amintit, IMM-urile nu constituie panaceul universal al emancipării economice al unui stat național. Acestea au doar rol de reglator al pieței muncii, de amortizor al crizelor

sociale, este un sector care poate aduce venituri unui număr destul de mare de actori sociali, iar, în fața crizelor economice de proporții, se restructurează cu cea mai mare viteză și cu cele mai mici costuri. Dar ele rămân actori economici de mîna a doua, care respectă pașii dictați de marile corporații mondiale. Acest lucru nu este o nenorocire. Un IMM local cu o invenție ca cea a brăzdarului metalic în epoca plugului de lemn va avea toate șansele să se transforme într-o mare corporație mondială. Nu este deloc o glumă. Acei actorii sociali, fie persoane, fie instituții, care au știut să exploateze nevoia socială au creat evenimente istorice. Progresele din informatică și comunicații au transformat globul într-un sat mare în mai puțin de douăzeci de ani. Viitorul sat mondial își va structura politicile economice, de securitate și cele de eficiență socială după o diviziune foarte diferită de cea pe care am cunoscut-o pînă acum. De aceea, politicienii viitorului vor trebui să fie persoane foarte competente cu o mare capacitate de adaptare. Politica va fi restructurată de știință și tehnologie și mai puțin de doctrine ideologice. În satul mondial, sărăcia și conflictele de orice fel ale unui stat național vor fi probleme mondiale și nu probleme naționale atîta vreme cît acestea destabilizează ordinea mondială. Subcultura va fi proprie indivizilor și nicidecum unor state. Administrarea politică se va desfășura pe mai multe nivele. Cea de la nivel local și regional va administra politicile economice și cele sociale ținînd cont de resursele locale și de presiunile globale. Localitatea și regiunea sînt unități administrative transparente în care controlul și administrarea resurselor se poate face în cel mai eficient mod. Statul național va prelua politica internă, cea a sectoarelor economice strategice și reprezentarea externă. Politicile de securitate și apărare precum și reprezentarea intereselor economice la masa negocierilor globale vor fi transferate uniunilor de state sau statelor continentale, singurii actori politici care vor rezista competiției viitoare. Diviziunea muncii se va stabili conform unei piețe libere, combinate cu o piață controlată a tendințelor de dezvoltare și în funcție de capacitatea de adaptare a fiecărei localități, regiuni, stat național sau multinațional la concertul mondial.

Dacă fabricarea armelor nucleare nu va sta în grija unui stat mic și acesta va putea trăi foarte bine din politici bancare – ca Elveția de pildă – sau dintr-o agricultură ecologică, posibilitate de viitor pentru România, acest stat mic este normal să se îndrepte spre acele politici care îi asigură bunăstarea. Prestigiul unei acțiuni sociale sau al unei întreprinderi economice va fi măsurat de eficiența ei socială; cîți oameni hrănește și cîtă securitate socială produce. Marile performanțe, de orice fel, se vor stabili la nivel mondial. De aceea, criza economiei clasice poate fi privită ca generatoare de „ordine locală” după expresia referentului amintit mai sus. Presiunile economiei globale pot fi valorificate ca oportunități locale, regionale și naționale. Să luăm un singur exemplu. Un magazin din centrul Sydney-ului, al Bucureștiului sau al celui din Sfîntul Gheorghe conține cam aceleași mărci de țigări, detergenți, îmbrăcăminte, băuturi, conserve. Marea majoritate a acestora sînt produse de serie mare, relativ ieftine și de proastă calitate. În toate țările mai dezvoltate există o tendință tot mai evidentă spre produse de calitate și spre cele organice (naturale), în cazul produselor alimentare. Numai că, un produs natural se obține prin tehnologii tradiționale, cu productivitate mică, pînă acum, și deci mai scump, cu o adresabilitate scăzută pe o piață îndepărtată. Dacă acest produs se adresează unor cumpărători fideli, apropiați ca distanță, deci fără costuri mari de

transport și intermediere, acest produs poate avea un preț atractiv și pentru producător și pentru cumpărător. Mai mulți producători de acest fel angajează forță de muncă și se concurează pe o piață liberă. Condițiile de monopol sînt excluse cînd numărul concurenților este suficient de mare încît nu este posibilă o înțelegere între ei.

Nevoia produselor alimentare sănătoase și de bună calitate este tot mai presantă la nivel mondial. Țara, regiunea, localitatea care va ști să exploateze această nevoie „va cîștiga pariul cu piața”. Cum este posibil acest lucru? Să ne imaginăm un exemplu la îndemînă, acela al adaptabilității producătorilor de cartofi la noua nevoie socială. Aceștia revin la o tehnologie tradițională, înlocuind ierbicidarea cartofilor cu prașila mecanică. Nimic mai simplu. Producătorul de cartofi în loc să dea banii pe ierbicid mai prășește odată cartoful. Industria de ierbicide se va reprofila pe industria de producere a utilajelor agricole. Aceiași oameni vor produce unelte agricole, dar nu vor polua mediul cu substanțe chimice. Producătorul de cartofi va fi în măsură să-și procure uneltele de care are nevoie și va prăși această plantă de oricîte ori va fi nevoie. Cartofii ecologici vor fi vînduți la început celor care pot da un preț mai mare sau celor care au probleme de sănătate pe o piață apropiată de producător. Dezvoltarea acestei afaceri va pune producătorul în situația de a dezvolta producția de cartofi ecologici extinzîndu-și piața. Acesta va putea, în același timp, să facă implanturi de tehnologie și în alte localități sau regiuni sau pur și simplu invenția lui se va difuza spre alți producători de cartofi. Rezultatul va fi acela al scoaterii de pe piață a cartofilor ierbicidați. Un rezultat foarte bun.

Dar care vor fi producătorii care vor accepta să se întoarcă la tehnologii tradiționale cînd cele moderne sînt mai mici consumatoare de efort fizic. Faptul că trebuie să consumi mai mult efort fizic cu prășitul decît cu ierbicidarea cartofilor este doar o aparență. Prășitul manual poate fi înlocuit cu succes cu cel mecanic, dacă ai unelte adaptate la această operație. În cazul acesta, prășitul mecanic poate fi mai ieftin decît ierbicidarea. Revenirea la tehnologii tradiționale în agricultură o pot face, în prima fază, mai ales producătorii care nu demult au abandonat practicile arhaice de exploatare a pămîntului, cei care sînt obișnuiți cu un cîștig mic și cei care sînt adaptați la munci mai grele și prost plătite. Din acest punct de vedere, România este pregătită pentru o agricultură ecologică. Industria ierbicidelor și a îngrășămintelor chimice se poate reformula fără dificultăți, fiind și așa în pragul falimentului. Mergînd mai departe cu analiza pe firul tendințelor mondiale, vom constata că industria alimentară se reformulează tot mai mult pe tehnologii de mică productivitate, pe cele artisanale, în favoarea produselor sănătoase și de bună calitate. Așa cum epoca naylonului a avut o viață scurtă în comparație cu cea a bumbacului și a firelor naturale, presupun că același lucru se va întîmpla și cu produsele din marea industrie alimentară. Tendințele mondiale din alimentație ne îndeamnă să credem că laptele praf va fi utilizat doar în călătoriile în spațiu iar pîinea pe bandă rulantă va lua locul pesmetului. Orice călător în țările mai dezvoltate a constatat că marii producători de pîine au fost înlocuiți de brutăriile mici care produc cîteva kilograme de pîine pe zi și o vînd în momentul în care au scos-o din cuptor. Și acestea vor fi înlocuite de mașinile de uz casnic în care introduci făina, drojdia, semințele și ce mai vrei să conțină pîinea și te duci la plimbare sau la cumpărături. Peste două ore vei găsi pîinea proaspătă, așa cum o vrei. Neagră, albă, cu lapte sau fără. Aceste tendințe mondiale pot, într-adevăr, pro-

duce ordine locală și regională. Globalizarea poate genera industrii sau activități artisanale de mare succes alături de industrii corporatiste care nu pot funcționa decât la nivel mondial. Industria de apărare, informatica și comunicațiile, transportul și dezvoltarea științifică nu vor putea rămâne în grija unui stat național. Acestea se vor formula ca politici continentale în jurul unor state puternice, sau ale unor uniuni de state care dețin pachete importante ale inovației științifice.

Viitorul sat mondial va fi administrat pe mai multe nivele de competență. Cel de securitate se va desfășura la nivel mondial. Evenimentele din 11 septembrie ne-au introdus în această logică. Fie că o acceptăm, fie că nu, această logică ni se impune ca o situație care cere o rezolvare rațională. Este de preferat să se găsească soluțiile cu cele mai mici costuri. Politica economică se va decide tot la nivel mondial de către marile corporații reprezentate de state continentale sau de uniuni de state. Localitățile, regiunile și statele naționale se vor formula în contextul mondial așa cum se formulează azi familia în sînul comunității locale și a societății în general. Acestea vor trebui să țină cont de presiunile și determinările externe, păstrîndu-și coeziunea, identitatea și ordinea lor internă. O responsabilitate mult mai ușoară față de aceea la care sînt supuse acum localitățile, regiunile și statele naționale. Acestea trebuie să facă față și nivelelor de responsabilitate pentru care nu au nici resurse nici competență. Pentru multe state naționale, politica de apărare este o problemă de fudulie, fără nici o acoperire în realitate.

Tendențele politice și economice viitoare se vor reformula cu o viteză pe care nu o putem gîndi și într-un sens în care generațiile neracordate la Internet nu o pot imagina. Dar, în viitorul sat mondial, mă simt la mine acasă. Liberă, scăpată de sărăcie și de grijile pe care alții sînt mai în măsură să le ducă. Grijile individuale se vor reformula în jurul identității culturale și a celei biologice.

Varga Attila

Principalele probleme privind revizuirea Constituției

Experiența politică a ultimilor zece ani ne demonstrează că Constituția adoptată în 1991 are multe neajunsuri sau chiar reglementări greșite și, ca atare, nu poate fi menținută pe termen lung.

Azi, elita politică acceptă aproape unanim necesitatea revizuirii, divergențele de opinie serioase aparînd însă în privința conținutului de modificat și amploarea modificării.

Necesitatea revizuirii principiilor constituționale fundamentale apare pe fondul relațiilor politice, sociale și internaționale actuale. Amînarea acestor modificări n-ar

face decît să accentueze dificultățile datorate carențelor din sistemul legislativ și ar slăbi încrederea societății în instituțiile democratice fundamentale.

Urmînd structura constituției actuale, în cele ce urmează aș face cîteva observații referitoare la instituțiile de drept ale căror schimbare, în opinia mea, nu acceptă amîinare.

1. Premisa revizuirii

Articolul 148 (1) al Constituției face referire la limitele, respectiv – în cazul anumitor dispoziții – la interdicția oricărei revizuirii. Nu pot forma obiect al revizuirii caracterul național, independent, unitar și indivizibil al statului, forma republicană de guvernămînt, integritatea teritoriului, independența justiției, pluralismul politic și limba oficială.

Fără îndoială că fiecare stat își are interesele și valorile sale fundamentale, independente de transformările politice și pe care dorește să le protejeze constituțional. Articolul 148(1) este, însă, din punct de vedere juridic incorect, iar din punct de vedere politic este ininteligibil. Deoarece o parte a precizărilor de mai sus sînt de inclus în categoria aspirațiilor politice, prevederea nu poate avea un efect juridic real. Interdicția referitoare la revizuire este discutabilă atît din punct de vedere al dreptului constituțional cît și al teoriilor juridice, și anume, conform următoarei argumentații. Oricare putere constituantă, respectiv corp constituant, poate decide în mod suveran. Nici o reglementare juridică și, prin urmare, nici Constituția, nu poate fi elaborată pentru „eternitate” și nu poate avea valabilitate permanentă. Relațiile, valorile și opțiunile socio-politice se pot schimba în timp. Puterea constituantă a unei perioade istorice date, nu poate, în același timp, să îngrădească suveranitatea, libertatea decizională a unui viitor corp constituant. Pentru că acest lucru ar însemna o ierarhizare a puterii juridice a constituantelor din diferite perioade, ceea ce e inacceptabil juridic. În acest sens, renumitul expert francez de drept constituțional J. Laferrière scrie următoarele: „din punct de vedere juridic, acest procedeu, care dispune ca anumite părți ale constituției să nu poată fi revizuite, sînt imuabile, nu are nici o valoare. Puterea constituantă care acționează într-un anumit moment nu e superioară puterii constituante care acționează în viitor... Astfel de dispoziții sînt simple aspirații, declarații politice care n-au nici o valoare juridică sau putere coercitivă asupra constituantei de mai tîrziu.”

Prin urmare, pentru o reformă constituțională reală articolul 148(1) trebuie neapărat eliminat.

2. Autodefinirea statului și cîteva principii fundamentale

În autodefinirea lor, statele stabilesc, în general, caracteristicile considerate a fi cele mai importante. Și fac acest lucru în așa fel încît să surprindă atît experiența favorabilă a trecutului, cît și cerințele viitorului.

Definirea României ca stat național este, pe de o parte, anacronică, pe de altă parte, nu pleacă de la realitatea concretă și nu e în consonanță cu practica juridică a Uniunii Europene. Bazîndu-se pe această sintagmă politică, guvernele și conducerile politice ale României generează o legislație și o practică juridică dezavantajoasă și discriminatorie față de minoritățile naționale.

Din punct de vedere juridic, acest fapt contrazice o altă prescripție constituțională cu valoare de principiu, conform căreia România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, naționalitate sau de origine etnică. Este o contradicție internă între statul-națiune, adică esența statului etnic și acea dispoziție constituțională, conform căreia România este patria comună a tuturor cetățenilor ei. Așadar, din două una: fie toți cetățenii României sînt de etnie română și atunci putem vorbi de stat național, fie acceptăm că în România trăiesc și cetățeni de altă etnie, caz în care nu mai putem vorbi de stat național. A vorbi în același timp despre stat național și despre patria comună a cetățenilor, indiferent de naționalitate, reprezintă un nonsens politic și juridic.

În măsura în care acceptăm ca sursă a legitimității statului comunitatea solidară a cetățenilor suverani, concepția actuală despre suveranitate pare depășită, deoarece ea reflectă caracterul nelimitat și indivizibil al suveranității tradiționale caracteristic secolului 19. România, semnînd un acord de aderare la UE, trebuie să formuleze în constituție conceptul suveranității limitate și parțiale, care e mai aproape de situația actuală a României și de aspirațiile societății românești.

De asemenea, este necesară lărgirea reglementărilor referitoare la românii care trăiesc în străinătate – cu referire la problemele concrete care există în acest sens –, pentru a putea fi ocolită monopolizarea demagogică a chestiunii naționale.

Legislația internă și internațională permite și face necesară, pe lângă recunoașterea caracterului oficial al limbii române, și dreptul de folosire a limbii materne în instituțiile publice (locale sau centrale) de către minoritățile naționale în localitățile în care proporția acestora este de cel puțin 20%.

În fine, trebuie precizat clar și textual că principiul ordonator al statului, al administrării sale structurale și funcționale, îl reprezintă separația puterilor (legislativă, executivă și judecătorească).

3. Despre catalogul drepturilor cetățenești fundamentale

Capitolul privitor la drepturile fundamentale ale omului și ale cetățeanului din actuala constituție trebuie extins și definit clar. Handicapul principal al dispozițiilor în vigoare îl constituie faptul că ele au – în primul rînd și aproape exclusiv – doar un caracter declarativ legat de aceste drepturi. Capitolul se dorește a fi o declarație cu caracter universal a drepturilor fundamentale ale omului. Chiar dacă valoarea și semnificația sa politică e incontestabilă, e nevoie, totuși, de garantarea acestor drepturi prin reglementarea constituțională a unui sistem de garanții eficient. Fără îndeplinirea acestei condiții, afirmarea lor este incertă.

Lărgirea catalogului de drepturi fundamentale ale omului și cetățeanului trebuie făcută prin completarea cu drepturile individuale și colective ale minorităților naționale. Trebuie reglementată utilizarea în scris și oral a limbii materne în administrația publică și în fața instanțelor judecătorești, ca și dreptul neîngrădit și nelimitat la cultură și educație în limba maternă. Marea majoritate a acestor drepturi se manifestă ca drepturi individuale sau ca drepturi individuale exercitate în comun. Este însă nevoie și de o reglementare a drepturilor strict colective sau comunitare ale minorităților naționale, și anume, prin includerea de noi paragrafe, în primul rînd a celor referitoare la formele

de autonomie culturală și educațională. În opinia mea, în cadrul capitolului dedicat drepturilor fundamentale ale omului ar fi nevoie de un subcapitol separat, care să reglementeze drepturile individuale și colective ale minorităților naționale.

În continuare, sînt și alte drepturi care necesită o definiție mai clară. E nevoie de ridicarea la rang constituțional a unui principiu fundamental din dreptul penal – cel referitor la prezumția de nevinovăție. Aceasta poate garanta – desigur, nu în sine, ci printr-o serie de reglementări juridice de rang inferior constituției – o justiție echitabilă, dreaptă și legală.

Dreptul la proprietate ar trebui reglementat și el ca drept fundamental al omului, pentru că, în ultimă instanță, acesta poate sta la temelie unei dezvoltări economice libere și sănătoase, dar și la a unei condiții umane cu adevărat demne.

4. Aspecte legate de organizarea statului

a. Legislativul

Constituția adoptată în 1991 revine la tradițiile politice românești din perioada interbelică, la legislativul bicameral. Practica de peste un deceniu a acestui for prezintă numeroase disfuncționalități provenind în cea mai mare parte din atribuțiile – de încetinire a procesului legislativ – comune celor două camere. În opinia mea, sistemul bicameral ar trebui astfel schimbat încît Camera Deputaților să devină practic principalul for legislativ, iar Senatul – cameră superioară prin tradiție – să aibă în atribuțiuni doar anumite probleme, cum sînt apărarea țării, siguranța statului sau politica externă. Atribuțiile sale legislative s-ar reduce astfel doar la discutarea într-o primă fază a proiectelor de lege votate de Camera Deputaților. Obiecțiile ar ajunge spre o nouă deliberare sau rediscutare în Camera Deputaților, asemenea celor făcute de președinte. Astfel s-ar elimina maniera complicată, cronofagă a procedurii actuale de mediere.

Activitatea Camerei Deputaților s-ar restrînge, de fapt, la legiferarea propriuzisă, fără a mai avea obligația de a face și anchete. O astfel de modificare a legislativului ar eficientiza în mare măsură activitatea sa.

b. Puterea executivă

Legat de puterea executivă, putem spune că, în momentul de față, avem de a face cu o copie proastă a sistemului semi-prezidențial de tip francez. Acest model duce la o putere executivă bicefală în care se așteaptă mult de la președinte, deși acesta are competențe administrative, de conducere, restrînsse. În același timp, datorită legitimității rezultate din votul direct prin care este ales președintele, Guvernul așteaptă, la rîndul său, măsurile pe care trebuie să le ia acesta. Aceasta situație determină o frustrare în activitatea guvernamentală, compensată, în schimb de oferta constituțională: posibilitatea guvernării prin ordonanțe.

În opinia mea, ar trebui să se renunțe la orice formă de sistem prezidențial, în locul lui fiind necesară introducerea sistemului parlamentar. Aceasta ar însemna ca președintele să fie ales de către Parlament, în ședință comună, cu o majoritate de două-treimi a voturilor, adică prin cvasi-consens politic. Reducerea sferei de competențe, plus consensul politic rezultat, ar plasa instituția prezidențială deasupra

hărțuieilor politice de zi cu zi, conferind funcției ținută și autoritate. Legitimitatea sa politică ar crește astfel considerabil față de un președinte ales direct, cu „jumătate plus unu” din voturi.

Competențele prezidențiale ar scădea, așadar, semnificativ. În relația cu Parlamentul și-ar păstra dreptul de veto – unic și prorogativ – precum și obligația promulgării legilor. Schimbările mai importante ar apărea, însă, în relația cu Guvernul. Nefiind șeful puterii executive, el nu mai poate participa la ședințele de Guvern, neputându-le nici prezida, iar funcțiile sale de apărare a țării și de siguranță națională ar scădea semnificativ. Și-ar păstra funcția de comandant suprem al forțelor armate, dar nu și cel de președinte al Consiliului Suprem de Apărare a Țării. Cu alte cuvinte, nu ar interveni în problemele operative, ci ar avea un rol mai mare în medierea necesară cu societatea.

Adevăratul conducător al puterii executive ar deveni, astfel, prim ministrul, care ar dobîndi o libertate decizională mai mare și și-ar lărgi competențele.

c. Procedura de legiferare

Schimbările ce intervin în structura, competențele și relațiile dintre sistemele instituționale aparținînd diferitelor componente ale puterii modifică, bineînțeles, și procesul legislativ. Nu le voi aborda pe acestea separat; există, însă, cîteva modificări asupra cărora merită să chibzuim.

a) Dacă Camera Deputaților e cea care reprezintă cu adevărat legislativul, toate propunerile de legi ar trebui adresate ei.

b) Ar trebui, de asemenea, lărgită sfera celor care pot avea inițiativă legislativă; ea ar putea fi extinsă la comisiile de specialitate permanente, respectiv la organizațiile civice de importanță națională, în cazul acestora din urmă condițiile și cadrele trebuind a fi stabilite foarte precis. În mod similar, s-ar putea acorda dreptul de a propune legi și consiliilor județene.

c) În ce privește delegarea legiferării, ar trebui menținută doar posibilitatea emiterii de ordonanțe guvernamentale simple. Aceasta se justifică în cazurile în care activitatea parlamentară e întreruptă, iar atribuțiile guvernamentale necesită reglementări care să fie acceptate rapid și cu putere de lege.

Articolul 114(4), care reglementează ordonanțele de urgență ale Guvernului, trebuie eliminat. Textul acestuia nu este îndeajuns de clar și, după cum ne arată experiența ultimilor ani, a permis numeroase abuzuri. Dacă eliminarea nu va fi acceptată, ar trebui modificată astfel încît să definească punctual conceptul de „caz excepțional”, și anume, conform regulilor de teorie a dreptului: prin enumerarea acelor situații în care e permisă exercitarea guvernamentală a legiferării. Aceasta, doar în cazul stării de asediu din timpul unui război sau al stării de necesitate, datorată catastrofelor naturale sau de alt gen. Teoria dreptului nu cunoaște alt gen de „stare excepțională”. Practica actuală a generat, însă, un adevărat haos legislativ, ducînd la creșterea incertitudinii juridice în aplicarea legilor.

d. Sistemul electoral

Eventualele schimbări în funcționarea și competențele legislativului pot influența și sistemul electoral. Probabil că generalizarea votului uninominal nu se justifică,

cultura politică neatingînd încă nivelul la care să se asigure cetățenilor cu drept de vot oferte electorale reale. Sistemul mixt (cu liste și vot uninominal) poate fi astfel modificat încît deputații să fie aleși pe baza sistemului actual (cu liste), iar senatorii pe baza așa-numitului sistem de liste preferențial. Adică, partidele ar alcătui listele, dar ordinea în cadrul lor ar fi stabilită de votați, în urma alegerilor.

În cazul Senatului, trebuie analizat temeinic dacă introducerea instituției de senator de drept este utilă sau nu. Deoarece prezența clericului ar însemna practic, fără îndoială, o supremație ortodoxă sau ar pune, pe de o parte, sub semnul întrebării însăși separarea dintre Biserică și Stat, caracterul laic al statului și autonomia reală a bisericii, iar pe de altă parte, prezența clericilor maghiari ar deveni una pur formală, de fațadă. Puse toate la un loc, consider ca inutilă modificarea într-o astfel de manieră, radicală, a structurii Senatului.

Dacă se va opta pentru forma parlamentară de guvernămînt republican, s-ar justifica și o prelungire a perioadei de mandat a președintelui ales de către Parlament. Astfel, alegerea președintelui nu s-ar mai suprapune cu alegerile parlamentare. (În fond, propun modelul din Ungaria, în care președintele este ales de către Parlament pentru o perioadă de cinci ani, în timp ce mandatul legislativului durează patru ani.)

5. Observații privind administrația publică locală

Actualele articolele 119-122, referitoare la administrația publică locală sînt extrem de lapidare. Completarea lor ar trebui să ducă la o extindere a autonomiei locale.

Articolul 119, care definește ca principii fundamentale ale administrației publice locale autonomia locală și descentralizarea serviciilor publice, este nu doar inexact, dar și incomplet. Inexact, pentru că deși amintește – în mod greșit – de servicii publice descentralizate, e vorba, de fapt, de autorități publice locale subordonate ministerelor. Conform literaturii de specialitate, la nivel local avem, pe de o parte, consilii locale, adică autorități locale alese pe baza principiului autonomiei locale (al descentralizării), pe de altă parte, pot funcționa așa-numitele organe deconcentrate, subordonate ministerelor și care dispun de o relativă independență decizională la nivel teritorial.

Totodată, enumerarea prezintă anumite carențe, pentru că principii de rang superior, ce merită incluse în dispozițiile constituționale, sînt formulate de legi de rang inferior. Principiile de bază ale administrației publice locale ar putea fi următoarele: principiul autonomiei locale, al deconcentrării serviciilor publice, al puterii locale alese, al legalității, al subsidiarității, respectiv principiul exprimării opiniei comunității locale prin referendum. Avînd în vedere că pentru organizarea socială și administrarea statului, existența și funcționarea administrației publice și a autorităților locale sînt fundamentale, și catalogul de drepturi ale acestora (sfera competențelor și a obligațiilor) ar trebui reglementată constituțional. Drepturile fundamentale ale comunității locale sînt următoarele: dreptul la proprietate (la venituri proprii, la stabilirea de taxe locale), autonomia legislativă locală, dreptul de constituire prin statut propriu, dreptul de asociere și colaborare, dreptul de a subscrie și de a înainta petiții, respectiv dreptul la simboluri ce exprimă identitatea comunității locale.

Condițiile constituționale de satisfacere a obligațiilor administrației locale constau în aceea ca administrația publică locală să dispună de:

- patrimoniu compus din proprietatea și drepturile de proprietate ale consiliului local;
- venit propriu;
- taxe transferate de la administrația centrală, venituri preluate;
- contribuție bugetară normativă de la administrația centrală;
- sprijin guvernamental.

Dreptul la petiție al administrațiilor locale asigură acestora posibilitatea de a se adresa diferitelor organe de stat pentru a solicita consultanță și informații în toate problemele care țin de activitatea lor. De asemenea, administrațiile locale ar trebui să dispună – în cazul încălcării principiului constituțional al autonomiei locale – și de dreptul de a se putea adresa direct, fie în cadrul unui control anterior, fie ulterior, Curții Constituționale. În cadrul dreptului la petiție se justifică garantarea dreptului consiliilor județene de a propune legi care țin de administrația locală în privința reglementărilor normative.

În privința competențelor administrației locale, e nevoie ca atribuțiile și competențele organelor locale deconcentrate, subordonate ministerelor, să se reducă treptat, respectiv o parte a acestora să treacă în sfera de competențe a administrațiilor locale. Stabilirea sferelor de competență se poate face, însă, doar prin asigurarea resurselor financiar-materiale corespunzătoare.

În condițiile unor competențe administrativ-locale largi, garantate constituțional, e indicată desființarea instituției prefecturii. Controlul legalității activității administrației locale ar trebui lăsat pe seama instanțelor de contencios administrativ, care ar exercita acest control exclusiv pe bază de plîngeri. E foarte probabil ca acest lucru să nu fie acceptat; caz în care e necesară eliminarea articolului 122(4), care prevede ca orice act al consiliului județean, al celui local sau al primarului atacat de prefect în fața instanței de contencios administrativ să fie suspendat de drept. Numai că astfel se depășește sfera conceptului de control al legalității și se aduce un prejudiciu: anticipîndu-se o stare de drept în care e chemată să se pronunțe doar justiția.

Constituția garantează astfel o consecință juridică a acțiunii prefectului, care echivalează cu o „sentință” apriorică, fapt care poate favoriza – practic și teoretic – abuzul de lege și de competență.

Dacă nu se va accepta nici eliminarea articolului 122(4), ar trebui eliminate din text măcar dispozițiile privitoare la suspendare, adică, modificarea ar trebuie astfel făcută încît suspendarea să nu fie automată, de drept, ci să se facă pe baza deciziei independente a instanței de contencios administrativ.

6. Cîteva sugestii referitoare la instituțiile publice

În capitolul referitor la Curtea Constituțională, trebuie să se obțină o creștere a rolului Curții Constituționale. Ar trebui ca deciziile Curții luate în cazul legilor nepromulgate încă, adică în cadrul controlului constituțional preliminar, să nu poată fi modificate prin vot de către legislativ, întrucît astfel ar prevala interesele politice.

În ce privește instituția juridică Avocatul Poporului, articolul 55, care prevede condițiile numirii, ar trebui astfel modificat încît numirea să se facă printr-o ședință comună a celor două camere ale Parlamentului. Aceasta, cu atît mai mult cu cît articolul

57 prevede ca Avocatului Poporului să prezinte raportul anual în fața celor două camere parlamentare. Consider importantă folosirea termenului de instituție, deoarece – într-un proiect de lege înaintat de UDMR cu privire la organizarea și funcționarea instituției Avocatul Poporului (respinsă de Parlament) – am propus ca această instituție să nu fie formată dintr-o singură persoană, ci, pe lângă ombudsman-ul principal, să existe și așa-numiții ombudsmani specializați, bunăoară, și un ombudsman care să se ocupe de protecția minorităților. Acest lucru ar trebui stipulat într-un articol separat al Constituției.

În încheiere, aș dori să semnalez că analiza schematică de mai sus se referă doar la acele chestiuni pe care, personal, le-am considerat a fi cele mai importante. Dincolo de conținutul concret al revizuirilor, care va fi formulate abia de aici încolo – de către o comisie specială numită de Parlament –, ceea ce contează e ca actuala elită politică să înțeleagă că nu de modificări superficiale, de suprafață, avem nevoie, ci de o reformă constituțională reală.

Traducerea: Marius Cosmeanu

Ovidiu Pecican

Meditații althusiene

1. Generozitatea ca liant social

În lucrarea *Politica metodice digesta* (1603, 1610), Johannes Althusius îl pomenește pe Platon spre a afirma că neîncrederea între membrii aceleiași comunități este plaga societății prin excelență, în timp ce încrederea lor reciprocă este fundamentul acesteia (IX: Suveranitatea politică și comunicarea ecleziastică). Iată o idee care nu putea izvorî, în acel moment, la cumpăna dintre secolul al 16-lea și cel de-al 17-lea, decît din mintea unui ideolog burghez. Pentru aristocrați, ca și pentru cărturarii medievali – așadar reprezentativi pentru Vechiul Regim ce funcționa ca o societate de stări, unde solidaritățile erau efective mai ales la nivelul membrilor aceleiași stări, de cele mai multe ori nu și între stările diferite –, era inaccesibilă. Existau, desigur, și în evul mediu, idei care reuniau întreaga societate într-o proiecție coerentă. Mă mărginesc să pomenesc doar ideologia tripartită pe care istoricii francezi au identificat-o, pe urmele lui G. Dumezil, și în societatea occidentală feudală, deși modelul ei a fost conceput pentru a explica tipologia socială a vechilor indoeuropeni. Dar aici, cele trei „ordine” – bellatores, oratores, laboratores – erau complementare și, în momentele cînd totalitatea nu era tulburată de confruntări interne (răscoale ori războaie civile), funcționau ca atare, cu prea puține interferări licite. De fapt, erau rarissime cazurile cînd nobilimea, clasa războinică, se înnoia prin admiterea în rîndurile ei (și, desigur, pe treptele cele mai de jos) a lucrătorilor (negustori, țărani ori meșteșugari). Ceva mai

permeabilă se dovedea casta clericală, dar și aici, în vîrfurile piramidei nu ajungeau nicidecum, în general, *homini novi* din prima generație.

Răspunsurile care s-au dat pînă astăzi întrebării referitoare la solidaritățile etnice – de limbă, tradiții și cultură – în evul mediu nu sînt pe deplin lămuritoare. Așa cum „patria” era adeseori regiunea natală și nu întinsul întregului regat, principat ori imperiu, la fel și solidaritatea etnică se vădea mai curînd în momentele de criză provocate de agresiunii externe, cînd invaziile trebuiau respinse printr-un efort comun. Chiar și așa însă, oamenii simpli au fost convocați la oaste mai adeseori ca supuși ai regelui ori în virtutea obligațiilor sociale ce le reveneau, decît ca membri ai aceleiași comunități etnice. Iar cînd nu era în joc obligația socială, solidaritatea religioasă era mult mai puternică decît cea etnică și avea o forță mult mai importantă de a mobiliza conștiințele.

Iată de ce cred că evul mediu a presupus existența unor modele sociale care, dacă nu excludeau cu totul solidaritățile etnice și conștiința de neam, nici nu permit concluzia că acestea din urmă ar fi predominat.

Modernitatea și-a făcut însă intrarea în arena istoriei printr-un tip nou de relații sociale. Propulsînd dinamica orășenime în prim-planul economiei, impulsionînd – din acute interese comerciale – marile descoperiri geografice și testarea de trasee de transport cît mai sigure, s-a conturat nevoia unor relații care să sprijine, efectiv și cît mai profund, producerea de bogății. Spre deosebire de trecut, cînd războiul de cucerire era principalul mijloc de îmbogățire într-o lume a economiilor feudale autarhice, prosperitatea se realiza acum tot mai mult prin investirea efortului în producere – pașnică – de valori. Economia de schimb, ca și obținerea mărfurilor destinate acesteia, au antrenat oamenii într-un circuit al valorilor care a presupus un nou tip de relații interumane și a solicitat imperios un alt fel de raporturi politice. La baza tuturor acestora trebuia să stea un tip de solidarități care să fie altul decît acela caracteristic sistemului feudal. Relațiile deveneau astfel mai puțin legate de sînge, de vasalități, de simbolică complicată a piramidei ierarhice feudale, în bună măsură imuabile, date o dată pentru totdeauna. În schimb, ele se caracterizau prin dinamism, flexibilitate, un caracter mai abstract și mai accentuat contractual (decî negociabil). Nu este de mirare că adeseori în modernitatea timpurie, armatele de mercenari au fost cele chemate să apere patriile în pericol, și nu patrioții înșiși. Cît despre aparatul de stat, acesta cunoaște un proces de parțială înnoire, prin vînzarea slujbelor – accesibile astfel de-acum „nobilimii de robă” –, ca și prin birocratizarea lui treptată. Atunci cînd Revoluția Franceză va veni să instituie o nouă ordine, la nivelul aparatului de stat, aceasta era deja instaurată; ceea ce explică marile continuități la nivelul birocrațiilor.

Acestui moment îi aparține Johannes Althusius, care teoretizează necesitatea unei solidarități de tip nou, burghez, între toți membrii unei comunități, pe temeiul încrederii reciproce. Aș remarca în treacăt radicalitatea acestei gîndiri, care privilegiază – considerîndu-l fundamental – un tip atitudinal bazat pe bunele sentimente de creditare mutuală. Ce înseamnă, la rigoare, aceasta? Să semnezi un cec în alb, să manifesti o bunăvoință apriorică față de cel de lîngă tine. Altfel spus, să asumi rațional o atitudine generoasă. Nici măcar Marx nu a teoretizat așa ceva (poate pentru că i se putea părea o utopie socială). La el, egalitatea visată a oamenilor urma să se întemeieze în economic, pe un anume tip de relații de producție. Încrederea despre care vorbește

Althusius este tot ce poate fi mai străin de spiritul marxismului. (Nu degeaba figurează Karl Marx la loc de cinste, alături de Nietzsche și Freud, printre maeștrii suspiciunii!) Ea vine, pesemne, din fundamentele biblice ale contractualismului său. Căci, dacă Dumnezeu a făcut omul după chipul și asemănarea sa, atunci se poate afirma cu temei că toți oamenii pornesc în lume cu o egalitate de șanse (metafizice) predeterminată. În subtextul acestui gând răsună deja celebrul adagiul de mai târziu al lui Jean-Jacques Rousseau după care „omul e bun în mod natural”.

2. Reflexe althusiene la români

De ce n-a putut naște spațiul românesc o meditație filosofico-politică de aceeași sorginte cu cea althusiană? O asemenea întrebare își poate afla răspunsul doar într-o vastă investigație relevantă în planul istoriei statului și dreptului românesc. Ea ar trebui să arate cum aici economia a fost pe parcursul întregului ev mediu – și chiar a modernității – copleșitor agrară, cum, prin urmare, „starea a treia” s-a constituit tardiv, incomplet și mai cu seamă în latura ei neproductivă, cum statul a rămas arhaic, rudimentar pînă la jumătatea secolului al 19-lea și cum pătura literată s-a laicizat târziu, după începutul aceluiași veac. Nu exista, așadar, nici o șansă ca o asemenea meditație să se producă în mediile românești.

Acestea fiind spuse, nu este mai puțin adevărat însă că în modernitatea timpurie românească anumite reflexe althusiene pot fi detectate. Cele mai vizibile sînt, fără îndoială, criticile la adresa capetelor încoronate. Ele merg pînă la teoretizarea – succintă, însă indubitabilă – a pedepsei capitale aplicată capului statului (o ipostază a gândirii monarhomahice fără de care ar fi greu de imaginat șirul de lupte fratricide și treceri dintr-o tabără într-alta a boierilor Țării Românești în secolul al 15-lea și în prima parte a secolului al 16-lea). Acestea însă nu vin dinspre o pătură socială urbană și nu sînt emise de pe pozițiile susținerii unui interes social mai larg, cetățenesc. Prin ele se exprimă încă o mentalitate caracteristică aristocrației feudale, interesate numai de propriile-i poziții privilegiate amenințate ori, direct, depreciate de demersul monarhiei cu pretenții centralizatoare. În Moldova, unde situația este mai clară, asemenea idei se lasă surprinse în Letopisețul Țării Moldovei, compilat la mijlocul secolului al 17-lea. Chiar dacă se referă la domnitori anteriori acestui moment, nu este deloc sigur că teoretizarea asasinării principilor putea fi mai veche de sfîrșitul secolului anterior. Nu același este cazul asasinatelor însele. Asemenea fapte sînt, într-adevăr, mai vechi, putînd fi constatate încă în secolul al 15-lea. Istoricul care se va ocupa de inventarierea și discutarea lor va trebui însă să distingă între asasinatele ordonate de domnitorii concurenți ori de adepții acestora în numele patronului lor, pe de o parte, și comploturile boierești menite să slăbească domnia ca instituție în vederea instaurării – sau restaurării – unui regim dominat de facțiunile aristocratice ori a unuia de stări, unde domnul cîrmuiește în numele și cu consimțămînt boieresc.

Problema care rămîne este dacă, totuși, asemenea acțiuni complotiste ori ținînd de alte forme specifice de revoltă pot fi considerate, în vreun fel, drept expresia unei noi sensibilități în raport cu cea feudală. Cînd devine boierimea mai curînd o aristocrație ale cărei titluri sînt în strînsă relație cu slujbele în cadrul statului, decît una care și-a cîștigat și își ilustrează meritele pe cîmpul de luptă, prin virtuți războinice? Chiar

dacă este greu de stabilit riguros acest moment – de fapt cel ce desparte medievalitatea de modernitate în țările române, unde intrarea într-o nouă vîrstă istorică s-a suprapus, mai mult sau mai puțin, peste reforma administrativă și politică –, el trebuie întrezărit în limitele unui interval. În cadrul respectivului segment cronologic s-au petrecut, așa crede, mai multe mutații importante pentru redefinirea tipului de statalitate românească. Întîi, s-au precizat și s-au înmulțit – inclusiv prin dublare și triplare – funcțiile boierești. Pe de altă parte, acești slujbași au început să nu mai fie esențialmente sfetnici domnești, ci slujitori ai statului. În fine, domnitorul însuși și-a pierdut treptat investitura inițială – prin drept divin, dintr-o anumită familie, și datorată alegerii făcute de boieri în interiorul țării –, devenind tot mai mult (în perioada premergătoare celei fanariote, cît și în cadrul acesteia, deci în secolele al 16-lea – al 18-lea) un soi de guvernator numit de sultanul de la Bosfor, așadar un substitut de suveran, un funcționar el însuși.

În această lumină, în care modernitatea nu va mai fi căutată – precum în timpul dominației ideologice a marxismului – în domeniul economicului și a influențelor decisive ale acestuia asupra socialului, înnoirea va putea fi detectată în procesul structurării statului, iar drept purtători ai noilor germeni vor apărea boierii. Cazul nu este în nici un caz unic în Europa, de-ar fi să ne gîndim doar la mica nobilime engleză din vremea lui Carol I Stuart, la nobilii polonezi de după dezmembrarea țării lor, ori la nobilimea liberală maghiară de la 1848. Și, într-adevăr, „slujitorii” și „seimenii” care s-au ridicat, în miezul secolului al 17-lea, împotriva puterii centrale, dar și – implicit – a regimului de stări așa cum se configurase el, ca avînd un caracter oligarhic, ca și, mai tîrziu, Tudor Vladimirescu și cei care l-au urmat (ce nu erau niște simpli țărani lipsiți de pămînturi ori chiar de o condiție socială demnă) au aparținut treptelor inferioare ale ierarhiei feudale.

Hadházy Zsuzsa

În numele autonomiei locale – amin

Omul, dacă vrea cu orice preț, poate să-și confere putere din orice: din calitatea de tată, mamă, primul născut, al doilea născut etc., din faptul că e îndrăgostit, dar și din faptul că nu e îndrăgostit, din statutul de rudă și prieten, din poziția de șef mai mare sau mai mic și așa mai departe. Cea mai ușoară sarcină îi revine evident politicianului care dispune de putere din capul locului, nu trebuie să o producă, cel mult trebuie să schimbe ici-colo ceva în natura puterii ca să poată uza – sau, în caz de nevoie, abuza – de ea în gradul cel mai intens posibil. (Ce-i drept „în caz de nevoie” apare destul de frecvent!)

Este ceva în putere ce are un efect amețitor asupra multora și produce o deformare a personalității cel puțin similară cu cea cauzată de consumul de drog sau alcool. Chiar și cei care, conform constituției lor sufletești, ar fi de altfel persoane modeste și talentate, dar cărora le lipsește înțelepciunea din urmă și adevărata dragoste față de oameni, se transformă în maniaci care urlă și bat cu pumnul în masă dacă puterea – și banii (cele două sînt, firește, strîns legate, în special în contextul central și est european, unde controlul sferei civile asupra puterii există cel mult pe hîrtie) – îi invadează viscerele.

Nu ne putem apăra de ei decît într-un singur mod: cu democrația. Care înseamnă tot mai mult exercitarea controlului civil asupra puterii de orice fel, asigurarea acestui control prin legi care nu există doar pe hîrtie, care nu au fost introduse doar pentru a garanta o imagine a statului, ci pentru satisfacerea cerințelor reale ale unei societăți, ale indivizilor dintr-o societate. Astfel, legile nu sînt doar cadrul vieții în societatea respectivă, ci în primul rînd bazele ei solide.

În măsura în care el se realizează nu mai este un necaz chiar atît de mare dacă un om nepotrivit „pică” într-o funcție, undeva. Pînă la urmă există peste tot în lume funcționari publici care abuzează de funcție. Sînt cei pe care o anumită conjunctură, opinia publică indusă în eroare, banii, politica zilei, poate o greșeală i-a promovat în funcția respectivă, deci – în acest caz cu siguranță – și la putere. În aceste situații societatea, politica și opinia publică – cel puțin la case mai mari, unde există acele baze, cadre despre care am vorbit mai sus – realizează greșeala (chiar dacă nu o recunoaște) și ...acționează. Iar acțiunea este întotdeauna îndreptată împotriva celui care ocupă nemeritat funcția respectivă.

Spun...la case mai mari. În alte părți însă, posesia puterii se poate prelungi cu ani buni, și după ce s-a dovedit: deținătorul puterii nu numai uzează de putere, ci abuzează de ea. Iar acest lucru nu se poate întîmpla decît acolo unde, pe de o parte, și ceilalți deținători ai puterii se simt cu musca pe căciulă și, pe de altă parte, cetățenii nu sînt numai obișnuiți cu minciuna, dar o și consideră naturală. Mai mult decît atît – pesemne – chiar se așteaptă să fie mințiți pentru că ei consideră că minciuna inteligentă este esența competenței politice.

Este o logică întortocheată, dar adesea de succes, dacă ambele perspective sînt general acceptate într-o țară.

Dar chiar și în astfel de situații se găsește cîteodată soluția: ridicolul. Pentru că orice funcționar, de orice nivel, este anihilat dacă devine ridicol: este distrus în ochii celor despre care crede și știe că-i sînt supuși și este distrus și în fața celor de-o seamă cu el pentru că odată cu el și aceștia cad în ridicol.

Cînd primarul Clujului, Gheorghe Funar, a anunțat în 12 septembrie că intră în greva foamei dacă în termen de o săptămînă, guvernul nu îi desituie pe cei doi „escroci”, prefectul Vasile Soporan și subprefectul Dan Canta, jumătate din oraș a rîs. Rîde și acum și se pregătește pentru marele spectacol. Cealaltă jumătate ori nu sesizează ridicolul, ori e indignată de situația în care a fost adus cel care de zece ani o „ocrotește” de „pericolul maghiar”. Vasile Soporan a anunțat că va asigura ajutorul medical pentru primarul grevist, iar Dan Canta a declarat că va mobiliza Direcția Sanitară în interesul sănătății lui Funar, pentru că primarul va avea nevoie de ea în închisoare. Așadar și ei au rîs. Cel puțin aparent. Pentru că nu cred că incapacitatea lor în fața unui mititel

primar obișnuit ar fi motiv de bucurie. Și trebuie să ia în considerare și faptul că jumătatea care râde, râde și de ei. De neputința lor. Fiindcă este într-adevăr straniu. Iar întrebarea se aude tot mai tare: de ce ?

Că un primar încearcă să șantajeze guvernul, deși este ceva neobișnuit, nu este totuși o raritate. Problema este că guvernul și reprezentantul lui, prefectul, precum și poliția – deci toți cei care ar putea acționa în acest caz – au tolerat degenerarea situației în capitala Transilvaniei (nu am să vorbesc acum despre motivele pentru care acum zece ani a căzut cu tronc un primar de acest gen chiar în capitala Transilvaniei), nu au acționat atunci când puteau s-o facă cu ușurință, când era deja clar ceea ce un neurolog din Cluj, directorul Direcției Sanitare, a spus cu câteva săptămîni în urmă: Funar este un nevropat paranoic. Asta în privința stării sănătății lui. Doar această constatare l-ar fi descalificat pentru poziția de conducător al orașului. Dar să nu uităm nici faptul că nu a fost niciodată atât de bolnav încît să nu profite de funcție pentru a-și îmbogăți familia. Chiar în interesul îmbogățirii ei excesive. Deși legile stipulează, nu-i așa, că funcționarii orașului și familiile lor nu pot avea legături cu firme care au contracte cu primăria, este cunoscut faptul că o mare parte din lucrările contractate de primărie sînt efectuate de firme în care tînărul Funar este interesat. Ce înseamnă acest fapt? Înseamnă, de exemplu, că primăria a încheiat un contract cu firma lui pentru instalarea și întreținerea semafoarelor înmulțite ca ciupercile după ploaie, iar întreținerea unui singur semafor îi aduce peste două milioane de lei. E bună gluma, nu? Și asta când există oameni nevoiți să trăiască dintr-un salariu de două ori mai mic și nu pentru că nu ar lucra sau nu ar fi specialiști competenți. Numai că este dificil să intri în competiție pe baza competenței cu cineva care profită ori de avantajele centralizării, ori de cele ale administrației locale în interesul acaparării puterii și a unor avantaje materiale, de fapt fără a fi preocupat nici cît negru sub unghie de orașul care i-a fost încredințat sau de interesele reale ale națiunii, a cărei protecție o declară sus și tare.

Ministrul de interne a declarat că situația funestă din Cluj trebuie rezolvată de clujeni. Astfel a recunoscut oarecum neputința guvernului față de primarul care l-a ridiculizat, că nenumăratele procese intentate împotriva lui Funar nu dau rezultate. De ce oare? A vrut să spună că toate acestea sînt nefondate? Ori stafia Caritasului bîntuie în continuare? Pricepe cine pricepe.

Prefectul județului Cluj a făcut apel la partide pentru uniune politică împotriva lui Funar. Nu e prea tîrziu? Există azi la Cluj două partide care să aibă încredere unul în celălalt? De altfel, nu este îndeajuns să te bazezi pe faptul că o mare parte a clujenilor s-a săturat de Funar. S-au săturat de mult. Totuși, partidele nu prea s-au mișcat pînă acum, numai acum când nu sînt doar maghiarii expuși, ci și funcționari majoritari, și asistăm nu doar la distrugerea Clujului, din punct de vedere economic și estetic, ci și la distrugerea imaginii întregii țări. Iar în afara nemulțumirii am avea nevoie și de un candidat. Cineva care să se facă, să fie făcut cunoscut pînă la alegerile viitoare, și care să cîștige încrederea clujenilor. Însă aceasta nu este o sarcină ușoară. Restul partidelor s-au trezit întotdeauna prea tîrziu la alegerile anterioare, au început prea tîrziu să caute un candidat pe care să-l promoveze. Și poate nu au fost nici destul de eficienți. Găsirea unui candidat adecvat nu a fost o încercare ușoară nici pînă acum, iar acum va fi probabil și mai grea pentru că se știe că, după această invazie a lăcustelor,

îmbunătățirea situației publice din Cluj va fi o sarcină grea, că va fi greu pentru oricine să lupte cu banii și corupția de tip Funar.

Păcat că voința societății nu ajunge. Ar fi nevoie și de voință politică. Deși am putea spune azi că există această voință. Și atunci ce lipsește? Curajul? Sau capacitatea puterii, încă centralizată, în a soluționa de la centru o situație neplăcută pentru toți, în care, în numele autonomiei locale, cineva poate prăda discreționar orașul și spulbera speranța cetățenilor ca într-o bună zi să poată privi cu capul sus în ochii populației dintr-un alt oraș?

„Voi, cei care intrați...” – investitorii străini știu acest lucru și evită orașul. Ei o pot face. Este un lucru știut și de foștii prieteni și camarazi ai primarului care l-au părăsit, poate pentru că un primar deștept lasă și pe alții la ciolan, dar cel paranoic nu. Și ei evită orașul dacă pot, iar dacă nu pot îl evită măcar pe primar. Cine a rămas lângă el? Angajații lui, pe care-i ține în mână datorită funcției lor, dacă nu pentru altceva. Cine îl sprijină? Toți care au primit locuință, dacă nu și altceva de la el. Sau măcar o vorbă „bună” prin care se spune că este superior celorlalți numai pentru faptul că s-a născut majoritar, iar ceilalți îi periclitează fără încetare existența. Este o situație schizofrenică: a te considera deasupra altora, dar a te teme de ei. Ar merita să ne gândim la acest lucru. Păcat că cine înghite cu adevărat acest lucru (nu mă gândesc la cei care doar o spun fiindcă cunosc valoarea manipulativă a situației) nu obișnuiește să gândească.

„Voi, cei care intrați...” – noi, însă nu intrăm, nu am intrat aici. Noi, adevărații clujeni, care purtăm în suflet soarta Clujului, sîntem aici, am fost aici. Ce putem face așadar? Rîdem. Deocamdată.

Traducerea: Kozák Gyula

Marius Cosmeanu

Metamorfoza unei condiții

De la Tessék! Pofțiți! la Pofțiți! Tessék!

Inversarea aceasta, din ultima vreme, a poziției sau a ordinii termenilor în folosirea cunoscutei formule de salut cu care ești întâmpinat în localitățile transilvane locuite de maghiari, prioritatea acordată tot mai mult termenului românesc, ne oferă un exemplu elocvent despre schimbările din mentalul transilvănean maghiar al ultimilor ani. Indiferent de care din cele două variante ar fi vorba, formula exprimă – dincolo de bunul-simț sau complezența celui sau celei care ni se adresează – și un raport statistic, o relație de putere, cu toate semnificațiile ei socio-economice și politice. Așezarea în față a unuia sau celuilalt dintre termeni indică, chiar și indirect, recunoașterea statutului de majoritar al vorbitorului limbii din vocabularul căreia termenul respectiv face parte.

Pentru românii care o aud zilnic, formula ține de banalul cotidian, denotativ. Pentru cei cu disfuncționalități în adaptare, ea constituie un alt motiv de stereotipic reproș făcut comercianților maghiari care, vezi, Doamne!, nu vor să-i servească dacă nu vorbesc maghiara (pretext de „împospătare” a sentimentelor anti-ungurești). În fine, pentru ceilalți, formula este una pur exotică!. În ceea ce-i privește, însă, pe maghiari, trecerea de la folosirea variantei inițiale (Tessék! Poftiți!) la cea inversă semnifică, de fapt, un pas înapoi în relația cu majoritatea, un semn al „acceptării” sau „împăcării” cu coordonatele unei noi situații.

Maghiarii ardeleni, îndeosebi cei din localitățile în care procesul de asimilare „a reușit” sau „e în grafic”, cum ar spune adepții lui, se află în prezent într-un moment de cumpănă. Situația este oarecum similară celei în care s-au aflat sașii pe la începutul anilor '80 (azi, păstrându-se doar o „casetă neagră” a prezenței lor în acest spațiu). Niciodată maghiarii din România nu s-au confruntat cu riscurile unei scăderi atât de drastice a populației lor ca în momentul de față. Rămîne însă de văzut dacă această tendință – manifestată, de altfel, la nivelul întregii societăți românești, dar cu perspective diferite – va continua sau va putea fi stopată. Din fericire, regimul politic este altul decît cel care i-a poftit – contra cost – pe germanii din Transilvania și Banat să emigreze în masă, plus că atracția economică a Germaniei era (și) atunci mai mare decît cea a Ungariei astăzi.

Detractorii maghiarilor sînt revoltați pentru – susțin ei – prea multele revendicări ale acestui grup minoritar (în general, drepturi incluse în tratate internaționale semnate și de România). Vajnicii apărători ai țărișoarei ignoră însă faptul, elementar, că într-o relație de putere cum e cea dintre majoritate și minoritate, acesteia din urmă mai mult i se oferă decît poate obține prin sistemul legislativ; există anumite limite culturale – mai cu seamă în spațiul central-european post-comunist – dincolo de care revendicările lor sună utopic. De aceea, logica maximalistă aplicată de liderii comunității maghiare – Fiți realiști, cereți imposibilul! – este pînă la urmă una de înteles cît timp cererile lor se lovesc de soluții rigide. Mai mult, logica de contracarare a acestor revendicări este una simetrică: se exagerează presupusele efecte nedorite pe care le-ar putea avea garantarea acestor drepturi în scopul acordării lor într-un număr cît mai mic și în forme cît mai restrînse. În termeni machiavellici, a avea putere (politică) înseamnă a-l putea influența pe celălalt chiar și atunci (sau, nu-i așa?, mai ales atunci) cînd acesta nu e de acord cu intenția ta. Pentru o relație constructivă cu minoritatea, însă, e nevoie de o anumită maturitate a jocului democratic, de o diferențiere între autoritate și surogatele ei, de folosirea puterii nu de pe poziții de „cotonogar”, ci cu acceptul sau, eventual, persuadarea celuilalt. A fi, așadar, maghiar în România de azi nu-i tocmai o reverie identitară. Nu e foarte la-ndemîna să-ți găsești confortul social cînd ți se pun în cîrcă tot felul de belele și trăsături de țap ispășitor (ba că ai fluierat – imnul – în biserică, ba că nici Trianon n-ai avut, nici 1 Decembrie nu-ți place ș.a.m.d.²). Receptarea acestor atitudini ostile explică multe dintre comportamentele de grup ale comunității maghiare din România, inclusiv refluxul identitar sau fenomenul migrațional din rîndul ei.

Despre cauzele acestui reflux identitar maghiar în spațiul public românesc am mai scris, inclusiv în paginile Provinciei. Am să dau acum doar două exemple statistice legate de acest fenomen. În zilele ce-au urmat revoluției, în mai multe locuri ale orașului

Tîrgu-Mureș putea fi citit, cu titlu de manifest, textul următoarei note PCR găsită de revoluționari printre documentele muribundului partid:

NOTĂ

privind structura pe naționalități a populației din municipiul Tg. Mureș

– *La recensămîntul din 1977 populația municipiului Tg. Mureș număra: 130 051 loc.*

– *din care:*

46.558 români	35,8%
81.151 maghiari	62,4%
2.342 alte naționalități	1,8%

– *La 1 ianuarie 1985 populația municipiului Tg. Mureș număra: 154 904 loc.*

– *din care:*

66.420 români	42,9%
85.176 maghiari	55,9% (de fapt, 55% - n.m., M.C.)
3.308 alte naționalități	1,2% (de fapt, 2,1% - n.m., M.C.)

Pentru ca numărul românilor în municipiul Tg. Mureș să ajungă sau chiar să depășească în următorii doi ani 50% din totalul populației este necesar să ni se aprobe încadrarea în această perioadă în unitățile socialiste din oraș a cca. 7.600 persoane de naționalitate română, socotind în medie 3 persoane de familie, respectiv 22 800 persoane, urmînd ca pînă la finele ciclului viitor populația de naționalitate română din municipiu să prezinte cca. 58-60 din totalul populației.

Tg. Mureș, 1 noiembrie 1985

Rezultatele preliminare ale recensămîntului populației de anul acesta pentru municipiul Tîrgu-Mureș³, comparativ cu cele ale recensămîntului din 1992 indică următoarele diferențe:

Anul	Pop. stabilă	Români	Maghiari	Alte etnii	Nedecl.
2002	149.577	75.316	69.804	4.423	34
1992	164.445	75.851	84.448	4.143	3

Comentariile sînt de prisos.

*

În interviurile realizate cu cîțiva ani în urmă cu foști deținuți politici, ei îmi mărturiseau că momentul în care devii cu adevărat „pușcăriaș politic” (formula aparținîndu-le) este acela în care te visezi pentru prima oară în zeghe. Pe undeva, desigur, într-un alt context, cred că o la fel de neplăcută revelație – cea a condiției de minoritar – a avut și preotul reformat ardelean Makkai Sándor, înainte de a fi scris, în 1937, explozivul, intrigantul și în egală măsură tragicul text *Nem lehet* (Nu se poate)⁴. De atunci, comunitatea maghiară din România a trecut prin mai multe încercări și prin cîteva momente de grație. În fața unui astfel de moment critic cred că se află ea și acum. Scăderea drastică a populației sale (conform rezultatelor preliminare ale recensămîntului, cu aproximativ 200 000 de persoane în ultimul deceniu) și perspectiva sumbră a păstrării acestei tendințe, nu pot avea, la nivel comunitar, decît efecte negative. În științele sociale, modificarea comportamentului uman atunci cînd subiecții știu că sînt observați de cercetătorii sociali este numit „efect Hawthorne”. În cazul

maghiarilor din România, influențarea comportamentului vine oarecum post-factum, prin luarea la cunoștință a unui proces ale cărei prime faze s-au consumat deja. Ei se află, deci, în fața unui prag psihologic care poate sau nu poate fi trecut.

Pasul următor ar fi, bineînțeles, să ne întrebăm „Ce-i de făcut?”. Din partea actualilor guvernanți, lucrurile par a fi destul de simple. Într-o coabitare parlamentară aparent liniștită cu UDMR, cu periodicele (și dozatele) atenționări sau trimiteri la acordul bilateral, cabinetul PSD nu prea își face griji în ce privește chestiunea maghiară și fetișizata imagine în exterior a acestei chestiuni. Numai că relația de „pace și pretenie” dintre PSD și UDMR, nu implică de fel o relație similară și între PSD și electoratul maghiar. Că actualii lideri ai UDMR reprezintă din ce în ce mai mult doar strict politic și tot mai puțin simbolic sau moral comunitatea maghiară, e aproape o certitudine. În plin proces de resocializare, ca să dăm un diagnostic willkymlickaian, semi-bucureștenizații lideri ai UDMR se distanțează tot mai mult de modelele celor care i-au delegat – fideli și consecvenți alegători maghiari. Identificarea reciprocă votanți-votați tinde tot mai mult spre compromis din partea primilor. Dacă comparăm gesturile, deloc ortodoxe, făcute (și) de maghiari la ieșirea de la urne în cel de al doilea tur de scrutin al ultimelor alegeri prezidențiale (ca urmare a votului negativ dat lui Ion Iliescu) cu tot mai mult protocolarele zîmbete de la întâlnirile dintre domnii Năstase și Markó, vom înțelege că votanții UDMR se regăsesc tot mai puțin în gesturile politice ale reprezentanților lor și că legitimitatea și aprecierea de care se bucură conducerea UDMR în rîndul alegătorilor săi nu mai e cea de odinioară. (Ca să rămîi partener politic, chiar și pînă treci rîul, cu un partid al cărui președinte declară despre Tőkés László, adică propriu-ți președinte de onoare, că, dacă s-ar fi născut român, l-ar fi chemat Vadim Tudor, îți trebuie, totuși, o mare, o enormă doză de seninătate.)

Inconsistenței acestei relații dintre votanții și votații UDMR i se mai adaugă și importul de scindare determinat de precipitarea scenei politice din Ungaria la alegerile de anul acesta. Avem astfel o intensificare și o activare a conflictelor latente, mai vechi, din interiorul Uniunii. Grupările existente se delimitează pe criterii sau incompatibilități diverse: simpatii pentru actualii sau foștii guvernanți de la Budapesta; orientarea preponderent nostalgică sau preponderent pragmatică; priorități diferite acordate problemelor regionale; poziții nefuncționale de moralizatoare, respectiv care nu pun un accent prea mare pe acest tip de valori; tabere de tineret paralele, cu susținătorii uneia sau alteia dintre grupări etc. Acest tablou este completat de forțele civice și politice maghiare din afara UDMR și care, de regulă, se opun politicii actuale a Uniunii (vezi cazul alegerilor locale din Odorhei, Gheorgheni și din alte localități cu populație maghiară semnificativă). Nu e exclus ca, pe viitor, ponderea acestora să crească, complicînd lucrurile la următoarele alegeri.

Fragmentările din interiorul Uniunii sînt deci cunoscute și tot mai vizibile. Pe lîngă grupul de „moderați” mureșeni (Markó Béla, Frunda György, Borbély László), „extremiștii” din Aripă Reformistă a (ex)timişorenilor (Toró Tibor, Szilágyi Zsolt, Tőkés László) pare o alternativă tot mai apropiată de orizontul de așteptări al electoratului maghiar. Pe lîngă acestea, mai avem și o aripă liberală, una civică, plus cîteva personalități (ca Verestóy Attila, Ráduly Robert ș.a.), care sînt mai greu de încadrat într-o grupare anume. Pînă la urmă, UDMR nu face nici ea excepție de la

configurația eclectică ce caracterizează principalele partide politice din România ultimului deceniu (liberali cu lideri post-comuniști, social-democrați cu simpatii naționalist-extremiste sau naționaliști filo-ruși, cu valențe comuniste).

Dincolo de faptul că pactul PSD-UDMR „îi obligă” pe parlamentarii maghiari (business is business) să voteze și legi care nu prea au de a face cu spiritul democratic, liderii actuali ai UDMR lasă impresia unui compromis prea mare pentru o ofertă comunitară atât de mică. Dacă ideea unei continuități a participării UDMR la guvernare, sub diverse forme, este de susținut și, să spunem, reciproc benefică, e o nerozie, totuși, să credem că acest lucru merita făcut cu orice preț, chiar cu cel al pierderii credibilității. Criza din interiorul UDMR vine, în principal, din contradicțiile dintre managementul politic al conducerii actuale și expectațiile/nemulțumirile diferitelor grupări din interior. În fond, o problemă ce ține de gradul de compromis/radicalism în comportamentul politic al Uniunii, iar conflictul poate fi perceput și la nivel de electorat. Punctele slabe ale conducerii actuale provin, în principal, din uzura perioadei Markó, corelată cu o anume inflexibilitate în negocierea transferului de putere în interiorul Uniunii. La acestea se adaugă lipsa ofertelor (economice în primul rând) care să micșoreze migrația în rîndul populației maghiare și să atragă generațiile tinere spre o participare mai largă și mai activă.

Soluția care să scoată Uniunea din criză actuală nu poate veni decît din interior. Actuala conducere a Uniunii dă aceleași semne de erodare, de saturație imagologică dacă vrei, în rîndul electoratului maghiar, ca și restul partidelor consacrate după 1989 în rîndul electoratului românesc (de unde și ascensiunea alternativei peremiste, singura care, practic, n-a guvernat încă). Și UDMR, ca întreaga scenă politică românească are nevoie de lideri politici și de modele noi, care să deschidă noi orizonturi acestui electorat. Există, desigur, și alternativa încremenirii în proiect, cu riscul (cunoscut foarte bine și de adversarii UDMR!) al îngropării Uniunii sub pragul celor cinci procente electorale. Înțelepciunea constă, însă, și în politică, în a te retrage la timp.

Note:

1. Aceleași semnificații socio-lingvistice le putem întîlni și în cazul secuiescului cozonac *kürtös*. Termenul – scris întocmai în magazine din București sau pronunțat, într-o simpatică traducere fonetică, *Chiurtoș colaci* de către comercianții ambulanți ce bat plaja Mării Negre de la un capăt la altul – este tradus, prutenian, ca *Tulnice* de unii vînzători din Cluj (de parcă aceste „politici gastronomice” ar face specialitățile culinare ale altor culturi mai savuroase).

2. Ca să dau un exemplu recent, ultimul raport SRI pe tema mișcărilor sataniste menționează că acestea ajung în România pe filieră maghiară. Problema e că nu prea e de ales. Dacă Marea Neagră ne e cel mai bun vecin (asta da declarație de politică externă!), Ungaria e unicul și cel mai occidentalizat stat cu care avem graniță comună. Ceea ce implică – nedorit, dar inevitabil – și importuri culturale cu grad mare de risc social. La vremea respectivă, întreg fenomenul de *shopping tourism*, mai toate curentele muzicale, artistice sau de modă, atât de putred-mirositoare tovarășilor de la cultură, veneau tot pe filieră ungară, plus de la sîrbi, care însă, de atunci, au dat nițel ceasul istoriei înapoi...

3. Datele preliminare ale recensămîntului de anul acesta indică tendințe similare și pentru alte localități locuite de maghiari.

4. Autorul menționează printre altele: „Pentru problematica minoritară nu poate fi găsită o soluție onorabilă, deoarece însăși categoria de minoritar este una nedemnă și sufletește

imposibilă. [...] Dreptul la viață al unei minorități se justifică prin cultura sa specifică. Ruptă de cadrele sale vitale, cultura minoritară nu se poate dezvolta, iar nedezvoltându-se regresează, criteriile aprecierii culturale și standardele morale degradându-se. Destinul minoritar nu constituie o imposibilitate politică sau socială, ci una morală.”

Szerencsés Zsuzsanna

Autonomie și descentralizare în Serbia „postmiloșevici”

Voivodina în expectativă

Printre promisiunile electorale ale puterii din Serbia de după Miloșevici au fost prezente două mari „D”-uri. În afara democratizării a apărut regulat și continuu tema descentralizării, deși președinții de partid din coaliția de atunci, formată din 19 partide (între timp Partidul Democrat din Serbia, condus de Vojislav Koștunica, a fost exclus) nu și-au exprimat prea mult curiozitatea pentru diferențele ivite în interpretarea celui de al doilea „D”. Spre deosebire de alții, actorii scenei politice din Voivodina au încercat să-și definească cât mai precis așteptările, în special cerința ca Voivodina să-și recapete autonomia „reală și esențială”.

După apropape doi ani de guvernare a noii puteri, se poate spune că practic nimic nu s-a întâmplat în interesul reglementării constituționale a descentralizării și regionalizării promise, cu atât mai puțin din partea celor care aveau obligația constituțională și legală să elaboreze detaliile noii ordini constituționale. Pentru că Parlamentul din Serbia nici nu a demarat această inițiativă. Momentan, în centrul atenției stă concilierea viziunii sârbești și a celei muntenegrene cu privire la constituția federației și a viitorului stat comun al republicilor din Iugoslavia. În ceea ce privește Serbia, în afara ideilor lansate de organizații neguvernamentale și de partidele politice din Serbia, în prezent doar Voivodina se ocupă „oficial” de pregătirea noilor soluții constituționale.

„Voivodina trebuie să dea exemplu și în privința acțiunilor normative – spune dr. Korhecz Tamás, secretarul provinciei (ministru) pe problemele minorităților din consiliul executiv (guvernul) din Voivodina –, nu putem aștepta pasiv ca situația creată în urma neglijenței altora să fie reglementată fără implicarea noastră, trebuie să definim propriile noastre idei în legătură cu organizarea, obligațiile, situația Voivodinei.”

Parlamentul din Voivodina a hotărât anul trecut să înființeze o comisie de experți care să aibă sarcina de a elabora proiectul legii fundamentale al Voivodinei. Președintele comisiei, dr. Aleksandar Fira, academician din Novi Sad, un binecunoscut expert în drept constituțional a spus, la o întrunire politică publică de la începutul verii că această comisie a finalizat varianta de lucru a Proiectului Preliminar al Legii

Fundamentele a Provinciei Autonome Voivodina. În afară de tezele cele mai importante cuprinse în document, prezentate de președintele comisiei, detaliile proiectului de constituție a Voivodinei au rămas necunoscute pînă azi. Deși proiectul pornește de la constatarea că „Voivodina organizează și exercită în mod autonom puterea legislativă, executivă și judecătorească”, nu a fost inițiată încă o dezbateră publică asupra acestor probleme care influențează decisiv soarta Voivodinei. Dr. Fira a transmis public: „trebuie să distingem între ceea ce este esențial și ceea ce este secundar”, adică, a explicat domnia sa, „prima dată trebuie elaborată constituția Serbiei, abia după aceea urmează restabilirea autonomiei Voivodinei”. Dr. Korhecz, secretar al provinciei, el însuși membru al comisiei, a afirmat în legătură cu proiectul constituției Voivodinei că propunerea din Voivodina nu este bătută în cuie, nu este turnată în beton. Cu alte cuvinte, atunci cînd va fi creat noul cadru constituțional al Serbiei „corectarea nu va fi doar posibilă, ci vom fi obligați să negociem și să ajungem la un acord”.

Comunitățile naționale

Ce ne oferă varianta de lucru a proiectului de constituție al Voivodinei? Articolul în care „în conformitate cu legea fundamentală și cu constituția Serbiei, Provincia Autonomă Voivodina este asociată regiunilor europene” sare îndată în ochi. Spiritul european al documentului este subliniat de capitolul extrem de cuprinzător care reglementează drepturile individuale și colective ale comunităților naționale: „în PA Voivodina limbile sîrbă, maghiară, croată, slovacă, română și rusină, atît scrise cît și vorbite, au statut egal și oficial.” Reglementarea metodelor de aplicare ale acestui drept este de competența Parlamentului Voivodinei și a statulelor administrațiilor locale. Printre sarcinile provinciei găsim și următoarele: „protecția limbii vorbite și scrise, culturii celorlalte comunități naționale, incluzînd comunitățile naționale ale romilor, germanilor și evreilor”. Trebuie creată instituția avocatului poporului a provinciei, care controlează realizarea drepturilor și libertăților omului, precum și a drepturilor comunităților naționale și asigură respectarea și dezvoltarea lor în armonie cu legislația. Documentul – care, după cum am menționat deja, se bazează, de fapt, pe teza că în jurisdicția Voivodinei, organizarea și exercitarea puterii legislative, judecătorești și executive sînt autonome – prevede și dreptul ca provincia să-și poată apăra statutul în fața justiției și la Curtea Supremă. Voivodina elaborează autonom proiectul de dezvoltare regională și teritorială. Administrațiile locale autonome propuse în Provincia Autonomă Voivodina sînt comunele, orașele, comunitățile din comune și orașe, și regiunile.

Conform documentului, membrii comunităților naționale pot avea vaste relații cu națiunea-mamă și cu patria-mamă. Organele PA Voivodina trebuie să garanteze dreptul de apartenență a cetățenilor la comunități naționale, practicarea liberă a culturii lor naționale, a limbii scrise și vorbite. PA Voivodina, administrațiile locale, toate organele puterii și funcționarii publici „sînt obligați să asigure, prin măsuri corespunzătoare, deplina și eficienta egalitate națională a comunităților naționale și să împiedice orice manifestare a discriminării”.

O hotărîre separată reglementează reprezentarea proporțională a membrilor comunităților naționale în structurile PA Voivodina, în instituțiile create de ea, în oficiile publice, în administrațiile locale – în acord cu legile în vigoare –, protecția și

dezvoltarea toleranței și a conviețuirii între națiuni în învățământul public, precum și activizarea prin măsuri corespunzătoare a respectului față de indivizi și comunități naționale, a înțelegerii și cooperării în comunicații și în domeniul culturii. Una din obligațiile fundamentale ale PA Voivodina este ca, în proiectele de dezvoltare teritorială sau de altă natură, să ia în considerare caracteristicile teritoriilor în care o parte însemnată a populației aparține unei comunități naționale. Învățământul preșcolar, general și liceal, precum și cel superior se desfășoară în limba sîrbă și a comunităților naționale (fapt ce va fi reglementat într-o lege separată), iar organele provinciei vor avea obligația să sprijine înființarea instituțiilor de presă și informare în limba comunităților naționale. Documentul fundamental afirmă că „în domeniul învățământului public, al culturii și în privința utilizării în scris și în comunicarea orală a limbii materne, comunitățile naționale au dreptul la autonomie”, conform legii referitoare la acest drept, lege care trebuie adoptată în termen de șase luni de la intrarea în vigoare a documentului de bază. Comunitățile naționale și grupurile etnice au dreptul de a se adresa, prin membrii sau organizațiile lor politice sau de altă natură, tribunalelor în vederea protecției drepturilor lor și pot depune plîngerii la curtea constituțională.

Competențe alternative

Pentru că Serbia a adoptat deja legea privatizării, căreia i s-au adus mai multe critici din Voivodina, capitolul care se referă la problematica socio-economică merită o tratare specială. Aici găsim acel articol conform căruia „PA Voivodina reglementează procedura de privatizare pentru întreprinderile și unitățile al căror sediu se află în Voivodina”. În proiect apare și înființarea unei Bănci de Dezvoltare din Voivodina. În document, agricultura (pămîntul arabil nu poate fi utilizat în alte scopuri decît în condiții excepționale) beneficiază de un tratament special însă capitolul despre taxe propune soluții alternative în funcție de hotărîrile constituției sîrbe. Taxele, în afară de TVA, vor fi colectate ori de PA Voivodina, prin propriile ei instituții, ori va fi definit procentul exact pe baza căruia taxele colectate pe teritoriul Voivodinei vor fi distribuite între PA Voivodina și administrațiile locale.

Cel mai mare număr de soluții alternative (patru) se găsește în capitolul care stipulează drepturile și obligațiile PA Voivodina, ceea ce reflectă, fără îndoială, acea poziție a membrilor comisiei înființate de parlamentul provinciei, care susține că, în această problemă, factorii politici ai provinciei sînt cei în măsură să se pronunțe. Conform uneia dintre variante, PA Voivodina „adoaptă și modifică legea fundamentală, garantează procedurile de realizare a drepturilor și libertăților constituționale ale omului și cetățenilor, egalitatea dintre poporul sîrb și comunitățile naționale, asigură protecția lor, dispune de evidența oficială a cetățenilor din Serbia și Iugoslavia”. Există și variante în care competențele provinciei sînt reglementate mult mai cuprinzător. În afară de cele menționate, ele încredințează Voivodinei și sarcina de a crea condițiile dezvoltării sociale și economice prin elaborarea unor proiecte și programe adecvate, și consideră oportună existența unor competențe autonome în mai mult de patruzeci de domenii de activitate stipulate în document. Printre acestea se află (conform unei variante) organizarea tribunalelor, structura organizatorică și funcționarea poliției locale, înființarea Consiliului pentru relațiile dintre națiuni (există varianta în care acesta

lipsește), organizarea și funcționarea autorităților fiscale, protecția culturii, în primul rând a patrimoniului cultural al comunităților naționale, domeniul arhivelor, bibliotecilor, muzeelor și al cercetării științifice, exploatarea terenurilor agricole, exploatarea apelor și pădurilor, vînatul și pescuitul, turismul, industria mică și întreprinderile mici, cooperativele, înființarea unor camere de comerț, fonduri și întreprinderi publice, exploatarea zăcămintelor minerale, instituțiile umanitare, asigurarea sănătății și fondul de pensii în conformitate cu hotărârile legii cadru a statului, protecția socială și a familiei, sportul, drumuri și transporturi, informațiile etc.

Parlamentul Voivodinei este deținătorul puterii legislative în Voivodina. Este de competența lui: aprobarea legii fundamentale, ratificarea amendamentelor la constituția Republicii Serbia (sau: doar înaintarea unui referat), teritoriul Voivodinei nu poate fi modificat fără aprobarea Parlamentului (adoptarea modificării necesită o majoritate de două treimi), elaborează proiectul de dezvoltare teritorială, înființează instituții și întreprinderi publice, înființează și desființează judecătorii.

Parlamentul este compus din două consilii: Consiliul Civic și Consiliul Comunităților Naționale (cu 94 respectiv 32 – sau 24 – de membri). Componenta recomandată a celui din urmă: 10 (7) reprezentanți sîrbi, 6 (5) maghiari, 4 (3) slovaci, 4 (3) croați, precum și cîte doi români, rromi și rusini și încă doi reprezentanți din rîndul comunităților naționale la care legea nu se referă în mod explicit. Consiliul Comunităților Naționale poate înainta proiecte Consiliului Civic, poate decide autonom în problema legilor și a regulamentelor care ating chestiuni importante pentru comunitățile naționale, evaluează caracterul constituțional și legal al normelor care reglementează drepturile comunităților naționale. Puterea executivă este exercitată de guvernul Voivodinei. Președintele provinciei, care nu poate fi membru de partid pe durata mandatului, este ales de Parlamentul provinciei pentru patru ani.

Capitolul referitor la justiție este și el construit pe alternative. Există o variantă conform căreia capitolul este inutil, dar există o altă variantă care propune ca Voivodina să înființeze Curtea de Apel și Curtea Supremă.

„Descentralizare rațională”

Pentru a înțelege diferențele existente în interpretarea descentralizării în rîndul actorilor politici sîrbi din perioada democratică de după Miloșevici, merită să comparăm proiectul constituției din Voivodina, mai precis propunerea de proiect care recomandă variante alternative în problemele esențiale, cu documentul intitulat *Tezele fundamentale ale noii constituții a Serbiei*. „Tezele” fundamentale sînt susținute de Partidul Democrat din Serbia condus de Vojislav Koštunica, care își exprimă frecvent adeziunea deplină la descentralizarea și regionalizarea Serbiei, dar evită să menționeze sub orice formă autonomia Voivodinei. Conform autorilor documentului, noua constituție a Serbiei trebuie să ofere posibilitatea „descentralizării raționale a administrației statului”. Astfel, accentul cade pe autonomia regională și autonomia administrației locale, „care este unica reacție democratică a puterii la organizarea teritorială actuală din Serbia, moștenită din epoca Miloșevici”.

Conform noii constituții a Serbiei propuse de PDS, care, în opinia partidului, ar trebui adoptată de adunarea constituantă, teritoriul Republicii Sîrbe ar fi compus din

șase regiuni, cu condiția ca cea de a șasea regiune să fie formată „după reglementarea definitivă a statutului ei”, din Kosovo și Metohija, cu sediul în Priștina. Sediile celorlalte cinci regiuni ar fi: Belgrad, Kragujevac, Niș, Novi Sad și Ulice. Denumirea regiunilor ar fi definită de adunările regionale competente, motiv pentru care documentul nu menționează denumirea de Voivodina. Constituția ar include și condițiile de creare a regiunilor (dar exclusiv ca parte a procedurii de modificare a constituției) și ar stabili competențele regiunilor definite drept comunități teritoriale autonome. Unitățile administrației teritoriale ar fi comunele și orașele.

Regiunile ar avea statute elaborate prin implicarea Parlamentului Serbiei, iar guvernul sârb ar avea dreptul să propună Curții Constituționale desființarea organelor regionale în cazul încălcării constituției Republicii Serbia. Parlamentul unicameral regional ar desfășura activități legislative, guvernul regional ar fi organul executiv, iar președintele lui „ar asigura legătura dintre autonomia regională și puterea statală”. Structura puterii regionale ar fi formulată de legile republicii, stabilind precis „acele organe ale puterii pe care regiunea le poate sau nu le poate deține”. În proiectul PDS, regiunile ar avea autonomie financiară, venitul lor ar fi compus din taxele regionale și o parte din venitul republicii. Se evidențiază faptul că autonomia regională dispune de putere legislativă și executivă, dar nu și de cea judecătorească. Regiunile pot colabora „cu comunități naționale omoloage din alte țări”. Un aspect important este că regiunile ar participa nemijlocit la exercitarea puterii centrale, la deciziile privind Serbia ca întreg, pentru că ar avea 10-15 reprezentanți aleși în Consiliul Regiunilor. Pentru că Parlamentul Serbiei ar fi format din două consilii, Consiliul Civic (150 de reprezentanți) și Consiliul Regiunilor (100 de reprezentanți). Propunerea conține și recomandarea ca „reprezentanții minorităților să fie aleși în ambele consilii pe baza principiului discriminării pozitive”.

Consiliul Regiunilor ar avea drept de veto în Consiliul Civic în acele probleme care sînt definite în constituție ca aparținînd sferei de interese imediate ale regiunilor. Puterea centrală ar controla activitatea regiunilor, dar ar exista și instrumente pentru protecția drepturilor înscrise în autonomia regională, în primul rînd prin forma plîngerii constituționale speciale. Astfel, conform principiilor constituționale de bază elaborate de PSD-ul condus de Kostunica, regiunile pot demara inițiative la nivelul republicii pentru stabilirea caracterului constituțional și legal al hotărîrilor cu caracter general. În cazul disputelor asupra competențelor între republică și regiune, decizia curții constituționale are caracter normativ.

Documentul PSD stipulează datoria republicii Serbia, care are „obligația de a asigura egalitatea comunităților naționale și etnice, și de a sprijini dezvoltarea acestora”, subliniind că utilizarea principiului discriminării pozitive este inclusă în protecția drepturilor comunităților naționale și etnice. Limba oficială este limba sîrbă, iar grafia este cea cirilică, însă constituția ar garanta într-un capitol separat înființarea instituției avocatului poporului care ar servi protecției drepturilor omului și ale minorităților.

„A treia cale”

Este important să menționăm că, în afara proiectelor venite din partea partidelor politice și a comisiei din Parlamentul din Voivodina, menționate deja, propunerile reprezentanților societății civile, ale experților independenți și ale organizațiilor

neguvernamentale au un rol important în formularea perspectivei asupra descentralizării și regionalizării Serbiei. În urmă cu un an, grupul de șase experți independenți înființat pe lângă Centrul Drepturilor Omului din Belgrad a elaborat un proiect nou de constituție, care a avut un ecou important. Mesajul principal al autorilor acestei propuneri elaborate în detaliu a fost că doresc să excludă principiul statului etnonațional al națiunii majoritare, în care „minorităților li s-au acordat toate drepturile”, și că sînt pentru o Serbie „care este statul democratic și multicultural al tuturor cetățenilor și popoarelor care trăiesc pe teritoriul ei”, ceea ce înseamnă, totodată, că protecția constituțională a minorităților naționale este stipulată și grupurilor minoritare li se asigură drepturi specifice. Un alt mesaj al proiectului se referea la regionalizarea paralelă cu decentralizarea accentuată a Serbiei „pornind de la convingerea că echilibrul dintre diferitele nivele ale puterii este condiția sine qua non a transformării democratice”.

Conform proiectului, întregul teritoriu al Serbiei ar fi structurat în comune, circumscripții, sectoare și provincii autonome. În schimb, autonomia provinciilor existente nu ar suferi modificări. Proiectul propune două soluții alternative: constituția ar înșira toate provinciile ale căror granițe ar fi fixate prin constituție (în afară de Voivodina, Kosovo și Metohija). Soluția alternativă ar fi ca Voivodina să-și păstreze granițele și numele actuale, iar, în cazul celorlalte provincii, acestea să fie incluse în constituție. Provinciile autonome care au o constituție separată ar avea competențe legislative, printre altele, în domeniul dezvoltării teritoriale, economiei, protecției sociale, învățămîntului public și al culturii. Autorii proiectului nu au reușit să ajungă la o decizie unanimă în privința unui singur aspect, și anume dacă provinciile vor dispune sau nu de putere judecătorească autonomă.

Cei din Voivodina tratează cu scepticism pronunțat ideile, adesea contradictorii, referitoare la autonomia regională venite din Belgrad. În același timp, chiar și susținătorii autonomiei din Voivodina consideră că propunerile de mai sus constituie un punct de plecare bun, care ar putea conduce la un compromis acceptabil. Partizanii autonomiei Voivodinei consideră demn de remarcat faptul că „este prima dată cînd o voce din Belgrad spune că provinciile au dreptul la legi fundamentale proprii”.

Opinia publică a Voivodinei așteaptă cu interes finalizarea evaluării principiilor constituționale, proiectelor de constituție și a propunerilor de proiecte elaborate pînă în prezent, evaluare realizată de un grup de experți independenți, profesioniști recunoscuți grupați în organizația neguvernamentală Forum Juris. Acest grup de experți dorește să înlesnească formularea unui compromis și în problemele în care divergențele de opinii erau cele mai frecvente. Între aceste probleme importante și nedefinite sînt și următoarele: problema statutului constituțional al autonomiei provinciei, adică chestiunea constituțiilor provinciilor separate, definirea precisă a competențelor (de exemplu judecătorile, justiția la nivelul provinciei) și nici pe departe în ultimul rînd: problema statutului special (asimetric) al Voivodinei într-o viitoare Serbie a regiunilor.

Traducerea: Kozák Gyula

Visky András

Sosire în secolul 21*

Am sosit pentru patru zile și jumătate în Europa dintr-un spațiu care sugerează și prin denumirea sa un stil de viață ambiguu, pendularea între „nici aici, nici acolo”: din Europa Centrală de Est.

După dreapta-scriere a limbii mele materne, această noțiune este redată printr-o structură lexicală în care cele trei elemente se cuplează prin cratime – căci graiul viu le aglutină întru totul! –, ultima dintre componentele acestei structuri fiind Europa, înaintea căreia se situează tocmai aria geografică – „Estul” –, care de mai multe mii de ani încoace nu promite nimic bun, obârșie a permanentei alerte, a primejduirii, a întrupării și emanației aproape imposibil de controlat a Răului. E de-ajuns să trecem o zonă frontieră, o fișie de altfel destul de îngustă, mai ales dacă o raportăm la însemnătatea simbolică pe care o are, pentru ca senzația de a te (de a se) afla permanent în primejdie să devină perceptibilă. Abstractul devine dintr-o dată concret: eu sînt cel ce vine din Est, de mine se teme lumea, eu am declanșat mecanismele de autoprotecție. Teama fără corp a Europei, reticența sa – în același timp explicabilă și deșartă – de propria-i parte răsăriteană a transformat deja de foarte multă vreme Europa într-o cetate asediată. Când, în 1580, Montaigne vizitează Augsburgul, cel mai populat și mai bogat oraș al Europei, îl cuprinde uimirea la vederea ingeniozității mijloacelor de securitate, a întregului complex de porți, șanțuri și poduri. Avea orașul de ce să se teamă, nu încapă îndoială; în cartea sa *La peur en Occident*, Jean Delumeau întocmise deja lista neagră a vremii: ciuma, moartea prin inaniție, musulmanii, evreii („răul capital”) și femeile. Când se cîntește severa poartă de fier sau se ridică podul se aud niște sunete ca la judecata de apoi, cînd sufletele sînt chemate spre a se începe socoteala cea de pe urmă. Cine nu se dovedește demn de a intra e aruncat pradă întunericii de afară, cum citim în fenomenala Apocalipsă a lui Ioan, dar acesta, întunericul de afară, e încă totuși unul din cazurile mai fericite, o nouă șansă pentru a mai bate la poartă, un fel de purgatoriu plin de speranțe, căci cei de nu-și au locul acolo, cei ce cîrtesc, cei ce nu corespund o pot și sfîrși prematur în șanțul cu apă dimprejurul cetății.

Primul membru al... troicii – cuvîntul „central” – dă cea mai exactă descriere a locului unde îmi duc eu viața: nu în miezul, ci la mijlocul ambiguu, în zona tranzitorie, ale cărei coordonate sînt dificil de fixat, a istoriei, într-un fel de provizorat difuz, într-un loc unde toată lumea, fără excepție, e încă din naștere pribeagă. Trăiește în Estul (Central) dar nu dorește să se așeze aici, căci se declară ca aparținînd de Occident, european autentic, necontrafăcut, care, conform învățăturii recurente a manualelor de istorie, și-a vărsat sîngele de-a lungul veacurilor întru siguranța Apusului, a veritabilei Europe. Dacă

* Expunere ținută pe insula Iutlandei, la Hald Hovegard, în 24 august 2002, la conferința organizată de Uniunea Scriitorilor din Danemarca sub titlul: *Europa în secolul 21 – Migrația identității, rădăcini și fundamentalism*.

mai adaug la aceasta că patria mea propriu-zisă este Ardealul (Central), plaiul misterios de dincolo de codri, mirifica Trans-Silvanie, precum și, să nu uit, că sînt, la paritate, austriac și maghiar – cum s-ar zice adică austro-ungar – și mă legitimez cu un pașaport românesc, atunci se vădește de îndată că acel Centrum pe care mă simt îndreptățit în a mi-l ști de patrie și care e parte a identității mele poate fi localizat cel mai puțin pe hărți, pe harta genetică doar cu mare dificultate, cel mai mult poate, așa nădăjduiesc, în narațiunile de pînă acum și în cele ce mai urmează a se scrie. S-o indicî cu un gest lejer – „Uite-o ici!”, „Uite-o colo!” – greu de crezut că se poate, căci pînă a fi undeva nu mai este acolo, ori aici e țara Domnului așadar sau cel puțin o provincie a acesteia, care, după învățătura isusiacă, poate fi, de asemenea, recunoscută doar într-un spațiu intermediar, ambiguu („se află printre voi”) în pomenitele istorii deja narate sau care urmează a fi scrise. Un loc liber, s-ar putea spune, dar libertatea regiunii nu poate fi interpretată nici în sens politic, nici într-un sens mai larg decît acesta, e mult mai potrivit să ne închipuim că e nedecis, deschis, ne mutăm de pe un picior pe altul cu toții acolo, deasupra șanțului plin cu apă, pe podul de fier, ca odinioară Montaigne, cu diferența esențială că acesta este modul nostru de viață, această febrilă alergare pe loc.

Motivul pentru care preambulul a fost atît de amănunțit e că mă simt împovărat de grave neliniști în această privință: voi fi fost sosit într-adevăr din secolul 21 în secolul 21? Pentru mine secolul care se află în fața noastră și care, conform calendarului nostru, a început totuși e de nedeslușit iar întrebarea referitoare la Europa celui de-al douăzeci și unulea veac generează mult mai degrabă o altă întrebare: s-o fi încheiat într-adevăr secolul 20? Și mai departe: de unde ne uităm într-afară și încotro ni se îndreaptă privirea; am lăsat oare în urmă ceva ca o povară pe care nu ne-ar face nici o plăcere s-o mai cărăm?

De fapt, întrebarea se referă la timp și e și în sine o problemă tradițional europeană: stă acolo bătrînul continent, ca un actor în retragere, pe scena instabilă a istoriei, ține în mînă un craniu, cel al lui Nietzsche, dacă văd eu bine, aduce vorba de timpul care a deraiat și care ar trebui săltat și readus în fîgașul său, într-o manieră afectată și narcisistică dar și din ce în ce mai înfricoșată.

Experiența mea de viață provine în mod fundamental din spațiul dictaturii. M-am născut în perioada consolidată, sigură de sine, deci aproape cea mai întunecată a dictaturii, ca al șaptelea copil la părinți. La vremea aceea soarta revoluției ungare din '56 fusese deja decisă, în culise, în spatele decorului proaspăt vopsit, cu izolarea fonică bine pusă la punct, retorsiunile se desfășurau cu mare avînt. Știu de la frații mei mai mari, ceea ce mai tîrziu am putut observa și eu însumi, că tata, pînă în momentul curînd împlinit al arestării, petrecea multă vreme șezînd în fața aparatului de radio, ciulind urechea la glasurile din lumea largă. Radioreceptorul, acel Globrotter cu nume grăitor și sclipiri misterioase, ca recuzită emblematică a dictaturii dure. Cu stînga răsucea butonul amplificatorului iar cu dreapta pe cel de căutare, emisia îl păcălea tot mereu, la el ajungeau doar fragmente de frază de prin eter, știri trunchiate, care făceau pierdute cînd subiectul, cînd predicatul, cînd complementul de timp sau de loc dar care apoi trebuia reconstituite totuși cumva, ca să aibă înțeles și să se refere la situația noastră, la noi. Radioul ni se revela în rolul de avangardă a libertății, a Europei libere, dar era și un sanctuar familial în același timp, oracol cîrîtor, miorlăitor, emițînd mesaje

nesigure, întrupare a așteptărilor, deci și a vremurilor viitoare. Datorită lui a dedus tata, cu destulă precizie, când avea să vină și momentul arestării sale.

Timpul dictaturii e timpul viitor și asta ne lega în mod esențial de Europa și Europa de noi. Căci viitorul este timpul marilor întâlniri, vremea judecății, în sensul că opoziții fideli care am fost aveam să dobândim fără nici o îndoială recompensa cuvenită. Cele patru decenii de dictatură ne-au înzestrat cu experiența specifică, nelipsită nici de miracole ale rătăcirii prin pustie și ne-au îndreptat atenția asupra timpului. Iar timpul ce va să vină din ce altă ceva se nutrește decât din trecutul bogat, din istoriile comune, care pot fi repovestite, evocate și ne amăgesc cu speranța de fi personajele unei desfășurări care n-a început cu noi și al cărei sfârșit nu coincide cu trista și fericita noastră extincție.

Moartea, ca o soră severă dar la urma urmei plină de bunătate, locuia în casă cu noi sau, orișicum, ne vizita cel puțin o dată pe săptămână ca o mătușă înfricoșătoare dar demnă de dragoste, căci nu ne lua viața doar așa, pur și simplu, ci ne împlinea înfruntările, ne încununa suferințele și prin asta afirm că pe lângă Moartea aflată în dialog cu noi dispuneam și de un altceva, la dobândirea căruia Moartea, cu un fel de larghețe, ne dădea o mână de ajutor. Într-un fel sau într-altul, nu știu cum, dar între noi exista o relație, ne vorbeam, noi și cu dînsa, cu Moartea, aidoma sfîntului din Assisi. Dispuneam de o moarte proprie, personală: la vederea acestei stări de lucruri, fericirea lui Rilke ne-ar fi putut strălumina zilele mohorîte, lipsite de curent electric.

Pierderea libertății, libertatea interzisă, absența libertății: e o experiență importantă, nu i-o doresc nimănui. În orice caz, spațiul grăitor și dilematic al artei de a muri, *ars moriendi*, șansa drastică a cuplării dintre Viață și Artă, co-incidenta formei și a conținutului. E ca o grădină europeană din marile epoci: poteci abia întrezărite, drumuri fără de cale, teamă și tremur, arteziană, sosire. Și, să nu uităm, urme lăsate în umă, care îi dau celui pornit mai târziu puțința de a ajunge mai departe decât cel plecat pentru totdeauna.

Pînă a nu lua spusele mele drept o apologie a dictaturii mincinoase în fiecare gest al său și minate de un narcisism pustiitor, îngăduiți-mi să vin cu o pildă.

Pe tata l-au condamnat, ce-i drept, la 22 de ani, dar, în 1964, conducerea comunistă din România, sub presiunea Americii, *of course*, căuta febril o modalitate de eliberare a deținuților politici. S-a decis să li se dea mai multor mii de deținuți care supraviețuiseră cumva anilor de temniță posibilitatea de a se converti în mod public, căci aceasta le apărea drept singura cale ca, în ciuda propriilor convingeri, să-i elibereze pe rezistenți și totuși să apară, tot ei, patronii pușcăriilor, în postură de învingători. Au organizat un mare spectacol, veritabil teatru de închisoare, cu cîte-o scenă ridicată în curtea acestora, cu flori și orchestre, au început să dea mîncare mai bună și au anunțat că celor care erau dispuși să facă dovada căinței pentru faptele comise împotriva regimului li se va reduce de îndată pedeapsa, ba mai mult, vor fi puși în libertate imediat. Unii au și urcat pe scenă, și-au exprimat, de bună credință sau de formă, regretul pentru faptele respective și, sub ochii deținuților, și-au lepădat zeghea, au îmbrăcat haine civile și au părăsit închisoarea. Sub efectul diaboliceii înscenări, tovarășii de luptă și prietenii cei mai apropiați au încercat, cu argumente dintre cele mai solide, să-l convingă pe tata să se prefacă și el că se dezice, căci era de datoria lui să-și redobîndească

libertatea, ținând cont de cei șapte copii care trăiau într-o primejdie de moarte, deportați în Gulagul românesc, la o mie de kilometri de căminul lor de altfel confiscat.

În interesul copiilor: cine ar putea să-i reziste acestui argument?

Știu din relatările tovarășilor de detenție că tata le-a cerut acestor oameni mînați de cele mai bune intenții să-i lase timp de gîndire, o noapte, apoi, după o veghe ce-a durat pînă-n zori, a ajuns la concluzia de a nu-și renege trecutul, nici măcar de formă – și făcea asta tocmai în interesul copiilor, fie ce-o fi, mai bine așteaptă finalul.

Era om liber, nu-și pierduse niciodată libertatea, pe care o primise de la Cel de Sus și n-o înlocuise cu nimic altceva, căci nu poate fi înlocuită cu nimic, sub efectul chiar și a celei mai slabe încercări se destramă pe loc, se face una cu neantul, nu rămîne nici de sămînță. Iar moartea, a noastră, proprie, pare a fi elementul esențial al acestei libertăți, mulțumescu-ți ție, Rilke, fie-ți țărîna ușoară.

Ce-i drept, secolul 21, într-un sens mai strict, e pus pentru noi toți la timpul viitor, totuși ne gîndim la el nu fără neliniște, căci acolo, în viitor, percepția noastră nu află Binele, ceea ce este de atins și poate fi atins, ci nenumitul și incertul, un soi de sursă de primejdii care refuză să se dea pe față, care, în contrast cu escatologiile – religioase sau laice – de pînă acum, nu va face, ba nici chiar în momentul de față nu e dispus să facă diferența dintre Bine și Rău, dintre oamenii bine intenționați și cei rău intenționați. În fața noastră se află Moartea, dar nu moartea noastră proprie, sora severă cu care am putea sta de vorbă și ne-am putea înțelege. Ne vorbește, îi vorbim, dar vorbele trec pe alături, o ținem pe-a noastră, recurgem la cuvinte îngrozitor de pripiți. Dacă e adevărat că secolul 20 a luat sfîrșit odată cu 11 septembrie, deși eu am crezut multă vreme că i-am spus adio în decembrie 1989, atunci, de atunci încoace, această pripeală e cea mai veridică trăsătură a modului european de viață, limbajului corpului, nu cuvîntul, nu (con)vorbirea, ci gestul, privirea, suflarea.

Ce-i drept, și cu un număr de ani în urmă ne cunoșteam planeta drept scenă a unor războaie fără conținere, dar acestea se întîmplau cumva totdeauna departe, citadela civilizației europene le putea ține la o distanță confortabilă, le puteam intercala cu minim efort între telenovela ce se desășura la infinit – atenție: timp! – și luptele de gladiatori, respectiv figurile fotbaliștilor noștri angajați în cîte-o înțeleștare eroică, în felul acesta deci nu reprezentau decît trecutul în parte depășit sau, în orice caz, pe care-l puteai depăși. S-a terminat și cu asta. Chiar dacă noi înșine nu dispuneam de mijloace spre a-l ține în frîu pe Cel Rău, venea unchiul nostru cel bun și puternic de dincolo de Ocean sau mai degrabă tătucul de nezdruncinat, mereu vigilent și gata de a sări în apărarea valorilor noastre și punea lucrurile la punct. Asta pînă în ziua cînd Cel Rău, ca un virus, să nu se fi înălțat peste capul tătucului nostru celui demn de toată încrederea, sus, în aer și să nu fi depășit acele granițe pe care le credeam intangibile. Iar acum, împotriva voinței noastre, îl respirăm, ne invadează gîndurile, judecata, simțirea și ia ostatice sufletul, spiritul pe care ni le știam libere. „Războaiele epocii noastre – scria Kertész Imre – sînt întodeuna războaie de coloratură morală, într-o măsură poate mai mare decît au fost vreodată.”

Europa celui de-al douăzeci și unulea veac a fost jefuită de propriu-i viitor – și momentul acesta îl trăiește. Nu există viitor, imagine (de vis), iluzie proiectată în afară și în consecință nu există (nu avem) nici prezent veritabil, ci doar unul de mo-

ment, de-o clipită. Iar clipele pe care le și cele căroră le-am supraviețuit nu se ating, nu ajung la acea congruență care să ne poată oferi vreun sens întru continuitate, un drum, practicabil, o cale de urmat. Din acest unghi de vedere, din pragul celui de-al 21-lea secol european, continentul, în loc de a se fi comprimat sub presiunea friicii, apare mai degrabă ca unul care și-a împins hotarele pînă departe, problemele sale nu sînt tipice, în măsura în care, ca est-central-european, împărtășesc la rîndul meu, în bună parte, aceleași griji și aceeași derută care-i macină pe confracții mei occidentali și nu pot spune nici măcar că – avînd în vedere nivelul de dezvoltare al celor două civilizații, de apus și de răsărit – aș avea mai puțin de pierdut, cîtă vreme avem cu toții maximum de pierdut, acel ceva unic, irepetabil.

Așa debutează secolul 21: europeni cu chipuri pălite, rămași orfani de tată, noi toți.

În acea cultură în care trăiesc, iar asta este două, căci e și română, și maghiară, absența resimțită a tatălui a devenit trăirea fundamentală a zilelor noastre. A înfrunta dictatura înseamnă inevitabil și a încheia socotelile cu tații, cu maeștrii, care, într-un fel sau într-altul, au fost colaboratori ai totalitarismului și au profitat de pe urma lui. A încheia socotelile cu ei sau, ceea ce e aproape același lucru, a-i ierta ulterior într-un fel oarecare, cum după celebra povestire talmudică se luptă cu disperare Rabbi Meir, eminentul discipol al lui Aher, legendarul învățător dezis mai tîrziu de credința sa, pentru mîntuirea acestuia, incapabil, cu o fidelitate frizînd de acum absurdul, să se împace cu gîndul căderii maestrului. De pe-o clipă pe alta se află despre oameni excepționali, scriitori, artiști și, ei bine, desigur, despre politicieni curajoși, „schimbători de regim”, opozanți de odinioară că deveniseră agenți, mesageri secreți ai regimului de opresiune și, cu o punctualitate plină de abnegație, își denunțau cu regularitate cei mai buni prieteni, rudele, soțul, soția, ba poate că mai acceptau și bani din partea comanditarilor fără obraz.

Prezentul cel mai real al Europei noastre din cale-afară de fragile este acuma trecutul, trecutul ca trădare, cu care n-a izbutit în nici un chip să-și încheie socotelile. Mai întîi am savurat doar anecdotică STASI, deștepti și distanți, acum însă, tîrziu, extrem de tîrziu au ieșit la lumină și sînt la ordinea zilei propriile noastre istorii. Esterházy Péter, în uluitoarea sa carte intitulată *Javitott kiadás* (Ediție revăzută), se luptă cu trecutul de agent secret al tatălui său, repetînd aproape cuvînt cu cuvînt calvarul înfruntării celeștilor și pămîntenilor deopotrivă al discipolului lui Aher. În pragul secolului 21 – sau: în pragul furtunii – se poate vedea, totuși, măcar atîta, că „esența autoînșelării – ca să-l cităm pe Esterházy – cred că rezidă în aceea că ororile au fost comise întotdeauna numai de alții, de nemți, de ruși, de nyilașiști, de comuniști” și lista s-ar putea prelungi: de arabi, de români, de maghiari...

Temă veche, mare partitură europeană: Infernul e Celălalt. Cine anume comite ceea ce se săvîrșește și se petrece sub ochii noștri cerîndu-și tributul de vieții nevinovate, la modul fizic sau moral – asta e o problemă nemăsurat de complicată. Ceea ce nu se poate eluda nici pentru o clipă, ceea ce trebuie avut în vedere și luat în calcul e că iertarea – mai cu seamă dacă și Dumnezeu stă acolo, în rînd cu tații – nu este cîtuși de puțin sentimentală și, sarcină extrem de delicată, a rămas în seama noastră, victime, supraviețuitori. Citesc despre tați, despre țară, despre trecutul trăind laolaltă cu noi:

„ar fi avut nevoie de cineva, orișicine, în oglinda chipului căruia să se fi văzut pe sine însuși.”

Sub semnul acesta – actualitatea iertării – a început secolul al 21-lea. Iertare: cuvînt; a le spune lucrurilor pe nume, fie și dacă devenim noi înșine subiectul propoziției enunțiative. Iertare: necuvînt; îndatorire, lucrare, obraz întors și arătat.

Traducerea: Paul Drumaru

Paul Drumaru

Scrisori din Transland

Stăteam, puiule, la tembelizor – aproape, odinioară, în Iepoca de Aur, avea soacră-mea la Galați un cîine, Flipsy (îl scriu cu igrec ca să nu mă acuze lumea că-s snob...) de rasă nedefinită, de fapt nici nu știu cum arăta, eu nu l-am cunoscut prea bine, îl știu mai mult din povestirile altora, și Flipsy ăsta era un cîine de treabă, nemușcăcios, nici de lătrat nu prea lătra, dădea din coadă, ei, da, coada, vezi tu, Armaghedoane, alt cuvînt care ție n-are să-ți spună mare lucru, cînd o să ți se mai precizeze sinapsele și o să poți începe să-ți dai și tu cu părerea, dar pentru noi atunci, ehei, Coada! – o dată a stat nevastă-mea vreo 4 h la coadă și a apucat ultimul pui, i-a despărțit vînzătoarea pe frații Petreuş (că așa se dădeau, pereche, vreo 900 g amîndoi; mai era și Ansamblul Ciocîrlia, vreo 5 buc., cam 1 kg în total) și a luat o geantă în cap, de la femeia care stătea în spatele ei și rămăsese fără, tu-ți aia a mă-ti, ce, eu n-am stat la fel ca tine, nu puteai fi tu după mine, de ce mama dracului n-a fost să fie invers?! – ți-am mai scris eu despre Invers în scrisoarea din iulie, uită-te în ea, adică ce-i aia invers? chiar, așa, ce-i? de-a-ndoaselea?, că dacă ar fi să fie numai atît, atunci acum noi chiar că trăim pe invers, lumea-i de-a-ndoaselea iar noi trăim de la coadă la cap, încît în curînd o să ne întîlnim, eu și cu tine, la jumătatea drumului, o să avem amîndoi vreo 30 de ani și o să facem un buchet mare de floarea vîrstei și o să-l ducem la cimitirul Ghencea Militar, bă, nostalgicule, o să ne apelăm reciproc și în privința mea o să și fie adevărat, eu întotdeauna am fost nostalgic, încă de la nașterea mea, în mileniul anterior, mereu am tînjit după..., după ce? – îți spun eu odată și asta, acum ajunge să știi că am scris și o carte, „Viitorul ca trecut”, n-am publicat-o, cine dracu să mi-o publice atunci în Iepoca de Aur iar acum cine dracu s-o publice dacă n-am subvenție, spus pe șleau: bani, biștari, ei bine, n-am, dar nu mă plîng, să plîngă cine nu mă poate citi, indiferent din ce motiv, nu există nici o scuză, ba dimpotrivă, invers și chiar inversul inversului, care dacă crezi că e pe față ești prost, e într-o dungă, bilingvule, aproape, știi că într-o comună bihoreană, pare-mi-se, s-au pus – sau s-a pus problema să se pună – plăcuțe bilingve la străzi, pentru rromii majoritari acolo, ceea ce l-a făcut pe un jurnalist să se strice de rîs, s-a și stricat de altfel, nu-l mai poți întoarce cu cheia, nu mai funcționează

decît dacă-i tragi un pumn în cap –, așa că mă și mir că n-a ajuns, coada, zic, pe locul 1 la sensuri, acolo unde sînt așezate cuvintele-titlu, unul după altul, în DEX, Armaghedoane, știi tu ce-i aia, un dicționar? – și li se încurca printre picioare, umbra mereu după ceva de mîncat, ăsta era poate singurul său cusur, așa că-i mai trăgea cineva cîte-un șut, dar în general îl iubeau, era și simpatic cîcă, și-apoi îi și distra, cîinele, dragă, cine altul? – Flipsy ăsta deci avea obiceiul de a intra în casă ori de de cîte ori vorbea Ceaușescu la televizor și cît ținea cuvîntarea – și îți spun eu că ținea – Flipsy ședea în fund în fața tembelizorului și hauhauhau, hauhauhau, lătra fără încetare iar cum se termina o zbughea în curte, unde era mereu o grămadă de lume care se minuna și rîdea, veneau și oameni de pe alte străzi să vadă cu ochii lor și să audă ce le ajunsese la ureche, mă mir că n-au venit și securiștii sau or fi venit, naiba știe, în orice caz, de ridicat nu i-au ridicat pe stăpînii animalului, căci Flipsy era, de fapt, proprietatea comună a întregii curți unde mai locuiau pe vremea aceea și bunica, și tanti Gila, și băieții, și nea Ilie, nea Marin, țiganul Culiță și Andrei, pripășitul, pe care, cînd îl trimiteai la piață, trebuia să-l trimiți de mai multe ori, separat pentru fiecare lucru, căci dacă-i spuneai să cumpere și varză, și cartofi, și ceapă venea cu un pepene, de restul uita – în așteptarea unui film pe care-l mai văzusem de altfel în alb-negru, „Insula Ellis” îi zice, un serial care mie îmi place, mai ales cum zice Ștrul ăla, Rubinstein, Jack, compozitorul, cînd se uită de pe vapor și vedea Statuia Libertății cu cununa ei de spini în cap: „America...” (nu cu mult mai mult a apucat să zică, adică să scrie și Kafka, Franz, praghezul de limbă germană care și el tot voia să emigreze dar pînă la urmă a migrat spre interior pînă ce-a ajuns un simplu K din K und K, Kaiserliche und Königliche Cacania), trăgeam cu coada ochiului la ecran, la nu știi ce emisiune în care o domnișoară îi întreba pe niște băieți dacă aveau fani, ăia n-au înțeles din prima, au înțeles probabil bani, căci unul blond și simpatic zice: Ce să avem?, Fani, repetă ea, am auzit că s-au făcut niște fan-cluburi, Da, zice băiatul, vreo cincizeci, cel mai mare la Tîrgu Mureș și eu am crezut că erau niște unguri, dar el: că la noi, în Moldova, nu prea, cred că nu-s decît trei, pînă la urmă a reieșit că erau o formație, s-a dat un fragment de videoclip cu ei, păreau chiar buni băieții, m-am dumerit că erau de la Chișinău sau poate am înțeles eu greșit, dar nu asta contează, Știți, zice băiatul-șef, ce-ați văzut în clipul ăsta? Noi peste 300 de ani, adică Chișinăul peste 300 de ani, clădirile toate sînt simulate digital, deși pe baza celor reale, aia mare rotundă, știți ce este? Nu, zice partenera de discuție – să-i spun talkșoița? dar nu știu dacă era un talk-show, nu știu ce era – Circul! – zice băiatul triumfător – și apoi a început Insula Ellis, a trebuit să dăm pe alt canal, apare în generic Iacob Rubinstein din Ucraina, zice „America...” și pe chestia asta zbang: „Pe-un picior de plai, pe-o gură de rai...”, intră publicitatea și apar oile verzi urcînd dealul la lup, să le tundă, pînă ce bea una nu știu ce vodcă răcoritoare și-l tunde pe lup acolo, înăuntru, în cabina aia de scînduri leită closetul din grădina de la Galați, după care începe să se tundă singură, teribil, monșer, îmi place la nebunie reclama asta, ce să ne jumulească alții, ne jumulim noi singuri, că și noi sîntem capabili, pe cînd o reclamă cu furtul căciulii din par, tăiatul crăcii de sub picioare și, apropo de defunctul Flipsy, tăiatul frunzei la cîini?! Acuma, puișorul meu de bogdaproste, Armaghedonică, știi că n-a fost o scrisoare dintr-alea intime, cum ți-ai fi dorit și cum mi-aș dori eu dacă aș fi în locul tău peste cîtiva, nu 300, în nici un

caz, cu gaura asta în ozon și cu restul, ani, când vei ști să citești, căci nici prin cap nu-mi trece că vei vrea să rămîi la cultura orală, știu: a fost o scrisoare de ochii lumii, mama ei de lume de orbeți cu 6 miliarde de dioptrii care se iau după orbii din frunte ce dau în gropi dar însă tot nimeresc, știm noi, Brăila, să vadă și ea, lumea: cîmpu' alb, oile negre – sau verzi? or fi rude cu caii de pe pereți?, cine știe, asta-i țara tuturor posibilităților, digital e posibil să vezi numai bivoli albi, la un suc de bivoliță vom face o reclamă cu o turmă de bivolițe albe într-un tău albastru sau verde ca Marea Neagră, să nu mă înțelegi aiurea, mie chiar îmi place reclama respectivă, da, mai mult ca aia care alintă aroma care te alintă cînd vezi ieșind din baie sexul frumos și deștept, nici o grijă, o să-ți scriu data viitoare despre ce-am vrut să scriu acum și n-am mai ajuns – despre „băncile de mîncare” și despre ce a mai întrebat apropo de România John din Idaho – așa că, Armaghedoane, învață repede să citești, nu te baza numai pe cultura bucală, să nu ajungi și tu la spital ca băiatul ăla căruia i-a vîrît frate-său o bilă în ureche și-a tot împins-o cu pixul deoarece o auzise pe învățătoare spunîndu-i că tot ce-i intră pe-o ureche îi iese pe cealaltă și-a vrut să vadă dacă-i adevărat. Ție îți plac libelulele? Mie da.

Textele care urmează ar fi trebuit să fie cuprinse într-un număr care, datorită epuizării resurselor financiare, nu au mai putut vedea lumina tiparului, devenind numărul virtual al Provinciei. Considerăm deci, că publicarea lor în volumul antologic este binevenită.

Declarația Grupului Provincia privind situația procesului de regionalizare a României (material de lucru)

Într-un moment în care, la presiunile instituțiilor europene, Guvernul României a fost nevoit să facă pași în privința regionalizării țării prin organizarea în octombrie 2002 a Conferinței de la Sinaia, promisă rapoartelor Congresului European al Autonomiilor Locale și Regionale – la care nu au fost invitați, firește, reprezentanții societății civile active și competente în domeniu –, respectiv prin anunțarea intenției de a numi guvernatori în fruntea regiunilor de dezvoltare, Grupul Provincia a dezbătut necesitatea elaborării unei declarații care să exprime poziția Grupului față de falsa politică de regionalizare a Guvernului. Textul de mai jos constituie materialul de lucru care a stat la baza Declarației date publicității la 31 ianuarie 2003. (Vezi coperta a 4-a).

Grupul „Provincia” și semnatarii Memorandumului privind regionalizarea României salută guvernul României pentru inițiativa de a începe restructurarea pe criterii „regionale” a administrației țării, dar deplânge modul absolut formal în care aceste criterii, deja verificate în toată Uniunea Europeană, urmează a fi aplicate la noi. Ceea ce intenționează să facă Guvernul pare să fie un lucru de mîntuială care lipsește de conținut și de funcționalitate procesul autentic de descentralizare. Nici un

guvern, fie el chiar și acela al domnului Adrian Năstase, nu are a se pronunța astfel asupra acestei chestiuni, cu atîta mai puțin prin ordonanțe de urgență care să stabilească structuri teritorial-administrative fictive, menite să creeze falsa impresie Uniunii Europene a unei regionalizări doar în vederea accesului la creditele comunitare. Actualele regiuni de dezvoltare, cvasi lipsite de competențe, nu ar avea nimic de câștigat prin simpla numire în fruntea lor a unor guvernatori, din contră, ar pierde intrînd în clientela de redistribuire a guvernului.

Restructurarea regională a României e o necesitate internă a statului român, nu o simplă operație de cosmetică. Regiunile sau provinciile României sunt realități istorice, culturale și sociale care trebuie să-și găsească legitimitate constituțională și abia apoi să devină subiecte ale dezvoltării. Considerăm, astfel, că ar fi o pierdere pentru România, dacă procesul actual de reformă constituțională s-ar încheia fără a aduce soluție la această necesitate de restructurare a statului.

Susținem o asemenea reformă în baza principiului că o abordare democratică a regionalizării nu poate omite sub nici o formă voința regională exprimată prin sistemul reprezentativității. De aceea revenim cu propunerea unei dezbateri publice profunde și responsabile care să implice obligatoriu opiniile subiecților regionalizării, în speță a locuitorilor acestor regiuni istorice ale țării, care să ducă în final la soluția optimă.

Criteriile care trebuie să definească o regiune trebuie să țină cont atît de coerența/identitatea creată de istorie, de tradițiile de conviețuire, cît și – mai ales – de șansele de viitor ale unor compatibilități culturale, economice și administrative. Definirea regiunilor apte să susțină un viitor al unei României prospere, integrată în Europa, trebuie făcută judecînd atît coeziunile (culturale, economice, politice) tradiționale, cît și perspectiva unei reinvestiri în viitor a acestora. Regiunile trebuie să aibă nu doar identitate economică (fiind simple Agenții de dezvoltare rebotezate), ci și identitate politică și administrativă, cu organele autonome aferente, decise prin alegeri.

Inițiativa Guvernului e, fără îndoială, un pas înainte. Dar procesul regionalizării va trebui umplut de conținut.

Păcat că, în virtutea obișnuințelor, România începe printr-un gest de mîntuială, pe care va fi apoi nevoită să-l tot reajusteze. Dacă Guvernul nu s-ar fi străduit să țină sub interdicție problematica reformării regionale, inducînd tot felul de spaima secesioniste, el însuși ar fi putut profita acum de concluziile unei temeinice dezbateri naționale. Asociația „Provincia” va continua dezbaterile asupra acestui proces vital pentru viitorul României, cu speranța și convingerea că, nu prea tîrziu, el va căpăta și conținutul necesar.

Ovidiu Pecican

Șansa regionalizării

Cine ar fi crezut, cu mai bine de un an în urmă, în decembrie 2001, pe când lansam la „Provincia” proiectul reorganizării pe baze regionale a statului român, că acest subiect, aparent de mîna a doua, are un potențial atît de exploziv? Doar cei mai lucizi dintre membrii grupului nostru, fără îndoială. Cum nu m-am numărat – nu mă număr nici acum! – printre ei, am fost luat prin surprindere de valul de reacții pe care propunerea noastră l-a stîrnit. Au fost reacții de presă și reacții survenite în mediile politice, dar au fost și reacții civice, ale unor cetățeni anonimi sau aproape, pe care aceștia le-au exprimat public ori în particular. Una peste alta, puțină lume a rămas indiferentă la propunerea noastră; ceea ce nu vrea nicidecum să spună că oamenii s-au bulucit numaidecît să ne aplaude. Pentru mulți dintre observatorii și comentarii lansării *Memorandumului pentru organizarea României ca stat regional*, tentativa noastră a fost o lovitură în gol. Ea poate fi judecată, fără îndoială, și astfel de cineva care aștepta o punere promptă și riguroasă în aplicare a propunerii noastre. Iată, a trecut un an și ceva de atunci, și între timp nu s-a petrecut nimic relevant în domeniu.

Niște analiști mai puțin grăbiți însă ar putea observa astăzi altceva. Chestiunea a ajuns de notorietate și a pătruns pe agenda guvernanților și a forțelor politice din România, aceleași care odinioară vedeau în ea un subiect superfluu, o diversiune. Cum nu e de crezut că ar exista un alt motiv al acestei schimbări de interes și dispoziție decît reactivitatea, fie și întîrziată, la semnalele „din teren”, s-ar putea spune că succesul nu ne-a ocolit. După ce în septembrie trecut se organiza la Sinaia o conferință internațională intitulată „Implicații ale înființării regiunilor în România”, o deplasare mai recentă la Cluj a cîtorva miniștri, în frunte cu premierul și președintele țării (ianuarie 2003), readucea în avanscena politică regionalizarea, fie și numai ca prilej al unor exerciții retorice. Cum se știe, gesticulația politică poate fi un simplu exercițiu scenic. Promisiunea lui Octav Cozma de a numi opt guvernatori în fruntea regiunilor de dezvoltare, consonantă cu deschiderile afirmate de Adrian Năstase în direcția descentralizării administrative și contrazise vehement de Ion Iliescu în numele unității de nezdruccinat a neamului și a țării, a fost, oricum retractată cu promptitudine, rămînînd doar semnalul disfuncțiilor – mimate sau reale – de la vârful partidului-stat P.S.D. Rămîne doar să înțelegem de ce anume divergențele de opinii sau, dacă vreți, „jocul de gleznă” al reprezentanților puterii s-a(u) exersat pe această temă și nu alta, de ce la Cluj și nu oriunde altundeva. Chiar și rămasă la nivelul gesturilor simbolice, această evoluție transmitea un mesaj, iar acesta, dincolo de bruiaje, era (este!): regionalizarea, ne place ori ba, a devenit o prioritate.

Nu este atît de important, poate, faptul că viitoarea fizionomie a Europei etalează două fețe complementare: cea de federație de state și cea de „puzzle” al regiunilor. Nu este cel mai important nici aspectul că în UE regiunile sînt de mai multe feluri – de la cele cu o identitate istorică precisă (Catalonia sau Bretagne, să zicem) pînă la cele transfrontaliere, înglobînd zonele învecinate din mai multe state (precum Banatul istoric)

–, tot așa cum statele înseși diferă sub multiple aspecte (regate și republici, state unitare și state federale ori regionale). Aceste circumstanțe își au, desigur, greutatea lor în pregătirea viitorului, dar nu sînt, pînă la urmă, hotărîtoare; cel puțin deocamdată. Cel mai important rămîne ce se petrece la noi acasă. Iar aici, anul care a trecut a adus interesul tot mai marcat al unor categorii de concetățeni pentru o regionalizare cît mai promptă a României. Acest program, văzut nu ca un țel în sine, ci ca una dintre soluțiile tehnice de adîncire a democrației și de apropiere de standardele economico-sociale și politico-culturale europene, a fost adoptat cu promptitudine de mai multe „voci” publice. Menționez aici, în primul rînd, ziarul *Ziua de Ardeal* și săptămînalul *Gazeta de Cluj* care au preluat pe cont propriu problematica regionalizării, argumentînd-o mai cu seamă în raport cu Ardealul. Atitudini favorabile repunerii statului român pe temeuri regionale au putut fi înregistrate înșă și în ziare timișorene, precum *Renașterea bănățeană* ori unele publicații arădene (*Observator*). Timp de un an de zile, asemenea publicații au menținut treaz interesul cititorilor pentru proiectul regional, au înregistrat reacțiile pro și contra și au continuat dezbateră într-o formulă accesibilă, furnizînd și date pragmatice ale avantajelor unei asemenea soluții. La un nivel de relevanță teoretică și într-o formulă de mai amplă respirație, revista *Alteră* de la Târgu Mureș a dedicat integral regionalizării unul dintre cele mai recente numere ale sale (an. VIII/ 2002, nr. 19). Sînt de menționat, în aceeași ordine de idei, și emisiuni televizate de mare audiență națională, precum cele animate de Cristian Tabără (la „Pro TV”), Dan Diaconescu (la răposata „Omega TV”) și Stelian Tănase (la „Realitatea TV”), care au ajutat la normalizarea climatului în care se vehicula ideea regionalizării pe tot cuprinsul României sau, cel puțin, al zonelor acesteia unde se recepționa semnalul respectivelor canale de televiziune satelită.

Dezbateră în jurul reîmpărțirii administrative în forma regiunilor a polarizat și alte forțe ale societății civile. Este notoriu cazul „Ligii Transilvania-Banat” a lui Sabin Gherman, care are propriul organ de presă, și a cărei înregistrare ca partid politic la tribunal, deși respinsă definitiv, nu a împiedicat militarea pentru federalizare. Față de poziția celor din ligă, grupul „Provincia” s-a pronunțat, cum se știe, în favoarea unei regionalizări, nu a federalizării – operațiuni care nu trebuie confundate, cum se întîmplă adesea –, și a optat pentru o aplicare a acestei soluții la nivelul întregii țări, nu doar a părții sale vestice. În pofida acestor diferențe, care nu sînt de simplu amănunt, este înșă limpede că atît adepții lui Sabin Gherman, cît și semnatarii Memorandumului regionalizării militează pentru reformarea statalității centralizate în sensul delegării unor atribuții semnificative la nivelul zonelor țării și a reducerii atribuțiilor guvernului central în virtutea principiului subsidiarității. Pentru o regionalizare propriu-zisă s-au pronunțat și continuă să se pronunțe proaspăt înființata Asociație „Provincia” din Cluj și prestigioasa „Ligă Pro Europa” din Târgu-Mureș. Tot în același sens au militat cei reuniți în mișcarea pentru reînființarea județelor abuziv desființate căci, deși ei par să dorească multiplicarea structurilor județene și așa prea multe în raport cu teritoriul total al României, sensul acțiunii lor este accentuarea policentrismului și a descentralizării în țara noastră.

Văzută în această lumină, inițiativa grupului „Provincia” nu mai poate fi socotită, cred, acțiunea izolată și eșuată a unui grup de intelectuali ardeleni. Nici teza eșecului nu prea mi se pare că mai stă în picioare, cîtă vreme, în loc să apună definitiv, lansarea

la apă a memorandumului a catalizat și a focalizat mai multe tendințe din societatea românească a momentului, captînd mai multe linii de forță de pe scena publică. Ea nu a rămas o ieșire unică la rampă nici pentru membrii grupului înșiși. Dimpotrivă, în urma analizei stadiului la care s-a ajuns, „Provincia” a lansat inițiativa organizării unui forum care să includă în structura sa pe oricine – indivizi ca și organisme și organizații – care dorește să militeze în direcția punerii în practică a ideilor regionaliste. Procedînd astfel, grupul din jurul revistei „Provincia” a optat pentru saltul de la simpla dezbateră de idei la militantismul civic propriu-zis, decizie ale cărei rezultate urmează să se întrevadă în timp. Totodată, semnificativ este că „provincialii memorandiști” înțeleg să își conceapă forumul și acțiunea acestuia nu doar la scara Transilvaniei, ci la nivelul întregii României, plecând de la evidența că nu poți concepe oaze paradisiace într-un deșert de sărăcie și nefericire.

Animată de asemenea jalonări, scurta istorie a celei mai recente ipostaze a regionalismului dobîndește, dintr-o dată, aparența unui proces al cărui amplitudine și profunzime se propagă din aproape în aproape cu o relativă repeziciune. Este, desigur, departe momentul completei adeziuni a majorității cetățenilor la acest proiect salutar măcar ca încercare de a oferi un alt orizont de acțiune și responsabilitate civică, dacă nu și de îndrăzneală reformare structurală a statalității moderne centraliste și măcinate de boli contagioase (fiscalitate, birocratizare neresponsivă și ineficientă, corupție și demagogie). Totuși, încă de pe acum se observă cum pălește pretextul de mai ieri privitor la „egoismul regional”, căci dacă el devine o caracteristică a tuturor zonelor țării poate servi drept bază a reșezării raporturilor de cooperare și a competiției manageriale fraterne dintre regiuni. Totodată, mult invocatele motive economice ale regionalizării, ca și cel privitor la racordarea noastră cu Europa pierd din importanță în fața obiectivelor cetățenești și politice (mobilizarea civică, organe reprezentative la nivel regional, adîncirea democratizării sistemului politic, lobbying-ul societății civile în sfera factorilor de decizie, ameliorarea controlului cetățenesc și a transparenței în raport cu statul).

Regionalizarea nu este și nu poate fi un panaceu universal. Ea este însă o speranță, o șansă. Depinde de noi toți să o fructificăm la maximum sau nu.

Ana Ludușan

Regionalismul și păsările lui cîntătoare

Sîmbătă 19 octombrie 2002, a avut loc, Facultatea de Științe Politice și Administrative din Cluj, o masă rotundă cu titlul: *Are România nevoie de regionalizare?* organizată în cadrul Conferinței Societății Române de Științe Politice de către Societatea Academică din România (SAR).

Din program: *Prezentarea proiectelor de regionalizare aflate în dezbatere și Regionalizarea României – prezent și perspective.*

Această masă rotundă mi-a completat senzația de furt intelectual pe care am trăit-o când s-a anunțat Conferința de la Sinaia pe tema regionalizării de la începutul lunii octombrie a.c, organizată de Guvernul României. Atunci mi-am zis: iată că guvernul, mai ales primul ministru, îmbrățișează o idee de filosofie politică pentru care pînă mai ieri părea să fie în stare, dacă răzuia pojghița discursului oficial, să înalțe un rug în piața publică și să arunce în flăcări pe toți autorii care vorbeau despre regionalizare precum și producțiile acestora. Aceștia erau considerați trădători de neam și segregacioniști. Trebuie să menționez din capul locului că există două planuri ale discursului pe tema regionalizării. Planul discursului filozofic în care se caută temeiurile raționale pentru care această temă este necesară și răspunsul la problemele pe care realitatea socială le ridică. Și planul discursului politic, în care miezul proiectului filozofic, răspunsul rațional la problemele ivite, este încorporat în diferite programe politice, propuse spre dezbatere publică. Există și un plan al adiminstrării politice în care voința cetățenească alege și mandatează acel guvern care a propus programul cel mai convingător și cel mai apropiat de așteptările alegătorilor cu privire la tema regionalizării.

Ce s-a întîmplat și ce se întîmplă în România în privința regionalizării? În buna noastră tradiție, mai ales cea comunistă, se anexează, se confiscă sau pur și simplu se fură, de către cei aflați la putere, ideile intelectuale ce fundamentează proiecte filozofice care aduc bani sau generează capital politic. Iar regionalizarea aduce, azi, resurse europene care nu pot fi integrate fără crearea unor instituții adecvate.

Unii gîndesc, alții profită

Tema regionalizării a apărut în discursul intelectual românesc post decembrist pe la mijlocul anilor '90 și acest discurs a fost inițiat de *Liga Pro Europa*. Această organizație a dedicat acestei teme cel puțin 6 numere ale propriei reviste *Altera*, pe parcursul mai multor ani. În paginile *Alterei* apar studii de referință din filozofia politică contemporană dedicate regionalizării sau altor teme contingente sau complementare acesteia. Will Kymlicka, George Schöpflin, Claudio Scarpulla, Guy Heraud sînt doar cîteva nume ale căror studii sînt traduse în revistă și vin să avizeze un discurs filozofic, competent și autorizat. Pe lîngă aceștia, autori români, maghiari, germani cu experiență culturală și de viață în spațiul românesc vin să apropie concepția filozofică de proiectul politic. Un grup de intelectuali din jurul revistei *Provincia* fac un pas mai departe și înaintează în decembrie 2001 un *Memorandum* pentru construcția regională a României către Parlamentul României, către Parlamentul European și către Comitetul Regiunilor. Tradiția intelectuală românească menționează contribuții notabile în problema regionalizării fie și dacă amintim doar proiectul lui Romul Boilă de la începutul secolului 20, foarte îndrăzneț chiar și pentru exigențele actuale ale construcției europene, sau contribuțiile ieșeanului Constantin Stere.

Dar la masa rotundă la care am participat nu s-a vorbit nimic despre toate acestea, nu s-a revendicat nici o filiație teoretică, filozofică sau politică, singura pomenită a fost așa zisul proiect de regionalizare a lui Ioan Rus, deputat PSD, din octombrie

2001, al cărui „nucleu tare” sună astfel: „Trebuie să facilităm participarea directă a cetățenilor la viața publică locală, utilizarea mai frecventă a consultărilor populare (referendumuri) (...). Guvernarea locală, actele și hotărârile ei vor fi mai eficace dacă ele vor trezi interesul unui număr cât mai mare de locuitori (...)” și tot așa, de parcă am fi la cea mai autentică ședință de partid comunist. Reprezentatul SAR-ului Sorin Ioniță a prezentat terminologia referitoare la regionalizare, termeni confuzi, uneori tautologici, văzându-se limpede că tema nu este stăpinită, că nu există o concepție încheșată despre aceasta. Mai rău, când Ovidiu Pecican, unul din semnatarii *Memorandumului* pentru regionalizarea României și universitar prestigios al instituției clujene, a cerut ca SAR-ul să-și ceară scuze în mod public față de cei care au fost făcuți trădători și segregacioniști în paginile revistei *Early Warning Report*, publicație SAR, pentru faptul că au lansat dezbateri pe tema regionalismului, Sorin Ioniță, a declarat că nu are mandat să facă acest lucru. Ba mai mult nu a fost invitat nici un intelectual afiliat *Ligii Pro Europa*. Colacul de pe pupăză a fost etalat în toată splendoarea când am pierdut o oră cu băutul unei cafele, pe motiv că nu este liberă sala care ne-a fost destinată, deși toate sălile de curs erau libere, fiind simbătă, iar la urmă ne-am trezit dați afară fără să fi apucat să dezbaterim nimic, după ce SAR-ul și-a produs, totuși, expozerurile eseistice pe tema regională. Universitari și intelectuali de prestigiu din Cluj și Timișoara au venit să dezbată o temă despre care se interesează, scriu și se preocupă de ani de zile, fiind unul din proiectele filozofice cu mare miză pentru calmarea relațiilor din spațiul european, minat de conflicte etnice și de insecuritate socială prin rupturile produse de războaiele mondiale, de supremația unor imperii, inclusiv de ravagiile economice și administrative din spațiul ex-sovietic. Dar aceștia au avut la dispoziție cam zece minute din care, jumătate, au fost consumate de reprezentanții SAR. De departe această masă rotundă a fost un scandal și un afront adus intelectualilor care se interesează de teme politice care vor restructura viitoarea construcție europeană și vor influența destinul a peste 400 de milioane de locuitori ai continentului, inclusiv ai României.

Agenția pentru Dezvoltare Regională, un fel de CAP

Dacă România are nevoie de regiuni este o întrebare fără sens. Dacă România vrea să se integreze în Europa și în lume trebuie să-și restructureze sistemul de organizare în conformitate cu cerințele de administrare ale continentului și ale lumii. România nu poate rămîne o insulă mioritică în care ciobanii din munții Făgăraș îngenunchează la semnalele guvernanților de la București și pun de o mămăligă pentru vizita oaspetelui chinez. Uniunea Europeană se îndreaptă spre un proces rapid de federalizare pentru a face față globalizării și pentru a conta ca persoană juridică, deci credibilă, la masa negocierilor globale. Dacă nu face acest lucru se va trezi în situația Agenției pentru Dezvoltare Regională, organism neguvernamental, nonprofit, de utilitate publică, care primește fonduri de restructurare de la Uniunea Europeană dar nu le poate administra decît la comanda Consiliului pentru Dezvoltare Regional format din președinți de Consilii județene, sub comanda Primului Ministru. Acest lucru face din această Agenție un fel de struțo-cămilă, un fel de fost CAP. Agenția este persoană juridică, răspunde în fața legii pentru administrarea resurselor pe care le primește dar nu le poate administra decît la comanda administrației politice, dar

administrația politică nu poate fi tras la răspundere pentru decizii abuzive sau greșite fiindcă nu are nici o calitate contractuală în derularea contractului. Parteneriatul dintre Consiliile județene și Agenția de Dezvoltare Regională va semăna cu parteneriatul dintre preotul satului și secretarul de partid din bancul de pe vremea comunistă. Preotul cere secretarului de partid băncile de la căminul cultural în schimbul discursului pentru învățămîntul politic. Între cei doi se angajează un șantaj nesfîrșit pentru supremația bunurilor comune, bunuri care îi ajută să-ți satisfacă interesele proprii. Confuzia dintre public și privat, țtergerea granițelor dintre cele două sectoare, amestecul responsabilităților, produc confuzie și degringoladă în administrarea resurselor, competențelor și deciziilor. Dacă proiectul de regionalizare se oprește la un parteneriat între un organism neguvernamental care administrează fonduri europene dar este subordonat unor comandamente politice ostile dezvoltării regionale și unei administrații fără responsabilitate contractuală în administrarea acestor resurse se va naște un avorton care va face mai mult rău dacă există decît în cazul în care acest parteneriat nu s-ar fi născut. Acești bani vor fi un motiv de dispută continuă între două instituții care vor eșua pînă la urmă în corupție și ineficiență.

La ce sînt bune regiunile?

Nu trebuie să ne întrebăm dacă avem nevoie sau nu de regionalizare, ci de ce sînt bune regiunile. Prima întrebare care trebuie să ne-o punem, însă, este aceea cum putem administra cel mai bine un teritoriu, o comunitate. Puterea nu exist înafara resurselor și a competențelor. Un teritoriu și o comunitate generează probleme de administrare iar aceste probleme presupun elaborarea unor soluții/decizii adecvate. Deciziile se iau în conformitate cu acele resurse și cu acele competențe pe care teritoriul, comunitatea le are. Cea mai eficientă formă de administrare a unei comunități este aceea în care resursele, competențele, problemele și deciziile fac parte din acelaș pachet administrativ. România are, acum, două nivele de administrare, pe un model centralizat. Nivelul de administrare centrală care antrenează resurse naționale și locale, competențe naționale și locale, probleme naționale și locale pentru care se iau decizii naționale, și, prin delegare și decizii locale. Nivelul administrației locale este preluat de Consiliile județene și de cele locale. Problema administrației locale în acest moment este aceea că nivelului de administrare local i se iau resursele și competențele dar îi rămîn problemele. Deciziile de la centru la problemele locale sînt costisitoare prin birocrăția antrenată în lanțul decizional și prin inadecvarea la problemă, la soluții și la resurse. Pînă ajunge porunca de la vlădică la opincă aceasta se metamorfozează în balaur. Un senator de Constanța sau un ministru va găsi o soluție mai proastă pentru o problemă de la Cluj, dacă aceștia au fost doar în vizită de lucru în respectiva comunitate, decît președintele Consiliului Județean Cluj, cu condiția ca acesta să aibă resurse și competență juridică pentru luarea unei decizii în problema ivită.

Modelul descentralizat de administrare presupune mutarea competențelor și deciziilor acolo unde se ivește problema, iar cel care administrează resursele răspunde juridic pentru felul în care le folosește. Regiunile se pot constitui într-un nivel de administrare natural, unde resursele, fizionomia culturală, căile de comunicare și proximitățile pot constitui un sistem armonic. Pentru ca acest nivel de administrare să

funcționeze bine e nevoie ca regiunea să aibă administrație politică proprie, competențe proprii pentru administrarea resurselor și a problemelor regionale. Decizia în acest caz va fi mai aproape de problemă și de resurse, comunicarea mai transparentă și mai eficientă, cu un risc mai scăzut la fenomenul corupției. Se hotărăște în cunoștință de cauză, responsabilitatea este personalizată și poate fi urmărită juridic. Regiunea poate antrena resurse locale, regionale, centrale și externe. Nivelul administrației locale presupune ca localitatea – municipiu, oraș, comună – să aibă și ea resurse și competențe locale. În acest caz aceasta poate răspunde la problemele comunității prin deciziile cele mai adecvate. Localitatea poate antrena, la rîndul ei, resurse locale, regionale, centrale și externe, pentru care răspunde juridic. În cazul administrării pe trei nivele de competențe: centrală, regională și locală, toate nivelele răspund direct pentru deciziile luate și pentru administrarea resurselor, deoarece toate nivelele de administrare au personalitate juridică și sînt ordonatori direcți de credite, deci pot angaja contracte juridice în nume propriu.

Spre deosebire de modelul descentralizat cel centralizat este caracterizat prin responsabilitate difuză pe partenerii din lanțul decizional. Administrația centrală decide pentru problemele regionale și locale, prin delegat, inclusiv pentru cele la care nu are resurse și soluții adecvate. Acest model perpetuează cercul vicios al difuziunii responsabilității pe persoane care nu au calități contractuale, deci nu pot fi trase la răspundere din punct de vedere juridic, blocînd, astfel, acțiunea administrativă la un nivel inferior de eficiență. În cazul modelului descentralizat fiecare unitate administrativă răspunde juridic pentru problemele ei, prin deciziile elaborate la acest nivel, conform competențelor pe care le are prin sufragiu universal, antrenînd resurse locale, regionale – sau centrale prin redistribuire – precum și externe prin intermediul creditelor rambursabile sau nerambursabile. Din analiza sumară a celor două modele de administrare reiese limpede că modelul descentralizat este mult mai eficient și mai transparent, cu beneficii maxime pentru cetățean. Modelul centralizat este o invenție fantastică pentru cei care se îngrașă din banul public fără a putea fi trași la răspundere.

Bakk Miklós, Horváth Andor, Salat Levente

UDMR în 2003 – căutarea de noi căi la punctele limită ale integrării

Autorii celor ce urmează s-au prezentat publicului cu o lucrare comună pentru prima dată cu patru ani în urmă, în perioada premergătoare congresului al VI-lea al UDMR. Dacă în acel moment și-au justificat gestul spunînd că uniunea se confruntă cu provocări care necesită reflexie și discuții de fond, autorii sînt convingiți că este cu

atît mai justificat să invoce același argument acum, cu puțin timp înainte reunirii celui de al VII-lea congres.

Sfîrșitul unei paradigme comunitare

În ajunul celui de al VII-lea congres al UDMR este surprinzător că practic nici nu s-a pus în discuție publică dacă UDMR trebuie sau nu să-și modifice programul, statutul, respectiv – în funcție de acestea – strategia de pînă acum. În mod palpabil s-au conturat două poziții: prima dintre ele – cea formulată de Béla Markó – consideră că UDMR nu trebuie să aducă modificări esențiale programului său actual, acesta trebuie să fie supus doar unor mici adăugiri și rectificări, pe baza rezultatelor obținute pînă acum; în schimb, cealaltă poziție – care a apărut în mod marcant în retorica Blocului Reformist – susține o reîntoarcere la bazele „autonomiei comunitare” proclamate la Brașov în 1993.

Nici una dintre aceste poziții nu este cu adevărat întemeiată. Programul de pînă acum trebuie reformulat nu numai la nivelul detaliilor, ci în mod fundamental, deoarece s-au schimbat atît ambianța politică internă și externă a UDMR, cît și relația acesteia față de societatea maghiară din Transilvania. În același timp, pentru reformularea structurii și strategiei UDMR nu maisînt suficiente „bazele de la Brașov”, pentru că acestea reprezintă posibilitățile de integrare și de mobilizare ale UDMR caracteristice pentru o perioadă anterioară. Putem spune cu alte cuvinte că este vorba de o „paradigmă comunitară” care și-a epuizat resursele capabile de a reînnoi politica. Aceasta, fiindcă „modelul de autonomie” de la Brașov a) a fost un răspuns dat la acea extindere a pieții politice care apăruse ca o provocare pentru UDMR, pe de o parte prin profesionalizarea politicii parlamentare, iar pe de altă parte datorită numărului mare de reprezentanți aleși în administrațiile locale în 1992 – în același timp însă b) construiseră UDMR-ul pe exigențele de mobilizare ale unei mișcări menite să asigure identitatea. Din punct de vedere ideologic a fost un model comunitar – de tipul „statului în stat” – care c) a apărut cu exigența unei strategii autonomiste, fără însă să facă posibilă o disociere a alternativelor – între dimensiunea comunitară și cea teritorială –, iar în ceea ce privește reprezentarea intereselor politice d) a disimulat consecințele integrării – oricum necesare a – UDMR în sistemul politic românesc în calitate de partid politic. Însfîrșit: ca structură de putere, modelul a dat naștere unei organizații politice care e) a funcționat ca o federație a organizațiilor teritoriale și a instituționalizat funcționarea platformelor politice, dispunînd însă și de resursele centralizării (fapt devenit tot mai evident începînd din 1995).

Pentru a putea lua în considerare urmările posibile ale paradigmei de la Brașov care și-a pierdut forța integrativă, devenită goală și din punct de vedere retoric, în primul rînd trebuie să trecem în revistă schimbările care s-au produs în situația României și în cea a maghiarimii din Transilvania în cei aproape patru ani care au trecut de la ultimul congres al UDMR. Pentru că, atît schimbarea globală intervenită în situația politicii externe (criza din Kosovo, decizia adoptată la Helsinki în decembrie 1999, situația geostrategică de după 11 septembrie), cît și transformarea cîmpului de forțe al politicii interne (colapsul dreptei după alegerile din 2000, noua autoconstrucție a stîngii postcomuniste, ca rezultat al faptului că aceasta a putut să se folosească de

procesul integrării europene în vederea propriei sale legitimări, proces pentru care a primit o agendă gata făcută de la Uniunea Europeană), au pus fără îndoială într-un context nou politica UDMR.

În analiza ce urmează vom trece în revistă alternativele strategice posibile, concentrându-ne în primul rând asupra posibilităților interne ale UDMR și asupra determinărilor sistemului politic românesc.

La punctele limită ale integrării – într-o nouă situație

Sistemul de relații, spațiul de mișcare și integrarea politico-socială a UDMR sînt influențați de patru procese sau puncte de cotitură importante: A) invitarea României în NATO; B) statutul de membru al Uniunii Europene al Ungariei; C) dramatica scădere numerică a maghiarimii transilvane și perspectivele sale demografice; D) consolidarea sferei civile în Transilvania, conturarea noului cadru civic al societății maghiare ardelene. Aceste patru importante circumstanțe, respectiv procese trebuie analizate fiecare în parte, deoarece fiecare dintre ele pretinde o schimbare esențială în politica UDMR.

A) Invitația României în NATO în noiembrie trecut, prin faptul că a legat puternic țara de o structură occidentală, a determinat unele schimbări în viața politică internă care au influențat și spațiul de mișcare al UDMR. Aceste schimbări, deși nusînt măsurabile la nivelul cotidianului, deschid noi posibilități în fața UDMR datorită unei stabilități mărite a politicii externe. Surplusul de securitate cîștigat de România creează o atmosferă de politică internă mai propice pentru ca UDMR să poată invoca unele chestiuni de drept constituțional legate de statutul de comunitate a maghiarimii din Transilvania. Dintre aceste chestiuni fac parte îndeosebi regionalismul și autonomia teritorială, isteria politicii interne putînd fi stîrnită și menținută întotdeauna pentru a le respinge sau pentru a le elimina de pe ordinea zilei, politica internațională axată pe principiul stabilității (OSCE, Uniunea Europeană, Consiliul Europei) oferind și ea un sprijin discret acestor demersuri. În același timp, relația dintre Ungaria și România se transformă: temele „istorice” ale animozităților din perioada anterioară sînt înlocuite de contradicții cu un caracter „mai globalizat”, care nu se referă la trecut, ci la prezent și viitor.

B) Integrarea apropiată a Ungariei în UE vine în completarea acestui efect. Aici trebuie să ținem cont de cel puțin două consecințe de mare importanță pentru UDMR: 1. Granița UE dintre România și Ungaria are toate șansele să se transforme din frontieră de stat (clasică) în graniță regională-civilizațională. În timp ce noțiunea clasică a graniței înseamnă o fișie în interiorul căreia numărul tranzacțiilor economice și culturale, și a contactelor umane scade rapid, în cazul granițelor civilizaționale sau regionale numărul tranzacțiilor scade încet în direcția graniței, iar apoi – în zona de frontieră – începe să crească. Toate acestea impun dezvoltarea unei dinamici regionale speciale în Partium, care nu înseamnă doar o dezvoltare mai rapidă, legată explicit de zona estică a Ungariei, ci transformă inclusiv relațiile româno-maghiare din zonă, potrivit unor noi tipologii culturale. 2. Această proximitate are un efect asupra întregii Transilvanii, deoarece Ungaria devine un vehicul de modele de modernizare – mai mult decît pînă acum – în această zonă de care relațiile sale economice o leagă și mai puternic. Acest lucru înseamnă o șansă pentru maghiarii din Transilvania, deoarece ei pot avea un rol mediator impor-

tant în procesul de transmitere a modernizării. Acest rol tranzacțional însă poate să reformuleze în același timp condițiile și obiectivele competiției româno-maghiare.

Surplusul de securitate, precum și perspectiva integraționistă generatoare de competiție, au lansat o resubiectivizare a relațiilor româno-maghiare. Această contradicție resubiectivizată aduce în prim plan conflictele cu rezonanță globală ale prezentului: disputa româno-maghiară pe marginea legii statutului a avut ca subiect și relația României și Ungariei față de Europa în lumina diferitelor concepții despre națiune ale celor două state – în timp ce numeroase conflicte noi, mai puțin însemnate, ca de exemplu disputa despre „pălincă”, prevestesc că viitorul va fi marcat în primul rînd de competiția pentru avantaje pe piață, competiție birocratizată în mare măsură de către UE.

C) Rezultatele recensămîntului din 2002, diminuarea semnificativă a numărului maghiarilor a scos programul comunitar al „rămînerii pe pămîntul natal” din perspectiva în care se afla – chiar dacă neexprimat – pînă acum. Deoarece rezultatele recensămîntului au arătat clar că deși politica nu are un efect nemijlocit asupra proceselor demografice, la nivelul concepțiilor minoritare ale construcției sociale și ale planificării instituțiilor ne aflăm oricum într-o cursă contra cronometru. În legătură cu aceasta, UDMR poartă o responsabilitate directă, dat fiind că și-a adjudecat pozițiile decisive în lupta pentru distribuirea resurselor, iar prin aceasta a slăbit mecanismele interne de control ale societății minoritare. Însă gîndirea strategică referitoare la păstrarea ariei de așezare a comunității, adică a granițelor etnice interne (aflată deja în curs de formare în cadrul bisericii reformate,¹ cu aspectele sale specifice) nu poate fi eficientă decît dacă nu mai privește maghiarimea din Transilvania ca o formulă socială unitară („societate etnică de masă”), ci mai de grabă ca o societate dezvoltată pe regiuni, puternic stratificată. În concordanță cu aceasta, UDMR va trebui fără îndoială să ia în considerare prevederea unor capitole separate în cadrul programului său pentru cel puțin trei componente ale societății – care se deosebesc atît la nivel regional cît și din punct de vedere tipologic: Secuimea, Partiumul și comunitățile din diasporă.

D) Dezvoltarea sferei civile maghiare din Transilvania se află și ea la un punct limită al integrării: dependența sa unilaterală de UDMR, care caracterizase începutul anilor '90, este pe cale de dispariție, în timp ce formele sale proprii de organizare globală nu s-au format încă. Emanciparea sa a apărut ca rezultat a două procese cu direcție opusă.² La începutul anilor '90, UDMR, care funcționase ca o mișcare,³ în calitatea ei de animatoare a societății civile absente, contribuise în scop mobilizator și de autolegitimare la crearea primelor organizații civice. Aceasta a fost perioada organizării „de sus în jos”, în care au luat ființă primele mari organizații civice, care-și asumaseră o reprezentare cuprinzătoare, extinsă pe toată Transilvania, în conformitate cu programul de atunci al UDMR. Aceste organizații au și fost nominalizate în programul UDMR, iar „modelul de la Brașov” a creat Consiliul Unional de Negociere în vederea integrării acestora. Pe la mijlocul anilor '90 însă a apărut un nou tip de organizare civilă, a celor care se organizaseră „de jos”, asumîndu-și interesele locale și regionale.

Sistemul de sprijin financiar controlat de UDMR (prin sub-curatoriul din România al Fundației Illyés și prin Fundația Communitas) este în același timp o sursă de noi tensiuni, deoarece, datorită acestuia, construcția socială a fost subordonată într-o măsură însemnată muncii politice de apărare a intereselor comunitare. Toate acestea

slăbesc stabilitatea, mecanismele interne de control ale societății minoritare, iar din punctul de vedere a dezvoltării pe termen lung a societății maghiare din Transilvania, reprezintă pericolul unei politici lipsite de feed-back social, de control din partea societății.⁴ Astfel, societatea „rămîne construcția politică a elitelor”⁵ și nu acea unitate organică compusă din reprezentare politică, reprezentanți ai autonomiilor locale, organizații civile, grupuri de experți culturali și o presă formatoare de opinie.

Din toate acestea rezultă că (1) UDMR trebuie să se confrunte cu realitatea că politica sa de susținere, prin care a ocupat sfera inițiativelor civice, deformează de fapt imaginea despre societatea pe care s-a angajat să o reprezinte, prin urmare (2) trebuie să creeze o altfel de relație cu sfera civilă – mai apropiată de formele de parteneriat cunoscute în societățile occidentale.

Dincolo de modelul de la Brașov – alternative strategice

Epuizarea paradigmei comunitare de la Brașov s-a produs în paralel cu acea inevitabilă centralizare internă, care a fost o premisă organizatorică necesară pentru ca UDMR să se integreze în sistemul partidelor din România. Acest lucru a impus derularea a două procese paralele la nivelul acțiunii politice directe, care se fortifică reciproc: 1. o transformare discursivă, în urma căreia UDMR a scos în evidență acele elemente ale programului său, care puteau fi legate de minimul de reformă ce se conturase în retorica partidelor politice românești; 2. o creștere continuă a potențialului de coalizare începînd din 1996. În ciuda tuturor tensiunilor – care au fost generate de faptul că funcționarea legitimativă a modelului de la Brașov a intrat în contradicție cu obligațiile integrării în sistemul partidelor –, această integrare a avut rezultate importante. Trebuie să scoatem în evidență două dintre ele: pe de o parte faptul că a contribuit la crearea și consolidarea încrederii față de elita maghiară din Transilvania (și în general față de maghiari), pe de altă parte faptul că a făcut posibilă punerea în practică a acelei părți din programul UDMR care a putut fi inclusă în minimul de reformă despre care am vorbit.

În același timp însă integrarea a avut prețul ei. Necesitatea stabilizării rezultatelor obținute datorită minimului de reformă a impus o favorizare a politicii aranjamentelor care, dat fiind caracterul clientelist al sistemului politic românesc, înseamnă că UDMR a trebuit să-și adapteze „politica de personal” la politica de structurare clientelară a partidului de guvernămînt (mecanismele acesteia se pot desluși spre exemplu din protocoalele de colaborare între UDMR și PSD la nivel județean). O altă consecință a acesteia este că obiective politice de valoare diferită au devenit obiectul colaborării tranzacționale, generalizată în cadrul politicii aranjamentelor. Astfel, obținerea unor obiective minoritare particulare (de exemplu retrocedarea unui imobil) a fost compensată prin votarea unor legi cu efect defavorabil asupra calității democrației.

Încă și mai gravă este cealaltă consecință: odată cu creșterea potențialului său de coalizare în cadrul sistemului politic românesc, UDMR a devenit – în pofida tuturor intențiilor sale declarate – participantă la reproducerea centralismului. De fapt, UDMR a votat această centralizare atunci cînd pragul electoral a fost ridicat la 5 %, precum și în cazul restricționării antidemocratice a legii electorale, deoarece aceste măsuri au servit obiectivul de a restrînge cît mai mult posibil cercul partenerilor virtuali. Prin aceasta, UDMR și-a mărit șansele de a participa în continuare – împreună cu un

număr mai redus de participanți – la negocierile politice mai importante. Însă, făcînd aceasta, ea a contribuit la creșterea centralismului sistemului politic actual, limitînd într-o măsură semnificativă numărul alternativelor care ar putea fi formulate în vederea reformării sistemului, ceea ce, din punct de vedere strategic, este fără îndoială defavorabil maghiarilor din Transilvania, întru-cît problemele legate de statutul lor juridic comunitar, de statutul lor în dreptul public devin chestiuni „în afara sistemului”.

Ca o consecință a epuizării „modelului de autonomie” de la Brașov, respectiv a tendinței de reproducere a centralismului sistemului politic românesc, trebuie să luăm în considerare trei alternative care se exclud reciproc, ale unei strategii politice care să-și asume cauza maghiarilor din România: I. o regîndire a modelului de autonomie și punerea acestuia în practică într-un mod mai consecvent și riguros; II. asumarea deschisă, programatică a consecințelor integrării în sistemul politic românesc; III. respingerea tezei că sistemul politic românesc este o entitate imuabilă și cîntărirea alternativelor posibile ale „evadării” din acest sistem.

Practica politică actuală a UDMR se caracterizează printr-un amestec continuu ale elementelor acestor trei alternative, care este imposibil de susținut, chiar și numai pentru că, avînd în vedere consecințele, defînirea obiectivelor comunitare care conduc în direcții foarte diferite, impun strategii diferite din partea unor reprezentanți comunitari, care se iau în serios și care iau în serios și cerințele transparenței.

I. În loc de drept public instanțe morale

Cei aproape zece ani care au trecut de la congresul de la Brașov confirmă faptul că autorii modelului de autonomie și adepții aplicării lui nu au ținut cont de circumstanțele silnice ale sistemului politic românesc, dar nici de starea și capacitatea societății minoritare maghiare din România. În cele ce urmează vom încerca să inventariem lucrurile de care am avea nevoie – pe baza experiențelor acumulate – pentru ca o structură instituțională minoritară, destul de nuanțată și capabilă să echilibreze în mod satisfăcător funcțiile de control social, să poată asigura toate acele funcții pe care concepția de autonomie comunitară de la Brașov ar fi fost menită să le îndeplinească în viața maghiarilor din România.

Experimentul ideatic, menit să cîntărească șansele reabilitării modelului de la Brașov, trebuie să pornească, potrivit logicii situației, de la premisa – care nu poate face, aici și acum, obiectul criticii – că reprezentarea instituțională a autonomiei și funcționarea eficientă a acesteia depinde în mod exclusiv de voința comunității și, ca atare, este independentă atît de capacitatea sistemului politic românesc, cît și de atitudinea actorilor relevanți ai cîmpului internațional de forțe. Această ipoteză, în limbajul științelor politice, nu înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decît că maghiarimea din România se autodefineste ca o comunitate politică avînd legile ei proprii – cel puțin după cum susține unul dintre discursurile rivalizatoare ale elitei politice. Să acceptăm ca punct de plecare această premisă și să analizăm urmările care ar rezulta din aceasta. În literatura de specialitate a politologiei moderne apar numeroase accepțiuni ale noțiunii de comunitate politică, majoritatea lor însă este strîns legată de ideea de suveranitate: în primul rînd formațiunile statale, recunoscute de comunitatea internațională a statelor, sînt acelea pe care de obicei le numim comunități politice.

Mai nou, în încercările de definire teoretică și de depășire practică a tensiunilor și contradicțiilor dintre principiul autodeterminării și cel al suveranității, pe care opinia publică internațională le-a reperat mai ales în relație cu statele multietnice care pășesc pe calea democratizării, au apărut și unele opinii, potrivit cărora în societățile puternic divizate din punct de vedere etnocultural trebuie să ținem cont de existența comunităților politice rivale. Într-un context asemănător,⁶ noțiunea de comunitate politică presupune că comunitatea care aspiră la acest statut, 1. dispune de acele instituții centralizate de decizie și executive, care pot garanta funcționarea eficientă a definirii obiectivelor comunitare și a distribuirii resurselor; 2. în limita competenței sale dispune de monopolul autorității politice și a coerciției legitime; 3. este depozitarul identității politice și al loialității bazate pe sprijin periodic reînnoit. Cele trei funcții sînt denumite de obicei funcție instrumentală, coercitivă și de reprezentare identitară, iar în măsura în care comunitatea care aspiră la statutul respectiv este într-adevăr o comunitate politică cu valoare deplină, funcțională, atunci aceste funcții se susțin reciproc, reproducîndu-și continuu condițiile randamentului lor.

Dacă vrem, pe de o parte, să definim, iar pe de altă parte să continuăm reflexia asupra modelului de la Brașov al autoguvernării interne pornind de la acest sistem de criterii, putem constata următoarele:

1. În privința funcției instrumentale, modelul de la Brașov este în principiu suficient de echilibrat, deoarece conține organismele decizionale și executive competente în domeniul definirii obiectivelor și al distribuirii resurselor. Unele perturbări funcționale din ultimii ani au fost cauzate de faptul că rolul organismelor decizionale a pierdut treptat din valoare, a devenit difuz, iar în același timp tot mai multe competențe ale acestor organisme au fost preluate de cele executive (Prezidiul Executiv și Consiliul Operativ).

2. În ceea ce privește funcția coercitivă, aici se pot surprinde într-un mod mult mai explicit lipsurile modelului: nici Comisia Unională de Supraveghere a Regulamentului, nici Comisia Unională de Etică și Disciplină nu au putut să asigure, pe de o parte, adoptarea unor decizii independente de interesele de grup ale conducerii de la vîrf a Uniunii, iar pe de altă parte, ambele organisme s-au dovedit incapabile de a impune aplicarea integrală și eficientă a propriilor decizii. Pe baza acestor observații este justificată întrebarea dacă uniunea organizată după modelul de la Brașov a dispus sau nu de monopolul autorității politice și a coerciției legitime în limitele propriei sale sfere de competență.

3. Din punct de vedere formal, acționînd în spiritul modelului de la Brașov UDMR a satisfăcut, în principiu, așteptările funcției de reprezentare identitară, deoarece randamentul său electoral a fost pînă acum constant. Însă tot mai mulți analiști atrag atenția asupra faptului că – în lipsa alternativei și, implicit, a competiției – votul etnic nu poate fi considerat nici ca o măsură sigură a loialității, nici ca un sistem de feedback care să reflecte cu fidelitate sprijinul de care dispune definirea obiectivelor.⁷

Lipsa totală a unor funcții ale comunității politice cu valoare deplină, respectiv diminuarea treptată a altor funcții, a condus la funcționarea Uniunii din ce în ce mai mult ca un partid politic, legitimitatea căruia putea fi considerată suficient de fundamentată numai în contextul sistemului politic românesc.

Pe baza celor expuse mai sus, reabilitarea modelului de la Braşov ar necesita două corecţii esenţiale: pe de o parte ar fi nevoie de mecanisme prin care ar deveni posibilă împiedicarea confiscării legitimităţii, iar pe de altă parte ar trebui să se creeze posibilitatea satisfacerii eficiente a funcţiei coercitive.

Să le luăm pe rând. Pentru a împiedica confiscarea legitimităţii, în primul rând este indispensabil ca regulamentele care descriu competenţele organismelor să nu poată fi modificate după bunul plac al conducerii de vîrf a Uniunii. Ar fi nevoie, prin urmare, de o Constituţie a Maghiarilor din România. Iar acest lucru ar putea fi realizat prin convocarea Consiliului Naţional Constituant, care ar dispune de condiţiile proprii sale alegeri, iar ulterior şi-ar asuma atribuţiile Parlamentului Minorităţii Maghiare din România care, la rîndul ei, ar numi şi ar controla organismele executive. În acelaşi timp, ambiţia satisfacerii eficiente a funcţiei coercitive nu ar presupune altceva decît înlocuirea autorităţilor de drept public cu instanţe morale, dovedite întotdeauna suficiente în privinţa chestiunilor interne problematice ale comunităţii.⁸

Deşi ar putea părea o întrebare poetică, nu putem să nu ne întrebăm dacă, ţinînd cont de evenimentele ultimelor doisprezece ani, putem avea încredere că societatea minoritară maghiară din România dispune de resursele – în primul rînd de umane, dar nu în ultimul rînd morale – necesare celor de mai sus. În această privinţă trebuie să răspundem mai întîi la întrebarea: în ce măsură poate fi considerată maghiarimea din România drept o comunitate omogenă din punctul de vedere al percepţiei, în sensul exprimat de Bibó, adică să fie unitară „în alegerea şi asumarea corectă a sarcinilor pe baza percepţiei realităţii”, respectiv dacă are exigenţa şi dispoziţia necesare „participării la întreprinderi comune”.⁹ În absenţa acestora, experienţa caracteristică este cea a „destrămării formelor comunitare”,¹⁰ pe baza observaţiei cotidiene a faptului că membrii comunităţii se integrează în funcţie de interesele lor individuale în diferitele reţele şi structuri locale, de vecinătate, profesionale şi de altă natură, care nusînt deloc segregate din punct de vedere etnic.

Gravitatea situaţiei este amplificată de faptul că, în acest moment, doar conducerea de vîrf a UDMR se află într-o poziţie în care ar putea iniţia convocarea unui Consiliu Naţional Constituant. În vederea convocării acestuia, conducerea ar putea proceda conform mai multor criterii: aplicînd principiul corporativ, pornind de la subsistemele funcţionale ale societăţii minoritare – organisme reprezentative alese, poziţii în administraţia locală, societate civilă, mass-media minoritară, instituţii culturale, de învăţămînt şi de cercetare, biserici –, sau pe baza principiului performanţei, apelînd la anumite personalităţi pentru a îndeplini acest rol cu siguranţă istoric, care, în decursul ultimului deceniu, au acumulat merite durabile în domeniul organizării comunitare. Faptul că nu o face, respectiv, dacă nu o face, poate fi interpretat şi ca o dovadă că nu corespund intereselor ei.

II. Permanenţa causalităţii

Integrarea *de facto* în sistemul politic românesc a fost deja asumată, în esenţă, de către UDMR, prin practica caracteristică trecutului recent a funcţionării „ca partid”: din anumite puncte de vedere, care a făcut posibilă obţinerea unor rezultate spectaculoase, s-a integrat în sistemul de partide din România. Această integrare este

rezultatul unui dublu proces la nivelul acțiunii politice directe: pe de o parte este vorba de o transformare – în primul rînd de politică practică, și numai în al doilea rînd discursivă –, în cursul căreia UDMR a promovat acele elemente ale programului său, care au putut fi legate de minimul de reformă conturat în retorica partidelor politice românești, iar pe de altă parte s-a produs o creștere continuă a potențialului de coalizare începînd din 1996.

Ca urmare a apropierei retorice de politica românească, o parte semnificativă a electoratului UDMR simte că organizația nu mai este prezentă în viața publică cu mesaje orientative destinate maghiarilor, ceea ce are, fără îndoială, un efect frustrant. În același timp, în ceea ce privește creșterea potențialului de coalizare, întrebarea esențială rămîne: care va fi obiectul și caracterul tranzacțiilor politice care au loc între UDMR și aliații săi, și ce relație va exista între obiectivele strategice promovate de UDMR și strategia descifrabilă din textura tranzacțiilor?

Datorită formării pînă în 2000 a potențialului de coalizare al UDMR (ca urmare a rolului asumat în cadrul guvernării în perioada 1996-2000 și a protocolului de colaborare încheiat cu PSD), mai mulți analiști au ridicat în ultimii doi ani posibilitatea creării în România a unei democrații consociative.¹¹ Potrivit acesteia, un consens guvernamental ar fi un model aducător de stabilitate și rezultate pozitive din punctul de vedere a evoluției situației maghiarilor din România, ceea ce ar însemna pentru UDMR poziții în guvernele succesive și drept de veto (eventual reciproc) cu privire la unele chestiuni referitoare la păstrarea și reproducerea culturii minoritare, precum și cîteva garanții politico-instituționale pentru acestea (prin asigurarea proporționalității în anumite domenii).

Modelul consociativ înseamnă guvernarea unui cartel de elită în societățile profund divizate în subculturi politice.¹² Obiectivul său este crearea unei democrații stabile în condițiile culturii politice segmentate. Elementele acesteia: marea coaliție care cuprinde cele mai multe segmente ale societății (1), afirmarea principiului proporționalității în sistemul electoral, în recrutarea funcționarilor publici și în distribuirea banilor publici (2), forme de autonomie sectorială sau segmentară (3), respectiv dreptul la veto reciproc sau minoritar (4).¹³

În politologia actuală nu există consens asupra întrebării dacă modelul consociativ elaborat de Lijphart are doar un caracter normativ, sau și o valoare empirică relevantă.¹⁴ Această dispută teoretică foarte pasionantă și cu bătaie lungă – ale cărei detalii nu le putem discuta aici – are două consecințe importante din punctul de vedere al maghiarimii din România. Prima decurge din convingerea timpurie a lui Lijphart, dar asumă neclintit pînă astăzi, că modelul consociativ are relevanță privind politica publică, ceea ce într-o formulare mai concretă ar însemna că liderii politici ai societăților divizate din punct de vedere cultural trebuie să fie încurajați în direcția inovației politice capabile să aplice spiritul modelului consociativ. Prin urmare, din punctul de vedere al maghiarilor din România, întrebarea principală nu este dacă în România există sau nu condițiile (considerate necesare teoretic) aplicării modelului, ci dacă există sau nu voința politică necesară creării acestora. Cealaltă consecință care trebuie luată în considerare, este legată de faptul că adversarii modelului consociativ atrag atenția – în cazul fiecăruia din cele trei concepte introduse de către Lijphart: democrație

consociativă, consensuală și cu divizarea puterii – asupra urmărilor acelor concesi din care rezultă o deviere de la modelul tradițional, westminsterian al democrației majoritare, respectiv că, în această deviere se manifestă o atitudine antiminoritară mai mult sau mai puțin deschisă.

În baza celor de mai sus, privind perspectivele strategiilor de construcție a societății minoritare, se impun următoarele întrebări: 1. Potențialul amplificat de coalizare al UDMR, respectiv participarea acesteia – aparent tot mai continuă și mai susținută – la guvernare poate să ducă la crearea unui sistem consociativ în România? 2. Cum se raportează acest sistem la obiectivele conservării maghiarilor din Transilvania?

Pentru ca UDMR să poată reprezenta efectiv maghiarimea din Transilvania ca pe unul din „stâlpii” – definiți și oficial ai – societății românești, trebuie îndeplinite câteva condiții. Despre satisfacerea condițiilor instituționale (de tehnica guvernării) amintite – proporționalitate în distribuția funcționarilor și a banilor publici, dreptul de veto – putem deja să concludem că acestea, în momentul actual, nu fac parte din regulile colaborării, ci sînt obiectul și rezultatul unor negocieri de la caz la caz. Cu alte cuvinte: potențialul de coalizare al UDMR înseamnă practic posibilitatea ca UDMR, din cînd în cînd, în formă concretă și cazuală, să poată pune în valoare acele principii care într-o structură statală consociativă funcțională sînt principii constitutive ale sistemului însuși.

Toate acestea rezultă în parte din structura specifică – legislativ-structurală și culturală – a sferei de putere din România. Condițiile structurale defavorabile instituționalizării consociativității se datorează în primul rînd faptului că regimul Iliescu a fixat condițiile permeabilității între ramificațiile puterii – contrar principiilor statului de drept – în prevederile ambigue ale constituției. Această chestiune a început să fie conștientizată doar în timpul reformei constituționale aflată în curs de desfășurare, în mare măsură datorită presiunilor UE. De altfel, ambiguitățile constituției se reproduc în întreaga structură a administrației publice locale,¹⁵ împiedicînd independența corpului de funcționari publici din administrația locală, creînd posibilitatea ca și administrația locală pe specialități să fie întrețesută de clientelismul politic. Construirea clientelei nu este însă doar o tradiție culturală și structurală a societății, ci și un semn concret al rămîinerii în urmă în privința creării clasei de mijloc: elita politică pare să încerce compensarea absenței clasei de mijloc prin construirea rapidă a clientelei.

Cu toate acestea, UDMR poartă și ea o parte semnificativă din responsabilitatea pentru subminarea șanselor sistemului consociativ, deoarece potențialul de coalizare al Uniunii exprimă o aliniere la „structura politică” întîrziată, susținută de societatea românească rămasă în urmă în procesul de formare a clasei de mijloc, ceea ce pervertește calea ce duce spre modelul consociativ. Datorită faptului că o separare completă și efectivă a puterilor nu a avut loc în România nici pînă astăzi, UDMR nu se poate limita la urmărirea obiectivelor sale exclusiv la nivelul legislației și a deciziilor politice – în vederea punerii în aplicare a legilor, a demonstrării unor rezultate concrete este nevoită să se structureze și pe procesul de clientelizare al partidelor guvernamentale românești.¹⁶ Prin aceasta însă, ea însăși susține reproducerea unei „structuri de elită” în cadrul Uniunii, ceea ce face ca elita politică maghiară din România să fie asemănătoare „structurilor de elită” ale partidelor românești.

Prin urmare, datorită ambiguității îndelung susținute, bazate pe permanența causalității, prin care UDMR reproduce continuu, pe de o parte, iluzia colectivă a autonomiei interne la nivelul discursului politic, iar pe de altă parte se integrează în mod organic, la nivelul practicii politice, în structura politică românească, Uniunea încalcă de două ori logica consociativității: (1.) nu-și asumă în mod deschis, cu o consecvență programatică tot ceea ce acest model ar putea oferi maghiarilor din România și (2.) pierde ocazia de a profita de posibilitățile negocierii politice, în cursul cărora ar putea cere socoteală conducerii politice românești, mergînd pînă la consecințele ultime, pentru tot ceea ce presupune aplicarea consecventă a acestui model vizibil avantajos pentru România.

Adoptarea de către România a modelului consociativ nu are doar o importanță conjuncturală pentru maghiarii din Transilvania. O integrare mai spectaculoasă și mai efectivă a reprezentanților maghiarimii în sistemul politic românesc ar putea produce, pe termen mediu, un efect care ar amplifica încrederea, iar aceasta, pe termen lung, ar face posibilă o reformare – euroconformă, în esența ei – a structurii de stat și a sistemului politic românesc, în așa măsură încît ar putea duce chiar și la instituționalizarea în termenii dreptului public a ideii – deocamdată naive – a autonomiei interne, pe care elita politică românească o respinge deocamdată, invocînd tocmai „pericolul unguresc”.¹⁷

III. Calea regională

În urma celor expuse trebuie să examinăm și posibilitatea de integrare ca și comunitate a maghiarimii din Transilvania, fără transformarea structurii constituționale a statului român. În cadrul acestei chestiuni trebuie să clarificăm, de asemenea, (1) ce fel de schimbare de structură constituțională – de organizare teritorială, de modificare a sistemului administrației publice și de exercitare a puterii guvernamentale – trebuie să fie cea prin care maghiarimea, în calitate de comunitate, ar putea „să-și găsească patria” în România și (2) prin ce mijloace politico-strategice poate fi obținută această schimbare.

Pînă la ora actuală au luat naștere două concepții referitoare la „integrarea de drept public”, mai puțin elaborate în detaliu, însă puternic reprezentate ca direcții strategice. Prima este concepția triplei autonomii, formulată în prima jumătate a anilor nouăzeci și legată în primul rînd de numele lui József Csapó, cealaltă fiind concepția strategică cu privire la „devoluția Transilvaniei”, formulată de „grupul Provincia”. Prima a fost asumată în primul rînd de opoziția internă a UDMR, a doua a fost formulată în afara UDMR, însă ambelesînt prezente în programul UDMR: forma triplei autonomii în forma unor teze scurte, iar „devoluția transilvană” înglobată în capitoul referitor la interesul regional al Transilvaniei.

Concepția triplei autonomii se bazează în mod nemijlocit pe „modelul de la Brașov”.¹⁸ În spatele acestui model s-a conturat o idee strategică: structura UDMR, construită conform exigențelor autonomiei interne, dirijează dezvoltarea instituțională internă spre autonomia comunitară. Eșecul eforturilor bazate pe această concepție ideologică evidentă are astăzi concluzii ce pot fi formulate de la o distanță corespunzătoare. Cele mai importante dintre acestea sînt: I. Elaborarea ideii de autonomie bazată pe strategia construirii instituțiilor a fost împiedicată în mare măsură de faptul că

ideea a fost repede subordonată acelei linii de ruptură internă care a opus politica de identitate consecințelor politicii de partid. În urma acesteia, elaborarea proiectelor de autonomie a fost și ea subordonată priorităților de politică internă al UDMR. 2. Însă referirea continuă – cu caracter legitimativ – la autonomia internă, nu a făcut posibilă o disociere între dimensiunea comunitară și cea teritorială în chestiunea autonomiei. Ca urmare, nu a mai avut loc reflecția detaliată asupra întrebării: care dintre cele două forme principale de autonomie – cea bazată pe principiul teritorial sau pe principiul personal – ar fi mai potrivită pentru maghiarimea din Transilvania, ținând cont de datele teritorial-demografice, precum și de diviziunea regională internă a comunității? 3. În sfârșit, nu a mai fost ridicată problema noilor forme de conviețuire între români și maghiari, între majoritate și minoritate, pe care le-ar putea presupune autonomia, dat fiind faptul că, fără inventarierea acestor forme, nici nu poate fi imaginată natura mijloacelor de care ar putea dispune politica pusă în serviciul autonomiei.

Pe baza celor de mai sus se poate vedea clar, de ce a devenit imposibil de susținut concepția triplei autonomii: a) în spatele ei nu s-a aflat o voință unitară, la care să se fi aliniat întreaga elită politică a UDMR; 2) lipsa de elaborare a concepției, confuzia adaptării ei la structura constituțională românească și la sistemul instituțional existent al administrației publice n-a făcut decât să crească neîncrederea față de ea,¹⁹ în urma căreia c) nu a putut reuși formarea în politica internă a unei alianțe în jurul proiectului, care să fi putut reformula propunerea ca parte componentă a reformei generale a structurii statului român. După toate acestea, concepția autonomiei a fost retrogradată în postura unui ideal fără strategie.

Eșecul ar putea fi explicat sumar și prin fermitatea aspirațiilor românești pentru statul național. Dacă însă nu privim această fermitate doar ca numitorul comun al elitei politice românești centrat pe statul național, o mentalitate unitară, ci și ca o structură de interese reproduse permanent de către sistemul românesc de partide, atunci „problema constituțională”, atât de importantă pentru integrarea maghiarilor ca și comunitate, poate fi formulată și ca una dintre problemele reformei – politicii, la început, iar mai târziu a structurii de stat – introduse prin transformarea sistemului românesc de partide.

Strategia regională definită ca „devoluție a Transilvaniei” se referă la o reformă a structurii statului mult mai radicală decât cea a concepției triplei autonomii, însă contraargumentele care pot fi invocate împotriva ei nusînt comparabile cu criticile formulate la adresa concepției de autonomie anterioare, deoarece obiectivul devoluției este însoțit, fără îndoială, și de strategie – în cazul în care prin strategie înțelegem deducția măsurilor politice, una din cealaltă, dincolo de caracterul lor rațional sau de oportunitatea lor. În acest sens, strategia regională transilvană dorește să înlocuiască comunitatea de vederi și de interese susținute de sistemul actual al partidelor românești cu o comunitate teritorială a intereselor – o comunitate de interese a locuitorilor Transilvaniei, sustenibilă prin argumente istorice și economice, dar fără îndoială, o comunitate construită. Potrivit concepției bazate pe viziunea istorică, caracterul economico-civilizațional diferit al Transilvaniei – care, de fapt, va câștiga în importanță datorită dinamicii de modernizare regională ce se va desfășura în anii următori de-a lungul graniței cu Uniunea Europeană – constituie o bază suficientă pentru crearea

unei solidarități politice „transețnice”, pe fundamentul căreia să poată lua ființă noi partide sau alianțe politice, formațiuni politice care să poată obține, prin transformarea sistemului actual de partide (iar apoi a sistemului politic), ca proiectul lor regional referitor la reforma structurii statului – crearea regiunii transilvane – să devină legitimă.

Prin urmare, primii pași ai strategiei UDMR în această direcție ar trebui să reprezinte nu atât un „proiect constituțional” – proiectul autonomiei regionale –, cât mai degrabă să urmărească crearea condițiilor propice formării noii comunități de interese politice. Acest lucru se află însă în contradicție cu susținerea actualului sistem de partide, care reproduce permanent centralismul, la care UDMR participă și ea prin compromisurile sale cu caracter tranzacțional și prin învoielile ce urmăresc creșterea potențialului său de coalizare. În această ordine de idei, raționalismul politic al UDMR amintește de acel „fals realism”, în termenii lui Bibó, în cadrul căruia fiecare pas făcut este justificabil din punct de vedere tactic, însă tocmai lanțul acestor pași este cel care duce la eșec.

Crearea unei comunități de interese politice care să nu fie susținută de structurile elitei clienteliste nu poate fi bazată pe mijloacele de pînă acum ale politicii parlamentare și ale politicii aranjamentelor. Din această cauză UDMR, dacă are ca obiectiv transformarea sistemului de partide, trebuie în mod categoric să devină un partid regional, care să-și valorifice capitalul politic în primul rînd în sfera autonomiei locale, a dezvoltării regionale și a cooperării transfrontaliere. În politica sa parlamentară trebuie să urmărească în primul rînd o cât mai mare deschidere a pieței politice, ceea ce ar impune decizii opuse măsurilor pe care le-a sprijinit pînă acum din considerente conjuncturale (cum ar fi ridicarea pragului electoral sau restricționarea legii partidelor). În același timp, Uniunea trebuie să se pregătească pentru confruntarea cu faptul că aceste măsuri ar contraveni intereselor directe de pînă acum ale elitei sale. O asemenea măsură ar fi, de exemplu, apropierea legii privind alegerile locale de cea din Europa de Vest, care ar face posibilă participarea organizațiilor civile la alegerile locale – iar aceasta, de exemplu în Secuime, ar putea duce la pierderea unor importante poziții politice.

Nu încapă îndoială că din punctul de vedere al alianțelor intereselor și elitelor actuale, asumarea unei asemenea strategii pare total contraproductivă. Iar formularea acestei necesități – una idealistă. Însă, precum în politică modestia nu este întotdeauna un semn al realismului, nici idealismul nu înseamnă întotdeauna obiective formulate cu lipsă de modestie și imposibil de atins.²⁰

În loc de sinteză

1. Politica UDMR a ajuns fără îndoială la un punct de cotitură, deoarece România însăși se află într-o situație limită din punct de vedere al integrării. Contradicția dintre Ungaria și România – aparent dizolvată în perspectiva integrării, în realitate doar retematizată –, statutul de membră NATO al României precum și ambiguitatea dezvoltării sistemului de partide din România, prevestesc crearea unui nou cîmp de forțe în politica internă.

2. În anii ce urmează, cea mai mare provocare pentru UDMR este probabil nu numai adaptarea pur și simplu la condițiile cîmpului de forțe politic, ci și influențarea acestora, conform propriilor sale obiective. Pentru aceasta însă, în loc de clișee goale trebuie să se bazeze pe principii noi și pe sarcini subordonate acestora.

3. Ca o instituție politică ce îndeplinește o sarcină de reprezentare publică, dacă dorește să corespundă așteptărilor maghiarimii din România, UDMR trebuie să aleagă în primul rând între diferite strategii și forme de organizare, și nu între persoane.

4. UDMR nu de faptul că diferite grupări din elita sa conducătoare gîndesc în mod diferit este dezavantajată – ci dacă nu sînt clarificate obiectivele și mijloacele cu privire la proiectarea și executarea programului său politic, dacă nu dispune de o strategie elaborată în mod coerent și susținută cu consecvență. Într-o organizație care funcționează în mod democratic, nu oamenii se exclud reciproc, ci doar opțiunile politice (greșite).

5. O strategie a UDMR vizînd schimbarea sistemului politic trebuie să reînnoiască înainte de toate eforturile creării statutului de drept public al maghiarimii din Transilvania, abandonate la mijlocul anilor '90. Opțiunile strategice enumerate mai sus, cu toate că se exclud reciproc din punctul de vedere al logicii, pot servi în egală măsură, chiar dacă într-o ordine cronologică diferită, reforma sistemului constituțional. Atît proiectele anterioare de autonomie, cît și cele referitoare la regionalismul ardelean pot fi invocate ca puncte de plecare – imaginația strategică ar trebui să se concentreze în vederea creării condițiilor și forțelor necesare atingerii obiectivului. În cursul regîndirii direcțiilor strategice trebuie luate ca o evidență faptul că integrarea ca și comunitate a maghiarimii din Transilvania nu se poate realiza fără transformarea structurii constituționale a statului român. Pe termen mediu, o asumare mai principală a sistemului consociativ este cea care ne poate apropia de acest obiectiv.

6. Lucrarea noastră a încercat să definească locul UDMR și opțiunile sale viitoare exclusiv în condițiile vieții politice din România. Bineînțeles, un studiu cuprinzător al strategiilor trebuie să fie extinsă și asupra modului în care se instituționalizează relația dintre maghiarii din România și statul ungar. În această privință va trebui clarificat în primul rând dacă „societatea minoritară poate fi percepută și instituționalizată ca grup, din punct de vedere juridic, prin intermediul membrilor săi individuali” (Nándor Bárdi). O altă întrebare fundamentală este: ce șanse are maghiarimea din Transilvania pentru a se autodefini în cadrul națiunii maghiare unitare în sens cultural, ca un centru regional de sine stătător?

Note:

1. Afirmația lui Béla Kató, rostită cu ocazia lansării la Sfantu Gheorghe a Almanahului Maghiar din România 2002, la 20 dec. 2002.

2. Vezi Pillich László: *Polgári önszerveződésünk mai állapota* [Starea actuală a autoorganizării noastre civice], *Krónika*, 30 nov.-1 dec. 2002.

3. Diferența dintre noțiunile UDMR-partid și UDMR-mișcare a fost introdusă de Sándor Szilágyi N. – vezi Szilágyi N. Sándor: *Mi lesz veled, RMDSZ?* [UDMR, încotro?] In: *Korunk*, 1991/2.

4. Vezi Bárdi, Nándor:

5. *Ibid.*

6. MacIver, Don (ed.): *The Politics of Multinational States* [Politica statelor multinaționale], London, MacMillan Press, 1994, p. 4.

7. Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája és a határon túli magyarok társadalomtörténete. Problémakatalógus* [Fapt și realitate. Politica

privind maghiarii a guvernelor de la Budapesta și istoria socială a maghiarilor de peste hotare. Catalog de probleme], 2003, manuscris.

8. Procesul intentat UDMR-ului de László Tökés prin care președintele de onoare a organizației dorea să obțină respectarea deciziilor anterioare ale conducerii de la vârf și a statutului prin intermediul jutiției române constituie o dovadă relevantă în acest sens.

9. Bibó István: *Válogatott tanulmányok* [Studii alese], Budapeșt, Gondolat, vol. II., p. 615.

10. *Op. cit.*, p. 616.

11. Această întrebare a fost formulată pentru prima dată în presa română de Gabriel Andreescu și Dan Pavel. Mai târziu a avut loc o discuție de nivel mai profesional referitoare la această temă pe paginile publicației *Provincia*. Vezi Molnár Gusztáv: *A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben* [Șansele democrației consociative în Transilvania], *Provincia*, oct. 2000; Bakk Miklós: *Az eredettől a kezdetig* [De la origine la început], *Provincia*, nov. 2000; Gabriel Andreescu: *Rămânerea la guvern a UDMR ar însemna prima fază a democrației consenzuale în România?* *Provincia*, nov. 2000; Szász Alpár Zoltán: *A demokrácia modelljei Romániában -- esélyek és realitások* [Modelele democrației în România – șanse și realități], *Provincia*, martie 2001; Kántor Zoltán: *A konszociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek* [Consociația în Transilvania. Procese și modele]. *Provincia*, apr. 2001; Gabriel Andreescu: *Întelegerea între Partidul Social-Democrat și UDMR*, *Provincia*, febr. 2002.

12. În interpretările apărute în presa română s-a folosit mai mult noțiunea de „democrație consensuală”: potrivit literaturii de specialitate, aceasta înseamnă acea funcționare a instituțiilor democrației care se opune funcționării bazate pe principiul majorității. Noțiunea a apărut în articolele lui Dan Pavel și Alina Mungiu-Pippidi, însă „democrația consensuală” nu se ocupă de structura societății aflate în spatele acestui model.

13. Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies* [Democrația în societățile pluraliste].

14. Această dilemă a fost expusă în modul cel mai tranșant de către Zoltán Alpár Szász în cadrul disputei profesionale citată mai sus, care au avut loc în opinia publică românească. Un ecou recent al disputei: Bogaards, Matthijs: *The Uneasy Relationship Between Empirical and Normative Types in Consociational Theory* [Relația dificilă între tipul empiric și tipul normativ în teoria consociației] în: *Journal of Theoretical Politics*, 2000/10, pp. 395-423 – o critică metodică –, respectiv răspunsul dat la acest articol: Lijphart, Arend: *Definitions, Evidence, and Policy. A Response to Matthijs Bogaards' Critique* [Definiții, evidență și politică. Un răspuns la critica lui Matthijs Bogaards] în: *Journal of Theoretical Politics*, 2000/10, pp. 425-431.

15. Legea nr. 215 a administrației publice locale, de exemplu, subordonează în mod formal direcțiile locale de specialitate consiliului local, în realitate însă acestea sunt subordonate primarului, fără o distribuție univocă a competențelor. Vezi: Veress Emőd: *Végrehajtás-döntéshozás viszonya a helyi közigazgatásban. Miért beteg Romániában a helyi közigazgatás?* [Relația între executiv și decizional în administrația publică locală. De ce este bolnavă administrația locală în România?] în: *Magyar Kisebbség*, 2002/3.

16. „Protocoalele” colaborării între UDMR și PSD pot fi analizate și din acest punct de vedere, pot fi interesante mai ales legăturile între acordurile locale încheiate în cursul celui de al doilea an de guvernare și modelul de colaborare la nivel central.

17. Dovezi grăitoare ar putea constitui conținutul, receptarea și ecoul declarațiilor pe marginea regionalizării apropiate a României ale ministrului administrației publice, Octav Cosmâncă, și primului ministru Adrian Năstase, pe de o parte, și cea a președintelui Ion Iliescu, pe de altă parte – declarații rostite la Cluj la 20 ianuarie 2003.

18. Trebuie să menționăm că istoria concepțiilor de autonomie începe cu mult înaintea congresului de la Brașov.

19. Soarta proiectului de lege referitor la minorități și înaintat de UDMR, precum și disputele pe care le-a provocat, demonstrează în mod clar acest lucru.

20. „Politica să fie realistă; politica să fie idealistă – două principii care sunt adevărate dacă se completează, și false, dacă sunt aplicate separat”, scrie Johann Kaspar Bluntschli, politician și scriitor elvețian.

Szokoly Elek

Dincolo de legea statutului

Textul de față nu a fost preocupat de aspectele juridice aplicative ale legii statutului (sau a facilităților). Mulți au analizat-o cu mai multă competență probabil decât aş putea s-o fac eu. Mesajul și sensul profund al proiectului („diavolul”) nu se află de astă dată, cred eu, în detaliile sale tehnice. Chiar dacă pragmatismul politic — în definitiv este vorba de o inițiativă politică — nu pune mare preț pe clarificări teoretice, ignorarea lor duce în cele din urmă la situații capcană de genul celor în care se zbate astăzi legea statutului. Și nu doar din pricina relexelor intenții ale liderilor statelor „succesore”. Nu este de mirare deci, că unul dintre părinții spirituali ai inițiativei, fostul secretar de stat de la externe și actualul președinte al comisiei de politică externă din parlamentul ungar, Németh Zsolt, afirmă dezinvolt că „este indiferent prin ce fel de definiție este formulată la *înalt nivel ideatic*” problema în cauză, „faptele rămân fapte”. Ceea ce este adevărat, în general faptele sînt chemate să stea la baza definițiilor, neclaritatea conceptuală însă duce în mod direct la starea care caracterizează astăzi aplicabilitatea inițiativei legislative în cauză.

Mă tem că textul de față nu se va bucura de mare popularitate în cercurile „naționale” și, mai ales, în cele ale comunităților minoritare maghiare. Însăși datorită faptului că mi-am însușit într-o bună măsură — nu puteam face altfel — critica liberală a proiectului. Iar a critica o inițiativă care, pentru mulți maghiari care trăiesc soarta vitregă a minoritarului este mană cerească, elixir sau firul de pai, nu este o sarcină prea populară.

Deși, cum bine știm, polemicele sînt stimulate de opiniile contrare, nu neg că mai de grabă analizele lui Kis János și Bauer Tamás m-au inspirat, cu toate că în bună măsură le împărtășesc vederile. Noroc, că nu toate. Multă vreme am avut impresia că problema statutului este o temă neinteresantă, uzată, arhi-dezbătută în Ungaria ca și în țările învecinate, că de mult nu mai este vorba despre minoritățile de dincolo de frontiere, ci mai de grabă interesele minore ale statelor naționale și ale partidelor politice stau în centrul confruntărilor. Nici altfel nu mă atrăgea în mod deosebit să schimb blazonul multicultural al Ardealului cu coroana Sfîntului Ștefan, chiar dacă strămoșii mei fuseseră în mod demonstrabil „maghiari”, îndărăt pînă la regele ctitor al statului. Maghiaritatea, ca și credința (sau necredința), este o chestiune privată asupra căreia nici o instituție bisericească sau laică nu este chemată să se pronunțe.

Importanța și actualitatea chestiunii este demonstrată, cred eu, nu numai de faptul că polemicile, după cum se vede, nu mai conțin, dar și de atenția internațională acordată de reprezentanții instituțiilor europene, independent dacă sentințele lor sînt pro sau contra. Se pare că legea statutului a reușit să reimplanteze problematica etno-culturală (chiar dacă ea avut un efect invers) în capul funcționarilor europeni. Și asta înseamnă deja ceva. Însăși faptul că un înalt funcționar OSCE a denumit legea statutului „un precedent periculos” dovedește, că instituțiile internaționale au devenit atente la această problematică. Ce-i drept, dacă observația lor, din punctul de vedere al *status quo*-ului statelor naționale pare să fie corectă, din cel al unei Europe viitoare unite, în ciuda tuturor limitelor și defectelor sale, este un „precedent provocator, care numai pentru un *status quo* pietrificat poate să devină „periculos”. Inițiativa are valoare de precedent, chiar dacă aproape toate statele învecinate au adoptat măsuri similare de protecție a minorităților proprii, indiferent dacă sînt formulate în termeni juridici asemănători sau nu. (În mod evident, cei mai prudenți au evitat adoptarea unor reglementări spectaculoase.) Are valoare de precedent însăși confruntarea dintre diferitele filozofii naționale, provocate la nivelul instituțiilor internaționale de legea statutului. Continuarea reflecției asupra lor este inevitabilă.

După cum reiese din rîndurile de mai sus, vorbesc despre legea *statutului* și nu despre legea *facilităților*; deși este vorba de același text, pare însă indiscutabil că proiectul pornise ca lege a statutului și a devenit în final lege a preferențialității, oarecum independent de intenția legiuitorului. Sinceritatea aceluiași Németh Zsolt care afirmă că instituționalizarea statutului „este cel mai important merit și cîștig politic al proiectului” chiar dacă „nu se va putea obține nimic cu legitimația respectivă”, dezvăluie de fapt esența. Caracterul atractiv al avantajelor (în definitiv, a oricărui avantaj) va mări firește numărul solicitanților (cine ar refuza dacă i se dă ceva?) dar, în opinia mea, „avantajul” determinant — după cum confirmă și Németh Zsolt — provine din calitatea de pașaport al legitimației de maghiar. Cu accent identic pe „pașaport” și pe „maghiar”. Ceea ce nu a ocolit suspiciunile mereu vigilente ale liderilor statelor succesoare, nici atenția prudentă a birocrăților europeni.

*

Redefinirea (etnică) a națiunii de către legea statutului este un fapt. Este un fapt chiar dacă redefinirea este indirectă, întru-cît efectele sale datorate redefinirii sînt similare cu a unei redefiniri directe.

Și trebuie să cădem la învoială că legea statutului are caracter discriminativ. Este discriminativ spre exterior, întru-cît face distincție între „maghiar” și „nemaghiar”, că doar acesta a fost scopul proiectului, și este discriminativ spre interior, pentru că, datorită acestei redefiniri indirecte a conceptului de națiune, face deosebire între proprii cetățeni maghiari.

Dar să nu disperăm. Toate măsurile și reglementările menite să protejeze minoritățile de dincolo de frontiere din Europa sînt discriminative. Chiar și acelea care sînt trecute cu vederea, acceptate sau sprijinite de instituțiile internaționale. Toate convențiile internaționale în vigoare sînt discriminative, odată ce sprijină exclusiv conaționalii culturali ai națiunii de stat, dominante, întru menținerea identității acestora.

Toate politicile de susținere, și reglementările care izvorăsc din acestea, au caracter discriminativ, în definitiv acesta este scopul lor declarat, ca din punct de vedere etno-cultural să trateze în mod preferențial conaționalii de dincolo de frontiere.

Oricum am lua-o însă, în ciuda obiectivelor declarate, natura lor discriminativă (cu toate justificările cointeresate) este o injustiție, pentru că din preferințele față de unii decurg în mod inevitabil dezavantaje — directe sau indirecte — altora. În cazul unei zone cu populație mixtă, acest lucru este evident și inevitabil. Nimeni nu va putea cuantifica vreodată dacă avantajele oferite unei minorități compensează sau nu dezavantajele provenite din statutul lor de minoritar, sau dimpotrivă, le asigură avantaje față de populația majoritară. Poate că sprijinul obținut rămâne mult sub nivelul asigurării supraviețuirii identitare a minorității respective, cu toate acestea, măsurile de protecție vor fi sursa nesfârșită a contradicțiilor și tensiunilor în zonele multietnice. Ceea ce duce în mod inevitabil la escaladarea competiției măsurilor de protecție: statele naționale vor crea legi de *protecția rasei și a limbii* pentru protejarea națiunii etno-culturale majoritare, și legi ale *statuturilor* și de protecție pentru ocrotirea minorităților etno-culturale de dincolo de frontiere. Toate acestea, din punctul de vedere al politologiei liberale, nu înseamnă decât punerea zilnică sub semnul întrebării a egalității cetățenești. În cadrul logicii sistemului statului național este o situație fără ieșire.

Există deci discriminare acceptată, legalizată, și discriminare neacceptată. Dar independent de aceasta, orice politică de protecție a minorităților care trăiesc pe teritoriul altui stat, este de natură discriminativă. Și dacă sprijinul etno-cultural orientat spre afară poate fi justificat oarecum în cadrul ideologiei statului național, mai de grabă cu argumente morale decât logice, discriminarea propriilor cetățeni în cadrul logicii păstrării identității etno-culturale a națiunii de stat dincolo de frontiere, este mai greu de acceptat. Or, legea statutului, prin codificarea etnică a definiției națiunii, în mod indirect asta face. Deși se referă la maghiarii din afara granițelor, îi tratează în mod discriminativ pe proprii cetățeni. Acest lucru poate fi explicat oarecum prin filozofia dublei definiri a națiunii care străbate întreaga istorie modernă a regiunii. Această duplicitate nu ocolește atenția lui Kántor Zoltán atunci când în studiul său pivot îl citează pe Szűcs Jenő privitor la dubla raportare a elitei maghiare în timpul Monarhiei Habsburgice — ca națiune culturală față de austrieci și ca națiune politică față de minoritățile care trăiau pe teritoriul Regatului Ungar —, la fel de valabil și în cazul statului român — care aplică o politică bazată pe principiul națiunii politice față de minoritățile de pe teritoriul României, și o politică bazată pe principiul națiunii culturale față de românii de dincolo de frontiere. În privința situației duplicitare create de legea statutului, în contextul statului maghiar actual, analizele nu mai insistă. Or, legea îi tratează în mod indiscutabil pe cetățenii maghiari în contextul principiului națiunii politice, iar pe maghiarii de peste hotare în contextul principiului națiunii culturale, ceea ce nu este altceva decât cazul tipic al mixării lui *jus sanguinis* cu *jus soli*.

Astfel dacă subiectul de drept al legii este maghiarul etnic (în sens etno-cultural desigur), adică dacă legea face deosebire între maghiarul și ne-maghiarul de dincolo de frontiere, dincoace de frontieră, în interior deci, diferența dintre naționalitate și cetățenie dispăre, în „țara-mamă” toată lumea este maghiară, atîta timp cît ne-maghiarul etnic, în calitatea sa de contribuabil, este dator să contribuie în aceeași

măsură la sprijinirea etnicului maghiar de peste hotare ca și concetățeanul său etnic maghiar. În timp ce, un etnic german, slovac sau român din Ungaria, de exemplu, nu poate contribui la sprijinirea părinților, fraților sau verilor săi din Ardeal, Slovacia sau Transcarpatia, căci ei nu sînt „maghiari”, vecinul său etnicul maghiar poate contribui la sprijinirea aceluiași rude, deși ambii sînt cetățeni contribuabili egali ai aceluiași stat maghiar. Astfel spiritul dublei măsuri funcționează impecabil și în practica legii statutului. În timp ce legislatorul era ocupat cu întrebarea „cine e maghiar?” dincolo de frontiere, a uitat să clarifice cine e maghiar în Ungaria. Este ceea ce Tamás Gáspár Miklós sesizează ca redefinire a conceptului de națiune de către legea statutului: „Pentru minoritățile naționale/etnice din Ungaria asta înseamnă că demnitatea cetățenească și pretenția egală la justiție a fost călcată de identitatea etno-culturală, iar comunitatea politică (națiunea cetățenilor) se desparte de comunitatea etno-culturală. Acest demers confiscă pe de o parte — deocamdată în mod simbolic — cuceririle seculare ale emancipării cetățenești, pe de altă parte îmbracă percepția „maghiarimii” cu sensuri exclusiviste de natură etno-culturală.” Fina capacitate analitică a lui Tamás Gáspár Miklós sesizează esențialul, în același timp pare să se blocheze în fața analizei reale a conținutului contradicției dintre „cuceririle emancipării cetățenești” și „sensurile etnoculturale”. Nu putem decît să constatăm și aici prezența limitelor tradiționale ale gândirii liberale în privința relației dintre drepturile individuale și drepturile colective. Ceea ce nu influențează de fel caracterul discriminativ al inițiativei legislative discutate.

Complexitatea chestiunii este accentuată doar de specificitatea istorică a minorităților diferitelor state naționale, de realitatea istorică pe care a trăit-o comunitatea în cauză în epoca formării și construcției naționale. Dacă utilizarea noțiunii de națiune politică în raport cu minoritățile sale ar putea fi legitimă în cazul Ungariei, întru-cît (spre deosebire de minoritățile maghiare din statele naționale învecinate) aceștia fiind părtași la formarea și construcția națională a națiunii (politice) maghiare moderne din secolul 19. (Molnár Gusztáv), posedă astfel o dublă identitate — și pe cea maghiară — (asemenea probabil cu grecii sau armenii din Principatele Române), este cu atît mai stridentă această deosebire dintre „maghiar” și „ne-maghiar” în consecințele interne ale legii statutului care ia în considerare exclusiv doar pe „maghiarul” din afara granițelor ungare. Pe cînd în baza aceleiași rațiuni, germanul sau românul din Transilvania, a fost în aceeași măsură părtaș la formarea națiunii (politice) maghiare moderne dinainte de 1918 ca și maghiarul maghiar. Iată un alt paradox al filozofiei statului național.

(În același context, ne putem întreba dacă, de exemplu, identitatea „românilor” din Basarabia sau Bucovina poate fi identificată cu identitatea națională românească, atîta timp cît niciuna dintre aceste provincii nu făcuseră parte din statul național român în epoca construcției naționale moderne. Tot așa de dilematică pare a fi în acest context identitatea „germană” a alsacienilor sau identitatea „maghiară” a ceangăilor, deși originea lor etno-culturală este neîndoielnică.)

Nici Comisia de la Veneția nu este ferită de optica statului național atunci cînd abordează o chestiune a priori condamnată la eșec, și anume întrebarea: „cine este maghiar?”. Dacă *statutul* nu ar fi însoțit de *avantaje*, ar fi probabil mai ușoară deliberarea

asupra acestei întrebări, statul maghiar permițându-și să împartă cu mult mai multă dare de mînă *statutul* gratuit față de *avantajele* costînd multe milioane de forinți. Astfel ar fi putut să trateze cu mai puțină rigurozitate precedeu identificării naționale, toți „maghiarii” și „ne-maghiarii” care aparținuseră în epoca construcției naționale de Ungaria (și firește, urmașii acestora) ar fi putut să solicite *statutul* maghiar, umflînd astfel într-adevăr la mai multe milioane numărul „maghiarilor” de peste hotare (motivul spaimii lui Adrian Năstase că se vor găsi în Ardeal șase milioane de maghiari). Posibilitățile practice limitate ale facilităților ia obligat la moderație pe legiuitorii maghiari.

Firește, se poate pune întrebarea, dacă în lipsa avantajelor oferite de lege în ce măsură ar fi optat maghiarii și ne-maghiarii pentru *statut*. Dacă ne aducem aminte, acest aspect al dezbaterii fusese atît de fierbinte pe vremea cînd România avea nevoie de vize pentru statele Schengen, iar *statutul* ne făcea să sperăm că va servi drept pașaport în lumea liberă. Odată cu ștergerea obligativității vizelor, chestiunea a fost ștearsă de pe ordinea de zi ale scandalurilor politice și de presă. Dacă cumva se lasă din nou cortina (inoxidabilă) de fier, probabil că se va revalorifica rolul protecționist al legitimației de maghiar dar, totodată, odată cu intrarea în uniunea Europeană, Ungaria va fi obligată să renunțe tocmai la acest privilegiu. Capcana este inevitabilă?

*

Comparația legii *statutului* cu instituția dublei cetățenii — care în mod surprinzător este o practică curentă în multe țări învecinate, printre care și în România — este o încercare de a clarifica chestiunea din alt unghi de vedere. Este evident că dubla cetățenie reprezintă un *statut* juridic mai *hard* decît legea *statutului* maghiarilor. Cu toate acestea nu a ajuns în conflict cu „sistemul normelor europene” și nu a tulburat sensibilitatea sistemului nervos al vecinilor. Analiza lui Constantin Iordachi ar putea să arunce o rază de lumină asupra motivului acestui tratament preferențial. „În primul rînd — zice Iordachi —, ambele legi adoptă un mod de abordare centrată pe stat, deoarece sînt vizați foștii cetățeni care și-au pierdut cetățenia datorită modificărilor de frontieră. În același timp, dacă legea românească acordă tuturor foștilor săi cetățeni dreptul restabilirii cetățeniei, indiferent de naționalitate, legea maghiară combină concepția etatistă cu cea etnică, întru-cît numai celor de naționalitate maghiară (respectiv membrilor lor de familie) li se asigură *statutul* preferențial.” Deși *statutul* juridic al dublei cetățenii este mai *hard* față de legea *statutului* și de fapt urmărește același scop ca și aceasta, evită în mod inteligent acuzația discriminării etnice acceptînd în schimb riscul unei invazii a etnicilor ne-români. (Recenta suspendare a procedurii de către autoritățile române pare să confirme tocmai acest lucru.) *Rien n'est parfait*.

Ne putem pune întrebarea, desigur, în ce proporție au solicitat ne-românii din Republica Moldova și din Bucovina de Nord cetățenia românească, respectiv în ce proporție au fost respinse astfel de cereri (ceea ce de asemenea poate fi presupus) de către autoritățile românești. Ne putem întreba deci, dacă și modul de aplicare a acestei reglementări este la fel de liberal ca și litera sa. Această întrebare poate fi pusă însă și în cazul acordării legitimației de maghiar, în definitiv acesta era menirea instituțiilor de recomandare: să constituie un filtru pentru acordarea facilităților. Ambele cazuri însă reflectă dilemele statelor sărace sau cu mijloace modeste.

Din punctul de vedere al ideologiei națiunii politice soluția hibridă, acceptată mai mult sau mai puțin tacit pe plan internațional, ca un cetățean al unui stat național să aibă relații preferențiale cu națiunea culturală a altui stat național chiar dacă nu posedă dublă cetățenie, mergând eventual pînă la „dubla conexiune instituțională” (Bíró Béla), în contextul statului național este un nonsens logic, struțo-cămila compromisurilor internaționale, de fapt recunoașterea acelei filozofii a națiunii culturale pe care din punctul de vedere al națiunii politice era menită s-o nege. Aș merge mai departe. Acel sistem de sprijin cultural care poate fi oferit de instituțiile unui stat cetățenilor altui stat, indiferent dacă se produce pe cale individuală sau instituțională, încalcă în aceeași măsură principiul teritorialității, respectiv al suveranității. Convențiile internaționale subliniază firește necesitatea acordului statului în cauză, dar faptul că un stat acceptă extrateritorialitatea nu devine din punct de vedere juridic intrateritorialitate. Nu înseamnă decît că statul respectiv închide ochii în fața unei inconsecvențe și incoerențe juridice atîta timp cît îi cere interesul. Trebuie să ne bucurăm, firește, că există astfel de soluții de compromis și instituțiile internaționale le acceptă, ceea ce nu schimbă însă caracterul juridic incoerent al soluțiilor. Dreptul, în măsura în care este într-adevăr o știință, trebuie să găsească în perspectivă soluții non-contradictorii.

Legea statutului este o continuare hibridă a unei filozofii politice europene inevitabil întrerupte de primul război mondial și definitiv blocate de cel de al doilea, care, dincolo de politicile imperiale, în locul Europei națiunilor s-a împotmolit în Europa statelor naționale. Ea cuprinde atît erorile și păcatele ideologiilor statelor naționale din ultimele două secole, dar și proiecția *in nuce* a unei componente de loc neglijabile a Europei viitoare, cu posibilitatea eliminării limitelor teoretice impuse de *realpolitik*-ul războiului rece care încătușase perspectivele reale ale proiectărilor naționale.

Acest dualism între națiunea politică și cea etno-culturală este permanent prezent în spiritul legii statutului ca obol plătit concepției statului național. Tocmai în aceasta constă eroarea sa principală, faptul că pornește de la aceeași concepție a statului național ca și criticii și adversarii săi, fiind incapabil să se ridice deasupra spațiului de joc a intereselor imediate, sacrificînd propriu-zis valențele de perspectivă a inițiativei. Deși, îi cuprinde și pe aceștia.

*

Dacă polemicile au adus la suprafață în mod accentuat limitele și contradicțiile legii statutului, o virtute indiscutabilă a rămas discret în umbră. Această virtute nu constă în facilitățile oferite, după cum nu constă nici în caracterul material al legitimației de maghiar. Iar discreția care a învăluit-o se datorează probabil încălcării filozofiei politice tradițional acceptate a *status quo*-ului.

Sînt convins deci, că *statutul* cuprinde și o valență teoretică de perspectivă, insuficient analizată, privitor la viitorul Europei unite, organic legată de mult pomenita „spiritualizare a frontierelor” (Nicolae Titulescu) sau de „patria în înalțuri” (Illyés Gyula), care ar fi capabil să proiecteze cu mai multă îndrăzneală imaginea de viitor a Continentului fără frontiere, în care liniile de forță s-ar așeza altfel decît în filozofiile politice tradiționale asigurînd un loc mai onorabil „comunităților imaginate” (Benedict Anderson).

E greu să nu observi că politica secolului XX. a statului național a dus aproape în mod direct la seria de purificări etnice (de diferite „nuanțe”) ca urmare logică a tendințelor către „state naționale pure”, filozofie politică aflată în contradicție flagrantă cu filozofia construcției europene de astăzi.

Status quo-ul atât de scump tuturor, sancționat și sanctificat de la acordurile de la Paris pînă la cele de la Helsinki, și chiar și după, nu a însemnat doar „pacea rece” pentru Europa, dar și înghețarea situației date, oricît de nedreaptă și inechitabilă ar fi fost pentru unii (mai mici, îndeosebi). Acest neo-conservatorism politic, care a corespuns atât de bine regulilor de joc ale politicii mondiale bipolare, se pare că a putut fi urnit din starea sa de echilibru de către revoluțiile de la sfîrșitul secolului XX. Din păcate, punerea sub semnul întrebării a acestei „stabilități” a fost în general stigmatizat de opinia politică internațională drept iredentism, blocînd astfel posibilitățile dezvoltării oricărei gîndiri alternative în acest domeniu.

Limitele organice ale liberalismului clasic nu pot fi evitate se pare nici măcar de un gînditor liberal — Kis János —, de o coerență și obiectivitate remarcabile, care cade în capcana ideologiei statului național tocmai atunci cînd își dezvăluie concepțiile legate de *status quo*, cînd își clădește filozofia politică pe acordurile de pace dictate de învingătorii marilor războaie ale veacului trecut, cuprinzînd și creaturile monstruoase ale lumii bipolare, avînd la bază tocmai „teoria stabilității” procreată în spiritul „luptei pentru pace”. Stabilitate în bine și în rău, în dreptate și nedreptate, în echitate sau inechitate, dar să nu perturbe stabilitatea, firește prioritară față de confruntare, în care însă și interesele „celor mari” erau mereu prioritare. A nu se crede că pentru „mărunte” „echități iluzorice aș fi dispus să sacrific principiul stabilității și să risc „pacea lumii”. (Mi-aș deconseia eventualii parteneri de polemică să recurgă la astfel de argumentări ieftine.) Dar ar fi inutil să se iluzioneze cineva, oricît de liberal ar gîndi, că *un status quo* născut din forța împrejurărilor, poate să se transforme în timp într-un *status quo* voluntar acceptat. Așa că, creaturile național-statale ale secolului XX, independent de spiritul de *realpolitik* al subiecților victimizați, va trebui să iasă din istorie ca atare, chiar dacă au reușit să-și îndeplinească idealul — statul național etnic omogen — prin diferitele „variante” ale purificărilor etnice. Ceea ce adepții liberalismului „real” (independent de apartenența de partid) sînt incapabili să înțeleagă este că, o minoritate națională culturală care trăiește pe teritoriul unui alt stat național nu poate deveni, fără o profundă spălare a creierului, adeptul și supusul sincer al statului național dominant doar pentru că într-un moment accidental al istoriei frontierele au fost mutate peste capetele lor. Atîta nu ajunge. Dat fiind faptul că, orice stat național este un stat reprezentînd dominația absolută a unei națiuni culturale date, cu alte cuvinte, națiunea politică a oricărui stat se află sub dominația unei națiuni culturale.

După cum și liberalul Bauer Tamás, meditînd din adîncul capcanei aceluiaș sistem, greșește profund cînd susține (sau își imaginează) că „a pornit un proces, în finalul căruia minoritarii maghiari vor considera statul în care trăiesc drept patria lor”. Probabil așa interpretează Bauer prezența reprezentanților minorității maghiare în viața politică, ba chiar la guvernarea acestor state naționale. (În România cel puțin a existat pentru scurt timp această șansă — după mai bine de șaptezeci de ani de la crearea României mari, în primele zile după revoluția din decembrie 89 —, șansă ratată sau, mai bine zis,

respinsă de elita politică românească, respingere pecetluită pentru mult timp prin adoptarea Constituției din 1991 și prin stabilirea zilei naționale la 1 decembrie.) Dar perspectiva lui Bauer asupra rolurilor politice asumate de partidele maghiare din România și Slovacia este superficială, generalizatoare și simplificatoare, chiar dacă privită din exterior pare corectă. Pune față în față pe de o parte *integrarea*, pe altă parte *confruntarea*, fără să precizeze, *integrare în ce și confruntare cu cine*. Pentru Bauer partenerul sau adversarul este în fiecare caz un stat majoritar abstract, indiferent că acesta este tocmai de stînga sau de dreapta, liberal sau conservator, democratic sau nu. Or, minoritățile trăiesc în state naționale foarte concrete în care nu te poți integra, și cu care nu te poți confrunta la modul abstract.

Eroarea fundamentală sălășluiește din nou în ideologia statului național care mixează în mod nepermis conceptul de *patrie* cu cel de *regiune* („țară”) și de *stat* (național). (Întîmplător nici maghiarul din Ardeal nu va deveni propriu-zis „maghiar din România” — sau doamne ferește „român”, cum l-ar identifica mulți maghiari din Ungaria în spiritul aceleiași principiu al statului național —, nici maghiarul din Voivodina nu va deveni maghiar din Serbia sau maghiarul din Transcarpația maghiar din Ucraina. Aceste nuanțe nu lipsite de semnificație, se pare că îi scapă lui Bauer Tamás.) După cum și relația statelor occidentale cu „politica națională” este analizată superficial de către Bauer cînd susține că pentru aceștia noțiunea este pur și simplu neinterpretabilă. Da, poate că e neinterpretabilă. Dar un analist curios nu se poate cantona într-o astfel de poziție fără să-l intereseze cauzele acesteia. Eventual că, spre exemplu, aceste state „neutre” față de „politica națională” ascund cu predilecție în spatele conceptului de „națiune politică” o politică de purificare etno-culturală desăvîrșită anterior, care culminează prin *status quo*-ul principiului „o limbă-o națiune”.

Toate acestea nu contrazic însă afirmația lui Bauer Tamás că legea statului îi va contrapune pe maghiarii din *regiunile* (nu din statele!) învecinate cu populația majoritară de-acolo. Din păcate, acest pericol este real. Și tocmai în aceasta constă lipsa de înțelegere și de tact al celor din „țările-mamă” față de situația reală a minorităților de dincolo de frontiere. Indiferent despre ce țară și ce minoritate ar fi vorba. Dar nu în asta constă „sentimentul apatrid al maghiarilor din statele vecine”, ci în menținerea și aplicarea statutului și spiritului statului național. Concepția statului național exclude din capul locului posibilitatea tratării echitabile a alterității întrucît prin definiție introduce în diviziunea cantitativă majoritate-minoritate o diviziune calitativă. Astfel, majoritatea soluțiilor care au fost produse de către instituțiile lumii postbelice în curs de democratizare (ONU, CE, UE etc.) au fost paliative pompiéristice menite să evite cu maximă precauție schimbarea *status quo*-ului. Iar acesta era menit, în fond și în esență, să mențină și să ocrotească situația dată a sistemului statelor naționale. Nu trebuie să ne mirăm deci, dacă cel de-al doilea război mondial este în strînsă corelație cu păcile inechitabile de după primul, conflictele naționale de după 89, inclusiv cele din fosta Iugoslavie, sînt în strînsă legătură cu acordurile de pace de după cel de al doilea război mondial și cu compromisurile perioadei războiului rece.

Cu atît mai surprinzătoare mi se pare argumentarea lui Kis János, căci tocmai el a fost acel gînditor liberal care a fost capabil să depășească limitele tradiționale ale

liberalismului clasic prin recunoașterea legitimității drepturilor colective ale minorităților și critica profundă a sistemului statelor naționale. (*Dincolo de statul național*)

*

Indiscutabil, legea statutului nu este în acord cu normele internaționale. Cred că și legislatorul a fost în clar cu aceasta, chiar din momentul inițierii proiectului dar spera să s-o facă să treacă forțînd cadrele existente. Armonizarea legislativă este posibilă pe trei căi. Sau se adaptează la normele internaționale renunțînd la scopul său inițial și golindu-se de conținut (ceea ce se produce sub ochii noștri), sau normele internaționale „se adaptează” la filozofia legii statutului, lărgindu-și oarecum cadrul (ceea ce Comisia de la Veneția parțial a făcut deja, dar în realitate instituțiile europene nu-și arată dispoziția în acest sens), sau „furtuna” provocată în jurul legii va reuși să oblige opinia internațională să pună în dezbatere concepte care să țină cont de realitățile europene ale mileniului trei. Ultima variantă s-ar putea să pară prea optimistă. Adepții proiectului, cu oarece aroganță, ar putea spune că e cu atît mai rău pentru normele internaționale dacă nu sînt în acord cu legea statutului. Dar știm bine, că realitățile politice ale Europei de astăzi nu sînt acestea, cu toate că ne-am putea întreba dacă normele internaționale sînt oare în acord cu realitățile naționale europene? Răspunsul ar putea fi dezarmant. Și atunci e atît mai rău pentru realități?

Situațiile conflictuale din Balcani și Europa de Est ne sugerează că realitățile pot fi ignorate doar pentru scurtă vreme, iar planurile desenate în capitale îndepărtate nu se potrivesc întotdeauna cu realitățile de pe teren...

Cred că e timpul să ne dăm seama că sistemul de protecție a minorităților aplicat după cel de al doilea război mondial a fost mai de grabă un paleativ menit să liniștească conștiința puterilor decizionale și care a dus în cele din urmă, dacă ar fi să facem un calcul, la lichidarea lentă a existenței minoritare în toată Europa. Nu este de mirare deci, că sfîrșitul de mileniu a adus din nou la suprafață toate acele contradicții și probleme nerezolvate pe care sistemul bipolar al războiului rece le anesteziase multă vreme. Ce-i drept, adesea în situații limită, în care rămînea doar problema, minoritatea dispăruse. Și în timp ce sîntem din ce în ce mai sensibili la dispariția speciilor de plante și animale, în privința dispariției comunităților etnice, lingvistice, culturale apelăm la *stabilitate* și *status quo*. Din această cauză consider legitimă și necesară forțarea limitelor sistemelor normative prin inițiative de tipul legii statutului. Este regretabil însă, că datorită unui punct de pornire politico-filozofic eronat, a unui moment istoric inadecvat și a unei formulări juridice hibride proiectului i-a fost dat să moară în fașă. Ceea ce pune în pericol însuși viitorul filozofiei național-culturale conținute în lege.

*

Deci, perspectiva limitării progresive a suveranității naționale în procesul de integrare euro-atlantică ar trebui să ne îndemne să găsim noi forme — dacă nu chiar un nou sistem — ale relațiilor internaționale pentru vremurile în care sistemul tradițional al suveranității naționale ar deveni inutil. Semnele acestei nevoi apar destul de marcant în situațiile de criză (de exemplu, în cazul bombardării Iugoslaviei de către NATO sau a războiului din Irak), cînd legitimarea intervenției, adică a încălcării

suveranității naționale — în ciuda tuturor scamatoriilor procedurale — a fost destul de îndoielnică. Chiar dacă, din punct de vedere moral, aceste măsuri — fiind vorba de cazuri limită — pot fi justificate.

Cum va arăta acest sistem juridic internațional căruia i-au început deja durerile facerii, și care va reduce într-o măsură considerabilă sistemul juridic bazat pe principiul suveranității naționale, este greu de prevăzut, deși constituția europeană în pregătire reflectă tocmai această concepție, iar polemica dintre Joschka Fischer și Chevènement se desfășoară tocmai pe marginea acestei tendințe. Conservatorismul clădit pe tradițiile statului național reprezentat de Chevènement este greu de armonizat cu federalismul vizionar degajat al lui Fischer într-o Europă constituită din uniunea unor state „naționale” în care, datorită unei descentralizări pronunțate ar rămîne doar competențe simbolice în atribuția acestora. Dacă autoritatea centrală a statului național își va delega majoritatea competențelor către regiuni, iar restul va fi transferat către instituțiile europene federative, ce fel de atribuții și competențe reale ar mai rămîne în posesia statelor naționale? Ce altceva ar rămîne decît organizarea, coordonarea și sprijinirea *culturii naționale a națiunii culturale*? Toate celelalte putînd fi delegate în sus sau în jos. Iar cultura națională a națiunii culturale nu poate fi legată de politica izolaționistă a frontierelor de stat și nu poate fi făcută dependentă de voința și capriciile națiunilor majoritare ale statelor naționale. Nu pot decît să-mi exprim acordul cu Bakk Miklós atunci cînd afirmă că „originalitatea legii statutului constă în faptul că, în timp ce declarativ formulează obiective de politică națională și de protecția minorităților, în realitate trasează calea pe care începe deconstrucția statului teritorial — a paradigmei vestfalice — în zona noastră. Originalitatea legii statutului — în acest context — este că pregătește integrarea europeană nu prin « înfăptuirea » omogenității în interiorul teritoriului, ci prin organizarea spațiilor cultural-simbolice din afara teritoriului.” De asemenea, sîntem la unison atunci cînd afirmă că locul politicii depășite a statului național va fi preluat de o epocă nouă, post-național-statală. În rest însă, aș avea îndoieli în legătură cu afirmația că *legea* statutului s-ar cadra cu epoca amintită, chiar dacă *concepția* legii statutului se cadrează cu aceasta.

Va trebui deci să acceptăm ideea că e bine să părăsim cadrul unui sistem ideologic depășit de istorie, în ciuda tiparelor seculare pietrificate ale mentalității național-statale, și să încercăm să creăm, pe căi într-adevăr democratice, acea formă politică federativă care bate în mod necesar la poarta Europei mileniului trei. Legea statutului, deși lansează un astfel de semnal către făcătorii de politică europeni, nu pare să sesizeze filonul de aur ascuns între rîndurile sale. Furnalul statului național nu este adecvat pentru extragerea acestuia.

*

Conceptul de „*nemzetpolgár*”, „*nation-citizen*”, „*cetățean al națiunii*”. Pentru urechea occidentală sună probabil a pleonasm. Pentru un est-european poate fi o combinație plină de sensuri. Poate fi criticată, ignorarea sa ar fi însă neinspirată. În cadrul sistemului instituțional al Europei unite am putea lesne să ne-o imaginăm ca identitate terțiară, alături de cetățenia *europeană* și cea *regională*. Nu are nimic de-a face cu cetățenia tradițională a „statului național”. Este „cetățenia” națiunii culturale, care trebuie să fie *în cetate*, independent de teritorialitate.

În măsura în care identitatea lingvistică, culturală va mai avea un rol de juțat — or, prognozele arată că va avea încă foarte multă vreme — și conceptul (și statutul) „cetățeniei naționale” va trebui să-și găsească locul în sistemul juridic al Europei federale. Din punct de vedere juridic va putea conta probabil pe un statut mai *soft* decât celelalte două surate, dar dacă locul lăsat gol de „statele naționale” hibride va fi ocupat de „regiuni” — hibride și ele din punct de vedere național, dar coerente sub aspectul auto-organizării economico-sociale —, și acest nivel (național-cultural) al realității sociale va trebui să fie asigurat de o entitate juridică. Realitatea socială o va secreta. Căci dacă, statul național își pierde legitimitatea în mod meritat, națiunea (culturală) va rămîne o realitate care va trebui să aibă locul ce i se cuvine în sistemul juridic continental. Pentru moment trăim tocmai criza acestei stări nefirești de tranziție, care se manifestă mult mai violent și mai spectaculos în Est, dar care nu va ocoli nici Vestul, oricît s-ar iluziona că a depășit această fază a istoriei. Cele două orientări fundamentale (uniunea slabă a statelor naționale sau sistem federativ) care se află în centrul dezbaterilor Uniunii Europene astăzi, constituie anticamera punerii pe ordinea de zi a acestei probleme.

Firește, ideea de „cetățean al națiunii” nu are nici o legătură cu noțiunile de „germene de stat” și „germene de cetățean”, pe care le invocă Bauer Tamás în legătură cu politica națională a Fidesz-ului și care poartă aceleași caracteristici ale statului național. Din păcate, ideologia fostului partid de guvernămînt nu țintește perspectiva îndepărtată a Uniunii Europene prin filozofia legii statutului ci mai de grabă rămîne captivă nostalgiilor confuze ale statului național.

Ironia situației este — după cum am subliniat mai de vreme — că atît critica liberală cît și politica națională a Fidesz-ului se sprijină pe acelaș sistem normativ internațional clădit pe principiul statului național. Pe trecut deci, în loc de viitor. Pe de o parte avem de-a face cu pseudo-toleranța cumpătată a „realpolitik”-ului, pe de alta cu un cult timid al politicii nostalgice. Nici una dintre poziții nu a reușit să treacă peste *status quo*-ul care reprezintă fără tăgadă trecutul, ca orice sistem juridic creat de mîna omului. Inițiatorii legii statutului au fost mai atenți la aspectele morale ale problemei naționale decât criticii, în realizarea efectivă a proiectului însă au fost grăbiți și nehibzuiți, respectiv, nu au fost capabili să se detașeze definitiv de umbra rănilor de la Trianon.

*

Marele absent din această dezbateri, în ciuda aparențelor, este *regiunea*. Deși este vorba de maghiarii din Ardeal, Voivodina, Burgenland, Transcarpatia etc., povestea “sună nu despre faptul că cineva este de dincolo de frontiere — după cum subliniasse Németh Zsolt —, ci despre faptul că e maghiar”. Acest lucru nu este surprinzător dacă luăm în considerație că statul maghiar nu este capabil să gîndească în altă formulă de filozofie politică despre națiune decât în cea a statului național, odată ce tocmai statul național maghiar modern de după Compromisul din 1867 a fost acela care a lichidat după model francez autonomiile regionale, Ungaria de astăzi neavînd regiuni propriu-zise, iar procesul de regionalizare care se desfășoară sub presiune europeană, nu se deosebește în esență de pseudo-regionalizarea din Bulgaria sau România. Maghiarii de dincolo de frontiere însă, în marea lor majoritate trăiesc în regiuni istorice specifice bine conturate, chiar dacă tratatele de pace i-au forțat între granițele altor

state naționale. Ardealul, Voivodina, Transcarpatia, Țara de sus, Burgenland nu sînt numai părți ale României, Serbiei, Ucrainei, Slovaciei sau Austriei, ci înainte de a fi fost, au fost „țări” cu trăsături specifice bine definite în cadrul statului ungar sau austro-ungar, independent de statutul lor juridic oficial. Aceste note specifice s-au adîncit și s-au accentuat doar în ultimii 80 de ani față de statul ungar, și deși s-au estompat oarecum față de specificul statelor succesoare în urma politicilor nivelatoare ale acestora, în filioanele sale profunde nu a putut dispărea ceea ce a fost determinant în decursul veacurilor anterioare.

Principiul politic al „dublei legături”, specific relațiilor statelor naționale (către națiunea politică din punct de vedere juridic și către națiunea culturală din punct de vedere spiritual) care nu poate fi armonizat nicidecum cu *status quo*-ul, sperăm să se dizolve în timp într-o „triplă legătură” cvazi politică — continentală, regională și național-culturală — în care statele naționale nu vor mai avea nici un rol sau vor păstra exclusiv doar un rol simbolic. În privința rolului național-cultural nu încapem îndoială că, în pofida integrării europene și a specificului regional, instituția chemată să construiască, să modeleze și să acrediteze limba maghiară va rămîne în continuare Academia Ungară de la Budapesta, după cum cea a limbii române va rămîne Academia Română de la București, independent de faptul că „maghiarul cultural” își va exercita limba maternă la Budapesta, Cluj, Kosice sau Subotica, sau „românul cultural” va trăi la București, Cernăuți, Chișinău sau Vîrșeț. Ideea deosebit de fertilă a „fедераției culturale” pe care ne-o propune și Bakk Miklós, conține o specificitate complexă demnă de atenție, conform căreia aceasta „s-ar putea baza pe funcționarea unor astfel de centre regionale care în cadrul culturii maghiare (sau române, sau slovace, Sz.E.) ar fi în același timp punctele de sprijin ale unei elite regionale și scena legăturilor organice cu celelalte culturi naționale regionale.”

*

Cu regret trebuie să constatăm că concepția legii statutului e proastă așa cum e, în ciuda faptului că legea însăși conține o mulțime de elemente pozitive. După cum reiese din nesfîrșitele polemici, în mediul ostil în care încearcă să se impună, cîrpeala nu o poate salva. Din această capcană nici guvernarea Orbán, nici guvernarea Medgyessy nu are cum ieși cu fața curată, în zadar se bucură de sprijinul reprezentanților legitimi ai maghiarilor de peste hotare. Limitele sistemului juridic european se opresc deocamdată aici. Ne place, nu ne place, trebuie să le luăm în considerare. Zicala engleză „too little, too late” poate fi parafrazată în „too much, too soon”. Ceea ce nu înseamnă, ca luînd în considerare tendințele politice de după cel de-al doilea război mondial, să nu fim optimiști în privința posibilității de afirmare a valorii de precedent a legii statutului, cînd îi va veni sorocul. Acest edificiu însă nu va putea fi construit pe ruinele filozofiei statutului național. Această misiune va trebui să revină altei „legi a statutului”.

Paul Drumaru

Scrisori din Transland

O punte

Eram scîndură. M-am făcut punte. Mă potriveam prin lungime, elasticitate, rezistență. Mă potriviseră și împrejurările (istorice?), stări de fapt ca doborîtul, descojitul, ferăstruirea, „prelucrarea”. Și desigur bunăvoința. Buna voință de fier.

Despre solitudinea unui pod dar chiar și despre aceea a unei punți ar fi multe de povestit, dar nu-i necesar să discuți. Dacă nu de alta, pentru că sare în ochi. Asta o știu pînă și oamenii sau măcar bănuiesc: disperarea dar adesea și o simplă proastă-dispoziție, tristețea incertă îi poartă spre pod, dacă există. Pe punte, ce-i drept, nu prea vin, asta nu-i pentru stat, asta-i mai degrabă pentru trecut. Ceea ce nu înseamnă că puntea nu știe multe despre poduri, ca și sora mai mică despre frații mai mari. Eu – mai exact: noi doi, și mai exact: noi patru – adică, dacă o luăm așa, ființa mea compusă din patru suprafețe două cîte două strict paralele – știm de exemplu toate cîte se petrec în cuibul rudei noastre din Frisco Cate Golden, născută Gate, cum știm, firește, și ce strecoară vîntul în fibra unei punți suspendate-n Tibet. Un fel de cronică de familie: cunoaștere solitară, solidaritate a celor singuri, cine știe, o istorie pe bucăți.

M-am făcut punte, zic, de mai bine de douăzeci și cinci de ani. Între două maluri, între două țarmuri lunecoase, nici măcar foarte îndepărtate. Oricum, s-ar fi convenit aici un pod ca lumea, lat și solid, căci distanța nu e mare nici dacă o măsoară din ochi, nici dacă o încerci cu pasul, dar adîncimea, acolo, jos – cu atît mai mult. Mi-am și spus: or să construiască un pod oamenii aici. Vor tot trece, se vor cunoaște, vor pune lucrurile cap la cap și-o să le iasă de-un pod. Frate-meu – latura inferioară – se tot mira: „Uite cum trece!” „Ce?” „Chestia aia de jos.” Eu de văzut nu vedeam decît cerul, auzeam însă, era un pîrîu, i-am spus: „Nu trece, măi, curge doar, susură, clipocește.” Oamenii traversau și nu prea, mai mult niște indivizi cu mutre de poeți, ciudați dintr-ăia pe care-i simți dar nu știi de unde să-i iei, n-ai de unde să-i apuci, nici indivizii cu cîini nu-i vedeau. Căci inși dintr-ăștia stăteau de pază la capetele mele. Le simțeam – era iarnă – răsuflarea caldă dar puturoasă. S-a stîrnit apoi un soi de turbulență amirosind a primăvară, s-au adunat pe maluri bipezii, pășeau, topăiau, mă călcau în ritm de dans, mai-mai să mă răstoarne – dar i-am ținut și m-am menținut. „Libertate”, ziceau și: „Fraternitate” – dacă-mi aduc bine aminte – pe mai multe limbi dar că în alea două pe care le înțeleg și eu bine cuvintele astea s-au rostit sînt sigur. Apoi cineva a strigat ceva de pe tușă, un altul i-a întors strigătul – strigau furioși, se înjurau, cuvintele trosneau ca atunci cînd copiii se joacă de-a telefonul fără fir și ceva trece tot mereu drept altă ceva. Așa șiăștia. S-a făcut liniște, apoi gălăgie și mai mare, norodul s-a încăierat, le simțeam pașii încărcăți de neguri, îi simțeam și pe cîini, se ațineau pe-acolo, printre pădurea de picioare și – ce lume întoarsă! – făceau ceea ce alții le fac lor de obicei: ațîțau. Iar ăia dădeau în foc. Simțeam că mă frîng. Vedeam mulțimea de tălpi, călca fiecare ca o gură hăpăitoare. Greul cuvintelor era mai povarnic decît gloata,

dar nu mă lăsam. Am încercat să-i potolesc, m-am arcuit ca un curcubeu, dar nici n-au observat. Măcar că e foarte mare adîncimea aia care se află sub mine – și sub ei. Recunosc, îi compăttimeam. Se călcau în picioare – și pe mine călcau. „Ajută-mă – l-am rugat pe frate-meu – să-i ținem pe tîmpiții ăștia pînă-și vin în fire. „Dar el, așa cred, se uita la pîrful cristalin despre care spusese că „trece”, acolo, jos. Iar mie nu mi-a spus decît atîta: „Lingăule!”

Nu cunosc sfîrșitul poveștii: se prea poate să mă fi rupt.

Ágoston Hugó

Bucureștiul ca provincie

Nu știu dacă să cred. Va exista autostradă București–Budapesta! „Linie” directă. Circulație comună coerentă catalizînd capitaluri conexe. Asta-i natura drumurilor: mai întîi îi bucură (uneori cu rețineri) pe cei ce le trasează, apoi pe cei ce le construiesc, apoi pe cei ce-au circulat pe drumul prost de dinainte și acum călătoresc mai rapid și mai plăcut. Dar mai apoi și de-adevăratelea e important pentru cei – și aceștia sînt cei mai importanți – care pînă atunci n-au circulat pe acel drum dar după aceea, dat fiind că există un drum bun, o fac, noi generații îi dau de gust, întrevăd miracolul cuplării a două locuri, a două lumi, întru asemănare dar și întru particularități, diferențe surmontabile etc. – căci tocmai asta face drumul, traversează, leagă și printr-asta adună la un loc două locuri.

S-au înțeles așadar, are să fie – într-o bună zi – drum, vor deveni una cele două iubite capitale ale mele. Am să pot scrie (dacă voi avea unde) însemnări provinciale bucureștane și budareștene. Într-una din ele va fi vorba despre îgrijorarea mea apropo de cele două capitale. Îmi făceam eu griji și înainte. Iar dacă cineva nu crede că aș fi avut motive, să se gîndească la faptul că Ceaușescu aproape că făcuse bomba atomică. Pusese la punct proiectul, pare-se că era chiar pe cale să-l realizeze. Da, am citit despre asta recent, un cotidian românesc a publicat „programul”, planul de mare anvergură al dictatorului dement. După părerea mea, bunul simț i-a făcut pe confrăți să pună o surdină în ceea ce privește gravitatea problemei, așadar jucărioara infernală a iepocalului frustrat, a micului Saddam, cum scriau ei, se afla într-o fază chiar mai avansată. (De altfel, într-adevăr – în ce măsură or fi avut cunoștință despre acest program diabolic marile servicii secrete ale lumii și felurii preteni arabi? Marile puteri întotdeauna bine informate pînă unde l-ar fi lăsat să meargă pe micul idiot?)

Cînd, înainte de 1989, i-am împărtășit unui prieten teribilul meu presentiment, bănuiala cum că dementul piticot și-a pus în cap să producă arme nucleare mi-a răspuns că-s nebun. – Ba deloc! – i-am întors-o. Căci pe vremea aceea groaza mea dedusese pînă și faptul că Ceaușescu avea de gînd să se folosească de bomba aia atomică pentru șantaj dar că în realitate voia s-o arunce peste Budapesta. De unde aveam eu ideea

asta? Păi de acolo că mă frământam în mod logic. Că mă uitam cum face spume la gură, cum gesticulează în degradeu. Există oameni care-și amintesc totul, sînt siguri. Altă chestiune e că ne rușinăm să recunoaștem teribilele noastre presentimente de atunci, ne temem să nu cumva să se creadă că ne-am pierdut mințile, să nu cumva să fim noi socotiți nebuni, contaminați de scenariul de coșmar. Acestor pudici le spun acum: ia uitați-vă la Coreea de Nord! Nu te poți teme îndeajuns de un dictator dement și pe cale de a pierde puterea. Acolo unde conducătorul nu e normal se poate întîmpla orice. Iar Ceaușescu nu era normal. Și întîlnirea de la Arad cu băiețașul ungar, vă aduceți aminte? Cum dicta și cum „tovarășul” ungar accepta totul... Se vedea că avea ceva în cap și în afară de nebunie dar mai ales avea un atu devastator. Evident, se poate ca nu de la bomba atomică să fi fost așa de sigur de sine, ci doar așa, de pildă din cauză că se plimbase nu de mult pe străzile Londrei în caleașcă regală. Pe mine însă acea întîlnire m-a convins în privința grozăviei posibile și continui să afirm că nu m-am înșelat, chiar dacă probabilitatea întregii chestii nici nu era atît de mare. În acest capsoman bîlbîit și în aparatul său de represiune se întrupase produsul social cel mai diabolic al tuturor timpurilor: național-comunismul. Naționalism + comunism = neomenie. Dincolo, știm, se înfruptau din socialismul gulașului și se dedau reformelor interne, lăfăindu-se deopotrivă, conducători și cetățeni. Faptul că alții o duc mai bine, relativa lor bunăstare nu poate fi suportată decît dacă ne-o propunem nouă înșine ca țel. Geniul pustiu al Carpaților era incapabil de așa ceva. El vedea viitorul poporului său în înfometarea de tip stalinist, îl supunea la experimente, ca în bancul cu țiganul și calul. Și atunci și de-aici îmi vine în minte un alt gînd, care e cel puțin la fel de îndrăzneț ca al de mai sus. Că Ceaușescu ar fi dat ordin să se lanseze două bombe atomice. Una peste Budapesta. Alta peste București. Și-ar fi incendiat și propria-i capitală, ca Nero, sîngerosul împărat, Roma. De nebun, precum și ca să termine la modul cel mai economic cu mulțimea de clădiri vechi, cu tot ceea ce nu era opera lui, ceea ce nu trimitea cu gîndul numai la el.

E ușor să-l urăști acum, dar să fi îndrăznit să-l urăști atunci – mi s-ar putea spune. Dar îl uram și atunci, îl uram cu toții, cu fiecare fibră a noastră. În acest sens, noi, maghiarii, am fost doritorii cei mai unanimi ai viitorului și progresului. Îl uram mai cu seamă din cauza naționalismului său. A refuzului agresiv a oricărei alterități. Pentru toate acestea noi îl uram mai tare decît românii, e logic. Nu era de-al nostru. Ne chinuia și faptul că nu aveai drept de apel în nici o privință, că fusesem constrînși să acceptăm că cine trăiește într-un stat polițienesc trebuie să-și vîre coada între picioare, să se adapteze, să nu exprime nici o părere! Și lucrul cel mai umilitor: să accepți că ești considerat de categoria a doua și, colac peste pupăză, să trebuiască să te comporți de parcă ai consimțit la propria-ți inferioritate. Puțini știu, de pildă, dintre cei de azi, că atunci „problema națională” era deja definitiv „rezolvată”. Sigur că era „rezolvată”, ca în general libertatea cuvîntului, libertatea de a-ți spune părerea: în spiritul Marelui Mucles Universal. De cînd mă știu, în țara asta în care m-am născut problema națională a fost întotdeauna perfect rezolvată. Și mai tîrziu, și după revoluție. Făcîndu-se apel la citate, la autori cumpărați sau induși în eroare, spre a se proba tot mereu că lumea întregă e cuprinsă de admirație văzînd cum a rezolvat România asta problema națională. Apoi, cu fiecare oscior ce ți se arunca, auzai că acum chiar că e foarte definitiv, ba încă și mai definitiv rezolvată, înteteau

superlativele definitivării, devenea o voluptate insuportabilă rezolvarea asta, democrația asta, egalitatea în drepturi și înțelegerea. Și între timp, bineînțeles, era preîntîmpinată orice nouă și revoltătoare „pretenție”.

Dragi cititori și dragi prieteni români, acum ați fi îndreptățiți să întrebați ce m-o fi apucat de tratez asemenea subiecte sumbre în cadul acestei rubrici la urma urmei bonome. De ce să vorbim atîta despre naționalism, mai ales acum, cînd problema națională e într-adevăr în mod exemplar rezolvată? (A spus-o și Bill Clinton, o spune toată lumea trasă-n piept.) Ce să ne tot lamentăm. Numai că nu să mă lamentez vreau eu. Căci trebuie s-o recunoaștem, mai ales în ultimii doi ani, a avut loc într-adevăr un progres, chiar dacă în silă. Deși problema națională, ca orice problemă unde e vorba de discriminare, situație defavorizată, încălcarea drepturilor omului, poate fi rezolvată numai prin asigurarea integrală și fără rețineri a egalității șanselor. Atîta vreme cît un primar maghiar e amendat pentru că a arborat pe clădirea primăriei un drapel național uzat în timp ce pentru aceeași culpă mai mulți primari români nu se aleg cu nici o amendă și nu e tras la răspundere nici acel primar român care vopsește în culorile naționale băncile pe care te așezi cu fundul, nefiind dispus în schimb să afișeze în conformitate cu legea și conform ucazului guvernamental tăblițele cu denumirea maghiară a localității, ei bine, atîta vreme cît așa stau lucrurile nu putem vorbi despre egalitate în fața legii.

Ei, dar nu din cauza acestei mici inconsecvențe m-am ambalat întru vituperarea naționalismului! Cele de mai sus, incluzîndu-l și pe Ceaușescu, mi-au venit în minte pe marginea preconizatei modificări a Codului penal. Cu care ni se poate duce pe apa sîmbetei democrația, atîta cîtă e! Unul din articolele proiectului de lege (nr.270), care nu figurează în Codul penal în vigoare, prevede „închisoare severă de la 2 la 5 ani” pentru atacul public „prin cuvinte, scrieri, gesturi sau alte manifestări, ofense națiunii ori statului român”, pentru „defăimarea țării sau națiunii române” pentru fapta „de a jigni sentimentul național sau de a aduce injurii eroilor consacrați ai neamului”. Mană cerească, nesperat cadou pentru extremiști, național-comuniști, fasciști! Nimic mai potrivit pentru o vînătoare de vrăjitoare în spațiul politic! După cum s-a scris într-un cotidian, legea asta a fost inspirată de Mussolini, avea și el una asemănătoare. Redactorii și cititorii Provinciei au de ce să cadă pe gînduri apropo de acest paragraf. Desigur, ar putea să cadă pe gînduri și specialiștii în drept constituțional, căci ce se va alege de libertatea cuvîntului și libera exprimare a părerilor dacă legea asta intră în vigoare? Și pe vremea lui Ceaușescu exista așa ceva, dar atunci, din pricina Marelui Mucles, puterea nu prea avea a se teme de ziaristii tentați să offenseze „prin cuvinte sau alte manifestări” țara și neamul. Însă acum, această democrație cu chiu, cu vai conturată și această libertate a presei, deocamdată cea mai mare cucerire a revoluției – ne aparțin și nouă. Sîntem la fel de îngrijorați pentru ele, sîntem egali în refuzul de a trăi sub teroare și cu frica în sîn! Și nu vrem și nu sîntem capabili nici de ură, atîta vreme cît cuvîntul liber mai are șanse.

Provincia noastră – și ca teritoriu liber și democratic al spiritului – e în primejdie. Viitorul nu prevestește nimic bun... Amuțim?

Traducerea Paul Drumaru

Alexandru Cistelecan

Ce a fost *Provincia*

Provincia a fost un fenomen natural. Mic, mare, după percepții și după posibilități, dar mai ales după empatii ori idiosincrazii. Gurile rele ar putea zice că a fost mic după primele și mare după cele din urmă. Dacă n-a stîrnit valuri de simpatie, cu siguranță a stîrnit valuri de resentimente. Unele de-a dreptul isterice. De fapt, nu unele, ci majoritatea. Excepția au constituit-o tocmai reacțiile normale, de dialog. Regula a fost aprinderea instantanee a rărunchilor. Dar istoria e adesea ironică, așa că mulți din cei care inițial au sărit ca arși, denunțînd *Provincia* ca numai bună de ștreang, lucrează azi cu ideile ei. E de presupus că și resentimentele originare au devenit, pe drum, sentimente mai bune. Asta nu e, însă, prea important. Important e că ideile supraviețuiesc grupului și revistei. Încă o dovadă de naturalețe a fenomenului, pentru că numai în natură nimic nu se pierde, ci totul se conservă și se transformă. Revista n-a rezistat, dar ideile ei merg înainte. Nu foarte repede, nu în tăvălug, dar cu o discreție eficientă.

A fost un fenomen natural pentru că s-a născut oarecum de la sine. N-a existat nici o premeditare, nici un nucleu primordial. Au existat însă cîțiva oameni, și români și unguri, majoritatea necunoscîndu-se între ei, care s-au întîlnit într-o atitudine comună, care mînuiau, prin diverse organe de presă, și românești și ungurești, cam aceleași idei. Exista, deci, un spirit al *Provinciei*, care bătea pe ici-colo. Era nu numai logic, dar și necesar ca aceste atitudini împrăștiate să se adune într-o inițiativă coerentă și comună. Ideea unei reviste care să reunească aceste idei și acești oameni i-a venit lui Gusztáv Molnár. Dar istoria revistei n-a fost o simplă trecere de la idee la act.

Și nici nu putea fi. Pentru că *Provincia* era și un inedit experiment de dialog și conviețuire. Era vorba de un concept nu numai fără precedent, dar și delicat de pus în practică. *Provincia* a fost singura revistă din istoria presei românești care i-a pus pe români și unguri față în față; nu prin simple pagini alăturate, ci implicîndu-i într-un dialog fără restricții și fără prejudecăți. A fost pentru prima oară că ungurii puteau fi citați în direct de către români, în ediția românească, iar românii puteau fi citați în direct de către unguri, în ediția maghiară. O revistă, așadar, cu ediții identice în cele două limbi și care supăra deopotrivă într-o limbă și în alta. Pe fondul de suspiciuni reciproce româno-maghiare, această inițiativă putea părea de-a dreptul sinucigașă, nu

numai himerică. Dar experimentul de dialog a fost substanțial și ideile au circulat dintr-o parte în alta nu numai fără reticențe, dar și cu folos.

Nu mai puțin delicat s-a dovedit „programul” ca atare al revistei. În realitate, „program” e, poate, mult și emfatic spus. Era vorba doar de curajul unor abordări, de îndrăzneala de a detabuiza câteva teme sacrosancte, de incitarea la dezbateri neconvenabile și neconvenționale. Programul poate fi dedus doar din recurența unor teme; a unor teme privilegiate, desigur, cum a fost cea a „transilvanismului”, a devoluției, a oportunității unui partid „trans-etnic”, a diferențelor și multiculturalismului etc. Rareori, însă, s-a ajuns, chiar în interiorul revistei, la un acord între atitudinea *soft* și cea *hard*. Principiul pluralității – de opinie, identitate etc. – a fost principiul suveran. Singurul asupra căruia s-a întrunit consensul.

Majoritatea acestor teme erau, însă, teme tabu, demonizate de o retorică de profit. Dacă *Provincia* are vreun merit în scurta sa viață, atunci acesta constă tocmai în *desatanizarea* unor teme din dezbaterea publică. Ea a fost paratrăznetul asupra căruia s-au descărcat toate furiile demagogiei patriotarde; după ce adversarii s-au mai răcorit astfel, ideile au putut intra într-o altă fază a dezbaterii. Chiar dacă pusă la naftalină de majoritatea partidelor politice, în așteptarea aderării la Uniunea Europeană, ideea restructurării administrative a României, de pildă, se poate discuta acum cu calm. Dacă multe idei „delicate” și-au pierdut din capacitatea de isterizare, e și meritul *Provinciei*. Domesticirea acestor teme nu e puțin lucru. Iar faptul că ele intră, subtil, dar persuasiv, în agenda politică, e chiar important. România se apropie de Europa mai puțin isterică decât era acum câțiva ani. Din această perspectivă, *Provincia* a fost un foarte util psihiatru.

Molnár Gusztáv

Provincia neisprăvită

Probabil n-a sosit încă vremea să putem vorbi de *Provincia* la timpul trecut pentru a ne putea apuca să reflectăm asupra istoriei ei. Printre altele și pentru simplul motiv că pentru un atare demers, după publicarea, iată, și al celui de al treilea volum, ar mai trebui să apară și volumul de corespondență al *Provinciei*, care, după toate aparențele, va fi la fel de interesant și de informativ ca și cele de pînă acum.

Am simțit mereu că *Provincia* va fi viabilă doar în măsura în care va ști să se autodepășească. Pînă și startul ei a constituit un soi de transcendere trebuind fiecare să depășim vechi temeri și fixații pentru a putea declara: „vrem ca Transilvania să devină un centru” și „nu mai vrem ca provincia noastră să fie una de mîna a doua într-o țară de mîna a treia”. Ne-au urmărit însă, de la primul număr începînd, și contradicțiile și inconsecvența. Poți deveni centru, nu-i așa?, și în maniera imaginată de Noica în 1940 sau de Makkai Sándor în 1931, ca spațiu privilegiat al afirmării destinului național (maghiar sau român). Sau așa cum și-au imaginat la începutul anilor douăzeci și treizeci, Kuncz Aladár și Traian Vuia, respectiv Romul Boilă și Krenner Miklós: românii, maghiarii și germanii formînd o entitate autonomă inclusiv în sens juridic și politic.

Cu toată persistența acestor contradicții, primii doi ani ai existenței noastre au arătat totuși că suntem în stare să lansăm probleme și uneori să dăm și răspunsuri. Se pare însă că în decembrie 2001 am ajuns – în cel puțin două privințe – la o altitudine la care am început să resimțim aerul rarefiat al locului. Lansarea Memorandumului pentru construcția regională a României a țintit nu doar introducerea unui nou sistem administrativ, ci și descentralizarea politică, descentralizare care – cel puțin în Ardeal și Banat – ar fi putut servi, simultan, drept cadru juridic și platformă ideologico-politică pentru o mișcare regională transetnică menită să servească comunităților etnice care trăiesc în Ardeal. Odată cu liniștirea spiritelor și a indignării naționale iscate prin lansarea publică a Memorandumului, *Provincia* ar fi putut lesne contribui la nașterea unei astfel de mișcări (desigur, fără ca Grupul Provincia și revista să fi renunțat la independența lor). O astfel de inițiativă a fost însă ratată.

O altă ratare a noastră a fost aceea că nu am putut oferi maghiarilor ardeleni o perspectivă prin care ei să se simtă legați de Ardeal nu doar sentimental, ci în mod

real, prin a o considera realmente ca pe o patrie. Bineînțeles, alături de românii ardeleni și celelalte comunități etnice care trăiesc aici.

E posibil ca Al. Cistelecă să fi avut dreptate atunci când, în articolul său polemic privind Ardealul ca patrie-regiune (*Provincia*, dec. 2001), susținuse că „ne-am dus un pic prea departe”. În tot cazul, dacă e să luăm în considerare ofertele de azi ale partidelor politice din România privind descentralizarea politică sau măcar demararea unui proces în această direcție, ne vom da seama că de la încetarea apariției *Provinciei* în septembrie 2002 n-a apărut nici o ofertă demnă de luat în seamă. Și nu e mai încurajator nici faptul că pentru rezolvarea problemei autonomiei maghiare, anumite forțe politice ale comunității maghiare din Ardeal au scos de la naftalină un proiect elaborat în 1995, care atunci trecuse neobservat.

Toate acestea înseamnă că o bună bucată de vreme problemele ridicate de *Provincia* – datorită chiar lipsei de răspunsuri liniștitoare – nu pot deveni încă „istorie”.

Ovidiu Pecican

Provincia

Într-o istorie scurtă, de nici trei ani de zile (din primăvara lui 2000 pînă în finalul lui 2002), lunarul clujean *Provincia*, editat de Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală cu sprijinul Fundației pentru o Societate Deschisă, dar inițiat de geopoliticianul Gusztáv Molnár și de criticul literar Al. Cistelean a izbutit mai multe performanțe. Prima dintre ele a fost chiar formula apariției: conținutul era tipărit în două ediții paralele, integral identice – română și maghiară – și avînd două grupuri țintă lingvistic-cultural și etnic diferite. A doua a fost componența redacției, care nu includea doar intelectuali umaniști români și maghiari, dornici să lucreze împreună, ci și oameni care trăiau în locuri diferite. Astfel, dacă Gusztáv Molnár făcea naveta între Budapesta, Oradea și Cluj, iar Al. Cistelean adăuga mișcării lui profesionale între Târgu-Mureș și Brașov încă un tronson, cel clujean, Ágoston Hugó, de pildă, rămînea un bucureștean, iar Traian Ștef un orădean, Daniel Vighi regăsindu-se integral în spațiul Banatului, la Timișoara. Exemplele s-ar putea înmulți, dar nu insist. Cele două trăsături menționate aici au conferit un specific marcat vieții redacționale a revistei, care cuprindea, astfel, un nucleu de redactori permanent prezenți, o redacție difuză, unită permanent de existența unei liste de corespondență electronică, și un grup de colaboratori foarte apropiați, ce includea scriitori, jurnaliști, analiști socio-umani ori experți în informatică, dar nu în ultimul rînd excelenți traducători.

De la un moment dat încolo, nu mult după inaugurarea revistei, s-a întîmplat să devin secretarul de redacție al versiunii românești a revistei, în timp ce Hadházy Zsuzsa a îndeplinit aceeași funcție pentru ediția maghiară. Știu astfel cu precizie că unul dintre obiectivele asumate – și atinse – de *Provincia* a fost instituirea unui spațiu comun pentru toate limbile și culturile Transilvaniei. Și, într-adevăr, printre colaboratori s-au regăsit și istorici germani, precum Harald Roth și Paul Philippi, și autori evrei, și sîrbi.

Memorandumul pentru regionalizarea României

În scurt timp, la *Provincia* dezbaterile – gîndite, probabil, inițial în maniera celor care făceau odinioară gloria revistelor *22* sau *Dilema* – au avansat rapid pe un făgaș original, antrenînd poziționări pasionate în jurul unor subiecte precum: identitatea

regională a Transilvaniei, raportul dintre centru și provincie, relațiile majoritate – minoritate (etnic, dar și confesional), solidaritatea etnică și cea transetnică, eventualitatea organizării unui partid regional și transetnic, raporturile dintre național și ceea ce îl precede sau îi urmează, ameliorarea organizării statului român (reforma structurilor statale, adică), integrarea europeană a României etc. Pentru nici 30 de numere efective de revistă, recolta este substanțială. Dacă voi adăuga și faptul că toate aceste subiecte se regăseau puțin sau deloc în revuistica *main stream* a momentului se va înțelege mai bine de ce *Provincia* a reprezentat un eveniment al acestor ani din urmă și, poate, chiar un semnal pe care democrația de la noi îl înțelegea să îl dea tocmai la un nou început de mileniu și de secol.

Fără a deveni un succes de public – datorită proastei distribuirii în teritoriu, eternă poveste, dar și pentru că dezbaterile ei atingeau adeseori o cotă intelectuală destul de înaltă și de specializată, ca să nu mai vorbesc de suspiciunile stîrnite de o asemenea aliere româno-maghiară de ambele părți –, *Provincia* s-a impus atenției aproape îndată. Reviste prestigioase precum *Observator cultural* îi comentau conținutul, ziarul *Cotidianul* a mers chiar pînă la a prelua selectiv materiale din fiecare număr o perioadă de timp.

Grație vehiculului care a fost revista, redactorii și colaboratorii lor cei mai apropiați au evoluat către agregarea unui grup văzut ca un adevărat *think tank* independent, invidiat pe față de alte grupuri similare (notorii rămîn reacțiile *Societății Academice Române* exprimate cu iritare de Alina Mungiu-Pippidi și cele, nu mai puțin vehemente, ale scriitorului Eugen Uricariu, președintele *Uniunii Scriitorilor din România*).

Considerînd că nu este destul să gîndești soluții în borcan, ci se cuvine să le deschizi și către restul semenilor, membrii grupului *Provincia* au lansat, la 8 decembrie 2001, o invitație la dezbateri democratice pe tema reformei instituționale la nivelul statului nostru, redactînd un memorandum cu privire la organizarea României ca stat regional. Preluat imediat de agențiile de presă și intrat instantaneu în atenția marilor cotidiane naționale, textul a iscat un val de reacții, mai ales din partea politicianilor care își simțeau amenințat monopolul. Totuși, tîrîș-grăpiș, dezbaterea publică a avut loc, iar ecurile ei nu s-au stins nici acum. De atunci încoace, grupul *Provincia* a devenit o referință obligatorie în domeniu, măcar că mulți dintre cei care o fac se încăpățînează, împotriva evidențelor, să îi conteste originalitatea. De fapt, memorandumul elaborat de acest *think tank* a devenit un document obligatoriu pentru cunoașterea dezbaterii de idei postdecembriste, așa cum a rămas, la vremea ei, și *Proclamația de la Timișoara*. El este reprodus, de altfel, în antologiile de referință pentru problematica regionalistă (de pildă în cartea lui Sabin Gherman *Regionalizarea, raport despre starea noțiunii*, Cluj, Ed. Etnograph, 2003). De asemenea, în anii de după lansarea acestui manifest al regionalizării României, o serie de partide politice – dintre cele mai noi, precum *Uniunea pentru Reconstrucția României* și *AP* – au inclus în programele lor abordări influențate mult de susținerile și atitudinile afirmate public de grupul *Provincia*. Nu este mai puțin adevărat că nici la lansare, nici în vreunul dintre momentele care au survenit ulterior, oficialitatea nu a invitat la consultări oficiale acest grup, deși i-a preluat în parte agenda, cel puțin de ochii lumii. Discutarea regionalizării de către putere și deciziile adoptate în acest sens rămîn fără consecințe consistente, înscriindu-se în jocul de umbre prin care se încearcă escamotarea pe plan

extern a centralizării tot mai accentuate a deciziei și proprietății în mâinile unui grup oligarhic de extracție predecembristă.

Provincia în prezent și viitor

Pe moment, revista așteaptă fonduri pentru a-și reîncepe apariția. Între timp, portofoliul integral al articolelor publicate în paginile ei se regăsește la www.provincia.ro. Liga Pro Europa din Târgu-Mureș, în fruntea căreia se găsesc doi dintre membrii colegiului redacțional al *Provinciei*, Smaranda Enache și Szokoly Elek, a editat deja primele două volume ale antologiei *Provincia* (anii 2000 și 2001), volumul terț (2002) fiind, și el, pe cale de apariție. Penuria financiară momentană nu trebuie confundată însă cu dezarticularea grupului. În așteptarea noului editor, câțiva dintre redactori au înregistrat oficial Asociația „Provincia”, creînd astfel cadrul unor noi viitoare dezbateri și, de astă dată, și acțiuni civice. Totodată, aceiași au înființat un Forum de Dezbateri Regionale, menit să familiarizeze segmentul activ al populației de pe întreg cuprinsul României cu discuția din jurul ideii regionalizării statului, a valorii diversității etno-culturale și confesionale și a utilității gândirii unor soluții alternative în raport cu cele deja cunoscute. Din toamna lui 2003, la Cluj funcționează un Centru de Studii și Dezvoltare și Cercetare Regională, un departament al Ligii Pro Europa, pus pe picioare tot de unii dintre membrii aceluiași grup, centrul urmînd să asigure dezbaterii fundalul ideatic de altitudine și de consistență academică. Prin toate aceste inițiative, ca și prin luările de poziții personale ale foștilor redactori și colaboratori ai *Provinciei* se afirmă cu destulă transparență încrederea că revista are un viitor, că plaja problematică asumată este încă foarte departe de a se fi epuizat, că, dimpotrivă, abordările se cuvin a fi nuanțate și plurale. Dar cel mai important lucru pe care *Provincia* continuă să îl simbolizeze rămîne, poate, apelul la civism activ, la desprinderea din inerție și la părăsirea prejudecății – iresponsabile și, dintr-un anume punct de vedere, confortabile – că doar politicienii sînt chemați să se ocupe de binele public.

Practic, revista *Provincia* este, prin inițiativele amintite, un periodic de un specific și, dacă mi se îngăduie, de o anvergură care o particularizează nu numai în peisajul revuistic al Transilvaniei. Pentru întreaga Românie publicația rămîne memorabilă prin tentativa de a extinde, în sensul unei implicări superioare a societății civile și în acela al evoluției cetății înspre o democrație participativă, exercițiul civic din vremurile noastre. Ea a reușit să traseze cu precizie limitele renovării statului român, incapabil, deocamdată, să se regîndească pe sine într-o manieră substanțial novatoare, pentru a revigora viața publică și la a o aduce la cote de performanță. Dar a evidențiat și limitele vieții politice românești înseși, ale cărei forțe – personalități și partide – se iluzionează că mai pot păstra pe termen mediu și lung deplinul monopol al exercițiului democratic, refuzînd dialogul cu ONG-urile, cu liderii informali de opinie, cu majoritatea cetățenilor neangajată în politica de partid.

ÁGOSTON Hugó (n. 1944) publicist. Absolvent al Facultății de Fizică a Universității Babeș-Bolyai. În perioada 1970-1989 a fost redactor la săptămînalul *A Hét*, iar din 1990 redactor-șef adjunct. În perioada 1977-1989 a fost redactorul publicației de popularizarea științei *TETT*. Între 1975-1987 a coordonat seria *Korunk Könyvek* al editurii *Kriterion*. Membru fondator al Asociației Ziariștilor Maghiari din România (1990), între 1975-1987 membru în consiliul de coordonare, iar în perioada 1997-1999 președintele acesteia. Este membru fondator și redactor coordonator al cotidianului *Krónika*. Volumul *Bukaresti Élet, képek* a apărut în 2000. A fost distins cu premiile MÚOSZ (Uniunea Ziariștilor din Ungaria) și EMKE (Asociația Culturală a Maghiarilor din Transilvania).

Gabriel ANDREESCU (n. 1952) doctor în științe politice. Absolvent al Facultății de Fizică din București. Este membru al Comitetului Helsinki Român, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social și Alianța Civică, director al *Revistei Române de Drepturile Omului* și coeditor al revistei *Studii internaționale*. A publicat numeroase articole și studii, este autorul volumelor: *Sisteme axiomatice ale logicii limbajului natural. Funcții și operaționalizare* (1992), *Cel mai iubit dintre ambasadori* (1993), *Spre filosofia disidenței; Patru ani de revoluție* (1993), *România versus România, Naționaliști, antinaționaliști... o polemică în publicistica românească* (1996), *Problema transilvană* (coordonator, 1999); *Ruleta. România și maghiari, 1990-2000* (2001). A fost distins cu premiile *Pro Amicitia*, acordat de Asociația Ziariștilor Maghiari din România și *Pro Minoritate*, acordat de Guvernul Ungariei.

BAKK Miklós (n. 1952) politolog, lector universitar la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. Absolvent al Universității Tehnice din Timișoara. În perioada 1991-1999 este redactor la săptămînalul *A Hét*. Din 1996 este membru în colegiul redacțional al revistei *Magyar Kisebbség*. Din 1999 este colaborator principal al cotidianului *Krónika*. Studii: *Despre concepția APADOR privind drepturile minorităților naționale* (1994), *A németországi szorb népcsoport jogai* [Drepturile comunității sorbilor din germania] (1996), *Bibó, avagy a válság önismerete. Utószó*. [Bibó sau autocunoașterea crizei. Postfață.] (1997), *Factors and Mechanisms of the Regionalization in Central Eastern Europe* (1998), *Az RMDSZ mint a romániai magyarság önmeghatározási kísérlete 1989 után* [UDMR-ul, ca încercare a autodefinirii maghiarilor din România după 1989] (1999), *România și*

Europa Centrală – două compromisuri (2000). Volume: *Lassú valóság* [Realitatea lentă] (2002), *Státusdiskurzus* (2003)

AI. CISTELECAN (n. 1951), critic literar, redactor, publicist. Absolvent al Facultății de Filologie al Universității Babeș-Bolyai, Cluj. Doctor în litere, cu teza: *Celălalt Pillat*. Redactor-șef adjunct la revista de cultură *Vatra*, respectiv conferențiar universitar dr. al Universității Petru Maior din Tîrgu-Mureș. Bogată activitate publicistică, studii, eseuri, critică literară, analize politice etc., în importante reviste din țară. Redactor coordonator pentru varianta română a revistei *Provincia*. A publicat volumele: *Poezie și livresc* (1986), *Celălalt Pillat* (2000), *Top ten* (2000), *Mircea Ivănescu – Micromonografie* (2003) și *11 dialoguri (aproape) teologice* (2003). Premiul de critică literară „George Călinescu” pentru volumul *Poezie și livresc*, premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu pe anul 2001, pentru volumul *Celălalt Pillat*.

Marius COSMEANU (n. 1967) sociolog. Absolvent al Facultății de Sociologie și Psihologie al Universității de Vest Timișoara. A urmat cursurile de masterat al Facultății Ethnic and Minorities Studies din cadrul Universității ELTE-UNESCO din Budapesta. Este coordonatorul regional al Agenției de Monitorizare a Presei și colaborator extern al Fundației King Baudouin. Este președintele grupului de Monitorizare și Analiză. Autor a numeroase articole, analize, recenzii și studii publicate în România și străinătate, dintre care: *Alter/Ego târgumureșean*, *Alter și Ego în minoritate* (co-autor, 1995), *Identity Politics vs. Political Identities: Two Months with the Romanian Media* (2000), *Anti-nostalgia. Maghiarii și spațiul public în România* (2001).

CSOMA Botond (n. 1975), absolvent al Facultății de Științe Politice și al Facultății de Drept a Universității Babeș-Bolyai. Și-a obținut masteratul în drepturile omului la Universitatea Central-Europeană de la Budapesta. A publicat diferite articole despre probleme interetnice în diferite reviste, dintre care: *Reflexii asupra emigrării* (2001), *Legea privind maghiarii din țările vecine* (2001), *Vigilență națională* (2001), *Politika és/vagy szabadság* [Politică și/sau etică] (2001).

Sorin CUCERAI (n. 1967), cercetător independent. A absolvit Facultatea de Filozofie, Specializarea Filosofie moral-politică a Universității București. A lucrat ca expert și consultant la Președinția României, iar în perioada 2001-2002 a fost publicist-comentator la Cotidianul. Este autorul mai multor studii și articole, dintre care: *Considerații conservatoare* (1998), *Destin și libertate* (1998), *Agresiune și anarhie* (2000), *Apărarea lui Socrate. Un comentariu* (2002), *Dubla creație umană și problema mîntuirii* (2002), *Eșecul etic al statului asistențial* (2003). Este membru fondator al Fundației Krisis pentru Dialog și Reflecție Filosofică, membru fondator al Societății Române de Științe Politice și al Fundației pentru Libertate Economică în România, membru asociat al Institutului Ludwig von Mises Romania. A fost distins cu Ordinul Național pentru Merit în grad de Ofițer.

Paul DRUMARU (n. 1938), filolog, scriitor, traducător. Absolvent al Universității din Iași, Facultatea de filologie, Secția limba și literatura română. A publicat cca. 40 de volume traduse din literatura maghiară aparținând mai multor autori, dintre care: Konrád György: *Vizitatorul* (1998), *Transland, poezii mei maghiari*, antologie, vol. 2 (1999), Pilinszky János: *Crater* (2002), Babits Mihály: *Iona* (2002), Kovács András Ferenc: *Vară colonială* (2002), Konrád György: *Călătoria* (2003). Autor al volumelor: *Ochii necesari* (1968), *Făptura* (1976), *Vizionarea* (1980).

EGRY Gábor (n. 1975), istoric, doctorand la Universitatea Eötvös Lóránd, Programul de Istorie Maghiară Contemporană, cu teza: *Sistemul instituțiilor financiare al sașilor din Transilvania și legătura acestuia cu mișcarea națională din secolul al XIX-lea (1835-1918)*. Este absolvent al Facultății de Istorie a Universității Eötvös Lóránd. Este cercetător asistent la Institutul de Istorie Politică din Budapesta, lector la Școala Superioară de Antreprenori. A publicat numeroase studii, articole și recenzii în diferite reviste de specialitate dintre care: *Az 1873-as tőzsdékrach hatása a magyarországi hitelszervezetre* (1995), *Az erdélyi szászok földbirtokviszonyai és a szász nemzetpolitika 1890-1918-ig* (în curs de apariție), *Tradíció és alkalmazkodás: az erdélyi szász politikai kultúra a 20. század elején* (în curs de apariție), *A kő marad. A romániai népszámlálásról* (2002).

Daniel J. ELAZAR, profesor universitar la Catedra de Științe Politice și directorul Centrului de Studii ale Federalismului în cadrul Universității Temple, la Catedra de Relații Interguvernamentale a Departamentului de Studii Politice de la Universitatea din Bar Ilan, unde conduce și Institutul pentru Guvernare Locală. Președinte al Centrului de Afaceri Publice, președinte fondator al Asociației Internaționale a Centrelor de Studii ale Federalismului. A făcut parte din Comisia Consultativă privind Relațiile Interguvernamentale, timp de nouă ani. Este co-editorul publicației *Publius*, și printre cărțile sale se numără: *Federalism and the Way to Peace* (1994), *Federal Systems of the World: A Handbook* (1994), *Covenant and Policy in Biblical Israel* (1995).

Hermann FABINI (n.1938), doctor în arhitectură. Este absolvent al Institutului de Arhitectură din București. În perioada 1987-1990 a fost referent cultural al Consistoriului Superior al Bisericii Evanghelice. Din 2000 este senator din partea Partidului Național Liberal. A executat diferite lucrări de restaurare de monumente medievale din Transilvania la Brașov (Biserica Neagră), Sibiu, Mediaș, Bistrița și la numeroase cetăți bisericești: Biertan, Prejmer, Hărman, Valea Viilor. Este arhitectul Ansamblului bisericesc luteran de la București (1969-1971), a Căminului de bătrâni din Sibiu și al Centrului școlar Sibiu. Este autorul a mai multor studii, articole în domeniul cetăților bisericești publicate în reviste de specialitate. Este autorul volumelor: *Atlasul bisericilor fortificate* 2 volume, *Sibiul gotic* (română și germană), și coautorul volumelor: *Cetăți bisericești transilvănene; Sibiu, portretul unui oras transilvănean*.

Sabina FATI (n. 1965) ziaristă. Specializată în științe politice, colaboratoare și corespondentă a secției române a postului de radio Europa Liberă pînă la desființarea acestuia; de asemenea, colaboratoare constantă la *Curentul, Sfera Politicii și Politica Externă*. Co-președintă a grupului interdisciplinar TACTIC, axat pe probleme de securitate și naționalism. În prezent este ziaristă la Evenimentul Zilei. A publicat studiile *Secretul informațiilor este secretul puterii* (1997), *Regionalism prin descentralizare sau criză prin fragmentare?* (1999), *A nemzeti eszme és a föderalizmus Erdélyben a XX. század elején* [Ideea națională și federalismul la începutul secolului XX. în Transilvania] (2001).

Cristina GHEORGHE (n. 1968), doctorand al universităților Marne la Vallée Paris și Babeș-Bolyai Cluj cu tema: *Teoriile federaliste în procesul de construcție europeană*. A absolvit Facultatea de Științe Politice, al Universității Lucian Blaga din Sibiu și cursurile de masterat al Facultății de Studii Europene din cadrul Universității Babeș-Bolyai, cu specializarea Studii Europene Comparate. A publicat articole, studii în diferite reviste de cultură socială și politică.

HADHÁZY Zsuzsa (n. 1952) publicistă. Absolventă a Facultății de Istorie-Filozofie a Universității Babeș-Bolyai în 1976. În perioada 1981-1990 este ziaristă, redactoare a săptăminalului *Iffjűmunkás*. În perioada 1997-1999 este corespondentă de Cluj pentru Radio București, emisiunea în limba maghiară. Între 1999-2000 este redactoare la cotidianul *Krónika* din Cluj.

HAJDÚ Farkas-Zoltán (n. 1959) eseist, etnolog. Cărți publicate: *A csiki kaláka: intézmény és jelkép* (1986), *Csiki kaláka* (1993), *Telepes népség. Erdélyi szász olvasókönyv* (1994); *Erdély a legkülönb nő volt...* (1998), *Siebenbürgen Magie einer Kulturlandschaft* (redactor, 1999), *ALkaiosz lakomája* (2001), *Székelyek és szászok* (2001); în curs de apariție *Az idegenség dícsérete — értelmiségi modellek emigrációban* (2002).

HORVÁTH Andor (n. 1944), doctor în filozofie, conferențiar universitar la Catedra de Literatură Maghiară a Facultății de Litere din cadrul Universității Babeș-Bolyai (Cluj), redactor-șef adjunct al revistei *Korunk*. Este autorul volumelor: *Dávid parittyája* [Praštia lui David], eseuri, 1979; *Nyomunkban a hírözön* [În fața torentului informațional], publicistică, 1981, *Montaigne köpenye* [Pelerina lui Montaigne], eseuri, 1986 și coautor al volumului *Határjegyek* [Semne de hotar], publicistică, 2000. Traduceri: *Korszellem és önismeret* [Spiritul epocii și cunoașterea de sine], 1988, antologia eseului românesc interbelic (selectarea textelor, traducerea, note, postfață.), Andrei Pleșu, *Tescani napló* [Jurnalul de la Tescani], 2000, Andrei Pleșu, *A madarak nyelve* [Limba păsărilor] 2000, Antologia memorialisticii române interbelice (sub tipar). A publicat numeroase articole, studii, eseuri în reviste de specialitate în limbile maghiară și română.

KÁNTOR Zoltán (n. 1968), sociolog, politolog, colaborator al Institutului Teleki László din Budapesta și profesor invitat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj și

Universitatea din Timișoara. Absolvent al Facultății de Sociologie din cadrul Universității de Vest Timișoara. În 1996 a obținut masteratul la Facultatea de Științe Politice al Central Europea University cu lucrarea: *National Minorities, Consociationalism and Democracy: the case of Hungarians in Romania*. A publicat lucrările: *Kisebbségi nemzetépítés; A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség* [Construcția națională a minorității. Maghiarii din România ca minoritate formatoare de națiune] (2000); *Az RMDSZ a romániai kormányban 1996-2000* [UDMR-ul în guvernul României 1996-2000] împreună cu Bárdi Nándor (2000), *Az RMDSZ és a kormánykoalíció (1996-2000)* [UDMR și coaliția guvernamentală 1996-2000], coordonator, 2001; *A magyar nemzetpolitika és a státustörvény* [Politica națională maghiară și legea statutului] (2001), *Nationalizing Minorities and Homeland Politics* (2001).

Mihai LUCACIU (n. 1980), este absolvent al Facultății de Studii Europene a Universității Babeș-Bolyai din Cluj.

Ana LUDUȘAN (n. 1948), doctor în sociologie. Este coordonatoarea Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului, filiala Cluj. Autoare a mai multor studii și analize în reviste de specialitate, proză scurtă în reviste literare și a romanului *Micul Stalin* (1999). Colaboratoare a revistelor Observatorul Cultural, Provincia și Timpul.

MOLNÁR Gusztáv (n. 1948) filozof, politolog. Absolvent al Facultății de Istorie-Filozofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Colaborator științific al Institutului Teleki din Budapesta, profesor invitat la Universitatea Creștină Partium din Oradea. În 1995 obține titlul de doctor în științe politice la Universitatea din Budapesta cu lucrarea *Az autonom társadalom eszméje az angol polgári forradalom idején* [Idea societății autonome în timpul revoluției burgheze din Anglia]. Până în 1987 redactor al publicațiilor de științe sociale ale editurii *Kriterion*. În 1985 fondează cercul *Limes* al intelectualilor maghiari din Ardeal. Din 1988 trăiește în Ungaria. Cărți și studii mai importante: *Az elmélet küszöbén* [În pragul teoriei] (1976); *Ó Anglia, Anglia... Esszé az angol forradalomról* [Eseu despre revoluția din Anglia] (1984); *Bretter György öröksége. Bretter Gy: A kortudat kritikája* [Moștenirea lui Bretter György. O critică a conștiinței epocii] (1984). Postfață; *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. [Nu se poate. O polemică despre soarta minorității]. Antologie, împreună cu Cseke Péter – și Postfață (1989); *Önrendelkezési törekvések az „Észak-Erdélyi Köztársaság” idején*, [Tendințe autonomiste în timpul „Republicii Ardealului de Nord”] în *Autonómia és integráció* (1993); *Problema transilvană*. Coordonare, împreună cu Gabriel Andreescu (1999); *The Vanishing of In-Between Europe*, in *Regio* (2000).

Ovidiu PECICAN (n. 1959) istoric, ziarist și scriitor. Absolvent al Facultății de Istorie și Filozofie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj. În anul 1998 obține titlul de doctor în istorie la Universitatea Babeș-Bolyai. În perioada 1991-1994 este cercetător la Centrul de Studii Transilvane din Cluj. Până în 1999 este

cancelarul Facultății de Studii Europene din cadrul Universității Babeș-Bolyai. Director al Desire Press din 2001. A publicat numeroase studii, articole, cărți, dintre care: *Europa – o idee în mers* (1997, 2001, 2002); *Troia, Veneția, Roma. Studii de civilizație europeană* (1998); *Lumea lui Simion Dascălul* (1998), *România și Comunitatea Europeană* (2000, 2003), *Realități imaginate și ficțiuni adevărate în evul mediu românesc* (2002), *Trecutul istoric și omul evului mediu* (2002), *Hașdeenii* (2003), *Originile istorice ale regionalismului românesc* (2003). Din 1995 este membru al European Community Studies Association. A fost distins cu premiile Uniunii Studenților Europeni din România, al Universității Babeș-Bolyai și al Editurii Nemira. Este membru al Uniunii Scriitorilor Români.

Sorin PETRIȘOR (n. 1968) jurnalist. A absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie, secția Filosofie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Din 1998 lucrează ca jurnalist la diverse publicații: Ziarul de Cluj, Transilvania Jurnal, Gazeta de Cluj, avînd articole publicate în domeniile cultural, politic, investigații.

Radu Sergiu RUBA (n. 1954), profesor. A absolvit Facultatea de Limbi Străine la Universitatea București. A fost realizator la Radiodifuziunea Română, Radio Europa Liberă, Radio Europa FM. A fost colaborator permanent la diferite publicații, cum ar fi: Phoenix, Tinerama, Curentul. A publicat mai multe volume, dintre care: *Spontaneitatea înțeleasă* (1983), *Iluzia continuă* (1988), *Contrabanda memoriei* (1997), *Constelația Homer* (1996), *Marginal* (versuri, 2001), *Dialog și eseuri* (2001). Are o bogată activitate publicistică, fiind prezent cu poezii, proză scurtă și eseuri în antologii din țară și străinătate. A fost distins cu diferite premii, dintre care menționăm: Premiul III la Concursul Mondial de Creație Literară al Jewish Braille Institute of America (1982), Premiul Gheorghe Ursu pentru întreaga activitate (1998), Premiul MAE al Franței la Concursul Mondial al Nuvelei francofone (1993).

SALAT Levente (n. 1957), doctor în filosofie, conferențiar la Facultatea de Științe Politice și pro-rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj, membru fondator și președinte executiv al Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală. În perioada 1990-1994 este redactor, apoi redactor-șef adjunct la revista *Korunk*. Între 1990-1999 a fost coordonatorul filialei din Cluj a Fundației Soros. Publicații mai importante: *Filippika az idő ellen* [Filipică împotriva timpului] (eseuri, studii, 1996); *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai* [Etnopolitica – de la conflict la echitate. Bazele normative ale existenței minoritare autentice] (2001); *Multiculturalismul liberal* (2001). Împreună cu Lucian Nastasă a fost redactorul antologiei *Relații interetnice în România postcomunistă* publicat în 2001 în limbile română și engleză.

Gheorghe SĂSĂRMAN (n. 1941), doctor în teoria arhitecturii, scriitor, jurnalist, informatician. A absolvit Institutul de Arhitectură din București, apoi a urmat specializările de sisteme structurale și informatică. A publicat articole, studii în diferite reviste și colecții de specialitate în România, Germania, Franța, Italia, Japonia, Polonia

și Ungaria. Este autorul cărților: *Oraacolul* (1968), *Cuadratura cercului* (1975), *Himera* (1978), *Funcțiune, spațiu, arhitectură* (1979), *Cupa de cucută* (1994). Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Uniunii Scriitorilor Români-Germani din München. A fost distins cu Premiul internațional pentru cea mai bună nuvelă sci-fi (1963), Premiul Europa pentru cea mai bună nuvelă (1980).

SZERENCSES Zsuzsanna (n. 1953) ziaristă liber profesionistă, corespondentă la Radio Europa Liberă, colaboratoare al cotidienelelor *Danas*, *Grajdanski list*, *Voivodina*, *Algemeen Dagblad*, săptămânalelor *Nezavisni*, *Vreme*, *Reporter*, al agenției de presă AIM și al Institute for War and Peace Report. Este autoare a numeroase articole politice.

SZOKOLY Elek (n. 1939) publicist, absolvent al Facultății de Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj. După 1990 este redactor și editorialist la *Gazeta de Mureș*, coeditor și redactor al revistei *Altera*, director al Centrului Intercultural al Ligii Pro Europa și al editurii cu același nume, apoi director executiv al Ligii Pro Europa. A publicat numeroase articole, eseuri și studii în limba maghiară și română, în diferite publicații din țară, precum și în volumele colective *Revenirea în Europa* (coord. Adrian Marino) și *Problema transilvană* (coord. Gabriel Andreescu și Molnár Gusztáv). Membru fondator al Ligii Pro Europa și membru al Asociației Ziaristilor Maghiari din România, al Asociației Ziaristilor Români și al Comitetului Helsinki Român.

Traian ȘTEF (n. 1954), scriitor. Licențiat al Facultății de Litere din Cluj, secția română-franceză. În perioada studenției, a fost redactor al revistei *Echinox*, din 1990 redactor la revista *Familia*. Din anul 2000, este și membru în colegiul de redacție al revistei *Provincia*. A fost membru fondator al Alianței Civice și al Partidului Alianței Civice, iar, timp de patru ani, consilier județean. Membru al Uniunii Scriitorilor și al ASPRO. Volume publicate: *Călătoria de ucenic*, *Femeia în Roz*, *Tandrețea dintre noi* (versuri), *Despre mistificare* (eseuri politice), *Ridicolul*, *Despre calitatea umană* (eseuri de estetică literară și literatură comparată), *Leonid Dimov* (critică literară, coautor).

Cristiana TEOHARI (n. 1963), inginer geolog. Absolventă a Facultății de Geologie București. Între 1988-1990 a lucrat ca inginer geolog la Minele Bălan, județul Harghita. În prezent lucrează într-un ONG, avînd funcția de responsabil de formare pentru staff-ul organizației și colaboratori.

VARGA Attila (n. 1963), jurist, doctorand în drept constituțional la Facultatea de Drept a Universității București. A absolvit Facultatea de Drept din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Este lector asociat la Colegiul de Administrație Publică Satu-Mare din cadrul Facultății de Științe Politice și Administrație Publică, Cluj. Este deputat UDMR din anul 1990. În perioada 1990-1998 a fost membru al Comisiei pentru administrație publică, amenajarea teritoriului și echilibrul ecologic, iar din 1998 este membru al Comisiei pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale.

VÉGEL László (n. 1941) eseist, dramaturg și romancier. În perioada 1971-1980 a fost redactorul suplimentului cultural *Kilátó* al publicației *Magyar Szó* din Novi Sad. Între 1980-1992 este dramaturg la televiziunea din Novi Sad, din 1993 este coordonatorul Fundației pentru o Societate Deschisă din aceeași localitate. A publicat: *Egy makró emlékiratai* (1969), *A szenvedélyek tanfolyama* (roman, 1969), *Szítkozódunk, de szemünkből könnyek hullanak* (nuvele, 1969), *A vers kihívása* (eseuri, 1975), *Áttüntetések* (roman, 1984), *Ábrahám kése* (eseuri de teatru, 1988), *Judit* (drame, 1989), *Lemondás és megmaradás* (1992), *Újvidéki trilógia* (roman, 1993), *Wittgenstein szövésszéke* (jurnal-eseu, 1995), *A nagy Közép-kelet-európai Lakoma bevonul a Pikareszk regénybe* (1998), *Peremvidéki élet* (eseuri, 2000), *Exterritórium* (roman-eseu, 2000).

Daniel VIGHI (n. 1956) scriitor, jurnalist. A absolvit Facultatea de Filologie din Universitatea Timișoara în 1980. Din 1990 este redactor al revistei *Orizont*, conferențiar universitar la Facultatea de Litere din Universitatea de Vest din Timișoara. În 1997 a obținut titlul de doctor în literatura interbelică românească. Este membru fondator al Societății Timișoara, coautor al Proclamației de la Timișoara, membru fondator al Alianței Civice și al Partidului Alianței Civice. Redactor și colaborator al revistelor: *Orizont*, *Studii de literatură română și comparată*, *Ariergarda*, *Dilema*, *Cuvîntul*, *Vatra*. Autor a mai multor volume de proză și studii: *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan* (1994), *Istorie și masonerie* (1995), *Valahia de mucava* (1996), *Deportarea în Bărăgan. Destine – documente – reportaje* (1996), *Decembrie, ora 10* (1997), *Între hanger și sofa. Literatură în epoca veche românească* (1998), *Insula de vară* (1999), *Sorin Titel. Monografie critică* (2000). Este deținător a mai multor premii, ca: premiul de debut al Uniunii Scriitorilor Români a Asociației Scriitorilor, premiul ASPRO și premiul revistei *Familia*.

VISKY András (n. 1957) scriitor, dramaturg, lector al Universității Babeș-Bolyai, Facultatea de Actorie, director al editurii Koinonia. Este membru al Asociației Scriitorilor Români, Asociației Scriitorilor Maghiari, membru de onoare al Cercului Tinerilor Scriitori József Attila. Premiere teatrale: *Tanítványok* [Discipolii] (2001; regizor: Jámbor József); *Júlia* (2002; regizor: Tompa Gábor); *Vasárnap iskola* [Școala de duminică] (2003; regizor: Selmeczi György). Autor al cărților: *Partraszállás* [Debarcarea] (1982), *Fotóiskola haladóknak* [Școală pentru fotoamatori avansați] (1988), *Hóbagoly* [Bufnița de zăpadă] (1992), *Romániai magyar négykezesek* [Maghiarii din România la patru mâini] (1994, cu Tompa Gábor), *Hamlet elindul* [Hamlet o ia din loc] (1996), *Reggeli csendesség* [Liniște matinală] (1996), *Goblen* (1998), *Aranylevél* [Frunză de aur] (1999), *Betlehemi éjszaka* [Noapte la Betleem] (2001, în maghiară, română, engleză), *Írni és (nem) rendezni* [A scrie și a (nu) regiza] (2002); *Fals tratat de conviețuire* (2002, cu Daniel Vighi și Alexandru Vlad). Premii mai importante: Premiul *IRAT ALAP* (1993); Premiul *Poesis* (1993); Premiul *Európa 1968* (1993); Premiul *Soros* (1999); Premiul *Látó* (1991, 1993, 2000), Premiul special *Salvatore Quasimodo* (2001); Premiul *Károli Gáspár* (2002); Premiul *Szép Ernő* (2002).

Alexandru VLAD (n. 1950) scriitor, absolvent al Facultății de Filologie, secția Română-engleză al Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Este redactor al revistei *Vatra*. A publicat volumele: *Aripa grifonului* (1980), *Drumul spre Polul Sud* (1985), *Frigul verii* (1985), *Atena, Atena* (1993). A tradus mai multe volume, dintre care: *Sub ochii Occidentului* de Joseph Conrad, *Palatele verzi* de W. H. Hudson. Are o bogată activitate publicistică în majoritatea revistelor literare și unele ziare centrale și locale în perioada 1990-2000. A fost distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor Români pentru debut (1980), Premiul Radu Enescu (1995).

VOGEL Sándor (n. 1940) istoric, absolvent al Facultății de Istorie-Filozofie, secția istorie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, actualmente colaborator principal al Institutului Teleki László din Budapesta. Domenii de cercetare: problematica minorităților naționale, relațiile Ungariei cu țările vecine, istoria Transilvaniei. Autor a numeroaselor studii, articole în domeniul istoriei apărute în diverse publicații de specialitate în limbile maghiară, germană, engleză și suedeză, dintre care: *Az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek* (1999), *Európai kisebbségvédelem – erdélyi nemzetiségpolitikák* (2001), *Magyarország európai integrációja és a határon túli magyar kisebbségek* (2001), *Eigen- Fremdwahrnehmungen in Ungarn und Rumänien. Die bedeutendsten Fragen der Bilateralen Beziehungen* (2002), *Transylvania: Myth and Reality. Changing Awareness of Transylvanian Identity* (1995), *The Old-New Problems of the Hungarian Minorities in Central-Europe* (1997).

Lista articolelor publicate în Provincia în perioada 2000-2002

Nr. 1. aprilie 2000

Colegiul redacțional: Ce vrem și ce nu vrem

Molnár Gusztáv: Provincia „premodernă”

Caius Dobrescu: Berea dezalcoolizată – o soluție politică?

Bakk Miklós: Logica deconstrucției

Mircea Boari: Adevăruri simple despre naționalism

Sabina Fati: De la diferențiere la conștiința diferențierii

Al. Cistelean: *Il tifoso* și spiritul locului

Daniel Vighi: Tablou cu șăptic

Hadházy Zsuzsa: Regiuni pentru uz casnic

Traian Ștef: Provincia noastră

Molnár Gusztáv: Geografie electorală în 21 de teze

Molnár Gusztáv: Geografie electorală din România. Date

Marius Lazăr: „Subiectivism” transilvane în trecerea de la utopie la știință

Szokoly Elek: Tîrgu-Mureș, martie '90 — conflict interetnic?

Mircea Suhăreanu: Autonomia înseamnă separatism?

Ágoston Vilmos: Dubla conștiință transilvăneană

Gabriel Andreescu: Minoritățile naționale: tactici ale UDMR, tactici PDSR

Ágoston Hugó: Bucureștiul, precum o provincie

Nr. 2. mai 2000

Daniel Barbu: Cetățenia și statul-națiune

Al. Cistelean: România — județul Vaslui al Europei

Bakk Miklós: Dezbateri (de modele) amînate

Ovidiu Pecican: Cum am reformat statul român

Alexandru Zub: Un imperativ: descentralizarea statală

Ioan Buduca: Federalizare sau reorganizare teritorială?

Sabina Fati: Centralismul— persistenta tradiției

Gabriel Andreescu: Naționalismul civic: între ciocan și nicovală

Caius Dobrescu: O căutare comună

Molnár Gusztáv: Regionalism civic (1)

Dr. Romul Boilă: Studiu asupra reorganizării Statului român întregit

Mihai Fusu: Opțiunea Basarabiei este federalismul

Joschka Fischer: Federația europeană

Végel László: Voivodina retro

Kolumbán Gábor: Europa regiunilor

Dr. Dejan Janča: Regionalism, statul regional și problemele structurării regionale a Serbiei

Daniel Vighi: Lincolnul lui Iorga sau cine e domn în casă

Ágoston Hugó: Bucureștiul, precum o provincie

Nr. 3. iunie 2000

Al. Cistelean: Discursuri pentru Transilvania

Bakk Miklós: Comportamente electorale, imagini de viitor

Gabriel Andreescu: Alegerile locale și definirea unui alt joc politic

Sabina Fati: Cărțile sînt încă în mîinile puterii

Molnár Gusztáv: Distribuția regională a voturilor din 4 iunie 2000 pentru consiliile județene

Hadházy Zsuzsa: Cluj – dilema credinței și a îndoielii

Marius Cosmeanu: Și noi, belgienii?

Ovidiu Pecican: Clujul de sub acoperișuri

Mircea Boari: Reforma statului sau restrîngerea statului?

Renate Weber: Naționalism, centralism și atitudini civice

Molnár Gusztáv: Regionalism civic (2)

Caius Dobrescu: În ce fel și față de cine?

Daniel Vighi: Cînd alteritatea devine monadă

Antonela Capelle-Pogăcean: Minoritatea maghiară din România: redefiniri identitare după 1989

Kántor Zoltán: Cîteva probleme teoretice ale autodefînirii și autoorganizării

Demény Péter: Mici și meci

Kolumbán Gábor: Autonomiile locale și Europa regiunilor (2)

Ágoston Hugó: Bucureștiul, precum o provincie

Nr. 4. august 2000

Ancheta Provinciei despre literatura transilvană

Al. Cistelean: Literatura și literaturile Transilvaniei

- Ágoston Vilmos*: Spațiul însușit
Demény Péter: Rîzi cu mine!
Ioan Mușlea: Spirit și literatură
Eginald Schlattner: Străinul apropiat
Szilágyi Júlia: Luxul ardelenesc al cuvîntului?
Daniel Vighi: Trebuie surprinsă esența istoriei
Joachim Wittstock: Unde își au originea enigmele simbolurilor
Láng Zsolt: Sînt? Sînt? Este?
Vida Gábor: O treabă pentru Joyce
Selyem Zsuzsa: Există în lume un loc: Ardeal
Balázs Imre József: Ce număr poartă la pantofi literatura maghiară din Transilvania?
Cornel Moraru: Vorbim deocamdată de „literaturile” din Ardeal
Livius Ciocârlie: Răspunsul evident
Traian Ștef: Literatura ardelenilor
William Totok: O formă fără fond?
Ovidiu Pecican: Aerul dimprejur
Dávid Gyula: Tendințe regionale, literaturi regionale
Kovács András Ferenc: O Trensi, Trensi, Trensi!
Constantin Noica: Ardealul în spiritualitatea românească
Mircea Zăciu: Semnificații ale Transilvaniei în literatura română
Kuncz Aladár: Transilvania este patria mea
Kós Károly: Transilvania 1848-1918
Makkai Sándor: Autorevizia noastră
Cs. Gyimesi Éva: Stare și conștiința stării
Molnár Gusztáv: Oximoron

Nr. 5. septembrie 2000

- Gabriel Andreescu*: La rînd, naționalismul ortodox
Molnár Gusztáv: Europa Centrală între federalism și catastrofă
Daniel Barbu: Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie
Ștefan Borbély: Conglomerat freatic
Egyed Péter: Cum poate fi epitetizată literatura maghiară
Iustin Pața: A crea ceva ce dăinuie
Borcsa János: Ar trebui să se cultive literatură
Carmen Elisabeth Puchianu: Mai sînt douăzeci de autori

Ion Moldovan: Profesorul nostru

Sántha Attila: Despre ceea ce nu există: literatura transilvănească

Udo Peter Wagner: Homo Transilvanus

Papp Sándor Zsigmond: Severitatea cuștii închiriate

Daniel Vighi: De la construcție la deconstrucție și retur

Székely István: UDMR între două alegeri

*** Crearea unui nou spațiu public (interviu cu Molnár Gusztáv)

Marius Cosmeanu: Postcomuniști, dilematici și democrați

Hajdú Farkas Zoltán: Stereotipii etnice, sau de ce au dispărut din Germania muncitorii iugoslavi

Nr. 6. octombrie 2000

Molnár Gusztáv: Șansele democrației consociative în Transilvania

Gabriel Andreescu: Apelul Fundației Anastasia

Kántor Zoltán: Naționalism civic?

Salat Levente: Starea de spirit a maghiarimii din România

Tofic Islamov: Scrisoare către Petre Roman

Ovidiu Pecican: Partid transetnic sau forum civic?

Bakk Miklós: Modele și alternative

Caius Dobrescu: „Literatura transilvănească” și viitorul

Daniel Vighi: Viitorul european între curaj și stagnare

Szöke László: Încep să-mi pierd răbdarea

Al. Cistelean: Angoasa de a fi ardelean

Traian Ștef: Un exercițiu european

*** Față-n față (dialog Chevènement–Fischer)

Kelemen Attila: Vei regreta

Ágoston Hugó: Bucureștiul, precum o provincie

Nr. 7. noiembrie 2000

Traian Ștef: Angoasele ardelenilor

Molnár Gusztáv: Vremea Românilor

Gabriel Andreescu: Continuarea participării UDMR la guvernare – prima fază a democrației consensualiste românești?

Sabina Fati: Un partid regional în Transilvania – o mână de ajutor pentru PDSR

Marius Cosmeanu: Deja-nu

Bakk Miklós: De la origini la începuturi

Caius Dobrescu: Transilvania, România și Europa

Szokoly Elek: Eppur si muove. Pledoarie pentru provincia „inexistentă”

Hajdú Farkas-Zoltán: Colivia etnică deschisă, sau „păcatul ereditar” al Transilvaniei

Daniel Vighi: Ideile „Provinciei” în provincie

Végel László: Dezbaterea teritorialității și naționalismului în Serbia

Hadházy Zsuzsa: Provincia – în lumina presei

Ágoston Hugó: Bucureștiul, precum o provincie

Nr. 8. decembrie 2000

Daniel Vighi: Cîteva probleme de fond ale unei construcții politice alternative

Sabina Fati: Cum a devenit Ion Iliescu democratul salvator

Traian Ștef: Între diversiune și radicalizarea stîngii

Molnár Gusztáv: Totul de la început...

Caius Dobrescu: Împotriva interpretării rezultatelor ultimelor alegeri

Bakk Miklós: Regionalitate ascunsă

Ágoston Vilmos: Cot la cot pentru România!

Gabriel Andreescu: Un partid pro-european

Marius Cosmeanu: Rolex sed lex

Molnár Gusztáv: Raporturi de forță parlamentare, pe regiuni, după alegerile
din 26 noiembrie 2000

Ovidiu Pecican: Polemici provinciale

Antonela Capelle-Pogăcean: Observații pe tema creării unui partid regional

Borbély Zsolt Attila: Ansamblul maghiarimii și transilvanitatea

Vintilă Mihăilescu: Spiritul Vecinătății

Hajdú Farkas-Zoltán: Înmormîntare la Sibiu

Hadházy Zsuzsa: A fi sau a merge

Ágoston Hugó: București ca alegere

Nr. 1-2. ianuarie-februarie 2001

Molnár Gusztáv: Noi, ardelenii...

Traian Ștef: La o răscruce politică

Molnár Gusztáv: Distribuția regională a blocurilor politice din România

Szokoly Elek: Polemici și pseudo-polemici provinciale. Post-scriptum

Ovidiu Pecican: Încă cineva: româno-maghiarii și maghiaro-românii

Harald Roth: Despre utopia unei istoriografii a Transilvaniei sau pledoarie
împotriva persoanei întîi singular și plural

Ancheta Provinciei despre istoria Transilvaniei

Ovidiu Pecican: A înțelege a devenit crucial, și nu a demonstra

K. Lengyel Zsolt: Criteriile operei „totale”

Sorin Mitu: „Nordul” și „sudul” patriilor imaginare

Jakó Zsigmond: Voință și competență profesională

Camil Mureșanu: Discursuri niciodată inocente

Kristó Gyula: Nu este necesară abordarea transetnică

Lucian Boia: Istoria Ardealului unic

Köpeczi Béla: Pe scurt despre...

Alexandru Zub: Diversitatea benefică

R. Țárkonyi Ágnes: O istorie atotcuprinzătoare

*** *Dezbaterile Provinciei*: „... un pic cam devreme, deși cam târziu”

Dániel Károly: Inventarul unui caz încheiat

Papp Sándor Zsigmond: Suflul provinciei

Ștefan Borbély: O anchetă regională

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 3. martie 2001

Gabriel Andreescu: Un concept al Europei federale

Daniel Vighi: Congresul PNL între principii și perspective

Szegedi Edit: Clujul premodern

Magyari-Vincze Enikő: Universitatea clujeană și șansa depășirii granițelor etnice

Szász Alpár Zoltán: Modele ale democrației în România – șanse și realități

Mihaela Grancea: Stereotipuri etnoculturale în discursul istoriografic

Ancheta Provinciei despre istoria Transilvaniei (continuare):

Harald Roth: Să încercăm o „istorie culturală” a Transilvaniei!

Csetri Elek: Istoriografie și politică

Lucian Nastasă: Pentru o istorie a Transilvaniei

Pál Judit: Viziune etnocentrică

Ioan Drăgan: Sînt deja realizări notabile

Szász Zoltán: Teroarea armoniei

Daniel Barbu: Relația dintre istoriografie și apartenența etnică

Jakó Klára: Responsabilitatea învățămîntului universitar

Ovidiu Ghitta: Zgura suspiciunilor reciproce

Tonk Sándor: Lipsa analizei

Demény Lajos: Lipsa dialogului

Cosmin Rusu: Segregaționismul se perpetuează

Egyed Ákos: Moștenirea istoriografică

Radu Mirza: Istoria mayașilor din Transilvania

Toader Nicoară: Fără prejudecăți

Doru Radosav: Un „pium desiderium”

Ovidiu Pecican: Trecutul transilvan și foamea de sinteză

Jacques Lévy: Federalitate verticală, federalitate orizontală

Kelemen Attila: Post-postmodernii

Al. Cistelean: Două fabule „culturale”

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 4. aprilie 2001

Al. Cistelean: Provincia minima. În căutarea ardelenismului

Traian Ștef: Între orgoliu și frustrare

*** „Problema autonomiei locale nu poate fi ocolită...” (interviu cu Ráduly Róbert)

Molnár Gusztáv: Adio la o patrie închipuită

François Bocholier: Reînnoirea istoriografiei transilvane

Ovidiu Pecican: Pesimism intelectual, pesimism românesc?

Borbély Zsolt Attila: Tragicomedia erorilor

Kántor Zoltán: Consocierea în Ardeal. Procese și modele

Marius Lazăr: Despre prieteni, puterea trecutului și „complexul” restaurator

Magyari-Vincze Enikő: Alte meditații asupra transetnicității

George Schöpflin: Europa Centrală: o modernitate eșuată?

*** Proces / dialog? / româno-maghiar

*** O altă unire: Traian Vuia și 1918

Hamberger Judit: Modificarea Constituției în Slovacia

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 5. mai 2001

Bakk Miklós: O lege și imaginile viitorului

*** Proiect de lege privind maghiarii din țările vecine

Traian Ștef: Certificat de maghiar

Gabriel Andreescu: Proiectul de lege privind maghiarii din țările vecine

Borbély Zsolt Attila: Legea statutului ca mijloc al (re)integrării maghiare

Kántor Zoltán: Legea statutului și politica națională maghiară

Al. Cistelean: Legea maghiară cu încurcături românești

Molnár Gusztáv: „Legea maghiarimii” și contextul transilvan

Daniel Vighi: Descentralizarea angajamentului public

Ovidiu Pecican: Pesimism intelectual, pesimism românesc?

Salat Levente: Integrarea europeană și dilemele științelor politice

*** Platforma-program privind exercitarea autorității constituționale a regiunii autonome Voivodina și principiile referitoare la organizarea constituțională viitoare a regiunii

Vladimir Socor: Moldova lui Voronin

Paul Drumaru: Jurnal de minoritar

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 6-7. iunie-iulie 2001

Smaranda Enache: Regionalism și integrare

*** Un exemplu demn de urmat (interviu cu Frunda György)

Viorel Coifan: Despre exercitarea autorității constituționale a regiunii autonome Voivodina

Varga Attila: Suveranitatea cetățenilor

Bodó Barna: Autonomia teritorială și minoritățile

Paul Magheru: Autonomia e mai periculoasă decât tutela

Caius Dobrescu: Aspirații regionale și politici identitare

Bíró Béla: Discriminare și discriminare

Antonela Capelle-Pogăcean: Națiunile ambigue

Szűcs Géza: Comentarii pe marginea conceptului de națiune

Fey László: Minoritățile majorității și ale minorității

Paul Drumaru: Jurnal de minoritar

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Gerhard Schröder: Germania în Europa

Lionel Jospin: Viitorul Europei

Sabina Fati: Ideea națională și federalismul în Transilvania la începutul secolului 20

Marius Cosmeanu: Dincolo de sine și de rău (sau legea primului venit și a ultimului rămas)

Observator:

Traian Ștef: Istoria unei provincii a Europei

D. V.: Știri timișorene

O. P.: Provincia și centrul literațiilor

Nr. 8-9. august-septembrie 2001

Al. Cistelean: Greco-catolicismul la români

Codruța Maria Știrban, Marcel Știrban: 1948. Momente pregătitoare.

Episcopi sub urmărire

Ovidiu Ghitta: Catolici de rangul doi?

Camil Mureșanu: Liniști-se-vor apele?...

Adrian Popescu: Identitate și universalitate

Visky András: Epoca diferențelor. (Scrisoare resemnată despre naționalism adresată creștinilor)

Daniel Vighi: Politica fostei Securități în anul 1990 (1)

Observator:

Traian Ștef: Transilvania politică, nemulțumită

H. Zs.: Credință și cultură

B. M.: Transformarea cetățeniei

O. P.: Noi apariții

Tiberiu Fărcaș: Revista Polis și tranziția în sfera publicațiilor politologice

George Schöpflin: Europa de Sud-Est: definirea conceptului

Ovidiu Pecican: Europele marginii terestre

Bakk Miklós: Șansele reformei constituționale

Hamberger Judit: Manifestul eurorealismului ceh

Bohumil Dolezal: Republica Cehă la porțile Uniunii Europene

Paul Drumaru: Jurnal de minoritar

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 10. octombrie 2001

Traian Ștef: Un partid ardelean?

*** *Redacția Provinciei:* Stimate Doamnăle Prim-Ministru!

*** Protest

*** „Aici trăiesc eurosîrbii...” (interviu cu Nenad Čanak)

Adrian Docea: Pentru un partid regional

Ion Solacolu: Scrisoare despre federalism

Alexandru Seres: Defavorizați de Guvernul României

Bakk Miklós: Drepturi lingvistice și spiritul hegemoniei

Steliu Lambru: Proiecte politice pentru o federație română

Pozsony Ferenc: Identitatea ceangăilor moldoveni

Otilia Hedeșan: Timocenii

- Ovidiu Pecican*: Europele marginii terestre (2)
Ana Ludușan: Efectele perverse ale unei legi
Daniel Vighi: Politica fostei Securități în anul 1990 (2)
Alexandru Vlad: Cheia
Franz Metz: Trenul foamei
Visky András: Povestiri despre pronumele impersonal
Molnár Gusztáv: Ciocnirea civilizațiilor, falimentul civilizațiilor...
Caius Dobrescu: Descentralizarea ca politică de securitate

Nr. 11. noiembrie 2001

- Molnár Gusztáv*: Un transilvanism ciudat
Cristiana Teohari: Scrisoare din Sud
Sabin Gherman: Scrisoare către provinciali
Marius Cosmeanu: Scrisoare către Sabin Gherman
Traian Ștef: La scrisoarea d-lui Sabin Gherman
Szokoly Elek: Provincia – o punte peste baricade
Vladimir Socor: București și Chișinău nu-și pot permite o gîlceavă
Alexandru Seres: Noi, ei. Eu?

*** Dialog la Skopje (interviu cu Branko Geroski)

*** Acord cadru

Observator:

Caius Dobrescu: Replică

Octavian Eșanu: Profeții artistice

John Cage: Și alții gîndesc

Alexandru Antik: Eurasia-baston

Kelemen Attila: www.gordian.ro Site-ul oficial al dialogului româno-maghiar

Virgil Bercea: Menirea și perspectivele Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice

Gheorghe Gorun: Despre asumarea istoriei la noi

Hadházy Zsuzsa: Un pas înainte, doi înapoi

Ovidiu Pecican: Românii catolici, papa și Ludovic cel Mare

Otilia Hedeșan: Timocenii (2)

Kántor Zoltán: Pe marginea identității

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 12. decembrie 2001

Al. Cistelean: Manele pentru ardeleni

Traian Ștef: Intelectualii români „utilizați”

Alexandru Seres: Utopia federalizării și crizele identității

Daniel Vighi: Mitul complotului antistatal

Molnár Gusztáv: Capcana modernității sau haosul rodnic și haosul sterp

Ion Simuț: Șapte întrebări ce pot genera principii în relația româno-maghiară

Caius Dobrescu: De-definind Europa de Sud-Est (1)

*** Raport despre tratamentul preferențial al minorităților naționale de către statul înrudit

Bakk Miklós: Schițe venețiene (1)

Renate Weber: Protecția minorităților înrudite din perspectiva standardelor europene

Kántor Zoltán: Legea statutului și Comisia de la Veneția: reflecții asupra protecției minorităților

Visky András: Comentarii din Har-Cov

Nicolae Drăgușin: Toleranța intoleranței sau cum poate deveni România Afganistan

Cristina Gheorghe: Eu cui aparțin?

Alexandru Antik: Ready-made în centrul Clujului

*** Autonomie și câteva înjurături (dialog între Nenad Čanak și Kasza József)

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 1. ianuarie 2002

*** Memorandum către Parlament pentru construcția regională a României

Bakk Miklós: Spirit și proiect

Alexandru Vlad: Teama de federalism

Ovidiu Pecican: Cum se mătură zăpada

Daniel Vighi: Memorandumul între istorie și psihologie

Traian Ștef: O dezbatere între reflexele condiționate și gândirea liberă

Marius Cosmeanu: Home alone

Szokoly Elek: Regele e gol... dar nu contează

Observator: Premiile revistei Provincia

*** D'ale dezbaterii! Citate și mormăieli

*** Ce spune „elita” politică

*** Ce spun oamenii de pe stradă și cititorii ziarelor

*** Ce spune presa de partid

*** Ce spun comentatorii independenți

*** Dezbateră reîncepe

*** *Dezbaterile Provinciei*: „...ce fel de Transilvania vrem...?”

Caius Dobrescu: De-definind Europa de sud-est (2)

Molnár Gusztáv: Europa neocarolingiană

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 2. februarie 2002

Ovidiu Pecican: Scrisoare deschisă adresată d-lui Ion Iliescu, președintele României

*** Iliescu – unitate!

Gabriel Andreescu: Protocolul dintre Partidul Social Democrat și UDMR

Bakk Miklós: UDMR și PSD: logici-capcană

Hadházy Zsuzsa: Secret de cîine

Csoma Botond: Regionalizare versus centralizare

Tófalvi Zoltán: Antecedentele dezbaterii privind Memorandumul

Traian Ștef: Regionalismul în Italia

Cristiana Teohari: Ce nu trebuie sau ce trebuie făcut?

Demény Péter: Scrisoare către memorandiști

Sorin Cucerai: Cum e posibil un stat minimal?

Sabina Fati: (Im)posibila schimbare a Europei de Sud-Est

*** „În sînul Uniunii domină voința de a avansa” (interview cu Valéry Giscard d’Estaing)

Antonio Soda, Vincenzo Cerulli Irelli: Democrația competitivă

*** Constituția italiană

*** Constituția României

Vogel Sándor: Autonomia săsească în Transilvania

Johannes Althusius: Provincia

Alexandru Vlad: Toaca

Cristina Gheorghe: Dreptul la inadaptare

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 3-4. martie-aprilie 2002

Visky András: Al cui e Ardealul?

Gheorghe Săsărman: Federalism și regionalizare

Molnár Gusztáv: „Națiunea” și „țara”

Hermann Fabini: Există o aroganță a puterii

Traian Ștef: Descentralizare prin reducere la absurd

Kántor Zoltán: Memorandumul, națiunea și statul

Daniel Vighi: Problematika definirilor regionale

Hajdú-Farkas Zoltán: Dilemă matinală

Ovidiu Pecican: Despre stat nimic nou

Observator:

Bakk Miklós: Tradiția de redifinit

Hamberger Judit: Poate apelul soluționa tensiunile politicii interne ale Slovaciei?

Cristiana Teohari: Un pîrleaz peste ignorantă

Simona Avram: Memento mori

Hadházy Zsuzsa: Ardealul nu este doar al românilor,

*** „Trebuie să-ți asumi poziția pe care o ai” (dialog între Claude Karnoouh și Molnár Gusztáv)

Al. Cistelean: Despre etica dialogului

Bányai Péter: Puhoi de bîrfe și scandal delator

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 5. mai 2002

Sabina Fati: Liberalii, regionalismul și competiția pentru Ardeal

*** Regiunile calea spre Europa (interviul lui Bogdán Tibor cu Păun Ion Otiman)

*** Descentralizarea administrativă a României (document de poziție al PNL)

Bakk Miklós: „La hotarul dintre două lumi...”

Traian Ștef: Revizuirea Constituției și regionalismul

Daniel Vighi: Adnotări și paranteze. La Blaj

Csoma Botond: O carte în dezbateri

Cristina Gheorghe: Un anumit fel de Europă

Observator:

M. G.: Modelul elvețian

*** „Eu propun federalizarea României” (interviu cu Petru Dumitriu)

O. P.: Ce mai face provincia...

Ana Ludușan: Suveranitatea națională, supremația religioasă și noua construcție europeană

Alexandru Antik: Dincolo de afiș... promisiunea reînvierii

Sipos Géza: Statul, pălăria și alegerile

Daniel J. Elazar: Marele proiect de comunitate federală al lui Althusius

Johannes Althusius: Suveranitatea politică și comunicarea ecleziastică

Mihai Lucaciu: Tony Blair față cu reacțiunea

Ana Ludușan: Jurnal australian

Kelemen Attila: Despre plictis

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. 6-7. iunie-iulie 2002

Molnár Gusztáv: De la modelul elvețian la modelul ardelean – via București

Dorin Petrișor: Numai Cluj, fără Kolozsvár

Traian Ștef: Transilvania și corupția

Gheorghe Săsărman: Naționalismul, sau cine seamănă vînt

Al. Cistelean: O viață de om, așa cum a fost: Cardinalul Alexandru Todea

Radu Sergiu Ruba: Ultima rețută

Cristina Gheorghe: Fuga de prezent

*** *Dezbaterile Provinciei*: „...ce fel de Transilvania vrem...?” (2)

Mihai Lucaciu: Piramida statului

Observator

Hadházy Zsuzsa: Sînt prizonier? Sînt prizonier.

Ovidiu Pecican: E.U. nu e U.E.!

Murányi Sándor Olivér: Călătoriile ardelene ale lui Ulise

*** Prețul sasului (interviul lui Ovidiu Pecican cu Konrad Gündisch)

Egry Gábor: Sașii din Transilvania: fără autonomie

Szokoly Elek: Cazul Liceului Bolyai

*** Proiectul federalizării Republicii Moldova

Végel László: Regiuni multiculturale: o datorie a secolului 20

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Nr. 8-9. august-septembrie 2002

Traian Ștef: Căpățîna de usturoi

Hadházy Zsuzsa: În numele autonomiei locale – amin

Marius Cosmeanu: Metamorfoza unei condiții

Cristina Gheorghe: Vin (iarăși?) americanii...

Varga Attila: Principalele probleme privind revizuirea Constituției

Ana Ludușan: Viitorul sat mondial

Molnár Gusztáv: Despre democrațiile particulare sau „formele cu fond”

Ovidiu Pecican: Meditații althusiene

Szilágyi-Gál Mihály: Vorbă sau faptă?

Visky András: Sosire în secolul 21

Szerencsés Zsuzsanna: Autonomie și descentralizare în Serbia „postmișevici”

*** *Misiunea Administrativă Interimară a Națiunilor Unite în Kosovo*: Cadru constituțional pentru autogovernare provizorie

Carlos Corral Salvador s.j.: Relațiile dintre Biserica Catolică și Europa

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

Nr. virtual decembrie 2002 – ianuarie 2003

*** Declarația Grupului Provincia (material de lucru)

Ovidiu Pecican: Șansa regionalizării

Ana Ludușan: Regionalismul și păsările lui cîntătoare

Bakk Miklós, Horváth Andor, Salat Levente: UDMR în 2003 – căutarea de noi căi la punctele limită ale integrării

Szokoly Elek: Dincolo de legea statutului

Paul Drumaru: Scrisori din Transland

Ágoston Hugó: Bucureștiul ca provincie

*** Declarația Grupului Provincia din 31 ianuarie 2003

Memorandum pentru construcția regională a României	5
--	---

Nr. 1. ianuarie 2002

<i>Bakk Miklós</i> : Spirit și proiect	7
<i>Ovidiu Pecican</i> : Cum se mătură zăpada	10
<i>Daniel Vighi</i> : Memorandumul între istorie și psihologie	14
<i>Alexandru Vlad</i> : Teama de federalism	17
<i>Traian Ștef</i> : O dezbatere între reflexele condiționate și gândirea liberă	18
<i>Marius Cosmeanu</i> : Home alone	22
*** <i>Dezbaterea Provinciei</i> : „...ce fel de Transilvanie vrem...?”	25
*** Premiile revistei Provincia	43
<i>Szokoly Elek</i> : Regele e gol ... dar nu contează	43
<i>Molnár Gusztáv</i> : Europa neocarolingiană	50

Nr. 2. februarie 2002

<i>Ovidiu Pecican</i> : Scrisoare deschisă adresată d-lui Ion Iliescu, președintele României	60
<i>Gabriel Andreescu</i> : Protocolul dintre Partidul Social Democrat și UDMR	62
<i>Bakk Miklós</i> : UDMR și PSD: logici-capcană	64
<i>Csoma Botond</i> : Regionalizare versus centralizare	66
<i>Traian Ștef</i> : Regionalismul în Italia	68
<i>Antonio Soda, Vincenzo Cerulli Irelli</i> : Democrația competitivă	71
<i>Sabina Fati</i> : (Im)posibila schimbare a Europei de Sud-Est	76
<i>Sorin Cucerai</i> : Cum e posibil un stat minimal?	81
<i>Vogel Sándor</i> : Autonomia săsească în Transilvania	86
<i>Cristina Gheorghe</i> : Dreptul la inadaptare	95
<i>Paul Drumaru</i> : Scrisori din Transland	97
<i>Ágoston Hugó</i> : Bucureștiul ca provincie	99

Nr. 3-4. martie-aprilie 2002

<i>Gheorghe Săsărman</i> : Fedrealism și regionalizare	102
<i>Molnár Gusztáv</i> : „Națiunea” și „țara”	105
<i>Traian Ștef</i> : Descentralizare prin reducere la absurd	109
<i>Hermann Fabini</i> : Există o aroganță a puterii	112
<i>Daniel Vighi</i> : Problematika definirii regionale	114
<i>Kántor Zoltán</i> : Memorandumul, națiunea și statul	117
<i>Ovidiu Pecican</i> : Despre stat nimic nou	120
<i>Al. Cistelecan</i> : Despre etica dialogului	123
<i>Hajdú Farkas-Zoltán</i> : Dilemă matinală	127
<i>Visky András</i> : Al cui e Ardealul?	132
<i>Bakk Miklós</i> : Reformularea tradiției	136
<i>Hadházy Zsuzsa</i> : Ardealul nu este doar al românilor, ...	138
<i>Cristiana Teohari</i> : Un pîrleaz peste ignoranță	139

Nr. 5. mai 2002

<i>Sabina Fati</i> : Liberalii, regionalismul și competiția pentru Ardeal	142
*** Regiunile – calea spre Europa (interviu cu Păun Ion Otiman)	145
*** Descentralizarea administrativă a României (document PNL)	151
<i>Traian Ștef</i> : Revizuirea Constituției și regionalismul	153
<i>Daniel J. Elazar</i> : Marele proiect de comunitate federală al lui Althusius	155
<i>M. G.</i> : Modelul elvețian	161
*** „Eu propun federalizarea României” (interviu cu Petru Dumitriu)	161
<i>Bakk Miklós</i> : „La hotarul dintre două lumi...”	164
<i>Daniel Vighi</i> : Adnotări și paranteze. La Blaj	169
<i>Ana Ludușan</i> : Suveranitatea națională, supremația religioasă și noua construcție europeană	171
<i>Csoma Botond</i> : O carte în dezbatere	173
<i>Mihai Lucaciu</i> : Tony Blair față cu reacțiunea	180
<i>Cristina Gheorghe</i> : Un anumit fel de Europă	185
<i>Paul Drumaru</i> : Scrisori din Transland	187
<i>Ágoston Hugó</i> : Bucureștiul ca provincie	189

Nr. 6-7. iunie-iulie 2002

<i>Molnár Gusztáv</i> : De la modelul elvețian la modelul ardelean – via București ...	192
<i>Traian Ștef</i> : Transilvania și corupția	194

<i>Gheorghe Săsărman</i> : Naționalismul, sau cine seamănă vînt	197
<i>Dorin Petrișor</i> : Numai Cluj, fără Kolozsvár	200
<i>Al. Cistelecan</i> : O viață de om așa cum a fost: Cardinalul Alexandru Todea	202
<i>Radu Sergiu Ruba</i> : Ultima redută	207
<i>Mihai Lucaciu</i> : Piramida statului	210
*** Prețul sasului (interviu cu Konrad Gündisch)	213
<i>Egry Gábor</i> : Sașii din Transilvania: fără autonomie	218
<i>Végel László</i> : Regiuni multiculturale: o datorie a secolului 20	225
<i>Szokoly Elek</i> : Cazul Liceului Bolyai	231

Nr. 8-9. august-septembrie 2002

<i>Traian Ștef</i> : Căpățîna de usturoi	239
<i>Molnár Gusztáv</i> : Despre democrațiile particulare – sau „formele cu fond”	241
<i>Ana Ludușan</i> : Viitorul sat mondial	250
<i>Varga Attila</i> : Principalele probleme privind revizuirea Constituției	253
<i>Ovidiu Pecican</i> : Meditații althusiene	260
<i>Hadházy Zsuzsa</i> : În numele autonomiei locale – amin	263
<i>Marius Cosmeanu</i> : Metamorfoza unei condiții	266
<i>Szerencsés Zsuzsanna</i> : Autonomie și descentralizare în Serbia „postmilosevici”	271
<i>Visky András</i> : Sosire în secolul 21	277
<i>Paul Drumaru</i> : Scrisori din Transland	282

Nr. virtual decembrie 2002 – ianuarie 2003

*** Declarația Grupului Provincia (material de lucru)	285
<i>Ovidiu Pecican</i> : Șansa regionalizării	286
<i>Ana Ludușan</i> : Regionalismul și păsările lui cîntătoare	289
<i>Bakk Miklós, Horváth Andor, Salat Levente</i> : UDMR în 2003 – căutarea de noi căi la punctele limită ale integrării	293
<i>Szokoly Elek</i> : Dincolo de legea statutului	308
<i>Paul Drumaru</i> : Scrisori din Transland	319
<i>Ágoston Hugó</i> : Bucureștiul ca provincie	321
*** Declarația Grupului Provincia din 31 ianuarie 2003	coperta a 4-a
Postfață	324
Autori	331
Lista articolelor publicate în revista Provincia în perioada 2000-2002	340

TALON DE COMANDĂ

cu plata ramburs/ la primirea coletului

Autor, Titlu	Preț	Nr. ex.
*** Altera 5 – Etnic. Național. Multinațional	30.000	
*** Altera 6 – Federalism	30.000	
*** Altera 7 – Federalism și reconciliere	30.000	
*** Altera 8 – Federalism și devoluție	30.000	
*** Altera 9 – Regionalism și regionalizare	30.000	
*** Altera 10 – Regionalism și/sau descentralizare	30.000	
*** Altera 11 – O Europă a regiunilor	30.000	
*** Altera 12 – Multiculturalism	30.000	
*** Altera 13 – Multiculturalism/Interculturalism	30.000	
*** Altera 14 – Drepturile lingvistice ale omului	45.000	
*** Altera 15 – Drepturi lingvistice. Drepturi fundamentale	82.000	
*** Altera 16 – Universități multiculturale	85.000	
*** Altera 17/18 – Culturi minoritare periclitare	100.000	
*** Altera 19 – Regionalizare în Europa Centrală și de Est	90.000	
*** Altera 20/21 – Integrare europeană și statutul minorităților	150.000	
*** Altera 22/23 – Politici descentralizatoare și autonomia regională	150.000	
*** România și minoritățile. Colecție de documente	32.000	
Richard Coudenhove-Kalergi: Pan Europa	32.000	
Binder Pál: Az erdélyi fejedelemségek román diplomatái	20.000	
Andrei Roth: Naționalism sau democratism?	85.000	
Roth Endre: Nacionalizmus vagy demokratizmus?	85.000	
*** Provincia 2000 - antologie	110.000	
*** Provincia 2000 - válogatás	110.000	
*** Provincia 2001 - antologie	110.000	
*** Provincia 2001 - válogatás	110.000	
*** Provincia 2002 - antologie	110.000	
*** Provincia 2002 - válogatás	110.000	

Carte PRO EUROPA prin poștă cu plata ramburs / la primirea coletului

Avantajele dumneavoastră: taxe poștale gratuite / suportate de Editura Pro Europa • materiale promoționale la zi privind aparițiile noastre.

Cum comandați: Bifați pe TALONUL DE COMANDĂ precedent titlurile care vă interesează • Indicați, pentru fiecare titlu, numărul de exemplare dorite • Țineți cont de faptul că lista de titluri disponibile și prețurile înscrise în talonul de comandă erau valabile la data trimiterii în tipografie a cărții de față • Pentru informații la zi privind titlurile disponibile și prețul lor, sunați la tel. 0265/250182; 250183.

Cum transmiteți comenzile: prin poștă, telefon, fax, e-mail

Liga Pro Europa

C. P. 1-154

540049 Târgu-Mureș – România

Tel/Fax: 0265/250182; 250183 Mobil: 0745-507166

Email: office@proeuropa.ro

Internet: www.proeuropa.ro

Datele dumneavoastră:

Nume: _____

Adresă: _____
_____

Telefon, fax: _____

E-mail: _____

Semnătura

Data

Declarație

La un an după lansarea Memorandumului pentru construcția regională a României, Grupul semnatar Provincia constată că:

- Deși conceptul de regionalizare nu mai este demonizat, procesul de reformă administrativă și descentralizare nu a început, cu toate că structura teritorial-administrativă actuală a României este, evident, o relicvă a comunismului.
- Mai mult, recenta simulare de opțiune fermă pentru regiuni de dezvoltare conduse de guvernatori, a demonstrat lipsa de voință politică și formalismul abordării unei probleme esențiale pentru România.
- Pseudoreforma propusă, alături de înființarea unor instituții centralizatoare, dezvăluie preocuparea pentru menținerea controlului guvernului asupra administrației publice locale.

În aceste circumstanțe, Grupul Provincia atrage atenția că întârzierea nejustificată a procesului de descentralizare și regionalizare aduce prejudicii comunităților locale și întregii României care vor fi nepregătite pentru absorbirea fondurilor Uniunii Europene destinate dezvoltării regionale.

În consecință, am hotărât să lansăm azi, la Cluj inițiativa înființării **Forumului pentru regionalizarea României**, structură civică deschisă tuturor persoanelor, grupurilor și organizațiilor dornice să participe la dezbaterile privind regionalizarea.

Forumul își propune să contribuie la:

- elaborarea politicilor publice care să conducă la descentralizare eficientă și reală, aptă să reducă deficitul democratic al structurii actuale;
- includerea regiunilor în Constituție;
- definirea regiunilor ca entități administrative și politice, coerente economic, cultural și istoric;
- garantarea competențelor regionale exercitate de organisme legislative și executive alese direct.

Grupul Provincia consideră restructurarea regională a României o necesitate internă a statului român.

Cluj, la 31 ianuarie 2003

Grupul Provincia

PROVINCIA